trum,& Andream fratrem eius: & ait il
lis,venite post me,faciam vos fieri pisca-
tores hominum: at illi relictis retibus, &
naui secuti sunt eum. Oratio.

Quæsumus omnipotens Deus: v
beatus Andreas Apostolus tuum
pro nobis imploret auxiliū; vt à nostri
reatibus absoluti, à cunctis etiam pericu
lis eruamur: Per Dominum nostrum.
Si festū Apostoli propter Dñicā trāsfera
tur,ad primas vesp.dicat orō. Maiestātē
quæ infra habet in laud. Ad Matu.Inuit
Adoremus victoriosissimum regē Chri-
stum: Qui victorē per crucis tropheum
coronauit beatū Andreā Apostolū. Psal.
Venite. In j.Noc.Añ. Vidit Dñs Petrū&
Andreā,et vocauit eos. Psal. Cęli enar.
Aña. Venite post me dicit Dñs: faciā vos
fieri piscatores hominum. Psal. Bened-
cam. 8. Aña. Relictis retibus suis secu
sunt Dominum redemptorem. Psa. Eru
ctauit 11. ℣. In omnem terram. Lect.
Ro. 10. Fratres finis enim legis Christus,

enim scriptura: Qis qui credit in illũ, nõ confundetur. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illũ, Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo ergo inuocabũt in quem non crediderũt? Aut quomodo credẽt ei, quem nõ audierunt? Qũo autẽ audient sine prædicante? Qũo vero predicabunt, nisi mittãtur? sicut scriptũ est: Quã speciosi pedes euangelizantium pacẽ: euangelizantiũ bona. Sed non oẽs obediunt Euangelio. Isaias enim dicit: Dñe quis credidit auditui nostro? ℟. Mox vt vocẽ Dñi prædicantis audiuit beatus Andreas, relictis retibus, quorũ vsu, actuq; viuebat, ęternę vitę secutus est præmia largientẽ. ℣. Ad vnius iussionis vocem Petrus, & Andreas secuti sunt Redemptorem. Præmia. Lect. iij.

Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Nunquid nõ audierunt? Et quidẽ in oẽm ter-

P R O P
S A N C T
S E C V N D V
Fratrum Ord. I

I N V I G I L I A
Beati Andreæ Apostoli.

Die. 29.

S... undum Ioannem. Lectio prima

MACROBII

AMBROSII AV-
RELII THEODOSII,
VIRI CONSVLA=
ris, & illu=
stris,

In Somnium Scipionis, Lib. II.
Saturnaliorum, Lib. VII.

Ex *uarijs, ac uetustißimis codici=*
bus recogniti, &
aucti.

LVGDVNI, APVD SEB.
GRYPHIVM,
1556.

M. TVL. CICERONIS SOMNIVM SCIPIONIS,

EX LIBRO DE REPVB. SEXTO.

VVM in Aphricam uenissem, Anitio Manilio COS. ad quartam legionẽ Tribunus (ut scitis) militum: nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam cõuenirem, Regem familiæ nostræ iustis de causis amicissimum. Ad quem ut ueni, complexus me senex, collacrymauit, aliquantoq́; pòst suspexit in cœlũ, Et grates, inquit, tibi ago summe Sol, uobisq́; reliqui cœlites, quòd antequã ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionẽ, cuius ego nomine ipse recreor: itaq; nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque inuictissimi uiri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra Repub. percontatus est: multisq́; uerbis ultrò citroq́; habitis, ille nobis est consumptus dies. Pòst autem apparatu regio accepti, sermonem in multam noctẽ produximus, quum senex nihil nisi de Aphricano loqueretur, omniaq́; eius non facta solùm, sed etiam dicta meminisset. Deinde ut cubitum discessimus, me & fessum de uia, et qui ad multam noctẽ uigilassem, arctior quàm solebat somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc quod eramus locuti. Fit enim ferè, ut cogitationes sermonesq́; nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet sæpissimè uigilans solebat cogitare & loqui) Aphricanus se ostendit ea forma, quæ mihi ex

tria maxima est. ea uita uia est in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui iam uixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum quem uides. Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens, quem uos (ut à Graijs accepistis) orbem Lacteum nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cætera & mirabilia uidebantur. Erant autem eæ stellæ quas nunquam ex hoc loco uidimus, & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus: ex quibus erat ea minima, quæ ultima à cœlo, citima terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè uincebant. Iam ipsa terra ita parua mihi uisa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus, pœniteret. Quam quum magis intuerer, Quæso, inquit Aphricanus, quousque humi defixa tua mens erit? Num'ne aspicis quæ in templa ueneris? Nouem tibi orbibus, uel potius globis connexa sunt omnia: quorum unus est cœlestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus arcens & continens cæteros, in quo sunt infixi illi, qui uoluuntur stellarum cursus sempiterni. Cui subiecti sunt septem, qui uersantur retrò contrario motu atque cœlum. E` quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. Tum rutilus, horribilisq; terris, quem Martem dicitis. Deinde subter mediam ferè regionem Sol obtinet Dux & Princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio, tanta magnitudine ut cuncta sua luce lustret & compleat. Hunc ut comites sequuntur, Veneris alter, alter Mercurij cursus. In infimoq; orbe Luna radijs Solis accensa conuertitur. Infrà autem iam nihil est nisi mortale & caducum,

præt

præter animos generi hominum munere Deorum datos. Supra Lunam sunt æterna omnia. Nam ea quæ est media et nona tellus, neque mouetur & infima est, & in eam feruntur omnia * nutu suo pondera. Quæ quum intuerer stupens, ut me recepi, Quis hic, inquam, quis est qui complet aures meas tantus & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rara pulsione distinctis impulsu & motu ipsorum orbium efficitur, qui acuta cum grauibus temperans æquabiliter concentus efficit, nec enim silentio tanti motus incitari possunt: & natura fert ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acutè sonent. Quam ob causam summus ille cœli stelliferi cursus, cuius conuersio est incitatior, acuto & excitato mouetur sono: grauissimo autem hic lunaris atq; infimus. Nam terra nona immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa mediũ mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem uis est * duorum, VII. efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est. Quod docti homines neruis imitati atq; cantibus, aperuere sibi reditum in hũc locum, sicut alij, qui præstantibus ingenijs in uita humana, diuina studia coluerunt. Hoc sonitu completæ aures hominum obsurduerunt. Nec est ullus hebetior sensus in uobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus: ea gens, quæ illum locũ accolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic uerò tantus est totius mundi incitatissima cõuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem aduersum nequitis, eiusq; radijs acies uestra sensusq; uincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Aphricanus, Sentio

*motu

*modorum.

tio,inquit,te ſedem etiam nunc hominum,ac domum contemplari. Quæ ſi tibi parua,ut eſt, ita uidetur,hæc cœleſtia ſemper ſpectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem ſermonis hominum,aut quam expetendam gloriam conſequi potes?Vides habitari in terra,raris & anguſtis in locis, & in ipſis quaſi maculis ubi habitatur,uaſtas ſolitudines interiectas. Hosq; qui incolunt terram,non modò interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab alijs ad alios manare poſſit, ſed partim obliquos, partim
trāſuerſos, *uerſos, partim etiam aduerſos ſtare uobis:à quibus ſpectare gloriam certè nullam poteſtis. Cernis autem eandem terram, quaſi quibuſdam redimitam & circundatam cingulis:E quibus duos maximè inter ſe diuerſos,et cœli uerticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina uides,medium autem illum & maximum ſolis ardore torreri. Duo ſunt habitabiles:quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, aduerſa uobis urgent ueſtigia, nihil ad ueſtrum genus.Hic autem alter ſubiectus aquiloni,quē incolitis, cerne quàm tenui uos parte contingat. Omnis enim terra quæ colitur à uobis,anguſtata uerticibus, lateribus latior, parua quædam inſula eſt circunfuſa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tanto tamen nomine, quàm ſit paruus,uides.Ex his ipſis cultis notisq; terris num aut tuum, aut cuiuſquam noſtrum nomen, uel Caucaſum hunc, quem cernis, tranſcendere potuit, uel illum Gangem tranſnare? Quis in reliquis orientis, aut obeuntis Solis ultimis, aut aquilonis auſtríue partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis,cernis profectò quantis in anguſtijs ueſtra ſe gloria dilatari uelit.Ipſi autem qui de uobis loquuntur, quàm loquentur diu? Quinetiam ſi cupiat

proles

proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscuiusque nostrum à parentibus acceptas posteris prodere, tamen propter eluuiones exustionesq; terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid autem interest, ab his qui posteà nascentur, sermonem fore de te, quum ab his nullus fuerit, qui ante te nati sint, qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt uiri? quum præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, ne unius anni memoriam consequi poßit. Homines enim populariter annum tantummodo Solis, id est unius astri reditum metiuntur. Quum autem ad idem unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemq; totius cœli descriptionem longis interuallis retulerint, tum ille uerè uertens annus appellari potest, in quo uix dicere audeo, quàm multa hominum secula teneantur. Nanq; ut olim deficere sol hominibus, extinguiq; uisus est, quum Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit: quandoq; eadem parte sol, eodemq; tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellisq; reuocatis, expletum annum habeto. Huius quidem anni nondum uigesimam partem scito esse conuersam. Quocirca si reditū in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt magnis & præstantibus uiris: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur altè spectare si uoles, atque hanc sedem, & æternam domum contueri: neque sermonibus uulgi dederis te, nec in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum, suis te oportet illecebris ipsa uirtus trahat ad uerum decus. Quid de te alij loquantur, ipsi uideant. Sed loquentur tamen. Sermo autē omnis ille, & an-

gustijs cingitur his regionum quas uides, nec unquam de ullo perennis fuit, & obruitur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguitur. Quæ cùm dixisset, Ego *uerò, inquam, ô* Aphricane *(si quidem benemeritis de patria quasi limes ad cœli aditum patet) quanquam à pueritia, uestigijs ingressus patrijs & tuis, decori uestro non defui, nunc tamen tanto præmio proposito multo uigilantius.* Et *ille*, Tu *uerò enitere, & sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc.* Nec *enim is es quem forma ista declarat, sed mens cuiusq; is est quisq;, non ea figura quæ digito demonstrari potest.* Deum *igitur scito te esse: siquidem* Deus *est qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mũdum princeps ille* Deus: *et ut ipse mundum ex quadam parte mortalem ipse* Deus *æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet.* Nam *quod semper mouetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, quodq; ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est.* So*lum igitur quod sese mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moueri quidem desinit, quin etiam cæteris quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi.* Principio *autem nulla est origo.* Nam *ex principio oriuntur omnia:* Ipsum *autem nulla ex re alia nasci potest.* Nec *enim esset hoc principium, quod gigneretur aliunde.* Quòd *si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam.* Nam *principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit.* Siquidem *necesse est à principio oriri omnia.* Ita *fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur.* Id *autem nec nasci potest, nec mori, uel concidat omne cœlum, omnisq; natura consistat*

necesse est, nec uim ullam nanſciſcatur, quæ à primo impulſu moueatur. Quum pateat igitur æternum id eſſe, quod à ſeipſo moueatur, quis eſt qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne quod pulſu agitatur externo. Quod autem animal eſt, id motu cietur interiore & ſuo. nam hæc eſt natura propria animæ atq; uis. Quæ ſi eſt una ex omnibus quæ ſeſe moueat, neq; nata certè eſt, & æterna eſt, hanc exerce in optimis rebus. Sunt autem optimæ curæ de ſalute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus uelocius in hanc ſedem & domum ſuam peruolabit. Idq; ocyus faciet, ſi iam tum cùm erit incluſus in corpore, eminebit foras, & ea quæ extra erunt, contemplans, quàm maximè ſe à corpore abſtrahet. Nanque eorum animi qui ſe corporis uoluptatibus dedicere, earumq; ſe quaſi miniſtros præbuere, impulſuq; libidinum uoluptatibus obedientium, Deorum & hominum iura uiolauere, corporibus elapſi, circum terram ipſam uolutantur, nec hunc in locum niſi multis exagitati ſeculis reuertuntur. Ille diſceßit. Ego ſomno ſtatim ſolutus ſum.

MACR

MACROBII

*Ambrosij

*AVRELII THEODOSII *uiri Consularis & illustriß. in Somnium Scipionis expositionis quàm elegantißimæ Liber primus.*

Quæ differentia & quæ similitudo sit inter Platonis ac Ciceronis de Repub. libros: Curq; aut ille iudicium Eri, aut hic Somnium Scipionis operi suo asciuerit.

CAPVT I.

NTER Platonis *&* Ciceronis *libros, quos de* Republica *uterque constituit*, Eustathi *fili uitæ mihi dulcedo pariter & gloria, hoc interesse prima fronte prospeximus, quòd ille* Remp. *ordinauit, hic retulit: alter qualis esse deberet, alter qualis esset à maioribus instituta, disseruit.* In *hoc tamen uel maximè operis similitudinem seruauit imitatio, quòd cùm* Plato *in uoluminis conclusione à quodam uitæ reddito, quam reliquisse uidebatur, indicari faciat, qui sit exutarum corporibus status animarum: adiecta his quadam sphærarum uel syderum non otiosa descriptione, rerum facies non dißimilia significans, à* Tulliano Scipione *per quietem sibi ingesta narratur.* Sed *quòd uel commento tali, uel huic tali somnio in his potißimũ libris opus fuerit, in quibus de* Rerumpublicarum *statu loquebatur, quóue attinuerit inter gubernandarum urbium constituta, circulos, orbes, globosq; describere: de stellarum modo, de cœli conuersione tractare, quæsitu dignum & mihi uisum est,*

Cur aut Plato Erum reuiuiscentem, aut Cicero Scipione somnio excitatum induxerit.

& alijs

& alijs fortasse uideatur: ne uiros sapientia præcellentes, nihilq; in uestigatione ueri, nisi diuinũ sentire solitos, aliquid castigato operi adiecisse superfluum suspicemur. De hoc prius ergo pauca dicenda sunt: ut liquidò mens operis, de quo loquimur, innotescat. Rerum omnium Plato & actuum naturam penitus inspiciens, aduertit in omni sermone suo de Reipub. institutione proposito, infundendum animis iustitiæ amorem: sine qua non solùm Respublica, nec exiguus hominum cœtus, sed ne domus quidem parua cõstabit. Ad hunc porrò iustitiæ affectum pectoribus *inculcandum, nihil æquè patrocinaturum uidit, quàm si fructus eius non uideretur cum uita hominis terminari. Hunc uerò superstitem durare post hominem, quî poterat osten di, nisi prius de animæ immortalitate constaret? Fide autem facta perpetuitatis animarum, consequens esse animaduertit, ut certa illis loca nexu corporis absolutis, pro contemplatu probi improbi'ue meriti, deputata sint. Sic in Phædone, inexpugnabilium luce rationum anima in ueram dignitatem propriæ immortalitatis asserta: sequitur distinctio locorum, quæ hanc uitam relinquentibus ea lege debentur, quam sibi quisque uiuendo sanxerit. Sic in Gorgia post peractam pro iustitia disputationem, de habitu post corpus animarum, morali grauitate Socraticæ dulcedinis ammonemur. Idem igitur obseruanter secutus est, in illis præcipuè uoluminibus, quibus statum Reipublicæ formandum recepit. Nam postquàm principatum iustitiæ dedit: & docuit, animam post animal non perire: per illam demum fabulam (sic enim quidam uocant) quò anima post corpus euadat, uel unde ad corpus ueniat, in fine operis asseruit: ut iustitiæ uel cultæ præmiũ, uel spretæ pœnam animis quippe immortalibus subiturisq; iudicium

*Vetus lectio habet, inoculandum: translatione ducta ab insitionibus.

cium seruari doceret. Hunc ordinem Tullius non minore iudicio reseruans, quàm ingenio repertus est. Postquàm in omni Republicæ otio ac negotio palmam iustitiæ disputando dedit, sacras immortalium animarum sedes, & cœlestium arcana regionum, in ipso consummati operis fastigio collocauit: indicans quò ijs perueniendum, uel potius reuertendum sit, qui Rempublicam cum prudentia, iustitia, fortitudine, atq; moderatione tractauerint. Sed ille Platonicus secretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pāphylius, miles officio: qui cùm uulneribus in prælio acceptis uitam effudisse uisus, duodecimo demum die inter cæteros unà peremptos ultimo esset honorandus igne, subitò seu recepta anima, seu retenta, quicquid emensis inter utranq; uitam diebus egerat uiderátue, tanquam publicum professus indicium, humano generi nuntiauit. Hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quasi ipse ueri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidæ repræhensionis uitans, excitari narraturum, quàm reuiuiscere maluit.

Quid respondendum Coloti Epicureo, putanti philosopho non esse utendum fabulis: quasq; fabulas philosophia recipiat, & quando his philosophi soleant uti.

CAPVT II.

A*C prius quàm somnij uerba consulamus, enotandum nobis est, à quo genere hominum Tullius memoret uel irrisam Platonis fabulam, uel ne idem sibi eueniat non uereri. Nec enim his uerbis uult imperitum uulgus intelligi, sed genus hominum ueri ignarum sub peritiæ ostentatione: quippe quos & legisse talia, & ad reprehendendum animatos constaret. Dicemus igitur, & quos in tantum philosophum referat, quandam censuræ exercuisse leuitatem: quis'ue eorum etiam scriptam reliquerit accusationem*

sationem : & postremò, quid pro ea duntaxat parte, quæ huic operi necessaria est, responderi conueniat obiectis. Quibus, quod factu facilè est, eneruatis iam quicquid uel contra Platonis, *uel contra* Ciceronis *opinionem etiam in* Scipionis *somnium, seu iaculatus est unquam morsus liuoris, seu fortè iaculabitur, dissolutum erit.* Epicureorum *tota factio æquo, semper errore à uero deuia, & illa extimans ridenda quæ nesciat, sacrum uolumen & augustißima irrisit naturæ seria.* Colotes *uerò inter* Epicurei *auditores loquacitate notabilior, etiam in librum retulit, quæ de hoc amarius cauillatus est. Sed cætera, quæ iniuria notauit (siquidem ad somnium, de quo hic procedit sermo non attinent) hoc loco nobis omittenda sunt. Illam calumniam persequemur, quæ nisi supplodetur, manebit* Ciceroni *cum* Platone *communis. Ait enim à philosopho fabulam non oportuisse confingi: quoniam nullum figmēti genus ueri professoribus conueniret. Cur enim, inquit, si rerum cœlestium notionem, si habitum nos animarum docere uoluisti, non simplici & absoluta hoc insinuatione curatum est: sed quæsita persona, casusq; excogitata nouitas, & composita aduocati scena figmenti, ipsam quærendi ueri ianuam mendacio pollueret? Hæc quoniam cùm de* Platonico Ero *iactantur, etiam quietem* Africani *nostri somniantis incusant (utraq; enim sub apposito argumento electa persona est, quæ commoda enuntiandis haberetur) resistamus urgenti, & frustra arguens refellatur calumnia : ut una dissoluta, utriusque factum incolumem, ut fas est, retineat dignitatem. Nec omnibus fabulis repugnat philosophia, nec omnibus acquiescit. Et ut facilè secerni poßit, quæ ex his ab se abdicet, ac uelut profana ab ipso uestibulo sacræ disputationis excludat, quæ'ue etiam*

Quid Platoni obiecerit Colotes Epicureus.

Quas fabulas philosophia reijciat, & quas recipiat.

sæpe

ſæpe ac libenter admittat, diuiſionum gradibus explicandum. Fabulæ, quarum nomen indicat falſi profeßionem, aut tantum conciliandæ auribus uoluptatis, aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertæ ſunt. Auditum mulcent, uelut comœdiæ: quales Menander, eiuſue imitatores agendas dederunt: uel argumenta fictis caſibus amatorũ referta: quibus uel multum ſe Arbiter exercuit: uel Apuleium nonnunquam luſiſſe miramur. Hoc totum fabularum genus, quod ſolas aurium delicias profitetur, è ſacrario ſuo in nutricum cunas ſapientiæ tractatus eliminat. Ex ijs autem, quæ ad quandam uirtutum ſpeciem intellectum legentis hortantur, fit ſecunda diſcretio. In quibuſdam enim & argumentum ex ficto locatur, & per mendacia ipſe relationis ordo contexitur: ut ſunt illæ Aeſopicæ fabulæ, elegãtia fictionis illuſtres. At in alijs argumentum quidem fundatur ueri ſoliditate: ſed hæc ipſa ueritas per quædam compoſita & ficta profertur: & hæc iam uocatur narratio fabuloſa, nõ fabula: ut ceremoniarum ſacra Heſiodi & Orphei, quæ de Deorum progenie actúue narrantur: ut myſtica Pythagoreorum ſenſa referunt. Ergo ex hac ſecunda diuiſione, quam diximus, à philoſophiæ libris prior ſpecies, quæ concepta de falſo per falſum narratur, aliena eſt: ſequens in aliam rurſus diſcretionem ſciſſa, diuiditur. Nam cùm ueritas argumẽto ſubeſt, ſolaq; fit narratio fabuloſa, non unus reperitur modus, per figmentum uera referendi. Aut enim contextio narrationis per turpia & indigna numinibus, ac monſtro ſimilia componitur: ut Dei adulteri: Saturnus patris Cælij pudenda abſcindẽs, & ipſe rurſus à filio regno potito in uincula coniectus: quod genus totum philoſophi neſcire malunt. Aut ſacrarum rerum notio ſub pio figmentorum

rum

rum uelamine, honestis & tecta rebus, & uestita nominibus enuntiatur. Et hoc est solum figmenti genus, quod cautio de diuinis rebus philosophantis admittit. Cùm igitur nullam disputationi pariat iniuriam uel Er index, uel somnians Africanus, sed rerum sacrarum enuntiatio integra sui dignitate his sit tecta nominibus, accusator tandem edoctus à fabulis fabulosa secernere, conquiescat. Sciendum est tamē, non in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa* uel licita: sed his uti solent, cùm uel de anima, uel de aëreis, uel de æthereis potestatibus, uel de cæteris Dijs loquūtur. Cæterùm cùm ad summū & principem omnium Deum, qui apud Græcos τἀγαθὸν, qui πρῶτον αἴτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere: uel ad mentem, quam Græci νοῦν appellant, originales rerum species, quæ ἰδέαι dictæ sunt continentem, ex summo natam & profectam Deo: cùm de his inquam loquuntur summo Deo & mente, nihil fabulosum penitus attingunt. Sed si quid de his aßignare conantur, quæ non sermonē tantummodo, sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines & exempla confugiunt. Sic Plato cum περὶ τἀγαθοῦ loqui esset animatus, dicere quid sit, non est ausus: hoc solùm de eo sciens, quòd sciri quale sit ab homine non poßit. Solum uerò eius simillimum de uisibilibus solem reperit: & per eius similitudinem uiam sermoni suo attollendi se ad non comprehensibilia patefecit. Ideò ut nullum ei simulacrum, cùm dijs alijs constitueretur, finxit antiquitas: quia summus Deus natuq́; ex eo mens, sicut ultra animam, ita supra naturam sunt: quò nihil fas est de fabulis peruenire. De dijs autem, ut dixi, cæteris, & de anima, non frustra se, nec ut oblectent, ad fabulosa conuertunt: sed quia sciunt inimicam esse naturæ apertam nu-

Quando philosophi uti soleāt fabulis.

*Vel, pro etiam aliàs tamē legitur, uel ludicra

damq; expositionem sui: quæ sicut uulgaribus hominum sensibus intellectum sui uario rerum tegmine operimentoq; subtraxit, ita à prudentibus arcana sua uoluit per fabulosa tractari. Sic ipsa mysteria figurarum * cuniculis operiuntur, ne uel his ademptis nudam rerum talium se natura præbeat: sed summatibus tantùm uiris sapientia interprete ueri arcani conscijs, contenti sint reliqui, ad uenerationem figuris defendentibus à uilitate secretum. Numenio deniq; inter philosophos occultorum curiosiori, offensam numinum, quòd Eleusina sacra interpretando uulgauerit, somnia prodiderunt: uiso sibi, ipsas Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum lupanar uidere prostantes: admirantiq; & causas non conuenientis numinibus turpitudinis, consulenti respondisse iratas: ab ipso se adyto pudicitiæ suæ ui abstractas, & paßim adeuntibus prostitutas. Adeò semper ita se & sciri & coli numina * maluerunt, qualiter in uulgus antiquitas ipsa fabulata est: quæ & imagines & simulacra formarum talium prorsus alienis, & ætates tam incrementi quàm diminutionis ignaris, & amictus ornatusq; uarios corpus non habentibus aßignauit. Secundum hæc Pythagoras ipse atq; Empedocles, Parmenides quoq; & Heraclitus, de dijs fabulati sunt, nec secus Timæus, qui progenies eorum, sicut traditum fuerat, exequutus est.

*funiculis

Is Numenius fuit Pyrrhonis Heliensis discipulus.

*uoluerunt,

Quinque esse genera somniandi: atque somnium hoc Scipionis ad prima tria genera debere referri.

CAPVT III.

His prælibatis, antequam ipsa somnij uerba tractemus, prius quot somniandi modos obseruatio deprehenderit, cùm licentiam figurarum quæ paßim quiescentibus ingeruntur, sub definitionem & regulam uetustas

*stas mitteret, edisseramus: ut cui eorum generi somnium, quo de agimus, applicandum sit, innotescat. Omnium quæ uidere sibi dormientes uidentur, quinque sunt principales diuersitates & nomina: Aut enim est ὄνειρος secundum Græcos, quod Latini somnium uocant: aut ὅραμα, quod uisio rectè appellatur: aut χρηματισμὸς, quod oraculum nũcupatur: aut est ἐνύπνιον, quod insomniũ dicitur: aut est φάντασμα, quod Cicero (quoties opus hoc nomine fuit) uisum uocauit. Vltima ex his duo cùm uidẽtur, cura interpretationis indigna sunt: quia nihil diuinationis apportãt, ἐνύπνιον dico, & φάντασμα. Est enim ἐνύπνιον, quoties cura oppreßi animi, uel corporis, siue fortunæ, qualis uigilantẽ fatigauerit, talem se ingerit dormiẽti. Animi: si amator delicijs suis aut fruentẽ se uideat, aut carentem: si metuens quis imminentem sibi uel insidijs, uel potestate personam, aut incurrisse hãc ex imagine cogitationum suarum, aut effugisse uideatur. Corporis: si temeto ingurgitatus, aut distentus cibo, uel abundantia præfocari se existimet, uel grauantibus exonerari: aut contrà, si esuriens cibum, aut potum sitiens, desiderare, quærere, uel etiam inuenisse uideatur. Fortunæ: quũ se quis existimat uel potentia, uel magistratu, aut augeri * præ desiderio, aut exui * præ timore. Hæc & his similia, quoniam ex habitu mentis quietem sicut præuenerant, ita & turbauerant dormientis, unà cum somnio aduolant, & pariter euanescunt. Hinc & Insomnio nomen: non quia per somnum uidetur, (hoc enim est huic generi commune cum cæteris) sed quia in ipso somnio tantũmodo esse creditur, dum uidetur, post somnium nullam sui utilitatem, uel significationem relinquit. Falsa esse insomnia, nec Maro tacuit:*

Quinque somniorũ genera.

Insomnium.

** pro*

Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes. *6. Aeneidos.*

Cœlum hic uirorum regionem uocans: quia sicut dij nobis, ita nos defunctis superi habemur. Amorem quoque describens, cuius curam semper sequuntur insomnia, ait:

Aeneidos. Hærent infixi pectore uultus,

Verbaq́; nec placidam membris dat cura quietem.

Et post hæc:

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

Phantasma. Φάντασμα uerò, hoc est, uisum, cùm inter uigiliam & adultam quietem, in quadam (ut aiunt) prima somnij nebula adhuc uigilare se existimans, qui dormire uix cœpit, aspicere uidetur irruentes in se, uel paßim uagantes formas, à natura seu magnitudine, seu specie discrepantes: uariasq́; tempestates rerum, uel lætas, uel turbulentas. *Epialtes.* In hoc genere est ἐπιάλτης, quem publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo pressos ac sentientes grauare. His duobus modis ad nullam noscendi futuri opem receptis, tribus cæteris in ingenium diuinationis instruimur. *Oraculum.* Et est oraculum quidem, cùm in somnijs parens, uel alia sancta grauisq́; persona, seu sacerdos, uel etiam Deus, apertè euenturum quid, aut non euenturum, faciendum, uitandum'ue denuntiat. *Visio.* Visio autem est, cùm id quis uidet, quod eodem modo quo apparuerat, eueniet. Amicum peregre commorantem, quem non cogitabat, uisus est sibi reuersum uidere, & procedenti obuius, quem uiderat uenit in amplexus. Depositum in quiete suscepit, & matutinus ei precator occurrit, mandans pecuniam tutelæ, & fidei custodiæ celandam committens. *Somnium & eius quinq́; species.* Somnium propriè uocatur, quod tegit figuris, & uelat ambagibus, non nisi interpretatione intelligendam significationem rei quæ demonstratur. Quod quale sit, non à nobis exponendum est: cùm hoc unusquisque ex usu quid

quid ſit, agnoſcat. Huius quinque ſunt ſpecies: *aut enim proprium, aut alienum, aut commune, aut publicum, aut generale eſt.* Proprium eſt, *cùm ſe quis facientem patientem'ue aliquid ſomniat.* Alienum, *cùm alium.* Commune, *cùm ſe unà cum alio.* Publicum *eſt, cùm ciuitati foro'ue uel theatro, ſeu quibuslibet publicis mœnibus actibus'ue, triſte uel lætum quid exiſtimat accidiſſe.* Generale *eſt, quum quis circa ſolis orbẽ, lunarem'ue globum, ſeu alia ſydera, uel cœlum, omnesq́; terras aliquid ſomniat innouatũ.* Hoc *autẽ quod Scipio uidiſſe ſe retulit, tria illa quæ ſola probabilia ſunt genera principalitatis amplectitur, & omnes ipſius ſomnij ſpecies attingit.* Eſt *enim oraculũ: quia* Paulus *&* Africanus *uterque parens, ſancti grauesq́; ambo, nec alieni à ſacerdotio, quod illi euenturum eſſet, enunciarunt.* Eſt *uiſio: quia loca ipſa, in quibus poſt corpus, uel qualis futurus eſſet, aſpexit.* Eſt *ſomnium: quia rerum, quæ illi enarratæ ſunt, altitudo, tecta profunditate prudentiæ, non poteſt nobis niſi ſcientia interpretationis aperiri.* Ad *ipſius quoq; ſomnij ſpecies omnes refertur.* Eſt *proprium: quia ad ſupera perductus eſt, & de ſe futura cognouit.* Eſt *alienum: quòd quem ſtatum aliorum animæ ſortitæ ſunt, deprehendit.* Eſt *commune: quòd eadem loca tam ſibi, quàm cæteris eiuſdem meriti didicit præparari.* Eſt *publicum: quòd uictoriam patriæ, &* Carthaginis *interitum, &* Capitolinum *triumphum, & ſolicitudinem futuræ ſeditionis agnouit.* Eſt *generale: quòd cœlum cœliq́; circulos conuerſionisq́; concentum, uiuo adhuc homini noua & incognita: ſtellarũ etiam ac luminum motus, terræq́; omnis ſitum ſuſpiciendo uel deſpiciendo concepit.* Nec *dici poteſt non aptum fuiſſe* Scipionis *perſonæ ſomnium, quod generale eſſet & publicum: quia necdum illi*

Scipionis ſomniũ ad quod genus ſit referẽdum.

Quomodo ſomnium publicum conueniat Scipioni adhuc militi.

contigisset amplissimus magistratus: imò cũ adhuc, ut ipse dicit, pene miles haberetur. Aiunt enim, non habenda pro ueris de statu ciuitatis somnia: nisi quæ rectos eius, magistratus'ue uidisset: aut quæ de plebe non unus, sed multi similia somniassent. Ideo apud Homerum, cùm in concilio Græcorum Agamemnon somniũ, quod de instruẽdo prælio uiderat, publicaret: Nestor, qui non minus ipse prudentia, quàm omnis iuuẽta uiribus iuuit exercitum, concilians fidem relatis, De statu, inquit, publico credendum regio somnio: quod si alter uidisset, repudiaremus, ut futile. Sed non ab re erat, ut Scipio, & si necdum adeptus tunc erat cõsulatũ, nec erat rector exercitus, Charthaginis somniaret interitũ, cuius erat autor futurus: audiretq; uictoriam beneficio suo publicandam: uideret etiam secreta naturæ, uir non minus philosophia quàm uirtute præcellens. His assertis, quia superius falsitatis insomniorum Vergilij te-

*editi *stem citantes, eius uersus fecimus mentionem, *eruti de ge-*

Somnij portæ. *minarum somnij descriptione portarũ: si quis forte quærere uelit, cur porta ex ebore falsis, è cornu ueris sit deputata: instruetur autore Porphyrio, q in cõmentarijs suis hæc in eundem locũ dicit, ab Homero sub eadẽ diuisione descriptum: Latet, inquit, omne uerum: hoc tamen anima, cùm ab officijs corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit: nonnunquã tendit aciem, nec tamen peruenit. Et cũ*

*directo *aspicit, tamen nõ libero & * perfecto lumine uidet, sed interiecto uelamine, quod nexus naturæ caligantis obducit, Et hoc in natura esse idem Vergilius asserit, dicens:*

Aeneidos 2.

Aspice namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.

Hoc uelamen cùm in quiete ad uerum usque, aciem intro-

spicientis

spicientis admittit, de cornu creditur, cuius ista natura est, ut tenuatum uisui peruium sit. Cùm autem à uero hebetat, ac repellit obtutum, ebur putatur, cuius corpus ita natura densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis crassum, nullo uisu ad ulteriora tendente penetretur.

Propositum, seu scopus huius somnii quis sit.

CAPVT IIII.

Tractatis generibus & modis, ad quos somnium Scipionis refertur, nunc ipsam eiusdem somnij mentem, ipsumq; propositum, quod Græci σκοπὸν *uocāt, antequàm uerba inspiciantur, tētemus aperire: & eò pertinere propositum præsentis operis asseramus, sicut iam in principio huius sermonis adstruximus, ut animas bene de* Repub. *meritorum, post corpora cœlo reddi, & illic frui beatitudinis perpetuitate nos doceat. Nam Scipionem ipsum hæc occasio ad narrandū somnium prouocauit, quod longo tempore se testatus est silentio cōdidisse. Cùm enim Lælius quęreretur, nullas* Nasicæ *statuas in publico, in interfecti tyranni remunerationē locatas, respondit Scipio post alia in hæc uerba:* Sed quanquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum uirtutis est præmium: tamen illa diuina uirtus, non statuas plumbo inhærentes, nec triumpho arescentibus laureis, sed stabiliora quædam, & uiridiora præmiorū genera desiderat. Quæ tamē ista sunt, inquit Lælius? Tum Scipio, patimini me, inquit, (quoniam tertium diem iam feriati sumus, &c.) *quibus ad narrationem somnij uenit, docens illa esse stabiliora & uiridiora præmiorū genera quæ ipse uidisset in cælo bonis* Rerūp. *seruata rectoribus, sicut his uerbis eius ostenditur:* Sed quò sis Africane alacrior ad tutādā

Rempublicam, sic habeto, Omnibus qui patriam cõseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo & definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. *Et paulò pòst, hunc certũ locum qui sit designans, ait:* Sed sic Scipio, vt auus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole & pietatem, quæ cùm magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est Ea uita uia est in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui iam uixerũt, & corpore laxati incolunt locum, quem uides: *significans galaxian. Sciendum est enim, quòd locus, in quo sibi esse uidetur Scipio per quietẽ, lacteus circulus est, qui* Γαλαξίας *uocatur. Siquidẽ his uerbis in principio utitur:* Ostendebat autem Carthaginem de excelso & pleno stellarum illustri & claro quodam loco. *Et paulò pòst apertius dicit:* Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens, quem vos (ut à Graiis accepistis) orbem lacteum nuncupatis: ex quo mihi omnia contemplanti præclara & mirabilia uidebantur. *Et de hoc quidem galaxia, cùm de circulis loquemur, plenius differemus.*

Quanquam omnes numeri modo quodam pleni sint, tamen octonarium ac septenarium peculiariter plenos dici: quamq; ob causam octonarius plenus vocetur.

CAPVT V.

Sed iam quoniam inter libros, quos de Repub. Cicero, quos'ue prius Plato scripserat, quæ differentia, quæ similitudo habeatur, expreßimus: & cur operi suo uel Plato Eri indicium, uel Cicero somnium Scipionis asciuerit: quid'ue sit ab Epicureis obiectum Platoni: uel quemadmodum debilis calumnia refellatur: & quibus tractatibus philosophi

losophi admisceant, uel à quibus penitus excludant fabulosa, retulimus: adiecimusq́; post hæc necessariò genera omnium imaginum, quæ falsò, quæq́; uerò uidentur in somnijs, ipsasq́; distinximus species somniorum, ad quas Africani somnium constaret referri: & quur Scipioni conuenerit talia somniare: & de geminis somnij portis, quæ fuerit à ueteribus expressa sentẽtia super his omnibus, ipsius somnij, de quo loquimur, mentem propositumq́; signauimus, & partem cœli euidẽter expreßimus, in qua sibi Scipio per quietem, hæc uel uidisse uisus est, uel audisse quæ retulit: nunc iam discutiẽda nobis sunt ipsius somnij uerba, non omnia, sed ut quæq́; uidebuntur digna quæsitu. Ac prima nobis tractanda se ingerit pars illa de numeris, in qua sic ait:* Nam quum ætas tua septenos octies solis anfractus reditusq́; conuerterit: duoq́; hi numeri, quorum uterq; plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota cõuertet ciuitas. Te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebũtur: tu eris unus in quo nitatur tota ciuitatis salus. Ac, ne multa, dictator Rempu. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. *Plenitudinem hic non frustra numeris aßignat. Plenitudo enim propriè nisi diuinis rebus, supernisq́; non conuenit: neq; enim corpus propriè plenum dixeris, quod cùm sui sit impatiens effluendo, alieni appetens est hauriendo. Quæ si metallicis corporibus non usu ueniunt, non tamen plena illa, sed uasta dicenda sunt. Hæc est igitur communis numerorum omnium plenitudo: quòd cogitationi à nobis ad superos meanti, occurrit prima perfectio incorporalitatis in numeris.* Inter

** si*

Nullum corpus plenum.

Qui numeri propriè pleni uocentur.

ipsos tamen propriè pleni uocantur, secundum hos modos, qui præsenti tractatui necessarij sunt: qui aut uim obtinent uinculorum, aut corpora rursus efficiuntur, aut corpus efficiunt: sed corpus, quod intelligendo, non sentiendo concipias. Totum hoc, *ut obscuritatis depulsetur offensa, paulò altius repetita rerum luce, pandendum est. Omnia corpora superficie finiuntur, & in ipsam eorum pars ultima terminatur. Hi autem termini, quum sint semper circa corpora, quorum termini sunt, incorporei tamen intelliguntur. Nam quousq; corpus esse dicetur, necdum terminus intelligitur, cogitatio quæ conceperit terminum, corpus reliquit. Ergo primus à corporibus ad incorporea transitus, ostendit corporum terminos: & hæc est prima incorporea natura post corpora: sed non purè, nec ad integrum carens corpore. Nam licet extra corpus natura eius sit, tamen non nisi circa corpus apparet. Cùm totum deniq; corpus nominas, etiam superficies hoc uocabulo continetur. De corporibus eam, tametsi non res, sed intellectus sequestrat. Hæc superficies, sicut est corporũ terminus, ita lineis terminatur, quas suo nomine grammas Græcia uocauit. Punctis lineæ finiuntur. Et hæc sunt corpora quæ mathematica uocantur, de quibus solerti industria geometriæ disputatur. Ergo hæc superficies, quum ex aliqua parte corporis cogitatur, pro forma subiecti corporis accipit numerum linearum. Nam seu trium, ut trigonum: seu quatuor, ut quadratum: seu plurium sit angulorum, totidem lineis sese ad extrema tangentibus planities eius includitur. Hoc*modo admonendi sumus, quòd omne corpus longitudinis, latitudinis, & altitudinis dimensionibus constat. Ex his tribus in lineæ ductũ una dimensio est, longitudo: est enim sine latitudine. Planities*

Cur octonarius plenus dicatur, ratio prima.

*loco

nities uerò, quam Græci ἐπιφάνειαν uocant, longo latoq; distenditur, alto caret: & hæc planities quantis lineis continetur, expreßimus. Soliditas autem corporum constat, cùm his duabus additur altitudo. Fit enim tribus dimensionibus impletis corpus solidum, quod στερεὸν uocant: qualis est tessera, quæ cubus uocatur. Si uerò non unius partis, sed totius uelis corporis superficiem cogitare, quod proponimus esse quadratum (ut de uno quod exemplo sufficiet, disputemus) iam non quatuor, sed octo anguli colliguntur. quod tum animaduertis, si super unum quadratum, quale prius diximus, alterum tale altius impositum mente conspicias: ut altitudo, quæ illi plano deerat, adijciatur: fiatq; tribus dimensionibus impletis corpus solidum, quod στερεὸν uocant, ad imitationem tesseræ, quæ cubus uocatur. Ex his apparet octonarium numerum solidum corpus & esse, & haberi: siquidè unum apud geometras puncti locum obtinet: Duo, lineæ ductum faciunt, qui duobus punctis, ut suprà diximus, coërcetur. Quatuor uerò puncta aduersum se in duobus ordinibus bina per ordinem posita, exprimunt quadri speciem, à singulis punctis in aduersum punctum eiecta linea. Hæc quatuor, ut diximus, duplicata, & octo facta, duo quadra similia describunt, quæ sibi superposita, additaq; altitudine, formam cubi, quod est solidum corpus, efficiunt. Ex his apparet antiquiorem esse numerum superficie & lineis, ex quibus illam constare memorauimus, formisq; omnibus. A lineis enim ascenditur ad numerum, tanquam ad priorem: ut intelligatur ex diuersis numeris linearum, quæ formæ geometricæ describantur. Ipsam uerò superficiem cum lineis suis, primam post corpora diximus incorpoream esse naturam: nec tamen sequestrandam propter perpetuam cum

Stereon. cubus.

corp

corporibus societatem. Ergo quod ab hac sursum recedit, iam purè incorporeum est. Numeros autem hac superiores præcedens sermo patefecit. Prima est igitur perfectio incorporalitatis in numeris. Et hæc est, ut diximus, numerorum omnium plenitudo. Seorsum autem illa, ut suprà admonuimus, plenitudo est eorum, qui aut corpus efficiunt, aut efficiuntur, aut uim obtinent uinculorum: licet alias quoque causas quibus pleni numeri efficiantur, esse non ambigam. Qualiter autem octonarius numerus solidum corpus efficiat, antè satis probatum est. Ergo singulariter quoque plenius iure dicetur, propter corporeæ soliditatis effectum. Sed & ad ipsam cœli harmoniam, id est, concinentiam, hunc numerum magis aptum esse non dubium est: cùm sphæræ ipsæ octo sint, quæ mouetur, de quibus secuturus sermo procedet. Omnes quoque partes, quibus constat hic numerus, tales sunt, ut ex earum compage plenitudo nascatur. Est enim aut de his quæ neq; generantur, neq; generant, de monade & septem: quæ qualia sint, suo loco plenius explicabitur: aut de duplicato eo, qui & generatur, & generat, id est, quatuor. Nam hic numerus quatuor, & nascitur de duobus, & octo generat. Aut componitur de tribus & quinq;, quorũ alter primus omnium numerorũ impar apparuit: quinarij autem potentiam sequens tractatus attinget. Pythagorici uerò hũc numerum iustitiam uocauerunt: quia primus omnium ita soluitur in numeros pariter pares, hoc est, in bis quaterna: ut nihilominus in numeros æquè pariter pares diuisio quoque ipsa soluatur in bis bina. Eadem quoq; qualitate contexitur, id est, bis bina bis. Cùm ergo & contextio ipsius pari æqualitate procedat: & resolutio æqualiter redeat usque ad monadem, quæ diuisionem arithmetica ratione non recipit:

[Margin notes: *…atio secunda.* (beside "ditatis effectum"); *Tertia.* (beside "plenitudo nascatur"); *Quarta.* (beside "quens tractatus"); *Quinta.* (beside "soluatur in bis bina")]

pit: meritò propter æqualem diuisionē iustitiæ nomen accepit. Et quia ex supradictis omnibus apparet, quanta & partium suarum, & seorsum sua plenitudine nitatur, iure plenus uocatur.

Multas esse causas, cur septenarius plenus uocetur.

CAPVT VI.

SVperest, ut septenarium quoque numerum plenum iure uocitandum ratio in medio constituta persuadeat. Ac primum hoc transire sine admiratione non possumus, quòd duo numeri qui in se multiplicati uitale spatium uiri fortis includerēt, ex pari & impari constiterūt. Hoc enim uerè perfectum est, quod ex horum numerorū permistione generatur. Nam impar numerus mas, & par fœmina uocatur. Item *arithmetici imparem patris, & parem matris appellatione uenerātur.* Hinc & Timæus Platonis, *fabricatorem mūdanæ animæ* Deum *partes eius ex pari & impari, id est, duplari & triplari numero, intertexuisse memorauit: ita ut à duplari usque ad octo, à triplari usq; ad uiginti septem staret alternatio * mutandi. Hi enim primi cubi utrinq; nascuntur: siquidem à paribus bis bini, qui sunt quatuor, superficiem faciunt: bis bini bis, qui sunt octo, corpus solidum fingūt.* A *dispari uerò ter terna, quæ sunt nouem, superficiem reddunt: & ter terna ter, id est, ter nouena, quæ sunt uiginti septem, primum æquè cubum alterius partis efficiunt.* Vnde *intelligi datur, hos duos numeros, octo dico, & septem, qui ad multiplicationem annorum perfecti in* Republica *uiri conuenerunt, solos idoneos ad efficiendam mundi animam iudicatos: quia nihil post autorem potest esse perfectius.* Hoc *quoque notandum est, quod superius, asserentes communem numerorum omnium dignitatem, antiquiores eos superficie, & lineis*

*alias numeri.

lineis eius, omnibusq; corporibus ostendimus: procedens autem tractatus inuenit numeros & ante animam mundi fuisse, quibus illā contextam augustißima Timæi ratio naturæ ipsius conscia testis expreßit. Hinc est quòd pronuntiare *non dubitauerunt sapientes, animam esse numerum se mouentem.*

Prima ratio, cur perfectus sit numerus septenarius, ex partib⁹ ipsius sumpta.

Nunc *uideamus cur septenarius numerus suo seorsum merito plenus habeatur: cuius ut preßius plenitudo noscatur, primùm merita partium de quibus cōstat, tum demum quid ipse poßit, inuestigemus. Constat septenarius numerus: uel ex uno, & sex: uel ex duobus, & quinque: uel ex tribus, & quatuor. Singularum compagum membra tractemus: ex quibus fatebimur nullum alium numerum tam uaria esse maiestate fœcundū.* Ex uno *& sex, compago prima componitur.* V*num autem, quod* μονὰς, *id est, unitas dicitur, & mas idem & fœmina est: par idē, atq; impar: ipse non numerus, sed fons & origo numerorum. Hæc monas initium finisq; omnium, neque ipsa principij aut finis sciens, ad summum refertur* Deum: *eiusq; intellectum à sequentium numero rerū, & potestatum sequestrat: nec in inferiore post* Deum *gradu frustra eā desideraueris. Hæc illa est mens, è summo nata* Deo, *quæ uices temporum nesciens, in uno semper quod adest, consistit æuo, cumq; utpote una, non sit numerabilis, innumeras tamen generum species, & de se creat, & intra se continet.* Inde quoque *aciem paululum cogitationis inclinans, hanc monadem reperies ad animam referri.* Anima *enim aliena à syluestris contagione materiæ, tantum se autori suo ac sibi debens, simplicem sortita naturam, cùm se animandæ immensitati uniuersitatis infundat: nullum init tamen cum sua unitate diuortium.* Vides *ut hæc monas orta à prima rerum causa,*

ad usque

*ad usq; animam ubiq; integra, & semper indiuidua con-
tinuationem potestatis obtineat. Hæc de monade castiga-
tius quàm se copia suggerebat. Nec te remordeat, quòd
cùm omni numero præesse uideatur, in coniunctione præ-
cipuè septenarij prædicetur. Nulli enim aptius iungitur
monas incorrupta, quàm uirgini. Huic autem numero, id
est, septenario, adeò opinio uirginitatis inoleuit, ut* Pallas
*quoque uocitetur. Nam uirgo creditur, quia nullum ex se
parit numerum duplicatus, qui intra denarium coarcte-
tur, quem primum limitem constat esse numerorum.* Pallas
ideò, quia ex solius monadis fœtu, & multiplicatione pro- *Pallas quur à*
cessit: sicut Minerua *solo ex uno parente nata perhibetur.* *poëtis μονὰς*
Senarius *uerò, qui cum uno coniunctus septenarium facit,* *appelletur.* *Vis numeri*
uariæ ac multiplicis religionis, & potentiæ est. Primum, *senarij.*
*quòd solùm ex omnibus numeris, qui infra decem sunt,
de suis partibus constat. Habet enim medietatem, &
tertiam partem, & sextam partem: & est medietas tria,
tertia pars duo, sexta pars unum, quæ omnia simul sex fa-
ciunt.* Habet *& alia suæ uenerationis indicia: sed ne lon-
gior faciat sermo fastidium, unum ex omnibus eius offi-
cium persequemur: quod ideò prætulimus, quia hoc com-
memorato, non senarij tantum, sed & septenarij pariter di
gnitas adstruetur.* Humano *partui frequētiorē usum nouē
mensium, certo numerorū modulamine natura constituit:
sed ratio sub asciti senarij numeri multiplicationem proce
dens, etiam septē menses cōpulit usurpari.* Quàm *breuiter
absolutéq;, duos esse primos omnium numerorū cubos, id
est, à pari octo, ab impari uiginti septem: & esse imparem
marem, parem fœminā, superius expreßimus.* Horū *uterq;
si per senarium numerum multiplicetur, efficiunt dierum
numerum, qui septem mensibus explicantur. Coēant enim*

numeri,

numeri, mas ille qui memoratur, & fœmina, octo ſcilicet & uigintiſeptem, pariunt ex ſe quinque & triginta. Hæc *ſexies multiplicata, creant decem & ducentos: qui numerus dierum menſem ſeptimum claudit.* Ita *eſt ergo natura fœcundus hic numerus, ut primam humani partus perfectionem, quaſi arbiter quidam maturitatis, abſoluat. Diſcretio uerò partus futuri (ſicut* Hippocrates *refert) ſic in utero dignoſcitur:* Aut *enim ſeptuageſimo, aut nonageſimo die conceptus mouetur.* Dies *ergo motus, quicunque fuerit de duobus, ter multiplicatus, aut ſeptimum, aut nonum explicat menſem.* Hæc *de prima ſeptenarij copulatione libatæ ſint. Secunda de duobus & quinque eſt.* Ex

Dyadis & quinarij uis ac uirtus.

his Dyas, *quia poſt monadem prima eſt, primus eſt numerus.* Hæc *ab omnipotentia ſolitaria, in corporis intelligibilis * lineam prima defluxit.* Ideò *& ad uagas ſtellarum, & luminum ſphæras refertur, quia hæ quoq; ab illa, quæ* ἀπλανής *dicitur, in numerum ſciſſæ, & in uarij motus contrarietatem retortæ ſunt.* Hic *ergo numerus cum quinario aptiſsimè iungitur: dum hic ad errantes, ut diximus, ad cœli zonas ille referatur.* Sed *ille ratione ſciſſionis, hic numero.* Illa *uerò quinario numero proprietas excepta potentiæ ultra cæteras eminenteis euenit: quòd ſolus omnia quæq; ſunt, quæq; uidentur eſſe, complexus eſt.* Eſſe *autem dicimus intelligibilia, uideri eſſe corporalia omnia: ſeu diuinum corpus habeant, ſeu caducum.* Hic *ergo numerus ſimul omnia & ſupera, & ſubiecta deſignat.* Aut *enim* Deus *ſummus eſt, aut mens ex eo nata, in qua ſpecies rerum continentur: aut mundi anima, quæ animarum omnium fons eſt: aut cœleſtia ſunt uſq; ad nos, aut terrena natura eſt: & ſic quinarius rerum omniū numerus impletur.* De *ſecunda ſeptenarij numeri coniunctione dicta*

** linea*

cta hæc, pro affectatæ breuitatis necessitate, sufficiant. Tertia est de tribus & quatuor, quæ quantum ualeat, reuoluamus. Geometrici corporis ab impari prima planities in tribus lineis cōstat: his enim trigonalis forma concluditur: à pari uerò prima in quatuor inuenitur. Item scimus, secundum Platonem, *id est, secundū ipsius ueritatis arcanū, illa forti inter se uinculo colligari, quibus interiecta medietas præstat uinculi firmitatem. Cùm uerò medietas ipsa geminatur, ea quæ extima sunt, non tenaciter tantùm, sed etiā insolubiliter uinciuntur. Primo ergo ternario numero cōtigit, ut inter duo summa, mediū quo uinciretur, acciperet. Quaternarius uerò duas medietates primus omniū nactus est: quas ab hoc numero* Deus *mundanæ molis artifex cōditorq; mutuatus insolubili inter se uinculo elemēta deuinxit: sicut in Timæo* Platonis *assertum est. Nec aliter tam controuersa sibi ac repugnātia, & natura cōmunionem abnuentia promisceri, terrā dico & ignem, potuisse, nec per tam iugabilem cōpetentiam foederari: nisi duobus medijs, aëris, & aquæ nexibus uincirentur. Ita enim elementa inter se diuersissima, opifex tamen* Deus *ordinis opportunitate connexuit, ut facilè iungerentur. Nam cùm binæ in singulis qualitates essent: talem unicuiq; de duabus alteram dedit, ut in eo cui adhæreret cognatum sibi & similem reperiret. Terra est sicca, & frigida: aqua uerò frigida, & humida est. Hæc duo elementa, licet sibi per siccū, humectumq; contraria sint: per frigidū tamen commune iunguntur. Aër humectus, & calidus est: & cùm aquæ frigidæ contrarius sit calore, conciliatione tamen socij copulatur humoris. Super hunc ignis cùm sit calidus, & siccus, humorem quidē aëris respuit, siccitate: sed cōnectitur, societate caloris. Et ita fit, ut singula quæq;*

Laus ternarij & quaternarij.

elementorū, duo sibi hinc inde uicina singulis qualitatibus uelut quibusdam amplectantur ulnis. Aqua terrā, frigore: aërem sibi nectit, humore. Aër aquæ humecto simili, & igni calore sociatur. Ignis aëri miscetur, ut calido: terræ iungitur, siccitate. Terra ignem sicco patitur, aquam frigore non respuit. Hæc tamen uarietas uinculorum, si elementa duo forent, nihil inter ipsa firmitatis habuisset: si tria, minus quidem ualido, aliquo tamen nexu uincienda nodaret. Inter quatuor uerò insolubilis colligatio est, cùm duæ summitates duabus interiectionibus uinciūtur. Quod erit manifestius, si in medio posueris ipsam continentiam sensus, de Timæo Platonis exceptam. Diuini decoris, inquit, ratio postulabat, talē fieri mundū, qui & uisum pateretur, & tactū. Constabat autē, neq; uideri aliquid posse, sine ignis beneficio: neq; tāgi, sine solido: & solidū nihil esse, sine terra. Vnde mūdi omne corpus de igni & terra instruere fabricator incipiēs, uidit duo cōuenire, sine medio colligāte, nō posse & hoc esse optimū uinculū, quod & se pariter, & à se liganda deuinciat. Vnā uerò interiectionē, tunc solū posse sufficere, cū superficies sine altitudine, uincienda est. At ubi arctāda uinculis est alta dimensio, nodū nisi gemina interiectione nō necti. Inde aërē & aquā inter ignē terrāq; cōtexuit: & ita per omnia, una & sibi cōueniēs iugabilis cōpetētia cucurrit, elemētorum diuersitatē ipsa differētiarū æqualitate cōsociās. Nā quantū interest inter aquā & aërē causa densitatis & ponderis, tantundē inter aërē & ignem est. Et rursus quod interest inter aërem, & aquā, causa leuitatis & raritatis, hoc interest inter terram

Expositio est sententiæ Platonicæ, non uerborum.

terram & aquam. Item quod intereſt inter terrā & aquam cauſa denſitatis & ponderis,hoc intereſt inter aquam & aërem : Et quod inter aquam & aërem , hoc inter aërem & ignem. Et contrà, quod inter ignem & aërem,tenuitatis leuitatiſq; cauſa,hoc inter aërem & aquam eſt. Et quod eſt inter aërem & aquam,hoc inter aquam intelligitur & terram.Nec ſolùm ſibi uicina & cohærentia comparantur,ſed eadem alternis ſaltibus cuſtoditur æqualitas.Nam quod eſt terra ad aërem hoc eſt aqua ad ignem : & quoties uerteris, eandem reperies iugabilem competētiam:ita ex ipſo quo inter ſe ſunt æqualiter diuerſa ſociantur.

Hæc eò dicta ſunt,ut aperta ratione conſtaret,neq; planitiem ſine tribus,neq; ſoliditatem ſine quatuor poſſe uinciri.Ergo ſeptenarius numerus geminam uim obtinet uinciendi, quia ambæ partes eius uincula prima ſortitæ ſunt: ternarius cùm una medietate, quaternarius cum duabus. Hinc in alio loco eiuſdē ſomnij Cicero de ſeptenario dicit:

Qui numerus rerum omnium ferè nodus eſt.

Item omnia corpora aut mathematica ſunt alumna geometriæ, aut talia, quæ uiſum tactúmue patiantur. Horum *priora tribus incrementorum gradibus conſtant:aut enim linea eijcitur ex puncto, aut ex linea ſuperficies, aut ex planitie ſoliditas.Altera uerò corpora quatuor elementorum collato fœdere, in robur ſubſtantiæ corpulentæ concordi concretione coaleſcunt.*Necnon *omnium corporum tres ſunt dimēſiones,longitudo,latitudo,profunditas.Termini adnumerato effectu ultimo quatuor, punctum,linea, ſuperficies,& ipſa ſoliditas.Itē,cùm quatuor ſint elementa, ex quibus con ſtant corpora, terra, aqua,aër,& ignis:*

 tribus

tribus, ›e dubio interstitijs separantur: quorum unum est à terra usq; ad aquam, ab aqua usq; ad aërem sequens, tertium ab aëre usq; ad ignem. Et à terra quidē usq; ad aquā spatium, necessitas à Physicis dicitur: quia uincire & solidare creditur, quod est in corporibus lutulentū. Vnde Homericus *censor cùm Græcis imprecaretur: Vos omnes, inquit, in terram & aquam resoluamini: in id dicens, quod est in natura humana turbidū, quo facta est homini prima concretio. Illud uerò quod inter aquam & aërem ἁρμονία dicitur, id est, apta & consonans conuenientia: quia hoc spatium est, quod superioribus inferiora conciliat, & facit dissona conuenire. Inter aërem uerò & ignem, obedientia dicitur: quia sicut lutulenta & grauia superioribus necessitate iunguntur: ita superiora lutulentis obedientia copulantur, harmonia media, coniunctionem utriusq; præstante. Ex quatuor igitur elementis, & tribus eorum interstitijs absolutionem corporum constare manifestum est. Ergo hi duo numeri, tria dico & quatuor, tam multiplici inter se cognationis necessitate sociati, efficiendis utriusque corporibus, consensu ministri fœderis obsequuntur. Nec solùm explicandis corporibus hi duo numeri collatiuum præstant fauorem, sed quaternarium quidem Pythagorici, quem τετρακτὺν uocant: adeò, quasi ad perfectionem animæ pertinentem, inter arcana uenerantur: ut ex eo & iusiurandi religionem sibi fecerint. οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν. *Iuro tibi per eum, qui dat animæ nostræ quaternarium numerum. Ternarius uerò aßignat animam tribus suis partibus absolutam. Quarum prima est ratio, quàm λογιστικὸν appellant: secunda animositas, quam θυμικὸν uocant: tertia cupiditas, quæ ἐπιθυμητικὸν nuncupatur. Item nullus sapientum animam ex symphonijs quoque

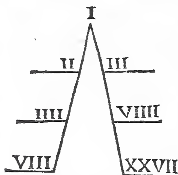
* Menelaus. ἰλιάδ. η ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

* aliàs, per qui nostræ animæ numerum dedit ipse quaternum: hanc lectionem ueram, illam uerò in textu inculcatam esse apparet.

quoque musicis constitisse dubitauit. Inter has non paruæ potentiæ est, quæ dicitur διαπασῶν, Hæc *constat ex duobus, id est,* διατεσσάρων, & διαπέντε. *Fit autem diapentè, ex hemiolio, & fit diatessarō, ex epitrito. Et est primus hemiolius tria, & primus epitritus quatuor: quod quale sit, suo loco plenius exequemur.* Ergo *ex his duobus numeris constat diatessaron, & diapente: ex quibus diapason symphonia generatur.* Vnde Vergilius *nullius disciplinæ expers, plenè & per omnia beatos exprimere uolens ait:* *I. Aeneidos. Secunda ratio perfectionis numeri septenarij.*

O` *terq; quaterq; beati.*

Hæc *de partibus septenarij numeri, sectantes compendia, diximus: de ipso quoque pauca dicemus.* Hic *numerus* ἑπτὰς *nunc uocatur, antiquato usu primæ literæ.* Apud *ueteres enim septas uocitabatur, quod* Græco *nomine testabatur uenerationem debitam numero.* Nam *primo omniū hoc numero anima mundana generata est, sicut* Timæus Platonis *edocuit.* Monade *enim in uertice locata, terni numeri ab eadem ex utraq; parte fluxerunt: ab hac pares, ab* ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι.

illa impares, id est, post monadem à parte altera duo, inde quatuor, deinde octo: ab altera uerò parte tria, deinde nouem, & inde uiginti septem. Ex *his numeris facta contextio, generationē animæ imperio creatoris efficit.* Non *parua ergo hinc potentia numeri huius ostenditur, quia mundanæ animæ origo septem finibus continetur.*

Tertia. *Septem quoq; uagātium sphærarum ordinem illi stelliferæ & omnes cōtinenti subiecit artifex fabricatoris prouidentia, quæ & superioris rapidis motibus obuiarent, &*
Quarta. *inferiora omnia gubernarent. Lunam quoq; quasi ex illis septimam, numerus septenarius mouet, cursumq́; eius ipse dispensat. Quod cùm multis modis probetur, ab hoc incipiat ostēdi. Luna octo & uiginti propè diebus totius zodiaci ambitū conficit. Nam etsi per triginta dies ad solem, à quo profecta est, remeat: solos tamen ferè uiginti octo in tota zodiaci circuitione consumit: reliquis, solē qui de loco in quo eum reliquit, abscesserat, comprehēdit. Sol enim unum de duodecim signis integro mense metitur. Ponamus ergo, sole in prima parte Arietis constituto, ab ipsius (ut ita dicam) orbe emersisse lunam, quòd eam nasci uocamus. Hæc post uiginti octo dies, & horas ferè septem, ad primam partem Arietis redit, sed illic non inuenit solem. Intereà enim & ipse progreßionis suæ lege ulterius abscessit: & ideo ipsa necdum putatur eò, unde profecta fuerat, reuertisse: quia oculi nostri tunc, non à prima parte Arietis, sed à sole eam senserant processisse. Hunc ergo diebus reliquis, id est duobus, plus minus'ue consequitur, & tunc eius orbi denuo succedens, ac denuo inde procedens, rursus dicitur nasci. Inde ferè nunquàm in eodem signo bis conti-*
Cur luna bis in Geminis nascatur. *nuò nascitur, nisi in Geminis, ubi hoc nonnunquam euenit, quia dies in eo sol duos supra triginta altitudine signi morante consumit: rarißimo in alijs, si circa primam signi partem à sole procedat. Huius ergo uiginti octo dierum numeri, septenarius origo est. Nam si ab uno usque ad septem, quantum singuli numeri exprimunt, tantum antecedentibus addendo procedas, inuenies uiginti octo nata de septem. Hunc etiam numerum, qui in quater septenos*

æqua

aequa sorte digeritur, ad totam zodiaci latitudinem emetiendam remetiendamq; consumit. Nam septem diebus ab extremitate septentrionalis orae oblique meando per latum, ad medietatem latitudinis peruenit, qui locus appellatur eclipticus. Septem sequentibus à medio ad imum australe delabitur. Septem alijs rursus ad medium obliquata conscendit. Vltimis septem, septentrionali redditur summitati. Ita ijsdem quater septenis diebus omnem zodiaci & longitudinem, & latitudinem circum perq; discurrit. Similibus quoque dispensationibus hebdomadum luminis sui uices sempiterna lege uariando disponit. Primis enim septem, usque ad medietatem uelut diuisi orbis excrescit, & διχότομος tunc uocatur: secundis, orbem totum renascentes ignes colligendo iam complet, & plena tunc dicitur: tertijs, διχότομος rursus efficitur, cùm ad medietatem decrescendo contrahitur: quartis, ultima luminis sui diminutione tenuatur. Septem quoque permutationibus, quas φασεῖς uocant Graeci, toto mense distinguitur, quum nascitur, quum fit διχότομος, & quum fit ἀμφίκυρτος, quum plena, & rursus amphicyrtos, ac denuo dichotomos, & quum ad nos luminis uniuersitate priuatur. Amphicyrtos est autem quum supra diametrum dichotomi est, antequàm orbis conclusione cingatur: uel de orbe iam minuens inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam luminis curuat eminentiam. Sol quoque ipse, de quo uitam omnia mutuantur, septimo signo uices suas uariat, nam à solstitio hyemali, ad solstitium aestiuum septimo peruenit signo: & à tropico uerno, usque ad autumnale tropicum, septimi signi peragratione producitur.

διχότομος, id est, dimidio orbe caesa.

ἀμφίκυρτος id est, utrinque gibbosa.

Quinta.

Tres quoque conuersiones lucis aethereae per hunc numerum constant. Est autem prima maxima, secunda

Sexta.

media, minima est tertia: & maxima est anni secundum solem, media mensis secundum lunam, minima diei secundum ortum & occasum. Est uerò unaquæque conuersio quadripartita: & ita constat septenarius numerus: id est, ex tribus generibus conuersionum, & ex quatuor modis, quibus unaquæque conuertitur. Hi sunt autem quatuor modi. Fit enim prima humida, deinde calida, inde sicca, & ad ultimum frigida. Et maxima conuersio, id est, anni, humida est uerno tempore: calida, æstiuo: sicca, autumno, frigida, per hyemem. Media autem conuersio mensis per lunam ita fit, ut prima sit hebdomas humida, quia nascens luna humorem assolet concitare: secunda calida, adolescente in ea iam luce de solis aspectu: tertia sicca, quasi plus ab ortu remota: quarta frigida, deficiente iam lumine. Tertia uerò conuersio, quæ est diei secundum ortum & occasum, ita disponitur: quòd humida sit, usq; ad primam de quatuor partibus partem diei: calida, usque ad secundam: sicca, usque ad tertiam: quarta iam frigida. Oceanus Septima. *quoq; in incremento suo hunc numerum tenet. Nam primo nascentis lunæ die fit copiosior solito: minuitur: paulisper secundo: minoremq; uidet eum tertius quàm secundus, & ita decrescendo ad diem septimum peruenit. Rursus octauus dies manet septimo par: et nonus fit similis sexto: decimus quinto: & undecimus fit quarto par: tertio quoq; duodecimus: & tertiusdecimus fit similis secundo: quartusdecimus, primo. Tertia uerò hebdomas eadē facit,* Octaua. *quæ prima: quarta eadem, quæ secunda. Hic deniq; est numerus qui hominem concipi, formari, edi, uiuere, ali, ac per omnes ætatum gradus tradi senectæ, atq; omnino constare facit. Nam ut illud taceamus, quòd uterum nulla ui seminis occupatum, hoc dierum numero natura cōstituit,*

uelut

uelut decreto exornandæ mulieris uectigali mense redeunte purgari: hoc tamen prætereundum non est, quia semen quod post iactum sui intra horas septem non fuerit in effusionem relapsum, hæsisse in uitam pronuntiatur. Verum semine semel intra formandi hominis monetam locato, hoc primum artifex natura molitur, ut die septimo folliculum* genitiuum circundet humori ex membrana tã tenui, qualis in ouo ab exteriore testa clauditur, & intra se claudit liquorem. Hoc cùm à physicis deprehensum sit, Hippocrates quoque ipse, qui tam fallere quàm falli nescit, experimenti certus asseruit: referens in libro qui de Natura pueri inscribitur, tale seminis receptaculum de utero eius eiectum, quam septimo post conceptum die grauidam intellexerat. Mulierem enim semine non effuso, ne grauida maneret orantẽ, imperauerat saltibus concitari, atq; septimo die *saltu eiectum cum tali folliculo, qualẽ suprà retulimus, suffecisse conceptui. Hæc Hippocrates. Straton uerò Peripateticus, & Diocles Carystius per septenos dies concepti corporis fabricam hac obseruatione dispensant: ut hebdomade secunda credant guttas sanguinis in superficie folliculi, de quo diximus, apparere: tertia demergi eas introrsum ad ipsum conceptionis humorem: quarta humorem ipsum coagulari, ut quiddam uelut inter carnem & sanguinem liquida adhuc soliditate conueniat: quinta uerò interdum fingi in ipsa substantia humoris humanam figuram, magnitudine quidem apis, sed ut in illa breuitate membra omnia, & designata totius corporis lineamenta consistant. Ideo autem adiecimus, interdum, quia constat, quoties quinta hebdomade fingitur designatio ista membrorum, mense septimo maturari partum. Cùm autem nono mense absolutio futura est, si quidem fœmina fabric

*geminum

Locus est in libro περὶ φύσεος παιδίου, sed in uulgatis exemplis perperam scribitur πεδῆσαι pro πεδῆσαι.

*saltũ septimũ eijciẽdo.

*bricatur, sexta hebdomade iam membra diuidi: si masculus, septima. Post partum uerò utrum uicturum sit quod effusum est, an in utero sit præmortuum, ut tantummodo spirans nascatur, septima hora discernit. Vltra hunc enim horarum numerum, quæ præmortua nascuntur, aëris halitum ferre non possunt: quem quisquis ultra septem horas sustinuerit, intelligitur ad uitam creatus, nisi alter forte (qualis perfectum potest) casus eripiat. Item post dies septem iactat reliquias umbilici, & post bis septem incipit ad lumen uisus eius moueri, & post septies septem liberè iam & pupulas, & totam faciem * conuertit ad motus singulos uidendorum. Post septem uerò menses dentes incipiunt mandibulis emergere. Et post bis septem, sedet sine casus timore. Post ter septem, sonus eius in uerba prorumpit. Et post quater septem, non solùm stat firmiter, sed & incedit. Post quinquies septem, incipit lac nutricis horrescere, nisi fortè ad patientiam longioris usus continuata consuetudine protrahatur. Post annos septem, dentes qui primi emerserant, alijs aptioribus ad cibum solidum nascentibus cedunt, eodemq; anno, id est, septimo, plenè absoluitur integritas loquendi. Vnde & septem uocales literæ à natura dicuntur inuentæ, licet Latinitas easdem modò longas, modò breues pronuntiando, quinque pro septem tenere maluerit. Apud quos tamen, si sonos uocalium non apices numeraueris, similiter septem sunt. Post annos autem bis septem ipsa ætas necessitate pubescit. Tunc enim moueri incipit uis generationis in masculis, & purgatio fœminarum. Ideo & tutela pueris, quasi uirile iam robur, absoluitur: de qua tamen fœminæ propter uotorum festinationem, maturius biennio legibus liberantur. Post ter septenos annos, ge-*

*[margin: * uertit]*

[margin: Quam Macrobius in fœmina uotorũ festinationẽ appellat, ea imreconsulti doli capacitas dicitur.]

nas flore ueſtit iuuenta, idemq́; annus finem in longum creſcendi facit. Et quarta annorum hebdomas impleta, in latum quoque creſcere ultrà iam prohibet. Quinta omne uirium, quantæ ineſſe unicuiq́; poſſunt, complet augmentum, nulliq́; modò iam poteſt quiſquam ſe fortior fieri. Inter pugiles denique hæc conſuetudo ſeruatur, ut quos iam coronauere uictoriæ, nihil de ſe amplius in incremento uirium ſperent: qui uerò expertes huius gloriæ uſq; illò manſerunt, à profeßione diſcedant. Sexies uerò ſepteni anni, ſeruant uires antè collectas, nec diminutionem, niſi ex accidenti, euenire patiuntur. Sed à ſexta uſque ad ſeptimam ſeptimanam fit quidem diminutio, ſed occulta, & quæ detrimentum ſuum aperta defectione non prodat. Ideo nonnullarum rerum publicarum is mos eſt, ut poſt ſextam ad militiã nemo cogatur: in pluribus detur remiſſio iuſta poſt ſeptimam. Notandum uerò, quòd cùm numerus ſeptem ſe multiplicat, facit ætatem quæ propriè perfecta & habetur, & dicitur: adeò, ut illius ætatis homo, utpote qui iam perfectionem & attigerit, & necdum præterierit, & conſilio aptus ſit, nec ab exercitio uirium alienus habeatur. Cùm uerò decas, qui & ipſe perfectißimus numerus eſt, perfecto numero, id eſt ἑπτάδι, iungitur, ut aut decies ſeptem, aut ſepties deni computentur anni: hæc à Phyſicis creditur meta uiuẽdi, & hoc uitæ humanæ perfectum ſpatium terminatur, quod quiſquis exceſſerit, ab omni officio uacuus, ſoli exercitio ſapientiæ uacat, & omnem uſum ſui in ſuadendo habet, aliorum munerum uacatione reuerendus, A ſeptima enim, uſque ad decimam ſeptimanam pro captu uirium, quæ adhuc ſingulis perſeuerant, uariantur officia. Idem numerus totius corporis membra diſponit, Septem enim ſunt intra hominem, quæ à Nota.

Membra nigra intra hominē. Græcis nigra membra uocitantur: Lingua, cor, pulmo, iecur, lien, renes duo. Et septem alia cum uenis & meatibus quæ adiacent singulis ad cibum & spiritum accipiendum reddendumq; sunt deputata: guttur, stomachus, aluus, uesica, & intestina principalia tria: quorum unum *dißipium uocatur, quod uentrem & cætera intestina secernit: alterum medium, quod Græci μεσεντέριον dicunt: tertiū quod ueteres hyram uocauerunt, habeturq; præcipuum intestinorum omnium, & cibi retrimenta deducit. De spiritu autem & cibo, quibus accipiēdis, ut relatum est, atq; reddendis membra, quæ diximus cūm meatibus sibi adiacentibus obsequuntur, hoc obseruatum est, quòd sine haustu spiritus ultra horas septem, sine cibo ultra totidem dies uita non durat. Septem quoq; sunt gradus in corpore, qui dimensionem altitudinis ab imo in superficiem complent, medulla, os, neruus, uena, arteria, caro, cutis. Hæc de interioribus. In aperto quoque septem sunt corporis partes, caput, pectus, manus, pedesq; & pudendum. Item quæ diuiduntur, non nisi septem compagibus iuncta sunt: ut in manibus est humerus, brachium, cubitus, uola & digitorum terni nodi. In pedibus uerò femur, genu, tibia, pes ipse, sub quo uola est: & digitorum nodi terni similiter. Et quia sensus, eorumq; ministeria, natura in capite uelut in arce constituit, septem foraminibus sensuum celebrātur officia, id est, oris: ac deinde oculorum, narium & aurium, binis.

**Dissiptum in antiq. cod. est autem διάφραγμα.*

Decima.

Vndecima. Vnde nō immeritò hic numerus totius fabricæ dispensator & dominus, ægris quoq; corporibus periculum sanitatémue denuntiat. Imò ideo & septem motibus omne corpus agitatur: aut enim acceßio est, aut receßio: aut in læuam, dextrámue deflexio: aut sursum quis, seu deorsum mouetur, aut in orbem rotatur. Tot uirtutibus insignitus septen

*septenarius, quas uel de partibus suis mutuatur, uel totus exercet, iure plenus & habetur, & dicitur. Et absoluta (ut arbitror) ratione iam constitit, cur diuersis ex causis, octo & septem pleni uocentur. Sensus autem hic est, cùm ætas tua quinquagesimum & sextum annum compleuerit, quæ summa tibi fatalis erit, spes quidem salutis publicæ te uidebit, & pro remedijs communis bonorum omnium status uirtutibus tuis dictatura debebitur: * sed si euaseris insidias propinquorum. Nam per septenos octies solis anfractus reditusq;, quinquaginta & sex significat annos: anfractum solis & reditum annum uocans: anfractum, propter zodiaci ambitum: reditum, quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur.* **scilicet*

Obscura inuolutaq; semper esse signa ac somnia de aduersis. Et tamen semper subesse aliquid, quo poßit quoquo modo deprehendi ueritas, modò diligens adsit scrutator. CAP. VII.

HIc quidam mirantur, quid sibi uelit ista dubitatio, Si effugeris: quasi potuerit diuina anima, & olim cœlo reddita, atq; hic maximè scientiam futuri professa, nescire, poßit'ne nepos suus an non poßit euadere. Sed non aduertunt hanc habere legem omnia uel signa, uel somnia: ut de aduersis obliquè aut denuntient, aut minentur, aut moneant. Et ideo quædam cauendo transimus, alia exorando & litando uitantur: sunt alia ineluctabilia, quæ nulla arte, nullo auertuntur ingenio. Nam ubi admonitio est, uigilantia cautionis euaditur. Quod apportant minæ, litatio propitiationis auertit. Nunquam denuntiata uanescunt. Hic subijcies: Vnde igitur ista discernimus, ut poßit, cauendum'ne, an exorandum, an uerò patiendum sit, deprehendi? Sed præsentis operis fuerit, insinuare, qualis soleat in

diuin

diuinationibus esse affectata confusio: ut desinas uelut de inserta dubitatione mirari. Cæterùm in suo quoque opere artificis erit, signa quærere quibus ista discernat: nisi hoc uis diuina impediat. Nam illud:

Aeneid.3. —Prohibent nam cætera Parcæ
Scire: Maronis est ex intima disciplinæ profunditate sententia. Diuulgatis etiam docemur exemplis, quàm plenè semper cùm prædicuntur futura, ita dubijs obserantur: ut tamen diligens scrutator, nisi diuinitus (ut diximus) impediatur, subesse reperiat apprehendendæ uestigia ueritatis. ut ecce Homericum somnium à Ioue, ut dicitur, missum, ad conferendam futuro die cum hostibus manum, sub aperta promissione uictoriæ, spem regis animauit. Ille uelut diuinum secutus oraculum, cōmisso prælio, amißis suorum plurimis, uix ægreq; in castra remeauit: num dicendū est Deum mandasse mendaciū? Non ita est. Sed quia illū casum Græcis fata decreuerant, latuit in uerbis somnij, quod animaduersum uel ad uerè uincendū, uel ad cauendū saltem potuisset instruere. Habuit enim præceptio, ut uniuersus produceretur exercitus. Ad ille sola pugnandi hortatione contentus, non uidit quid de producenda uniuersitate præceptum sit: prætermissoq; Achille, qui tunc recenti laceßitus iniuria, ab armis cū suo milite feriabatur, rex progressus in præliū, & casum qui debebatur, excepit, & absoluit somnium inuidia mentiendi, non omnia, de imperatis sequendo. Parem obseruantiæ diligentiam, Homericæ per omnia perfectionis imitator Maro, in talibus quoq; rebus obtinuit. Nam apud illum Aeneas ad regionem instruendo regno fataliter eligendam, satis abundeq; Delio instructus oraculo, in errorem tamen unius uerbi negligentia relapsus est. Non equidem locorum fuerat, quæ petere deberet,

Ἰλιάδ. β.

beret, nomen insertum: sed cùm origo uetus parentum sequenda diceretur, fuit in uerbis quod inter Cretam & Italiam (quæ ipsius gentis autores utraq; produxerant) magis ostenderet, & (quod aiunt) digito demonstraret Italiam. Nam quum fuissent inde Teucer, hinc Dardanus, uox sacra sic alloquendo, Dardanidæ duri, apertè consulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus esset, obiecit, appellando eos parentis illius nomine, cuius erat origo rectius eligenda. Et hic certæ quidem denuntiationis est, quod de Scipionis fine prædicitur: sed gratia conciliandæ obscuritatis inserta dubitatio, dicto tamen quod indicio somnij continetur, absoluitur. Nam cùm dicitur, Circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, *uitari hunc finem non posse pronuntiat. Quòd autem Scipioni reliquos uitæ actus sine offensa dubitandi per ordinem retulit, & de sola morte similis est uisus ambigenti: hæc ratio est, quòd siue dum humano uel mœrori parcitur, uel timori, seu quod utile est, hoc maximè latere, pronius cætera oraculis quàm uitæ finis exprimitur: aut cùm dicitur, non sine aliqua obscuritate profertur.* *Aeneid. 3.*

Quatuor esse uirtutum genera, politicas, purgatorias, animi purgati, & exẽplares. Et cùm uirtus beatos efficiat, sitq; primum illud uirtutum genus in Rerump. gubernatoribus: ideo hos utiq; fore felices. CAP. VIII.

HIs *aliqua ex parte tractatis, progrediamur ad reliqua:* Sed quò sis Africane alacrior, ad tutandam Remp. sic habeto: Omnibus qui patriã conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo definitũ locum, ubi beati æuo sempiterno fruãtur. Nihil est enim illi principi deo, qui omnẽ mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius

ptius quàm concilia cœtusq; hominum iure sociati quæ ciuitates appellantur. Earum rectores & seruatores hinc profecti, huc reuertuntur. *Bene & opportunè, postquam de morte prædixit, mox præmia bonis post obitum speranda, subiecit: quibus adeò à metu prædicti interitus cogitatio uiuentis erecta est, ut ad moriendi desiderium ultrò animaretur, maiestate promissæ Beatitudinis, & cœlestis habitaculi. Sed de Beatitate, quæ debetur conseruatoribus patriæ, pauca dicenda sunt: ut posteà locum omnem, quem hîc tractandum recepimus, resoluamus. Solæ faciunt uirtutes beatum, nullaq; alia quisquam uia hoc nomen adipiscitur. Vnde qui existimant, nullis nisi philosophantibus inesse uirtutes, nullos præter philosophos beatos esse pronuntiant. Agnitionem enim rerum diuinarum, sapientiam propriè uocantes, eos tantummodo dicunt esse sapientes, qui superna acie mentis requirunt, & quærendi sagaci diligentia comprehendunt: & quantum uiuendi perspicuitas præstat, imitantur. Et in hoc solo esse aiunt exercitia uirtutum, quarum officia sic dispensant: Prudentiæ esse, mundum istum & omnia quæ mundo insunt, diuinorum contemplatione despicere: omnemq; animæ cogitationem in sola diuina dirigere. Temperantiæ omnia relinquere, inquantum natura patitur, quæ corporis usus requirit. Fortitudinis, non terreri animam à corpore quodammodo ductu philosophiæ recedentem, nec altitudinem perfectæ ad superna ascensionis horrere. Iustitiæ ad unam sibi huius propositi consentire uiam uniuscuiusque uirtutis obsequium. Atque ita fit, ut secundum hoc tam rigidæ definitionis abruptum, Rerumpubl. rectores beati esse non poßint. Sed Plotinus inter philosophiæ*

Beatitas.

Sola uirtute beatos effici.

Officia uirtutum secundum Stoicos.

ſophiæ profeſſores cum Platone *princeps, libro de Virtutibus, gradus earum uera & naturali diuiſionis ratione compoſitos, per ordinem digerit. Quatuor ſunt, inquit, quaternarum genera uirtutum. Ex his primæ politicæ uocantur, ſecundæ purgatoriæ, tertiæ animi iam purgati, quartæ exemplares. Et ſunt* Politicæ *hominis, quia ſociale animal eſt. His boni uiri* Reipubli. *conſulunt, urbes tuentur: his parentes uenerantur, liberos amant, proximos diligunt: his ciuium ſalutem gubernant: his ſocios circunſpecta prouidentia protegunt, iuſta liberalitate deuinciunt: hisq́; ſui memores alios fecere merendo. Et eſt* Politicæ *prudentiæ ad rationis normam, quæ cogitat, quæq́; agit uniuerſa dirigere, ac nihil præter rectum uelle, uel facere: humanisq́; actibus, tanquam diuis arbitris, prouidere.* Prudentiæ *inſunt ratio, intellectus, circunſpectio, prouidentia, docilitas, cautio.* Fortitudinis *eſt, animum ſupra periculi metum agere: nihilq́;, niſi turpia, timere: tolerare fortiter uel aduerſa, uel proſpera.* Fortitudo *præſtat magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tolerantiam, firmitatem.* Temperantiæ, *nihil appetere pœnitendum, in nullo legem moderationis excedere, ſub iugum rationis cupiditatem domare.* Temperantiam *ſequuntur, modeſtia, uerecundia, abſtinentia, caſtitas, honeſtas, moderatio, parcitas, ſobrietas, pudicitia.* Iuſtitiæ, *ſeruare unicuique quod ſuum eſt.* De *iuſtitia ueniunt, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. His uirtutibus uir bonus, primum ſui, atque inde* Reipubl. *rector efficitur, iuſtè ac prouidè gubernans humana, diuina non deſerens. Secundæ, quas purgatorias uocant, hominis ſunt, qui diuini capax eſt, ſolumq́; animum eius ex-*

Quatuor uirtutum genera ſecundum Platonicos.

Primum genus.

Aeneidos 6.

Secundum.

pediunt, qui decreuit se à corporis cōtagione purgare, & quadam humanorum fuga solis se inserere diuinis. Hæ sunt otiosorum, qui à Rerump. *actibus se sequestrant.* Harum *quid singulæ uelint, superius expreßimus, cùm de uirtutibus philosophantium diceremus, quas solas quidam existimauerūt esse uirtutes.* Tertiæ *sunt purgati iam defæcatiq; animi, & ab omni mundi huius aspergine preße pureq; detersi.* Illic Prudentiæ *est, diuina non quasi in electione præferre, sed sola nosse: & hæc, tanquam nihil sit aliud, intueri.* Temperantiæ, *terrenas cupiditates nō reprimere, sed penitus obliuisci.* Fortitudinis, *paßiones ignorare, non uincere, ut nesciat irasci, cupiat nihil.* Iustitiæ, *ita cum superna & diuina mente sociari, ut seruet perpetuum cum ea fœdus imitando.* Quartæ *exemplares sunt, quæ in ipsa diuina mente consistunt, quam diximus νοῦν uocari: à quarū exemplo reliquæ omnes per ordinem defluunt.* Nam *si rerum aliarum, multo magis uirtutum ideas esse in mente credendum est.* Illic Prudentia *est, mens ipsa diuina:* Temperantia, *quòd in se perpetua intentione conuersa est:* Fortitudo, *quòd semper idem est, nec aliquādo mutatur:* Iustitia, *quòd perenni lege à sempiterna operis sui continuatione non flectitur.* Hæc *sunt quaternarum quatuor genera uirtutum, quæ præter cætera, maximam in paßionibus habent differentiam sui.* Paßiones *autem (ut scimus) uocantur, quod homines metuunt cupiuntq;, dolent gaudentq;.* Has *primæ molliunt, secundæ auferunt, tertiæ obliuiscuntur, in quartis nefas est nominari.* Si *ergo hoc est officium & effectus uirtutum, beare: constat autem & politicas esse uirtutes: igitur ex politicis efficiuntur beati.* Iure *ergo* Tullius *de* Rerumpubl. *rectoribus dixit,* Vbi beati æuo sempiterno fruantur. *Qui ut ostenderet, alios*

Tertium. *Quartum.* *Horum generū discrimen.* *Æneid.6.* *Declaratio uerborum Tullij.*

alios otiosis, alios negotiosis uirtutibus fieri beatos, non dixit absolutè. Nihil esse illi principi Deo acceptius quàm ciuitates: *sed adiecit,* Quod quidem in terris fiat: *ut eos qui ab ipsis cœlestibus incipiunt, discerneret à rectoribus ciuitatum, quibus per terrenos actus iter paratur ad cœlum. Illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cautius de nomine ciuitatum:* Quàm concilia, inquit, cœtusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur? *Nam & seruilis quondam, & gladiatoria manus concilia hominum & cœtus fuerunt: sed non iure sociati. Illa autem sola iusta est multitudo, cuius uniuersitas in legum consentit obsequium.*

Quo sensu rerum publicarum rectores cœlo descendisse, eoque reuerti dicantur. CAPVT XI.

QVod uerò ait: Harum rectores & seruatores hinc profecti, huc reueuntuntur: *hoc modò accipiendum est: Animarum originem manare de cœlo, inter rectè philosophantes indubitatæ constat esse sententiæ. Et animæ, dum corpore utitur, hæc est perfecta sapientia: ut unde orta sit, de quo fonte uenerit, recognoscat. Hinc illud à quodam inter alia seu festiua, seu mordacia, seriò tamen usurpatum est. De cœlo descendit, γνῶθι σεαυτόν. Nam &* *Iuuenalis.*
Delphici uox hæc fertur oraculi, *consulenti, ad beatitatem quo itinere perueniret: Si te, inquit, agnoueris. Sed & ipsius fronti templi hæc inscripta sententia est. Homini autem (ut diximus) una est agnitio sui: si originis natalisq; principia atq; exordia prima respexerit, nec se quæsiuerit extra. Sic enim anima uirtutes ipsas conscientia nobilitatis induitur: quibus post corpus euecta, eo unde descenderat, reportatur: quia nec corporea sordescit, nec oneratur eluuie, quæ puro ac leui fonte uirtutū rigatur: nec deseruisse*

Oraculū Crœso datum, σαυτὸν γιγνώσκων εὐδαίμων Κροῖσε περάσεις.

Persius.

unquam cœlum uidetur, quod respectu & cogitationibus poßidebat. Hinc anima, quam in se pronam corporis usus efficit, atque in pecudem quodammodo reformauit ex homine, & absolutionem corporis perhorrescit, & cùm necesse est, Non nisi cum gemitu fugit indignata sub umbras. Aeneidos 12.
*Sed nec post mortem facilè corpus relinquit, quia non *funditus corporeæ excedunt pestes: sed aut suum oberrat cadauer, aut noui corporis ambit habitaculum: non humani tantummodo, sed ferini quoque, electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mauultq́; omnia perpeti, ut cœlum quod uel ignorando, uel dißimulando, uel potius prodendo deseruit, euadat. Ciuitatum uerò rectores, cæteriq́; sapientes, cœlum respectu, uel cùm adhuc corpore tenentur, habitantes: facilè post corpus, cœlestem, quam penè non reliquerant, sedem reposcunt. Nec enim de nihilo, aut de uana adulatione ueniebat, quòd quosdam urbium conditores, aut claros in republica uiros in numerum Deorum consecrarit antiquitas. Sed Hesiodus quoq; diuinæ sobolis assertor, priscos reges cum Dijs alijs enumerat: hisq́; exemplo ueteris potestatis etiam in cœlo regendi res humanas aßignat officium. Et ne cui fastidiosum sit, si uersus ipsos, ut poëta Græcus protulit, inseramus, referemus eos, ut ex uerbis eius in Latina uerba conuersi sunt,*

*facilè

τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς. ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων. οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα. πλουτοδόται, καὶ τοῦτο γέρας βασιλήιον ἔσχον.

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt:
Quondam homines, modò cum superis humana tuentes,
Largi, ac munifici, ius regum nunc quoque nacti.

Hoc & Vergilius non ignorat, qui licet argumento suo seruiens, heroas in inferos relegauerit: non tamen eos abducit à cœlo: sed æthera his deputat largiorem, & nosse eos solē suum ac sua sydera profitetur: ut geminæ doctrinæ ob

ne obseruationes præstiterit, & poëticæ figmentum, & philosophiæ ueritatem. Etsi secundum illum res quoq; leuiores quas uiui exercuerant, etiam post corpus exercēt:

Quæ gratia currûm Aeneidos 6.

Armorumq; fuit uiuis, quæ cura nitenteis

Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Multò magis rectores quondam urbium recepti in cœlum, curam regendorum hominum non relinquunt. Hæ autem animæ in ultimam sphæram recipi creduntur, quæ aplanes uocatur. Nec frustra hoc usurpatum est, siquidem inde profectæ sunt. Animis enim necdum desiderio corporis irretitis, sydereа pars mundi præstat habitaculum, & inde labuntur in corpora. Ideo his illò est reditio, qui merentur. Rectißimè ergo dictum est, cùm in galaxian, quem aplanes continet, sermo iste procedat, hinc profecti, huc reuertuntur. Ad sequentia transeamus.

Quid secundum priscos illos theologos inferi, & quandò ex eorum sententia anima aut uiuere, aut mori dicatur.

CAPVT X.

HIc ego etsi eram perterritus, non tam mortis metu, quàm insidiarum à meis: quæsiui tamē, uiuerétne ipse, & Paulus pater, & alii, quos nos extinctos arbitrabamur. *Vel fortuitis & inter fabulas elucent semina infixa uirtutum: quæ nunc uideas licet, ut è pectore Scipionis uel somniantis emineant. In re enim una, politicarum uirtutum omnium pariter exercet officium. Quòd non labitur animo prædicta morte perterritus: fortitudo est. Quòd suorum terretur insidijs, magisq; alienum facinus, quàm suum horrescit exitium: de pietate & nimio in suos amore procedit. Hæc autem diximus ad iustitiam referri, quæ seruat unicuiq; quod suum*

 est.

est. Quòd eà quæ arbitratur, non pro compertis habet, sed spreta opinione, quæ minus cautis animis pro uero inolescit, quærit discere certiora: indubitata prudētia est. Quòd cùm perfecta beatitas, & cœlestis habitatio humanæ naturæ, in qua se nouerat esse, promittitur, audiendi tamen talia desiderium frænat, temperat, & sequestrat, ut de uita aui & patris interroget: quid nisi temperantia est? ut iam tum liqueret Africanum per quietem ad ea loca quæ sibi deberentur, adductum. In hac autem interrogatione de animæ immortalitate tractatur. Ipsius enim consultationis hic sensus est: Nos inquit, arbitrabamur animam cum fine morientis extingui: nec ulterius esse post hominem. Ait enim,

Explicantur uerba Ciceronis.

Quos extinctos esse arbitrabamur. *Quod autem extinguitur, esse iam desinit. Ergo uelim dicas, inquit, si & pater Paulus tecum, & alij supersunt. Ad hanc interrogationem, quæ & de parentibus, ut à pio filio, & de cæteris, ut à sapiente ac naturam ipsam discutiente, processit, quid ille respondit?* Imò uerò, *inquit,* hi uiuunt, qui corporum uinculis tanquam è carcere euolauerunt. Vestra uerò quæ dicitur esse uita, mors est. *Si ad inferos meare mors est, & est uita esse cum superis: facilè discernis, quæ mors animæ quæ uita credenda sit: si constiterit, qui locus habendus sit inferorum, ut anima, dum ad hunc truditur, mori: cùm ab hoc procul est, uita frui, & ueré superesse credatur. Et quia totum tractatum, quem ueterum sapientia de inuestigatione huius quæstionis agitauit, in hac latentem uerborum paucitate reperies: ex omnibus aliqua, quibus nos de rei quam quærimus absolutione sufficiet admoneri, amore breuitatis excerpsimus. Antequam studium philosophiæ circa naturæ inquisitionem ad tantum uigoris adolesceret, qui per diuersas*

gentes autores in constituendis sacris ceremoniarum fuerunt, aliud esse inferos negauerunt, quàm ipsa corpora, quibus inclusæ animæ, carcerē fœdum tenebris, horridum sordibus & cruore patiūtur. hoc animæ sepulchrum, hoc Ditis concaua, hoc inferos uocauerunt. Et omnia quæ illic esse credidit fabulosa persuasio, in nobismetipsis, & in ipsis humanis corporibus aßignare conati sunt: obliuionis fluuium, aliud non esse asserentes, quàm errorem animæ obliuiscentis maiestatē uitæ prioris, qua antequàm in corpus truderetur potita est, solamq; esse in corpore uitam putantis. Pari interpretatione Phlegethontē, ardores irarum & cupiditatū putarunt. Acherontem, quicquid fecisse dixißeue usq; ad tristitiam humanæ uarietatis more, nos pœnitet. Cocytū, quicquid homines in luctū lachrymasq; cōpellit. Stygē, quicquid inter se humanos animos in gurgite mergit odiorum. Ipsam quoq; pœnarum descriptionē, de ipso usu conuersationis humanæ sumptam crediderunt: Vulturem iecur immortale tundentem, nihil aliud intelligi uolentes, quàm tormenta conscientiæ, obnoxia flagitio, uiscera interiora rimantis, & ipsa uitalia indefessa admißi sceleris admonitione laniantis, semperq; curas, si requiescere fortè tentauerint, excitantis: tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis: legè hac, qua se iudice nemo nocens absoluitur, nec de se suam potest uitare sentētiam. Illos autem epulis ante ora positis excruciari fame, & inedia tabescere, quos magis magisq; acquirendi desiderium cogit præsentem copiam non uidere, & in affluentia inopes, egestatis mala in ubertate patiuntur, nescientes parta respicere, dum egent habendis. Illos radijs rotarum pendere districtos, qui nihil consilio præuidentes, nihil ratione moderantes, nihil uirtuti-

Inferos quid esse putarint homines antiquissimi.

Flumina inferorum quid sibi uelint.

Pœnæ inferorū quomodo accipienda.

bus explicantes, seq́; & actus suos omnes fortunæ permittentes, casibus & fortuitis semper rotantur. Saxum ingens uoluere, inefficacibus laboriosisq́; conatibus uitam terentes, Atram silicem lapsuram semper & cadenti similem, illorum capitibus imminere, qui arduas potestates, & infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore uicturi, & cogentes subiectum uulgus odisse, dum metuat, semper sibi uidentur exitium quod merentur excipere.

Tusc. 5. *Nec frustra hoc theologi suspicati sunt. Nam Dionysius aulæ Siculæ inclementissimus incubator, familiari quondam suo solam beatam existimanti uitam tyranni: uolens quàm perpetuo metu misera, quamq́; impendentium semper periculorum plena esset ostendere, gladium uagina raptum, & à capulo de filo tenui pendentem, mucrone demisso, iussit familiaris illius capiti inter epulas imminere. Cumq́; ille & Siculas & tyrannicas copias præsentis mortis periculo aspernaretur: Talis est (inquit Dionysius) uita, quam beatam putabas, sic nobis semper mortem imminentem uidemus. Existima ergo, quando felix esse poterit, qui timere non desinit. Secundum hæc igitur, quæ à theologis asseruntur, si uere suos quisque patimur manes, & inferos in his corporibus esse credimus, quid aliud intelligendum est, quàm mori animam, cùm ad corporis inferna demergitur: uiuere autem, cùm ad supera post corpus euadit?*

Quando mori & quando uiuere dicatur anima.

Quid, & ubi inferi secundum Platonicos, quando horum sententia aut uiuere animo, aut mori dicatur.

CAPVT. XI.

D*Icendum est, quid his postea ueri solicitior inquisitor, philosophiæ cultus adiecerit. Nam & qui primùm Pythagoram, & qui postea Platonem secuti sunt,* duas

duas esse mortes, unam animæ, animalis alteram prodiderunt. Mori animal, cùm anima discedit è corpore: ipsam uerò animam mori asserentes, cùm à simplici & indiuiduo fonte naturæ in membra corporea dissipatur. Et quia *una ex his manifesta, & omnibus nota est, altera non nisi à sapientibus deprehensa, cæteris eam uitam esse credentibus: ideo hoc ignoratur à plurimis, cur eundem mortis Deum, modò Ditem, modò Immitem uocemus: cùm per alteram, id est, animalis mortem, absolui animã, & ad ueras naturæ diuitias, atq; ad propriam libertatem remitti, faustum nomen indicio sit: per alteram uerò, quæ uulgò uita existimatur, animam de immortalitatis suæ luce ad quasdam tenebras mortis impelli, uocabuli testemur horrore. Nam ut constat animal, necesse est in corpore anima uinciatur.* Ideo corpus δέμας, hoc est, uinculum, nuncupatur, & σῶμα, quasi quoddam σῆμα, id est animæ sepulchrum. Vnde Cicero pariter utrunq; significans, corpus esse uinculum, corpus esse sepulchrũ, quod carcer est sepultorũ, ait: Qui è corporum uinculis tanquam è carcere euolauerũt. *Inferos aũt Platonici nõ in corporibus esse, id est, non à corporibus incipere, dixerunt: sed certã mundi ipsius partem Ditis sedem, id est, inferos uocauerũt.* De *loci uerò ipsius finibus inter se dissona publicarunt, & in tres sectas diuisa sententia est. Alij enim mundum in duo diuiserunt, quorum alterum facit, alterum patitur.* Et illud *facere dixerunt, quod cùm sit immutabile, alteri causam & necessitatem permutationis imponit:* Hoc pati: quod *per mutationes uariatur.* Et *immutabilem quidem mundi partem à sphæra quæ aplanes dicitur, usq; ad globi lunaris exordium. Mutabilem uerò à luna ad terras usque dixerunt.* Et *uiuere animas dum immutabili parte con-*

Animal his pro corpore.

Plato in Gorg. & Cratylo.

Inferi secundũ Platonicos, & eorum locus.

sistunt, mori autem cùm ad partē ceciderint permutationis capacem. Atq; ideo inter lunam terrasq; locum mortis & inferorum uocari: ipsamq; lunam uitæ esse mortisq; confinium: & animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera meantes in uitam reuerti. Nec immeritò existimatum est. *A luna enim deorsum natura incipit caducorum, ab hac animæ sub numerum dierum cadere, & sub tempus incipiunt.* Denique *illam æthercam terram physici uocauerunt, & habitatores eius lunares populos nuncupauerunt: quod ita esse plurimis argumentis, quæ nunc longum est enumerare, docuerunt.* Nec dubium est, *quin ipsa sit mortalium corporum & autor & conditrix: adeò, ut nonnulla corpora sub luminis eius accessu patiantur augmenta, & hac decrescente minuantur. Sed ne de re manifesta fastidium prolixa assertione generetur, ad ea quæ de inferorum loco alij definiunt, transeamus.* Maluerunt *enim mundum alij in elementa ter quaterna diuidere, ut in primo numerentur ordine, terra, aqua, aër, ignis, quæ est pars liquidior aëris uicina lunæ. Supra hæc rursum totidem numero, sed naturæ purioris elementa, ut sit luna pro terra, quam æthercam terrā à physicis diximus nominatam, aqua sit sphæra* Mercurij, *aër* Veneris, *ignis in* Sole: *tertius uerò elementorum ordo ita ad nos conuersus habeatur, ut terram ultimam faciat, & cæteris in medium redactis, in terram desinat tam ima quàm summa postremitas. Igitur sphæra* Martia *ignis habeatur, aër* Iouis, *Saturni aqua, terra uerò* aplanes: *in qua* Elysios *campos esse puris animis deputatos, antiquitas nobis intelligendum reliquit.* De *his campis anima cùm in corpus emittitur, per tres elementorum ordines trina morte ad corpus usque descendit.* Hæc *est inter* Platonicos *de mor-*

te ani

te animæ, cùm in corpus truditur, secunda sententia. Alij uerò (nam tres inter eos esse sententiarum diuersitates antè signauimus) in duas quidem & ipsi partes, sicut primi faciunt, sed non ijsdem terminis diuidunt mundum. Hi enim cœlum, quod aplanes sphæra uocitatur, partem unam: septem uerò sphæras, quæ uagæ uocantur, & quod inter illas ac terrã est, terramq; ipsam alteram partem esse uoluerunt. Secundum hos ergo, quorum sectæ amicior est ratio, animæ beatæ ab omni cuiuscunq; cõtagione corporis liberæ cœlum poßident. Quæ uerò appetentiam corporis, & huius, quam in terris uitam uocamus, ab illa specula altißima & perpetua luce despiciens, desiderio latenti cogitauerit, pondere ipso terrenæ cogitationis paulatim in inferiora delabitur. Nec subitò à perfecta incorporalitate luteum corpus induitur, sed sensim per tacita detrimenta, & longiorem simplicis & absolutißimæ puritatis recessum, in quædam syderei corporis incrementa turgescit. In singulis enim sphæris, quæ cælo subiectæ sunt, ætherea obuolutione uestitur: ut per eas gradatim societati huius indumẽti testei concilietur. Et ideo totidem mortibus, quot sphæras transit, ad hanc peruenit, quæ in terris uita uocitatur. Incorporalitas.

Quomodo anima ex superiore mundi parte ad inferna hæc delabatur. CAP. XII.

DEscensus uerò ipsius, quo anima de cœlo in huius uitæ inferna delabitur, sic ordo digeritur: Zodiacũ ita lacteus circulus obliquæ circunflexionis occursu ambiendo amplectitur: ut eum quà duo tropica signa Capricornus, & Cancer feruntur, intersecet. Has solis portas physici uocauerunt, quia in utraque obuiante solstitio, ulterius solis inhibetur acceßio: & fit ei regressus ad zonæ uiam, cuius terminos nunquam relinquit. Per has portas

tas animæ de cœlo in terras meare, & de terris in cœlum remeare creduntur. Ideo hominum una, altera Deorum uocatur. Hominum Cancer, quia per hunc in inferiora descensus est: Capricornus Deorum, quia per illum animæ in propriæ immortalitatis sedem, et in Deorum numerum

Ὀδυσ. ν. *reuertuntur. Et hoc est, quod Homeri diuina prudentia in antri Ithacensis descriptione significat. Hinc & Pythagoras putat à lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapsæ uidentur iam à superis recessisse. Ideo primam nascentibus ait lactis alimoniam offerri, quia primus eis motus à lacteo incipit in corpora terrena labentibus. Vnde & Scipioni de animis beatorũ, ostenso lacteo, dictum est:* Hinc profecti, huc reuertuntur. *Ergo descensuræ cùm adhuc in Cancro sunt, quoniam illic positæ necdum lacteum reliquerunt, adhuc in numero sunt Deorum. Cùm uerò ad Leonem labendo peruenerint, illic conditionis futuræ auspicantur exordium. Et quia in Leone sunt rudimenta nascendi, & quædam humanæ naturæ tyrocinia: Aquarius autem aduersus Leoni est, & illo oriente mox occidit: ideo cùm sol Aquarium tenet, manibus parentatur, utpote in signo, quod humanæ uitæ contrarium, uel aduersum feratur. Illinc ergo, id est, à confinio quo se zodiacus lacteus'que contingunt, anima descendens à tereti, quæ sola forma diuina est, in conum defluendo producitur, sicut à puncto nascitur linea, & in longum ex indiuiduo procedit: ibiq; à puncto suo quod est monas, uenit in dyadem, quæ*

*detractio. *est prima * protractio. Et hæc est essentia, quàm indiuiduam, eandemq; diuiduam Plato in Timæo, cùm de mundanæ animæ fabrica loqueretur, expressit. Animæ enim sicut mundi, ita & hominis unius modò diuisionis re-*

per

periuntur ignaræ, si diuinæ naturæ simplicitas cogitetur: modò capaces, cùm illa per mundi, hæc per hominis membra diffunditur. Anima ergo cùm trahitur ad corpus, in hac prima sui productione syluestrem tumultum, id est, hylen influentem sibi incipit experiri. Et hoc est, quòd Plato *notauit in* Phædone, *animam in corpus trahi noua ebrietate trepidantem: uolens nouum potum materialis alluuionis intelligi, quo delibuta & grauata deducitur.* Arcani huius indicium est & crater Liberi patris ille sydereus, in regione quæ inter Cancrum est & Leonem locatus, *ebrietatem illic primum descensuris animis euenire sylua influente significans. Vnde & comes ebrietatis obliuio, illic incipit animis latenter obrepere. Nam si animæ memoriam rerum diuinarum, quarum in cœlo erant consciæ, ad corpora usque deferrent, nulla inter homines foret de diuinitate dissentio.* Sed *obliuionem quidem omnes descendendo hauriunt: aliæ uerò magis, minus aliæ.* Et ideo *in terris, uerùm cùm non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes: quia opinionis ortus est memoriæ defectus.* Hi *tamen hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauserunt: quia facilè reminiscuntur, quid illic antè cognouerint.* Hinc est, *quòd quæ apud* Latinos *lectio, apud* Græcos *uocatur repetita cognitio: quia cùm uera discimus, ea recognoscimus quæ naturaliter noueramus, antequàm materialis influxio in corpus uenientes animas ebriaret.* Hæc *est autem hyle, quæ omne corpus mundi, quod ubicunque cernimus, ideis impressa formauit.* Sed *altissima & purissima pars eius, qua uel sustentantur diuina, uel constant, nectar uocatur, & creditur esse potus* Deorum: *inferior uerò & turbidior, potus animarum.* Et hoc est quod *ueteres* Letheum *fluuium uocauerunt. Ipsum autem* Liberum

Sydus crateris inter coruum & anguem.

ἀνάγνωσις.

rum

rum patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν *suspicantur intelligi, qui ab illo indiuiduo natus, in singulos ipse diuiditur.* Ideo in *illorum sacris traditur* Titaneo *furore in membra discerptus, & frustis sepultis rursus unus & integer emersisse: quia* νοῦς, *quem diximus mentem uocari, ex indiuiduo praebendo se diuidendum, & rursus ex diuiso ad indiuiduum reuertendo, & mundi implet officia, & naturæ suæ arcana non deserit.* Hoc ergo primo pondere de zodiaco & *lacteo ad subiectas usque sphæras anima delapsa, dum & per illas labitur, in singulis non solùm (ut iam diximus) luminosi corporis amicitur accessu: sed & singulos motus, quos in exercitio est habitura, producit.* In Saturni ratiocinationem & *intelligentiam,* quod λογιστικὸν θεωρητικὸν *uocant.* In Iouis *uim agendi,* quod πρακτικὸν dicitur. In Martis *animositas ardorem,* quod θυμικὸν *nuncupatur.* In *solis sentiendi opinandiq́; naturam,* quod αἰσθητικὸν & φανταστικὸν appellāt. Desiderij *uerò* motū, quòd ἐπιθυμητικὸν *uocatur, in* Veneris *pronuntiandi & interpretandi quæ sentiat,* quod ἑρμηνευτικὸν *dicitur, in orbe* Mercurij. φυτικὸν *uerò, id est, naturam plantandi & augendi corpora, ingressu globi lunaris exercet: & est hæc sicut à diuinis ultima, ita in nostris terrenisq́; orbibus prima.* Corpus *enim hoc sicut fæx rerum diuinarum est, ita animalis est prima substantia.* Et *hæc est differentia inter terrena corpora, & supera, cœli dico & syderū aliorumq́; elementorum, quòd illa quidē sursum accersita sunt ad animæ sedem, & immortalitatem ex ipsa natura regionis, & sublimitatis imitatione emeruerunt: ad hæc uerò terrena corpora anima ipsa deducitur, et ideo mori creditur, cùm in caducam regionem, & in sedem mortalitatis includitur.* Nec *te moueat, quod de anima, quam esse immortalem dicimus,*

mortem

*mortē toties nominamus. Etenim sua morte anima nō extinguitur, sed ad tēpus obruitur: nec temporali demersione beneficiū perpetuitatis eximitur: cū rursus è corpore ubi meruerit, contagione uitiorū penitus elimata purgari, ad perēnis uitæ lucē restituta in integrū reuertatur. Plene (ut arbitror) de uita & de morte animæ definitio liquet, quā de *adytis philosophiæ, doctrina et sapiētia Cicer. elicuit.* **abditis*

Hominem duplici ratione mori. Primùm, si anima corpus relinquat. Deinde si anima in corpore adhuc manens corporeas illecebras contemnat, uoluptatesque & affectiones omnes exuat. Ex his mortibus posteriorem hanc omnibus appetendam, priorem accersendam non esse, sed expectandum, donec Deus ipse animam à corpore dissoluat. CAP. XIII.

SEd Scipio per quietem & in cœlo, quod in præmium cedit beatis, & promissione immortalitatis animatus, tam gloriosam spem, tamq; inclytam magis magisq; firmauit, uiso patre, de quo utrū uiueret, cùm adhuc uideretur dubitare, quæsierat. Mortem igitur malle cœpit, ut uiueret. Nec flesse contentus, uiso parente quem crediderat extinctum: ubi loqui posse cœpit, hoc primū probare uoluit, nihil se magis desiderare, quàm ut cum eo iam moraretur. Nec tamen apud se quæ desiderabat facienda constituit, quā antè consuleret: quorum unum prudentiæ, alterū pietatis assertio est. Nunc ipsa uel consulentis, uel præcipientis uerba tractemus: Quæso, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam hæc est uita, ut audio Africanum dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non est ita inquit ille. Nisi enim cùm Deus hic, cuius hoc templum est, omneq; quod cōspicis, istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere non potest.

potest Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illũ globũ, quẽ in templo hoc medium vides, quæ terra dicitur: Hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera & stellas vocatis, quæ globosæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus, circulos orbesq; suos cõficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis: nec iniussu eius, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus assignatum à Deo defugisse videamini. *Hæc secta & præceptio Platonis est, qui in Phædone definit, homini nõ esse sua sponte moriendũ. Sed in eodem tamen dialogo idẽ dicit, mortẽ philosophãtibus appetendã, & ipsam philosophiam meditationẽ esse moriẽdi. Hæc sibi ergo cõtraria uidẽtur: sed nõ ita est. Nã Plato duas mortes hominis nouit. Nec hoc nũc repeto, quod superius dictũ est, duas esse mortes, unam animæ, animalis alterã: sed ipsius quoq; animalis, hoc est, hominis, duas asserit mortes: quarum unã natura, uirtutes alterã præstant.* Homo enim moritur, cùm anima *corpus relinquit, solutũ lege naturæ: Mori etiã dicitur, cũ anima adhuc in corpore constituta, corporeas illecebras, Philosophia docente, contemnit: & cupiditatũ dulces insidias reliquasq; omnes exuitur passiones.* Et hoc est, quod *superius ex secũdo uirtutũ ordine, quæ solis philosophãtibus aptæ sunt, euenire signauimus. Hãc ergo mortem dicit Plato sapiẽtibus appetendã: illã uerò, quã omnibus natura cõstituit, cogi, uel inferri, uel accersiri uetat, docẽs, expectãdã esse naturã: et has causas huius aperiẽs sãctionis quas ex usu rerũ, quæ in quotidiana cõuersatiõe sũt mutuatur. Ait enim eos qui potestatis imperio trudũtur in carcerem*

Duplex mors hominis secundum Platonẽ, & quæ harum appetenda, quæ nõ accersenda, idq; septem ob causas.

Plato in Phædone.

non oportere inde diffugere, priusquàm potestas ipsa quæ clausit, abire permiserit. Non enim uitari pœnam, furtiua *Prima.* *discessione, sed crescere.* Hoc quoque addit, *nos esse in dominio* Deorum, *quorum tutela & prouidentia gubernamur.* Nihil autẽ *esse inuito domino de ijs quæ possidet, ex* *Secunda.* *eo loco, in quo suum constituerat, auferendum.* Et *sicut qui* *Tertia.* *uitam mancipio extorquet alieno, crimine non carebit: ita eum qui finem sibi, domino necdum iubente, quæsiuerit, non absolutionem consequi, sed reatum.* Hæc Platonicæ *Quarta.* *sectæ semina altius* Plotinus *exequitur.* Oportet inquit, *animam post hominem liberam corporeis paßionibus inueniri: quam qui de corpore uiolenter extrudit, liberam esse non patitur.* Qui enim *sibi sua sponte necem comparat, aut pertæsus neceßitatis, aut metu cuiusquam ad hoc descendit, aut odio quæ omnia inter paßiones habentur.* Ergo etsi antè *fuit his sordibus pura, hoc ipso tamen quo exit extorta, sordescit.* Deinde *mortem debere ait animæ* *Quinta.* *à corpore solutionem esse, non uinculum.* Exitu *autem coacto, animam circa corpus magis magisq; uinciri.* Et *reuera ideo sic extortæ animæ diu circa corpus, eiúsue sepulturam, uel locum in quo iniecta manus est, peruagantur: cùm contrà illæ animæ, quæ in hac uita à uinculis corporeis philosophiæ morte dissoluuntur, adhuc extante corpore, cœlo & syderibus inserantur.* Et *ideo illam solam de uoluntarijs mortibus significat esse laudabilem, quæ comparatur philosophiæ ratione, ut diximus, non ferro: prudentia, non ueneno.* Addit etiam, *solam esse naturalem* *Sexta.* *mortem, ubi corpus animam, non anima corpus relinquit.* Constat *enim numerorum certam constitutamq; rationem animas sociare corporibus.* Hi *numeri dum supersunt, perseuerat corpus animari: cùm uerò deficiunt, mox arca-*

na illa uis soluitur, qua societas ipsa constabat. Et hoc est quod fatum & fatalia uitæ tempora uocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis atq; perpetua est, sed impletis numeris, corpus fatiscit: nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cùm iam non poßit animari. Hinc illud est doctißimi uatis:

Aeneidos 6. Explebo numerum, reddarq; tenebris.

Hæc est igitur naturalis uerè mors, cùm finem corporis solus numerorum suorum defectus apportat: non cùm extorquetur uita corpori, adhuc idoneo ad continuationem

Septima. ferendi. Nec leuis est differentia, uitam uel natura, uel sponte soluendi. Anima enim cùm à corpore deseritur, potest in se nihil retinere corporeum, si se purè, cùm in hac uita esset, instituit. Cùm uerò ipsa uiolenter de corpore extruditur, quia exit rupto uinculo, non soluto, fit ei ipsa neceßitas occasio paßionis, & malis, uinculum dum rumpit, inficitur. Hanc quoque superioribus adijcit rationem non sponte pereundi: Cùm cõstet, inquit, remunerationem animis illic esse tribuendam, pro modo perfectionis, ad quam in hac uita unaquæque peruenit: non est præcipitandus uitæ finis, cùm adhuc proficiendi esse poßit acceßio. Nec frustra hoc dictum est: nam in arcanis de animæ reditu disputationibus fertur: in hac uita delinquentes, similes esse super æquale sõlum cadentibus, quibus denuo sine difficultate præstò sit surgere: animas uerò ex hac uita cum delictorum sordibus recedentes, æquandas his, qui in abruptum ex alto, præcipitiq; delapsi sunt, unde facultas nunquam sit resurgendi. Ideo ergo conceßis utendum uitæ spatijs, ut sit perfectæ purgationis maior facultas. Ergo,

Cauillum. inquies, qui iam perfectè purgatus est, manum sibi debet

* perfectum inferre: cùm non sit ei causa remanendi, quia * profectum ulterius

ulterius non requirit, qui ad superna peruenit. Sed hoc ipso, quo sibi celerem finem spe fruendæ beatitatis arcessit, irretitur laqueo passionis: quia spes, sicut timor, passio est. Sed & cætera, quæ superior ratio disseruit, incurrit. Et hoc est, quòd Paulus *filium spe uitæ uerioris ad se uenire properantem, prohibet, ac repellit: ne festinatum absolutionis ascensionisq; desiderium, magis eum hac ipsa passione uinciat, ac retardet.* Nec dicit, *Quòd nisi mors naturalis aduenerit, emori non poteris: sed,* Huc uenire non poteris. Nisi enim, *inquit*, cùm Deus istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere non potest: *quia scit iam receptus in cœlum, nisi perfectæ puritati cœlestis habitaculi aditum non patere. Pari autem constantia, mors, nec ueniens per naturam timenda est, nec contra ordinem cogenda naturæ. Ex his quæ* Platonem, *quæq;* Plotinum *de uoluntaria morte pronuntiasse retulimus, nihil in uerbis* Ciceronis, *quibus hanc prohibet, remanebit obscurum.* Refutatio.

Cur mundus hic uniuersus, Dei uocetur templum. Quotuplici sensu accipiatur nomen animi. Et quomodo mens homini cum syderibus communis esse dicatur. Tum uariæ de animi natura sententiæ. Quid inter stellam ac sydus intersit. Quid sphæra, quid orbis, quid circus, stellæ errantes unde nomen acceperint.

CAPVT XIIII.

Ed illa uerba, quæ præter hoc sunt inserta, repetamus. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium uides, quæ terra dicitur. Hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera & stellas uocatis: quæ globosæ atque rotundæ, di-

uinis animatæ mentibus, circulos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. De *terra, cur globus dicatur in medio mundo positus plenius differemus, cùm de nouem sphæris loquemur. bene autem uniuersus mundus* Dei *templum uocatur, propter illos qui existimant, nihil esse aliud* Deum, *nisi cœlum ipsum, & cœlestia ista quæ cernimus.* Ideo *ut summi omnipotentiam* Dei *ostenderet posse uix intelligi, nunquam posse uideri: quicquid humano subijcitur aspectui, templum eius uocauit, qui sola mente concipitur: ut qui hæc ueneratur, ut templa cultum tamen maximum debeat conditori: sciatq; quisquis in usum templi huius inducitur, ritu sibi uiuendum sacerdotis.* Vnde *& quasi quodam publico præconio, tantam humano generi diuinitatem inesse testatur, ut uniuersos syderei animi cognatione nobilitet.* Notandum est, quòd hoc loco animum *& ut propriè, & ut abusiuè dicitur, posuit.* Animus enim *propriè mens est, quam diuiniorem anima, nemo dubitauit. Sed nonnunquam sic & animam usurpantes uocamus.* Cùm *ergo dicit,* Hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus: *mentem præstat intelligi, quæ nobis propriè cum cœlo, syderibusq; communis est.* Cùm uerò ait, Retinendus animus est in custodia corporis: *ipsam tunc animam nominat, quæ uincitur custodia corporali, cui mens diuina non subditur.* Nunc *qualiter nobis animus, id est, mens, cum syderibus communis sit, secundum* Theologos *differamus.* Deus, *qui prima causa & est, & uocatur, unus omnium quæq; sunt, quæq; uidentur esse, princeps & origo est.* Hic *superabundanti maiestatis fœcunditate, de se mentem creauit.* Hæc *mens, quæ νοῦς uocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem seruat autoris: animam uerò de se creat, posteriora respiciens: rursus anima*

Mundus cur Dei templum dicatur.

Animum bifariam sumi.

Quomodo animus cum syderibus communis.

*patrem

*partem qua intuetur, induitur, ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum, incorporea ipsa degenerat. Habet ergo & purißimam ex mente, de qua est nata, rationem, quod λογικὸν uocatur: & ex sua natura accipit præbendi sensus, præbendiq; incrementi seminarium, quorum unum αἰσθητικὸν, alterum φυτικὸν nuncupatur. Sed ex his primum, id est, λογικὸν quod innatum sibi ex mente sumpsit, sicut uerè diuinum est, ita solis diuinis aptum. Reliqua duo αἰσθητικὸν & φυτικὸν, ut à diuinis recedunt, ita conuenientia sunt caducis. Anima ergo creans sibi, condensq; corpora (nam ideo ab anima natura incipit, quam sapientes de Deo & mente νοῦν nominant) ex illo mero ac purißimo fonte mentis, quem nascendo de originis suæ hauserat copia, corpora illa diuina uel supera, cœli dico & syderum, quæ prima condebat, animauit: diuinæq; mentes omnibus corporibus, quæ in formam teretem, id est, in sphæræ modum formabantur, infusæ sunt. Et hoc est quod cùm de stellis loqueretur, ait: Quæ diuinis animatæ mentibus. In inferiora uerò ac terrena degenerans, fragilitatem corporum caducorum deprehendit meram diuinitatem mentis sustinere nō posse, imò partē eius uix solis humanis corporibus conuenire: quia & sola uidentur erecta, tanquam quæ ad supera ab imis recedant, & sola cœlum facilè tanquam semper erecta suspiciunt: solisq; inest uel in capite sphæræ similitudo, quam formam diximus solam mentis capacem. Soli igitur homini rationem, id est, uim mentis infudit, cui sedes in capite est. Sed & geminam illam crescendi sentiendiq; naturam, quia caducum est corpus, inseruit. Et hinc est, quòd homo & rationis compos est, & sentit, & crescit, solaq; ratione meruit præstare cæteris animalibus: quæ quia semper prona sunt, & ex ipsa quæq;

* aliàs partem quam: ut & paulò antè.

suspiciendi difficultate à superis recesserunt, nec ullam diuinorum corporum similitudinem aliqua sui parte meruerunt, nihil ex mente sortita sunt, & ideo ratione caruerunt: Duóque *tantum adepta sunt, sentire, uel crescere.* Nam *si quid in illis similitudinem rationis imitatur, non ratio, sed memoria est: & memoria non illa ratione mista, sed quæ hebetudinem sensuum quinque comitatur.* De *qua plura nunc dicere (quoniam ad præsens opus non attinet) omittemus.* Terrenorum *corporum tertius ordo in arboribus & herbis est, quæ carent tam ratione, quàm sensu.* Et *quia crescendi tantummodo usus in his uiget, hac sola uiuere parte dicuntur.* Hunc *rerum ordinem &* Vergilius *expressit.* Nam *& mundo animam dedit, &*
Æneidos 6. *ut puritati eius attestaretur, mentem uocauit. Cœlum enim ait, & terras, & maria, & sydera spiritus intus*
Æneidos 8. *alit, id est, anima. Sicut alibi pro spiramento animam dicit,* Quantum *ignes animæq; ualent.* Et *ut illius mundanæ animæ assereret dignitatem, mentem esse testatur,*
Æneidos 6. Mens *agitat molem.* Necnon *ut ostenderet ex ipsa anima constare, & animari uniuersa, quæ uiuunt, addidit,* Inde *hominum, pecudumq; genus, & cætera.* Vtq; *assereret eundem semper in anima esse uigorem, sed usum eius hebescere in animalibus corporis densitate, adiecit:* Quantum *non noxia corpora tardant. & reliqua.* Secundum *hæc ergo cùm ex summo* Deo *mens, ex mente anima sit: anima uerò & condat, & uita compleat omnia, quæ sequuntur, cunctaq; hic unus fulgor illuminet, & in uniuersis appareat, ut in multis speculis per ordinem positis uultus unus, cumq; omnia continuis successionibus se sequantur, degenerantia per ordinem ad imum meandi, inuenietur pressius intuenti à summo* Deo *usque ad ulti-*

mam rerum fæcem unà se mutuis uinculis religans, & nusquam interrupta connexio. Et hæc est Homeri catena aurea, quam pendêre de cœlo in terras Deum iussisse commemorat. His ergo dictis, solum hominem constat ex terrenis omnibus, mentis, id est, animi, societatem cum cœlo & syderibus habere communem. Et hoc est quod ait: Hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera & stellas uocatis. *Nec tamen ex ipsis cœlestibus & sempiternis ignibus nos dicit animatos. Ignis enim ille, licet diuinum, tamen corpus est. Nec ex corpore quamuis diuino possemus animari: sed unde ipsa illa corpora quæ diuina & sunt & uidentur, animata sunt, id est, ex ea mundanæ animæ parte, quam diximus de pura mente constare. Et ideo postquàm dixit:* Hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera & stellas uocatis: *mox adiecit,* Quæ diuinis animatæ mentibus: *ut per sempiternos ignes, corpus stellarum: per diuinas uerò mentes, earum animas manifesta descriptione significet, & ex illis in nostras uenire animas uim mentis ostendat.* Non ab re est, ut hæc de anima disputatio in fine sententias omnium, qui de anima uidentur pronuntiasse, contineat. *Plato dixit animam, essentiam se mouentem:* Xenocrates, *numerum se mouentem:* Aristoteles, ἐντελέχειαν: *Pythagoras, & Philolaus, harmoniam: Posidonius, ideam: Asclepiades, quinque sensuum exercitium sibi consonum: Hippocrates, spiritum tenuem, per corpus omne dispersum: Heraclitus Ponticus, lucem: Heraclitus physicus, scintillam stellaris essentiæ:* Xenon, *concretum corpori spiritum: Democritus, spiritum insertum atomis, hac *facultate motus, ut corpus illi omne sit peruium: Critolaus Peripateticus constare eam de quinta*

Sententiæ philosophorum de anima.

**facilitate*

essentia: Hipparchus, *ignem*: Anaximenes, *aëra*: Empedocles, *& Critias, sanguinem*: Parmenides, *ex terra & igne*: Xenophanes, *ex terra & aqua*: * Boëthus, *ex aëre & igne*: Epicurus, *speciem ex igne & aëre & spiritu mistam. Obtinuit tamen, non minus de incorporalitate eius, quàm de immortalitate sententia. Nunc uideamus, quæ sint hæc duo nomina quorum pariter meminit, cùm dicit:*

*Boëthos

Quæ sydera, & stellas uocatis. *Neque enim hìc res una gemina appellatione monstratur: ut ensis, & gladius. Sed sunt stellæ quidem singulares, ut erraticæ quinque: & cæteræ, quæ non admustæ alijs solæ feruntur. Sydera uerò, quæ in aliquod signum stellarum plurium compositione formantur*: ut Aries, Taurus, ut Andromeda, Perseus, *uel* Corona, *& quæcunque uariarum genera formarum in cœlum recepta creduntur. Sic & apud Græcos* ἀστὴρ *&* ἄστρον *diuersa significant. Etenim aster, stella una est: & astron, signum stellis coactum, quod nos sydus uocamus. Cùm uerò stellas globosas, & rotundas dicat: non singularium tantùm exprimit speciem, sed & earum, quæ in signa formanda conueniunt. Omnes enim stellæ inter se, etsi in magnitudine aliquam, nullam tamen habent in specie differentiam. Per hæc autem duo nomina, solida sphæra describitur, quæ nec ex globo, si rotunditas desideretur: nec ex rotunditate, si globus desit, efficitur: cùm alterum à forma, alterum à soliditate corporis deferatur. Sphæras autem hìc dicimus, ipsarum stellarum corpora, quæ omnia hac specie formata sunt. Dicuntur prætereà sphæræ, & aplanes illa quæ maxima est: & subiectæ septem, per quas duo lumina, & quinque uagæ discurrunt. Circi uerò & orbes, duarum sunt rerum duo nomina. Et his nominibus quidem alibi aliter est usus. Nam & orbem*

Stellæ quæ.
Sydera quæ.
ἀστὴρ ἄστρον.
Sphæra.
Aplanes.
Circi.

pro

pro circulo posuit: ut orbem lacteum. Et *orbem pro sphæra: ut,* Nouem tibi orbibus uel potius globis. *Sed & circi uocantur, qui sphæram maximam cingunt, ut eos sequens tractatus ostendet: quorum unus est lacteus de quo ait:* Inter flammas circus elucens. *Sed hic horum nihil neque circi, neque orbis nomine uoluit intelligi. Sed est orbis in hoc loco stellæ una integra & peracta conuersio: id est, ab eodem loco post emensum sphæræ, per quam mouetur, ambitum in eundem locum regressus. Circus autem est hic linea ambiens sphæram, ac ueluti semitam faciens, per quam lumen utrinque discurrit, & inter quam uagantium stellarum error legitimus coërcetur. Quas ideo ueteres errare dixerunt: quia & cursu suo feruntur, & contra sphæræ maximæ, id est, ipsius cœli impetum, contrario motu ad Orientem ab Occidente uoluuntur. Et omnium quidem par celeritas, motus similis, & idem est modus meandi: sed non omnes eodem tempore circos suos, orbesq́; conficiunt. Et ideo est celeritas ipsa mirabilis: quia cùm sit eadem omnium, nec ulla ex illis aut concitatior esse poßit, aut segnior, non eodem tamen temporis spatio omnes ambitum suum peragunt. Causam uerò sub eadem celeritate dispàris spatij, aptius nos sequentia docebunt.*

Orbis. Circus. Stellæ errantes.

De undecim circulis cœlum ambientibus.

CAPVT XV.

HIs *de syderum natura, & sydera hominũ mente narratis, rursus filium pater, ut in* Deos *pius, ut in homines iustus esset, hortatus, præmium rursus adiecit: ostẽdens lacteum circulum uirtutibus debitũ,* * *& beatorum cœtu refertum. Cuius meminit his uerbis:* Erat autem is splendidißimo candore inter flammas circus elucens,

* *aliâs non habetur conuindictio, &.*

 quem

quem uos (ut à Graiis accepistis) orbem lacteum nuncupatis. *Orbis hic idem quod circus in lactei appellatione significat. Est autem lacteus unus è circulis, qui ambiunt cœlum, & sunt præter eum numero decem, de quibus quæ dicenda sunt, proferemus, cùm de hoc competens sermo processerit. Solus ex omnibus hic subiectus est oculis, cæteris circulis magis cogitatione, quàm uisu comprehendendis. De hoc lacteo multi inter se diuersa senserunt: causasq; eius alij fabulosas, naturales alij protulerunt. Sed nos fabulosa reticentes, ea tantummodo, quæ ad naturam eius uisa sunt pertinere, dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse *compagem, qua de duobus hemisphærijs cœli sphæra solidata est. Et ideo ubi oræ utrinque conuenerant, notabilem claritatem uideri. Diodorus ignē esse densatæ concretæq; naturæ in unam curui limitis semitam, discretione mundanæ fabricæ coaceruante concretum: & ideo uisum intuentis admittere, reliquo igne cœlesti lucem suam nimia subtilitate diffusam non subijciente conspectui. Democritus innumeras stellas, brevesq; omnes, quæ spisso tractu in unum coactæ, spatijs quæ angustißima interiacent opertis, uicinæ sibi undiq;, & ideo paßim diffusæ lucis aspergine, continuum iuncti luminis corpus ostendunt. Sed Poßidonius, cuius definitioni plurium consensus accesit, ait lacteum caloris esse syderei infusionem: quam ideo aduersa zodiaco curuitas obliquauit, ut quoniam sol nunquàm zodiaci excedendo terminos, expertem feruoris sui partem cœli reliquam deserebat, hic circus à uia solis in obliquum recedēs, uniuersitatem flexu calido temperaret. Quibus autem partibus zodiacum interfecet, superius iam relatū est. Hæc de lacteo. Decem autē alij, ut diximus, circi sunt, quorum unus est ipse zodiacus, qui ex his decē solus*

Lacteus circulus.

* aliâs: compaginem,

solus potuit latitudinem hoc modo, quem referemus, adipisci. Natura cœlestium circulorum incorporalis est linea, quæ ita mente concipitur, ut sola longitudine censeatur, latum habere non possit. Sed in zodiaco latitudinem signorum capacitas exigebat. Quantum igitur spatij lata dimensio porrectis syderibus occupabat, duabus lineis limitatum est. Et tertia ducta per medium, ecliptica uocatur, quia cùm cursum suum in eadem linea pariter sol & luna conficiunt, alterius eorum necesse est uenire defectum: Solis, si ei tunc luna succedat: lunæ, si tunc aduersa sit Soli. Ideo nec Sol unquam deficit, nisi cùm tricesimus lunæ dies est: & nisi quintodecimo cursus sui die, nescit luna defectum. Sic enim euenit, ut aut lunæ contra solem positæ, ad mutuandum ab eo solitum lumen, sub eadem inuentus linea terræ conus obsistat, aut Soli ipsa succedens obiectu suo ab humano aspectu lumen eius repellat. In defectu ergo Sol ipse nil patitur, sed noster fraudatur aspectus. Luna uerò circa proprium defectum laborat, non accipiendo Solis lumen, cuius beneficio noctem colorat. Quod sciens Vergilius disciplinarum omnium peritissimus, ait:

Defectus solis uarios, lunæq; labores. Geor. 2.

Quamuis igitur trium linearũ ductus zodiacum & claudat, & diuidat, unum tamen circum autor uocabulorum dici uoluit antiquitas. Quinque alij circuli parallelli uocãtur. Horum medius & maximus est æquinoctialis. Duo extremitatibus uicini, atque ideo breues, quorum unus septentrionalis dicitur, alter australis. Inter hos & medium duo sunt tropici, maiores ultimis, medio minores, & ipsi ex utraque parte zonæ ustæ terminum faciunt. Præter hos alij duo sunt coluri, quibus nomen dedit imperfecta conuersio. Ambientes enim septentrionalem uerticem, atq; inde

Parallelli quinque.

Coluri duo.

inde in diuersa diffusi & se in summo intersecant, & quinque parallelos in quaternas partes æqualiter diuidunt, zodiacum ita intersecantes, ut unus eorum per Arietem & Libram, alter per Cancrum atque Capricornum meando decurrat, sed ad australem uerticem non peruenire creduntur. Duo qui ad numerum prædictum supersunt, meridianus & horizon, non scribuntur in sphæra, quia certum locum habere non possunt, sed pro diuersitate circunspicientis habitantis'ue uariantur. Meridianus *est enim quem sol cum super hominum uerticem uenerit, ipsum diem medium efficiendo designat.* Et *quia globositas terræ habitationes omnium æquales sibi esse non patitur, non eadem pars cœli omnium uerticem despicit.* Et *ideo unus omnibus meridianus esse non poterit, sed singulis gentibus super uerticem suum proprius meridianus efficitur. Similiter facit sibi horizontem circunspectio singulorum.* Horizon *est enim uelut quodam circo designatus terminus cœli, quod super terram uidetur.* Et *quia ad ipsum uerè finem non potest humana acies peruenire, quantum quisq; oculos circunferendo conspexit, proprium sibi cœli quod super terram est, terminum facit.* Hic *horizon quem sibi uniuscuiusque circunscribit aspectus, ultra trecentos & sexaginta stadios longitudinem intra se continere non poterit.* Centum *enim & octoginta stadios non excedit acies contrà uidentis.* Sed *uisus cùm ad hoc spatium uenerit, accessu deficiens in rotunditatem recurrendo curuatur.* Atque *ita fit, ut hic numerus ex utraque parte geminatus, trecentorum sexaginta stadiorum spatium, quod intra horizontem suum continetur, efficiat: semperq; quantum ex huius spatij parte postera procedendo dimiseris, tantum tibi de * interiore sumetur. & ideo horizon semper quantacunque locorum transg*

Meridianus circus.

Nota de prospectu hominis.

Nota trecentos stadios masculino genere. quũ propriè neutro stadia dicatur.

*aliâs, anteriore.

transgreßione mutatur. Hunc autem, quem diximus, admittit aspectum, aut in terris æqua planities, aut pelagi tranquilla libertas, quæ nullam oculis obijcit offensam. Nec te moueat, quod sæpe in longißimo positum montem uidemus, aut quod ipsa cœli superna suspicimus. Aliud est enim, cùm se oculis ingerit altitudo, aliud cùm per planũ se porrigit, & extendit intus, in quo solo horizontis circus efficitur. Hæc de circis omnibus, quibus cœlum cingitur, dicta sufficiant. Tractatum ad sequentia transferamus.

Quî fiat, ut quædam stellæ nunquam à nobis uideantur, & quanta stellarum omnium magnitudo. CAP. XVI.

Ex quo mihi omnia contemplanti, præclara cætera, & mirabilia uidebantur. Erant autem hæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco uidimus: & hæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat ea minima, quæ ultima à cœlo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè uincebant. Dicendo: Ex quo mihi omnia contemplanti: *id quod suprà diximus, affirmat, in ipso lacteo Scipionis & parentum per somnium contigisse conuentum. Duo sunt autem præcipua, quæ in stellis se admiratum refert: aliquarum nouitatem, & omnium magnitudinem. Ac prius de nouitate, post de magnitudine differemus. Plenè & doctè adijciendo, Quas nunquam ex hoc loco uidimus, causam cur à nobis nõ uideantur, ostendit. Locus enim nostræ habitationis ita positus est, ut quædam stellæ ex ipso nunquàm poßint uideri. Quia ipsa pars cœli, in qua sunt, nunquam potest hìc habitantibus apparere. Pars enim hæc terræ, quæ incolitur ab uniuersis hominibus, quam nos inuicem scire possumus ad septentrionalem uerticem surgit,* *Cur quædam stellæ à nobis uideantur semper, quædam nunquam.*

& sphær

& sphæralis connexitas australem nobis uerticem in imà demergit. Cùm uerò semper circa terram ab Ortu in Occasum cœli sphæra uoluatur, uertex hic qui Septentriones habet, quoquo uersum mundana uolubilitate uertatur, quoniam super nos est, semper à nobis uidetur, ac semper ostendit.

Arctos Oceani metuentes æquore tingi.

Australis contrà quasi semel nobis pro habitationis nostræ positione demersus, nec ipse nobis unquam uidetur, nec sydera sua, quibus & ipse sine dubio insignitur, ostendit. Et hoc est quod poëta naturæ ipsius conscius, dixit:

Geor. 1. Hic uertex nobis semper sublimis. at illum
Sub pedibus Styx atra uidet, manesq; profundi.

Sed cùm hanc diuersitatem cœlestibus partibus uel semper uel nunquam apparendi terræ globositas habitantibus faciat, ab eo qui in cœlo est, omne sine dubio cœlum uidetur: non impediente aliqua parte terræ, quæ tota puncti locum pro cœli magnitudine uix obtinet. Cui ergo australis uerticis stellas nunquam de terris uidere contigerat, ubi circunspectu libero, sine offensa terreni obicis, uisæ sunt, iure quasi nouæ admirationem dederunt. Et quia intellexit causam, propter quam eas nunquam antè uidisset, ait: Erant autem hæ stellæ quas nunquam ex hoc loco uidimus. *Hunc locum demonstratiuè terram dicens, in qua erat, dum ista narraret. Sequitur illa discußio, quid sit, quod adiecit:* Et hæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. *Cur autem magnitudines, quas uidit in stellis, nunquam homines suspicati sint, ipse patefecit, addendo:* Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile uincebant. *Nam quando homo, nisi quem doctrina philosophiæ supra*

Stellas singulas uniuersa terra esse maiores.

pra hominem, imò uerè hominem fecit, suspicari potest stellam unam omni terra esse maiorem: cùm uulgò singulæ uix facis unius flammam æquare posse uideantur? Ergo tunc earum uerè magnitudo asserta credetur, si maiores singulas quàm est omnis terra, esse constiterit, quod hoc modo licet recognoscas. Punctum dixerunt esse Geometræ, quod ob incomprehensibilem breuitatem sui, in partes diuidi non posit: nec ipsum pars aliqua, sed tantummodo signum esse dicatur. Physici terram ad magnitudinem circi, per quem Sol uoluitur, puncti modum obtinere docuere. Sol autem quantò minor sit circo proprio, deprehensum est manifestißimis dimensionum rationibus. Constat mensuram Solis ducentesimam sextamdecimam partem habere magnitudinis circi, per quem sol ipse discurrit. Cùm ergo sol ad circum pars certa sit, terra uerò ad circum solis punctum sit, quod pars esse non poßit: sine cunctatione iudicij, solem constat terra esse maiorem, si maior est pars eo, quod partis nomen nimia breuitate non capit. Verùm solis circo superiorum stellarum circos certum est esse maiores, si eo quod continetur, id quod continet maius est: cùm hic sit cœlestium sphærarum ordo, ut à superiore unaquæque inferior ambiatur. Vnde & lunæ sphæram, quasi à cœlo ultimam, & uicinam terræ, minimam dixit, cùm terra ipsa in punctum quasi *uerè iam postrema deficiat. Si ergo stellarum superiorum circi (ut diximus) circo solis sunt grandiores, singulæ autem huius sunt magnitudinis, ut ad circum unaquæq; suum, modum partis obtineat: sine dubio singulæ terra sunt ampliores, quàm ad solis circum qui superioribus minor est, punctum esse prædiximus. De luna, si uerè luce lucet aliena, sequentia docebunt.

*aliàs sphæræ

Cœlum

Cœlum quamobrem ſemper, & in orbem moueatur. Quo ſenſu ſummus uocetur Deus: & ecquid ſtellæ, quas fixas uocant, ſuo etiam proprioq; motu agantur. CAP. XVII.

HAec cùm Scipionis obtutus nõ ſine admiratione percurrens, ad terras uſque fluxiſſet, & illic familiarius hæſiſſet, rurſus aui monitu ad ſuperiora reuocatus eſt ipſiu à cœli exordio ſphærarũ ordinẽ in hæc uerba monſtrantis: Nouem tibi orbibus uel potius globis connexa ſunt omnia, quorum unus eſt cœleſtis extimus, qui reliquos omnes cõplectitur, ſũmus ipſe Deus arcẽs & continens cæteros, in quo ſunt infixi illi qui uoluũtur ſtellarũ curſus ſempiterni Cui ſubiecti ſeptem, qui uerſantur retrò contrario motu atq; cœlum. E quibus unũ globum poſsidet illa, quam in terris Saturniã nominant. Deinde eſt hominum generi proſper & ſalutaris ille fulgor qui dicitur Iouis. Tum rutilus horribilisq; terris, quẽ Martium dicitis. Deinde ſubter mediam ferè regionem Sol obtinet, dux & princeps, & moderator luminũ reliquorum, mens mundi & tẽperatio, tanta magnitudine, ut cuncta ſua luce luſtret & cõpleat. Hunc ut comites conſequuntur Veneris alter, alter Mercurii curſus. Infimoq; orbe Luna radiis ſolis accenſa conuertitur. Infra autem eam nihil eſt, niſi mortale & caducum, præter animos munere Deorum hominum generi datos. Supra lunam ſunt æterna omnia. Nam ea quæ eſt media & nona tellus, neque mouetur, & infima eſt, & in eam feruntur omnia nutu ſuo pondera. *Totius mundi à ſummo in imũ diligens in hunc locũ collecta deſcriptio eſt, & integrũ quoddam uniuerſitatis corpus effingitur*

effingitur, quod quidam τὸ πᾶν, id est, omne dixerunt: Unde & hic dicit: Connexa sunt omnia. Vergilius uerò magnum corpus uocauit: Et magno se corpore miscet. *6. Aeneidos.* Hoc autem loco Cicero, rerum quaerendarum iactis seminibus, multa nobis excolenda legauit. De septem subiectis globis, ait: Qui uersantur retrò contrario motu atque coelum. Quod cùm dicit, admonet ut quaeramus, si uersatur coelum: & si illi septem & uersantur, & contrario motu mouentur: aut si hunc esse sphaerarum ordinem, quem Cicero refert, Platonica consentit autoritas: & si uerè subiectae sint, quo pacto stellae earum omnium zodiacum lustrare dicantur, cùm zodiacus & unus, & in summo coelo sit: quae'ue ratio in uno zodiaco aliarũ cursus breuiores, aliarum faciat longiores. Haec enim omnia in exponendo earum ordine necesse est afferantur. Et postremò, qua ratione in terram ferantur, sicut ait: Omnia nutu suo pondera. *Proponit ea, quae per ordinem sunt explicanda.* Versari coelum, mundanae animae natura, & uis, & ratio docet: cuius aeternitas in motu est, quia nunquam motus relinquit, quod uita non deserit: nec ab eo uita discedit, in quo uiget semper agitatus. *Coelum cur moueatur.* Igitur & coeleste corpus, quod mundi anima futurum sibi immortalitatis particeps fabricata est, ne unquam uiuendo deficiat, semper in motu est, & stare nescit: quia nec ipsa stat anima, qua impellitur. Nam cùm animae, quae incorporea est, essentia sit in motu, primum autem omnium coeli corpus anima fabricata sit, sine dubio in corpus hoc primum ex incorporeis motus natura migrauit. Cuius uis integra & incorrupta nõ deserit, quod primum coepit mouere. Ideo uerò coeli motus necessariò uolubilis est, quia cùm semper moueri necesse sit, ultrà autem locus nullus sit, quo se tendat accessio, continuatione perpetuae in se reditionis agitatur. Ergo *Cur non motu recto sed in orbem agatur.*

in quo potest, uel habet, currit, & accedere eius reuolui est: quia sphæræ, spatia & loca complectentis omnia, unus est cursus, rotari: sed & sic animam sequi semper uidetur, quæ in ipsa uniuersitate discurrit. Dicemus ergo, *quòd eam nunquam reperiat, si semper hanc sequitur? Imò semper eam reperit, quia ubiq; tota, ubiq; perfecta est. Cur ergo, si quam quærit, reperit, non quiescit? Quia & illa requietis est inscia. Staret enim, si usquam stantem animam reperiret. Quum uerò illa, ad cuius appetentiam trahitur, semper in uniuersa se fundat, semper & corpus se in ipsam, & per ipsam retorquet. Hæc de cœlestis uolubilitatis arcano pauca de multis,* Plotino *autore reperta, sufficiant. Quòd autem hunc istum extimum globum, qui ita uoluitur, summum* Deum *uocauit, non ita accipiendum est, ut ipse prima causa, &* Deus *ille omnipotentißimus existimetur: quum globus ipse, quod cœlum est, animæ sit fabrica, anima ex mente processerit: mens ex* Deo, *qui uerè summus est, procreata sit. Sed summum quidem dixit, ad cæterorum ordinē, qui subiecti sunt: unde mox subiecit:* Arcens & continens *cæteros.* Deum *uerò, quod non modò immortale animal ac diuinum sit plenum inclytæ ex illa purißima mente rationis, sed quòd uirtutes omnes, quæ illam primæ omnipotentiam summitatis sequuntur, aut ipse faciat, aut ipse contineat, ipsum denique* Iouem *ueteres uocauerunt, & apud* Theologos Iupiter *est mundi anima.* Hinc illud *est:*

Sphæra extima quo sensu summus uocetur Deus.

Ab Ioue *principium* Musæ, Iouis *omnia plena.*

Quod de Arato, *poëtæ alij mutuati sunt, qui de syderibus loquuturus, à cœlo in quo sunt sydera, exordium sumendum esse decernens, ab* Ioue *incipiendum esse memorauit. Hinc* Iuno, *& soror eius, & coniux uocatur.* Est *autem* Iuno *aër: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus*

Ecloga 3. ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα. Quo principio & in Ptolemæo Theocritus est usus. An & stellæ fixæ suo quodam motu agantur.

quibus cœlum, etiam aër est procreatus: coniux, quia aër subiectus est cœlo. His illud adijciendum est, quòd præter duo lumina, & stellas quinque quæ appellantur uagæ, reliquas omnes, alij infixas cœlo, nec nisi cum cœlo moueri: alij (quorum assertio uero propior est) has quoq; dixerunt suo motu, præter quòd cum cœli conuersione feruntur, accedere: sed propter immensitatem extimi globi, excedentia credibilem numerum secula, in una eas cursus sui ambitione consumere, & ideo nullum earum motum ab homine sentiri, quum non sufficiat humanæ uitæ spatium, ad breue saltem punctum tam tardæ accessionis deprehendendum. Hinc Tullius, nullius sectæ inscius ueteribus approbatæ, simul attigit utranq; sententiam, dicendo: In quo sunt infixi illi, qui uoluuntur, stellarum cursus sempiterni. *Nam & infixos dixit, & cursus habere non tacuit.*

Tradidere autem uulgò cursum hunc in quindecim annorũ millibus peragi: sed Ptolemæi ratio habet 36000. annos. Aliorum plus minus 25200.

Stellas errantes, contrario quàm cœlum motu uersari.

CAPVT XVIII.

Nunc utrum illi septem globi, qui subiecti sunt, contrario, ut ait, quàm cœlum uertitur, motu ferantur, argumentis ad uerum ducentibus, requiramus. Solem, ac Lunam, et stellas quinq;, quibus ab errore nomen est, præter quod secum trahit ab ortu in Occasum cœli diurna conuersio, ipsa suo motu in Orientem ab Occidente procedere non solis literarum profanis, sed multis quoque doctrina initiatis, abhorrere à fide, ac monstro simili iudicatum est: sed apud presiius intuentes ita esse uerum constabit, ut non solùm mente concipi, sed oculis quoq; ipsis poßit probari. Tamen ut nobis de hoc sit cum pertinaciter negante tractatus, age quisquis tibi hoc liquere dißimulas, simul omnia quæ uel contentio sibi fingit detractans fidem, uel quæ ipsa ueritas suggerit, in diuisionis membra mittamus.

Literarũ profani pro imperitis.

*Has erraticas cum luminibus duobus, aut infixas cœlo, ut alia sydera, nullum sui motum nostris oculis indicari, sed ferri mundanæ * conuersionis impetu, aut moueri sua quoq; accessione, dicemus. Rursus si mouentur, aut cœli uiam sequuntur ab* Ortu *in* Occasum, *& communi, & suo motu meantes: aut contrario recessu in* Orientem *in* Occidentis *parte uersantur. Præter hoc, ut opinor, nihil potest, uel esse, uel fingi. Nunc uideamus, quid ex his poterit uerum probari. Si infixæ essent, nuquam ab eadem statione discederent, sed in eisdem locis semper, ut aliæ, uiderentur. Ecce enim de infixis* Vergiliæ, *nec à sui unquam se copulatione dispergunt, nec* Hyadas *quæ uicinæ sunt, deserunt, aut* Orionis *proximam regionem relinquunt. Septentrionum quoque compago non soluitur. Anguis qui inter eos labitur, semel circunfusum non mutat amplexum. Hæ uerò, modò in hac, modò in illa cœli regione uisuntur. Et sæpe cùm in unum locum duæ plurésue conuenerint, & à loco tamen in quo uisæ sunt simul, & à se postea separantur. Ex hoc eas non esse cœlo infixas, oculis quoque approbantibus, constat. Igitur mouentur, nec negare hoc quisquam poterit, quod uisus affirmat. Quærendum est ergo, utrum ab ortu in* Occasum, *an in contrarium motu proprio reuoluantur. Sed & hoc quærentibus nobis, non solùm manifestißima ratio, sed uisus quoq; ipse monstrabit. Consideremus enim singulorum ordinem, quibus zodiacum diuisum uel distinctum uidemus, & ab uno signo quolibet ordinis eius sumamus exordium. Cùm* Aries *exoritur, post ipsum* Taurus *emergit: hunc* Gemini *insequuntur, hoc* Cancer, *& per ordinem reliqua. Si istæ ergo in* Occidentem *ab* oriente *procederent, non ab* Ariete *in* Taurum, *qui retrò locatus est, nec à* Tauro *in* Geminos *signum posterius uoluerentur:*

*confusionis

Locus argumenti.

tur: sed à Geminis in Taurum, & à Tauro in Arietem, redactà, & mundanæ uolubilitatis consona accessione prodirent. Cùm ergo à primo in signum secundum, à secundo ad tertium, & inde ad reliqua quæ posteriora sunt reuoluantur, signa autem infixa cœlo ferantur: sine dubio constat, has stellas non cum cœlo, sed contra cœlum moueri. Hoc ut plenè liqueat, astruamus de lunæ cursu, quæ & claritate sui, & uelocitate notabilior est. Luna postquàm à Sole discedens nouata est, secundo ferè die circa Occasum uidetur, & quasi uicina Soli, quem nuper reliquit: postquàm ille demersus est, ipsa cœli marginem tenet antecedenti superoccidens. Tertio die tardius occidit, quàm secundo: & ita quotidie longius ab Occasu recedit: ut septimo die circa Solis occasum in medio cœlo ipsa uideatur. Post alios uerò septem, cùm ille mergit, hæc oritur: adeò media parte mensis dimidium cœlum, id est, unũ hemisphærium, ab Occasu in Orientem recedendo metitur. Rursus post septem alios circa solis Occasum latentis hemisphærij, uerticem tenet. Et huius rei indicium est, quod medio noctis exoritur. Postremò totidem diebus exemptis, Solem denuò comprehendit, & uicinus uidetur ortus amborum quandiu soli succedens rursus mouetur, & rursus recedens paulatim semper in Orientem regrediendo relinquat occasum. Sol quoq; ipse non aliter quàm ab Occasu in Orientem mouetur, & licet tardius recessum suum quàm Luna conficiat (quippe qui tanto tempore signum unum emetiatur, quanto totum zodiacum Luna discurrit) manifesta tamen & subiecta oculis motus sui præstat indicia. Hunc enim in Ariete esse ponamus, quod quia æquinoctiale signum est, pares horas somni & diei facit. In hoc signo cùm occidit, Libram, id est Scorpij chelas mox oriri uidemus

& apparet Taurus uicinus Occasui. Nam Vergilias & Hyadas partes Tauri clariores, non multo post, Sole mergente uidemus. Sequenti mense Sol in signum posterius, id est, in Taurum recedit: & ita fit, ut neque Vergiliæ, neque alia pars Tauri illo mense uideatur. Signum enim quod cum Sole oritur, & cum Sole occidit, semper occulitur: adeò, ut uicina astra solis propinquitate celentur. Nam & Canis tunc, quia uicinus Tauro est, non uidetur, tectus lucis pripinquitate. Et hoc est quod Vergilius ait:

Georg. 1. Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & aduerso cedens Canis occidit astro.

Non enim uult intelligi, Tauro oriente cum Sole, mox in Occasum ferri Canem, qui proximus Tauro est: sed occidere eum dixit, Tauro gestante Solem, quia tunc incipit nō uideri, Sole uicino. Tunc tamen occidente Sole Libra adeò superior inuenitur, ut totus Scorpius ortus appareat. Gemini uerò uicini tunc uidentur Occasui. Rursus post Tauri mensem Gemini non uidentur, quod in eos Solem migrasse significat. Post Geminos recedit in Cancrum, & tunc cùm occidit, mox Libra in medio cœlo uidetur. Adeò constat Solem tribus signis peractis, id est, Ariete & Tauro, & Geminis, ad medietatem hemisphærij recessisse. Denique post tres menses sequentes, tribus signis quæ sequuntur emensis, Cancrum dico, Leonem & Virginem, inuenitur in libra, quæ rursus æquat noctem diei: & dum in ipso signo occidit, mox oritur Aries, in quo Sol ante sex menses occidere solebat. Ideo autem occasum magis eius, quàm ortum eligimus proponendum, quia signa posteriora post occasum uidentur. Et dum ad hæc quæ Sole mergente uideri solent, Solem redire monstramus, sine dubio eum cōtrario motu recedere, quàm cœlum mouetur ostendimus. Hæc

autem

autem quæ de Sole & Luna diximus, etiam quinq; stellarũ recessum aßignare sufficient. Pari enim ratione in posteriora signa migrando, semper mundanæ uolubilitati contraria recessione uersantur.

Quem Cicero, & quem Plato Soli inter errantes stellas assignauerint ordinem. Cur Luna lumen suum mutuetur a Sole, sicq; luceat, ut tamen non calefaciat. Dehinc, cur Sol nõ absolutè, sed ferè medius inter planetas esse dicatur. Vnde syderibus nomina. Et cur stellarum errantium aliæ aduersæ nobis sint, aliæ prosperæ.

CAPVT XIX.

*His assertis, de sphærarum ordine pauca dicenda sunt. In quo dissentire à Platone Cicero uideri potest: cùm his Solis sphæram quartam de septem, id est in medio locatam dicat. Plato à Luna sursum secundam, hoc est, inter septem à summo locum sextum, tenere commemoret. Ciceroni Archimedes & Chaldæorum ratio consentit. Plato Aegyptios, omnium philosophiæ disciplinarum parentes, secutus est, qui ita Solem inter Lunam & Mercurium locatum uolunt, ut ratione tamen deprehenderint, & *edixerint, cur à nonnullis Sol supra Mercurium supràq; Venerem esse credatur. Nam nec illi qui ita existimant, à specie ueri procul aberrant. Opinionem uerò istius permutationis huiusmodi ratio persuasit. À Saturni sphæra, quæ est prima de septem usq; ad sphæram Iouis à summo secundam, interiecti spatij tanta distantia est, ut zodiaci ambitum superior triginta annis, duodecim uerò annis subiecta conficiat. Rursus tantum à Ioue sphæra Martis recedit, ut eundem cursum biennio peragat. Venus autem tantò est regione Martis inferior, ut ei annus satis sit ad zodiacum peragrandũ. Iam uerò ita Veneri proxima est stella Mercurij, & Mercurio Sol propinquus, ut hi tres cœlũ suum*

Sol quem ordinem habeat inter planetas.

* elicuerint,

*pari temporis ſpatio, id eſt, anno plus minus'ue, circumeant. Ideo & Cicero hos duos curſus comites ſolis uocauit: quia in ſpatio pari, longe à ſe nunquam recedunt. Luna autem tantum ab his deorſum receßit: ut quod illi anno, uiginti octo diebus ipſa conficiat. Ideo neque de trium ſuperiorum ordine, quem manifeſtè clareq́; diſtinguit immenſa diſtantia: neque de lunæ regione, quæ ab omnibus multum receßit, inter ueteres aliqua fuit diſſenſio. Horum uerò trium ſibi proximorum, Veneris, Mercurij, & Solis ordinem uicinia confudit. Sed apud alios. Nam Aegyptiorum ſolertiam ratio non fugit, quæ talis eſt: Circulus per quem ſol diſcurrit, à Mercurij circulo, ut inferior, ambitur. Illum quoque ſuperior circulus Veneris includit. Atq; ita fit, ut hæ duæ ſtellæ, quum per ſuperiores circulorum ſuorum uertices currunt, intelligantur ſupra ſolem locatæ: cùm uerò per inferiora commeant circulorum, ſol eis ſuperior exiſtimetur. Illis ergo qui ſphæras earum ſub ſole dixerunt, hoc uiſum eſt ex illo ſtellarum curſu, qui nonnunquam (ut diximus) uidetur inferior, qui & uerè notabilior eſt: quia tum liberius apparet. Nam cùm ſuperiora tenent, magis radijs occuluntur. Et ideo perſuaſio iſta conualuit, & ab omnibus penè hic ordo in uſum receptus eſt. Perſpicacior tamen obſeruatio *meliorem ordinem deprehendit: quem præter indaginem uiſus, hæc quoque ratio commendat, quòd lunam, quæ luce propria caret, & de ſole mutuatur, neceſſe eſt fonti luminis ſui eſſe ſubiectam. Hæc enim ratio facit lunam non habere lumen proprium, cæteras omnes ſtellas lucere ſuo: quòd illæ ſupra ſolem locatæ in ipſo purißimo æthere ſunt, in quo omne quicquid eſt, lux naturalis & ſua eſt: quæ tota cum igne ſuo ita ſphæræ Solis incumbit, ut cœli zonæ, quæ procul*

*aliâs, ueriorem

procul à sole sunt, perpetuo frigore oppressæ sint, sicut infrà ostendetur. Luna uerò, quia sola ipsa sub sole est, & caducorum iam regioni luce sua carenti proxima: lucem nisi desuper posito sole, cui resplendet, habere non potuit. Denique quia totius mundi una pars terra est, ætheris autem una pars luna est: lunam quoque terram, sed ætheream uocauerunt. Immobilis tamen, ut terra esse non potuit: quia in sphæra quæ uoluitur, nihil manet immobile præter centrum. Mundanæ autem sphæræ terra centrum est: ideo sola immobilis perseuerat. Rursus terra accepto Solis lumine clarescit tantummodo, non relucet: Luna speculi instar lumen, quo illustratur, emittit: quia illa aëris & aquæ, quæ per se concreta & densa sunt, fæx habetur: & ideo extrema uastitate densata est, nec ultra superficiem quauis luce penetratur. Hæc licet & ipsa finis sit, sed liquidißimæ lucis & ignis ætherei: ideo quamuis densius corpus sit, quàm cætera cœlestia, ut multò tamen terreno purius, fit acceptæ luci penetrabile: adeò, ut eam de se rursus emittat, nullum tamen ad nos perferentem sensum caloris: quia lucis radius, cùm ad nos de origine sua, id est, de sole peruenit: naturam secum ignis, de quo nascitur, deuehit. Cùm uerò in lunæ corpus infunditur, & inde resplendet: solam refundit claritudinem, non calorem. Nam & speculum cùm splendorem de se ui oppositi eminus ignis emittit, solam ignis similitudinem carentem sensu caloris ostendit. Luna luce lucet aliena.

Quem Soli ordinem Plato dederit uel eius autores: quósue Cicero secutus quartum locum globo eius aßignauerit: uel quæ ratio persuasionem huius diuersitatis induxerit: & cur dixerit Tullius, Infimoq́; orbi luna radijs solis accensa conuertitur, satis dictum est. Sed his hoc adijciendum

Cur Solem non absolutè, sed ferè mediū dicat.

*aliàs, de septē medium

ciendum est, cur Cicero cùm quartum de septē, Solem uelit: quartus autem inter septem non ferè medius, sed omnimodo medius & sit, & habeatur: abruptè medium Solem, sed ferè medium dixerit his uerbis:* Deinde subter mediam ferè regionem sol obtinet. Sed non uacat adiectio, qua hæc pronuntiatio temperatur, nam Sol quartū locum obtinens, mediam regionem tenebit numero, spatio non tenebit. Si inter ternos enim summos & imos loquatur, sine dubio medius est numero. Sed totius spatij, quod septem sphæræ occupant, dimensione perspecta, regio Solis non inuenitur in medio spatio locata: quia magis à summo ipse, quàm ab ipso recessit ima postremitas. Quod sine ulla disceptationis ambage, compendiosa probabit assertio. Saturni stella, quæ summa est, zodiacum triginta annis peragrat: Sol medius, anno uno: Luna ultima, uno mense non integro. Tantum ergo interest inter Solem & Saturnum: quantum inter unum, & triginta. Tantum inter Lunam, Solemq́; quantumq́; inter duodecim, & unum. Ex his apparet totius à summo in imum spatij, certam ex media parte diuisionem, Solis regionem non [illegible]eri. Sed quia hìc de numero loquebatur, in quo uerè qui quartus, & medius est: ideo pronuntiauit quidem medium, sed propter latentem spatiorum dimensionem, uerbum, quo hanc definitionem temperaret, adiecit. Notandum, quòd esse stellam

Nomina stellarum unde sint.

Saturni, & alteram Iouis, Martis aliam, non naturæ constitutio: sed humana persuasio est, quæ stellis numeros & nomina fecit. Non enim ait illam, quæ Saturnia est, sed quam in terris Saturniam nominant: & ille fulgor qui dicitur Iouis, & quem Martium dicitis. Adeò expreßit in singulis nomina hæc, non esse inuenta naturæ, sed hominum commenta, significationi distinctionis accommodata.

Georg. 1.

Quòd

*Quòd uerò fulgorem Iouis humano generi prosperum, & salutarem: contrà, Martis rutilum, & terribilem terris uocauit: alterum tractum est ex stellarum colore: nam fulget Iouis, rutilat Martis: alterum ex tractatu eorum qui de his stellis ad hominum uitam manare uolunt aduersa, uel prospera. Nam plerunque de martis stella terribilia, de Iouis salutaria euenire definiunt. Causam si quis fortè altius quærat, unde diuinis maleuolentia, ut stella malefica esse dicatur, sicut de Martis & Saturni stellis existimatur: aut cur notabilior benignitas Iouis, & Veneris inter genethliacos habeatur: cùm sit diuinorum una natura, in medium proferam rationem, apud unum omnino, quod sciam, lectam. Nam Ptolemæus in libris tribus, quos de Harmonia composuit, patefecit causam, quam breuiter explicabo. Certi, inquit, sunt numeri, per quos inter omnia, quæ sibi conueniunt, iunguntur, & aptantur, fit iugabilis competentia: nec quicquam potest alteri, nisi per hos numeros conuenire. Sunt autem epitritus, hemiolius, epogdous, duplaris, triplaris, quadruplaris. Quæ hoc loco interim quasi nomina numerorum accipias uolo. In sequentibus uerò, cùm de harmonia cœli loquemur, quid sint hi numeri, quid'ue poßint, opportunius aperiemus. Modò hoc nosse sufficiat, * quia sine his numeris, nulla colligatio, nulla potest esse concordia. Vitam uerò nostram præcipuè Sol, & Luna moderantur. Nam quum sint caducorum corporum hæc duo propria: sentire, uel crescere. αἰσθητικὸν, id est, sentiendi natura, de Sole: φυτικὸν autem id est, crescendi natura, de lunari ad nos globositate perueniunt. Sic utriusque luminis beneficio hæc nobis constat uita, qua fruimur. Conuersatio tamen nostra, & prouentus actuum, tam ad ipsa duo lumina, quàm*

Cur inter planetas alij nobis prosperi, alij aduersi dicantur.

*quòd

quàm ad quinque uagas stellas refertur. Sed harum stellarum alias interuentus numerorum (quorum suprà fecimus mentionem) cum luminibus bene iungit, ac sociat: alias nullus applicat muneri nexus ad lumina. Ergo Venerea, & Iouialis stella per hos numeros lumini utrique sociantur: sed Iouialis Soli per omnes. Lunæ uerò per plures: & Venerea lunæ per omnes, Soli per plures numeros aggregatur. Hinc licet utraque benefica credatur, Iouis tamen stella cum sole accommodatior est, Venerea cum luna: atque ideo uitæ nostræ magis commodant, quasi luminibus uitæ nostræ autoribus, numerorum ratione concordes. Saturni autem, Martisq; stellæ, ita non habent cum luminibus competentiam: ut tamen aliqua, uel extrema numerorum linea Saturnus ad Solem, Mars aspiciat ad lunam. Ideo minus commodi uitæ humanæ existimantur, quasi cum uitæ autoribus arcta numerorum ratione non iuncti. Cur tamen & ipsi nonnunquam opes, uel claritatem hominibus præstare credantur, ad alterum debet pertinere tractatum, quia hic sufficit aperuisse rationem, cur alia terribilis, alia salutaris existimetur. Et Plotinus quidem in libro, qui inscribitur, Si faciunt astra: pronuntiat nihil ui, uel potestate eorum hominibus euenire: sed ea quæ decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum septem transitum statione, recessu'ue monstrari: ut aues seu præteruolando, seu stando, futura pennis, uel uoce significant nescientes. Sic quoque tamen iure uocabitur hic salutaris, ille terribilis: cùm per hunc prospera, per illum significemus incommoda.

De diuersis nominibus solis, deque eiusdem magnitudine.

CAP. XX.

In his

IN *his autem tot nominibus, quæ de sole dicuntur, non frustra, nec ad laudis pompam lasciuit oratio: sed res ueræ uocabulis exprimuntur.* Dux & princeps, ait, & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio. *Plato in Timæo, cùm de octo sphæris loqueretur, sic ait: Vt autem per ipsos octo circuitus celeritatis, & tarditatis certa mensura & sit, & noscatur: Deus in ambitu supra terram, * secundum lumen accendit, quod nunc solem uocamus. Vides ut hæc definitio uult esse omnium sphærarum lumen in sole? Sed Cicero sciens, etiam cæteras stellas habere lumen suum, solamq; lunam, ut sæpe iam diximus, proprio carere: obscuritatem definitionis huius liquidius absoluens, & ostendens in sole maximum lumen esse, non solum ait,* Dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum: *adeò & cæteras stellas scit esse lumina: sed hunc ducem & principem, quem Heraclitus fontem cœlestis lucis appellat. Dux ergo est, quia omnes luminis maiestate præcedit: Princeps, quia ita eminet, ut propterea quòd talis solus appareat, sol uocetur: Moderator reliquorum dicitur, quia ipse cursus eorum, recursusq; certa definitione spatij moderatur. nam certa spatij definitio est, ad quam cùm unaquæque erratica stella recedens à sole peruenerit, tanquam ultrà prohibeatur accedere, agi retro uidetur: & rursus cùm certam partem recedendo contigerit, ad directi cursus consueta reuocatur: ita Solis uis & potestas, motus reliquorum luminum constituta dimensione moderatur. Mens mundi ita appellatur, ut physici eum cor cœli uocauerunt. Inde nimirum, quòd omnia quæ statuta ratione per cœlum fieri uidemus, diem, & noctem, & migrantes inter utrunque prolixitatis, breuitatisq; uices, et certis temporibus æquam utriusq*

**aliâs, secundo*

Solis nomina diuersa.

*aliâs, tepo-rem: utriusque mensuram: dein ueris clementem * temperiem: torridum Cancri, ac Leonis æstum: mollitiem autumnalis auræ: uim frigoris inter utranque temperiem omnia hæc Solis cursus, & ratio dispensat. Iure ergo cor cœli dicitur, per quem fiunt omnia, quæ diuina ratione fieri uidemus. Est & hæc causa, propter quam iure cor cœli uocetur: quod natura ignis semper in motu perpetuo, agitatuq; est. Solem autem ignis ætherei fontem dictum esse retulimus. Hoc est ergo sol in æthere, quod in animali cor: cuius ista natura est, ne unquam cesset à motu: aut si breuis sit eius quocunque casu ab agitatione cessatio, mox animal interimat. Hæc de eo, quòd Solem mundi mentem uocauit. Cur uerò & Temperatio mundi dictus sit: ratio in apertò est. Ita enim non solùm terram, sed ipsum quoque cœlum, quòd uerè mundus uocatur, temperari Sole certißimum est: ut extremitates eius, quæ longißimè à uia Solis recesserunt, omni careant beneficio caloris: & una frigoris perpetuitate torpescant. Quod in sequentibus apertius explicabitur.

Restat ut & de magnitudine eius, quam uerißima prædicatione extulit, pauca, & non prætereunda dicamus. Physici hoc maximè consequi in omni circa magnitudinem Solis inquisitione uoluerunt, quantò maior esse poßit quàm terra. Et Eratosthenes in libris dimensionum sic ait: Mensura terræ septies, & uicies multiplicata, mensuram Solis efficiat. Poßidonius multò multoq; sæpius, & uterq; lunaris defectus argumentum inuicem pro se aduocat. Ita cùm Solem uolunt terra maiorem probare, testimonio lunæ deficientis utuntur. Cùm defectum Lunæ conantur asserere, probationẽ de Solis magnitudine mutuantur. Et sic euenit, ut dum utrunque de altero astruitur, neutrum

Solis magnitudo secundum quosdam.

trum probabiliter astruatur: semper in medio uicißim nutante mutuo testimonio. Quid enim per rem adhuc probandam probetur? Sed Aegyptij nihil ad coniecturam loquentes, sequestrato ac libero argumento, nec in patrocinium sibi lunæ defectum uocantes: quanta mensura sol terra maior sit, probare uoluerunt: ut tum demum per magnitudinem eius ostenderent, cur luna deficiat. Hoc autem nequaquam dubitatur non posse aliter deprehendi, nisi mensura & terræ, & Solis inuenta: ut fieret ex collatione discretio. Et terrena quidem dimensio oculis rationem iuuantibus de facili constabat. Solis uerò mensuram aliter nisi per mensuram cœli, per quod discurrit, inueniri nō posse, uiderunt. Ergo primum metiendum sibi cœlum illud, id est, iter Solis, constituerunt, ut per id possent modū Solis agnoscere. Sed quæso, si quis unquam tam otiosus, tamq; erit ab omni serio feriatus, ut hæc quoq; in manus sumat: ne talem ueterum promißionem, quasi insaniæ proximam aut horrescat, aut rideat. Etenim ad rem, quæ natura incomprehensibilis uidebatur, uiam sibi fecit ingenium: & per terram, qui cœli modus sit, reperit. Vt autem liquere poßit ratio commenti, prius regulariter pauca dicenda sunt: ut sit rerum sequentium aditus instructior.

In omni orbe, uel sphæra medietas centrum uocatur. Centrum. Nihilq; aliud est centrum, nisi punctum, quo sphæræ, aut orbis medium certißima obseruatione distinguitur. Item ducta linea de quocunque loco circuli, qui designat ambitum, in quacunque eiusdem circuli summitate orbis partem aliquam diuidat necesse est. Sed non omnimodo medietas est orbis, quam separat ista diuisio. Illa enim tantum linea in partes æquales orbem medium diuidit, quæ à summo in summum ita deducitur, ut necesse sit, eam transire per centrum.

Diametros. trum. Et hæc linea, quæ orbem sic æqualiter diuidit, διάμετρος nuncupatur. Item diametros omnis cuiuscunque orbis triplicata cum adiectione septimæ partis suæ, mensuram facit circuli, quo orbis includitur. Id est, si uncias septem teneat diametri longitudo, & uelis ex ea nosse, quot uncias orbis ipsius circulus teneat: triplicabis septem, & faciunt uigintiunum. His adijcies septimam partem, hoc est, unum: & pronuntiabis uiginti & duabus uncijs huius circuli esse mensuram, cuius diametros septem uncijs extenditur. hæc omnia geometricis, euidentissimisq; rationibus probare possemus, nisi & neminem de ipsis dubitare arbitraremur, & caueremus iusto prolixius uolumen ex-

Vmbra terræ. tendere. Sciendum & hoc, quòd umbra terræ, quam sol post occasum in inferiore hemisphærio currens sursum cogit emitti, ex qua super terram fit obscuritas, quæ nox uocatur, sexagies in altum multiplicatur ab ea mēsura, quam terræ diametros habet, & hac longitudine ad ipsum circulum, per quem sol currit erecta, exclusione luminis tenebras in terram refundit. Prodendum est igitur, quanta diametros terræ sit, ut constet quid possit sexagies multiplicata colligere. Vnde his prælibatis, ad tractatum mensurarum, quas promisit, oratio reuertatur. Euidentissimis &

Ambitus terræ. indubitabilibus dimensionibus constat, uniuersæ terræ ambitum, quæ ubicunq; uel incolitur, uel inhabitabilis iacet, habere stadiorum millia ducenta quinquaginta duo. Cùm ergo tantum ambitus teneat, sine dubio octoginta millia stadiorum, uel non multò amplius diametros habet: secundum triplicationem cum septimæ partis adiectione, quam superius de diametro & circulo regulariter diximus. Et quia ad efficiendum terrenæ umbræ longitudinem, non ambitus terræ, sed diametri mensura multiplicanda est: ipsa

ipsa est enim, quam sursum constat excrescere, sexagies multiplicanda tibi erunt octoginta millia, quæ terræ diametros habet, quæ faciunt quadragies octies centena millia stadiorum esse à terra usque ad solis cursum, quò umbram terræ diximus peruenire. Terra autem in medio cœlestis circuli, per quem sol currit, ut centrum, locata est. Ergo mensura terrenæ umbræ medietatem diametri cœlestis efficiet: & si ab altera quoq; parte terræ par usq; ad eundem circulum mensura tendatur, integra circuli, per quẽ sol currit, diametros inuenitur. Duplicatis igitur illis quadragies octies centenis millibus, erit integra diametros cœlestis circuli, nonagies sexies centenis millibus stadiorũ. Et inuenta diametros, facilè mensuram nobis ipsius quoque ambitus prodit. Hanc enim summam, quæ diametrum facit, debes ter multiplicare, adiecta parte septima: ut sæpe iam dictum est: & ita inuenies totius circuli, per quem sol currit, ambitum stadiorũ habere trecenties centena millia, & insuper centum septuaginta millia. *Ambitus circuli per quem sol meat.*

His dictis, quibus mensura, quam terræ uel ambitus, uel diametros habet: sed & circuli modus, per quem sol currit, uel diametri eius ostenditur: nunc quam solis esse mensuram, uel quemadmodum illi prudentißimi deprehenderint, indicemus. Nam sicut extrema umbra potuit circuli, per quem sol meat, deprehendi magnitudo: ita per ipsum circulum mensura solis inuenta est: in hunc modum procedente inquisitionis ingenio. Aequinoctiali die ante solis ortum æquabiliter locatum est saxeum uas in hemisphærij speciem, cauata ambitione curuatum, infrà per lineas designato duodecim diei horarum numero, quas styli prominentis umbra cum transitu solis prætereundo distinguit. Hoc est autem (ut scimus) huiusmodi uasis officium, *Quomodo deprehensa sit magnitudo solis.*

ut tanto tempore à priore eius extremitate ad alteram usq; styli umbra percurrat: quanto sol medietatem cœli ab Ortu in occasum, unius scilicet hemisphærij conuersione, metitur : Nam *totius cœli integra conuersio diem, noctemq; concludit.* Et *ideò constat quantum sol in circulo suo, tantum in hoc uase umbram meare. Huic igitur æquabiliter collocato circa tempus solis ortui propinquantis, inhæsit diligens obseruantis obtutus.* Et *cùm ad primum solis radium, quem de se emisit prima summitas orbis, emergens umbra de styli decedens summitate primam curui labri eminentiã contingit: locus ipse, qui umbræ primitias excepit, notæ impreßione signatus est: obseruatumq; quandiu super terram ita solis orbis integer appareret, ut una eius summitas adhuc horizonti uideretur insidere: & mox locus, ad quē umbra tunc in uase migrauerat, adnotatus est.* Habitaq; *dimensione inter ambas umbrarum notas, quæ integrum solis orbem, id est, diametrum, natæ de duabus eius summitatibus metiuntur, pars nona reperta est eius spatij, quod à summo uasis labro, usque ad horæ primæ lineam continetur.* Et *ex hoc constitit, quòd in cursu solis unam tempore æquinoctialis horam faciat repetitus nouies orbis eius acceßus.* Et *quia conuersio cœlestis hemisphærij peractis horis duodecim, diem condit, nouies autem duodeni efficiunt centum octo, sine dubio* Solis *diametros centesima & octaua pars hemisphærij æquinoctialis est.* Ergo *totius æquinoctialis circuli ducentesima sextadecima pars est.* Ipsum *autem circulum habere stadiorum trecenties centena millia, & insuper centum, & septuaginta millia, antelatis probatũ est.* Ergo *si eius summæ ducentesimam sextamdecimam consideraueris partem, mensuram diametri* Solis *inuenies.* Est *autem pars ista ferè in cent*

in centum quadraginta millibus. Diametros igitur solis centum quadraginta millium ferè stadiorum esse dicenda est. Vnde penè duplex quàm terræ diametros inuenitur. Constat autem geometricæ rationis examine, cùm de duobus orbibus altera diametros duplo alteram uincit: illum orbem, cuius diametros dupla est, orbe altero octies esse maiorem. Ergo ex his dicendum est, solem octies terra esse maiorem. Hæc de Solis magnitudine breuiter de multis excerpta libauimus. *Sol octies maior quã terra.*

Qua ratione inferiorum sphærarum stellæ in Zodiaci signis meare dicantur, cùm in eis non sint: curque ex illis aliæ breuiori, aliæ longiori tempore zodiaci signa percurrant: & quomodo circulus Zodiacus in duodecim partes diuisus sit. CAP. XXI.

SEd quoniam septem sphæras cœlo dicimus esse subiectas, exteriore quaque quas interius continet ambiente: longeq; & à cœlo omnes, & à se singulæ recesserunt, nunc quærendum est: cùm zodiacus unus sit, & is constet cœlo sideribus infixis, quemadmodum inferiorum sphærarum stellæ in signis zodiaci meare dicãtur. Nec longum est inuenire rationem, quæ in ipso uestibulo excubat quæstionis. Verum est enim neque solem, lunam'ue, neque de uagis ullam ita in signis zodiaci ferri, ut eorum sideribus misceantur: sed in illo signo esse unaquæque perhibetur, quod habuerat super uerticẽ, in eas quæ illis subiecta est, circuli sui regione discurrens. Quia singularum sphærarum circulos in duodecim partes, æque ut zodiacum, ratio diuisit: & quæ in eam partem circuli sui uenerit, quæ sub parte zodiaci est Arieti deputata, in ipsum Arietem uenisse conceditur. Similis'que obseruatio in singulas partes migrantibus stellis tenetur. Et quia facilior ad intellectum per oculos uia est, id quod sermo descripsit, ui- *Quem in modum interiorũ sphærarum stel læ in Zodiaci signis meare dicantur.*

ſus aßignet. E*ſto enim zodiacus circulus, cui aſcriptum eſt* A, *Inter hunc ſeptem alij orbes locentur.* E*t zodiacus ab* A, *per ordinem affixis notis, quibus aſcribentur literæ ſequentes, in partes duodecim diuidatur. Sitq́; ſpatium quod inter* A, *&* B, *clauditur, Arieti deputatum: quod intra* B, *&* C. T*auro: quod inter* C, *&* D, G*eminis:* C*ancro quod ſequitur, & reliquis per ordinem cætera.* H*is conſtitutis, iam de ſingulis zodiaci notis & literis, ſingulæ deorſum lineæ per omnes circulos ad ultimum uſque ducantur*

cantur: proculdubio per orbes singulos duodenas partes diuidet transitus linearum. In quocunq; igitur circulo seu sol in illo, seu luna uel de uagis quæcunque discurrat, cùm ad spatium uenerit, quod inter lineas clauditur ab A, & B, notis & literis defluentes, in Ariete esse dicetur, quia illic constituta spatium Arietis in Zodiaco designatũ super uerticem, sicut descripsimus, habebit. Similiter in quancunque migrauerit partem, in signo, quo fuerit, esse dicetur.

Cur aliæ stellæ breuiori tempore Zodiaci signa percurrãt, aliæ longiori.

Atque hæc ipsa descriptio eodem compendio nos docebit, cur eundem Zodiacum, eademq; signa, aliæ tempore longiore, aliæ breuiore percurrant. Quoties enim plures orbes intra se locantur: sicut maximus est ille qui primus est, & minimus qui locum ultimum tenet: ita de medijs, qui summo propior est, inferioribus maior: qui uicinior est ultimo, breuior superioribus habetur. Et inter has igitur septem sphæras gradum celeritatis suæ singulis ordo positionis ascripsit. Ideò stellæ, quæ per spatia grandiora discurrunt, ambitum suum tempore prolixiore conficiunt: quæ per angusta, breuiore. Cõstat enim nullam inter eas celerius cæteris tardius'ue procedere. Sed cùm sit omnibus idem motus meandi: tantã eius diuersitatem temporis, sola spatiorum diuersitas facit. Nam ut de medijs nunc prætermittamus, ne eadem sæpe repetantur, quòd eadem signa Saturnus annis triginta, luna diebus uiginti octo ambit & permeat, sola causa in quantitate est circulorum: quorum alter maximus, alter minimus. Ergo & cæterarum singulæ, pro spatij sui modo, tempus meandi aut extendunt, aut contrahunt. Hoc loco diligens rerum discussor inueniet, quod requirat. Inspectis enim Zodiaci notis, quas monstrat in præsidiũ fidei aduocata descriptio: Quis uerò, inquiet, circi cœlestis duodecim partes aut inuênit,

Quomodo Zodiacus in duodecim partes diuisus.

aut fecit, maximè cùm nulla oculis subijciantur exordia singularum? Huic igitur tam necessariæ interrogationi historia ipsa respondeat, factum referens, quo à ueteribus & tentata est tam difficilis, & effecta diuisio. Aegyptiorum enim retro maiores, quos constat primos omnium cœlum scrutari, & metiri ausos: postquam perpetuæ apud se serenitatis obsequio cœlum semper suspectu libero intuentes, deprehenderunt, uniuersis uel stellis, uel sideribus infixis cœlo, solas cum sole & luna quinq; stellas uagari: nec has tamen per omnes cœli partes passim, ac sine certa erroris sui lege discurrere: nunquam denique ad septentrionalem uerticem deuiare: nunquam ad australis poli ima demergi, sed intra unius obliqui circi limitem omnes habere discursus: nec omnes tamen ire pariter & redire, sed alias alijs ad eundem locum peruenire temporibus: rursus ex his alias accedere, retrò agi alias, uideriq; stare nonnunquam: postquam, inquam, hæc inter eas agi uiderunt: certas sibi partes decreuerunt in ipso circo constituere, & diuisionibus annotare: ut certa essent locorum nomina, in quibus eas morari, uel de quibus exisse, ad quæ'ue rursus esse uenturas, & sibi inuicem annuntiarent, & ad posteros noscenda transmitterent. Duobus igitur uasis æneis præparatis, quorum alteri fundus erat in modum clepsydræ foratus, illud quod erat integrum & uacuum subiecerunt, pleno aquæ altero superposito, sed meatu ante munito, & quamlibet de infixis unam clarissimam stellam lucideq; notabilem orientem obseruauerunt. Quæ ubi primum cœpit emergere, mox munitione subducta, permiserunt subiecto uasi aquam superioris influere: fluxitq; in noctis ipsius & secuti diei finem, atque in id noctis secundæ quandiu eadem stella ad Ortum rursus reuertitur: quæ

ubi

ubi apparere uix cœpit, mox aqua quæ influebat amota est. Cum igitur obseruatæ stellæ itus ac reditus integram significaret cœli cõuersionem, mensuram sibi cœli in aquæ de illo fluxu susceptæ quantitate posuerunt. Hac ergo in *partes æquas duodecim sub fida dimensione diuisa: alia duo huius capacitatis procurata sunt uasa, ut singula tantum singulas de illis duodecim partibus ferrent: totaq; rursus aqua in uas suum pristinum, foramine prius clauso, refusa est: & de duobus illis uasis capacitatis minoris alterũ subiecerunt pleno, alterũ iuxta expeditum paratumq; posuerunt.* His *præparatis, nocte alia in illa iam cœli parte, per quam solem lunamq;, & quinque uagas meare diuturna obseruatione didicerant: quamq; postea zodiacum uocauerunt: ascensurum obseruauerunt sidus, cui postea nomen Arietis indiderunt.* Huius *incipiente ortu, statim subiecto uasi superpositæ aquæ fluxum dederunt.* Quod *ubi cõpletum est, mox eo sublato effusoq;, alterum simile subiecerunt: certis signis obseruatis, ac memoriter annotatis, inter eius loci stellas, quæ oriebantur, cùm primum uas esset impletum: intelligentes, quòd eo tempore, quo totius aquæ duodecima pars fluxit, pars cœli duodecima conscendit.* Ab *illo ergo loco, quo oriri incipiente, aqua in primum uas cœpit influere, usque ad locum qui oriebatur, cùm idem primum uas impleretur duodecimam partem cœli, id est, unum signum, esse dixerunt.* Item *secundo uase impleto, & mox retracto illo, simile quod olim effusum parauerant, iterum subdiderunt: notato similiter loco, qui emergebat, quum secundum uas esset impletum, & à fine primi signi, usq; ad locum, qui ad secundæ aquæ finem oriebatur, secundum signum notatum est.* Atque *ita uicißim uasa mutando, & per singulas influentis aquæ*

partes, singulos sibi ascendentium cœli partium limites annotando: ubi consummata iam omni per duodecim partes aqua, ad primi signi exordia peruentum est: sine dubio iam diuisas, certisq; sibi obseruationibus, & indicijs annotatas cœli partes tantæ compotes machinationis habuerunt. Quod non nocte una, sed duabus effectum est. quia omne cœlum una nocte non uoluitur, sed per diem uertitur pars eius media, & medietas reliqua per noctem. Nec tamen cœlum omne duarum sibi proximarum noctium diuisit inspectio, sed diuersorum temporum nocturna dimensio utrunque hemisphærium paribus æquè uicibus annotauit. Et has ipsas duodecim partes signa appellari maluerũt, certaq; singulis uocabula gratia significationis adiecta sunt. Et quia signa Græco nomine ζώδια nuncupantur, circum ipsum Zodiacum, quasi signiferum, uocarunt. Hanc autem rationem ijdem illi cur Arietem, cùm in sphæra nihil primum, nihilq; postremum sit, primum tamen dici maluerint, prodiderunt. Aiunt incipiente die illo, qui primus omnium luxit: id est, quo in hunc fulgorem cœlum, & elementa purgata sunt, qui ideo mundi natalis iure uocitatur, Arietem in medio cœlo fuisse. Et quia medium cœlum quasi mundi uertex est, Arietem propterea primum inter omnes habitum: qui ut mundi caput exordio lucis apparuit. Subnectunt etiam causam, quur hæc ipsa duodecim signa aßignata sint diuersorum numinum potestati. Aiunt enim in hac ipsa genitura mundi Ariete (ut docuimus) medium cœlum tenente, horam fuisse mundi nascentis, Cancro gestante tunc Lunam: post hunc Sol cum Leone oriebatur: cum Mercurio Virgo: Libra cum Venere: Mars erat in Scorpio: Sagittarium Iupiter obtinebat: in Capricorno Saturnus meabat. Sic factum est, ut*

*alias: aquæ

Zodiacus unde dictus.

Aries cur primus inter signa.

Cur signa diuersorũ numinum aßignata sint potestati.

est, ut singuli eorum signorum domini esse dicantur, in quibus, quum mundus nasceretur, fuisse creduntur. Sed duobus quidem luminibus singula tantum signa, in quibus tunc fuerant, aßignauit antiquitas: Cancrum Lunæ: Soli Leonem. Quinq; uerò stellis præter illa signa, quibus tunc inhærebant, quinq; reliqua sic adiecit uetustas: ut in aßignandis à fine prioris ordinis, ordo secundus inciperet. Superius enim diximus, in Capricorno Saturnum post omnes fuisse. Ergo secunda adiectio eum primum fecit, qui ultimus fuerat. Ideò Aquarius qui Capricornum sequitur, Saturno datur: Ioui, qui ante Saturnum erat, Pisces dicantur: Aries Marti, qui præcesserat Iouem: Taurus Veneri, quam Mars sequebatur: Gemini Mercurio, post quem Venus fuerat, deputati sunt. Notandum hoc loco, quod in genitura mundi, uel ipsa rerum prouidentia, uel uetustatis ingenium hunc stellis ordinem dedit, quem Plato aßignauit sphæris earum: ut esset Luna prima, Sol secundus, super hunc Mercurius, Venus quarta, hinc Mars, inde Iupiter, & Saturnus ultimus. Sed sine huius tamen rationis patrocinio, abunde Platonicum ordinem prior ratio commendat. Ex his, quæ de uerbis Ciceronis proximè prælatis quærenda præposuimus, qua licuit breuitate, à summa sphæra, quæ aplanes dicitur, usque ad lunam, quæ ultima diuinorum est, omnia iam (ut opinor) absoluimus. Nam & cœlum uolui, & cur ita uoluatur, ostendimus: septemq; sphæras contrario motu ferri, ratio indubitata patefecit: & de ipso sphærarum ordine quid diuersi senserint, uel quid inter eos dissensionem fecerit, quæue magis sequenda sit sententia, tractatus inuenit. Nec hoc tacitum est, quur inter omnes stellas sola, sine fratris radijs, luna non luceat. Sed & quæ spatiorum ratio solem ab his quo-

Planetarum ordo.

Epilogus eorum, de quibus per ordinem dicturum se esse pollicitus fuit capite decimoseptimo.

que, qui eum inter septem quartum locarunt, non tamen abruptè medium, sed ferè medium dici coëgerit, publicatum est. Quid significent nomina, quibus ita uocatur, ut laudari tantum putetur, innotuit. Magnitudo quoque eius: sed & cœlestis, per quem discurrit, circuli: terræq; pariter quanta sit, uel quemadmodum deprehensa, monstratum est. Subiectarum sphærarũ stellæ quemadmodum zodiaco, qui supra omnes est, ferri dicantur, uel quæ ratio diuersarum faciat seu celerem, seu tardum recursum. Sed & ipse zodiacus in duodecim partes, qua ratione diuisus sit: curq; Aries primus habeatur: & quæ signa in quorum numinum ditione sint, absolutum est. Sed omnia hæc quæ de summo ad lunam usque perueniunt, sacra, incorrupta, diuina sunt: quia in ipsis est æther semper idem, nec unquam recipiens inæqualem uarietatis æstum: infra lunam & aër & natura mutationis pariter incipiunt. Et sicut ætheris, & aëris: ita diuinorum, & caducorum luna confinium est.* Quod autem ait: Nihil infra lunam esse+ diuinum, præter animos munere Deorum hominum generi datos: *non ita accipiendum est, animos hic esse, ut hic nasci putẽtur: sed sicut solem esse in terris dicere solemus, cuius radius aduenit, & recedit: ita animorum origo cœlestis est, sed lege temporalis hospitalitatis hic exulat. Hæc ergo regio diuinum nihil habet ipsa, sed recipit: & quia recipit, & remittit. Proprium autem habere diceretur, si ei semper tenere licuisset. Sed quid mirum, si animus de hac regione non constat: quum nec corpori fabricando sola sufficerit?* Nam quia terra, aqua, & *aër infra lunam sunt, ex his solis corpus fieri non potuit, quod idoneum esset ad uitam: sed opus fuit præsidio ignis ætherei, qui terrenis membris uitam, & animam sustinendi com*

*diuturnorũ

Quomodo animi nostri hic sint.

+diuturnum

Loquitur quasi tria tãtum sint elementa.

di commodaret uigorem, qui uitalem calorem & faceret, & ferret. Hæc de aëre dixisse nos *satis sit.* Restat ut de *terra, quæ sphærarum nona, & mundi ultima est, dictu necessaria differamus.*

Terra qua de causa immobilis sit, & omnia in eam suo nutu ferantur pondera. CAP. XXII.

NAm ea quæ est media & nona tellus, inquit, neque mouetur, & infima est, & in eam feruntur omnia nutu suo pondera: *illæ uerò insolubiles causæ sunt, quæ mutuis inuicem nexibus uinciuntur: & dum altera alteram facit, ita uicißim de se nascuntur, ut nunquam à naturalis societatis amplexibus separentur: talia sunt uincula quibus terram natura constrinxit.* Nam ideò *in eam feruntur omnia, quia ut media non mouetur: ideò non mouetur, quia infima est.* Nec po*terat infima non esse, in quam omnia feruntur.* Horum *singula quæ inseparabiliter inuoluta rerum necessitas in se uinxit, tractatus expediat.* Non mouetur, *ait, est enim centron. In sphæra autem solum centron diximus non moueri: quia necesse est, ut circa aliquid immobile sphæra moueatur.* Adiecit: Infima est. *Rectè hoc quoque. nam quod centron est, medium est. In sphæra uerò hoc solum constat imum esse, quod medium est. Et si ima est, sequitur ut uerè dictum sit:* In eam ferri omnia. *Semper enim pondera in imum natura deducit. Nam & in ipso mundo ut esset terra ima, sic factum est. Quicquid ex omni materia de qua facta sunt omnia, purißimum ac liquidißimum fuit, id tenuit summitatem, & æther uocatus est: pars, cui minor puritas, & inerat aliquid leuis ponderis, aër extitit, & in secunda delapsus est: post hæc quod adhuc quidem liquidum, sed iam usque ad*

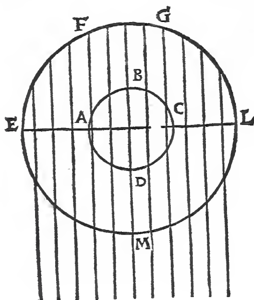
*tactus offensam corpulentum erat, in aquæ fluxum coagulatum est. Iam uerò quod de omni syluestri tumultu uastum, impenetrabile, densatum, ex defæcatis abrasum resedit elementis, hæsit in imo: quod demersum est stringente perpetuo gelu, quod eliminatum in ultimam mundi partem longinquitas solis coaceruauit. Quod ergo ita concretum est, terræ nomen accepit. Hanc spissus aër & terreno frigori propior, quàm solis calori, stupore spiraminis densioris undiq; uersum fulcit, & continet. Nec in recessum, aut accessum moueri eam patitur, uel uis circumuallantis, & ex omni parte uigore, simili librantis auræ: uel ipsa sphæralis extremitas, quæ si paululum à medio declinauerit, fit cuicunq; uertici proprior, & imũ relinquit. Quod ideò in solo medio est, quia ipsa sola pars à quouis sphæræ uertice pari spatio recedit. In hanc igitur, quæ & ima est, & quasi media, & non mouetur, quia centrum est, omnia pondera ferri necesse est. Et quia ipsa in hunc locum, quasi pondus, relapsa est: argumento sunt cùm alia innumera, tum præcipuè imbres, qui in terram ex omni aëris parte labuntur. Nec enim in hanc solam quam habitamus superficiem decidunt: sed & in latera quibus in terra globositas, sphæralis efficitur, & in partem alteram, quæ ad nos habetur inferior, imbrium casus est. Nam si aër terreni frigoris exhalatione densatus, in nubem cogitur, & ita abrumpit in imbres: aër autem uniuersam terram circunfusus ambit: procul dubio ex omni aëris parte, præter ustam calore perpetuo, liquor pluuialis emanat: qui undiq; in terrã, quæ unica est sedes ponderum, defluit. Quod qui respuit, superest ut existimet extra hanc unam superficiem, quam incolimus, quicquid niuium, imbrium'ue, uel grandinum cadit, hoc totum in*cœlo de*

Causa cur sit terra immobilis.

**cœlum*

aëre

aëre defluere. Cœlum enim ab omni parte terræ* æquabiliter distat: & ut à nostra habitatione, ita & à lateribus, & à parte quæ ad nos habetur inferior, pari altitudinis immensitate suspicitur. Nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram: imbres, qui extra latera terræ defluunt, non in terram, sed in cœlum caderent: quod * uilitatem ioci *æqualiter *uolubilitatē

scurrilis excedit. Esto enim terræ sphæra, cui ascripta sunt A, B, C, D, Circa hanc sit aëris orbis, cui ascripta sunt E, F, G, L, M. Et utrunque orbem, id est terræ & aëris, diuidat linea ducta ab E, usque ad L. Erit superior ista, quam possidemus, & illa sub pedibus. Nisi ergo caderet omne pondus

pondus in terram, paruam nimis imbrium partem terrā susciperet ab A, usque ad C. Latera uerò aëris, id est, ab F, usque ad E, & à G, usque ad L, humorem suum in aërem cœlumq; deijcerent. De inferiore autem cœli hemisphærio pluuia in exteriora, & ideò naturæ incognita deflueret: sicut ostendit subiecta descriptio. Sed hoc uel refellere dedignatur sermo sobrius: quod sic absurdum est, ut sine argumentationis patrocinio subruatur. Restat ergo, ut indubitabili ratione monstratum sit, in terram ferri omnia nutu suo pondera. Ista autem quæ de hoc dicta sunt, opitulantur nobis & ad illius loci disputationem, quæ Antipodas esse commemorat. Sed hic inhibita cōtinuatione tractatus, ad secundi cōmentarij uolumen disputationem sequentium reseruemus.

LIBRI PRIMI FINIS.

MACROBII

AVRELII THEODOSII Viri Consularis & illustris in Somnium Scipionis, expositionis quàm elegantissimæ, Liber secundus. *Ambrosij

Concentum quendam effici motu cœlestium corporum & quo modo ratio eius concentus à Pythagora sit deprehensa: tum qui numeri apti sint consonantiis musicis: quotque consonantiæ sint. CAPVT I.

VPERIORE *cõmentario, Eustathi luce mihi charior dilectiorq́; fili, ad stelliferæ sphæræ cursum, & subiectarũ septem, sermo processerat: nunc iam de musica earũ modulatione disputetur.* Quis hic, inquam, quis est, qui cõplet aures meas tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis disiunctus imparibus, sed tamẽ pro rata parte ratione distinctis, & impulsu, & motu ipsorũ orbiũ efficitur, & acuta cum grauibus temperans, uarios æqualiter cõcentus efficit. Nec enim silẽtio tanti motus incitari possunt: & natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acutè sonent. Quam ob causam summus ille cœli stellifer cursus, cuius cõuersio est concitatior, acutè excitato mouetur sono: grauissimo autẽ hic lunaris, atque infimus. Nam terra nona immobilis manens, ima sede semper hæret complexa mundi medium locum. Illi octo cursus, in quibus eadem uis est duorũ, septem effi-

ciunt distinctis interuallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est, quod docti homines neruis imitati, atq; cantibus, aperuerunt sibi reditum in hunc locum. *Exposito sphærarum ordine, motuq; descripto, quo septem subiectæ in contrariū cœlo feruntur: cōsequens est, ut qualem sonum tantarū moliū impulsus efficiat, hic requiratur.* Ex *ipso enim circunductu orbium, sonū nasci necesse est: quia percussus aër, ipso interuētu ictus, uim de se fragoris emittit, ipsa cogente natura, ut in sonum desinat duorum corporū uiolenta collisio, Sed is sonus, qui ex qualicunq; aëris ictu nascitur, aut dulce quiddam in aures, & musicum defert: aut ineptum, & asperum sonat. Nam si ictum obseruatio numerorum certa moderetur: compositū, sibiq; consentiens modulamē** *educitur. At cùm increpat tumultuaria, & nullis modis gubernata collisio: fragor turbidus, & incōditus offendit auditum. In cœlo autem constat nihil fortuitum, nihil tumultuarium prouenire: sed uniuersa illic diuinis legibus, &** *stata ratione procedere.* Ex *his inexpugnabili ratiocinatione collectum est, musicos sonos de sphærarum cœlestium conuersione procedere: quia & sonum ex motu fieri necesse est: & ratio, quæ diuinis inest, fit sono causa modulaminis.* Hoc Pythagoras primus omnium Graiæ gentis hominum mente concepit. Et intellexit quidem, *compositum quiddam de sphæris sonare: propter necessitatem rationis, quæ à cœlestibus non recedit. Sed quæ esset illa ratio, uel quibus obseruanda modis, non facilè deprehendebat. Cumq; eum frustra tantæ, tamq; arcanæ rei diuturna inquisitio fatigaret: sors obtulit, quod cogitatio alta non reperit. Cùm enim casu præteriret in publico fabros, ignitum ferrum ictibus mollientes, in aures eius*

mall

Necessariò concētum quēdam esse corporum cœlestium.

** efficitur.*

** rata*

Quomodo reperta à Pythagora sit concentuum ratio.

malleorum soni certo sibi respondentes ordine, repentè ceciderunt. In quibus ita grauitati acumina consonabant, ut utrunque ad audientis sensum stata dimensione remearet, & ex uarijs impulsibus unum sibi consonans nasceretur. Hinc occasionem sibi oblatam ratus, deprehendendi oculis, & manibus, quod olim cogitatione quærebat, fabros adit: & imminens operi curiosius intuetur, annotans sonos, qui de singulorum lacertis conficiebantur. Quos cùm ferientium uiribus ascribendos putaret, iubet ut inter se malleos mutent: quibus mutatis, sonorum diuersitas ab hominibus recedens, malleos sequebatur. Tunc omnem curam ad pondera eorum examinanda conuertit. Cumq; sibi diuersitatem ponderis, quod habebatur in singulis, annotasset: alijs ponderibus in maius, minúsue excedentibus fieri malleos imperauit: quorum ictibus soni nequaquam prioribus similes, nec ita sibi consonantes exaudiebantur. Tunc animaduertit concordiam uocis, lege ponderum prouenire: collectisq; numeris, quibus consentiens sibi diuersitas ponderum continebatur, ex malleis ad fides uertit examen: & intestina ouium, uel boum neruos tam uarijs ponderibus illigatis tetendit, qualia in malleis fuisse didicerat: talisq; ex his concentus euenit, qualem prior obseruatio non frustra animaduersa promiserat, adiecta dulcedine, quam natura fidium sonora præstabat. Hic Pythagoras tanti secreti compos, deprehendit numeros, ex quibus soni sibi consoni nascerentur: adeò ut fidibus sub hac numerorum obseruatione compositis, certæ certis, aliæq; alijs conuenientium sibi numerorum concordia tenderentur: ut una impulsa plectro, alia licet longè posita, sed numeris conueniens, simul sonaret. Ex omni autem innumera uarietate numerorum, pauci & numerabiles

Sex tantum numeros aptos esse ad cōficiendam musicam. biles inueniri sunt, qui sibi ad conficiendam musicam conuenirent. Sunt autem hi sex omnes, epitritus, hemiolius, duplaris, triplaris, quadruplus & epogdous. Et est epitritus, cùm de duobus numeris maior habet totum minorem,

Epitritus. & insuper eius tertiam partem: ut sunt quatuor ad tria. nam in quatuor sunt tria, & tertia pars trium, id est, unum. & is numerus uocatur epitritus: deq; eo nascitur

Hemiolius. symphonia, quæ appellatur διὰ τεσσάρων. Hemiolius est, cùm de duobus numeris maior habet totum minorem, & insuper eius medietatem: ut sunt tria ad duo. nam in tribus sunt duo, & media pars eorum, id est, unum. Et ex hoc numero qui hemiolius dicitur, nascitur sym-

Duplaris. phonia, quæ appellatur διὰ πέντε. Duplaris numerus est, cùm de duobus numeris, minor bis in maiore numeratur: ut sunt quatuor, ad duo. & ex hoc duplari numero

Triplaris. nascitur symphonia, cui nomen est διὰ πασῶν. Triplaris autem, cùm duobus numeris minor ter in maiore numeratur: ut sunt tria, ad unum. & ex hoc numero symphonia procedit, quæ dicitur διὰ πασῶν, καὶ διὰ πέντε.

Quadruplus. Quadruplus est, quum de duobus numeris minor quater in maiore numeratur: ut sunt quatuor ad unum. qui *numerus facit symphoniam, quam dicunt δὶς διὰ πασῶν.

**in numeris*

Epogdous. Epogdous est numerus, qui intra se habet minorem & insuper eius octauam partem: ut nouem & octo. quia in nouem octo sunt, & insuper octaua pars eorum, id est, unum. hic numerus sonum parit, quem tonon musici uocauerunt.

**ἡμιτόνιον* Sonum uerò tono minorem, ueteres quidem * semitonium uocitare uoluerunt. Sed non ita accipiendum est, ut dimidius tonus putetur. quia nec semiuocalem in literis pro medietate uocalis accipimus. Deinde tonus per naturam sui in duo diuidi sibi æqua non poterit. Cùm enim ex nouenario

*nouenario numero constet, nouem autem nunquam æqualiter diuidantur, tonus in duas diuidi medietates recusat. Sed semitonium uocitauerunt sonum tono minorem, quem tam paruo distare à tono, deprehensum est, quantum hi duo numeri inter se distant, id est, ducenta quadraginta tria, & ducenta quinquagintasex. Hoc semitonium Pythagorici quidem ueteres diesin nominabant: sed sequens usus sonum semitonio minorem diesin constituit nominandum. Plato semitonium limma uocitauit. Sunt igitur symphoniæ quinque, id est, διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δὶς διὰ πασῶν. Sed hic numerus symphoniarum ad musicam pertinet,*quem uel flatus humanus intendere, uel capere potest humanus auditus. Vltra autem se tendit harmoniæ cœlestis accessio: id est, usque ad quater διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε. Nunc interim de his, quas nominauimus, disseramus. Symphonia diatessaron constat de duobus tonis, & semitono: ut minutias, quæ in additamento sunt, relinquamus, ne difficultatem creemus: & fit ex epitrito. Diapente constat ex tribus tonis, & hemitono: & fit de hemiolio. Diapason constat de sex tonis: & fit de duplari. Sed διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε constat ex nouem tonis, & hemitono: & fit de triplari numero. Dis autem diapason continet tonos duodecim: & fit ex quadruplo.*

λεῖμμα

Symphonia quinque.

*quam

Plato quem in modum animam mundi ex numeris fabricatam esse docuerit: & quòd hinc etiam probari possit concentum quendam esse cœlestium corporum.

CAPVT II.

Hinc & Plato postquàm Pythagoricæ successione doctrinæ, & ingenij proprij diuina profunditate, cognouit nullam esse posse sine his numeris iugabilem

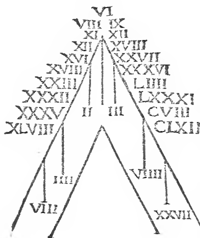
competentiam, in Timæo suo mundi animam per istorum numerorum contextionem ineffabili prouidentia Dei fabricatoris instituit. Cuius sensus si huic operi fuerit appositus, plurimum nos ad uerborum Ciceronis, quæ circa disciplinam musicæ uidentur obscura, intellectum iuuabit. Sed ne, quod in patrocinium alterius expositionis adhibetur, ipsum per se difficile credatur: pauca nobis præmittenda sunt, quæ simul utriusque intelligentiam faciant luciodiorem. Omne solidum corpus trina dimensione distenditur, habet enim longitudinem, latitudinem, profunditatem. Nec potest inueniri in quolibet corpore quarta dimensio: sed his tribus omne corpus solidum continetur. Geometræ tamen alia sibi corpora proponunt, quæ appellant mathematica, cogitationi tantum subijcienda, non sensui. Dicunt enim punctum corpus esse indiuiduum, in quo neque longitudo, neque latitudo, neq; altitudo deprehendatur: quippe quod in nullas partes diuidi possit. Hoc protractum efficit lineam, id est, corpus unius dimensionis. Longum est enim sine lato, sine alto: & duobus punctis ex utraq; parte solam longitudinem terminantibus continetur. Hanc lineam si geminaueris, alterum mathematicum corpus efficies, quod duabus dimensionibus extruatur, longo, latoq;, sed alto caret. Et hoc est quod apud illos superficies uocatur: punctis autem quatuor continetur, id est, per singulas lineas binis. Si uerò hæ duæ lineæ fuerint duplicatæ, ut subiectis duabus, duæ superponantur, adijcietur profunditas: & hinc solidum corpus efficietur quod sine dubio octo angulis continebitur: quod uidemus in tessera: quæ Græco nomine κύβος uocatur. His geometricis rationibus applicatur natura numerorum. Et μονὰς punctum putatur: quia sicut punctum corpus non est, sed ex se facit corpora, ita

monas

monas numerus esse non dicitur, sed origo numerorum. Primus enim numerus in duobus est, qui similis est lineæ, de puncto sub gemina puncti terminatione productæ. Hic numerus, duo, geminatus, de se efficit quatuor: ad similitudinem mathematici corporis, quod sub quatuor punctis longo latoq; distenditur. Quaternarius quoque ipse geminatus, octo efficit: qui numerus solidum corpus imitatur: sicut duas lineas diximus duabus superpositas, octo angulorum dimensione integram corporis soliditatē creare. Et hoc est quod dicitur apud Geometras: bis bina bis, corpus esse iam solidū. Ergo à pari numero accessio usque ad octo, soliditas est corporis. Ideo inter principia, huic numero plenitudinem deputauit. Nunc oportet ex impari quoque numero, quemadmodum id efficiatur, inspicere. Et quia tam paris, quàm imparis numeri monas origo est, ternarius numerus prima linea esse credatur. Hic triplicatus nouenarium numerum facit, qui & ipse quasi de duabus lineis, longum latumq; corpus efficit. Item nouenarius triplicatus tertiam dimensionem præstat, & ita à parte imparis numeri in uigintiseptem, quæ sunt ter terna ter, solidum corpus efficitur, sicut in numero pari bis bina bis, qui est octonarius, soliditatem creauit. Ergo ad efficiendum utrobique solidum corpus, monas necessaria est: & sex alij numeri, id est, terni, à pari & impari. À pari quidem, duo, quatuor, octo: ab impari autem tria, nouem, uiginti septem. Timæus igitur Platonis in fabricanda mundi anima, consilium diuinitatis enuntians, ait illam per hos numeros fuisse contextam, qui & à pari & impari cubum, id est, perfectionem soliditatis efficiunt: non quia aliquid significaret illam habere corporeum, sed ut posset uniuersitatem animando penetrare, & mundi solidum corpus implere, per

Animæ mundi fabricatio secundum Platonem.

numeros soliditatis effecta est. Nunc ad ipsa Platonis uerba ueniamus. Nam cùm de Deo animam mundi fabricante loqueretur, ait: Primam ex omni firmamento partem tulit. Hinc sumpsit duplam partem prioris: tertiam uerò secundæ hemioliam, sed primæ triplam: & quartam duplam secundæ: quintam, tertiæ triplam: Sextam, primæ octuplam: & septimam, uicies septies à prima multiplicatam. Post hæc spatia, quæ inter duplos & triplos numeros hiabant, insertis partibus adimplebat: ut binæ medietates singula spatia colligarent: ex quibus uinculis hemiolij, & epitriti, & epogdoi nascebantur. Hæc Platonis uerba ita à nonnullis excepta sunt, ut primã partem monadem crederent: secundam, quam dixi duplam prioris, dualem numerum esse considerent: tertiam, ternarium numerum: qui ad duo hemiolius est, ad unum triplus: & quartam, quatuor: qui ad secundum, id est, ad duo duplus est: quintam, nouenarium: qui ad tertium, id est, ad tria triplus est: sextam autem octonarium qui primum octies continet. At uerò pars septima, in uiginti & septem fuit: quæ faciunt, ut diximus, augmentum tertium imparis numeri. Alternis enim (ut animaduertere facilè est)

est)processit illa contextio:ut post monadem,quæ & par, & impar est, primus par numerus poneretur, id est, duo: deinde sequeretur primus impar, id est, tria: quarto loco secundus par, id est, quatuor: quinto loco secundus impar, id est, nouem: sexto loco tertius par, id est octo: septimo loco tertius impar, id est, uiginti septem. Vt *quia impar numerus mas habetur, & par fœmina: ex pari & impari, id est, ex mari & fœmina, nasceretur, quæ erat uniuersa paritura, & ad utriusque soliditatem usque procederet, quasi solidum omne penetratura.* Deinde *ex his numeris fuerat componenda, qui soli continent iugabilem competentiam: quia omni mundo ipsa erat iugabilem præstatura concordiam.* Nam *duo ad unum dupla sunt: de duplo autem diapason symphoniam nasci iam diximus: tria uerò ad duo hemiolium numerum faciunt: hinc oritur diapente: quatuor ad tria epitritus numerus est, ex hoc componitur diatessarõ:item quatuor ad unum in quadrupli ratione censentur, ex quo symphonia disdiapason nascitur.* Ergo *mundi anima, quæ ad motum hoc quod uidemus, uniuersitatis corpus impellit, contexta numeris musicam de se creantibus concinentiam, necesse est, ut sonos musicos de motu,quem proprio impulsu præstat, efficiat:quorum originem in fabrica suæ contextionis inuenit.* Ait enim Plato *(ut suprà retulimus) autorem animæ* Deũ, *post numerum inter se imperium contextionem,hemiolijs, epitritis,& epogdois, & limmate hiantia interualla suppleße.Ideo doctißimè* Tullius *in uerbis suis ostendit* Platonici *dogmatis profunditatem.* Quis hic,inquã,quis est qui cõplet aures meas tantus, & tã dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis,

Ostenditur cõstitutione [animæ], conci[nentiam] cœlestium [cor]porum.

stinctis, impulsu & motu ipsorum orbium efficitur. *Vides ut interualla commemorat, & hæc inter se imparia esse testatur, nec diffitetur rata ratione distincta, quia secundum* Timæum Platonis, *imparium inter se interualla numerorum, ratis ad se numeris, hemiolijs scilicet, epitritis, & epogdois, hemitonisq́; distincta sunt, quibus omnis canora ratio continetur.* Hinc animaduertitur, *quia hæc uerba Ciceronis nunquàm profectò ad intellectum paterent, nisi hemioliorum, epitritorum, & epogdoorum ratione præmissa, quibus interualla distincta sunt: & nisi Platonicis numeris, quibus mundi anima est contexta, patefactis: & ratione præmissa, cur ex numeris musicam creantibus anima intexta sit. Hæc enim omnia & causam mundani motus ostendunt, quem solus animæ præstat impulsus: & necessitatem musicæ concinentiæ, quam motui à se facto inserit anima in natura sibi ab origine.*

Aliis præterea indiciis ac rationibus concentum illum motuum cœlestium posse ostendi: quodq́; interualla ea, quæ esse in anima ratione sola intelliguntur, re uera in ipso mundi corpore deprehendantur. CAP. III.

Prima ratio. HInc Plato in Repub. *sua cùm de sphærarū cœlestium uolubilitate tractaret, singulas ait* Sirenas *singulis orbibus insidere: significans sphærarum motu cantum numinibus exhiberi.* Nam Siren, Deo canens Græco intellectu ualet. *Theologi quoq; nouem* Musas *octo sphærarum musicos cantus, & unam maximam concinentiam, quæ constat ex omnibus, esse uoluere. Vnde* Hesiodus *in* Theogonia *sua octauam* Musam Vraniam *uocat: quia post septem uagas, quæ subiectæ sunt, octaua stellifera sphæra superposita, proprio nomine cœlum uocatur. Et ut ostenderet nonam esse, & maximè, quam conficit *sonorum concors uniuersitas,*

Secunda.

Θεῳ εἴρουσα ἤγον ἄδουσα. σιὼς γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς θεοὺς.

*aliàs sonorum

sitas, adiecit, Καλλιόπη θ' ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασάων, *ex nomine ostendens ipsam uocis dulcedinem nonam Musam uocari.* Nam Καλλιόπη *optimæ uocis Græca interpretatio est. Et ut ipsam esse quæ constet omnibus, pressius indicaret: aßignauit illi uniuersitatis uocabulum, uidelicet* προφερεστάτη ἁπασάων. *Nam Apollinem ideo* μουσηγέτην *uocant: quasi ducem & principem orbium cæterorum: ut ipse Cicero refert:* Dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio. *Musas esse mundi cantum etiam *rustici sciunt, qui eas Camœnas, quasi canenas à canendo dixerunt. Ideo canere cœlum etiam Theologi comprobantes, sonos musicos sacrificijs adhibuerunt: qui apud alios lyra, & cythara: apud nonnullos tibijs, alijsúe musicis instrumentis fieri solebant. In ipsis quoq; hymnis* Deorum, *per stropham, & antistropham metra canoris uersibus adhibebantur: ut per stropham rectus orbis stelliferi motus, per antistropham diuersus uagarum regressus prædicaretur: ex quibus duobus motibus, primus in natura hymnus dicandus* Deo *sumpsit exordium. Mortuos quoque ad sepulturam prosequi oportere cum cantu, plurimarum gentium, uel *regionum instituta sanxerunt: persuasione hac, qua post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ, id est, ad cœlum redire credantur. Nam ideo in hac uita omnis anima musicis sonis capitur (ut non solùm qui sunt habitu cultiores, uerùm uniuersæ quoque* Barbaræ *nationes, cantus, quibus uel ad ardorem uirtutis animentur, uel ad mollitiem uoluptatis resoluantur, exerceant) quia in corpus defert memoriam musicæ, cuius in cœlo fuit conscia. Et ita delinimentis canticis occupatur, ut nullum sit tam immite, tam asperum pectus, quod non oblectamentorum talium teneatur affectu.*

**aliàs, Hetrusci*

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

**religionum*

Septima.

Hinc existimo & Orphei, uel Amphionis fabulam: quorũ alter animalia ratione carentia: alter saxa quoque trahere cantibus ferebatur, sumpsisse principium: quia primi fortè gentes uel sine rationis cultu Barbaras, uel saxi instar nullo affectu mobiles, ad sensum uoluptatis canendo traxerunt. Ita deniq; omnis habitus animæ cantibus gubernatur: ut & ad bellũ progressui, & itẽ receptui canatur cantu, & excitante, & rursus sedante uirtutem. Dat somnos, adimitq; Aeneid. 4. *necnon curas & immittit, & retrahit: irã suggerit, clementiam suadet: corporũ quoq; morbis medetur. Nam hinc est, quòd ægris remedia præstantes præcinere dicũtur. Ecquid mirum, si inter homines musicæ tanta dominatio est, cùm aues quoq;, ut lusciniæ & cygni, aliæ'ue id genus, cantum ueluti quadã disciplina artis exerceant: nonnullæ uerò uel aues, uel terrenæ seu aquatiles beluæ, inuitante cantu, in retia sponte decurrant: & pastoralis fistula pastũ progressis quietem imperet gregibus? Nec mirũ, inesse enim mundanæ animæ causas musicæ, quibus est intexta, prædiximus. Ipsa autem mundi anima uiuentibus omnibus uitam ministrat.*

Aeneidos 6. *Hinc hominum, pecudumq; genus, uitæq; uolantum,*
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Iure igitur musica capitur omne quod uiuit, quia cœlestis anima, qua animatur uniuersitas, originem sumpsit ex musica. Hæc dum ad sphæralem motum mundi corpus impellit, sonum efficit: qui interuallis disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis, sicut à principio ipsa contexta est. Sed hæc interualla, quæ in anima quippe incorporea, sola existimantur ratione, non sensu: quærendum est. utrum etiam ipso in mundi corpore dimensio librata seruauerit. Et Archimedes quidem stadiorum numerum deprehendisse se credidit, quibus à terræ superficie

De interuallis corporum cœlestium.

ficie Luna distaret, à Luna Mercurius, à Mercurio Venus, Sol à Venere, Mars à Sole, à Marte Iupiter, Saturnus à Ioue. Sed & à Saturni orbe usq; ad ipsum stelliferum cœlum omne spatium se ratione emensum putauit. Quæ tamen Archimedis dimensio à Platonicis repudiata est: *quasi dupla et tripla interualla non seruans.* Et statuerunt hoc esse credendum, *ut quantum est à terra usq; ad Lunam, duplum sit à terra usque ad Solem: quantumq; est à terra usque ad Solem, triplum sit à terra usque ad Venerem: quantumq; est à terra usque ad Venerem, quater tantùm sit à terra usque ad Mercurij stellam: quantumq; est ad Mercurium à terra, nouies tantum sit à terra usq; ad Martem: & quantum à terra usque ad Martem est, octies tantum sit à terra usque ad Iouem: quantumq; est à terra usq; ad Iouem, septies & uicies sit tantum à terra usq; ad Saturni orbem.* Hanc Platonicam persuasionem Porphyrius *libris inseruit, quibus* Timæi *obscuritatibus nonnihil lucis infudit: aitq; eos credere, ad imaginem contextionis animæ, hæc esse in corpore mundi interualla, quæ epitritis, hemiolijs, & epogdois, hemitonisq; complentur, & limmate: & ita prouenire concentum. Cuius ratio in substantia animæ contexta, mundano quoque corpori, quod ab anima mouetur, inserta est.* Vnde ex omni parte docta & perfecta est Ciceronis *assertio: qui interuallis imparibus, sed* * *tantum pro rata parte ratione distinctis, cœlestem sonum dicit esse disiunctum.* *tamen

Quî fiat ut inter sonos cœlestis illius concentus, alius acutior sit, alius grauior. Quodnam ibi melodiæ sit genus, & cur tonus ille a nobis non audiatur.

CAPVT IIII.

NVnc locus admonet, *ut de grauitate, & acumine sonorum diuersitates, quas asserit, reuoluamus.* Et natura

tura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acutè sonent: quam ob causam summus ille cœli stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acutè excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus. *Diximus nunquam sonum fieri, nisi aëre percusso, ut autem sonus ipse aut acutior, aut grauior proferatur, ictus efficit: qui dum ingens & celer incidit, acutum sonum præstat: si tardior* * *lentiórue grauiorem. Indicio est uirga, quæ dum auras percutit, si impulsu citò ferit, sonum acuit: si lentiore, in grauius ferit auditum. In fidibus quoq; idẽ uidemus, quæ si tractu arctiore tenduntur, acutè sonant: grauius, laxiore. Ergo & superiores orbes, dum pro amplitudine sua impetu grandiore uoluuntur: dumq; spiritu ut in* * *regione sua fortiore tenduntur, propter ipsam, ut ait, concitatiorẽ conuersionem, acutè excitato mouentur sono: grauissimo autem hic lunaris, atq; infimus: quoniam spiritu ut in extremitate languescente iam uoluitur, & propter angustias quibus pe nultimus orbis arctatur, impetu leniore conuertitur. Nec secus probamus in tibijs, de quarum foraminibus uicinis ori inflantis, sonus acutus emittitur: de longinquis autem & termino proximis, grauior. Item acutior per patẽtiora foramina, grauior per angusta. Et utriusque causæ ratio una: quia spiritus ubi incipit, fortior est: defectior, ubi desinit. Et quia maiorem impetum per maius foramen impellit, cõtrà autem in angustis contingit, & eminus positis: ergo orbis altißimus, & ut in immensum patens, & ut spiritu eo fortiore, quo origini suæ uicinior est, incitatus, sonorum de se acumẽ emittit. Vox ultimi pro spatij breuitate & pro lon ginquitate iam frangitur. Hinc quoq; apertius approbatur, spiritum quantum ab origine sua deorsum recedit, tantò*

*alias lenior

*alias origine

circa impulsum fieri leniorẽ, quod circa terram, quæ ultima sphærarum est, tam concretus, tam densus habeatur, ut causa sit terræ in una sede semper hæredi: nec in quamlibet partem permittatur moueri, obsessa undiq; circunfusi spiritus densitate. In sphæra autem ultimum locum esse qui medius est, antecedentibus iam probatum est. Ergo uniuersi mundani corporis sphæræ nouem sunt. Prima illa stellifera quæ proprio nomine dicitur cœlum, et ἀπλανὴς apud Græcos uocatur, arcens & continens cæteras. Hæc ab oriente semper uoluitur in Occasum: subiectæ septem, quas uagas dicimus, ab occidente in Orientem feruntur: nona terra sine motu. Octo sunt igitur quæ mouentur: sed septem soni sunt, qui concinentiam de uolubilitate conficiunt: propterea quia Mercurialis, & Venereus orbis pari ambitu comitati solem, uiæ eius tanquam satellites obsequuntur: & ideo à nonnullis Astronomiæ studentibus, eandem uim sortiri existimantur: Vnde ait: Illi autem octo cursus, in quibus eadem uis est duorum, septem efficiũt distinctos interuallis sonos, qui numerus rerum omnium ferè nodus est. Septenarium autem numerum omnium nodum esse plenè, cùm de numeris superius loqueremur, expressimus. Ad illuminandam (ut existimo) obscuritatem uerborũ Ciceronis, de musica tractatus succinctus à nobis qua licuit breuitate sufficiet. Nam netas, & hypatas, aliarumq; fidium uocabula *perquirere: & tonorum, uel limmatum minuta subtilia: & quid in sonis pro litera, quid pro syllaba, quid pro integro nomine accipiatur *asserere, ostentantis est, non docentis Nec enim quia fecit in hoc loco Cicero musicæ mentionem, occasione hac eundum est per uniuersos tractatus, qui possunt esse de musica: quos (quantum mea fert opinio) terminum habere non existimo. Sed illa

*aliâs percurrere: *adsuere,

sunt

sunt persequẽda, quibus uerba, quæ explananda receperis, poßint liquere. Quia in re naturaliter obscura, qui in exponendo plura, quàm necesse est, superfundit: addit tenebras, non adimit densitatem. Vnde finem de hac tractatus parte faciemus, adiecto uno quod scitu dignum putamus: Quia cùm sint melodiæ musicæ tria genera, enarmonicum, diatonum, & chromaticum: primum quidem, propter nimiam sui difficultatem, ab usu receßit: tertium uerò est infame mollitie: unde medium, id est, diatonum, mundanæ musicæ doctrina Platonis *ascribitur.* Nec hoc *inter prætereunda ponemus, quòd musicam perpetua cœli uolubilitate nascentem, ideo claro non sentimus auditu: quia maior sonus est, quàm ut humanarum aurium recipiatur angustijs.* Nam *si* Nili κατάδουπα *ab auribus incolarum amplitudinem frigoris excludunt, quid mirum si nostrum sonus excedit auditum, quem mundanæ molis impulsus emittit?* Nec *enim de nihilo est quod ait:* Qui complet aures meas tantus, & tam dulcis sonus? *sed uoluit intelligi: quòd si eius qui cœlestibus metuit interesse secretis, completæ aures sunt soni magnitudine: superest ut cæterorum hominum sensus mundanæ concinentiæ nõ capiat auditum.* Sed *iam tractatum ad sequentia conferamus.*

Quod melodiæ genus sit in corporibus cœlestibus.

Quare non sentiamus cœli harmoniam.

Terræ medietatem eam in qua nos sumus, quinque esse distinctam zonis: quodq́; ex his duæ tantum sint habitabiles, quarum altera habitetur à nobis, alteram quinam colant homines, ignoretur: tum uerò & in reliqua terræ medietate zonas esse easdem: & inter illas quoque duas ab hominibus habitari. CAP. V.

VIdes habitari in terra raris & angustis locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas, eosq́; qui incolũt terrã, nõ modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis

aliis ad alios manare poſsit, ſed partim obliquos, partim trãſuerſos, partim etiã auerſos ſtare uobis, à quibus expectare gloriã certè nullam poteſtis. Cernis autẽ eandẽ terrã quaſi quibuſdã redimitã & circundatã cingulis: è quibus duos maximè inter ſe diuerſos, & cœli uerticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina uides; medium autem illũ & maximum ſolis ardore torreri. Duo ſunt habitabiles, quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, aduerſa uobis urgent ueſtigia, nihil ad ueſtrũ genus. Hic autẽ alter ſubiectus Aquiloni, quẽ incolitis, cerne quàm tenui nos parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à uobis, anguſtata uerticibus, lateribus latior parua quædã inſula eſt, circũfuſa illo mari, quod Atlanticũ, quod magnũ, quem Oceanũ appellatis in terris: qui tamen tanto nomine quã ſit paruus, uides. *Pòſt quàm cœlum, quo omnia cõtinentur, & ſubiectarum ſphærarum ordinem motumq́ue, ac de motu ſonũ cœleſtis muſices modos & numeros explicantẽ, & aërem ſubditũ Lunæ Tullianus ſermo per neceſſaria, et præſenti operi apta ductus, ad terram uſq; deſcripſit: ipſius iam terræ deſcriptionẽ, uerborũ parcus, rerũ fœcundus abſoluit. Etenim maculas habitationum, ac de ipſis habitatoribus alios interruptos auerſosq́ue, obliquos etiã & trãſuerſos alios nominãdo, terrenæ ſphæræ globoſitatẽ, ſermone tantùm, non coloribus pinxit. Illud quoq; nõ ſine perfectione doctrinæ eſt: quòd cùm alijs nos non patitur errare, qui terram ſemel cingi Oceano credidere. Nam ſi dixiſſet:* Omnis terra parua quædam eſt inſula: circunfuſa illo mari: *unum Oceani ambitum dediſſet intelligi. Sed adijciẽdo,* Quæ colitur à uobis: *ueram eius maris diuiſionem, de qua paulò pòſt diſ-*

feremus, nosse cupientibus intelligendam reliquit. De quinque autem cingulis, ne quæso existimes duorum Romanæ facundiæ parentum Maronis & Tullij dissentire doctrinam: cùm hic ipsis cingulis terram redimitam dicat: ille ijsdem quas Græco nomine zonas uocat, asserat cœlum teneri. Vtrunque enim incorruptam, ueramq; nec alteri contrariam retulisse rationem, procedente disputatione constabit. Sed ut omnia quæ hoc loco explananda recepimus, liquere poßint: habendus est primum sermo de cingulis: quia situ eorùm antè oculos locato, cætera erunt intellectu proniora. Prius autem qualiter terram coronent, deinde quemadmodum cœlum teneant, explicandum est.

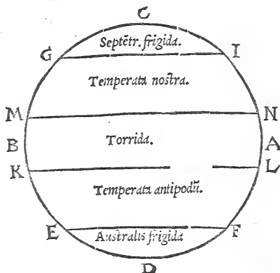
Georg. 1.

De quinq; terræ Zonis seu cingulis.

*Terra, nona & ultima sphæra est. Hanc diuidit horizon, id est, finalis circulus, de quo antè retulimus. Ergo medietas, cuius nos partē incolimus, sub eo cœlo est, quod fuerit super terram, & reliqua medietas sub illo: quod dum uoluitur, ad ea loca quæ ad nos uidentur inferiora, descendit. In medio enim locata, ex omni sui parte cœlum suspicit. Huius igitur ad cœlum breuitas, *quæ punctum est, ad nos uerò immensa globositas, distinguitur locis inter se uicißim preßis nimietate uel frigoris, uel caloris, geminā nacta inter diuersa temperiē. Nam & septentrionalis, & australis extremitas, perpetua obriguere pruina. Et hi uelut duo sunt cinguli, quibus terra redimitur: sed ambitu breues, quasi extrema cingentes. Horum uterque habitationis impatiens est: quia torpor ille glacialis, nec animali, nec frugi uitam ministrat. Illo enim aëre corpus alitur, quo herba nutritur. Medius cingulus, & ideo maximus, æterno afflatu continui caloris ustus, spatium quod & lato ambitu, & prolixius occupauit, nimietate feruoris facit inhabitabile uicturis. Inter extremos uerò & medium, duo maiores ultimis*

*aliàs, ceu

timis medio minores, utriusque uicinitatis intemperie temperantur. In hisq; tantum uitales auras natura dedit incolis carpere. Et quia animo facilius illabitur concepta ratio descriptione, quàm sermone: esto orbis terræ cui ascripta sunt, a, b, c, d, & circa a, ascribantur, n, & l: circa b, autem m, & k: & circa c, g, & i: & circa d, e, & f. & ducantur rectæ lineæ à signis ad signa quæ dicimus, id est, à g, in i: ab m, in n: à k, in l: ab e, in f. Spatia igitur duo aduersa sibi, id est, unum à c, usque ad lineam, quæ in i, ducta est, alterum à d, usque ad lineam, quæ in f, ducta est, intelliguntur pruina riguisse perpetua.

Est enim superior septentrionalis, inferior australis extremitas. Medium uerò ab n, usq; in l, zona sit torrida. Restat ut cingulus ab i, usq; ad n, de subiecto calore & superiore frigore temperetur: rursus ut zona quæ est inter l, & f, accipiat de superiecto calore & subdito rigore temperiem. Nec excogitatas à nobis lineas, quas diximus, existimetur. Circi enim sunt de quibus suprà retulimus. septentrionalis & australis, & tropici duo. Nam æquinoctialem hoc loco, quo de terra loquimur, non oportet adscribi, qui opportuniore loco rursus addetur.

Georg. 1. *Quas Zonas qui homines habitent.* *Licet igitur sint hæ duæ mortalibus ægris munere concessæ diuûm, quas diximus temperatas: non tamen ambæ zonæ hominibus nostri generis indultæ sunt: sed sola superior, quæ est ab i, usque ad n, incolitur ab omni (quale scire possumus) hominũ genere. Romani Græciue sint, uel Barbaræ cuiusq; nationis. Illa uerò ab l, usque ad f, sola ratione intelligitur: quòd propter similem temperiem similiter incolitur. Sed à quibus non licuit unquam nobis, nec licebit agnoscere. Interiecta enim torrida* *utrinq; hominum generi, commercium ad se denegat commeandi. Denique de quatuor habitationis nostræ cardinibus, Oriens, Occidens, & Septentrio, suis uocabulis nuncupantur: quia ab ipsis exordijs suis sciuntur à nobis. Nam etsi Septentrionalis extremitas inhabitabilis est, non multò tamen est à nobis remota. Quarto uerò nostræ habitationis cardini, causa hæc alterum nomen dedit, ut Meridies non australis uocaretur: quia & ille propriè est australis, qui de altera extremitate procedens, aduersus Septentrionali est: & hũc Meridiẽ iure uocitari facit locus, de quo incipit nobis dies. Nã quia sentiri incipit à medio terræ, in qua est usus diei: ideo tanquam quidam Medidies, una litera mutata, Meridies nuncup*

*utriq;

nuncupatus est. Sciendum est autem, quòd uentus, qui per hunc ad nos cardinem peruenit, id est, Auster, ita in origine sua gelidus est, ut apud nos commendabilis est blandi rigore Septentrio: sed quia per flammam torridæ zonæ ad nos commeat, admistus igni calescit: & qui incipit frigidus, calidus peruenit. Neque enim uel ratio, uel natura pateretur, ut ex duobus æquo pressis rigore cardinibus, dissimili tractu flatus emitteretur. Nec dubium est, nostrum quoque Septentrionem ad illos qui australi adiacent, propter eandem rationem calidum peruenire: & Austrum corporibus eorum gemino auræ suæ rigore blandiri.

Auster cur ad nos calidus perueniat, quum sit principio frigidus.

Eadem ratio nos non permittit ambigere, quin per illam quoq; superficiem terræ, quæ ad nos habetur inferior, integer zonarum ambitus, quæ hîc temperatæ sunt, eodem ductu temperatus habeatur: atque ideo illic quoque eædem duæ zonæ à se distantes, similiter incolantur. Aut dicat, quisquis huic fidei obuiare mauult, quid sit, quod ab hac eum distinctione deterreat. Nam si nobis uiuendi facultas est in hac terrarum parte, quam colimus: quia calcantes humum, cœlum suspicimus super uerticem: quia Sol nobis & oritur & occidit: quia circunfuso fruimur aêre, cuius spiramus haustum: cur non & illic aliquos uiuere credamus, ubi eadem semper im promptu sunt? Nam qui ibi dicuntur morari, eandem credendi sunt spirare auram: quia eadem est in eiusdem zonalis ambitus continuatione temperies. Idem Sol illis & obire dicetur nostro ortu: & orietur, cùm nobis occidet. Calcabunt æquè ut nos humum: & semper uerticem, semper cœlum uidebunt. Nec metus erit, ne de terra in cœlum decidant: cùm nihil unquam possit ruere sursum. Si enim nobis, quod asserere genus ioci est, deorsum habetur ubi est terra, & sursum ubi est cœlũ: illis

Eam etiam terra partem quæ sub pedibus nostris est, habitari, & distinctam esse perinde atq; hanc nostram.

quoq; sursum erit, quod de inferiore suspiciët, nec aliquando in superna casuri sunt. Affirmauerim quoq; & apud illos minus rerum peritos hæc existimare de nobis: nec credere posse, in quo sumus loco, degere: sed opinari, si quis sub pedibus eorum temptaret stare, casurum. Nunquã tamen apud nos quisquam timuit, ne caderet in cœlum. Ergo nec apud illos quisquam in superiora casurus est: sicut omnia nutu suo pondera in terram ferri superius relata docuerunt. Postremò, quis ambigat in sphæra terræ ita ea quæ inferiora dicũtur, superioribus suis esse contraria: ut est Oriens Occidenti? Nam in utraq; parte per diametros habetur. Cùm ergo & Orientem, & Occidentem similiter constet habitari: quid est, quod fidem huius quoq; diuersæ sibi habitationis excludat? Hæc omnia non otiosus lector in tam paucis uerbis Ciceronis inueniet. Nam cùm dicit, terram cingulis suis redimitam, atq; circundatam: ostendit per omne terræ corpus eandem temperatorum cingulorũ continuatam esse temperiem. Et cùm ait, in terra maculas habitationum uideri: non eas dicit, quæ in parte nostræ habitationis nonnullis desertis locis interpositis incoluntur. Non enim adijceret, In ipsis maculis uastas solitudines interiectas, si ipsas solitudines diceret, inter quas certæ partes macularum instar habeantur. Sed quia maculas dicit has quatuor, quas in duobus terræ hemisphærijs binas esse ratio monstrauit: bene adiecit, Interiectas solitudines. Nam sicut pars, quæ habitatur à nobis, multa solitudinum interiectione distinguitur: credendum est, in illis quoq; tribus alijs habitationibus similes esse inter deserta, & culta distinctiones. Sed et quatuor habitationum incolas, & relatione situs, & ipsa quoque standi qualitate depinxit. Primùm enim ait, alios præter nos ita incolere terram, ut à se interrupti nullam habeant

Declarantur particulatim uerba Ciceronis.

beant ad se facultatem meandi. Et *ipsa uerba declarant, non eum de uno hominum genere loqui, in hac superficie à nobis solius torridæ interiectione diuiso. Sic enim magis diceret, ita interruptos, ut nihil inter ipsos ab illis ad nos manare posit. Sed dicendo, ita interruptos, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare posit: qualiter inter se illa hominũ genera sint diuisa, significat. Quòd autem uerè ad nostram partem referretur, adiecit dicendo: de illis, qui & à nobis, & à se inuicem diuisi sunt,* Partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare nobis. *Interruptio ergo non unius generis à nobis, sed omnium generum à se diuisorum refertur, quæ ita distinguenda est. Hi quos separat à nobis perusta, quos Græci ἀντοικοὺς uocant, similiter ab illis, qui inferiorem zonæ suæ incolunt partem, interiecta australi gelida separantur. Rursus illos ab ἀντοικοῖς suis, id est, per nostri cinguli inferiora uiuentibus, interiectio ardentis sequestrat: & illi à nobis septentrionalis extremitatis rigore remouentur. Et quia non est una omniũ affinis continuatio, sed interiectæ sunt solitudines ex calore uel frigore mutuum negantibus commeatum: has terræ partes, quæ à quatuor hominum generibus incoluntur, maculas habitationum uocauit. Quemadmodum autem cæteri omnes uestigia sua figere ad nostra credantur, ipse distinxit. Et australes quidem apertè pronuntiauit aduersos stare nobis, dicendo:* Quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa nobis urgent uestigia. *Et ideo aduersi nobis sunt: quia in parte sphæræ quæ contrà nos est morantur. Restat inquirere, quos transuersos, & quos obliquos nobis stare memorauerit. Sed nec de ipsis potest esse dubitatio, quin transuersos stare nobis dixerit inferiorem zonæ nostræ partem tenentes: obliquos uerò eos, qui*

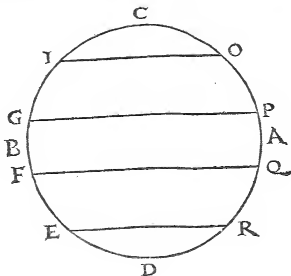
australis cinguli deuexa sortiti sunt.

Quanta terræ spatia habitationi cesserint, quanta inculta sint.

CAPVT VI.

SVperest ut de terræ ipsius spatijs, quanta habitationi cesserint, quantaq; sint inculta referamus: id est, quæ sit singulorum dimensio cingulorum. Quod ut facilè dignoscas, redeundum tibi est ad orbis terræ descriptionem, quam paulo antè subiecimus: ut per ascriptarum literarum notas, ratio dimensionum lucidius explicetur. Omnis terræ orbis, id est, circulus, qui uniuersum ambitum claudit, cui ascripta sunt A, B, C, D, *ab his qui eum ratione dimensi sunt, in sexaginta diuisus est partes. Habet autem totus ipse ambitus stadiorum ducenta quinquaginta duo millia. Ergo singulæ sexagesimæ extenduntur stadijs quaternis millibus ducenis. Et sine dubio medietas eius, quæ est à* D, *per Orientem, id est, per* A, *usq; ad* C, *habet triginta sexagesimas, & stadiorum millia centum uiginti sex. Quarta uerò pars, quæ est ab* A, *usque ad* C, *incipiens à medio perustæ, habet sexagesimas quindecim, et stadiorũ millia sexaginta & tria. Huius quartæ partis mensura relata constabit totius ambitus plena dimensio. Ab* A, *igitur usque ad* P, *quod est medietas perustæ, habet sexagesimas quatuor: quæ faciunt stadiorum millia sexdecim, cum octingentorum adiectione. Ergo omnis perusta sexagesimarum octo est, & tenet stadiorum millia triginta tria, & sexcenta insuper: latitudo autem cinguli nostri, qui temperatus est, id est, à* P, *usque ad* O, *habet sexagesimas quinque, quæ faciunt stadiorum millia uiginti & unum: & spatium frigidæ ab* O, *usque ad* C, *habet sexagesimas sex, quæ stadiorum tenent uiginti quinque millia ducenta. Ex hac quarta parte orbis terrarum, cuius mensuram euidenter*

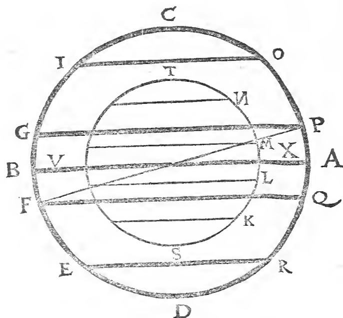
ter expreßimus, alterius quartæ partis magnitudinem, ab A, usq; ad D, pari dimẽsionum distinctione cognosces. Cùm ergo quantum teneat sphæræ superficies, quæ ad nos est in omni sua medietate, cognoueris: de mensura quoq; infrioris medietatis, id est, à D, per B, usq; ad C, similiter instrueris. Modo enim, quia orbem terræ in plano pinximus, in plano autem medium exprimere non possumus: sphæralem tumorem imitati sumus, altitudinis intellectum à circulo, qui magis horizon quàm meridianus uidetur. Cæterùm uolo hoc mente percipias, ita nos hanc prætulisse mensuram, tanquam à D, per A, usq; ad C, pars terræ superior sit, cuius partem nos incolimus: & à D, per B, usq; ad C, pars terræ habeatur inferior.

In cœlo easdem inesse zonas quæ insunt terræ: atq; causam huius diuersitatis esse Solem, qui ut accessu suo causa caloris est, ita recessu frigus inducit. CAP. VII.

Hoc quoque tractatu proprium sortito finem, nunc illud quod probandum promisimus, asseramus: hos cingulos, & bene Maronem *cælo, & bene terræ aßignasse* Ciceronem: *& utrunque non discrepantia, sed consona, eademq; dixisse.* Natura enim *cæli, hanc in diuersis terræ partibus temperiem nimietatemq; distinxit, & qualitas uel frigoris, uel caloris, quæ cuilibet ætheris parti semel inhæsit: eandem inficit partem terræ, quam despicit ambiendo.* Et *quia has diuersitates, quæ certis finibus terræ minantur, cingulos in cælo uocauere: necesse est totidem cingulos etiam hîc intelligi. Sicut in breuißimo speculo, cùm facies monstratur ingens, tenent in angusto membra uel lineamenta ordinem, quem sua in uero digesserat amplitudo. Sed hic quoque asserendi, quod dicitur, minuemus laborem, oculis subijciendo picturam.* Esto *enim cæli sphæra,* A, B, C, D. Et *intra se claudat sphæram terræ, cui ascripta sunt* S, X, T, V. Et *ducatur in cæli sphæra circulus septentrionalis ab* I, *usque in* O. Tropicus *æstiuus à* G, *in* P. Et *æquinoctialis à* B, *in* A. Et *tropicus hyemalis ab* F, *in* Q. Et *australis ab* E, *in* R. *Sed & zodiacus ducatur ab* F, *in* P. Rursus *in sphæra terræ ducantur ijdem limites cingulorum, quos suprà descripsimus in* N, *in* M, *in* L, *in* K. His *ita depictis, sine difficultate constabit, singulas terræ partes à singulis cæli partibus super uerticem suum impositis, qualitatem circa nimietatem uel temperiem mutuari.* Nam *quod est sursum à* D, *usque ad* R, *hoc despicit terram ab* S, *usque ad* K, Et *quod est in cælo ab* R, *usque ad* Q, *hoc inficit terræ partem*

partem à K, usque ad L. Et quod in cœlo est à Q, usque in P, tale facit in terra ab L, usque ad M. Qualeq́; est desuper à P, usque ad O, tale in terra ab M, usque ad N. Et quale illic ab O, usque ad C, tale hic est ab N, usque ad T. Sunt autem in æthere extremitates ambæ, id est, à D, usque ad R, & à C, usque ad O, æterno rigore densatæ. Idem in terra est ab S, usque ad K, & à T, usque ad N. Rursus in cœlo, à Q, usq; ad P, nimio calore feruet. Itidem in terra quoque, ab L, usq; ad M, idem feruor est. Item sunt in cœlo

temperies, ab O, *usq; ad* P, *& à* Q, *in* R. *Idem sunt hic quoq; temperatæ, ab* N, *in* M, *& ab* L, *in* K. *Aequinoctialis enim circulus, qui ab* A, *usque ad* B, *ductus est, mediam secat perustam. Et ipsum autem scisse* Ciceronem, *quòd terreni cinguli cœlestibus inficiantur, ex uerbis eius ostenditur.* Ait *enim:* E' quibus duos maximè inter se diuersos, & cœli uerticibus, ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina uides. Ecce *testatur finale frigus esse de cœlo.* Idẽ *quoq; de feruore medio dicit:* Medium autem illum, & maximum Solis ardore torreri. *Cùm ergo manifestè & rigorẽ de cœli uerticibus, & feruorem de Sole in terræ cingulos uenire significauerit: ostendit prius in cœlo hos eosdem cingulos constituisse.*

Nunc, *quoniam constitit, easdem in cœlo, & in terra zonas esse uel cingulos (hæc enim unius rei duo sunt nomina) iam dicendum est, quæ causa in æthere hanc diuersitatem qualitatis efficiat.* Perusta *duobus tropicis clauditur, id est, ab* G, *in* P, *æstiuo: & ab* F, *in* Q, *hyemali.* Ab F, *autem in* P, *zodiacum describendo perduximus.* Ergo *signum* P, *tropicus ille Cancer habeatur: & signum* F, *Capricornus.* Const*at autem,* Solem *neq; sursum ultra* Cancrum, *neque ultra* Capricornum *deorsum meare: sed cùm ad tropicorum confinia peruenerit, mox reuerti: unde & solstitia uocantur.* Et *quia æstiuus tropicus temperatæ nostræ terminus est, ideo cùm* Sol *ad ipsum finem uenerit, facit nobis æstiuos calores, de uicino urens sensu maiore subiecta.* Illo *deniq; tempore, australi generi reuerti hyemem non potest ambigi, quia tunc ab illis* Sol *omni uiæ suæ spatio recedit.* Rursus, *cùm ad* F, *signum, id est, ad* Capricornum *uenerit, facit hyemem nobis recessu suo, & illis uicinitate reducit æstatem.* Hic *notandum est, de tribus tantum cardinibus*

bus in quancunque ædem ingredi Solem, de quarto nunquam. Nam & ab ortu, & ab occasu, fenestra Solem recipit, quippe quem Orientem, obeuntemq; prospectet. recipit & à Meridie: quia omne iter Solis in nostro Meridie est, ut instruit uisum antelata descriptio. Nunquam uerò Solem fenestra Septentrionis admittit: quia nunquam à P, signo ad O, Sol accedit: sed à P, semper retrocedendo, nunquam fines poli Septentrionalis attingit. Et ideo nunquam per hunc cardinem radius Solis infunditur.

Eiusdem rei probationem umbra quoq; cuiuslibet corporis sufficiet astruere. Nam in Occasum cadit, Oriente Sole: & in Ortum cùm fit occiduus. Medio autem die, quia Sol Meridiem tenet, in Septentrionem umbra depellitur. In Austrum uerò circa nostram habitationem impossibile est umbram cuiuslibet corporis cadere, quia semper in aduersam Soli partem umbra iactatur. Aduersus autem Austro apud nos Sol esse non poterit, cùm nunquam fines Septentrionales attingat. Sanè quoniam pars illa perustæ, quæ temperatæ uicina est: admittit habitantes illic, id est, trans tropicum, quæcunque habitantur spatia, umbram mittunt in austrum eo tempore, quo Sol Cancrum tenet. Tunc enim ei fit Sol Septentrionalis, cùm tropicum tenet: quòd ab illis ad Septentrionem recedit. Ciuitas autem Syene, quæ prouinciæ Thebaidos post superiorum montium deserta principium est, sub ipso æstiuo tropico constituta est. Et eo die quo Sol certam partem ingreditur Cancri, hora diei sexta, quoniam Sol tunc super ipsum inuenitur uerticem ciuitatis, nulla illhic potest in terram de quolibet corpore umbra iactari. Sed nec stylus hemisphærij monstrantis horas, quem γνώμωνα uocant, tunc de se potest umbram creare. Et hoc est quod Lucanus

nus dicere uoluit, nec tamen plenè, ut habetur, absoluit. Dicendo enim:

-Atque umbras nusquam flectente Syene.

2. Pharsalia. *Rem quidem attigit, sed turbauit uerum.* Non enim *nunquam flectit, sed uno tempore, quod cùm sua ratione retulimus. His relatis, constat solem nunquam egredi fines perustæ: quia de tropico in tropicum zodiacus obliquatus est. Manifesta est igitur causa, cur hæc zona flammis sit semper obnoxia: quippe quam sol totius etheræ flammæ, & fons & administrator nunquam relinquat. Ergo ambæ partes ultimæ, id est, septentrionalis & australis, ad quas nunquam Solis calor accedit, necessario perpetua premuntur pruina. Duas uerò (ut diximus) temperat hinc atque illhinc uicinia caloris & frigoris. Denique in hac ipsa zona, quam incolimus, quæ tota dicitur temperata, partes tamen, quæ perusto cingulo uicinæ sunt, cæteris calidiores sunt: ut est* Aethiopia, Arabia, Aegyptus, & Libya: *in quibus calor ita circunfusi aëris corpus extenuat, ut aut nunquam, aut rarò cogatur in nubes: & ideo nullus penè apud illos usus est imbrium.* Rursus *quæ usque ad frigidæ fines preßius accedunt, ut est palus* Mæotis, *ut regiones quas præterfluunt* Tanais & Ister, *omniaq; super* Scythiam *loca, quorum incolas uetustas* Hyperboreos *uocauit, quasi originem* Boreæ *introrsum recedendo transissent: adeò æterna penè premuntur pruina, ut non facilè explicetur, quanta sit illhic frigidæ nimietatis iniuria. Loca uerò, quæ in medio temperata sunt, quoniam ab utraque nimietate longè recedunt, ueram tenent, salutaremq; temperiem.*

Obiter quomodo explicandus locus Vergilii primo Georgic. de circulo zodiaco. CAP. VIII.

Locus

Locus nos admonet, ut quoniam diximus rem, quæ à nullo poßit refelli, utrunq; tropicum circum zodiaco terminos facere: nec unquam Solem alterutrum tropicum excedere posse sursum, uel deorsum meando: trans zodiacum uerò circum, id est, trans ustam, quæ tropicis clauditur, ex utraque parte * accipere temperatas: quæramus quid sit, quod ait Vergilius, quem nullius unquam disciplinæ error inuoluit: *incipere

Georg. I.

_Duæ mortalibus ægris
Munere concessæ diuûm, & uia secta per ambas,
Obliquus quà se signorum uerteret ordo.

Videtur enim dicere his uersibus, zodiacum per temperatas ductum, & Solis cursum per ipsas ferri: quod nec opinari fas est, quia neutrum tropicum Solis cursus excedit. Num igitur illud attendit, quod diximus, & intra tropicum in ea perusta parte, quæ uicina est temperatæ, habitatores esse? Nam Syene sub ipso tropico est, Meroë autem tribus millibus octingentis stadijs in perustam à Syene introrsum recedit: & ab illa usque ad terram cinnamomi feracem, sunt stadia octingenta, & per hæc omnia spatia perustæ, licet rari, tamen uita fruuntur habitantes. Vltra uerò iam inaccessum est, propter nimium Solis ardorem. Cùm ergo tantum spatij ex perusta uitam ministret, & sine dubio circa uicinam alterius temperatæ, id est antœcorum, tantundem spatij habere per perustæ fines, & parem mansuetudinem, non negetur. Paria enim in utraque parte sunt omnia. Ideo credendum est, per poëticam tubam, quæ omnia semper in maius extollit, dixisse, uiam Solis sectam per temperatas: quoniam ex utraq; parte fines perustæ in eo sunt similes temperatis: quòd se patiuntur habitari. An fortè poëtica licentia particulam pro simili penè particula posuit:

fuit: & pro sub ambas, per ambas dicere maluit? Nam re uera ductus zodiaci sub ambas temperatas ultrò, citroq; peruenit: non tamen per ambas. Scimus autẽ & Homerum ipsum, & in omnibus imitatorem eius Maronem, sæpe tales *mutasse
nutuasse particulas. An (quod mihi uerò propius uidetur) per ambas, pro inter ambas uoluit intelligi? Zodiacus enim inter ambas temperatas uoluitur, non per ambas. Familiariter autem Per pro Inter ponere solet: sicut alibi quoque:

Georg. 1. *Circum, perq; duas in morem fluminis Arctos.*

Neque enim anguis sydereus Arctos secat: sed dum & amplectitur & interuenit, circum eas & inter eas uoluitur, non per eas. Ergo potest constare nobis intellectus, si per ambas, pro inter ambas, more ipsius poëtæ dictum existimemus: nobis aliud ad defensionem, ultra hæc quæ diximus, non occurrit. Verùm quoniam in medio posuimus, quos fines nunquam uia Solis excedat: manifestum est autem omnibus quid Maro dixerit: quem constat erroris ignarum: erit ingenij singulorum inuenire, quid possit amplius pro absoluenda hac quæstione conferri.

Non uno, sed gemino Oceani ambitu terram omnem circunflui. & quomodo angustata uerticibus, latior lateribus fit habitabilis nostra. tum de exiguitate Oceani, quem nos magnum uocamus. CAP. IX.

Oceanus quomodo terram ambiat.

His quoque, ut arbitror, non otiosa inspectione tractatis nunc de Oceano, quod promisimus, astruemus, non uno, sed gemino eius ambitu terræ corpus omne circunflui. Cuius uerus & primus meatus est, qui ab indocto hominum genere nescitur. Is enim quem solum Oceanum plures opinantur, de finibus ab illo originali refusis, secundum ex necessitate ambitum fecit. Cæterùm eius prior

coron

corona per zonam terræ calidam meat, superiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi æquinoctialis imitata. Ab Oriente *uerò duos sinus refundit, unum ad extremitatem* Septentrionis, *ad* Australis *alterum. Rursusq; ab* Occidente *duo pariter enascuntur sinus, qui usque ad ambas, quas suprà diximus, extremitates refusi, occurrunt ab* Oriente *demißis: & dum ui summa & impetu immaniore miscentur, inuicemq; se feriunt, ex ipsa aquarum collisione nascitur illa famosa* Oceani *accessio pariter & recessio.* Et *ubicunque in nostro mari contingit idem, uel in angustis fretis uel in planis fortè littoribus, ex ipsis* Oceani *sinibus, quos* Oceanum *nunc uocamus, eueniunt, quia nostrum mare ex illis influit. Cæterùm uerior (ut ita dicam) eius alueus tenet zonam perustam. Et tam ipse qui æquinoctialem, quàm sinus ex eo nati, qui horizontem circulum ambitu suæ flexionis imitantur, omnem terram quadrifidam diuidunt: & singulas (ut suprà diximus) habitationes faciunt insulas,* Nam *inter nos, & australes homines, means ille per calidam zonam, totamq; cingens, & rursus utriusque regionis extrema finibus suis ambiens, binas in superiore atque inferiore terræ superficie insulas facit.* Vnde Tullius *hoc intelligi uolens: non dixit: Omnis terra parua quædam est insula: sed,* Omnis terra, quæ colitur à nobis, parua quædam est insula: *quia & singulæ de quatuor habitationibus paruæ quædam efficiuntur insulæ,* Oceano *bis eas (ut diximus) ambiente. Omnia hæc ante oculos locare potest descriptio substituta, ex qua & nostri maris originē, quæ totius una est, &* Rubri *atq;* Indici *ortum uidebis,* Caspiumq; *mare unde oriatur inuenies: licet non ignorem esse nonnullos, qui ei de* Oceano *ingressum negent.* Nec *dubiū est, in illam quoq;* Australis *generis*

*neris temperatam mare de Oceano similiter influere. Sed describi hoc nostra attestatione nō debuit, cuius situs nobis incognitus perseuerat. Quòd autem dixit nostram habitabilem angustatam uerticibus, lateribus latiorem *in eadem descriptione poterimus aduertere. Nam quātò longior est tropicus circus Septētrionali circo: tantò zona uerticibus, quàm lateribus angustior est: quia summitas eius in arctum extremi circuli breuitate contrahitur: deductio autem laterum cum longitudine tropici ab utraque parte distenditur. Denique ueteres omnem habitabilem nostram extentæ chlamydi similem esse dixerunt. Item quia omnis terra in*

De latitudine terræ à nobis habitatæ.

*id eadem

De exiguitate Oceani.

qua

qua & Oceanus est, ad quemuis cœlestem circulum quasi centron puncti obtinet locũ, necessariò de Oceano adiecit: Qui tamen tãto nomine quàm sit paruus uides. *Nam licet apud nos Atlanticum mare magnum uocetur: de cœlo tamen despicientibus non potest magnum uideri: cùm ad cœlum terra signum sit, & punctum, quod diuidi non poßit in partes. Ideo autem terræ breuitas tam diligenter asseritur, ut paruipendendum ambitum famæ uir fortis intelligat, quæ in tã paruo magna esse non poterit. Quod doctrinæ propositum, non minus in sequentibus apparebit.*

Mundum quidem esse æternum: cæterùm inde non posse sperari perpetuitatem gloriæ ac famæ apud posteros, quando mundo ipso manente, ea quæ in ipso sunt, uicissitudine quadam nunc occidant nunc rursus oriantur. CAP. X.

QVinetiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscuiusque nostrum acceptas à patribus, posteris prodere: tamen, propter eluuiones, exustionesq; terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. *Virtutis fructum sapiens in conscientia ponit, minus perfectus in gloria: unde Scipio perfectionem cupiens infundere nepoti, autor est: ut contentus conscientiæ præmio gloriã non requirat. In qua appetenda, quoniam duo sint maxima quæ præoptari poßint, ut & quàm latißime uagetur, & quàm diutißimè perseueret: postquam superius de habitationis nostræ angustijs disserendo, totius terræ, quæ ad cœlum puncti locum obtinet, minimam quandam docuit à nostri generis hominibus particulam poßideri: nullius uerò gloriam uel in illam totam partem potuisse diffundi: siquidem Gangen transnare,*

uel transcendere Cauc sum, Romani nominis fama non ualuit: spem (quam de propaganda latè gloria, ante oculos ponendo nostri orbis angustias, amputauit) uult etiam diuturnitatis auferre: ut plenè animo nepotis contemptum gloriæ, compos dissuasor insinuet. Et ait, Nec *in hac ipsa parte, in quam sapientis & fortis uiri nomen serpere potest, æternitatem nominis posse durare: cùm modò exustione, modò eluuione terrarum, diuturnitati rerū intercedat occasus: quod quale sit, differemus.* In *hac enim parte tractatus, illa quæstio latenter absoluitur, quæ multorum cogitationes de ambigenda mundi æternitate solicitat.* Nam *quis facilè mundum semper fuisse consentiat, cùm & ipsa historiarum fides multarum rerum cultum emendationemq́, uel ipsam inuentionem recentem esse fateatur?* Cumq́ *rudes primum homines, & incuria syluestri non multum à ferarum asperitate dissimiles, meminerit, uel fabuletur antiquitas: tradatq́, nec hunc eis quo nunc utimur uictum fuisse, sed glande prius & baccis alitos, serò sperasse de sulcis alimoniam? Cumq́ ita exordium rerum, & ipsius humanæ nationis opinemur, ut aurea primū secula fuisse credamus: & inde natura per metalla uiliora degenerans, ferro secula postrema fœdauerit?* Ac *ne totum uideamur de fabulis mutuari: quis non hinc existimet, mundum quandoq; cœpisse, nec longam retrò eius ætatem, cùm ab hinc ultra duo retrò annorum millia, de excellenti rerum gestarum memoria, nec Græca quidem extet historia?* Nam *supra* Ninum*, à quo Semiramis secundum quosdam creditur procreata, nihil præclarum in libros relatum est. Si enim ab initio, imò ante initium fuit mundus, ut* Philosophi *uolunt, cur per innumerabilium seriem seculorum, non fuerat cultus quo nunc utimur inuentus? nō literarum usus, quo solo*

Quibus argumentis uideri possit, mūdum non esse æternum.

memor

memoriæ fulcitur æternitas? Cur denique multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti ætate peruenit? Vt ecce, Galli uitem, uel cultum oleæ, Roma iam adolescente, didicerunt: aliæ uerò gentes adhuc multa nesciunt, quæ nobis inuenta placuerunt. Hæc omnia uidentur æternitati rerum repugnare, dum opinari nos faciũt, certo mundi principio paulatim singula quæque cœpisse. Sed mundum quidem fuisse semper, Philosophia autor est, conditore quidem Deo, sed non ex tempore. Siquidem tempus ante mundum esse non potuit: cùm nihil aliud tempora, nisi cursus Solis efficiat. Res uerò humanæ ex parte maxima sæpe occidunt manente mundo, & rursus oriuntur, uel eluuione uicißim, uel exustione redeunte. Cuius uicißitudinis causa uel neceßitas talis est: Ignem æthereum physici tradiderunt humore nutriri: asserentes ideo sub zona cœli perusta, quam uia Solis, id est, zodiacus, occupauit, Oceanum (sicut suprà descripsimus) à natura locatum, ut omnis latitudo, qua Sol cum quinque uagis & Luna ultro citroq; discurrunt, habeat subiecti humoris alimoniam. Et hoc esse uolunt, quod Homerus diuinarum omnium inuentionum fons & origo, sub poëtici nube figmenti, uerum sapientibus intelligi dedit, Iouem cùm Dijs cæteris, id est, cùm stellis, profectum in Oceanum: Aethiopibus eum ad epulas inuitantibus. Per quam imaginem fabulosam Homerum significasse uolunt, hauriri de humore nutrimenta syderibus, qui ob hoc Aethiopas reges epularum participes cœlestium dixit: quoniam circa Oceani oram, non nisi Aethiopes habitant, quos uicinia Solis usq; speciem nigri coloris exußit. Cùm ergo calor nutriatur humore, hæc uicißitudo contingit, ut modò calor, modò humor exuberet. Euenit enim ut ignis usq; ad maximum enutritus augmentum, haustum uincat humo- *Iliad. α.*

rem & sic aëris mutata temperies licentiam præstet incendio, & terra penitus flagrantia immißi ignis uratur. Sed mox impetu caloris absumpto, paulatim uires reuertuntur humori: cùm magna pars ignis incendijs erogata, minus iam de renascente humore consumat. Ac rursus longo tẽporum tractatu ita crescẽs humor altius uincit, ut terris infundatur eluuio. Rursusq; calor post hæc uires resumit. Et ita fit, ut manente mundo, inter exuperantis caloris humorisq; uices terrarũ cultus, cùm hominũ genere sæpe intercidat: & reducta temperie, rursus nouetur. Nunquã tamen siue eluuio, siue exustio omnes terras aut omne hominum genus uel omnino operi, uel penitus exurit. Aegypto certe (ut Plato in Timeo fatetur) nunquam nimietas humoris nocuit uel caloris. Vnde & infinita annorum millia in solis Aegyptiorum monumentis, librisq; releguntur, certæ igitur terrarũ partes internecioni superstites, seminarium instaurando generi humano fiunt. Atq; ita contingit, ut non rudi mundo, rudes homines & cultus inscij, cuius memoriam intercipit interitus, in terris oberrent: & asperitatem paulatim uagæ feritatis exuti, conciliabula & cœtus natura instruente patiantur: sitq; primùm inter eos mali nescia, & adhuc astutiæ inexperta simplicitas, quæ nomen auri in primis seculis præstat. Inde quò magis ad cultũ rerũ atq; artiũ usus promouet, tantò facilius in animos serpit æmulatio, quæ primũ bene incipiens, in inuidiam latenter euadit. Et ex hac iam nascitur quicquid genus hominum pòst sequentibus seculis experietur. Hæc est ergo, quæ rebus humanis pereũdi, atq; iterum reuertendi incolumi mundo, uicißitudo uariatur.

De diuersitate annorum, quodq; is qui uerè annus uertens est ac mundanus, quindecim nostrorum annorum ambiat millia. CAP. XI.

Quid

QVid autem intereſt ab his, qui poſtea naſcentur, ſermonem fore de te: cùm ab his nullus fuerit, qui antè nati ſunt, qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt uiri: præſertim cùm apud eos ipſos à quibus audiri nomen noſtrum poteſt, nemo unius anni memoriam conſequi poſsit? Homines enim populariter annum tantummodo Solis, id eſt, unius aſtri reditu metiuntur. Re autem ipſa, cùm ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint, eandemque totius cœli deſcriptionem longis interuallis retulerint, tum ille uerè uertens annus appellari poteſt, in quo uix dicere audeo, quàm multa hominum ſecula teneantur. Namque ut olim deficere ſol hominibus, extinguiq; uiſus eſt cùm Romuli animus hæc ipſa in templa penetrauit: ita quandoque cùm ab eadem parte ſol, eodemq; tempore iterum defecerit, tum ſignis omnibus ad idem principium ſtellisque reuocatis, expletum annum habeto. Cuius quidem anni nondum uigeſimam partem ſcito eſſe conuerſam. *Idem agere perſeuerat, inſtans diſſuaſioni gloriæ deſiderandæ. Quam cùm locis arctam, nec in ipſis anguſtijs æternam ſuprà docuiſſet, nunc non ſolùm perpetuitatis expertem, ſed nec ad unius anni integri metas poſſe propagari docet: cuius aſſertionis quæ ſit ratio, dicemus. Annus non is ſolus eſt, quem nunc communis omnium uſus appellat: ſed ſingulorum ſeu luminum, ſeu ſtellarum emenſo omni cœli circuitu, à certo loco in eundem locum reditus, annus ſuus eſt. Sic menſis, Lunæ annus eſt, intra quem cœli ambitum luſtrat. Nam & à Luna menſis dicitur, quia Græco nomine Luna μήνη uocatur. Vergilius denique ad *deſcription*

Annorum diuerſitas.

**aliàs, diſcretionem*

ptionem Lunaris anni, qui breuis est, annum qui cursu Solis efficitur, significare uolens, ait:

Aeneid. 3. Interea magnum Sol circunuoluitur annum:

*Magnum uocans Solis, comparatione Lunaris. Nam cursus quidem Veneris atq; Mercurij penè par Soli est. Martis uerò annus ferè biennium tenet: tanto enim tempore cœlum circumit. Iouis autem stella duodecim, & Saturni triginta annos in eadem circuitione consumit. Hæc de luminibus ac uagis, ut sæpe relata, iam nota sunt. Annus uerò qui mundanus uocatur, qui uerè uertens est, quia conuersione plenæ uniuersitatis efficitur, largißimis seculis explicatur. Cuius ratio est talis: Stellæ omnes, & Sydera, quæ infixa cœlo uidentur: quorum proprium motum nunquam uisus humanus sentire, uel deprehendere potest: mouentur tamen: & præter cœli uolubilitatem, qua semper trahuntur suo quoq; accessu tam serò *promouentur, ut nullius hominum uita tam longa sit, quæ obseruatione continua factam de loco permutationem, in quo eas primum uiderat, deprehendat. Mundani ergo anni finis est, cùm stellæ omnes, omniáq; sydera quæ aplanes habet, à certò loco ad eundem locum ita remeauerint, ut ne una quidem cœli stella in alio loco sit, quàm in quo fuit: cùm omnes aliæ ex eo loco motæ sunt, ad quem reuersæ, anno suo finem dedêre: ita ut lumina quoque cùm erraticis quinque in ijsdem locis & partibus sint, in quibus incipiente mundano anno fuerunt. Hoc autem, ut Physici uolunt, post annorum quindecim millia peracta contingit. Ergo sicut annus Lunæ, mensis est, & annus Solis XII. menses, & aliarum stellarum hi sunt anni, quos suprà retulimus: ita mundanum annum quindecim millia annorum, quales nunc computamus, efficiunt. Ille ergo uerè annus uertens uocandus est, quem non so-*

**aliâs, promouent,*

lis, id est, unius astri, reditu metiuntur, sed quem stellarum omnium in quocunq; cœlo sunt, ad eundem locum reditus, sub cadē cœli totius descriptione concludit. Vnde & mundanus dicitur, quia mundus propriè cœlum uocatur. Igitur sicut annum solis non solum à Calendis Ianuarijs usque ad easdē uocamus: sed & à sequente post Calendas die usq; ad eundem diem, & à quocunq; cuiuslibet mensis die usq; in diem eundē reditus, annus uocatur: ita huius mundani anni initium sibi quisq; facit quodcunq; decreuerit. Vt ecce nūc Cicero à defectu Solis, qui sub Romuli fine contigit, mundani anni principiū sibi ipse constituit. Et licet iam sæpissimè posteà defectus Solis euenerit, non dicitur tamen mundanum annum repetita defectio Solis implesse: sed tunc implebitur, cùm Sol deficiens in ijsdem locis & partibus, & ipse erit, & omnes cœli stellas, omniaq; sydera rursus inuenict, in quibus fuerāt, cùm sub Romuli fine deficeret. Igitur à discessu Romuli post annorum quindecim millia (sicut asserunt Physici) Sol denuò ita deficiet, ut in eodem signo, eademq; parte sit ad idē principiū, in quo sub Romulo fuerat, stellis quoq; omnibus, signisq; reuocatis. Peracti enim fuerāt, cū Scipio in Africa militaret, à decessu Romuli anni quingenti septuaginta & tres. Anno enim ab Vrbe condita sexcētesimo septimo, hic Scipio deleta Carthagine triūphauit. Ex quo numero, annis remotis triginta duobus regni Romuli, & duobus qui intra somniū, & cōsummatū bellū fuere: quingēti septuaginta tres à decessu Romuli, ad somnū usq; remanebūt. Ergo rationabiliter uereq; signauit, necdū mundani anni uicesimam partē esse conuersam. Nam uicesimæ parti quot anni supersint à fine Romuli ad Africanā militiam Scipionis, quos diximus annos fuisse quingentos septuaginta tres, quisquis in digitos mittit, inueniet.

Hominem non corpus esse, sed mentem. Et nunquid in hoc mundo uerè intereat ac corrumpatur. CAP. XII.

TV uerò enitere, & sic habeto: te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusq;, is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse. siquidem est Deus qui uiget: qui sentit: qui meminit: qui prouidet: qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum ille princeps Deus. Et ut ille mundum quadam parte mortalem, ipse Deus æternus: sic fragile corpus animus sempiternus mouet *Bene, & sapienter Tullianus hic Scipio circa institutionem nepotis ordinem rectè docentis impleuit. Nam ut breuiter à principio omnem operis continentiam reuoluamus, primum tempus eius mortis, & imminenteis propinquorum prædixit insidias: ut totum de hac uita sperare dedisceret, quam non diuturnam comperisset. Deinde ne metu prædictæ mortis frangeretur, ostendit sapienti, & bono ciui in immortalitatem morte migrandum. Quumq; eum ultro spes ista traxisset ad moriẽdi desiderium, succedit Pauli patris opportuna dissuasio, accensam filij festinationem ab appetitu spontaneæ mortis excludens. Plenè igitur in animo somniantis utrinq; plantata sperandi expectandiq; temperie, altius iam circa diuina erigendum nepotis animum Africanus ingreditur. Nec prius eum terram patitur intueri, quàm cœli ac syderum naturam, motum, ac modulamen agnoscat, & hæc omnia sciat præmio cessura uirtutum. Ac postquàm mens firmata Scipionis alacritate tantæ promißionis erigitur: tum demum gloria, quæ apud indoctos magnum uirtutis præmium creditur,*

Epilogus eorũ quæ dicta sunt hactenus.

ditur, contemni iubetur: dum ostenditur, ex terrarum breuitate uel casibus, arcta locis, angusta temporibus. Africanus igitur pene exutus hominem, & defæcata mente iam naturæ suæ capax, hic apertius admonetur, ut esse se Deum nouerit. Et hæc sit præsentis operis consummatio, ut animam non solùm immortalem, sed Deum esse clarescat. Ille ergo qui fuerat iam post corpus in diuinitatem receptus, dicturus uiro adhuc in hac uita posito, Deum te esse scito: non prius tantam prærogatiuam committit homini, quàm * quid sit ipse discernat: ne existimetur hoc quoque dici, quod mortale in nobis & caducum est. Et quia Tullio mos est, profundam rerum scientiam sub breuitate tegere uerborum, nunc quoque miro compendio tantum includit arcanum, quod Plotinus magis quàm quisquam uerborum parcus libro integro disseruit, cuius descriptio est: Quid est animal, quid homo. In hoc ergo libro Plotinus quærit, cuius sint in nobis uoluptates, mœrores, metusq; ac desideria, & animositas uel dolores: postremò cogitationes & intellectus, utrum meræ animæ, an uerò animæ utentis corpore. Et post multa, quæ sub copiosa rerum densitate disseruit, quæ nunc nobis ob hoc solùm prætereunda sunt, ne usque ad fastidij necessitatem uolumen extendant, hoc postremò pronuntiat: Animal esse corpus animatum. Sed nec hoc neglectum, uel non quæsitum relinquit, quo animæ beneficio, quáue uia societatis animetur. Has ergo omnes, quas prædiximus, passiones assignat animali: uerum autem hominem ipsam animam esse testatur. Ergo * quod uidetur, non ipse uerus homo est: sed uerus ille est, à quo regitur quod uidetur. Sic cùm morte animalis discesserit animatio, cadit corpus regente uiduatum. Et hoc est quod uidetur in homine mortale. Anima uerò, qui uerus homo est,

*aliàs, qui

Hominem non corpus esse sed mentem.

*aliàs, qui

est, ab omni conditione mortalitatis aliena est, adeò, ut ad imitationem Dei *mundum regentis, regat & ipsa corpus, dum à se animatur. Ideo* Physici *mundum magnum hominem, & hominem breuem mundum esse dixerunt.* Per similitudines *igitur cæterarum prærogatiuarum, quibus* Dei *anima uidetur imitari, animum* Deum *& prisci* Philosophorum *&* Tullius *dixit.* Quòd *autem ait, mundum quadam parte mortalem, ad communem opinionem respicit: qua mori aliqua intra mundum uidentur, ut animal exanimatum, uel ignis extinctus, uel siccatus humor.* Hæc *enim omnino interisse creduntur.* Sed *constat secundum ueræ rationis assertionem, quam & ipse non nescit, nec* Vergilius *ignorat, dicendo:* Nec *morti esse locum: constat, inquam, nihil intra uiuum mundum perire, sed eorum quæ interire uidentur, solam mutari speciem: & illud in originem suam, atque in ipsa elementa remeare, quod tale quale fuit, esse desierit.* Denique *&* Plotinus *alio in loco, cum de corporum assumptione differeret, & hoc dissolui posse pronuntiaret, quicquid effluit, obiecit sibi.* Cur *ergo elementa, quorum fluxus in aperto est, non similiter aliquando soluuntur?* Et *breuiter tantæ obiectioni, ualidéq; respondit:* Ideo *elementa licet fluant, nunquam tamen solui: quia non foras effluunt.* À *cæteris enim corporibus quod effluit, recedit: elementorum fluxus nunquam ab ipsis recedit elementis.* Ergo *in hoc mundo pars nulla mortalis est secundum ueræ rationis asserta.* Sed *quod ait, cum quadam parte mortalem, ad communem, ut diximus, opinionem paululum inclinare se uoluit.* In *fine autem ualidissimum immortalitatis animæ argumentum poni, quia ipsi corpori præstat agitatum: quod quale sit, ex ipsis uerbis* Ciceronis, *quæ sequuntur, inuenies.*

Num aliquid in hoc mundo uerè intereat.

De tribus ratiocinandi modis, quibus animæ immortalitatem asseruere Platonici. CAP. XIII.

NAm quod ſemper mouetur, æternũ eſt: quod autem motum affert alicui, quodq́; ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuẽdi finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur quod ſeipſum mouet, quia nunquam deſeritur à ſe, nunquam ne moueri quidem deſinit: quinetiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principiũ eſt mouendi. Principii autem nulla eſt origo, nam è principio oriũtur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt. Nec enim id eſſet principium, quod gigneretur aliunde. Quod ſi non oritur, nec occidit quidem unquam. nam principium extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec ex ſe aliud creabit: ſiquidem neceſſe eſt à principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo ſit, quod ipſum à ſe mouetur, Id autem nec naſci poteſt, nec mori: uel concidat omne cœlum, omnisq́; natura conſiſtat neceſſe eſt: nec uim ullam naneiſcatur, qua à primo impulſa moueatur. Cùm pateat igitur æternum id eſſe quod ipſum ſe moueat quis eſt qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne quod pulſu agitatur externo: quod autem eſt *anima, id motu cietur interiore & ſuo. nam hæc eſt propriè natura animæ, atq; uis: quæ ſi eſt una ex omnibus quæ ſeipſam moueat, neque nata certè eſt, & æterna eſt. *Omnis hic locus de Phædone Platonis ad uerbũ à Cicerone tranſlatus eſt, in quo ualidiſſimis argumentis animæ immortalitas aſſeritur. Et hæc eſt argumẽtorum ſumma, eſſe animam*

*animal.

mortis

Immortalem duobus dici modis.

mortis immunem: quoniam ex se moueatur. Sciendum est autem, quòd duobus modis immortalitas intelligitur. Aut enim ideo est immortale quid, quia per se non est capax mortis: aut quia procuratione alterius à morte defenditur. Ex *his prior modus ad animæ, secundus ad mundi immortalitatem refertur. Illa enim suapte natura à conditione mortis aliena est: mundus uerò animæ beneficio in hac uitæ perpetuitate retinetur.* Rursus, *semper moueri dupliciter accipitur.* Hoc enim dicitur & de eo, quod ex quo est, *semper mouetur: & de eo, quod semper & est, & mouetur. Et secundus modus est, quo animam dicimus semper moueri.* His *præmissis, iam quibus syllogismis de immortalitate animæ diuersi sectatores* Platonis *ratiocinantur, oportet aperiri. Sunt enim qui per gradus syllogismorum ad unum finem probationis euadant, certam sibi propositionem sequentis ex antecedentis conclusione facientes: apud quos hic prior est. Anima ex se mouetur: quicquid autem ex se mouetur, semper mouetur.* Igitur *anima semper mouetur. Secundus ita, qui nascitur ex prioris fine. Anima semper mouetur: quicquid autem semper mouetur, immortale est.* Igitur *anima immortalis est. Et ita in duobus syllogismis duæ res probantur, id est, & semper moueri animam, ut in priore: & esse immortalem, ut colligitur de secundo.* Alij *uerò usq; ad tertium gradum, ita argumentando procedunt. Anima ex se mouetur: quod autem ex se mouetur principium motus est.* Igitur *anima principium motus est. Rursus ex hac conclusione nascitur propositio: Anima principium motus est: quod autem principium motus est, natum non est. Igitur anima nata non est.* Tertio *loco: Anima nata non est: quod natum non est, immortale est.* Igitur *anima immortalis est. Alij uerò omnem ratiocination*

Dupliciter aliquid semper moueri.

Platonicorum ratiocinationes de immortalitate animæ.

nationem suam in unius syllogismi compendium redigere. Anima ex se mouetur: quod ex se mouetur, principiũ motus est: quod autem principium motus est, natum non est: quod natum non est, immortale est. Igitur anima immortalis est.

Quibus rationibus Aristoteles contra Platonem monstrare uoluerit, animam à seipsa moueri non posse.

CAPVT XIIII.

Sed harum omnium ratiocinationum apud eum potest postrema conclusio de animæ immortalitate cõstare, qui primam propositionem, id est, ex se moueri animam, non refellit. Hac enim in fide non recepta, debilia fiunt omnia, quæ sequuntur. Sed huic Stoicorum quidem accidit assensio. Aristoteles uerò adeò non acquiescit, ut animam non solùm ex se non moueri, sed ne moueri quidem penitus conetur asserere. Ita enim callidis argumentationibus astruit, nihil ex se moueri: ut etiam si quid hoc facere concedat, animam tamen hoc non esse confirmet: Si enim anima, inquit, principium motus est, doceo non posse principium motus moueri. Et ita diuisionem suæ artis ingreditur, ut primum doceat in rerum natura esse aliquid immobile, deinde hoc esse animam tentet ostendere. Necesse est, inquit, aut omnia, quæ sunt, immobilia esse, aut omnia moueri: aut aliqua ex his moueri, aliqua non moueri. Item, si damus, ait, & motum & quietem, necesse est aut alia semper moueri, & alia nunquam moueri: aut omnia simul nunc quiescere, nunc moueri. De his, inquit, quid magis uerum sit, requiramus. Non esse omnia immobilia, aspectus ipse testimonio est, quia sunt quorum motum uidemus: rursus, non moueri omnia uisus docet, quo immota cognoscimus. Sed nec omnia dicere possumus modò motum pati, modò esse sine motu: quia sunt quorum perpetuum motum uidemus: ut de

Aristoteles aduersus Platonem.

Aliquid esse immobile secundum Aristotelem.

ut de cœlestibus nulla dubitatio est. Restat igitur, ait, ut sicut aliqua semper mouentur, ita sit aliquid semper immobile. Ex his ut collectum sit, esse aliquid immobile, nullus obuiat uel refellit. Nam & uera diuisio est, & sectæ Platonicæ non repugnat. Neque enim si quid est immobile, sequitur ut hoc sit anima. Nec qui dicit animam ex se moueri, iam moueri uniuersa confirmat: sed modum astruit quo anima mouetur. Si quid uerò est aliud immobile, nihil ad hoc, quod de anima astruitur, pertinebit. Quod & ipse Aristoteles uidens, postquàm docuit esse aliquid immobile, hoc esse animam uult dicere: & incipit asserere, nihil esse quod ex se moueri posit: sed omnia quæ mouentur, ab alio moueri. Quod si uerè probasset, nihil ad patrocinium Platonicæ sectæ relinqueretur. Quemadmodum enim credi posset, ex se moueri animam, si constaret nihil esse quod ex se posit moueri? In hac autem Aristotelica argumentatione huiusmodi diuisionis ordo contexitur: Ex omnibus quæ mouentur, inquit, alia per se mouentur, alia ex accidenti. Et ex accidenti, inquit, mouentur quæ cùm ipsa non moueantur, in eo tamen sunt quod mouetur: ut in naui sarcina seu uector quiescens: aut etiam cùm pars mouetur, quiescente integritate: ut si quis stans pedem, manúmue, uel caput agitet. Per se autem mouetur, quod neq; ex accidenti neque ex parte, sed & totum simul mouetur: ut cùm ad superiora ignis ascendit. Et de his quidem, quæ ex accidenti mouentur, nulla dubitatio est, quin ab alio moueantur. Probabo autem, inquit, etiam ea quæ ex se mouentur, ab alio moueri. Ex omnibus enim, ait, quæ per se mouentur, alia causam motus intra se possident: ut animalia, ut arbores, quæ sine dubio ab alio intelliguntur moueri: à causa scilicet, quæ in ipsis latet, nam causam motus ab eo

Responsio Macrobij.

Omne quod mouetur, moueri ab alio, ex sententia Arist.

Quare anima quoq; à se moueri non posit.

eo, quod mouetur, ratio sequestrat. Alia uerò apertè ab alio mouentur, id est, aut ui, aut natura. Et ui dicimus moueri omne iaculum, quod cùm de manu iaculantis recessit, suo quidem motu ferri uidetur: sed origo motus ad uim refertur. Sic enim nonnunquam & terram sursum, & ignem deorsum ferri uidemus, quod alienus sine dubio cogit impulsus. Natura uerò mouentur uel grauia, cùm per se deorsum: uel leuia, cùm sursum feruntur. Sed & hoc dicendum est ab alio moueri: licet à quo, habeatur incertum. Ratio enim, ait, deprehendi esse nescio quid, quod hæc moueat. Nam si sponte mouerentur, sponte etiam starent, Sed nec unam uiam semper agerent, imò per diuersa mouerentur, si spontaneo ferrentur agitatu. Cum uerò hoc facere non possint, sed leuibus semper ascensus, & descensus grauibus deputatus sit: apparet eorum motum, ad certam & constitutam naturæ necessitatem referri. Hæc sunt & his similia, quibus Aristoteles omne quod mouetur, ab alio moueri probasse se credidit. Sed Platonici (ut paulò pòst demonstrabitur) argumenta hæc arguta magis, quàm uera esse docuere. Nunc sequens eiusdem iungenda diuisio est, qua non posse animam ex se moueri, etiam si hoc alia res facere posset, laborat ostendere. Et huius rei primam propositionem ab illis mutuatur, quæ sibi existimat* constituisse. Sic enim ait: Cum igitur omne quod mouetur, constet ab alio moueri, sine dubio id quod primum mouet, quia non ab alio mouetur (neque enim haberetur iam primum, si ab alio moueretur) necesse est, inquit, ut aut stare dicatur, aut seipsum mouere. Nam si moueri ab alio dicatur, illud quoq; quod ipsum mouet, dicetur ab alio moueri: & illud rursus ab alio. In infinitum inquisitio ista casura est: nunquam exordia prima reperies: si semper aliud ea, quæ pu-

Cur anima ex se moueri non possit, neq; etiā moueatur ab alio, ideo ipsam esse immobilē.

*constitisse.

taueris prima, præcedit. Restat igitur, inquit, ut si quod primum mouet non dicatur stare, ipsum se mouere dicatur: & sic erit in uno eodemq; aliud quod mouet, aliud quod mouetur. Siquidem in omni, ait, motu tria hæc sint necesse est: id quod mouet, & quo mouet, & quod mouetur. Ex his quod mouetur, tantũ mouetur, nõ etiam mouet, cùm illud quo fit motus, & moueatur & moueat: illud uerò quod mouet, non etiam mouetur: ut ex tribus sit commune, quod medium, duo uerò sibi contraria intelligantur. Nam sicut est quod mouetur, & non mouet: ita est, inquit, quod mouet & non mouetur, propter quod diximus, quia cùm omne quod mouetur ab alio moueatur, si hoc quod mouet, & ipsum mouetur, quæremus semper motus huius, nec unquam inueniemus exordium. Deinde, si quid se mouere dicatur, necesse est, inquit, ut aut totum à toto, aut partem à parte, aut partem à toto, aut totum à parte existimemus moueri. & tamen motus ille seu à toto, seu à parte procedat, alterum sui postulabit autorem. Ex his omnibus in unum Aristotelica *ratiocinatio tota colligitur, hoc modo: Omne quod mouetur, ab alio mouetur. Quod igitur primum mouet, aut stat, aut ab alio & ipsum mouetur: sed si ab alio, iam non potest hoc primum uocari, & semper quod primum moueat requiremus: restat ut stare dicatur. Stat igitur quod primum mouet. Contra* Platonem *ergo qui dicit animam motus esse principium, in hunc modum componitur syllogismus: Anima principium motus est: principium autem motus non mouetur. Igitur anima non mouetur. Et hoc est quod primo loco uiolenter obiecit. Nec eo usq; persuadere contentus, animam non moueri: alijs quoque rationibus non minus uiolentis perurget. Nullum, inquit, initium idem potest esse ei, cuius est initium.*

Effigiatur ratio Aristotelis prima.

Secunda.

tium. Nam apud Geometras principium lineæ punctum dicitur esse, non linea: apud Arithmeticos principium numeri non est numerus. Item, causa nascendi ipsa non nascitur: & ipsa ergo motus causa, uel initium non mouetur. Ergo anima quæ initium motus est, non mouetur. Additur *hoc quoque: Nunquam, inquit, fieri potest, ut circa unam eandemq́; rem, uno eodemq́; tempore, contrarietates ad unum idemq́; pertinentes eueniant. Scimus autem quia mouere facere est, & moueri pati est. Et igitur quod se mouet, simul euenient duo sibi contraria, & facere & pati: quod impoßibile est. Anima igitur non potest se mouere.* Tertia.

Item dicit: Si animæ essentia motus esset, nunquam quiesceret à motu. Nihil enim est quod recipiat essentiæ suæ contrarietatem. Nam ignis nunquam frigidus erit, nec nix unquam sponte calescet. Anima autem nonnunquam à motu cessat: non enim semper corpus uidemus agitari. Non igitur animæ essentia motus est, cuius contrarietatem recepiat. Quarta.

Ait etiam: Anima si alijs causa motus est, ipsa sibi causa motus esse non poterit. Nihil enim est, inquit, quod eiusdem rei sibi causa sit, cuius est alij: ut medicus, ut exercitator corporum, sanitatem uel ualentiam, quam ille ægris, hic luctatoribus præstat, non utiq; ex hoc etiam sibi præstant. Quinta.

Item dicit: Omnis motus ad exercitium sui instrumento eget, ut singularum artium usus docet: ergo uidendum, ne & animæ ad se mouendum instrumento opus sit. Quod si impoßibile iudicatur: & illud impoßibile erit, ut anima ipsa se moueat. Sexta.

Item dicit: Si mouetur anima, sine dubio cum reliquis motibus & de loco & in locum mouetur. Quod si est, modò corpus ingreditur, modò rursus egreditur, & hoc frequenter exercet. Sed hoc uidemus fieri non posse: non igitur anima mouetur. Septima.

His quoque addit: Si anima se Octaua.

mouet, necesse est, ut aliquo motus genere se moueat. Ergo aut in loco se mouet, aut seipsam pariendo se mouet, aut seipsam consumendo, aut se augendo, aut se minuendo. Hæc sunt enim, inquit, motus genera. Horum autem singula, quemadmodum possunt fieri requiramus. Si in loco se mouet, aut in rectam lineam se mouet, aut sphærico motu in orbem rotatur. Sed recta linea infinita nulla est. Nam quæcunq; in natura intelligatur linea, quocunq; fine sine dubio terminatur. Si ergo per lineam terminatam anima se mouet, non semper mouetur. Nam cùm ad finem uenerit, & inde rursus in exordium reditur: necesse est interstitium motus fieri in ipsa permutatione redeundi. Sed nec in orbem rotari potest. Quia omnis sphæra circa aliquod immobile, quod centrum uocamus, mouetur. Si ergo & anima sic mouetur, aut intra se habet quod immobile est: & ita fit ut non tota moueatur: aut si non intra se habet, sequitur aliud non minus absurdum, ut centron foris sit, quod esse non poterit. Constat ergo ex his, ait, quòd in loco se non moueat: sed si ipsa se parit, sequitur ut eandem & esse, & non esse dicamus: si uerò se ipsa consumit, non erit immortalis. Quòd si se aut auget aut minuit, eadem simul & maior se & minor reperietur. Ex his talem colligit syllogismum: Si anima se mouet, aliquo motus genere se mouet: nullum autem motus genus, quo se moueat inuenitur. Non igitur se mouet.

Quibus argumentis Platonici magistrum suum aduersus Aristotelem tueantur, ostendentes utique esse aliquid quod à seipso moueatur, idque necessariò esse animam: quibus probatis eneruata est prima obiectio Aristotelis. CAP. XV.

Contra has tam subtiles, & argutas, & uerisimiles argumentationes accingendum est, secundum sectatores

tores Platonis, qui incœptum quo Aristoteles tam ueram, tamq; ualidam definitionem magistri sauciare tentauerat, subruerunt. Neq; uerò tam immemor mei, aut ita malè animatus sum, ut ex ingenio meo uel Aristoteli resistam, uel adsim Platoni: sed ut quisq; magnorum uirorum, qui se Platonicos dici gloriabantur, aut singula, aut bina defensa ad ostentationem suorum operum reliquerunt, collecta hæc in unum continuæ defensionis corpus coaceruaui: adiecto, si quid post illos aut sentire fas erat, aut audere in intellectum licebat. Et quia duo sunt, quæ asserere conatus est: unum, quod dicit nihil esse, quod ex se mouetur: alterum, quo ad animam hoc esse non posse confirmat: utrique resistendum est: ut & constet posse aliquid ex se moueri: & animam hoc esse clarescat. In primis igitur illius diuisionis oportet nos cauere præstigias, in qua enumerans aliqua, quæ ex se mouentur: & ostendens illa quoque ab alio moueri, id est, à causa interius latente, uidetur sibi probasse, omnia quæ mouentur, etiam si ex se moueri dicantur, ab alio tamen moueri. Huius enim rei pars uera est, sed est falsa conclusio. Nam esse aliqua, quæ cùm ex se moueri uideantur, ab alio tamen constet moueri, nec nos diffitemur: non tamen omnia quæ ex se mouentur, hoc sustinent, ut ab alio ea moueri necesse sit. Plato enim cùm dicit animã ex se moueri, id est, cùm αὐτοκίνητον, uocat, non uult eam inter illa numerari, quæ ex se quidem uidentur moueri, sed à causa quæ intra se latet mouentur, ut mouentur animalia autore quidem alio, sed occultò: nam ab anima mouentur, aut, ut mouentur arbores, quarum etsi non uidetur agitator, à natura tamen eas interius latente constat agitari. Sed Plato ita dicit animam ex se moueri, ut non aliam causam uel extrinsecus accidentem, uel interius latentem huius motus

Refellitur ea argumentatio Aristot. qua ostendere uult quicquid mouetur, id moueri ab alio. Atque hæc dilutio est obiectionis primæ.

*adstruemus dicat autorem. Hoc quemadmodum accipiendum sit, * instruemus. Ignem calidum uocamus, sed & ferrum calidum dicimus: & niuem frigidam, & saxum frigidum nuncupamus: mel dulce, sed & mulsum dulce uocitamus. Horum tamen singula de diuersis diuersè significant. Aliter enim de igne, aliter de ferro calidi nomen accipimus. Quia ignis per se calet, non ab alio fit calidus: contrà, ferrum non nisi ex alio calescit. Vt nix frigida, ut mel dulce sit non aliunde contigit: saxo tamen frigus, uel mulso dulcedo, à niue uel melle proueniunt. Sic & stare, & moueri, tam de his dicitur, quæ ab se uel stant, uel mouentur: quàm de illis, quæ uel sistuntur, uel agitantur ex alio. Sed quibus moueri ab alio, uel stare contingit, hæc & stare desistunt, & moueri. Quibus autem idem est, & esse, & moueri, nunquàm à motu cessant: quia sine essentia sua esse non possunt. Sicut ferrum amittit calorem, ignis uerò calere non desinit. Ab se ergo mouetur anima: licet & animalia, uel arbores per se moueri uideantur. Sed illis quamuis interius latens, alia tamen causa, id est, anima uel natura, motum ministrat: ideo & amittunt hoc, quod aliunde sumpsere. Anima uerò ita per se mouetur, ut ignis per se calet, nulla aduentitia causa uel illum calefaciente, uel hanc mouente. Nam cùm ignem calidum dicimus, non duo diuersa concipimus, unum quod calefacit, alterum quod calefit: sed *unam totum calidum secundum * suam naturam uocamus. Cùm niuem frigidam, cùm mel dulce appellamus, non aliud quod hanc qualitatem præstat, aliud cui præstatur, accipimus. Ita & cùm animam per se moueri dicimus, non gemina consideratio sequitur mouentis & moti, sed in ipso motu essentiam eius agnoscimus: quia quod est in igne nomen calidi, in niue uocabulum frigidi, appellatio dulcis in melle, hoc

hoc necesse est de anima αὐτοκίνητον *nomen intelligi, quod Latina conuersio significat, per se moueri. Nec, te confundat, quod moueri paßiuum uerbum est. Nec sicut secari cùm dicitur, duo pariter considerantur, quod secat, & quod secatur: Item cùm teneri dicitur, duo intelliguntur, quod tenet & quod tenetur: ita hîc in moueri duarum rerum significationem putes, quæ mouet, & quæ mouetur. Nam secari quidem & teneri paßio est: ideo considerationem & facientis, & patientis amplectitur. Moueri autem cùm de his quidem dicitur, quæ ab alio mouentur, utranque considerationem similiter repræsentat: de eo autem quod ita per se mouetur, ut sit* αὐτοκίνητον, *cùm moueri dicitur: quia ex se, non ex alio mouetur, nulla potest suspicio paßionis intelligi. Nam & stare licet paßiuum uerbum non esse uideatur: cùm de eo tamen dicitur, quod stat alio sistente: ut, Stant terræ defixæ hastæ, significat paßionem. Sic & Moueri, licet paßiuum sonet, quando tamen nihil inest faciens, patiens inesse non poterit. Et ut absolutius liqueat, non uerborum, sed rerum intellectu paßionem significari: ecce ignis, cùm fertur ad superna, nihil patitur: cùm deorsum fertur, sine dubio patitur, quia hoc nisi alio impellente, non sustinet: & cùm unum idemq; uerbum proferatur, paßionem tamen modò inesse, modò abesse dicimus. Ergo & moueri idem in significatione est quod calere. Et cùm calere ferrum dicimus, uel stylum moueri, quia utrique aliundè * peruenit, paßionem esse fatemur. Cùm uerò aut ignis calere, aut moueri anima dicitur, quia illius in calore, & in motu huius essentia est, nullus hîc locus relinquitur paßioni: sed ille sic calere, sicut moueri ista dicetur. Hoc loco Aristoteles argutam de uerbis calumniam sarciens, Platonem quoque ipsum duo, id est, quod mouet,*

Cauilli amotio.

Aeneid. 6.

*prouenit,

Alterius cauilli exclusio.

& quod mouetur, significasse contendit, dicendo: Solum igitur quod seipsum mouet, quia nunquàm deseritur à se, nunquam ne moueri quidem desinit: & aperte illum duo expreßisse proclamat, his uerbis, quod mouet & mouetur. Sed uidetur mihi uir tantus nihil ignorare potuisse: sed in exercitio argutiarum talium conniuentem sibi, operam sponte lusisse. Cæterùm quis non aduertat, cùm quid dicitur seipsum mouere, non duo intelligenda? Sicut & cùm dicitur ἑαυτὸν τιμωρούμενος, *id est, se puniens: non alter qui punit, alter qui punitur. Et cùm se perdere, se inuoluere, se liberare quis dicitur, non necesse est unum facientem, alterum subesse patientem. Sed hoc solùm intellectu huius elocutionis exprimitur, ut qui se punit, aut qui se liberat, non ab alio hoc accepisse, sed ipse sibi aut intulisse aut præstitisse dicatur. Sic & de* αὐτοκίνητον, *cùm dicitur, seipsum mouet, ad hoc dicitur, ut æstimationem alterius mouentis excludat. Quam uolens Plato de cogitatione legentis eximere, his quæ præmisit, expreßit.*

Nam quod semper, ait, mouetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum mouetur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est.

Quid his uerbis inuenitur expreßius, clara significatione testantibus, non aliunde moueri quod seipsum mouet: cùm animam ob hoc dicat æternam, quia seipsam mouet: & non mouetur aliunde? Ergo se mouere hoc solùm significat, non ab alio moueri. Nec putes quòd idem moueat, idémque moueatur, sed moueri sine alio mouente, se mouere est. Aperte ergo constitit, quia non omne quod mouetur, ab alio mouetur. Ergo αὐτοκίνητον *potest non ab alio moueri: sed ne à se quidem sic mouetur, ut*

ut in ipso aliud sit quod mouet, aliud quod mouetur, nec ex toto, nec ex parte, ut ille proponit: sed ob hoc solùm seipsum mouere dicitur, ne ab alio moueri existimetur. Sed & illa de motibus Aristotelica diuisio (quam suprà retulimus) surripienti magis apta est, quàm probanti, in qua ait: Sicut est quod mouetur, & non mouet: ita est quod mouet, & non mouetur. Constat enim quòd omne quicquid mouetur, mouet alia, uti dicitur, aut gubernaculum nauem, aut nauis circunfusum sibi aërem, uel undas mouere. Quid autem est, quod non poßit aliud, dum ipsum mouetur impellere? Ergo si uerum non est, ea quæ mouentur, alia non mouere: non constat illud, ut aliquid quod moueat, nec tamen moueatur, inuenias. Illa igitur magis probanda est in decimo de Legibus à Platone motuum prolata diuisio: Omnis motus, inquit, aut se mouet, & alia: aut ab alio mouetur, & alia mouet. Et prior ad animam, ad omnia uerò corpora secundus refertur. Hi ergo duo motus differentia separantur, & societate iunguntur. Commune hoc habent, quòd & prior, & secūdus mouent alia. Hoc autem differunt, quòd ille à se, hic ab alio mouetur. Ex his omnibus, quæ eruta de Platonicorum sensuum fœcunditate collegimus, constitit non esse uerum, omnia quæ mouentur, ab alio moueri. Ergo nec principium motus ad deprecandam ulterius mouentis neceßitatem stare dicetur: quia pòst potest se ipsum (ut diximus) mouere, alio non mouente. Eneruatus est igitur syllogismus, quem præmissa uaria & multiplici diuisione collegerat. Id est: Anima principium motus est: principium autem motus non mouetur: igitur anima non mouetur. Restat, ut quia constitit, posse aliquid per se moueri, alio non mouente, animā hoc esse doceatur. Quod facilè docebitur, si de manifestis, & indubita- *Colligitur animam id esse, quod per se moueatur.*

bilibus argumenta sumamus. Homini *motum aut anima præstat, aut corpus aut de utroque permistio.* Et *quia tria sunt, de quibus inquisitio ista procedit: cùm neque à corpore, neq; à permistione præstari hoc posse constiterit, restat ut ab anima moueri hominem, nulla dubitatio sit.* Nunc de *singulis, ac primum de corpore loquamur.* Nullum *inanimũ corpus suo motu moueri, manifestius est, quàm ut asserendum sit, nihil est autem, quod dum immobile sit, aliud posit mouere. Igitur corpus hominem non mouet.* Videndum *ne fortè animæ, & corporis ipsa permistio hunc sibi motum ministret.* Sed *quia constat, motum corpori non inesse, si nec animæ inest, ex duabus rebus motu carẽtibus, nullus motus efficitur: sicut nec ex duabus dulcibus, amaritudo: nec ex duabus amaris, dulcedo proueniet: nec ex gemino frigore calor, aut frigus ex gemino calore nascetur.* Omnis *enim qualitas geminata crescit: nunquam ex duplicatis similibus contrarietas emergit.* Ergo *nec ex duabus immobilibus motus erit.* Hominem *igitur permistio non mouebit.* Hinc *inexpugnabilis syllogismus ex confessarum rerum indubitabili luce colligitur:* Animal *mouetur, motũ autem animali aut anima præstat, aut corpus, aut ex utroq; permistio: sed neq; corpus, neq; permistio motum præstat: igitur anima motum præstat.* Ex *his apparet animam initium motus esse: initium autem motus, tractatus superior docuit per se moueri.* Animam *ergo* αὐτοκίνητον *esse, id est, per se moueri, nulla dubitatio est.*

Quem in modum reliquæ Aristotelis obiectiones à Platonicis refellantur. CAP. XVI.

Reperitur secunda obiectio Aristotelis, & diluitur.

HIc *ille rursus obloquitur, & alia de initijs disputatione confligit.* Eadem *enim hîc soluendo repetimus, quæ suprà in ordinem obiecta digessimus.* Non *possunt, inquit*

inquit, eadem initijs ſuis eſſe, quæ inde naſcuntur: & ideo animam, quæ initium motus eſt, non moueri, ne idem ſit initium & quod de initio naſcitur: id eſt, ne motus ex motu proceßiſſe uideatur. Ad hæc facilis, & abſoluta reſponſio eſt. Quia ut principia, & hæc quæ de principijs prodeunt, in aliquo nonnunquam inter ſe differre fateamur: nunquam tamen ita ſibi poſſunt eſſe contraria, ut aduerſa ſint ſibi, ſtare, & moueri. Nam ſi albi initium nigrum uocaretur, & ſiccum eſſet humoris exordium: bonum de malo, ex amaro initio dulce procederet. Sed non ita eſt, quia uſque ad contrarietatem initia & ſequentia dißidere natura non patitur. Inuenitur tamen inter ipſa nonnunquam talis differentia, qualis inter ſe origini progreßioniq; conueniat: ut eſt hic quoque inter motum, quo mouetur anima, & quo mouet cætera. Non enim animam Plato ſimpliciter motum dixit: ſed motum ſe mouentem. Inter motum ergo ſe mouentem, & motum quo mouet cætera, quid interſit, in aperto eſt. Siquidem ille ſine autore eſt: hic alijs motus autor eſt. Conſtitit ergo, neque adeò poſſe initia, ac de initijs procreata differre, ut contraria ſibi ſint: nec tamen hîc moderatam differentiam defuiſſe. Non igitur ſtabit principium motus, quod ille artificij concluſione collegit. His tertia (ut meminimus) ſucceßit obiectio: Vni rei contraria ſimul accidere non poſſe: & quia contraria ſibi ſunt mouere, & moueri, non poſſe animam ſe mouere: ne eadem & moueatur, & moueat. Sed hoc ſuperius aſſerta diſſoluunt. Siquidem conſtitit in animæ motu duo non intelligenda, quod moueat, & quod moueatur: quia nihil aliud eſt ab ſe moueri, quàm moueri alio non mouente. Nulla eſt contrarietas, ubi quod fit, unum eſt: quia fit non ab alio circa alium: quippe cùm ipſe motus animæ ſit eſſen-

Reperitur tertia.

Quarta et ipsa dissoluenda repetitur.

tia. Ex hoc ei, ut suprà retulimus, nata est occasio quartæ certaminis: Si animæ essentia motus est, inquit, cur interdū quiescit, cùm nulla alia res cōtrarietatem propriæ admittat essentiæ? Ignis cuius *essentiæ calor inest, calere non desinit. Et quia frigidum niuis in essentia eius est, non nisi semper est frigida. Et anima igitur eadem ratione nunquàm à motu cessare deberet. Sed dicat uelim, quando à motu cessare animam suspicatur? Si mouendo se, inquit, moueat & corpus: necesse est utique, quando non moueri corpus uideamus, animam quoque intelligamus non moueri. Contra hoc in promptu est gemina defensio. Primùm, quia non in hoc deprehenditur motus animæ, si corpus agitetur. Nam & cùm nulla pars corporis moueri uidetur in homine: tamen ipsa cogitatio, aut in quocunq; animali auditus, uisus, odoratus, & similia, sed & in quiete ipsa, spirare, somniare, omnia hæc motus animæ sunt. Deinde quis ipsum corpus dicat immobile, etiam dum non uidetur agitari: cùm incrementa membrorum, aut si iam crescendi ætas & tempus* cessit: cùm saltus cordis cessationis impatiens: cùm cibi ordinata digeries naturali dispensatione inter uenas, & uiscera succum ministrans: cùm ipsa collectio fluentorum perpetuum corporis testetur agitatum? Et anima igitur æterno, & suo motu, sed & corpus, quandiu ab initio & causa motus animatur, semper mouetur. Hinc eidem fomes quintæ ortus est quæstionis. Si anima, inquit, alijs causa est, motus, ipsa sibi causa motus esse non poterit: quia nihil est quod eiusdem rei & sibi & alijs causa sit. Ego uerò licet facilè possim probare, plurima esse, quæ eiusdem rei & sibi, & alijs causa sint, ne tamen studio uidear omnibus, quæ asserit, obuiare, hoc uerum esse concedam, quod & pro uero habitum, ad asserendum motum animæ non nocebit.

*essentia calor est,

*excessit:

Obiectio quinta repetitur ut diluatur.

Etenim

Etenim animam initium motus, & causam uocamus: De causa post uidebimus. Interim constat, omne initium inesse rei, cuius est initium: & ideo quicquid in quancunque rem ab initio suo proficiscitur, hoc in ipso initio reperitur. sic initium caloris non potest non calere. Ignem ipsum, de quo calor in alia transit, quis neget calidum? Sed ignis, inquit, non se ipse calefacit, quia natura totus est calidus. Teneo quod uolebam, nam nec anima ita se mouet, ut sit inter motum mouentemq; discretio: sed tota ita suo motu mouetur, ut nihil possis separare quod moueat. Hæc de initio dicta sufficient. De causa uerò, quoniam spontanea conniuentia concessimus, ne quid eiusdem rei & sibi, & alijs causa sit, libenter acquiescimus: ne anima, quæ alijs causa motus est, ac sibi causa motus esse uideatur. His enim causa motus est, quæ non mouerentur, nisi ipsa præstaret: illa uerò ut moueatur, non sibi ipsa largitur, sed essentiæ suæ est, quod mouetur. Ex hoc quæstio, quæ sequitur, absoluta est. Tunc enim fortè concedam, ut ad motus exercitium instrumenta quærantur, quando aliud est quod mouet: aliud quod mouetur. In anima uerò hoc nec scurrilis iocus sine damno uerecundiæ audebit expetere, cuius motus est in essentia: cùm ignis, licet ex causa intra se latente moueatur, nullis tamen instrumentis ad superna conscendat. Multoq; minus hæc in anima quærenda sunt, cuius motus essentia sua est. In his etiam quæ sequuntur, uir tantus & aliâs ultra cæteros serius, similis cauillanti est. Si mouetur inquit, anima, inter cæteros motus etiam de loco in locum mouetur. Ergo modò, ait, corpus egreditur, modò rursus ingreditur, & in hoc exercitio sæpe uersatur, quod fieri non uidemus. Non igitur anima mouetur. Contra hoc nullus est, qui non sine hæsitatione respondeat, non omnia quæ

Soluitur sexta argumentatio Aristot.

Refellitur obiectio septima.

mouen

mouentur, etiam de loco in locum moueri. Aptius denique in eum similis interrogatio retorquenda est. Moueri arbores dicis? quod cùm (ut opinor) annuerit, pari dicacitate ferietur. Si mouentur arbores, sine dubio (ut tu dicere soles) inter alios motus etiam de loco in locum mouentur. Hoc autem uidemus per seipsas facere non posse. Igitur arbores non mouentur. Sed ut hunc syllogismum additamento serium facere poßimus, postquam dixerimus, ergo arbores non mouentur, adijciemus: sed mouentur arbores, non igitur omnia quæ mouentur, etiam de loco in locum mouentur: & ita finis in exitum sanæ conclusionis euadet. Si ergo arbores fatebimur moueri quidem, sed apto sibi motu: cur hoc animæ negemus, ut motu essentiæ suæ conueniente moueatur? Hæc & alia ualidè dicerentur, etiam si hoc motus genere moueri anima non posset. Cùm uerò & corpus animet accessu, & à corpore certa constituti temporis lege discedat, quis eam neget etiam in locum, ut ita dicam, moueri? Quòd autem non sæpe sub uno tempore accessum uariat & recessum, facit hoc dispositio arcana & consulta naturæ: quæ ad animalis uitam certis uinculis continendam, tantum animæ iniecit corporis amorem, ut amet ultro * quòd iuncta est: raroq; contingat, ne finita quoque lege temporis sui mœrens, & inuita discedat. Hac quoque obiectione, ut arbitror, dissoluta, ad eas interrogationes, quibus nos uidetur urgere, ueniamus. Si mouet, inquit, se anima, aliquo motus genere se mouet. Dicendúmne est igitur, animam se in locum mouere? ergo ille locus aut orbis, aut linea est? An se pariendo, seu consumendo mouetur? Séne auget, aut minuit? Aut proferatur in medium, ait, aliud motus genus, quo eam dicamus moueri. Sed omnis hæc interrogationum molesta congeries, ex una eademq; defluit malè

*cui deuincta

Octaua obiectionis dilutio.

malè conceptæ definitionis astutia. Nam *quia semel sibi propoſuit, omne quod mouetur, ab alio moueri: omnia hæc motuum genera in anima quærit, in quibus aliud est quod mouet, aliud quod mouetur: cùm nihil horum cadere in animam poßit, in qua nulla diſcretio eſt mouentis & moti. Quis eſt igitur, dicet aliquis, aut unde intelligitur animæ motus, ſi horum nullus eſt?* Sciet *hoc quiſquis noſſe deſiderat, uel* Platone *dicente, uel* Tullio: Quinetiam cæteris quæ mouentur, hic fons, hoc principium eſt mouendi. *Quanta ſit autem uocabuli huius expreßio, quo anima fons motus uocatur: facilè reperies, ſi rei inuiſibilis motum ſine autore, atque ideo ſine initio, ac ſine fine prodeuntem, & cætera mouentem, mente concipias: cui nihil ſimilius de uiſibilibus, quàm fons potuerit reperiri: qui ita principium eſt aquæ, ut cùm de ſe fluuios & lacus procreet, à nullo naſci ipſe dicatur.* Nam *ſi ab alio naſceretur, non eſſet ipſe principium.* Et *ſicut fons non facilè ſemper deprehenditur, ab ipſo tamen qui funduntur, aut* Nilus *eſt, aut* Eridanus, *aut* Iſter, *aut* Tanais, Et *ut illorum rapiditatem uidendo admirans: & intra te tantarum aquarum originem requirens, cogitatione recurris ad fontem: & hunc omnem motum intelligis de primo ſcaturiginis manare principio: ita cùm corporum motum, ſeu diuina, ſeu terrena ſint, conſiderando, quærere fortè autorem uelis, mens tua ad animam quaſi ad fontem recurrat: cuius motum, etiam ſine corporis miniſterio, teſtantur cogitationes, gaudia, ſpes, timores.* Nam *motus eius eſt boni maliq́; diſcretio: uirtutum amor, cupido uitiorum: ex quibus effluunt omnes inde naſcẽtium rerum meatus.* Motus *enim eius eſt, quicquid iraſcimur, & in feruorem mutuæ colliſionis armamur: unde paulatim procedens rabies fluctuat præliorum.*

Quibus anima motibus agitetur.

rum. Motus eius est, quod in desideria rapimur, quod cupiditatibus alligamur. Sed hi motus, si ratione gubernentur, proueniunt salutares: si destituantur, in præceps & rapiuntur, & rapiunt. Didicisti motus animæ, quos modò sine ministerio corporis, modò per corpus exercet. Si uerò ipsius mundanæ animæ motus requires, cœlestem uolubilitatem, & sphærarum subiacentium rapidos impetus intuêre, ortum occasum'ue Solis, cursus syderum uel recursus, quæ omnia anima mouente proueniunt. Immobilem uerò eam dicere, quæ mouet omnia, Aristoteli non conuenit: qui quantus in alijs sit, probatum est: sed illi tantum, quem uis naturæ, quem ratio manifesta non moueat.

Scipionem ab auo suo Africano, tam ad otiosas quàm negotiosas uirtutes incitatum fuisse. Tum de tribus philosophiæ partibus, quarum nullam Cicero intactam præterierit. CAP. XVII.

E*Docto igitur, atque asserto animæ motu, Africanus qualiter exercitio eius utendum sit, in hæc uerba mandat, & præcipit:* Hanc tu exerce optimis in rebus. Sunt autem optimæ curæ de salute patriæ: quibus agitatus & exercitus animus, uelocius in hanc sedem & domum suam peruolabit. Idque ocyus faciet, si iam tum cùm erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea quæ extra erunt contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nanque eorum animi, qui se corporis uoluptatibus dediderunt, earumq; se quasi ministros præbuere, impulsuque libidinum uoluptatibus obedientium, Deorum & hominum iura uiolauere, corporibus elapsi, circum terram ipsam uolutantur, nec hunc in locũ nisi multis agitati seculis reuertuntur.

uertuntur. In superiore huius operis parte diximus alias otiosas: alias negotiosas, esse uirtutes: & illas philosophis, has rerump. rectoribus conuenire: utrasq; tamen exercentē facere beatum. Hæ uirtutes interdum diuiduntur, nonnunquam uerò miscentur: cùm utrarumq; capax & natura, & institutione animus inuenitur. Nam si quis ab omni quidem doctrina habeatur alienus in repub. tamen & prudens, & temperatus, & fortis, & iustus sit: hic à feriatis remotus, eminet tamen actualium uigore uirtutum, quibus nihilominus cœlum cedit in præmium. Si quis uerò insita quiete naturæ, non sit aptus ad agendum, sed solùm optima conscientiæ dote * erectus ad supera, doctrinæ supellectilem ad exercitium diuinæ disputationis expendat, sectator cœlestium, deuius caducorum, is quoq; ad cœli uerticem otiosis uirtutibus subuehetur. Sæpe tamen euenit, ut idem pectus & agendi, & disputandi perfectione sublime sit: & cœlum utroque adipiscatur exercitio uirtutum. Romulus nobis in primo genere ponatur: cuius uita uirtutes nunquam deseruit, semper exercuit. In secundo Pythagoras, qui agendi nescius, fuit artifex disserendi: & solas doctrinæ, & conscientiæ uirtutes secutus est. Sint in tertio ac misto genere apud Græcos Lycurgus, & Solon. inter Romanos Numa, Catones ambo, multiq; alij, qui & philosophiam hauserunt altius, & firmamentum Reipub. præstiterunt. Soli enim sapientiæ otio deditos, ut abunde Græcia tulit, ita Roma non nesciuit. Quoniam igitur Africanus noster, quem modò auus præceptor instituit, ex illo genere est, quod & de doctrina uiuēdi regulam mutuatur, & statum publicum uirtutibus fulcit: ideo ei perfectionis geminæ præcepta mādantur, sed ut in castris locato, & sudanti sub armis, primum uirtutes politicæ suggeruntur his uerbis:

De duplici genere uirtutum.

*ereptus

Sunt autem optimæ curæ de ſalute patriæ, quibus agitatus, & exercitatus animus, uelocius in hanc ſedem, & domum ſuam prouolabit. *Deinde, quaſi nõ minus docto, quàm forti uiro philoſophis apta ſubduntur, cùm dicitur:* Idq; ocyus faciet, ſi iam tunc cùm erit incluſus in corpore, eminebit foras: & ea quæ extra erunt, cõtemplans, quàm maximè ſe à corpore abſtrahet. *Hæc enim illius ſunt præcepta doctrinæ, quæ illam dicit mortem philoſophantibus appetendam.* Ex *qua fit, ut adhuc in corpore poſiti, corpus ut alienam ſarcinam (inquantum patitur natura) deſpiciant.* Et *facilè nunc atq; opportunè uirtutes ſuadet: poſtquàm quanta, & quàm diuina præmia uirtutibus debeantur, edixit. Sed quia inter leges quoque illa imperfecta dicitur, in qua nulla deuiantibus pœna ſancitur: ideo in concluſione operis pœnam ſancit extra hæc præcepta uiuentibus. Quem locum* Hermagoras *ille* Platonicus *copioſius executus eſt, ſecula infinita dinumerans, quibus nocentum animæ in eaſdem pœnas ſæpe reuolutæ, ſerò de* Tartaris *emergere permittuntur, & ad naturæ ſuæ principia, quod eſt cœlum, tandem impetrata purgatione remeare.* Neceſſe *eſt enim omnem animam ad originis ſuæ ſedem reuerti. Sed quæ corpus tanquam peregrinæ incolunt, citò poſt corpus uelut ad patriam reuertuntur. Quæ uerò corporum illecebris ut ſuis ſedibus inhærent, quantò ab illis uiolentius ſeparantur, tantò ad ſupera ſerius reuertuntur. Sed iam finem ſomnio cohibita diſputatione faciamus, hoc adiecto, quod concluſionem decebit: quia cùm ſint totius philoſophiæ tres partes, moralis, naturalis, & rationalis: & ſit moralis quæ docet morum elimatam perfectionem: naturalis, quæ de diuinis corporibus diſputat: rationalis, cùm de incorporeis ſermo eſt,*

quæ

quæ mens sola complectitur: nullam de tribus, Tullius in hoc Somnio prætermisit. Nam illa ad uirtutes, amoremq; patriæ, & ad contemptum gloriæ adhortatio, quid aliud continet, nisi ethicæ philosophiæ instituta moralia? Cùm uerò uel de sphærarum modo, uel de nouitate, siue magnitudine siderum, deq; principatu solis, & circis cœlestibus, cingulisq; terrestribus, & Oceani situ loquitur, & harmoniæ superûm pandit arcanum: physicæ secreta commemorat. At cùm de motu, & immortalitate animæ disputat, cui nihil constat inesse corporeum: cuiusq; essentiam, nullius sensus, sed sola ratio deprehendit: illhic ad altitudinem philosophiæ rationalis ascendit. Verè igitur pronuntiandum est, nihil hoc opere perfectius quo uniuersa philosophiæ continetur integritas.

EXPOSITIONIS IN SOMNIVM SCIPIONIS FINIS.

MACROBII

*Ambrosij

*AVRELII THEODOSII
Viri consularis & illustris, conuiuiorum primi diei Saturnaliorum, Liber primus, ad Eustathium filium.

VLTAS, *uariasq; res in hac uita nobis, Eustathi fili, natura conciliauit: sed nulla nos magis, quàm eorũ, qui è nobis essent procreati, charitate deuinxit: eamq; nostram in his educandis atque erudiendis curam esse uoluit, ut parẽtes, neq; si id quod cuperent ex sententia cederet, tantum ulla alia ex re uoluptatis: neq;, si contrà eueniret, tantum mœroris capere poßint.* Hinc est, *quòd mihi quoque institutione tua nihil antiquius estimatur.* Ad *cuius perfectionem, compendia longis anfractibus anteponenda ducens, moræq; omnis impatiens, non opperior, ut per hæc sola te promoueas, quibus edi[s]cendis gnauiter ipse inuigilas: sed ago, ut ego*quoq; tibi legerim, et quicquid mihi uel te iam in lucem edito, uel antequàm nascereris, in diuersis seu Græcæ seu* Romanæ *linguæ uoluminibus elaboratum est, id totum sit tibi scientiæ supellex: & quasi de quodam literarum penu, si quando usus uenerit, aut historiæ quæ in librorũ strue latens clam uulgo est, aut dicti facti'ue memorabilis reminiscendi facilè id tibi inuentu atq; depromptu sit.* Nec *indigestè, tanquam in aceruum, congeßimus digna memoratu: sed uariarum rerũ disparilitas ab autoribus*

*quicquid legerim

ribus diuersis confusa temporibus, ita in quodam digesta corpus est: ut quæ indistinctè, atq; promiscuè ad memoriæ subsidium annotaueramus, in ordinem instar membrorum cohærentia conuenirent. Nec *mihi uitio uertas, si res quas ex lectione uaria mutuabor, ipse sæpe uerbis quibus ab ipsis autoribus enarratæ sunt explicabo: qa præsens opus non eloquentiæ ostentationem, sed noscendorũ congeriem pollicetur.* Et *boni consulas oportet si notitiam uetustatis, modo nostris nõ obscurè, modo ipsis antiquorum fideliter uerbis recognoscas, prout quæque se uel enarranda, uel transferenda suggesserint.* Apes *enim quodammodo debemus imitari quæ uagantur, & flores carpunt: deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos diuidunt, & succum uarium in unum saporem mistura quadam & proprietate spiritus sui mutãt.* Nos *quoq; quicquid diuersa lectione quæsiuimus, cõmittemus stylo: ut in ordinẽ eodem digerente, coalescat.* Nam *& in animo melius distincta seruantur: & ipsa distinctio non sine quodam fermento, quo conditur uniuersitas: in unius saporis usum uaria libamenta confundit: ut etiam si quid apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse, quàm unde sumptũ noscetur, appareat.* Quod *in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra, facere naturam.* Alimenta *quæ accipimus, quandiu in sua qualitate perseuerant, & solida innatant, malè stomacho oneri sunt.* At *cùm ex eo quod erant mutata sunt, tum demum in uires & sanguinem transeunt.* Idem *in his quibus aluntur ingenia præstemus: ut quæcũq; hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint, sed in quandam digeriem concoquantur: alioquin in memoriã ire possunt, non in ingenium.* Ex *omnibus colligamus, unde unum fiat ex omnibus: sicut unus numerus fit, ex singulis.* Hoc *faciat no-*

ster animus: omnia quibus est adiutus abscondat: ipsum tamen ostendat, quod effecit. Vt qui odora pigmenta conficiunt, ante omnia curant, ut nullius sint odoris propria quæ condiuntur: confusuri uidelicet omnium succos odoraminum, inspiramentum unum. Vides quàm multorum uocibus chorus constet? una tamen ex omnibus redditur. Aliqua est illhic acuta, aliqua grauis, aliqua media: accedunt uiris fœminæ: interponitur fistula, ita singulorum illhic latent uoces, omnium apparent, & fit concentus ex dissonis. Tale hoc præsens opus uolo. *Multæ in illo artes, multa præcepta sunt, multarum ætatum exempla: sed in unum conspirata,* In quibus *si neque ea, quæ iam tibi cognita sunt, asperneris: nec quæ ignota sunt, uites: inuenies plurima, quæ sint aut uoluptati legere, aut cultui legisse, aut usui meminisse.* Nihil enim huic operi insertum puto, aut cognitu inutile, aut difficile perceptu: sed omnia, quibus sit ingenium tuum uegetius, memoria adminiculatior, oratio solertior, sermo incorruptior: nisi sicubi nos, sub alio ortos cœlo, Latinæ linguæ uena non adiuuet. Quod ab hisce (si tamen quibusdam fortè, nonnunquã tempus uoluntasq; erit ista cognoscere) petitũ impetratumq; uolumus: ut æqui boniq; consulant, si in nostro sermone natiua Romani oris elegantia desideretur. Sed næ ego incautus sum, qui uenustatem reprehensionis incurram à M. quondam Catone profectæ in A. Albinum, qui cum
Gell. lib. 11. cap. 8. L. Lucullo consul fuit. Is Albinus res Romanas oratione Græca scriptitauit. In eius historiæ primo scriptum est ad hanc sententiam: Neminem succensere sibi conuenire, si quid in illis libris parum compositè, aut minus eleganter scriptum foret. Nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio: unde & eloquium Græcum à nobis alienißimum

est

est. Ideoq; *ueniam, gratiamq; malæ existimationis, si quid esset erratum, postulauit.* Ea *cùm legisset* M. *Cato:* N*æ tu, inquit,* A*ule nimium nugator es: cùm maluisti culpam deprecari, quàm culpa uacare.* N*am petere ueniam solemus, aut cùm imprudentes errauimus, aut cùm noxam imperio compellentis admisimus.* T*e, inquit, oro, quis perpulit, ut id committeres, quod priusquàm faceres, peteres uti ignosceretur?* N*unc argumentum, quod huic operi dedimus, uelut sub quodam prologi habitu dicemus.*

Argumentum operis totius. CAPVT I.

SAturnalibus apud V*ectium* P*rætextatum nobilitatis* R*omanæ proceres, doctiq; alij congregantur: & tempus solenniter feriatum deputant colloquio liberali: conuiuia quoque sibi mutua comitate præbentes: nec discedentes à se, nisi ad nocturnam quietem.* N*am per omne spatium feriarum, meliorem diei partem serijs disputationibus occupantes, cœnæ tempore cõuiuiales sermones agitant: ita ùt nullum diei tempus, doctè aliquid uel lepidè proferendi uacuum relinquatur.* S*ed erit in mensa sermo iucundior, ut habeat uoluptatis amplius, seueritatis minus.* Nam *cùm apud alios, quibus sunt descripta conuiuia, tum in illo* Platonis *symposio, non austeriore aliqua de re conuiuarum sermo, sed cupidinis uaria & lepida descriptio est.* In *quo quidem* S*ocrates, non arctioribus (ut assolet) nodis urget, atque implicat aduersarium: sed eludendi magis quàm decertandi modo, apprehensis dat elabendi propè atq; effugiendi locum.* O*portet enim uersari in conuiuio sermones, ut castitate integros, ita appetibiles uenustate.* M*atutina erit robustior disputatio, quæ uiros & doctos, & præclarissimos deceat.* N*eque enim* C*ottæ,* L*ælij, &* S*cipiones, amplissimis de rebus, quod ad* R*omanæ*

literæ erunt, in ueterũ libris disputabunt: Prætextatos uero, Flauianos, Albinos Symmachos, & Eustathios, quorum splendor similis, & non inferior uirtus est, eodem modo loqui aliquid licitum non erit. Nec mihi fraudi sit, si uni aut alteri ex his, quos cœtu coëgit matura ætas, posteriori seculo prætextati sint: quod licitò fieri Platonis *dialogi testimonio sunt. Quippe* Socrate *ita* Parmenides *antiquior: ut huius pueritia uix illius apprehenderit senectutem: & tamen inter illos de rebus arduis disputatur.* Inclytum *dialogum* Socrates *habita cum* Timæo *disputatione consumit, quos constat eodem seculo non fuisse.* Paralus *uerò &* Xantippus, *quibus* Pericles *pater fuit, cum* Protagora *apud* Platonem *differunt, secundo aduentu* Athenis *morante, quos multo antè infamis illa pestilentia* Athenis *absumpserat. Annos ergo coëuntium mitti in digitos (exemplo* Platonis *nobis suffragante) non conuenit. Quò autem facilius quæ ab omnibus dicta sunt, apparere ac secerni possent:* Decium *de* Posthumiano, *qui nam ille sermo, aut inter quos fuisset, sciscitantem fecimus. Et ne diutius lectoris desideria moremur, iam* Decij *&* Posthumiani *sermo palã faciet, quæ huius colloquij uel origo fuerit, uel ordo processerit.*

Quæ conuiualis huius sermonis origo, & quis ordo fuerit. CAP. II.

DECIVS.

Legendũ certè est cõmodò, id est, opportunè.

TEntanti *mihi* Posthumiane *aditus tuos, & mollissima consultandi tempora, cum * modo adsunt feriæ, quas indulget magna pars mensis* Iano *dicati: Cæteris enim fermè diebus, qui causis opportuni perorandis sunt, hora omnino reperiri nulla potest, quin tuorum clientium negotia uel defendas in foro, uel domi discas. Nunc autem (scio*

(ſciò te enim non ludò ſed ſeriò friari) ſi eſt commodum reſpondere id quod rogatum uenio, tibi ipſi (quantum arbitror) non iniucundum, mihi uerò gratiſsimum feceris. Requiro autem abs te id primum, *interfueris ne conuiuio per pluſculos dies cõtinua comitate renouato: eiq́; ſermoni, quem prædicare in primis, quemq́; apud omnes maximis ornare laudibus diceris? quem quidem ego ex patre audiſſem, niſi poſt illa conuiuia* Roma *profectus* Neapoli *moraretur.* Alijs *uerò nuper interfui admirantibus memoriæ tuæ uires, uniuerſa quæ tunc dicta ſunt per ordinem ſæpe referentis.* POSTH. Hoc *unum* Deci *nobis (ut & ipſe, quantum tua ſinit adoleſcentia, uidere, & ex patre* Albino *audire potuiſti) in omni uitæ curſu optimum uiſum eſt: ut quantum ceſſare à cauſarũ defenſione licuiſſet,* **tantum ad eruditorum hominum tuiq́; ſimilium congreſſum aliquem ſermonemq́; conferrem.* Neque *enim rectè inſtitutus animus requieſcere aut utilius, aut honeſtius uſquam poteſt, quàm in aliqua opportunitate doctè ac liberaliter colloquendi, interrogandiq́; & reſpõdendi comitate. Sed quodnam iſtud conuiuiũ? An uerò dubitandum eſt, quin id dicas, quod doctiſsimis procerum, cæteriſq́; nuper apud* Vectium Prætextatum *fuit, & diſcurrens pòſt inter reliquos grata uiciſsitudo uariauit?* DEC. De *hoc ipſo quæſitum uenio: & explices uelim, quale illud conuiuium fuerit: à quo te abfuiſſe, propter ſingularem omnium in te amicitiam, non opinor.* POST. Voluiſſem *equidem, neq́; id illis (ut exiſtimo) ingratum fuiſſet. Sed cùm eſſent amicorum complures mihi cauſæ illis diebus pernoſcendæ, ad cœnam tum rogatus, meditandi, non edendi illud mihi tempus eſſe reſpondi: hortatuſq́; ſum, ut alium potius nullo inuolutum negotio, atque cura liberum quærerent.* Itaque

*totum

factum est. Nam *facundũ, & eruditum uirum* Eusebium, *rhetorem inter Græcos præstantem omnibus, id est, nostra ætate professis, doctrinæ Latialis haud inscium,* Prætextatus *meum in locũ inuitari imperauit.* DEC. *Vnde igitur illa tibi nota sunt, quæ tam iucundè & comiter ad instituẽdam uitam exemplis (ut audio) rerũ copiosissimis, & uariæ doctrinæ ubertate prolata, digesta sunt?* POSTH. *Cum solstitialis dies, qui Saturnaliorum festa, quibus illa conuiuia celebrata sunt, cõsecutus est, forensi cura uacuus, lætiore animo essent domi: eò* Eusebius *cum paucis è sectatoribus suis uenit: statimq; uultu renidens,* Permagna *me, inquit, abs te* Posthumiane *cùm ex alijs, tum hoc maximè gratia fateor obstrictum, quòd à* Prætextato *ueniam postulando, mihi in cœna uacuè fecisti locum.* Itaq; *intelligo, non studium tantùm tuum, sed ipsam quoq;, ut aliquid abs te mihi fiat cõmodi, consentire atq; aspirare fortunam.* Vis *ne, inquam, restituere id nobis, quod debitum tam benignè, ac tam libenter fateris: nostrumq; hoc otiũ, quo perfrui rarò admodum licet, eò ducere, ut his quibus interfueris nunc tu, nunc nos interesse uideamur?* Faciã, *inquit, ut uis,* Narrabo *autẽ tibi, nõ cibum aut potũ: tametsi ea quoq; ubertim, casteq; affuerunt: sed ea, quæ uel in cõuiuijs, uel maximè extra mensam, ab ijsdem per tot dies dicta sunt, inquantum potero, animo repetam.* Quæ *quidem ego cùm audirem, ad eorum mihi uitam qui beati à sapientibus dicerentur, accedere uidebar.* Nam *& quæ pridie quàm adessem inter eos dicta sunt,* Auieno *mihi insinuante comperta sunt: & omnia scripto mandaui: ne quid subtraheret obliuio.* Quæ *si ex me audire gestis: caue existimes diem unam referẽdis, quæ per tot dies sunt dicta, sufficere.* DEC. Quẽ*nam igitur, & inter quos, aut unde ortum sermonem*

Posthumiane fuisse dicebat? Ita præstò sum indefessus auditor. Tum ille, Declinante, inquit, in uesperum die, quem Saturnale festum erat insecuturum, cum Vectius Prætextatus domu conuenire se gestientibus copiam faceret, eò uenerunt Aurelius Symmachus, & Cecinna Albinus, cùm ætate, tum etiam moribus ac studijs inter se coniunctissimi. Hos Seruius, inter Grammaticos doctorem recens professus, iuxta doctrinam mirabilis & amabilis: uerecundè terram intuens, & uelut latenti similis, sequebatur. Quos cùm prospexisset, obuiamq; processisset, ac perblandè salutauisset, conuersus ad Furium Albinum, qui tum fortè cum Auieno aderat. Vis'ne ait mi Albine, cũ his, quos aduenisse peropportunè uides, quosq; iure ciuitatis nostræ lumina dixerimus, eam rem de qua inter nos nasci cœperat sermo, communicemus? Quid ni? maximè uelim, Albinus inquit. Nec enim ulla alia de re, quàm de doctis quæstionibus colloqui, aut nobis aut his potest esse iucundius. Cumq; consedissent, tum Cecinna: Quidnã id sit, mi Prætextate, tametsi adhuc nescio: dubitare tamẽ non debeo, esse scitu optimum: cùm & uobis ad colloquendum causam attulerit, & nos eius expertes esse non sinatis. Atqui scias, inquit, oportet, eum inter nos sermonem fuisse: ut cùm dies crastinus festis Saturno dicatis initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus: id est, quando crastinũ diem initium sumere existimemus. Et inter nos quidem parua quædã de hac disputatione libauimus: uerùm quia te, quicquid in libris latet, inuestigare notius est, quàm ut per uerecundiam negare possis, pergas (uolo) in medium proferre, quicquid de hoc quod quærimus, edoctum tibi comprehensumq; est.

De principio ac diuisione ciuilis diei.

CAPVT III.

TVm Cecinna : Cum uobis, qui me in hunc sermonem adducitis, nihil ex omnibus quæ ueteribus elaborata sunt, aut ignoratio neget, aut obliuio subtrahat, superfluũ uideo, inter scientes nota proferre. Sed ne quis me existimet, dedignatione consultationis grauari: quicquid de hoc mihi tenuis memoria suggesserit, paucis reuoluã. Post hæc, cum omnes paratos ad audiendũ erectosq; uidisset, ita exorsus est: M. Varro in Rerum humanarũ libro, quẽ de diebus scripsit: Homines, inquit, qui ex media nocte ad proximã mediam noctẽ his horis uigintiquatuor nati sunt, uno die nati dicuntur. Quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem diuisisse, ut qui post solis occasum ante mediam noctẽ natus sit, illo quẽ nox consecuta est: contra uerò qui in sex noctis horis posterioribus nascitur, eo die uideatur natus, qui post eam noctẽ diluxerit. Athenienses autẽ aliter obseruare, idẽ Varro in eodẽ libro scripsit: eosq; à solis occasu, ad solem iterũ occidentem, omne id mediũ tempus, unum diem esse dicere. Babylonios porrò aliter: A sole enim exorto, ad exortũ eiusdem incipientẽ, id spatiũ unius diei nomine uocare. Vmbros uerò unũ & eundẽ diem esse dicere, à meridie ad insequentẽ meridiem. Quod quidẽ, inquit Varro, nimis absurdũ est. Nam qui Calẽdis hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius natalis uideri debebit, & Calendarum dimidiatus, & qui post Calendas erit, usq; ad horam eius diei sextam. Populũ autem Romanũ, ita uti Varro dixit, dies singulos annumerare à media nocte ad mediam proximã, multis argumẽtis ostenditur. Sacra sunt enim Romana, partim diurna, partim nocturna. Et eis quæ diurna sunt, ab hora sexta noctis præcedẽtis, sequẽtis uerò nocturnis sacris tẽpus impenditur. Ad hoc, ritus quoq; & mos auspicandi, eandem esse obseruationẽ docet. Nam ma-

Ex Gellio li.3. capite 2. de diei initio.

Athenienses.

Babylonij.

Vmbri.

Romani.

gistrat

gistratus, quãdo uno die eis & auspicandũ est, & id agendum, super quo processit auspiciũ: post mediam noctẽ auspicãtur, & post exortũ solem agũt: auspicatiq; & egisse eadem die dicuntur. Præterea Tribuni plebis, quos nullum diem integrum abesse Roma licet, cùm post mediã noctem proficiscuntur, & post primam facem ante mediã noctem sequentem reuertuntur: non uidentur abfuisse diem: quoniam ante horam noctis sextam regreßi, partem aliquam illius in urbe cõsumunt. Quintum quoq; Mutiũ Iurisconsultum dicere solitũ legi: non esse usurpatam mulierẽ, quæ cùm Calendis Ianuarijs apud uirum matrimonij causa esse cœpisset, ad diem quartum Calendas Ianuarias sequentes *usurpata esset. Non enim posset impleri trinoctium, quo abesse à uiro usurpãdi causa ex duodecim tabulis deberet: quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ, alterius anni essent, qui inciperet ex Calẽdis. Vergilius quoq; id ipsum ostendit: ut hominem decuit poëticas res agentem, recondita, atq; operta ueteris ritus significatione: *usurpatum isset, antiq.

-Torquet, inquit, medios nox humida cursus, *Aeneid. 5.*
Et me sæuus equis Oriens afflauit anhelis.

His enim uerbis diem, quem Ro. ciuilem appellauere, à sexta noctis hora oriri admonet. Idem poëta quando nox quoq; incipiat, expreßit in sexto. Cùm enim dixisset:

Hac uice sermonum roseis Aurora quadrigis *Aeneid. 6.*
In medium æthereo cursu traiecerat axem.

Mox suggeßit uates:

Nox ruit, Aenea: nos flendo ducimus horas.

Sed ita obseruantißimus ciuilium definitionum diei & noctis initia descripsit. Qui dies ita diuiditur: Primum tempus diei dicitur mediæ noctis inclinatio. deinde gallicinium. inde conticinium, cùm & galli conticescunt, & homines

mines etiam tum quiescunt, deinde diluculum, id est, cùm incipit dignosci dies. inde manè, dum dies clarus: manè autem dictum, aut quòd ab inferioribus locis, id est, à manibus, exordium lucis emergat, aut (quod uerius mihi uidetur) ab omine boni nominis: nam & Lanuuini manè pro bono dicunt, sicut apud nos quoque contrarium est immane: ut, immanis belua, uel immane facinus, & hoc genus cætera, pro non bono. Deinde à manè ad meridiem, hoc est, ad medium diem. inde iam suprà uocatur tempus occiduum, & mox suprema tempestas, hoc est, diei nouissimum tempus: sicut expressum est in duodecim tabulis, Solis occasus suprema tempestas esto. deinde uespera, quod à Græcis tractum est: illi enim ἑσπέραν à stella Hespero dicũt, unde & Hesperia Italia, quòd Occasui subiecta sit, nominatur. ab hoc tempore prima fax dicitur, deinde concubia, & inde intempesta, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. Hæc est diei ciuilis à Romanis obseruata diuisio. Ergo noctu futura, cùm media esse cœperit, auspicium Saturnaliorum erit, quibus die crastini mos inchoandi est.

Latinè dici Saturnaliorum, noctu futura, & diecrastini.

CAPVT IIII.

HIc cùm omnes, quasi uetustatis promptuarium, Albini memoriam laudauissent: Prætextatus Auienum uidens Furio insusurrantem: Quid'nam hoc, mi Auiene, inquit, quod uni Albino indicatum, clam cæteris esse uelis? Tum ille: Moueor quidem autoritate Cecinnæ: nec ignoro, errorem in tantam non cadere doctrinam. Aures tamen meas ista uerborum nouitas perculit, cùm Noctu futura & Diecrastini, magis quàm futura nocte, & Die crastino dicere (ut regulis placet) maluit. Nam Noctu non appel

appellatio, sed aduerbium est. Porrò Futura, quod nomen est, non potest cum aduerbio conuenire. Nec dubium est, hoc inter se esse Noctu & Nocte, quod Diu & Die. Et rursus: Die & crastini, non eodem casu sunt, & nisi casus idem, nomina in eiusmodi elocutione non iungit. Saturnaliorum deinde cur malimus, quàm Saturnalium dicere, opto dignoscere. *Appellatio pro nomine.*

Ad hæc cùm Cecinna renidens, taceret, & Seruius à Symmacho rogatus esset, quid'nam de his existimaret, Licet, inquit, in hoc cœtu, non minus doctrina, quàm nobilitate reuerendo, magis mihi discendũ sit, quàm docendum: fabulabor tamen arbitrio iubentis, & insinuabo primùm de Saturnalibus, pòst de cæteris, unde sit sic eloquendi non nouitas, sed uetustas. Qui Saturnalium dicit, regula innititur. *Saturnalium.* Nomina enim, quæ datiuum pluralem in bus, mittunt, nunquam genitiuum eiusdem numeri syllaba creuisse patiuntur: sed aut totidem habet, ut Monilibus monilium, Sedilibus sedilium: aut una syllaba minus est, ut Carminibus carminum, Luminibus luminum. Sic ergo Saturnalibus rectius Saturnalium, quàm Saturnaliorum. Sed qui Saturnaliorum dicunt, autoritate magnorum muniuntur uirorũ. *Saturnaliorũ.* Nam & Sallust. in I I I. Bacchanaliorum ait: & Masurius Fastorum I I. Vinaliorum, inquit, dies Ioui sacer est, non, ut quidam putant, Veneri. Et ut ipsos quoq; Grammaticos in testimonium citem, Verrius Flaccus in eo libello, qui Saturnus inscribitur: Saturnaliorum, inquit, dies apud Græcos quoq; *festi habẽtur. *fasti Et in eodem libro: Dilucidè me, inquit, de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbitror. Item Iulius Modestus de ferijs: Saturnaliorum, inquit, Feriæ. Et in eodem libro: Antiâs, inquit, Agonaliorum repertorem Numam Pompilium refert. Hæc tamen

inquies

inquies, autoritas quæro an poßit aliqua ratione defendi. Planè quatenus alienum non est, committi Grammaticum cum sua analogia, tentabo suspicionibus eruere, quid sit, quod eos solita enuntiatione detorserit: ut mallent Saturnaliorum, quàm Saturnalium dicere. Ac primum æstimo quòd hæc nomina, quæ sunt festorum dierum neutralia, carentq; numero singulari, diuersæ conditionis esse uoluerunt, ab his nominibus, quæ utroque numero figurantur. Compitalia enim, & Bacchanalia, & Agonalia, & Vinalia, & reliqua his similia, festorum dierum nomina sunt, nec singulariter nominantur: aut si singulari numero dixeris, non idem significabis, nisi adieceris festum: ut Bacchanale festum, & Agonale festum, & reliqua, ut iam non positiuum sit, sed adiectiuum, quod Græci ἐπίθετον uocant. Animati sunt ergo ad faciendã discretionem in genitiuo casu, ut ex hac declinatione exprimerent nomẽ solennis diei: scientes in nõnullis sæpe nominibus datiuo in bus, exeunte, nihilominus genitiuum in rum, finiri, ut domibus, domorum, duobus, duorum, ambobus, amborum. Ita & uiridia, cùm ἀντὶ ἐπιθέτου accipiuntur, genitiuum in ium faciunt, ut uiridia prata, uiridium pratorũ. Cùm uerò ipsam loci uiriditatem significare uolumus, uiridiorũ dicimus: ut cùm dicitur, formosa facies uiridiorũ. Tunc enim uiridia, quasi positiuum ponitur, non accidens. Tanta autem apud ueteres fuit licentia huius genitiui, ut Asinius Pollio uectigaliorum frequenter usurpet, quòd uectigal non minus dicatur, quàm uectigalia. Sed & cùm legamus: Læuáq; ancile gerebat: tamen & anciliorum relatum est. Videndum ergo, ne magis uarietas delectauerit, quàm ut ad amußim uerũ sit, festorum dierum nomina sic uocata. Ecce enim & præter solennium dierum uocabula, alia quoque sic declinata

Cur autores Saturnaliorum dicere maluerũt, quàm Saturnalium.

nata reperimus, ut præcedēs sermo patefecit: uiridiorū, & uectigaliorum, & anciliorum Sed & ipsa festorū nomina secundum regulā declinata apud ueteres reperio. Siquidē Varro Ferialiū diem ait à ferendis in sepulchra epulis dici. Nō dixit Ferialiorū. Et alibi Floralium non Floraliorū ait, cùm idem non ludos Florales illhic, sed ipsum festum Floralia significaret. Masurius etiam II. Fastorū, Liberalium dies, inquit, à pontificibus Agonium Martiale appellatur. Et in eodem libro: Eam noctem deinceps, quæ in sequentem diem, qui est Lucarium, non dixit Lucariorum. Itemq; Liberaliū multi dixerunt, non Liberaliorum. Vnde pronuntiandū est, ueteres indulsisse copiæ per uarietatem: ut dicebant exanimos & exanimes, inermes & inermos, tum bilaros, atq; bilares. Et ideo certum est, licitò & Saturnalium & Saturnaliorū dici: cùm alterum regula, cum autoritate: alterum etsi sola, sed multorū defendit autoritas. Reliqua autem uerba, quæ Aueno nostro noua uisa sunt, ueterū nobis sunt testimonijs asserendo. Ennius enim, nisi cui uidetur inter nostræ ætatis politiores mūditia respuendus, noctu concubia dixit his uerbis: *licitè

Noctu.

Qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
Mœnia concubia, uigilesq; repentè cruentant.

Quo in loco animaduertendum est, non solùm quòd noctu cōcubia, sed etiā quòd qua noctu dixerit. Et hoc posuit in Annaliū septimo, in quorū tertio clarius quidē idem dixit:

Hac noctu filo pendebit Hetruria tota.

Claudius etiam Quadrigarius Annal.?. Senatus autem noctu conuenire, noctu multa domum dimitti. Non esse ab re puto, hoc loco id quoque admonere, quòd decemuiri in XII. tabulis insitatissimè nox, pro noctu dixerunt. Verba hæc sunt: Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure

iure cæsus esto. In quibus uerbis id etiam notandum est, quod ab eo, quod est is, non eum, casu accusatiuo, sed im, dixerunt. Sed nec diecrastini à doctissimo uiro sine ueterũ autoritate prolatum est: quibus mos erat, modò diequinti, modò diequinte, pro aduerbio copulaté dicere. Cuius indicium est, quòd syllaba secunda corripitur, quæ natura producitur, cùm solùm dicitur die. Quòd autem diximus, extremam istius uocis syllabam tum per e, tum per i, scribi, consuetum id ueteribus fuit, ut his literis plerunque in fine indifferenter uterentur: sicut pristinè & pristini, procliuè procliui. Venit ecce illius uersus Pomponiani in mentem, qui est ex Atellana, quæ *Meuia inscribitur:

Ex Gellio lib. 10. cap. 24. de diecrastini.

*Metui

Dies hic sextus, cùm nihil egi: die
Quarte moriar fame.

Diepristine eodem modo dicebatur, quod significabat diepristino, id est, priore, quod nunc pridie dicitur, conuerso compositionis ordine, quasi pristino die. Nec inficias eo, lectum apud ueteres die quarto. Sed inuenitur hoc de transacto, non de futuro positum. Nam Cn. *Marius homo impensè doctus, in mimiambis pro eo dicit, quod nudiusquartus nos dicimus, in his uersibus:

*Matius antiq.

Nuper die quarto ut recordor, & *certè
Aquarium urceum unicum domi fregit.

*Antiquus codex habet certò, id est, de industria.

Hoc igitur intererit: ut die quarto quidem, de præterito dicamus: die autem quarte, de futuro. Verùm ne de diecrastini nihil retulisse uideamur, suppetit Cælianum illud ex libro Historiarum secundo. Si uis mihi equitatum dare, & ipse cum cætero exercitu me sequi, die quinti Romæ in Capitolio curabo tibi cœnam coctam. Hîc Symmachus: Cælius tuus, inquit, & historiam, & uerbum ex Originibus M. Catonis accepit, apud

apud quē ita ſcriptū eſt: Igitur dictatorem Carthaginēſium magiſter equitū monuit: Mitte Romā mecū equitatum, die quinti in Capitolio tibi cœna cocta erit. Et Prætextatus. Exiſtimo nonnihil ad demonſtrandā cōſuetudinem ueterū etiā et Prætoris uerba cōferre, qui more maiorū ferias conn cipere ſolet, quæ appellātur Cōpitalia. Ea uerba hæc ſunt: Die noni poſt Calend. Ian. Quiritibus Compitalia erunt.

De exautoratis, obſoletisq; uerbis. Tum rectè ac Latinè dici, mille uerborum eſt, &c. CAP. V.

TVm Auienus aſpiciens Seruium, Curius, inquit, & Fabritius, & Coruncanus antiquiſſimi uiri, uel etiam his antiquiores, Horatij illi Trigemini, planè ac dilucidè cum ſuis fabulati ſunt: neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelaſgorum, qui primi coluiſſe in Italia dicuntur, ſed ætatis ſuæ uerbis loquebantur. Tu autē proinde quaſi cum matre Euandri nunc loquere. Vis nobis uerba multis iam ſeculis obliterata reuocare: ad quorum congeriem præſtanteis quoque uiros, quorum memoriam continuus legendi uſus inſtruit, incitaſti. Sed antiquitatem uobis placere iactatis, quòd honeſta, & ſobria, & modeſta ſit. Viuamus ergo moribus præteritis, præſentibus uerbis loquamur. Ego enim id quod à C. Cæſare excellentis ingenij ac prudentiæ uiro, in primo de Analogia libro ſcriptum eſt, habeo ſemper in memoria, atq; in pectore, ut tanquam ſcopulum, ſic fugiam infrequens, atq; inſolens uerbum. Mille deniq; uerborum talium eſt, quæ cùm in ore priſcæ autoritatis crebrò fuerint, exautorata tamen à ſequenti ætate, repudiataq; ſunt. Horum copiam proferre nunc poſſem, ni tempus iam noctis propinquantis neceſſariæ diſceſſionis nos admoneret. Bona uerba quæſo, Prætextatus morali, ut aſſolet, grauitate ſubiecit, ne inſolenter parentis artium antiquitatis reue-

Gell. lib. 1. cap. 1.

Mille uerborū eſt, ex Gell. lib. 1. cap. 16.

rētiam uerberemus: cuius amorem tu quoq; dū dißimulas, magis prodis. Cùm enim dicis, mille uerborū est, quid aliud sermo tuus, nisi ipsam redolet uetustatem: Nam licet M. Cicero in oratione, quam pro Milone concepit, ita scriptum reliquerit: Ante fundum Clodij, quo in fundo propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum uersabatur ualentium: non uersabantur, quod in libris minus accuratè scriptis reperiri solet. Et in sexta in Antonium: Quis unquam in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille nummûm ferret expensum? Licet Varro quoq; eiusdem seculi homo in septimodecimo Rerum humanarum dixerit: Plus mille & centum annorum est: tamen fiduciam sic componendi, non nisi ex antecedentium autoritate sumpserunt. Nam Quadrigarius in tertio Annalium ita scripsit: Ibi occiditur mille hominum. Et Lucilius in III. Satyrarum:

Concepit dixit, eò quod Cicero scriptam metu perculsus integram non protulerit.

Ad portam mille, à porta est sex inde Salernum.

Alibi uerò etiā declinationem huius nominis executus est. Nam in XV. libro ita dicit:

Hunc milli paßûm qui uicerit atq; duobus,
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
Maiori spatio ac diuersus uidebitur ire.

Idem in libro nono:

Tu milli nummûm potes uno quærere centum.

Milli paßûm dixit, pro mille paßibus: & milli nummûm dixit, pro mille nūmis, aperteq; ostendit, mille & uocabulū esse, & singulari numero dici, et casum etiā capere ablatiuū, eiusq; pluratiuū esse millia. Mille enim nō ex eo ponitur, quod Græcè χίλια dicuntur, sed quod χιλιάς. Et sicut una chilias & duæ chiliades: ita unum mille, & duo millia ueteres certa atq; directa ratione dicebāt. Et heus tu: his ne tam doctis uiris, quorū M. Cicero, & Varro imitatores se glorian

gloriantur, adimere uis in uerborum comitijs ius suffragãdi? & tanquam sexagenarios maiores de ponte deijcies? Plura de hoc differemus, ni nos inuitos ab inuito discedere hora cogeret. Sed uultis'ne diem sequentem, quem omnes plerique abaco & latrunculis conterunt, nos istis sobrijs fabulis à primo lucis in cœnæ tempus, ipsam quoq; cœnam nõ obrutam poculis, non lasciuientem ferculis, sed quæstionibus doctis pudicam, & mutuis ex lectione relationibus exigamus? Sic enim ferias pro omni negotio fœtas commodi senserimus, non animum (ut dicitur) remittẽtes: nam remittere (inquit Musonius) animum quasi amittere est: sed demulcentes eum paulũ, atq; laxantes iucundis honestisq; sermonũ illectationibus. Quòd si ita decernitis, dijs penatibus meis huc cõueniendo gratissimum feceritis. Tum Symmachus: Nullus, qui quidem se dignum hoc conuentu meminerit, sodalitatem hanc, uel ipsum cõuentus regem repudiabit. Sed ne quid ad perfectionem cœtus desideretur, inuitandos ad eundem congressum conuictumq; censeo Flauianum, qui quantò mirando uiro & uenusto patre præstantior, non minus morum ornatu uitæq; grauitate, quàm copia profundæ eruditionis asseruit: simulq; Posthumianum, qui forum defensionũ dignatione nobilitat: & Eustathium, qui tantus in omni philosophiæ genere est, ut solus nobis repræsentet trium philosophorum ingenia, de quibus nostra antiquitas gloriata est. Illos dico, quos Athenienses quondam ad senatum legauere impetratũ uti mulctam remitteret, quam ciuitati eorum fecerat, propter Oropi uastationẽ. Ea mulcta fuerat talentûm ferè quingẽtûm. Erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: quos ferunt seorsum quenq; ostentandi gratia, per celeberrima urbis loca, magno homi-

Gell. lib. 18. cap. 2.

Gell. lib. 7. cap. 14.

num conuentu dissertauisse. Fuit (ut relatum est) facundia Carneades uiolenta, & rapida: scita, & tereti Critolaus: modesta Diogenes, & sobria. Sed in senatum introducti, interprete usi sunt Cœlio senatore. At hic noster cùm sectas omneis assecutus, sed probabiliorem secutus sit: omniaq; hæc inter Græcos genera dicendi solus impleat: inter nos tamen ita sui locuples interpres est, ut nescias, qua lingua facilius, uel ornatius expleat operam differendi. Probauere omnes Q. Aurelij iudicium, quo edecumatos elegit sodales: atque his ita constitutis, primum à Prætextato simul deinde à se discedentes, domum quisque suam regreßi sunt.

De origine, ac usu prætextæ: & quomodo hæc in usum transierit nominis: inibiq; de aliorum quorundam nominum propriorum origine. CAP. VI.

POstero die ad ædes Vectij matutini omnes, inter quos pridie conuenerat, affuerunt: quibus Prætextatus in bibliothecam receptis, in qua eos opperiebatur, Præclarum, inquit, diem mihi fore uideo, cùm & uos adestis, & affuturos se illi, quos ad conuentus nostri societatem rogari placuit, spoponderunt. Soli posthumiano antiquior uisa est instruendarum cura defensionum: in cuius abnuentis locum, Eusebium Graia & doctrina, & facundia clarum rhetorem surrogaui: insinuauiq; omnibus, ut exorto die, se nobis indulgerent: quandoquidem nullis hodie officijs publicis occupari fas esset. Togatus certè, uel trebeatus, paludatúsue, seu prætextatus, hac die uidetur nullus. Tum Auienus, ut ei interpellandi mos erat: Cùm sacrum mihi, ait, ac Reip. nomen Prætextate tuum inter uocabula diuersi habitus refers: admoneor non ludicræ (ut extimo) quæstionis. Cùm enim uestitus togæ, uel trabeæ, seu paludamenti, nullum de se proprij nominis usum fecerit, quæro abs te, cur hoc

*hoc de solo prætextæ habitu usurpauerit uetustas: aut huic nomini quæ origo contigerit. Inter hæc Auieni dicta, Flauianus & Eustathius, par insigne amicitiæ, ac minimo post Eusebius ingressi, alacriorem fecêre cœtum: acceptaq; ac reddita salutatione, consederunt: percontantes, quidnam offenderint sermocinationis. Tum Vestius, Peropportune affuistis mihi, inquit, assertorem quærenti. Mouet enim mihi Auienus noster mei nominis quæstionem: & ita originem eius flagitat, tanquam fides ab eo generis exigenda sit. Nam cùm nullus sit, qui appelletur suo nomine uel Togatus, uel Trabeatus, uel Paludatus: cur prætextatus nomen habeatur, postulat in medium proferri. Sed & cùm posti inscriptum sit Delphici templi, & unius è numero septem sapientum eadem sit ista sententia, γνῶθι σεαυτὸν, quid in me scire existimandus sim: si nomen ignoro, cuius mihi nunc & origo, & causa dicenda est? Tullus *Hostilius rex Romanorum tertius, debellatis Hetruscis, sellam curulem, lictoresq; & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia magistratuum Hetruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit. Sed prætextam illo seculo puerilis non usurpabat ætas. Erat enim, ut cætera quæ enumeraui, honoris habitus. Sed postea Tarquinius Demarati exulis Corinthij filius Priscus, quem quidam Lucumonem uocitatum ferunt, rex tertius ab Hostilio, quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphum. Quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quòd hostem manu percusserat, & pro concione laudauit, & bulla aurea prætextaq; donauit: insigniens puerum ultra annos fortem, præmijs uirilitatis & honoris. Nam sicut prætexta magistratum, ita bulla gestamen erat triumphantium: quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remedijs, quæ crederent aduersus*

*aliâs, Hos filius addi tum est.

Prætexta qu fuerit origo, c quomodo usu pari cœperit pueris.

*inuidiam ualentißima. Hinc deductus mos, ut prætexta & bulla in usum puerorum nobilium usurparentur: ad omen & uota concilianda uirtutis: ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. Alij putant eundem Priscum, cùm is statum ciuium solertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse: instituisseq́;, ut patricij bulla aurea cùm toga, cui purpura prætexitur, uterentur: duntaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum. Cæteris autem, ut prætexta tantum uterentur indultū: sed usque ad eos, quorum parentes equo stipendia iusta meruissent. Libertinis uerò nullo iure uti prætextis licebat: ac multò minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necesßitudo. Sed postea libertinorum quoque filijs prætexta concessa est: ex causa tali, quam M. Lelius augur refert: qui bello Punico secundo duumuiros dicit ex senatusconsulto, propter multa prodigia, libros Sibyllinos adisse: & inspectis his nuntiasse, in Capitolio supplicandum, lectisterniumq́; ex collata stipe faciendum: ita ut libertinæ quoque, quæ longa ueste uterentur, in eam rem pecuniam subministrarent. Acta igitur obsecratio, pueris ingenuis, itemq́; libertinis: sed & uirginibus patrimis, matrimisq́; pronuntiantibus carmen. Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filij, qui ex iusta duntaxat matrefamiliâs nati fuissent, togam prætextam, & lorum in collo pro bullæ decore gestarent. Verrius Flaccus ait: Cùm populus Romanus pestilentia laboraret: essetq́; respōsum, id accidere, quòd Dij despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum: euenisseq́;, ut Circensium die, puer de cœnaculo pompam superne despiceret, & patri referret, quo ordine secreta sacrorum in arca *pilenti composita uidisset. Qui cùm rem gestam Senatui nunt*

*Antiquus codex, pilento imposita. erat autem pilentum uehiculum pensile.

nuntiasset: placuisse, uelari loca ea, quà pompa ueheretur: atque ita peste sedata, puerum qui ambiguitatem sortis absoluerat, togæ & prætextæ usum munus impetrauisse. Vetustatis peritissimi referunt, in raptu Sabinarum, unam mulierum nomine Hersiliam, dum adhæreret filiæ, simul raptam. Quam cùm Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum eius confugerat, uirtute conspicuo uxorem dedisset, natum ex ea puerum, antequam ulla alia Sabinarum partum ederet: eumq;, quòd primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium à matre uocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætexta insignibus honoratum. Is enim cùm raptas ad consolandum uocasset, spopondisse fertur, se eius infanti, quæ prima sibi ciuem Romanum esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent: quam inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. Togam quoque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore, ingenuitatis pudore regerentur.

Diximus unde prætexta, adiecimus & causas quibus existimatur concessa pueritiæ. Nunc idem habitus quo argumento transierit in usum nominis, paucis explicandum est. Mos anteà senatoribus fuit, in curiã cum prætextatis filijs introire. Cùm in senatu res maior quæpiam consultaretur, eaq; in diem posterum prolata esset, placuit ut hanc rem, super qua tractauissent, nequis enuntiaret, priusquàm decreta esset. Mater Papyrij pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percontatur filiũ, quid'nam in senatu egissent patres: puer respondit, tacendũ esse, neq; id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior, secretum rei, & silentium pueri, animum eius ad exquirendum euerberat. Quærit igitur

Prætexta, quomodo in usu nominis trãsierit. Ex Gellio lib. 1. cap. 23.

compreßius,uiolentiusq́;. Tum puer, urgente matre, lepidi atq; festiui mendacij cõsilium capit. Actum in senatu dicit, utrum uideretur utilius, magisq́; ex republica esse: unus'ne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset. Hoc *ubi illa audiuit, animo compauescit: domo trepidans egreditur: ad cæteras matronas affert. Postridieq́; ad Senatum copiosæ matrumfamiliâs cateruæ confluunt: lachrymantes atq; obsecrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quàm uni duæ. Senatores ingredientes curiam, quæ illa mulierum intemperies, & quid sibi postulatio isthæc uellet, mirabantur: & non ut paruæ rei prodigium, illam uerecundi sexus impudicam insaniam pauescebant.* Puer Papyrius *publicum metum demit.* Nam *in medium curiæ progressus, quid ipsi mater audire instituisset, quid matri ipse simulasset, sicuti fuerat, enarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri exosculatur: consultumq́; facit, uti posthac pueri cum patribus in curiam non introëant præter illum unum* Papyrium: *eiq́; puero postea cognomentum honoris gratia, decreto inditum* Prætextatus: *ob tacendi, loquendiq́; in prætextata ætate prudentiam.* Hoc *cognomentum postea familiæ nostræ in nomen hæsit.* Non *aliter dicti* Sciones, *nisi quòd* Cornelius, *qui patrem luminibus carentem pro baculo regebat,* Scipio *cognominatus, nomen ex cognomine posteris dedit.* Sic Messala *tuus,* Auiene, *dictus cognomento* Valerij Maximi, *qui pòst quàm* Messanam *urbem Siciliæ nobilißimam cepit,* Messala *cognominatus est.* Nec *mirum, si ex cognominibus nata sunt nomina: cùm contrà & cognomina ex proprijs sint tracta nominibus: ut ab* Aemilio Aemilianus, *à* Seruilio Seruilianus. Hic *subiecit* Eusebius: Messala *&* Scipio, *alter de pietate, de uirtute alter, ut refers, cognomenta repererunt.* Sed *scropha & Asina,*

Scipionum nomen unde.

Messala.

& Asina, quæ uiris non mediocribus cognomẽta sunt, uolo dicas unde contigerint: cùm contumeliæ, quàm honori propiora uideantur. Tum ille: Nec honor, nec iniuria, sed casus fecit hæc nomina. Nam Asinæ cognomentum Cornelijs datum est, quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo, seu filia data marito, cùm sponsores ab eo solenniter poscerentur, asinam cum pecuniæ onere produxit in forũ, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Tremellius uerò, Scropha cognominatus est, euentu tali. Is Tremellius cum familia, atque liberis in uilla erat, serui eius, cùm de uicino scropha erraret, surreptam conficiunt. Vicinus aduocatis custodibus, omnia circumuenit, ne quà hæc efferri possit: isq; ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius qui ex uillico rem comperisset, scrophæ cadauer sub centonibus collocat, super quos uxor cubabat. Quæstionem uicino permittit. Cum uentum est ad cubiculum, uerba iurationis concipit, nullam esse in uilla sua scropham, nisi illam, inquit, quæ in centonibus iacet: lectulum monstrat. Ea facetißima iuratio, Tremellio Scrophæ cognomen dedit. Asina. Scropha.

De Saturnaliorum origine ac uetustate: ubi & alia quædam obiter perstringuntur. CAP. VII.

DVm ista narrantur, unus è famulitio, cui prouincia erat, admittere uolentes dominum conuenire, Euangelum adesse nuntiat cum Dysario, qui tunc Romæ præstare uidebantur cæteris medendi artem profeßis. Corrugato indicauere uultu plerique de consedentibus, Euangeli interuentum otio suo inamœnum, minusq; placido conuentui congruentem. Erat enim amarulenta dicacitate, & lingua proteruè mordaci: procax, ac securius offensarũ, quas sine delectu chari uel non amici in se paßim uerbis odia ferentibus prouocabat. Sed Prætextatus, ut erat in omnes

æque placidus ac mitis, ut admitterētur missis obuijs imperauit: quos Horus *ingredientes commodum consecutus comitabatur, uir corpore atq; animo iuxtà ualidus: qui post inter pugiles palmas, ad philosophiæ studia migrauit: sectamq;* Antisthenis, *&* Cratetis, *atq; ipsius* Diogenis *secutus, inter* Cynicos *nõ incelebris habebatur.* Sed Euangelus *postquàm cœtum tanta assurgētem sibi ingressus offendit: Casus'ne, inquit, hos omnes ad te* Prætextate *contraxit: an altius quiddam, cui remotis arbitris opus sit, cogitaturi ex dispositio conuenistis? Quod si ita est, ut existimo: abibo potius, quàm me uestris miscebo secretis: à quibus me amouebit uoluntas, licet fortuna fecisset irruere.* Tum Vectius *quamuis ad omnem patientiam constanter animi tranquillitate firmus esset, nõnihil tamen cõsultatione tam proterua motus: Si aut me, inquit,* Euangele, *aut hæc innocentiæ lumina cogitasses, nullum inter nos tale secretum opinareris: quod non uel tibi, uel & uulgò fieri dilucidum posset: quia neq; ego sum immemor, nec horum quenquam inscium credo sancti illius præcepti philosophiæ: Sic loquendum esse cum hominibus, tanquam* Dij *audiant: sic loquendum cum* Dijs, *tanquam homines audiant. Cuius secunda pars sancit, ne quid à* Dijs *petamus, quod uelle nos indecorum sit hominibus confiteri.* Nos *uerò, ut & honorem sacris ferijs haberemus, & uitaremus tamē torporem feriandi, atq; otium in negotium utile uerteremus, conuenimus: diem totum dictis fabulis uelut ex symbolo cõferendis daturi.* Nam *si per sacra solennia riuos deducere religio nulla prohibet: si salubri fluuio mersare oues fas, & iura permittunt: cur non religionis honor putetur, dicare sacris diebus sacrũ studiũ literarũ? Sed quia uos quoq;* Deorum *aliquis nobis additos uoluit: facite, si uolentibus uobis erit, diem communibus & fabulis*

Georg.1.g

fabulis, & epulis exiganus: quibus ut omnes hodie, qui præsentes sunt, acquiescant, impetratum teneo. Tunc ille: Superuenire fabulis nõ euocatos, haud equidem turpe existimatur: uerùm sponte irruere in conuiuium alijs præparatum, nec ab Homero *sine nota, uel in fratre memoratum est. Et uide ne nimium arroganter tres tibi uelis* Menelaos *contigisse: cùm illi tanto regi unus euenerit. Tum omnes* Prætextatum *iuuantes orare, blandeq; ad commune inuitare consortium,* Euangelum *quidem sæpius, & maximè: sed nonnunquam & cùm eo pariter ingressos. Inter hæc* Euangelus *petitu omnium temperatus,* M. Varronis, *inquit, librum uobis arbitror non ignotum ex satyris* Menippeis, *qui inscribitur,* Nescis quid uesper serus uehat, *in quo conuiuarum numerum hac lege definit, ut neque minor quàm gratiarum sit, neque quàm* Musarum *numerosior.* Gell. lib. 13. ca. 11. de numero conuiuarum. *Hic uideo, excepto rege conuiuij, tot nos esse, quot sunt* Musæ. *Quid ergo perfecto numero quæritis adijciendos?* Et Vectius: *Hoc, inquit, præsentia uestra nobis præstabit, ut &* Musas *impleamus, & gratias: quas ad festum Deorum omnium principis æquum est conuenire. Cùm igitur consedissent,* Horus Auienum *intuens, quem familiarius frequentare solitus erat, In hoc, inquit, Saturni cultu, quem Deorum principem dicitis, ritus uidetur ab Aegyptiorum religiosissima gente, in arcana templorum, usque ad* Alexandri Macedonis *occasum defuisse: post quem tyrannide* Ptolemæorum *pressi, hos quoque Deos in cultum recipere,* Alexandrinorum *more, apud quos præcipuè colebantur, coacti sunt. Ita tamen imperio paruerunt, ut non omnino religionis suæ obseruata confunderent. Nam quia nunquam fas fuit* Aegyptijs, *pecudibus aut sanguine, sed precibus, & thure solo placare Deos. His autem duobus*

aduen

aduenis hostiæ erant ex more mactandæ: fana eorum extra pomerium locauerunt, ut & illi sacrificij solenni sibi cruore colerentur: nec tamen urbana templa pecudum morte polluerentur. Nullum itaq; Aegypti oppidum intra muros suos aut Saturni, aut Serapis fanum recepit. Horum alterum uix, ægreq; à uobis admissum audio. Saturnum uerò uel maximo inter cæteros honore celebratis. Si ergo nihil est, quod me hoc scire prohibeat, uolo in medium proferatur. Hic Auienus in Prætextatum expectationem consulentis remittens, Licet omnes, ait, qui adsunt, pari doctrina polleant: sacrorum tamen omnium Vectius unicè conscius, potest tibi & originem cultus, qui huic Deo penditur, & causam festi solennis aperire. Quod cùm Prætextatus in alios refundere tentasset: omnes ab eo impetrauerunt, ut ipse dissereret. Tunc ille silentio facto, ita exorsus est.

Saturnaliorum origo.

Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre, fas est: non quæ ad arcanam diuinitatis naturam refertur, sed quæ aut fabulosis admista dissceritur, aut à Physicis in uulgus aperitur. Nam occultas & manantes ex meri ueri fonte rationes, ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur: sed si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas iubetur. Vnde quæ scire fas est, Horus noster licebit mecum recognoscat. Regionem istam, quæ nunc uocatur Italia, regno Ianus obtinuit. Qui (ut Hyginus, Protarchum Trallianum secutus tradit) cùm Camese æquè indigena terram hanc ita participata potentia possidebat: ut regio, Camesene: oppidum, Ianiculum uocitaretur. Pòst ad Ianum solùm regnum redactum est: qui creditur geminam faciem prætulisse, ut quæ ante, quæq; post tergum essent, intueretur. Quod proculdubio ad prudentiam regis, solertiamq; referendum est: qui & præterita nosset, & futura

Saturnaliorum causa una.

prospiceret:sicut Anteuorta,*&* Postuorta,*diuinitatis scilicet aptissimæ comites,apud* Romanos *coluntur. Hic igitur Ianus,cùm Saturnum classe peruectum excepisset hospitio: & ab eo edoctus peritiam ruris,ferum illum,& rudem ante fruges cognitas uictum in melius redegisset, regni eum societate muneravit. Cùm primus quoq; æra signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, ut quoniam ille naui fuerat auectus,ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera uerò nauis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret.* Aes *ita fuisse signatum, hodieq; intelligitur in aleæ lusu: cùm pueri denarios in sublime iactantes, capita aut nauim, lusu teste uetustatis,exclamant. Hos unà concordes regnasse, uicinaq; oppida opera communi condidisse, præter* Maronem, *qui refert, Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen: etiam illud in promptu est,quod posteri quoque duos eis continuos menses dicarunt,ut* December *sacrum Saturni,Ianuarius alterius uocabulum possideret. Cùm inter hæc subito Saturnus non comparuisset,excogitauit* Ianus *honorum eius augmentum.* Ac *primum terram omnem ditioni suæ parentem, Saturniam nominauit.* Aram *deinde cum sacris, tanquam* Deo, *condidit,quæ saturnalia nominauit.* Tot *seculis Saturnalia præcedunt* Romanæ *urbis ætatem.* Obseruari *igitur eum iussit maiestate religionis,quasi uitæ melioris autorem. Simulacrum eius indicio est: cui falcem,insigne messis, adiecit,*Huic Deo**insertiones surculorum,pomorumq; educationes, & omnium eiuscemodi fertilium tribuunt disciplinas.* Cyrenenses *etiam cùm rem diuinam ei faciunt,ficis recentibus coronantur, placentasq; mutuò missitant: mellis & fructuum repertorem Saturnum extimantes.*Hunc Romani *etiam Sterculium uocant,quòd prius stercore fœcunditatem*

Aeneid. 8.

**insitiones*

ditatem agris comparauerit. Regni eius tempora felicißima feruntur: cùm propter rerum copiam, tum etiam quòd nondum quisquam seruitio uel libertate discriminabatur.
*tuta *Quæ res intelligi potest, quòd Saturnalibus * tota seruis licentia permittitur. Alia Saturnaliorum causa sic traditur.*

Alia eorundem causa. *Qui erant ab Hercule in Italia relicti (ut quidam ferunt) irato, quòd incustoditum fuisset armentum: ut nonnulli existimant, consultò eos relinquente, ut aram suam atque ædem ab incursionibus tuerentur: ij ergo cùm à latronibus infestarentur, occupato edito colle, Saturnios se nominauerunt, quo antè nomine etiam idem collis uocabatur. Et quia se eius Dei senserunt nomine ac religione tutos, instituisse Saturnalia feruntur: ut agrestes uicinorum animos, ad maiorem sacri reuerentiam, ipsa indicti festi obseruatio uocaret.*

Tertia causa. *Nec illam causam quæ Saturnalibus aßignatur, ignoro: quòd Pelasgi (sicut Varro memorat) cùm sedibus suis pulsi, diuersas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam: & incerti quibus adhererent locis, eiusmodi accepere responsum:*

Στείχετε μαιόμενοι σικελῶν σατουρνίαν αἶαν
Ἠδ' ἀβοριγενέων κοτύλην οὗ νᾶσος ὀχεῖται
Αἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

*Acceptáque sorte, cùm Latium pòst errores plurimos appulissent, in lacu * Cutuliensium natam insulam deprehenderunt. Amplißimus enim cespes siue ille continens limus, seu paludis fuit, coacta compage, uirgultis & arboribus in syluæ licentiam comptus, iactantibus per omne mare fluctibus uagabatur: ut fides ex hoc etiam Delo facta sit, quæ celsa montibus, uasta campis, tamen per maria migrabat. Hoc igitur miraculo deprehenso, has sibi sedes prædictas esse*

*aliàs, Cutiliæ: Cutiliensi enatam, antiq.

esse didicerunt, uastatisq; Siciliensibus incolis, occupauere regionem: decima prædæ, secundum responsum, Apollini consecrata, erectis Diti sacello, & Saturno ara: cuius festū Saturnalia nominauerunt. Cumq; diu humanis capitibus Ditem, & uirorum uictimis Saturnum placare se crederent, propter oraculum, in quo erat:

Καὶ κεφαλὰς ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem, suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificijs infausta mutarent: inferentes Diti, nō hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata: & aras Saturnias, non mactando uiros, sed accensis luminibus excolētes: quia non solùm uirum, sed & lumina φῶτα significāt. Inde mos per Saturnalia mißitandis cereis cœpit. Alij cereos nō ob aliud mitti putant: quàm quòd hoc principe, ab incomi, & tenebrosa uita, quasi ad lucem, & bonarum artium scientiam editi sumus. Illud quoque in literis inuenio, quòd cùm multi occasione Saturnaliorum per auaritiam à clientibus ambitiosè munera exigerent, idq; onus tenuiores grauaret: Publicius Trib. pleb. tulit, ut nō nisi cerei ditioribus mißitarentur. Hic Albinus Cecinna subiecit: Qualem nūc permutationem sacrificij Prætextate memorasti, inuenio postea Compitalibus celebratam, cùm ludi per urbem in compitis agitabantur, restituti scilicet à Tarquinio Superbo Laribus ac Maniæ: ex responso Apollinis, quo præceptum est, ut pro *capitibus, capitibus supplicaretur. Idq; aliquandiu obseruatum, ut pro *familiariū sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri Lariū. Quod sacrificij genus, Iunius Brutus consul Tarquinio pulso aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allij, & papaueris supplicari iußit: ut responso Apollinis satisfieret de nomine capitum: remoto

Quæ origo mittendis cereis.

Mania deæ sacra.

*compitis,

*aliàs, familiarum

remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis. Factumq́; est, ut effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum si quod immineret famulijs, expiarent: ludosq́; ipsos ex uijs compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitauerunt. Sed perage cætera. Tunc Prætextatus: *Bene & opportune similis emendatio sacrificiorum relata est. Sed ex his causis, quæ de origine huius festi relatæ sunt, apparet Saturnalia uetustiora esse urbe Romana: adeò, ut ante Romam in Græcia hoc solenne cœpisse, L. Accius in annalibus suis referat his uerbis:*

Saturnaliorum uetustas.

Maxima pars Graiûm Saturno: & maximæ Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis.
Cumq́; diem celebrant, per agros, urbesq́; ferè omnes
Exercent epulis læti, famulosq́; procurant
*Quisq; suos: *nostriq́; itidem, & mos traditus illhinc*
Iste, ut cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

*nostrisq́;

De templo Saturni: deq́; his, quæ in huius æde aut imagine uisuntur: & quo modo intelligenda sint ea, quę de hoc Deo fabulosè dici consueuerunt. CAP. VIII.

NVnc de ipso Dei templo pauca referenda sunt. Tullum Hostilium cùm bis de Albanis, de Sabinis tertiò triumphasset, inuenio fanum Saturno ex uoto consecrauisse, & Saturnalia tunc primum Romæ instituta. Quamuis Varro lib. 6. qui est de sacris ædibus, scribat: ædem Saturni ad forum faciendum locasse L. Tarquinium regem: Titum uerò Largium Dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere, Senatum decresse, ut ædes Saturni fieret, eiq; rei L. Furium Trib. mil. præfuisse. Habet aram, & ante se cœnaculum. Illhic Græco ritu capite operto res diuina fit: quia primo à Pelasgis, pòst ab Hercule ita eam à principio factitatam putant. Aedem uerò

Saturni templum.

Aedes Saturni quare ærariũ.

Saturni

Saturni ærarium Romani esse uoluerunt: quòd tempore quo incoluit Italiam, fertur in eius finibus nullum esse furtum commissum: aut quia sub illo nihil erat cuiusquam priuatum:

Nec signare solum, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant.

*Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis uniuersa communia. Illud non omiserim, Tritonas cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositos: quoniam ab eius * commemoratione ad nostram ætatem historia elata, & quasi uocalis est: antè uerò, muta & obscura & incognita: quod testantur caudæ Tritonum, humi mersæ & absconditæ. Cur autem Saturnus ipse in compedibus uisatur, Verrius Flaccus causam se ignorare dicit: uerùm mihi Apollodori lectio suggerit. Saturnum Apollodorus alligari ait per annum laneo uinculo, & solui ad diem sibi festum: id est, mense hoc Decembri. Atq; inde prouerbium ductum: Deos laneos pedes habere. Significari uerò decimo mense semen in utero animatum in uitam grandescere: quod donec erumpat in lucem, mollibus naturæ uinculis detinetur: Est porrò idem κρόνος καὶ χρόνος. Saturnum enim, in quantum mythici fictionibus distrahunt, in tantum physici ad quandam uerisimilitudinem reuocant. Hunc aiunt abscidisse Cælij patris pudenda: quibus in mare deiectis, Venerem procreatam: quæ à spuma, unde coaluit, ἀφροδίτη nomen accepit. Ex quo intelligi uolunt, cùm chaos esset, tempora non fuisse. Siquidem tempus est certa dimensio, quæ ex cœli conuersione colligitur, Tempus cœpit inde. Ab ipso natus putatur κρόνος, qui (ut diximus) χρόνος est. Cumq; semina rerum omnium post cœlum gignendarũ de cœlo fluerent: & elementa uniuersa,*

Georgicõ 1. ubi tamen legitur, Nec signare quidem.

* commoratione

Tritones cur in æde Saturni.

Saturnus cur laneos habeat pedes.

Tempus quid.

quæ mundo plenitudinem facerent, ex illis seminibus funderentur, ubi mundus omnibus suis partibus membrisq; perfectus est: certo iam tempore finis factus est procedendi de cœlo semina ad elementorum conceptionem: quippe quæ iam plena fuerant procreata. Animalium uerò æternam propagationem ad Venerem generandi facultas ex humore translata est: ut per coitum maris fœmineæq; cuncta deinceps gignerentur. Propter abscissorum pudendorum fabulam, etiam nostri eum Saturnum uocitarunt: παρὰ τὴν σάθην, quod membrum uirile declarat, ueluti Sathunnum. Vnde Satyros etiam ueluti Sathunos (quòd sint in libidinem proni) appellatos opinantur. Falcem ei quidem putant attributam: quòd tempus omnia metat, execet, & incidat. Hunc aiunt filios suos solitum deuorare, eosdemq; rursus euomere. Per quod similiter significatur eum tempus esse, à quo uicibus cuncta gignantur absumànturq;, & ex eo denuo renascantur. Eundem à filio pulsum, quid aliud est, quàm tempora senescentia, ab his quæ pòst sunt nata, depelli? uinctum autem, quòd certa lege naturæ connexa sint tempora: uel quòd omnes fruges quibusdam uinculis, nodisq; alternentur. Nam & falcem uolunt fabulæ in Siciliam decidisse: quòd sit terra ista uel maximè fertilis.

Vnde Saturnius, unde etiã Satyri dicãtur.

Quis Deus Ianus: deq; uariis eius Dei nominibus ac potestate. CAP. IX.

De Iano.

E T *quia Ianum cum Saturno regnasse memorauimus: de Saturno autem quid mythici, uel physici existiment, iam relatum est: de Iano quoq; quid ab utriusq; iactetur, in medium proferemus. Mythici referunt, regnante Iano, omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas: idcircoq; ei diuinos honores esse decretos: & ob merita, introitus & exitus ædium eidem consecratos. Xenon quoque*

quoque primo Italicarum tradit, Ianum in Italia primum Dijs templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: Ideo eum in sacrificijs præfationem meruisse perpetuam. Quidam ideo eum dici bifrontem putant: quòd & præterita sciuerit, & futura prouiderit. Sed Physici eum magis consecrant argumentis diuinitatis. Nam sunt qui Ianum eundem esse, atq; Apollinem & Dianam dicant: & in hoc uno utrunq; exprimi numen affirment. Etenim sicut Nigidius quoq; refert, apud Græcos Apollo colitur, qui θυραῖος uocatur. Eiusq; aras ante fores suas celebrant: ipsum exitus, & introitus demonstrantes potentem. Idem Apollo apud illos & ἀγυιεὺς nuncupatur, quasi uijs præpositus urbanis. Illi enim uias, quæ intra pomœria sunt: ἀγυιὰς appellant. Dianæ uerò, ut Triuiæ, uiarum omnium ijdem tribuunt potestatem: Sed apud nos Ianum omnibus præesse Ianuis, nomen ostendit: quod est simile θυραίῳ. Nam & cùm claui, ac uirga figuratur: quasi omnium & portarum custos, & rector uiarum. Pronuntiauit Nigidius, Apollinem Ianum esse, Dianamq; Ianam apposita D, litera quæ sæpe I, literæ causa decoris apponitur: ut reditur, redhibetur, redintegratur, & similia. Ianum quidam Solem demonstrari uolunt: & ideo geminum, quasi utriusque ianuæ cœlestis potentem: qui exoriens aperiat diem, occidens claudat: inuocariq; primum, cùm alicui Deo res diuina celebratur, ut per eum pateat ad illum Deum, cui immolatur, accessus. quasi preces supplicium per portas suas ad Deos ipse transmittat. Inde & simulacrum eius plerunque fingitur manu dextra trecentorum, & sinistra sexaginta & quinq; numerum tenens: ad demonstrandam anni dimensionem, quæ præcipua est solis potestas. Alij mundum, id est, cœlum esse uoluerunt: Ianumq; ab eundo dictum, quòd mundus

Ianus quis fuerit Deus.

semper eat, dum in orbem uoluitur: & ex se initiũ faciens, in se refertur. Vnde *Cornificius* Etymorum *lib.* 3. *Cicero, inquit, non Ianum, sed* Eanum *nominat, ab eundo.* Hinc & *Phœnices in sacris imaginem eius exprimentes, draconem finxerunt in orbem redactum, caudamq; suam deuorantem: ut appareat mundum & ex seipso ali, & in se reuolui. Ideo & apud nos in quatuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum eius* *Phalaris *aduectum.* C. Bassus *in eo libro, quem de* Dijs *composuit, Ianum bifrontem fingi ait: quasi superum, atque inferum ianitorem: eundem quadriformem quasi uniuersa climata maiestate complexum.* Saliorum *quoque antiquißimis carminibus* Deorum Deus *canitur.* Marcus *etiam* Messala *Cn.* Demotij *in consulatu collega, idemq; per annos quinquaginta & quinque* Augur, *de* Iano *ita infit: Qui cuncta fingit, eademq; regit, aquæ terræq; uim ac naturam grauem atque pronam in profundum dilabentem, ignis atq; animæ leuem, immensum in sublime fugientem copulauit: circundato cœlo, quæ uis cœli maxima duas uires dispares colligauit.* In *sacris quoque inuocamus* Ianum *geminum*, Ianum *patrem*, Ianum Iunonium, Ianum Consiuium, Ianum Quirinum: Ianum *patultium, & Clausium. Cur geminum inuocemus, suprà iam diximus:* Patrem, *quasi* Deorum *Deum:* Iunonium, *quasi non solùm mensis Ianuarij, sed mensium omnium ingressus tenentem.* In *ditione autem* Iunonis *sunt omnes Calendæ, unde &* Varro *libro quinto* Rerum *humanarum scribit,* Iano *duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas:* Consiuium *à conserendo, id est, à propagine generis humani, quæ* Iano *autore conseritur:* Quirinum, *quasi bellorum potentem, ab hasta, quam Sabini curim uocant:* Patultium, & Clausium, *quia bello ualuæ eius patent, pace clauduntur.* Huius *autem rei hæc*

*Valerijs

Iani uaria cognomina.

hæc causa narratur: Cùm bello Sabino, quod uirginum raptarum gratia commissum est, Romani portam, quæ sub radicibus collis Viminalis erat, quæ postea ex euentu Ianualis uocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant: postquàm est clausa, mox sponte patefacta est, cumq; iterum ac tertiò idem contigisset, armati plurimi pro limine quia claudere nequibant, custodes steterunt. Cumq; ex altera parte acerrimo prælio certaretur, subitò fama pertulit, fusos à Tatio nostros. Quam ob causam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. Cumq; Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam uim torrentium, undis scatentibus erupisse: multasq; perduellium cateruas aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida * uoragine, deperijsse. Ea re *uortigine. placitum, ut belli tempore, uelut ad urbis auxilium profecto Deo, fores referarentur. Hæc de Iano.

Quo die Saturnalia celebrari consueuerint, & quòd primo uno tantum, deinde pluribus diebus sunt celebrata.

CAPVT X.

SEd ut ad Saturnalia reuertamur, bellum Saturnalibus sumere nefas habitum. Pœnas à nocente ijsdem diebus exigere, piaculare est. Apud maiores nostros Saturnalia die uno finiebantur, qui erat ad quartumdecimum Calendas Ianuarias. Sed postquàm C. Cæsar huic mensi duos addidit dies, sextodecimo cœpta celebrari. Ea re factum est, ut cùm uulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnulliq; à C. Cæsare incerto die, & alij uetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur: licet & apud ueteres opinio fuerit, septem diebus peragi Saturnalia: si opinio uocanda est, quæ idoneis firmatur autoribus. Nonius enim probatißimus Atellanarum scriptor ait, Olim

Nonius Atellanarum scriptor.

expectata ueniunt septem Saturnalia. Mummius quoq; qui post Nonium *&* Pomponium, *diu iacentem artem* Atellaniam *suscitauit:* Nostri, *inquit, maiores uelut bene multa instituere, hoc optimè à frigore fecere summo, dies septem Saturnalia. Sed* Mallius *ait, eos qui se (ut suprà diximus) Saturni nomine & religione defenderant, per triduum festos instituisse dies, & Saturnalia uocauisse.* Vnde *&* Augustus, *huius, inquit, rei opinionem secutus, in legibus iudiciarijs triduo ferias seruari iußit.* Masurius *& alij uno die, id est, decimoquarto* Calend. Ianuarij *affuisse Saturnalia crediderunt.* Quorum *sententiam* Fenestella *confirmat, dicens,* Aemiliam *uirginem* XV. *Calendarum Ianuariarum esse damnatam: quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset.* Deinde *adiecit: Sequebantur eum diem Saturnalia.* Mox *ait: Postero autem die qui fuit decimustertius Calendarum Ianuariarum,* Liciniam *uirginem ut*
XII. *causam diceret iussam: ex quo ostendit* XIII. *Calend. profectum esse.* Duodecimo *uerò feriæ sunt diuæ* Angeroniæ, *cui pontifices in sacello* Volupiæ *sacrum faciunt, quam* Verrius Flaccus *Angeroniam dici ait, quòd angores ac animorum solicitudines propitiata depellat.* Masurius *adijcit, simulacrum eius Deæ ore obligato atque signato in ara* Volupiæ *propterea collocatum: quòd qui suos dolores anxietatesq; dißimulant, perueniant patientiæ beneficio ad maximam uoluptatem.* Iulius *modestus ideo sacrificari huic* Deæ *dicit, quòd populus* Romanus *morbo, qui angina dicitur, præmisso uoto, sit liberatus.* Vndecimo *autem* Calendarum *feriæ sunt* Laribus *dedicatæ quibus ædem bello* Antiochi Aemilius Regillus Prætor *in campo* Martio *curandam uouit.* Decimo *Calend. feriæ sunt* Iouis, *quæ appellantur* Larentinalia: *de quibus, quia fabulari libet, hæ*

sunt

*sunt opiniones: Ferunt enim regnante Anco, æditinum Herculis per ferias otiantem, Deum tesseris prouocasse, ipso utriusq; manum tuente: adiecta conditione, ut uictus cœna, scortoq; mulctaretur. Victore itaq; Hercule, illum Accam Larentiam nobilissimum per id tempus scortum intra ædē inclusisse, cum cœna: eamq; postero die distulisse rumorem quòd pòst concubitum Dei accepisset munus, ne commodum primæ occasionis, cùm se domum reciperet, offerendæ aspernaretur. Euenisse itaque, ut egressa mox templo, à Carutio capto eius pulchritudine compellaretur: cuius uoluntatem secuta, sumptaq; nuptijs, post obitū uiri omnium bonorum eius facta compos, cum decederet, populum Romanum nuncupauit hæredem. Et ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo urbis * sculpta est, ac solenne sacrificium eidem constitutum, quo Dijs manibus eius per Flaminem sacrificaretur, Iouiq; feriæ consecratæ, quia existimauerunt antiqui animas à Ioue dari, & rursus post mortem eidem reddi. Cato ait. Larentiam meretricio quæstu locupletatam, post excessum suum populo Romano agros Turacem, Semurium, *Lincerium, & Solinium reliquisse: & ideo sepulchri magnificentia, & annuæ parentationis honore dignatam. Macer historiarum libro primo, Faustuli coniugem Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem esse confirmat. Hanc regnante Romulo, Carutio cuidam Tusco diuiti denuptam, auctamq; hæreditate uiri: quam pòst Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemq; festam, pietatis causa, statutum. Ex his ergo omnibus colligi potest, & uno die Saturnalia fuisse, & non nisi decimoquarto Calend. Ianuariarum celebrata: quo solo die apud ædem Saturni conuiuio soluto, Saturnalia clamitabantur: qui dies Nunc Opalibus inter Saturnalia*

Gellius lib. 6 cap. 7.

* Qui postera lege, unde legendum sepulta est.

* aliàs, Litirium,

nalia deputatur, cùm primũ Saturno pariter & Opi fuerit ascriptus. Hanc autem deam Opem Saturni coniugem crediderunt: & ideo hoc mense Saturnalia, itemq; Opalia celebrari: quòd Saturnus, eiusq; uxor, tam frugum, quàm fructuum repertores esse credantur. Itaq; omni iam fœtu agrorum coacto, ab hominibus hos Deos coli, quasi uitæ cultioris autores, quos etiam nonnullos cœlum et terrã esse persuasum est: Saturnumq; à satu dictum, cuius causa de cœlo est: & terram Opem, cuius ope humanæ uitæ alimẽta quæruntur: uel ab opere, per quod fructus, frugesq; nascuntur. Huic Deæ sedentes uota concipiunt, terramq; de industria tangunt: demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus appetendam. Philochorus Saturno & Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem dicit: eosq; Deos pro Ioue terraq; coluisse: instituisseq; ut patres familiarum et frugibus, & fructibus iam coactis paßim cum seruis uescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant: delectari enim Deum honore seruorum contemplatu laboris. Hinc est quod ex instituto peregrino, huic Deo sacrum aperto capite facimus. Abundè iam probasse nos existimo, Saturnalia uno tantum die, id est, XIIII. Calendarum solita celebrari. Sed post in triduum propagata, primum ex adiectis à Cæsare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quo trium dierũ ferias Saturnalibus addixit. A` decimosexto igitur cœpta in XIIII. desinunt, quo solo fieri antè consueuerant. Sed Sigillariorum adiecta celebritas, in septem dies discursum publicum, & lætitiam religionis extendit.

Non esse contemnendam sortem seruorum, cùm & dii horum curam gerant, & multos ex his fideles, prouidos, fortes, & philosophos quoque fuisse constet. Tum Sigillariorum origo quæ fuerit. CAP. XI.

Tunc Euangelus: Hoc quidem, inquit, iam ferre non possum, quòd Prætextatus noster in ingenij sui pompam, & ostentationem loquendi, uel paulò ante honori alicuius Dei aßignari uoluit, quòd serui cum dominis uescerentur. Quasi uerò curent diuina de seruis: aut sapiens quisquam domi suæ contumeliam tam fœdæ societatis admittat: uel nunc Sigillaria, quæ lusum reptanti adhuc infantiæ oscillis * fictilibus præbent, tentat officio religionis adscribere. Et quia princeps religiosorum putatur, nonnulla & superstitionis admiscet. Quasi uerò nobis fas non sit, Prætextato aliquando non credere. Hic cùm omnes exhorruissent, Prætextatus renidens: Superstitiosum me, inquit, Euangele, nec dignum cui credatur existimes uolo: nisi utriusque tibi rei fidem asserta ratio monstrauerit. Et ut primùm de seruis loquamur: Iocóne, an seriò putas esse hominum genus, quod Dij immortales nec cura sua, nec prouidentia dignentur? an fortè seruos in hominum numero esse non pateris? Audi igitur quanta indignatio de serui supplicio cælum penetrauerit. Anno enim post Romam conditam CCCCLXXIIII. Atronius quidam Maximus, seruum suum uerberatum, patibuloq; constrictum, ante spectaculi commißionem per circum egit. Ob hanc causam indignatus Iupiter, Annio cuidam per quietem imperauit, ut Senatui nuntiaret, non sibi placuisse plenum crudelitatis admissum. Quo dißimulante, filium ipsius mors repentina consumpsit: ac post secundam denuntiationem, ob eandem negligentiam, ipse quoque in subitam corporis debilitatem solutus est. Sic demum ex consilio amicorum lectica delatus Senatui retulit: & uix consummato sermone, sine mora recuperata bona ualetudine, curia pedibus egressus est. Ex Senatus itaque

* fectilibus

Seruos dijs esse curæ.

itaque consulto, & Meuia lege, ad propitiandum *Iouem additus est illis Circensibus dies, isq; instauratitius dictus est: non à patibulo (ut quidam putant) Græco nomine* ἀπὸ τοῦ σταυροῦ *: sed à redintegratione, ut* Varroni placet, *qui instaurare ait esse instar nouare.* Vides quanta *de seruo ad* Deorum *summum cura peruenerit? Tibi autem unde in seruos tantum, & tam immane fastidium? quasi non ex ijsdem tibi & constent, & alantur elementis: eundemq; spiritum ab eodem principio carpant. Vis tu cogitare, eos, quos ius tuum uocas, ijsdem seminibus ortos, eodem frui cœlo, æque uiuere, æque mori? Serui sunt, imò homines. Serui sunt, imò conserui. Si cogitaueris, tantundem in utrosque licere fortunæ: tam tu illum uidere liberum potes, quàm ille te seruum. Nescis qua ætate* Hecuba *seruire cœpit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Diogenes, qua* Plato *ipse? Postremò, quid ita nomen seruitutis horremus? Seruus est quidem, sed necessitate: sed fortasse libero animo seruus est.* Hoc *illi nocebit, si ostenderis quis non sit.* Alius *libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori.* Et *certè nulla seruitus turpior, quàm uoluntaria. At nos iugo à fortuna impositio subiacentem, tanquam miserum, uilemq; calcamus: quod uerò nos nostris ceruicibus inserimus, non patimur reprehendi. Inuenies inter seruos aliquem pecunia fortiorem, inuenies dominum spe lucri oscula alienorum seruorum manibus infigentem. Non ergo fortuna homines æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste aut ex conditione, quæ modo uestis nobis circundata est, æstimandum putat.*

Seruos non esse contemnẽdos a dominis, cũ ex ijsdem elemẽtis constent: & seruitus non hominum, sed fortunæ sit uitium.

tat. Non est, mi Euangele, quòd amicum tantùm in foro, & in curia quæras. Si diligenter attenderis, inuenies & domi. Tu modò uiue cùm seruo clementer, comiter quoque: & in sermonem illum, & nonnũquam in necessarium admitte consilium. Nam & nostri maiores omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes, dominum, patremfamiliâs: seruos, familiares appellauerunt. Colant ergo te potius serui tui, mihi crede, quàm timeant. Dicet aliquis nunc me dominos de fastigio suo deijcere, & quodammodo ad pileum seruos uocare: quos debere dixi magis colere, quàm timere. Hæc qui senserit, obliuiscetur id dominus parum non esse, quod Dijs satis est. Deinde qui colitur, etiam amatur: non potest amor cum timore misceri. Vnde putas arrogantissimum illud manasse prouerbium, quod iactatur: Totidem nobis hostes esse, quot seruos? Non habemus illos hostes, sed facimus: cùm in illos superbissimi, contumeliosissimi, crudelissimi sumus: & ad rabiem nos cogunt peruenire deliciæ: ut quicquid non ex uoluntate respondit, iram furoremq; euocet. * Domini enim animos induimus tyrannorum: & non quantum decet, sed quantum libet, exercere uolumus in seruos. Nam (ut cætera crudelitatis genera prætercam) sunt qui, dum se mensæ copijs & auiditate distendunt, circunstantibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem ut loquantur, licere permittunt. Virga murmur omne compescitur, & ne fortuita quidem sine uerberibus excepta sunt. Tussis, sternutamentum, singultus, magno malo luitur. Sic fit ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi, quibus non tantum præsentibus dominis, sed cùm ipsis sermo erat: quorum os non consuebatur: parati erant pro domino porrigere ceruicem, & periculum imminens in ca

Ad pileum, id est, ad libertatem.

Cur serui dominis interdũ hostes.

*aliâs: Domi

in caput suum uertere. In conuiuijs loquebantur, *sed in tormentis tacebant.* Vis exercitas in seruili pectore uirtutes recenseamus? Primus tibi Vrbinus occurrat. Qui cùm iussus occidi in Reatino lateret: latebris proditis, unus ex seruis, anulo eius & ueste insignitus, in cubiculo, ad quod irruebant qui persequebantur, pro domino iacuit: militibusq; ingredientibus ceruicem præbuit, & ictum tanquam Vrbinus excepit. Vrbinus postea restitutus, monumentum ei fecit: titulo scriptionis, qui tantum meritum loqueretur, addito. Aesopus libertus Demosthenis, conscius adulterij, quod cùm Iulia patronus admiserat, tortus diutißimè perseuerauit non prodere patronum: donec alijs coarguentibus conscijs, Demosthenes ipse fateretur. Et ne existimes ab uno facilè celari posse secretum, Labienum ope libertorum latentem, ut indicarent liberti, nullo tormentorum genere compulsi sunt. Ac ne quis libertos dicat hanc fidem beneficio potius libertatis acceptæ, quàm ingenio debuisse: accipe serui in dominum benignitatem cùm ipse à domino puniretur. Antium enim Restionem proscriptum, solumq; nocte fugientem, diripientibus bona eius alijs, seruus compeditus inscripta fronte: cùm post damnationem domini aliena esset solutus custodia, fugientem persecutus est: hortatusq; ne se timeret, scientem contumeliam suam fortunæ imputandam esse, non domino: abditumq; ministerio suo aluit. Cùm deinde persequentes adesse sensisset: senem, quem casus obtulit, iugulauit: & in constructam pyram coniecit. Qua accensa, occurrit eis qui Restionem quærebant, dicens damnatum sibi pœnas luisse, multò acrius à se uexatum, quàm ipse uexarat. Et fide habita, Restio liberatus est. Cepionem quoque, qui in Augusti necem fuerat animatus, postquàm detecto scelere damnatus est, seruus ad Tyberim in

Seruorum in dominos fidelitas.

*in cista detulit: peruectumq́; Hostiam in agrum Laurentem, ad uillam patris nocturno itinere perduxit. Cumis deinde nauigationis naufragio una expulsum dominum Neapoli dißimulanter occuluit: exceptusq́; à Centurione, nec pretio, nec minis, ut dominum proderet, potuit adduci. Asinio etiam Pollione acerbè cogente Patauinos, ut pecuniam & arma conferrent: dominisq́; ob hoc latentibus, præmio seruis cum libertate proposito, qui dominos suos proderent: constat seruorum nullum uictum præmio dominum prodidisse. Audi in seruis, non fidem tantum, sed & fœcundum bonæ inuentionis ingenium. Cùm premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina ad hostes transfugerunt. Capto deinde oppido, impetum in domum habita conspiratione fecerunt: & extraxerunt dominam, uultu pœnam minante, ac uoce obuijs asserente, quòd tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi: raptamq́; quasi ad supplicium, obsequijs plenis pietate tutati sunt. Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem, exitum mortis ludibrio præferentem * Cluentium Pelignum Italicensem,* *C. Vectium comprehensum à cohortibus suis, ne Pompeio traderetur, seruus eius occidit: ac se, ne domino superstes fieret, interemit. C. Gracchum ex Auentino fugientem Euporus seruus: uel (ut quidam tradunt) Philocrates: dum aliqua spes salutis erat, indiuulsus comes, qua potuit ratione tutatus est: super occisum deinde animam scißis proprio uulnere uisceribus effudit. Ipsum P. Scipionem Africani patrem, postquàm cum Annibale conflixerat, saucium in equum seruus imposuit: & cæteris deserentibus, solus in castra perduxit. Parum fuerit dominis præstitisse uiuentibus: quid quòd in his quoque exigendæ uindictæ reperitur animositas? Nam Seleuci regis seruus, cùm seruiret amico eius, à quo dominus*

fuerat interemptus, cœnãtem in ultionem domini confodit. Quid quòd duas uirtutes, quæ inter nobiles quoque unicè claræ sunt, in uno uideo fuisse mancipio: imperium regendi peritiam, & imperium contemnendi magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in Sicilia condidit, fuit Rhegynorum tyrannus. Is cùm paruos relinqueret liberos, Mycitho seruo suo commendasse contentus est. Is tutelam sanctè gessit: imperiumq; tam clementer obtinuit, ut Rhegyni à seruo regi non dedignarentur. Perductis deinde in ætatem pueris, & bona, & imperium tradidit: ipse paruo uiatico sumpto profectus est, & Olympiæ cùm summa tranquillitate consenuit. Quid etiã in commune seruilis fortuna profuerit, non paucis docetur. Bello Punico, cùm deessent qui scriberentur, serui pro dominis pugnaturos se polliciti, in ciuitatem recepti sunt: & Volones (quia sponte hoc uoluerunt) appellati. Ad Canas quoque uictis Romanis, octo millia seruorum empta militauerunt: eumq; minoris captiui redimi possent, maluit se Respub. seruis in tanta tempestate committere. Sed & post calamitatem apud Thrasumenum notæ cladis acceptam, Libertini quoq; in sacramentum uocati sunt. Bello sociali, cohortium duodecim ex libertinis conscriptarum opera memorabilis uirtutis apparuit. Cæsarem cùm milites in amissorum locum substitueret, seruos quoq; ab amicis accepisse, & eorum forti opera usum esse comperimus. Cæsar Augustus in Germania, & Illyrico cohortes libertinorũ complures legit: quas uoluntarias appellauit. Ac ne putes hæc in nostra tantum contigisse Repub. Borbysthenitæ, oppugnante Zopyrione, seruis liberatis, datáq; ciuitate peregrinis, & factis tabulis nouis, hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedæmonius, cùm mille & quingenti Soli

Seruorũ opera fortitudoq; in bellis.

Lacedæmonij qui arma ferre possent, superfuissent: ex seruis manumissis bellatorum nouem millia conscripsit. Athenienses quoq; consumptis publicis opibus, seruis libertatem dederunt. Ac ne in solo uirili sexu extimes inter seruos extitisse uirtutes, accipe ancillarum factum non minus memorabile: ac ne quo utilius Reipubl. in ulla nobilitate reperias Nonis Iulijs diem festum esse ancillarum, tam uulgò notum est, ut nec origo, nec causa celebritatis ignota sit. Iunoni enim Caprotinæ die illo liberæ pariter ancillæq; sacrificant sub arbore caprifico: in memoriam Benignæ uirtutis, quæ ancillarum animis pro conseruatione publicæ dignitatis apparuit. Nam post urbem captam, cùm sedatus esset Gallicus motus: res uerò publica esset ad tenue deducta: finitimi opportunitatem inuadendi Romani nominis aucupati, præfecerunt sibi Posthumium Liuium Fidenatium Dictatorem. Qui mandatis ad Senatum missis, postulauit: ut si uellent reliquias suæ ciuitatis manere, matres familiæ sibi, & uirgines dederentur. Cumq; patres essent in ancipiti deliberatione suspensi: ancilla nomine Tutela, seu Philotis, pollicita est, se cum cæteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram: Habituq; matrumfamiliâs, & uirginum sumpto, hostibus cum prosequentium lachrymis ad fidem doloris ingestæ sunt. Quæ cùm à Liuio in castris distributæ fuissent, uiros plurimo uino prouocauerũt, diem festum apud se esse simulantes. Quibus soporatis, ex arbore caprifico, quæ castris erat proxima, signum Romanis dederunt: qui cùm repentina incursione superassent: memor beneficij Senatus, omnes ancillas manu iussit emitti: dotemq; eis ex publico fecit: & ornatum quo tunc erant usæ, gestare concessit: diemq; ipsum Nonas Caprotinas nuncupauit, ab illa caprifico ex qua signum ui-

Ancillarũ facinus insigne.

ctoriæ

ctoriæ ceperunt: sacrificiumq́; statuit annua solennitate celebrandum: cui lac quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis, adhibetur. Sed nec ad philosophandum ineptum uel impar seruile ingeniũ fuit. Phædon ex cohorte Socratica, Socratiq́; & Platoni perfamiliaris: adeo, ut Plato eius nomini librum illum diuinum de immortalitate animæ dicaret: seruus fuit, forma atq; ingenio liberali. Hinc Cebes Socraticus, hortante Socrate, emisse dicitur, habuisseq́; in philosophiæ disciplinis: atq; is postea philosophus illustris emersit, sermonesq́; eius de Socrate admodum elegantes leguntur. Alij quoq; non pauci serui fuerunt, qui pòst Philosophi clari extiterunt. Ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros M. Varro in Satyris æmulatus est: quas alij Cynicas, ipse appellauit Menippeas.

Serui philosophi.
Ex Gell. libr. 2. cap. 18.

Sed & Philostrati Peripatetici seruus, Polus: & Zenonis Stoici seruus, qui Perseus uocatus est: & Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebres illa ætate uixerunt. Diogenes etiam Cynicus, licet ex libertate in seruitutem uenum ierat: quẽ cùm emere uellet Xeniades Corinthius, & quid artificij nouisset percontatus esset: Noui, inquit Diogenes, hominibus liberis imperare. Tunc Xeniades responsum eius miratus, emisit manu: filiosq́; suos ei tradens, Accipe (inquit) liberos meos, quibus imperes. De Epicteto autẽ philosopho nobili, quòd is quoq; seruus fuit, recentior est memoria, quàm ut possit inter obliterata nesciri. Cuius etiã de se scripti duo uersus ferũtur, ex quibus illud latenter intelligas, non omnino Dijs exosos esse, qui in hac uita cum ærumnarũ uarietate luctantur: sed esse arcanas causas, ad quas paucorum potuit peruenire curiositas.

Apud Gell. libr. 2. 18. Mus legitur.

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σώματι πηρός,
Καὶ πενίην ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Habes

Habes (ut opinor) assertum, non esse fastidio despiciendum seruile nomen: & cùm Iouem tetigerit cura de seruo: & multos ex his fideles, prouidos, fortes, & philosophos etiam extitisse constiterit. Nunc de Sigillaribus, ne ridenda me potius existimes, quàm sancta dixisse, paucis recensendum est. Epicadus refert, Herculem occiso Geryone, cùm uictor per Italiam armenta duxisset, ponte, qui nunc Sublicius dicitur, ad tempus instructo, hominum simulachra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, in fluuium demisisse: ut aqua secunda in mare deuecta, pro corporibus defunctorum ueluti patrijs sedibus redderentur: & inde usum talia simulachra fingendi inter sacra mansisse. Sed mihi huius rei illa origo uerior extimatur, quam paulò antè memini retulisse: Pelasgos postquàm felicior interpretatio, capita, non uiuentium, sed *fictilia & φωτὸς æstimationem, non solùm hominem, sed etiam lumen significare docuisset, cœpisse Saturno cereos potius accendere: & in sacellum Ditis aræ Saturni cohærens oscilla quædam pro suis capitibus ferre. Ex illo traditum, ut cerei Saturnalibus mißitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur, ac uenalia pararentur: quæ homines pro se, atq; suis piaculum pro Dite Saturno facerent. Ideo Saturnalibus talium commerciorum celebritas cœpta, septem occupat dies, quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. Nam medio, id est, decimotertio Calendas festum probauimus: & alijs hoc assertionibus ab his probatum est, qui rationem anni, mensium, dierumq;, & ordinationem à Cæsare digestam plenius retulerunt.

Sigillariorum origo quæ fuerit.

*fictitia

Quomodo annum ordinauerit Romulus. CAP. XII.

CVmq; hic finem loquendi facere uellet, subiecit Aurelius Symmachus, * Perge mi Prætextate eloquio *Pergin'

tam dulci de anno quoq; edisserture, antequàm experiaris molestiam consulentis: si quis forte de præsentibus ignorat, quo ordine uel apud priscos fuerit, uel certioribus postea regulis innouatus sit. Ad quod discendum, ipse mihi uideris audientium animos incitasse, de diebus mensi additis disserendo. Tum ille eodem ductu orandi reliqua contexit. Anni certus modus apud solos semper Aegyptios fuit: aliarum gentium dispari numero, pari errore nutabat. Et ut contentus sim referendo paucarum morem regionum, Arcades annum suum tribus mensibus explicabant: Acarnanes sex: Græci reliqui trecentis quinquaginta quatuor diebus annum proprium computabant. Non igitur mirum in hac uarietate, Romanos quoque olim autore Romulo, annum suum decem habuisse mensibus ordinatum. Quia annus à Martio incipiebat, & conficiebatur diebus CCCIIII. Vt sex quidem menses, id est, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December tricenûm essent dierum: quatuor uerò, Martius, Maius, Quintilis, October, tricenis & singulis expedirentur, qui hodieq; septimanas habent nonas, cæteri quintanas. Septimanas autem habentibus ab Idibus reuertebantur Calendæ ad diem septimumdecimum. Verùm habentibus quintanas, ad decimumoctauum remeabat initium Calendarum. Hæc fuit Romuli ordinatio, qui primum anni mensem genitori suo Marti dicauit: quem mensem anni primum fuisse, uel ex hoc maximè probatur, quòd ab ipso Quintilis quintus est, & deinceps pro numero nominabantur. Huius etiam die prima, ignem nouum Vestæ aris accendebant: ut incipiente anno, cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. Eodem quoque ingrediente mense, tam in regia, curijsq;, atque Flaminum domibus, laureæ ueteres nouis laureis mutab

Anni incertitudo.

Primus mensis, Martius.

mutabantur. Eodem quoq; mense & publicè, & priuatim ad Annum perennam sacrificatum itur: ut annare, perennareq; commodè liceat. Hoc mense mercedes exoluebant magistris, quas completus annus deberi fecit. Comitia auspicabantur, uectigalia locabant. Et seruis cœnas apponebant matronæ: ut domini, Saturnalibus: illæ ut principio anni ad promptum obsequium honore seruos inuitarent: hi, quia gratiam perfecti operis exoluerent. Secundum mensem nominauit Aprilem, ut quidam putant, cum aspiratione: qua Aphrilem, à spuma, quam Græci uocant ἀφρὸν, unde orta Venus creditur. Et hanc Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem mensem à patre suo Marte, secundum ab Aeneæ matre Venere nominaret: & hi potißimum anni principia seruarent, à quibus esset Romani nominis origo: cùm hodie quoque in sacris Martem patrem, Venerem, genitricem uocemus. Alij putant Romulum uel altiore prudentia, uel certi numinis prouidentia, ita primos ordinasse menses, ut cùm præcedens Marti esset dicatus, Deo plerunque hominum necatori, ut Homerus ait naturæ conscius, ἄρες ἄρες βροτολοιγὲ μιαιφόνε τειχεσιπλῆτα: secundus Veneri dicaretur, quæ uim eius quasi beneficia leniret. Nam & in duodecim zodiaci signis, quorum certa certorum numinum domicilia creduntur: cùm primum signum Aries Marti aßignatus sit, sequens mox Venerem, id est, Taurus, accepit. Et rursus e Regione Scorpius ita diuisus est, ut Deo esset utrique communis. Nec existimatur cœlesti ratione carere ipsa diuisio. Siquidem aculeo uelut potentißimo telo pars armata posterior, domicilium Martis est: priorem uerò partem, cui ζυγὸς apud Græcos nomen est, nos libram uocamus, Venus accepit: quæ uelut iugo concordi iungit matrimonia, amicitiasq; componit. Sed

Secundus Aprilis.

Ιλιαδ. ε.

*Cincius *Cingius in eo libro, quem de fastis reliquit, ait imperite quosdam opinari Aprilem mensem antiquos à Venere dixisse, cùm nullus dies festus, nullumq; sacrificium insigne Veneri per hunc mensem à maioribus institutum sit. Sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla, ut cæterorum *Cincio cœlestium, laus celebratur.* Cingio etiam Varro consentit, affirmans nomen Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos, uel Latinum uel Græcum fuisse: & ideo non potuisse mensem à Venere nominari. Sed cùm ferè ante æquinoctium uernum triste sit cœlum, & nubibus obductum: sed & mare nauigantibus clausum: terræ etiam ipsæ aut aqua, aut pruina, aut niuibus contegantur, eaq; omnia uerno, id est, hoc mense, aperiantur: arbores quoq; nec minus cætera quæ continet terra, aperire se in germen incipiant: ab his omnibus mensem Aprilem dici meritò credendum, quasi Aperilem: sicut apud Athenienses ἀνθεστηριὼν idem mensis uocatur, ab eo, quòd hoc tempore cuncta florescant. Non tamen negat Verrius Flaccus hoc die postea constitutum, ut matronæ Veneri sacrum facerent. Cuius rei causam, quia

Tertius Maius. huic loco non conuenit, prætereundum est. Maium Romulus tertium posuit, de cuius nomine inter autores lata dissensio est. Nam Fuluius Nobilior in Fastis, quos in æde Herculis Musarum posuit, Romulum dicit, postquam populum *iuniores in maiores, *minoresq; diuisit, ut altera pars consilio, altera armis Remp. tueretur: in honorem utriusq; partis, hunc Maium sequentem Iunium mensem uocasse. Sunt qui hunc mensem ad nostros fastos à Tusculanis transisse commemorent: apud quos nunc quoque uocatur Deus Maius, qui est *Cincius Iuppiter, à magnitudine scilicet, ac maiestate dictus. *Cingius mensem nominatum putat à Maia, quam Vulcani dixit uxorem: agrumentoq; utitur, quod flamen Vulcanalis Calendis

lendis Maijs huic Deæ rem diuinam facit. Sed Piso uxorem Vulcani Maiestam, nõ Maiam dicit uocari. Contendunt alij Maiam Mercurij matrem mensi nomen dedisse: hinc maxime probantes, quòd hoc mense mercatores omnes Maiæ pariter, Mercurioq; sacrificant. Affirmant quidam, quibus Cornelius Labeo consentit, hanc Maiam, cui mense Maio res diuina celebratur, terram esse: hoc adeptam nomen, à magnitudine: sicut & mater magna in sacris uocatur: assertionemq; extimationis suæ etiam hinc colligunt, quòd sus prægnans ei mactatur, quæ hostia est propria terræ, Et Mercurium ideo illi in sacris adiungi dicunt: quia uox nascenti homini terræ contactu datur. Scimus autem Mercurium uocis, & Sermonis potentem. Autor est Cornelius Labeo, huic Maiæ, id est, terræ, ædem Calendis Maijs dedicatam, sub nomine Bonæ deæ: & eandem esse Bonam deam & terram, ex ipso ritu occultiore sacrorum doceri posse cõfirmat. Hanc eandem, etiam Bonam, Faunamq;, Opemq;, & Fatuam, Pontificum libris indigitari. Bonam, quòd omnium nobis ad uictum bonorum causa est: Faunam, quòd omni usui animantium fauet: Opem, quòd ipsius auxilio uita constet: Fatuam à fando, quòd (ut suprà diximus) infantes partu editi, non prius uocem edunt, quàm attigerint terram. Sunt qui dicant hanc Deam potentiam habere Iunonis: ideoq; regale sceptrum in sinistra manu ei additum. Eandem alij Proserpinam credunt, porcaq; ei rem diuinam fieri: quia segetem quam Ceres mortalibus tribuit, porca depasta est. Alij χθονίαν ἑκάτην. Bœoti Semelam credunt, necnon eandem Fauni filiam dicunt: obstitisseq; uoluntati patris in amorẽ suum lapsi, ut & uirga myrtea ab eo uerberaretur: cùm desiderio patris, nec uino ab eodem pressa, cessisset: transfigurasse se tamen in serpentem pater credi-

tur, & coisse cum filia. Horum omnium hoc proferunt indicij, quòd uirgam myrteam in templo haberi nefas sit: quòd super caput eius extendatur uitis, qua maximè eam pater decipere tentauit: quòd uinum in templum eius non suo nomine soleat inferri, sed uas in quo uinum inditum sit, mellarium nominetur, & uinum lac nuncupetur: serpentesq; in templo eius nec terrentes, nec timentes indifferenter appareant. Quidam Medeam putant, quòd in æde eius omne genus herbarum sit, ex quibus antistites dant plerunque medicinas: & quòd templum eius uirum introire non liceat, propter iniuriam, quam ab ingrato uiro Iasone perpessa est. Hæc apud Græcos θεὸς γυναικεία dicitur, quam Varro filiam Fauni tradidit: adeo pudicam, ut extra γυναικωνῖτιν nunquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum, nec uirum unquam uiderit, uel à uiro uisa sit: propter quod nec uir templum eius ingreditur. Vnde & mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse: quia Herculi, cùm boues Geryonis per Italiæ agros duceret, sitienti respondit mulier, aquam se non posse præstare, quòd fœminarum deæ celebraretur dies: nec ex eo apparatu uiris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturus sacrum, detestatus est præsentiam fœminarum: & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit, ne mulierem interesse permitterent. Ecce occasio nominis quo Maiam esse eandem, & Terram, & Bonam deam diximus: coëgit nos de bona dea quæcunque comperimus protulisse. Iunius Maium sequitur, aut ex parte populi (ut suprà diximus) nominatus: aut (ut Cingius arbitratur) quòd Iunonius apud Latinos antè uocitatus, diuq; apud Aricinos, Prænestinosq; hac appellatione in fastos relatus sit: adeò, ut (sicut Nisus in commentarijs fastorum dicit) apud

γυναικωνῖτις gynæceum, uel mulierum conclaue dicitur.

Quartus Iunius.

apud maiores quoque nostros hæc appellatio mensis diu manserit, sed post detritis quibusdam literis, ex Iunonio Iunius dictus sit. Nam & ædes Iunoni Monetæ Calend. Iunijs dedicata est. Nonnulli putauerunt Iunium mensem à Iunio Bruto, qui primus Romæ consul factus est, nominatum: quòd hoc mense, id est, Calend. Iunijs, pulso Tarquinio, sacrum Carneæ deæ in Cælio monte uoti reus fecerit. Hanc deam uitalibus humanis præesse credunt. Ab ea deniq; petitur, ut iecinora & corda, quæq; sunt intrinsecus uiscera, salua conseruet. Et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status extitit, hanc diem, quæ uitalibus præest, templo sacrauit. Cui pulte fabaria & larido sacrificatur: quòd uires maximè his rebus corporis roborentur. Nam & Calend. Iuniæ fabariæ uulgò uocantur: quia hoc mense adultæ fabæ diuinis rebus adhibentur. Sequitur Iulius, qui cùm secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis à numero uocaretur: nihilominus tamen etiam post præpositos à Numa Ianuarium ac Februarium, retinuit nomen: cùm non uideretur iam quintus esse, sed septimus. Sed postea in honorem Iulij Cæsaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio consule, Iulius appellatus est: quòd hoc mense ad quartum Idus Quintilis, Iulius procreatus sit.

Quintus, Iulius: qui antè dictus fuit Quintilis.

Augustus deinde est, qui Sextilis antea uocabatur, donec honori Augusti daretur ex senatusconsulto, cuius uerba subieci: Cùm Imperator Cæsar Augustus mense Sextili, & primum consulatum inierit, & triumphos tres in urbem intulerit: & ex Ianiculo legiones deductæ, secutæq; sint eius auspicia, ac fidem: & Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit: finisq; hoc mense

Sextus Augustus, qui antea Sextilis.

bellis ciuilibus impositus sit: atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit, ac fuerit, placere senatui, ut mensis Augustus appelletur. Idem plebiscitum factum ob eandem rem, Sex. Pacubio tribuno plebem rogante.

Septimus, September. Octauus, October: cui Nouember: Decemberq; succedunt.

Mensis September principalem sibi retinet appellationem, ex Germanici appellatione.

Octobrem uerò suo nomine Domitianus inuaserat. Sed ubi infaustum uocabulum ex omni ære, uel saxo placuit eradi: menses quoq; usurpatione tyrannicæ appellationis exuti sunt. Cautio postea principum cæterorum diri ominis infausta uitantium, mensibus à Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reseruauit.

Hæc fuit à Romulo annua ordinata dimensio, qui (sicut suprà iam diximus) annum decem mensium, dierum uerò quatuor & trecentorum habendum esse constituit: mensesq; ita disposuit, ut quatuor ex his tricenos & singulos: sex uerò tricenos haberent dies. Sed cùm is numerus neq; Solis cursui, neque lunæ rationibus conueniret: nonnunquam usu ueniebat, ut frigus anni æstiuis mensibus, & contrà calor hyemalibus proueniret. Quod ubi contigisset, tantum dierum sine ullo mensis nomine patiebantur assumi, quantum ad id anni tempus adduceret: quo cœli habitus instanti mensi aptus inueniretur.

De ordinatione anni per Numam: & quæ causa fuerit intercalandi: quoq; tempore primum intercalatum sit.

CAPVT XIII.

Anni diuisio per Numam.

SEd secutus Numa, quantum sub cœlo rudi, & seculo adhuc impolito, solo ingenio magistro comprehendere potuit: uel quia Græcorum obseruatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit: ut in trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim lunæ cursus cõfici credidit,

annus extenderetur: atque his quinquaginta à se additis, adiecit alios sex, retractos illis sex mensibus, qui triginta habebant dies, id est, de singulis singulos: factosq́; quinquaginta & sex dies, in duos nouos menses pari ratione diuisit: ac de duobus priorem Ianuarium *nuncupauit, primumq́; anni esse uoluit: tanquam bicipitis* Dei *mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem, futuriq́; principia. Secundum dicauit* Februo Deo, *qui lustrationum potens creditur. Lustrari autem eo mense ciuitatem necesse erat, quo statuit, ut iusta dijs manibus soluerentur.*

Numæ ordinationem finitimi mox secuti: totidem diebus, totidemq́; mensibus, ut Pompilio *placuit, annum suum computare cœperunt. Sed hoc solo discrepabant, quòd menses undetricenum, tricenumq́;, in numero alternauerunt.* Paulò pòst Numa *in honorem imparis numeri, secretum hoc & ante* Pythagoram *parturiente natura, unum adiecit diem, quem* Ianuario *dedit, ut tam in anno quàm in mensibus singulis, præter unum* Februarium, *impar numerus seruaretur,* Nam *quia duodecim menses si singuli aut pari, aut impari numero putarentur, consummationem parem facerent: unus pari numero institutus, uniuersam putationem imparem fecit.* Ianuarius *igitur,* Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December, *undetricenis censebantur diebus: & quintanas* Nonas *habebant. Ac post* Idus *in omnibus septemdecim ad* Calendas *computabantur.* Martius *uerò,* Maius, Quintilis & October, *dies tricenos singulos poßidebant:* Nonæ *in his septimanæ erant. Similiterq́; post* Idus: *decem & septem dies in singulis, usq́; ad sequentes* Calendas *computabantur. Sed solus* Februarius *uiginti & octo retinuit dies: quasi* Inferis *& diminutio, & par numerus conueniret.*

p 5 Cùm

Intercalationis causa.

Cùm ergo Romani ex hac distributione Pompilij, ad Lunæ cursum, sicut Græci, annum proprium computarẽt: necessariò & intercalarẽ mensem instituerunt, more Græcorum. Nam & Græci cùm animaduerterent, temerè se trecentis quinquaginta quatuor diebus ordinasse annum: quoniam appareret de Solis cursu, qui trecentis sexaginta quinq; diebus, & quadrante zodiacum conficit, deesse anno suo undecim dies & quadrantem: intercalares statuta ratione commenti sunt. Ita ut octauo quoq; anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenûm dierum composuerunt, intercalarent. Id Græci fecerunt, quoniam erat operosum atq; difficile, omnibus annis undecim dies, & quadrantem intercalare. Itaq; maluerũt hunc numerum octies multiplicare, & nonaginta dies, qui nascuntur, si quadrans cum diebus undecim octies componatur, inserere, in tres menses (ut diximus) distribuendos. Hos dies ὑπερβαίνοντας, menses uerò ἐμβολίσμους appellabant. Hunc ergo ordinem Romanis quoq; imitari placuit: sed frustra. quippe fugit eos, diem unum, sicut suprà admonuimus, additum à se ad Græcum numerum, in honorem imparis numeri. Ea re per octennium conuenire numerus, atq; ordo non poterat. Sed uondum hoc errore comperto, per octo annos, nonaginta quasi superfundendos Græcorum exemplo computabant dies: alternisq; annis binos & uicenos, alternis ternos uicenosq; intercalares expensabant intercalationibus quatuor. Sed octauo quoque anno, intercalatores octo affuebant dies ex singulis, quibus uertentis anni numerum apud Romanos super Græcũ abundasse iam diximus. Hoc quoq; errore iam cognito, hæc species emendationis inducta est. Tertio quoq; octennio ita intercalandos dispensabant dies: ut non nonaginta, sed sexaginta sex intercalarent: compensatis

satis uiginti quatuor diebus pro illis qui per totidem annos supra Græcorum numerum creuerant. Omni autem intercalationi mensis Februarius deputatus est: quoniam is ultimus anni erat. Quod etiam ipsum de Græcorum imitatione faciebant. Nam & illi ultimo anni sui mensi, superfluos interferebant dies: ut refert Glaucippus, qui de sacris Atheniensium scripsit. Verùm una re à Græcis differebant: nam illi confecto ultimo mense: Romani non confecto Februario, sed post uigesimumtertium diem intercalabant, Terminalibus scilicet iam peractis. Deinde reliquos Februarij mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem subiungebant: credo uetere religionis suæ more, ut Februarium omnino Martius sequeretur.

Sed cùm sæpe eueniret, ut nundinæ modo in anni principem diem, modo in nonas caderent: utrunque autem perniciosum Reipublicæ putabatur: remedium, quo hoc auerteretur, excogitatum est. Quod aperiemus, si prius ostenderimus, cur nundinæ uel primis Calendis, uel Nonis omnibus cauebantur. Nam quoties incipiente anno, dies cœpit, qui adiectus est nundinis: omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit: maximeq; Lepidiano tumultu opinio ista firmata est. De nundinarum die.

*Nonis autem conuentus uniuersæ multitudinis uitandus existimabatur: quoniam populus Romanus, exactis etiam regibus, diem hunc Nonarum maximè celebrabat, quem natalem Ser. Tullij existimabant. Quia cùm incertum esset, quo mense Ser. Tullius natus esset: Nonis tamen natum esse constaret: omnes nonas celebri * notitia frequentabant. Veritos ergo qui diebus præerant, ne quid nundinis collecta uniuersitas ob regis desiderium nouaret: cauisse, ut Nonæ à nundinis segregarentur. Vnde dies ille, quo* *lætitia

abund

abundare annum diximus, eorum eſt permiſſus arbitrio, qui faſtis præerant: ut, cùm uellent intercalarent: dummodo eum in medio Terminaliorum, uel menſis intercalaris ita locarent, ut à ſuſpecto die celebritatem auerterent nundinarum. Atque hoc eſt, quod quidam ueterum retulerunt: non ſolùm menſem apud Romanos, uerumetiam diem intercalarem fuiſſe.

Quo tempore primùm intercalatum ſit.

Quando autem primùm intercalatum ſit, uariè refertur: & Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo aſsignat. Antiâs libro 2. Numam Pompilium ſacrorum cauſa id inueniſſe contendit. Iunius Ser. Tullium regem, primum intercalaſſe commemorat: à quo & nundinas inſtitutas Varroni placet. Tuditanus refert lib. 3. magiſtratuum, Decemuiros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogaſſe. Caſsius eoſdem ſcribit autores. Flauius id egiſſe Martium Conſulem dicit, ab urbe condita anno quingenteſimo ſexageſimo ſecundo, inito mox bello Aetolico. Sed hoc arguit Varro, ſcribendo, antiquiſsimam legem fuiſſe inciſam in columna ærea, à L. Pinatio & Furio Conſulibus, cui mentio intercalaris aſcribitur. Hæc de intercalandi principio ſatis relata ſint.

Quem in modum primum Iulius, deinde Auguſtus Cæſares annum correxerint. CAP. XIIII.

VErùm fuit tempus, cùm propter ſuperſtitionem intercalatio omnis omiſſa eſt: nonnunquam uerò per gratiam ſacerdotum, qui cùm publicanis proferri uel imminui conſulto anni dies uolebant, modò auctio, modò retractio dierum proueniebat, & ſub ſpecie obſeruationis, emergebat maior confuſionis occaſio.

Sed poſtea C. Cæſar omnem hanc inconſtantiam temporum, uagam adhuc & incertam, in ordinem ſtatutæ definitionis

tionis coëgit: adnitente sibi M. Flauio scriba: qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem retulit: ut & ordo eorum inueniri facilimè posset, & inuēto certus status perseueraret. Ergo C. Cæsar exordium nouæ ordinationis initurus: dies omnes, qui confusionem adhuc poterant facere, consumpsit: eaq; re factum est, ut annus confusionis ultimus, in CCCCXLIIII. dies protenderetur, Post hoc imitatus Aegyptios, solos diuinarum rerū omnium conscios, ad numerum Solis, qui diebus CCCLXV. & quadrante cursum conficit, annum dirigere contendit. Nam sicut Lunaris annus mensis est, quia Luna paulo minus quàm mensem in zodiaci circuitione consumit: ita Solis annus hoc dierum numero colligendus est, quem peragit, dum ad id signum se denuo uertit, ex quo digressus est. Vnde annus uertens uocatur: & habetur magnus, cùm Lunæ annus breuis putetur. Horum Vergilius utrunque complexus est: *Aegyptij Soli diuinarum rerum conscij.*

Interea magnum Sol circunuoluitur annum. *Aeneid. 3.*

Hinc Atteius Capito annum à circuitu temporis putat dictum: quia ueteres an, pro circum ponere solebant, ut Cato in Originibus oratorum. An terminum, id est, circum terminum: & ambire pro circumire. Iulius ergo Cæsar decem dies obseruationi ueteri superadiecit: ut annum CCC. & LXV. dies, quibus Sol lustrat zodiacum, efficeerent. Et ne quadrans deesset, statuit ut quarto quoque anno Sacerdotes qui curabant, mensibus ac diebus unum intercalarent diem: eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud ueteres mensis intercalabatur: id est, ante quinq; ultimos Februarij mensis dies: idq; bisextum censuit nominandum. Dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit: In Ianuarium, & Sextilem, & Decembrem binos dies inseruit: In Aprilem autem, Iunium, Septembrem, Nouembrem, *An pro circum apud ueteres.*

brem, singulos. Sed neque mensi Februario addidit diem, ne Deo infero religio immutaretur: & Martio, Maio, Quintili, Octobri seruauit pristinum statum, quòd satis pleno erant numero, id est dierum singulorum tricenorumq;. Ideo & septimanas habent Nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his Iulius mutauit. Sed Ianuarius, Sextilis, December, quibus Cæsar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Cæsarem cœperint, quintanas tamen habent Nonas, & ab Idibus illis sequentes Calendas, in undeuicesimum reuertuntur. Quia Cæsar quos addidit dies, neq; ante Nonas, neque ante Idus inserere uoluit, ne Nonarum aut Iduum religionem, quæ statuto erat die, nouella comperendinatione corrumperet. Sed nec post Idus mox uoluit inserere: ne feriarum quarumq; uiolaretur indictio. Sed peractis cuiusq; mensis ferijs, locum diebus aduenis fecit. Et Ianuario quidem dies, quos dicimus quartum, & tertium Calend. Februarias dedit: Aprili, tertium Calend. Maias: Iunio, tertium Calend. Iulias: Augusto, quartum & tertium Calend. Septembris: Septembri, tertium Calend. Octobris: Nouembri, tertium Calend. Decembris: Decembri uerò, quartum & tertium Calend. Ianuarias. Ita factum est, ut cùm omnes hi menses, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis Calendas ad septimūdecimum reuertentes, posteà ex augmento additorum dierum, hi qui duos acceperunt, ad nonumdecimum: qui uerò unum, ad octauumdecimum haberēt reditum Calendarum. Feriarum tamē cuiusq; mensis ordo seruatus est. Nam si cui ferè tertius ab Idibus dies festus aut feriatus fuit: & cùm ad sextumdecimum dicebatur, etiam post augmentum dierum, eadem religio seruata est, ut tertio ab Idibus die celebraretur: licet ab incremento non iam ab decimumsextum Calend

Calendas, sed ad septimumdecimũ si unus, ad decimumoctauum, si duo sunt additi, diceretur. Nã ideo nouos dies circa finem cuiusque mensis inseruit, ubi finem omnium, quæ in mense erant, reperit feriarũ: adiectosq; omneis à se dies fastos notauit: ut maiorẽ daret actionibus libertatem: & non solùm nullũ nefastum, sed nec comitialẽ quenquam de adiectis diebus instituit: ne ambitionem magistratuum augeret adiectio. Sic annum ciuilem Cæsar, habitis ad Lunam dimensionibus, constitutum edicto palàm posito publicauit.

Et hucusq; error stare potuisset: ni Sacerdotes sibi errorem nouum ex ipsa emendatione fecissent. Nam cùm oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoq; anno confecto, antequàm quintus inciperet, intercalare: illi quarto non peracto, sed incipiente, intercalabant. Hic error sex & triginta annis permansit: quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cùm debuerint intercalari nouem: Sed hunc quoq; errorem serò deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta & sex uitio Sacerdotalis festinationis excreuerant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, deuorarentur. Post hoc unum diem secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoq; incipiente anno, intercalari iussit: & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ, ad æternam custodiam, incisione mandauit. *Anni correctio per Augustum facta.*

De Calendis, Idibus, ac Nonis. CAP. XV.

TUnc Horus: dies quidem hic, inquit, intercalaris, antequàm quintus annus incipiat, inserendus, cùm Aegypti matris artium ratione consentit. Sed in illorum mensibus explicandis uidetur operosum, quos triceuũm dierum omnes habent: eò quòd explicitis duodecim mensibus, id est. CCCLX. diebus exactis, tunc inter Augustum *Proponit Horus ea de quibus deinceps disputabitur.*

atque

atq; Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt: adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus confit. At *hic*, *non à primo in ultimum mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit: sed post* Calendas *dirigitur in* Nonas,*inde ad quasdam* Idus *deflecti audio: pòst rursus,ni fallor,imò ut nunc quoq; retulisti,in sequentes* Calendas. *Quæ omnia quid sibi uelint, scire equidem uellem.* Nam *illud nec consequi posse me spero, ut uocabula comprehendam, quæ singulis apud uos diebus adduntur: dum alios fastos, uarijsq; alios nominibus nuncupatis.* Nundinas *quoque uestras nescire me fateor, de quibus obseruatio tam diligens, tam cauta narratur.* Hæc *nec mihi erubescendum est ignorare, peregrino: à te uerò,Prætextate,discere nec ciuē puderet.* Tunc *Prætextatus:* Non *solùm tibi, inquit*, Hore, *cùm sis* Aegypto *oriundus, sed ne nobis quidem, quibus origo* Romana *est, erubescendum puto quærere, quod quæsitu dignum omnes ueteres putauerunt.* Nam *de* Calendis, Nonis, *&* Idibus, *deq; feriarum uarijs obseruationibus, innumeros autores cura quæstionis exercuit: & ideo nos quæ de his ab omnibus dicta sunt,in unum breuiter colligemus.* Romulus *cùm ingenio acri quidem, sed agresti, statum proprij ordinaret imperij, initium cuiusque mensis ex illo sumebat die, quo nouam lunam contigisset uideri.* Quia *uerò non continuò euenit, ut eodem die semper appareat, sed modo tardius, modò celerius ex certis caußis uideri solet: contigit, ut dum tardius apparuit, præcedenti mensi plures dies: aut cum celerius, pauciores darentur: & singulis quibusq; mensibus perpetuam numeri legem primus casus addixit.* Sic *factum est, ut alij triginta & unum, alij undetriginta sortirentur dies.* Omnibus *tamen mensibus ex die* Nonarum, Idus *nono die*

Initium mensis cuiusq;, et quot singulorū fuerint dies ex ordinatione Romuli.

no die repræsentari placuit: & inter Idus ac sequentes Calendas constitutum est, sexdecim dies esse numerandos. Ideo mensis uberior, duos illos quibus augebatur dies, inter Calendas suas & Nonas habebat. Hinc alijs quintus à Calendis dies, alijs septimus Nonas facit. Cæsar tamen (ut suprà diximus) stata sacra custodiens: nec in illis mensibus, quibus binos adiecit dies, ordinem uoluit mutare Nonarum: quia peractis totius mensis ferijs, dies suos rei diuinæ cautus inseruit. Priscis ergo temporibus, antequam fasti à Cn. Flauio scriba inuitis patribus, in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hæc prouincia delegabatur, ut nouæ lunæ primum obseruaret aspectum: uisamq; regi sacrificulo nuntiaret. Itaque sacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex, calata, id est, uocata in Capitolium plebe, iuxta curiam *Calabram, *calatam quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies à Calendis ad Nonas superessent, pronuntiabat: & quintanas quidem quinquies dicto uerbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat. Verbum autem καλῶ Græcum est, id est Calenda unde dicta. uoco: & hunc diem qui ex his diebus qui calarentur primus esset, placuit Calendas uocari. Hinc & ipsi curiæ, ad quam uocabantur, *Calabræ nomen datum est: & Classi, *calatæ quòd omnis in eam populus uocaretur. Ideo autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, calando prodebat, quòd post nouam lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris essent, confluere in urbem, accepturos causas feriarum à Rege sacrorum: scituros q; quid esset eo mense faciendum. Vnde quidam hinc Nonas Nonæ. extimant dictas: quasi nouæ initium obseruationis: uel quòd ab eo die semper ad Idus nouem dies putentur. Sicut apud Tuscos Nonæ plures habebantur: quòd hi nono

quoq; die Regem suum salutabant, & de proprijs negotijs consulebant. Iduum porrò nomen à Tuscis apud quos is dies *Itis uocatur, sumptum est. Item autem illi interpretantur Iouis fiduciam. Nam cùm Iouem accipiamus lucis autorem, unde & Lucetium Salij in carminibus canunt: & Cretenses Δία τὴν ἡμέραν uocant: ipsi quoq; Romani Diespitrem appellant, ut diei patrem: iure hic dies Iouis fiducia uocatur, cuius lux cum Solis occasu non finitur, sed splendorem diei & noctis continuat, illustrante luna, quod semper in plenilunio, id est, medio mense, fieri solet. Diem uerò, qui uel nocturnis caret tenebris, Iouis fiduciã Tusco nomine uocauerunt. Vnde & omnes Idus *Iouis ferias obseruandas sanxit antiquitas. Alij putant Idus, quòd ea die plena luna uideatur, à uidendo uidus appellatas, mox literam u, detractam: sicut contrà, quod Græci ἰδεῖν dicunt, nos u, litera addita, uidere dicimus. Nonnullis placet, Idus dictas uocabulo Græco ἀπὸ τοῦ εἴδους: quòd eo die plenam speciem luna demonstret. Sunt qui existiment, Idus ab oue iduli dictas, quam hoc nomine uocant Tusci, & omnibus Idibus ouis immolatur à Flamine. Nobis illa ratio nominis uero propior existimatur: ut Idus uocemus diem, qui diuidit mensem. Iduare enim Hetrusca lingua diuidere est: unde uidua quasi ualde idua, id est, ualde diuisa: aut uidua, id est, à uiro diuisa.

Idus unde uocatæ.

* Idis

*Ioui feriatas

Vt autem Idus omnes Ioui, ita omnes Calendas Iunoni tributas, & Varronis, & Pontificalis confirmat autoritas. Quod etiam Laurentes patrijs religionibus seruant, qui & cognomen Deæ ex ceremonijs addiderunt, Calendarem Iunonem uocantes. Sed & omnibus Calendis à mense Martio ad Decembrem huic Deæ Calendarum die supplicant. Romæ quoque Calend. omnibus præter quod Pontifex

Calendæ Iunoni sacræ.

fex minor, in curia * *Calabra rem diuinam Iunoni facit:* * Calata
etiam regina sacrorũ, id est regis uxor, porcam uel agnam in regia Iunoni immolat: à qua etiam Ianum Iunonium cognominatum diximus, quòd illi Deo omnis ingressus, huic Deæ cuncti Calendarum dies uidentur ascripti. Cùm enim initium mensium maiores nostri ab exortu Lunæ seruauerint, iure Iunoni Calendas addixerunt; lunam ac Iunonem eandem putantes: uel quia Luna per aërem meat, unde & Græci Lunam ἀρτεμιν *nuncupauerunt, quasi* ἀεροτόμιν, *quòd aëra secat: Iuno autem aëris arbitra est, merito initia mensium, id est, Calendas huic Deæ consecrauerunt. Nec hoc prætermiserim, quòd nuptijs copulandis Calendas, Nonas & Idus religiosas, id est, deuitandas censuerunt. Hi enim dies præter nonas feriati sunt. Ferijs autem uim cuiquam fieri, piaculare est. Ideo tunc uitantur nuptiæ, in quibus fieri uis uirginibus uidetur. Sed Verrium flaccum iuris Pontificij peritißimum, dicere solitum refert Varro, quia ferijs tergere ueteres fossas liceret, nouas facere ius non esset: ideo magis uiduis, quàm uirginibus, idoneas esse ferias ad nubendum, subijciet aliquis: Cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Huius quoque rei in aperto causa est. Nam quia primus nuptiarum dies uerecundiæ datur: postridie autem nuptam in domo uiri dominium incipere oportet adipisci, & rem facere diuinam: omnes autem postriduani dies, seu post Calendas, seu post Nonas, Idus'ue ex æquo atri sunt: ideo & Nonas inhabiles nuptijs esse dixerunt, ne nupta, aut postera die libertatem auspicaretur uxoriam, aut atro immolaret: quo nefas est sacra celebrari.*

Dies religiosi copulandis nuptijs.

Quæ discrimina diuersitatesq; fuerint dierum apud Romanos. CAP. XVI.

Dierum discrimina. SEd quia nos ad commemorationem dierum ordo deduxit, de hoc quoq;, quod Hori nostri consultatio continet, pauca, dicenda sunt. Numa ut in menses annum, ita in dies mensem quenque distribuit: diesq; omnes aut festos, aut profestos, aut intercisos uocauit. Festi Dijs dicati sunt. *Dies festi.* Profesti hominibus, ob administrandam rem priuatam publicamq; concessi. Intercisi Deorum hominumq; communes sunt. Festis insunt sacrificia, epulæ, ludi, feriæ. Profestis, fasti, comitiales, comperendini, stati, præliares. Intercisi, in se, non in alia diuiduntur. Illorum enim dierum quibusdam horis fas est, quibusdam fas non est ius dicere. Nam cùm hostia cæditur, fari nefas est: inter cæsa & porrecta, fari licet, rursus cum adoletur, non licet. Ergo de diuisione festorum & profestorum dierum latius differendum est. Sacra celebritas est, uel cùm sacrificia Dijs offeruntur: uel cùm dies diuinis epulationibus celebratur: uel cùm ludi in honorem aguntur Deorum, uel cùm feriæ obseruantur. Feriarum autem publicarum genera sunt quatuor. Aut enim statiuæ sunt, aut conceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. Et sunt statiuæ uniuersi populi communes, certis & constitutis diebus ac mensibus: & in fastis, statis obseruationibus annotatæ: in quibus præcipuè seruantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuæ sunt, quæ quotannis à magistratibus, uel sacerdotibus concipiuntur, in dies uel certos, uel etiam incertos: ut sunt Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia. Imperatiuæ sunt, quas Consules uel prætores pro arbitrio potestatis indicunt. Nundinæ sunt paganorum, id est, rusticorum, quibus conueniunt negotijs proprijs uel mercibus prouisuri. Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, ut * Claudiæ familiæ, uel Aemiliæ: seu Iuliæ, siue Corneliæ: & si quas ferias proprias quæque famil

** Claudianæ*

familia, ex usu domesticæ celebritatis, obseruat. Sunt singulorum: ut natalium, fulgurumq; susceptiones: item funerum, atque expiationum. Apud ueteres quoque qui nominasset Salutem, Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutilianam: ferias obseruabat. Item Flaminica, quoties tonitrua audisset, feriata erat, donec placasset Deos. Affirmabant autem sacerdotes pollui ferias: si in indictis, conceptisq; opus aliquod fieret. Præterea Regem sacrorum Flaminesq; non licebat uidere ferijs opus fieri. Et ideo per præconem denuntiabant, ne quid tale ageretur: & præcepti negligens mulctabatur. Præter mulctam uero affirmabant, eum qui talibus diebus imprudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere: prudentem expiare non posse, Scæuola pontifex asseuerabat, Sed Vmbro negat, eum pollui, qui opus uel ad Deos pertinens, sacrorum'ue causa fecisset, uel aliquid ad urgentem uitæ utilitatem respiciens actitasset. Scæuola denique consultus, quid ferijs agi liceret: respondit, quod prætermissum noceret. Quapropter si bos in specum decidisset, eumq; paterfamiliâs adhibitis operis liberasset, non est uisus ferias polluisse: nec ille qui trabem tecti fractam fulciendo, ab imminenti uindicauit ruina. Vnde & Maro omnium disciplinarum peritus, sciens lauari ouem, aut lanæ purgandæ, aut scabiei curandæ gratia, pronuntiauit tunc ouem per ferias licere mersari, si hoc remedij causa fieret.

Balantumq; gregem fluuio mersare salubri. Georg. 1.

Adijciendo enim salubri, ostendit auertendi morbi gratia tantummodo, non etiam ob lucrum purgandæ lanæ causa fieri concessum.

Hæc de festis & qui inde nascuntur, qui etiam nefasti uocantur. Nunc de profestis, & qui ex his procedunt loquamur Profesti dies

mur: id est, fastis comitialibus, comperendinis, statis prælia-ribus. Fasti sunt, quibus licet fari Prætori tria uerba solen-nia: do, dico, addico. His contrarij sunt nefasti, Comitiales sunt, quibus cum populo agi licet. Et fastis quidem, lege agi potest: cùm populo non potest: comitialibus, utrunque po-test. Comperendini, quibus uadimonium licet dicere. Stati, qui iudicij causa cùm peregrino instituuntur, ut Plautus *in* Curculione: *Status, condictus cum hoste, intercessit dies.* Hostem *nunc more uetere significat peregrinum.* Prælia-*res ab iustis non segregauerim: siquidem iusti sunt conti-nui triginta dies, quibus exercitui imperato, uexillum rufi coloris in arce positum est.* Præliares *autem omnes quibus fas est res repetere, uel hostem lacessere. Nam cùm* Latia, *hoc est, Latinarum solenne concipitur: item diebus* Satur-*nallorum: sed & cùm* Mundus *patet: nefas est prælium su-mere. Quare nec* Latinarum *tempore, quo publice quon-dam induciæ inter* Romanum *populum* Latinosq; *firma-tæ sunt, inchoari bellum decebat: nec* Saturni *festo, qui si-ne ullo tumultu bellico creditur imperasse: nec patente* Mundo, *quod sacrum* Diti patri *&* Proserpinæ *dicatum est: meliusq; occlusa* Plutonis *fauce, eundum ad prælium putauerunt. Vnde &* Varro *ita scribit: Mundus cùm pa-tet,* Deorum *tristium, atq; inferum quasi* Ianua *patet.* Pro-*pterea non modo prælium committi, uerumetiam delè-ctum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, na-uem soluere, uxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est. Vitabant ueteres ad uiros uocandos etiam dies, qui essent notati rebus aduersis. Vitabant etiam fe-rijs: sicut* Varro *in* Augurum *libris scripsit in hæc uerba: Viros uocare ferijs non oportet: si uocauit, piaculum esto. Sciendum est tamen, eligendi ad pugnandum diem* Roma-*nis*

nis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellū. At cùm exciperent, nullum obstitisse diem, quo minus uel salutem suam, uel publicam defenderent dignitatem. Quis enim obseruationi locus, cùm eligendi facultas non superfit? Dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri cauendos putarūt: quos etiam atros, uelut infausta appellatione, damnarunt. Eosdem tamen nonnulli communes, uelut ad emẽdationem nominis uocitauerunt. Horum causam Gellius Annalium libro decimoquinto, & Cassius Hemina historiarum libro secundo referunt: Anno ab Vrbe condita CCCLXIII. *à Tribunis militum Virgilio Manlio, Cælio Posthumio, collegisq; eorum, in senatu tractatum, quid esset, propter quod toties inter paucos annos malè esset afflicta respublica. Et ex præcepto patrum L. Aquinium Aruspicem in Senatum uenire iussum, religionum requirendarum gratia, dixisse, Q. Sulpitium Tribunum militum ad Alliam aduersum Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie Idus Quintilis: item apud Cremeram, multisq; alijs temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, malè cessisse conflictum. Tunc patres iussisse, ut ad collegium pontificum de his religionibus referretur: Pontificesq; statuisse, postridie omnes Calendas, Nonas, Idus, atros dies habendos: ut hi dies neque præliares, neque puri, neque comitiales essent. Sed & Fabius Maximus Seruilianus Pontifex in libro duodecimo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoque Ianum Iouemq; præfari necesse est, quos nominari atro die nõ oportet. Ante diem quoque quartum Calendas uel Nonas, uel Idus, tanquam inominalem diem plerique uitant. Eius obseruationis an religio ulla sit tradita, quæri solet. Sed nos nihil super ea re scriptum inuenimus: nisi quòd Q. Clau-*

Eadem ferè Gellius lib. 5. cap. 17.

Gellius eodem loco.

dius Annalium quinto, cladem illam uastißimam pugnæ Cannensis, factam refert ante diem quartum Nonas Sextilis. Ad rem sane *militarem nihil attinere notat Varro, utrum fastus uel nefastus dies sit: sed ad solas hoc actiones respicere priuatas.* Quòd *autem nundinas ferias dixi, potest argui, quia Titus de ferijs scribens, Nundinarum dies non inter ferias retulit, sed tantū solennes uocauit.* Et quòd *Iulius Modestus affirmat, Messala Augure consulente Pontifices, an nundinarum Romanarum, Nonarumq; dies ferijs tenerentur, respondisse eos, nundinas sibi ferias non uideri: & quod Trebatius in libro primo Religionum ait, nundinis magistratum posse manumittere, iudiciaq; adijcere.* Sed *contrà Iulius Cæsar decimosexto Auspiciorum libro, negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi: ideoq; nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Cornelius etiam Labeo primo Fastorum libro, nundinis ferias esse pronuntiat. Causam uerò huius uarietatis apud* * *Granium Licinianum libro secundo diligens lector inueniet.* Ait enim, *nundinas Iouis ferias esse: siquidem Flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem soleat immolare: sed lege Hortensia effectum, ut fastæ essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem ueniebant, lites componerent.* Nefasto enim die Prætori fari non licebat. *Ergo qui ferias dicunt, à mendacio uindicantur, patrocinio uetustatis: qui contrà sentiunt, æstimatu ætatis, quæ legem sequuta est, uera depromunt.*

Nundinæ an feriæ sint.

* Caium

Nundinarum origo.

Harum originem quidam Romulo aßignant, quē communicato regno cum T. Tatio, sacrificijs & sodalitatibus institutis, nundinas quoq; adiecisse commemorant: sicut Tuditanus affirmat. Sed *Caßius Seruium Tullium fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris conuenirent, urbanas rusticasq;*

rusticaáq; res ordinaturi. Geminius ait diem nundinarum, exactis iam regibus, cœpisse celebrari: quia pleriq; de plebe, repetita Ser. Tullij memoria, parentarent ei nundinis. Cui rei etiam Varro consentit. Rutilius scribit, Romanos instituisse nundinas: ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent: nono autem die, intermisso rure, ad mercatum, legesq; accipiendas Romam uenirent: & ut scita atq; consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die proposita, à singulis atq; uniuersis facilè noscebantur. Vnde etiam mos tractus, ut leges trinundino die promulgarentur. Ea re etiam candidatis usus fuit, in comitium nundinis uenire, & in colle consistere, unde coràm possent ab uniuersis uideri. Sed hæc omnia negligentius haberi cœpta, & pòst abolita: postquàm * in trinundino etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse cœperunt. Est etiam Nundina Romanorum Dea, à nono die nascentium nuncupata, qui lustricus dicitur. Est autem lustricus dies, quo infantes lustrantur, & nomen accipiunt. Sed is maribus nonus, octauus est fœminis.

*internundino, ant.

Nundina Romanorũ Dea.

Plene (ut arbitror) anni ac mensium constitutione digesta, habet Horus quoq; noster, quod de dierum uocabulis, & obseruatione consuluit.

Et scire equidem uelim, nunquid sit quod argutus Niligena, & gentis accola numerorum potentis, ex hoc ordine Romanæ dispensationis irrideat: an Tuscum quoq; Tyberim aliquid ex disciplinis suis hausisse consentiat. Subiecit Eustathius: Non solùm Horus noster grauis uir, & ornatus, sed nec quisquam alius (ut existimo) tam futilis posset esse iudicij, qui Romani anni sic ad unguem, ut aiunt, emendatum ordinem non probaret: cui maiorem gratiam & tenax memoria, & luculenta oratio referentis adiecit.

Nec mirum, si hæc digeries morsum reprehensionis euasit, cui accersita est ab Aegypto postremæ correctionis autoritas. Nam Iulius Cæsar, ut syderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Latij uerò ueteres incolæ, quia nihil iam tum discere ab Aegypto licebat, ad quam nullus illis commeatus patebat, morem Græciæ in numerandis mensium diebus sequuti sunt: ut retrouersum cedente numero, ab augmento in diminutionem computatio resoluta desineret. Ita enim nos decimum diem, deinde nonum, & postea octauum dicimus, ut Athenienses δεκάτην καὶ ἐνάτην φθίνοντος μηνὸς soliti sunt dicere. Homerus Odyss. ξ. *quoq; quum ait: Τοῦ μὲν φθίνοντος μηνός, τοῦ δ' ἱσταμένοιο, quid aliud nisi illum φθίνοντα dicit, cuius paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi: & ἱστάμενον illum, qui præcedit numerũ successurus priori in defectũ meantis? Quod & Homerus noster Mantuanus intelligens, illud* Aeneid. 10. *stare dici, ad quod acceditur, ait: Stat sua cuiq; dies: extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes eatur. Idẽ poëta doctrina, ac uerecundia iuxtà nobilis, sciens Romanos ueteres ad lunæ cursum, & sequẽtes ad Solis anni tempora digessisse, utriusque seculi opinioni reuerentiam seruans: Vos ô clarissima mundi Lumina, inquit, labentem* Georg. 1. *cœlo quæ ducitis annum, Liber & alma Ceres: tam Lunam quàm Solem duces anni hac inuocatione designans.*

Omnes Deos referri ad Solem. Et quod ex uariis Apollinis ostendatur nominibus, ipsum eundem esse Deum quem Solem dicimus. CAP. XVII.

HIc Auienus: Hoc equidem mecum multũ, ac frequenter agitaui: quid sit quòd Solem modo Apollinẽ, modo Lib

do Liberum, modò sub aliarum appellationum uarietate ueneremur. Et quia sacrorum omnium Præsulem esse te Vecti Prætextate diuina uoluerunt: perge quæso rationem mihi tantæ sub uno nomine in nominibus diuersitatis aperire. Tum Vectius: Caue existimes, mi Auiene poëtarum gregem cùm de dijs fabulantur, non ab adytis plerunque philosophiæ semina mutuari. Nam quòd omnes penè Deos duntaxat qui sub cœlo sunt, ad solem referunt, non uana superstitio, sed ratio diuina commendat. Si enim Sol (ut ueteribus placuit) dux, & moderator est reliquorum luminum, & Solus stellis erratibus præstat: ipsarũ uerò stellarum cursus, ordinem rerum humanarum (ut quidusdam uidetur) pro potestate disponunt: uel (ut Plotino constat placuisse) significant: necesse est, ut solem, qui moderatur nostra, moderantes, omnium, quæ circa nos geruntur, fateamur autorem. Et sicut Maro cùm de una Iunone diceret: Quo numine læso, ostendit unius Dei effectus uarios pro uarijs censendos esse numinibus: ita diuersæ uirtutes Solis nomina Dijs dederunt. Vnde ἓν τὸ πᾶν sapientum principes prodiderunt. Virtutem igitur Solis, quæ diuinationi, curationiq; præest, Apollinem uocauerunt. Quæ sermonis autor est, Mercurij nomen accepit. Nam quia sermo interpretatur cogitationes latentes, ἑρμῆς ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν propria appellatione uocitatus est. Virtus Solis, quæ fructibus, effectus eiusdem est qui frugibus praeest, & hinc natæ sunt appellationes Deorum, sicut cæterorum, qui ad Solem certa & arcana ratione referuntur. Et ne tanto secreto nuda præstetur assertio, autoritates ueterum de singulis consulamus. Apollinis nomen multiplici interpretatione ad Solem refertur, cuius rei ordinem pergam pandere. Plato Solem ἀπόλλωνα cognominatum scribit, ἀπὸ

Omnes Deos qui sub cœlo sunt, referri ad Solem.

Apollinẽ eundem Deum esse qui Sol est.

Plato Cratylo.

Apollo unde dictus.

ἀπὸ τοῦ βάλλειν τὰς ἀκτῖνας: id eſt à iactu radiorũ Chryſippus Apollinem ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φαύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα. Primam enim nominis literam retinere ſignificationem negandi, ἢ ὅτι μόνος ἐστὶ, καὶ οὐχὶ πολλοί. Nam & Latinitas eum, qui tantam claritatem ſolus obtinuit, ſolẽ uocauit. Speuſippus, quòd ex multis ignibus conſtet uis eius, ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς, αὐτοῦ συνεστῶτος. Cleantes, ὡς ἀπ᾽ ἄλλων καὶ ἄλλων τόπων τὰς ἀνατολὰς ποιουμένου: id eſt, quòd ab alijs atq; alijs locorum declinationibus faciat ortus. Cornificius arbitratur Apollinem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν: id eſt, quia intra circuitũ mundi, quem Græci πόλον appellant, impetu latus ad ortus refertur. Alij cognominatum Apollinem putãt ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα, Exanimat enim, & perimit animantes, cùm peſtem intemperie caloris immittit, ut Euripides in Phaëthõte: ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι᾽, ὥς μ᾽ ἀπώλεσας, ὅθεν σ᾽ Ἀπόλλων ἐμφανῶς κλήσει βροτός. Idem Archilocus: ἄναξ Ἄπολλον, καὶ σὺ τοὺς μὲν αἰτίους σήμαινε, καὶ σφᾶς ὄλλυ᾽ ὥσπερ ὀλλύεις. Deniq; inuſtos morbo ἀπολλωνοβλήτους καὶ ἡλιοβλήτους appellant. Et quia ſimiles ſunt Solis effectibus effectus Lunæ, in iuuando nocendóq;: ideo fœminas certis afflictas morbis σεληνοβλήτους καὶ ἀρτεμιδοβλήτους uocant. Hinc eſt quòd arcu, & Sagittis Apollinis ſimulacra decorantur: ut per ſagittas intelligatur uis emiſſa radiorum. Vnde Homerus αὐτὰρ ἔπειτ᾽ αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς, βάλλε. Idem autor & publicæ ſoſpitatis: quam creditur Sol animantibus præſtare temperie. Sed quia perpetuam præſtat ſalubritatẽ, & peſtilens ab ipſo caſus rarior eſt: ideo Apollinis ſimulacra manu dextera Gratias geſtant, arcum cum ſagittis ſiniſtra, quòd ad noxam ſit pigrior, & ſalutem dextera manus promptior largiatur. Hinc eſt quòd eidem

Ἰλιάδ. α.

attribuit

attribuitur medendi potestas: quia temperatus Solis calor morborum omnium fuga est. Nam tam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους ἀπόλλωνα, quàm ἀπολλῦντα, cognominatum putat. Quæ sententia Latini quoq; nominis enuntiationi cōgruens, fecit, ne huius Dei nomen uerteremus, ut Apollinem aspellentem mala intelligas: quem Athenienses ἀλεξίκακον appellāt. Sed & Lidij colunt Apollinem λοίμιον: hoc cognomine, finita pestilentia, nuncupatum. Eadem opinio sospitalis, & medici Dei, in nostris quoq; sacris fouetur. Nanque uirgines Vestales ita indigitant, Apollo medice, Apollo Pæan. Cùm ergo sint huiusce syderis, id est, Solis, duo maximi effectus: alter, quo calore temperato mortalium uitam iuuat: alter, quo iactu radiorum nonnunquam pestiferum immittit uirus: duo eademq; cognomina circa singulos effectus proprijs enuntiationibus signant: appellantes Deum ἰήιον atq; παιᾶνα. Quæ cognomina utriq; effectui sunt apta: ut sit ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, id est, à sanando: & παιὰν ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας. et rursus ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἱέναι, id est, ab immittendo βέλος ἐχεπευκὲς καὶ παιὰν ἀπὸ τοῦ παίειν, id est, à feriendo. Obtinuit tamen, ut quum sanitatem dari sibi precantur, ἰὴ παιὰν per η literā enuntient, id est, medere Pæan: quum autem ἵε παιὰν per ε literam dicunt cum aspiratione prioris literæ, significant hoc dici in aliquem aduersa precatione, βάλλε παιὰν, id est, immitte feriendo. Qua uoce ferunt Latonam usam, quum Apollinem hortaretur impetum Pythanis incessere sagittis. Cuius rei naturalem rationem suo loco reddam. Hanc uocem, id est, ἰὲ παιὰν, confirmasse fertur oraculum Delphicum Atheniensibus, petentibus opem Dei aduersus Amazonas, Theseo regnante. Nanq; inituros bellum iussit his ipsis uerbis semetipsum auxiliatorem inuocari, hortariq;. Apollodorus in libro decimoquarto

Lœmius Apollo.

Ieius & Pæan

quarto περὶ θεῶν, *ἰήιον solem scribit appellari, Apollinemq;* ἀπὸ τοῦ κατὰ κόσμον ἵεσθαι καὶ ἰέναι, *ideſt, quòd* Sol *per* orbem *impetu fertur.* Sed Timotheus *ita*, σὺ τ' ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον * λαμπραῖς ἀκτῖσιν ἥλιε βάλλων πέμψον ἑκαβόλον ἐχθροῖς βέλος σᾶς ἀπὸ νευρᾶς παιάν.

* ἅμα τοῖς

ὀδυσ. α. Eundem Deum *præſtantem ſalubribus cauſis* οὔλιον *appellant, id eſt ſanitatis autorem: ut ait* Homerus, οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Menandrus *ſcribit, Mileſios* ἀπόλλωνι οὐλίῳ *pro ſalute ſua immolare. Pherecydes refert, Theſea cùm in Cretam ad Minotaurum duceretur, uouiſſe pro ſalute, atque reditu ſuo,* ἀπόλλωνι οὐλίῳ, καὶ ἀρτέμιδι οὐλίᾳ. *Nec mirum ſi gemini effectus uarij nominibus celebrantur: cùm alios quoq;* Deos *ex contrario in eadem re duplici cenſeri & poteſtate accipiamus, & nomine: ut* Neptunum, *quem aliâs* ἐνοσίχθονα*: id eſt, terram mouentem, aliâs* ἀσφαλίωμα*: id eſt, ſtabilientem uocant.* Item Mercurius *hominum mentes & oculos excitat, & ſopit, ut ait poëta:*

ὀδυσ. ε. Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλει.

Vnde & Apollinem, *id eſt, ſolem modò ſoſpitatem, modò peſtem ſignificantibus cognominibus adoramus: cùm tamen peſtis, quæ ab eo noxijs immittitur, apertè hunc* Deum *bonis propugnare ſignificet. Hinc eſt, quòd apud Pachynum Siciliæ promontorium* Apollo Libyſtinus *eximia religione celebratur. Nam cùm Libyci inuaſuri Siciliam, claſſem appuliſſent ad id promontorium: Apollo qui ibi colitur, inuocatus ab incolis, immiſſa hoſtibus peſte & penè cunctis ſubita morte interceptis,* Libyſtinus *cognominatus eſt.* Noſtris *quoque continetur annalibus, ſimilis eiuſdem Dei præſentiæ maieſtas. Nam quum ludi primò* Romæ *Apollini celebrarentur: ex uaticinio Martij uatis,*

Libyſtinus.

carmin

carmineq; Sibyllino, repentino hostis aduentu plebes ad arma excitata, hosti occurrit: eoq; tempore nubes sagittarum in aduersos uisa ferri, & hostem fugauit, & uictores Romanos ad spectacula Dei sospitalis reduxit. Hinc intelligitur, prælij causa, non pestilentiæ (sicut quidam existimant) ludos institutos. Hæc est autem huius existimationis ratio, quòd tunc Sol super ipsum nostræ habitationis uerticem fulget. Nam cancer in æstiuo tropico est: in quo meante Sole, radij temperatam nostram, non eminus, sed superne demissi rectis fulgoribus lustrant. Vnde extimatum est à nonnullis, ad propitiandum tunc maximè Deum caloris, Apollinaribus litari. Sed inuenio in literis, hos ludos uictoriæ, non ualetudinis causa (ut quidam annalium scriptores memorant) institutos. Bello enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primùm sunt instituti: suadente Cornelio Rufo Decemuiro, qui propterea Sibylla cognominatus est, & postea corrupto nomine primus Sylla cœpit uocitari. Fertur autem in carminibus Martij uatis, cuius duo uolumina illata sunt in Senatum, inuentum esse ita scriptum: Hostem Romani si ex agro pellere uultis, Vomicamq; quæ gentium uenit longe, Apollini censeo uouendos ludos, Qui quotannis communiter Apollini fiant: His ludis faciendis præsit is prætor, qui ius populo plebiq; dabit summum. Decemuiri Græco ritu hostijs sacra faciant. Hoc si rectè facietis, gaudebitis semper, fietq; Respubl. melior. Nam is diuus extinguit perduellos uestros. Qui uestros campos pascunt placide. Ex hoc carmine cùm procurandi gratia dies unus rebus diuinis impensus esset: postea Senatusconsultum factum, uti Decemuiri (quo magis instruerentur de ludis Apollini agendis, req; diuina rectè facienda) libros Sibyllinos adirent.

Obiter de ludis Apollinaribus, & eorum origine.

adirent. In quibus cùm eadem reperta nuntiatum esse, cen-
suerunt patres Apollini ludos uouendos faciendosq; : inq;
eam rem duodecim millia æris Prætori, & duas hostias
maiores dari: Decemq; uiris præceptum est, ut Græco ritu
hisce hostijs sacrum facerent, Apollini boue aurato, & ca-
pris duabus albis auratis. Latonæ, boue fœmina aurata. Lu-
dos in circo populus coronatus spectare iussus. Hæc præ-
cipue traditur origo ludorum Apollinariũ. Nunc ex alijs
quoq; huius Dei nominibus eundem esse Apollinẽ, & So-
Loxias. lem probemus. Loxias cognominatur, ut ait Aenopides,
ὅτι ἐκπορέυεται τὸν λοξὸν κύκλον ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατο-
**Forte legendum quòd per obliquum.* λὰς κινούμενος, id est, *quòd obliquum circulum ab Occasu
ad Orientem pergit. Aut, ut Cleanthes scribit, ἐπειδὴ καθ'
ἕλικας κινεῖται, λοξαὶ γὰρ εἰσὶ καὶ αὗται, uel quòd flexuo-
sum pergit iter, ἢ ὅτι τὰς λοξὰς ἀκτῖνας ἵησι ἐφ' ἡμᾶς
**βορειάς ὄντας* *βορείους ὄντας νότιος ὤν: uel quòd transuersos in nos à
Meridie immittit radios, cum simus ad ipsum Septentrio-
Delius. nales. Delius cognominatur ἀπὸ τοῦ δῆλα, καὶ φανερὰ πάν-
τα ποιεῖν τῷ φωτί, quòd illuminando omnia clara demon-
Phœbus. stret. Φοῖβος appellatur (ut ait Cornificius) ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν
βίᾳ, id est, quòd ui fertur. Pleriq; autem à specie, & nitore
Phœbum, id est, καθαρὸν, καὶ λαμπρὸν dictum putant. Item
Phanes. Phaneta appellãt ἀπὸ τοῦ φαίνειν. Et Φαναῖον, ἐπειδὴ φαίνε-
ται νέος, quia Sol quotidie renouat sese. Vnde Vergilius:
Mane nouum. Camerienses qui sacram Soli incolunt insu-
lã, ἀειγενέτῃ Apollini immolant, τῷ τὸν αὐτὸν ἀεὶ γίγνε-
σθαι καὶ ἀεὶ γεννᾶν, id est, quòd semper exoriens gignitur:
quodq; ipse generat uniuersa, seminando, fouendo, produ-
Lycius. cendo, alendo, augẽdoq;. Apollinis Lycij plures accipimus
cognominis causas. Antipater Stoicus Lycium Apollinem
nuncupatum scribit, ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι πάντα φωτί-
ζοντος

ζοντος ἡλίου. Cleanthes Lycium Apollinem appellatum notat, quòd uelutι lupi pecora rapiunt, ita ipse quoque humorem eripit radijs. Prisci Græcorum primam lucem, quæ præcedit solis exortus, λύκην appellauerunt, ἀπὸ τοῦ λευκοῦ, *id est, temporis: hodieq; lycophos cognominant. De quo tempore ita poëta scribit.

*id est, luce temporis.

Ἦμος δ᾽ οὔτ᾽ ἄρπω ἠώς, ἔτι δ᾽ ἀμφιλύκη νύξ. Iliad. 7.

Idem Homerus:

Εὔχεο δ᾽ Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κυτοτόξῳ. Iliad. 4.

Quod significat, τῷ γεννῶντι τὴν λύκην, id est, qui generat exortu suo lucem. Radiorum enim splendor propinquantem Solem longè, lateq; præcedens: atq; caliginē paulatim extenuans tenebrarum, parit lucem. Neq; minus Romani, ut pleraq; alia ex Græco, ita & lucem uidētur à lyce figurasse. Annū quoq; uetustißimi Græcorum λυκάβαντα appellant, τὸ ἀπὸ τοῦ λύκου, id est, Sole, βαινόμενον καὶ μετρούμενον. Λύκον autem Solem uocari, etiā Lycopolitana Thebaidos ciuitas testimonio est: quæ pari religione Apollinē, itemq; lupum, hoc est, λύκον colit: in utroque Solem uenerans: quòd hoc animal rapit & consumit omnia, in modum Solis: ac plurimum oculorum acie cernens, tenebras noctis euincit. Ipsos quoq; λύκους ἀπὸ τῆς λύκης, id est, à luce prima appellatos quidā putant: quia hæ ferè maximè id tēpus aptum rapiendo pecori obseruāt, quod ante lucanum post nocturnam famem ad pastum stabulis expellitur. Et Apollinem πατρῷον cognominarunt: non propria gentis unius ac ciuitatis religione, sed ut autorem progenerandarum omnium rerum: quòd Sol humoribus exiccatis, progenerandis omnibus præbuit causam. Vt ait Orpheus: Πατρὸς ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν. Vnde nos quoque Ianum patrem uocamus: Solem sub hac appellatione uenerantes. Patrem.

Nomius. Νόμιον Ἀπόλλωνα cognominauerunt:non ex officio pastorali,ut fabula,per quam fingitur Admeti regis pecora pauisse:sed quia Sol pascit omnia,quæ terra progenerat.Vnde non unius generis, sed omnium pecorum pastor canitur.Vt apud Homerum Neptuno dicente:

Iliad.21. Φοῖβε, σὺ δ' εἰλίποδας ἕλικας βοῦς βουκολέεσκες. Atque idē apud eundē poëtam, equarū pastor significatur, ut ait:

Iliad.2. Τὰς ἐν Πιερίῃ θρέψ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
Ἄμφω θηλείας, φόβον Ἄρηος φορεούσας.

Præterea ædes ut omnium pastorum sunt apud Camirenses ἐπιμηλίου, apud Naxios ποιμνίου. Itemq; Deus ἀρνοκόμης colitur & apud Lesbios ναπαῖος.Et multa sunt cognomina per diuersas ciuitates ad Dei pastoris officium tendentia. Quapropter uniuersi pecoris antistes,et uerè pastor agno-

Eleleus. scitur.Apollo ἐλελεὺς,appellatur,ἀπὸ τοῦ ἐλίττεσθαι περὶ τὴν γῆν, quòd æterno circa terrā meatu ueluti uolui uidetur. ut ait Euripides, ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα. ἢ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ: uel ut ait Empedocles, οὕνεκ' ἀναλισθεὶς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεύεις. ὑπὸ τ' ἄλλων ἀπὸ τοῦ συναλίσκειν καὶ συναθροίζειν τοὺς ἀνθρώπους ὅταν ἀνατέλλῃ, quòd exoriens homines conducit

Chrysocomas. in cœlum. Apollo Chrysocomas cognominatur, à fulgore radiorū,quos uocant comas aureas Solis. Vnde & *ἀκερσεκόμης,quòd nunquam radij possunt à fronte lucis auelli.

Ἀκερσεκόμης.

Argyrotoxus. Item Argyrotoxus,quòd enascens per summū orbis ambitum,uelut arcus quidā figuratur alba, & argentea specie: ex quo arcu radij in modum emicant sagittarū. Smyntheus

Smyntheus. cognominatur,ὅτι ζέων θεῖ,quia feruens currit.*Καρνεῖος,

Κάρνιος. *Carneus.* ὅτι καιόμενος ὁρᾶται νέος,uel quòd cū omnia ardentia consumantur , hic suo calore candens : semper nouus constat. Item Ἀπόλλων σκιάλλιος,ὅτι τὰς κινήσεις ἀλλοίας ποιεῖ, semper

ſemper nobis ab Auſtro currẽs Θυμβραῖος ὅτι τοὺς ὄμβρους θεῖς, quòd eſt Deus imbricitor. Ἀπόλλων φιλήσιος, quòd *Thymbræum.* *Philesius.*
lumen eius exoriens amabile, amicißima ueneratione ocu- *Pythius.*
lorum cõſalutamus, Ἀπόλλων πύθιος οὐχὶ ἀπὸ * τοῦ πυθέσθαι, * τῆς πεύσεως
id eſt, non à conſultatione * oraculorũ dictus à Phyſicis exi- * occultorũ
ſtimatur, ſed ἀπὸ τοῦ πύθειν, id eſt, σήπειν quod nũquam ſine ui caloris efficitur. Hinc ergo πύθων dictum exiſtimant: licet hoc nomen ex nece draconis inditum Deo, Græci fabulentur. Quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani. Quod apparebit, ſi percurratur ordo, qui de Apolline naſcente narratur: ſicut paulò ſuperius enarraturum me eſſe promiſi. Latonæ Apollinem Dianamq; parituræ Iuno dicitur obſtitiſſe. *Fabula de Pythone ſerpente rationaturalis.* Sed ubi quandoq; partus effuſus eſt, draconem ferunt qui πύθων uocitabatur, Deorum cunas inuaſiſſe: Apollinemq; in prima infantia ſagittis beluam confeciſſe. Quod ita intelligendum naturalis ratio demonſtrat. Namq; poſt chaos, ubi primum cœpit confuſa deformitas in rerũ formas, & elementa niteſcere: terraq; adhuc humida ſubſtantia in molli, atq; inſtabili ſede nutaret: conualeſcente paulatim æthereo calore, atq; inde ſeminibus in eam igneis defluentibus, hæc ſydera edita eſſe creduntur: & Solem maxima caloris ui in ſuperna raptum: Lunam uerò humidiore, & uelut fœmineo ſexu, naturali quodam preſſam tepore inferiora tenuiſſe: tanquam ille magis ſubſtantia patris conſtet, hæc matris. Si quidem Latonam Phyſici uolunt terram uideri, cui diu interuenit Iuno, ne numina quæ diximus ederentur: hoc eſt, aër, qui tunc humidus adhuc grauiſq; obſtabatætheri: ne fulgor luminum per humoris aërij denſitatem, tanquam ex cuiuſdam partus progreßione, fulgeret. Sed diuinæ prouidentiæ uicit inſtantia, quæ creditur iuuiſſe partum. Ideo in inſula Delo

ad confirmandam fidem fabulæ, ædes Prouidentiæ, quam ναὸν προνοίας ἀθηνᾶς *appellant, apta religione celebratur. Propterea ea in insula dicuntur nati, quòd ex mari nobis oriri uidetur. Hæc insula ideo Delos uocatur, quia ortus & quasi partus luminum omnia facit* δῆλα, *id est, aperta, clarescere. Hæc est autem de nece draconis ratio naturalis, ut scribit Antipater Stoicus. Nam terræ adhuc humidæ exhalatio, meando in superna uolubili impetu: atq; inde sese postquàm calefacta est, instar serpentis mortiferi, in inferiora reuoluendo, corrumpebat omnia ui putredinis, quæ non nisi ex calore, & humore generatur: ipsumq; solem densitate caliginis obtegendo nebula, uidebatur quodammodo lumen eius eximere. Sed diuino feruore radiorum tandem, uelut sagittis incidentibus extenuata, exiccata, enecta, interempti draconis ab Apolline fabulam fecit. Est & alia ratio draconis perempti. Nã solis meatus licet ab ecliptica linea nunquàm recedat: sursum tamen, ac deorsum uentorum uices certa deflexione uariando, iter suum uelut flexum draconis inuoluit. Vnde Euripides:* Πυριγενὴς δὲ δράκων ὁδὸν ἡγεῖται ταῖς τετραμόρφοις ὥραις ζευγνὺς ἁρμονίᾳ πλοῦτον πολὺ καρπὸν ὄχημα. *Sub hac ergo appellatione cœlestis itineris sol, cùm confecisset suum cursum, draconem *confecisse dicebatur. Inde fabula exorta est, de serpentis nece. Sagittarum autem nomine non nisi radiorum iactus ostenditur: qui tunc longißimi intelliguntur, quo tempore altißimus sol diebus longißimis solstitio æstiuo conficit annuum cursum. Vnde* ἑκηβόλος *dictus:* καὶ ἑκατηβόλος ἕκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλλων, *è longißimo altißimoq; radios in terram usq; demittens. De Pythij cognomine sufficere ista potuissent, ni hoc quoq; ratio eiusdẽ appellationis ingereret. Cùm enim sol in signo Cancri æstiuum solstitium facit, in*

**confixisse*

quo

quo est longißimi diei terminus: & inde retrogressum agit ad diminutionem dierum: Pythius eo tempore appellatur: ὡς πύματον θέων, ὅ ἐστι τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων. Idem ei nomen conuenit, & cùm Capricornum rursus ingrediēs, ultimum breuißimi diei cursum intelligitur peregisse: & ideo in alterutro signorum, peracto annuo spatio draconem Apollo, id est, flexuosum iter suum confecisse memoratur. Hanc opinionem Cornificius in Etymis retulit. Ideo autem his duobus signis, quæ portæ solis uocantur, Cancro et Capricorno hæc nomina contigerunt: quòd Cancer animal retrò, atque obliquè cedit: eademq; ratione sol in eo signo obliquum (ut solet) incipit agere retrogressum. Capræ uerò consuetudo hæc in pastu uidetur, ut semper altum pascendo petat, sed & sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. Ἀπόλλωνα διδυμαῖον uocant, quòd geminam speciem sui numinis præfert ipse illuminando, formandoq; Lunam. Etenim ex uno fonte lucis gemino sydere spatia diei & noctis illustrat. Vnde & Romani Solem sub nomine, & specie *anni, Didymæi Apollinis appellatione uenerantur. Ἀπόλωνα δέλφιον uocant, quòd quæ obscura sunt, claritudine lucis ostendit, ἀπὸ τοῦ δηλῶν ἀφανῆ: aut (ut Numenio placet) quasi unum, & solum. Ait enim prisca Græcorum lingua δέλφον unum uocitari: unde & frater, inquit, ἀδελφὸς dicitur, quasi iam non unus. Hieropolitani præterea, qui sunt gentes Aßyriorum, omnes solis effectus, atq; uirtutes ad unius simulacri barbati speciem redigunt: eundemq; Apollinem appellant. Huius facies prolixa in acutum barba figurata est, eminente super caput calatho: simulacrum thorace munitum est: dextera erectam tenet hastam, superstante uictoriæ paruulo signo: sinistra floris porrigit speciem: summisq; ab humeris Gorgoneum ela- ment

Didymæus.

Delphius.

Simulacri Apollinei apud Hieropolitanos descriptio, eiusq; significatio.

mentum redimitum anguibus tegit ſcapulas: aquilæ propter exprimunt inſtar uolatus: aute pedes imago fœminea eſt, cuius dextera, læuáque ſunt ſigna fœminarum: ea cingit flexuoſo uolumine [illegible]. *Radios in terram ſupernè iaci, barba demiſſa ſignat: calathus aureus ſurgens in altum, monſtrat ætheris ſummum, unde Solis creditur eſſe ſubſtantia: haſtæ, atque loricæ argumento imago adiungitur Martis, quem eundem ac Solem eſſe procedens ſermo pateficiet: uictoria teſtatur, cuncta ſummitti huius ſyderis poteſtati: floris ſpecies florem rerum proteſtatur, quas hic Deus inſeminat, progenerat, nutrit, fouet, maturátque: ſpecies fœminea terræ imago eſt, quam Sol deſuper illuſtrat: ſigna duo æquè fœminea, quibus ambitur, hylen naturamq́; ſignificant conſſamulantes: Et draconis effigies flexuoſum iter ſyderis monſtrat: aquilæ propter altiſſimam uelocitatem uolatus, altitudinem Solis oſtendunt. Addita eſt Gorgonea ueſtis, quòd Minerua, quam huius præſidem accipimus, Solis uirtus ſit. Sicut & Porphyrius teſtatur, Mineruam eſſe uirtutem Solis, quæ humanis mentibus prudentiam ſubminiſtrat. Nam ideo hæc Dea, Iouis capite prognata memoratur, id eſt, de ſumma ætheris parte edita, unde origo Solis eſt.*

Liberum quoque patrem, eum ipſum eſſe Deum quem Solem. CAP. XVIII.

HAec quæ de Apolline diximus, poſſunt etiam de Libero dicta exiſtimari. Nam Ariſtoteles, qui Theologumena ſcripſit, Apollinem & Liberum patrem, unum eundemq́; Deum eſſe, cùm multis alijs argumentis aſſeuerat: tum etiam apud Ligyrios ait in Thracia eſſe adytum Libero conſecratum, ex quo redduntur oracula. Sed in hoc adyto uaticinaturi plurimo mero ſumpto, uti apud

Clarium aqua pota, effantur oracula. Apud Lacedæmonios etiam in sacris quæ Apollini celebrant, Hyacinthia uocantes, hedera coronantur, Bacchico ritu. Item Bœotij Parnasum montem Apollini consecratum esse memorantes, simul tamen in eodem & oraculum Delphicum, & speluncas Bacchicas uni Deo consecratas colunt. Vnde & Apollini, & libero patri in eodem monte res diuina celebratur. Quod cùm & Varro, & Granius Flaccus affirment, etiam Euripides his docet: Διόνυσος θυρσοῖς καὶ νεβρῶν δοραῖς καταπλὸς, ἐν πεύκαισι πάρνασσον καλαπηδᾷ χορεύων. *In hoc monte Parnaso Bacchanalia alternis annis aguntur, ubi & Satyrorum (ut affirmant) frequens cernitur cœtus, & plerunq; uoces propriæ exaudiuntur. Itemq; cymbalorum crepitus ad aures hominum sæpe perueniunt. Et ne quis opinetur diuersis Dijs Parnasum montem dicatum, idem Euripides in Licinio Apollinem Liberumq; unum eundemq; Deum esse significans, scribit* δέσποτα φιλόδαφνε, Βάκχε, Παιὰν, Ἄπολλον, εὔλυρε. *Ad eandem sententiam Aeschylus:* * ὦ κισσεὺς Ἄπολλον, ὦ βάκχε, ὦ Μάντις. *Sed licet illo prius asserto, eundem esse Apollinem ac Solem, edoctoq; postea ipsum esse Liberum patrem, qui Apollo est, nulla ex his dubitatio fit Solem ac Liberum patrem eiusdem numinis habendum, absolutè tamen hoc argumentis liquidioribus adstruetur. In sacris enim hæc religiosi arcani obseruatio tenetur: ut cùm Sol in supero, id est, in diurno hemisphærio est, Apollo uocitetur: cùm in infero, id est, nocturno, Dionysius, qui est Liber pater, habeatur. Item Liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim iuuenili fingunt: præterea barbara specie, senili quoq; uti Græci eius, quem Bacchapæan, item quem Brissea appellant: & ut in Campania Neapolitani cele-*

* ὁ κισσεὺς ἀπόλλων, ὁ καβαῖος, ὁ μάντις, antiq.

brant, Ebona cognominantes. Hæ autem ætatum diuersitates ad Solem referuntur, ut paruulus uideatur hyemali solstitio: qualem Aegyptij proferunt ex adyto die certa: quòd tunc breuissimo die ueluti paruus, & infans uideatur. Exinde autem procedentibus augmentis, æquinoctio uernali similiter, atq; adolescentis adipiscitur uires: figuraq; iuuenis ornatur. Postea eius ætas statuitur plenissima effigie barbæ solstitio æstiuo, quo tempore summum sui consequitur augmentum. Exinde per diminutiones ueluti senescenti quarta forma Deus figuratur. Item in Thracia eundem haberi Solem, atq; Liberum accipimus: quem Sebadium nuncupantes, magnifica religione celebrant: ut Alexander scribit: eiq; Deo in colle Zilmisso ædes dicata est specie rotunda, cuius medium iter patet tectum. Rotunditas ædis monstrat huiusce syderis speciem: summoq; tecto lumen admittitur: ut appareat, Solem cũcta uertice summo lustrare lucis immissu: et quia oriente eo uniuersa patefiũt. Orpheus quoq; Solem uolens intelligi, ait inter cætera:

Τήκων αἰθέρα δῖον, ἀκίνητον πρὶν ἐόντα
Ἐξανέφηνε θεοῖς ὥραν κάλλιστον ἰδέσθαι,
Ὃν δὴ νῦν καλέουσι φάνητά τε καὶ διόνυσον,
Εὐβουλῆα τ᾽ ἄνακτα, καὶ ἀνταύγην ἀείδηλον.
Ἄλλοι δ᾽ ἀλλὸ καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπον.
Πρῶτος δ᾽ ἐς φάος ἦλθε, διόνυσος δ᾽ ἐπεκλήθη.
Οὕνεκα δινεῖται κατ᾽ ἀπείρονα μακρὸν ὄλυμπον.
Ἀλλαχθεὶς δ᾽ ὄνομ᾽ ἔσχε προσωνυμίας ἕκαστον
Παντοδαπὰς κατὰ καιρὸν, ἀμειβομένοιο χρόνοιο.

Phaneta dixit Solem ἀπὸ τοῦ φωτὸς, καὶ φανεροῦ, *id est, à lumine, atque illuminatione, quia cunctis uisitur cuncta conspiciens: Dionysius (ut ipse uates ait)* ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι, *id est, quòd circunferatur in ambitum.*

Vnde

Vnde Cleanthes ita cognominatum scribit, ἀπὸ τοῦ διανύσαι, quia quotidiano impetu ab Oriente ad Occasum diem noctemq; faciendo, cœli conficit cursum. Physici διόνυσον διὸς νοῦν, quia Solem mundi mentem esse dixerunt. Mundus autem uocatur cœlum, quod appellant Iouem. Vnde Aratus de cœlo dicturus ait: ἐκ διὸς ἀρχώμεσθα. Liber à Romanis appellatur, quod liber & uagus est. Vt ait Næuius: Hàc quà Sol uagus igneas habenas, Immittit propius, * iugatq; terræ. Iidem uersus Orphei εὐβουλῆα uocantes, boni consilij hunc Deum præstitem monstrant. Nam si conceptu mentis consilia nascuntur: mundi autem mentem Solem opinantur autores, à quo in homines manat intelligendi principium: meritò boni consilij Solem antistitem crediderunt. Solem liberum esse manifestè pronuntiat Orpheus hoc uersu: *iungitq;

Ἥλιος ὃν διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσι. Et is quidem uersus absolutior, ille uerò eiusdem uatis operosior:

Εἷς ζεὺς, εἷς ἅδης, εἷς ἥλιος, εἷς διόνυσος.

Huius uersus autoritas fundatur oraculo Apollinis Clarij: in quo aliud quoque nomen Soli adijcitur, qui in eisdem sacris uersibus inter cætera uocatur ἴαος. Nam consultus Apollo Clarius, quis Deorum habendus sit, qui uocatur ἴαος, ita effatus est:

Ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπευθέα κεύθειν.
Ἐν δ' ἀπάτῃ σαύρη σ.νεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός.
Φράζεο τὸν πάλων ὕπαλον θεὸν ἔμμεν ἰάω
Χείμαλι μὲν τ' ἀΐδlω. δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο
Ηέλιον δὲ θέρευς, μελοπώρου δ' ἁβρὸν ἰάω.

Huius oraculi uim, numinis nominisq; interpretationem, qua liber pater, & Sol, ἰάω significatur, executus est Cornelius Labeo, in libro, cui titulus est, De oraculo

Apollinis Clarij. Item Orpheus Liberū atq; Solem unum esse Deum eundemq; demonstrans, de ornatu uestituq; eius in sacris Liberalibus ita scribit:

Ταῦτά γε πάντα τελεῖν ἱερὰ σκευῇ πυκάσαντα
Σῶμα θεοῦ πλάττειν ἐειαύγους ἠελίοιο.
Πρῶτα μὲν ἀργυφέαις ἐναλύγκιον ἀκτίνεσσιν
Πέπλον φοινίκεον πυρὶ εἴκελον ἀμφιβαλέσθαι.
Αὐτὰρ ὕπερθε νέβριο, παναιόλου εὐρὺ καθάψαι,
Δέρμα πολύστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον
Ἄστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο,
Εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρύσεον ζωστῆρα βαλέσθαι
Παμφανόωντα πέριξ στέρνων φορέειν, μέγα, σῆμα
Εὐθὺς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνορούσων
Χρυσείαις ἀκτῖσι βάλη ῥόον ὠκεανοῖο,
Αὐγὴ δ' ἄσπετος ἦ, ἀνὰ δὲ δρόσω ἀμφιμιγεῖσα
Μαρμαίρη δίνησιν ἑλισσομένη κατὰ κύκλον
Πρόσθε θεοῦ ζώνη δ' ἄρ ὑπὸ στέρνον ἀμετρήτων
Φαίνε τ' ἄρ ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμ' ἐσιδέσθαι.

Hinc & Vrgilius, sciens Liberum patrem Solem esse, & Cererem Lunam, qui pariter fertilitatibus glebæ, & maturandis frugibus uel nocturno temperamento, uel diuturno calore moderantur, Vestro, ait, si munere tellus
Georg. 1. *Chaoniam pingui glandem mutauit arista.*
Solem uerò terrenæ esse fœcunditatis autorem, idem poëta profano mox docuit exemplo, cùm ait:
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros.
Et reliqua. Si enim hominum commento ignis adhibitus, multiplex præstat auxilium, quid ascribendum est æthereo Solis calori?

Ne Martis quidem aut Mercurii aliud esse numen quàm Solem. CAP. XIX.

QVæ de Libero patre dicta sunt, hæc Martem eundem, ac Solem esse demonstrant. Siquidem plerique Liberum cùm Marte coniungunt, unum Deum esse monstrantes. Vnde Bacchus ἐνυάλιος cognominatur, quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hasta insigne, non thyrso. Sed cùm thyrsum tenet, quid aliud quàm latens telum geritur, cuius mucro hedera lambente protegitur? quod ostendit, uinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet enim hedera uinciendi, obligandiq; naturam. Necnon & calor uini, cuius Liber pater autor est, sæpe homines ad furorem bellicum usque propellit. Igitur propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum unum eundemq; Deum esse uoluerunt. Certè Romani utrunque patris appellatione uenerantur: alterum Liberum patrem: alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber pater, bellorum potens probatur, quòd eum primum ediderunt autorem triumphi. Cùm igitur Liber pater idem ac Sol sit: Mars uerò idem ac Liber pater: Martem Solem esse quis dubitet? Acitani etiam Hispana gens, simulacrum Martis radijs ornatum maxima religione celebrant, *Necyn uocantes. Et certè ratio naturalis exigit, ut Dij caloris cœlestis parentes magis nominibus, quàm re, substantiáque diuersi sint. Feruorem autem, quo animus excandescit, excitatúrque aliâs ad iram, aliâs ad uirtutes, nonnunquam ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominauerunt. Cuius uim poëta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait:

Liber idem qui Sol.

*Neton

Μαίνετο δ᾽ ὡς ὅτ᾽ ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ. Iliad. 15.

In

In summa pronuntiandum est, effectum Solis, de quo feruor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem uocari.

Mercurium esse Solem. Vt uerò Mercurius Sol probetur, *superius edocta suffragia sunt.* Eundem *enim esse* Apollinem *atque* Mercurium, *uel hinc apparet: quòd apud multas gentes stella* Mercurij *ad* Apollinis *nomen refertur: & quòd* Apollo *Musis præsidet:* Mercurius *sermonem, quod est* Musarum *munus, impartit. Præter hoc quoque* Mercurium *pro Sole censeri, multa documenta sunt.* Primum, *quòd simulacra* Mercurij *pinnatis alis adornantur, quæ res monstrat Solis uelocitatem.* Nam *quia mentis potentem* Mercurium *credimus: appellatumq; ita intelligimus,* ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν:

Odyssea 7. & Sol *mundi mens est: summa autem est uelocitas mentis,*

**pennis* *ut ait* Homerus, ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα: *ideo *pinnis* Mercurius *quasi ipse natura Solis ornatur.* Hoc *argumentum*

**pennata* *lucidius* Aegyptij *absoluunt, ipsius Solis simulacra * pinnata fingentes, quibus color apud illos non unus est.* Alterum *enim cærulea specie, alterum clara fingunt.* Ex *his clarum superûm, & cæruleum inferûm uocant: inferi autem nomen Soli datur, cùm inferiore hemisphærio, id est, hyæmalibus signis cursum suum peragit: superi, cùm partem zodiaci ambit æstiuam.* Eadem *circa* Mercurium *sub alia fabula fictio est: cùm inter superos, & inferos* Deos *administer, ac nuntius existimatur.* Argiphontes *prætereà cognominatur, non quòd* Argum *peremerit: quem ferunt per ambitum capitis multorum oculorum luminibus ornatum, custodisse* Iunonis *imperio* Inachi *filiam, eius* Deæ

Fabula de Argo multoculo, & eius naturalis significatio. *pellicem, conuersam in bouis formam, sed sub huiusmodi fabula* Argus *est cœlum stellarum luce distinctum, quibus inesse quædam species cœlestium uidetur oculorum.*

Cœlum

Cœlum autem Argum uocari placuit à candore, & uelocitate. παρὰ τὸ ἀργὸν καὶ ταχύ. Et uidetur terram desuper obseruare, quam Aegyptij hieroglyphicis literis cùm significare uolunt, ponunt bouis figuram. Is ergo ambitus cœli stellarum luminibus ornatus, tunc existimatur enectus à Mercurio, cùm Sol diurno tempore obseruando sydera ueluti enecat, ui luminis sui conspectum eorum auferendo mortalibus. Pleraque etiam simulacra Mercurij quadrato statu figurantur, solo capite insignita, & uirilibus erectis.

Quæ figura significat Solem mundi esse caput, & rerum satorem: omnemq; uim eius non in quodam diuisorum ministerio membrorum, sed in sola mente consistere, cuius sedes in capite est. Quatuor latera eadem ratione finguntur, qua & tetrachordum Mercurio creditur attributum. Quippe significat hic numerus uel totidem plagas mundi, uel quatuor uices temporum, quibus annus includitur: uel quòd duobus æquinoctijs, duobusq; solstitijs, zodiaci ratio distincta est: ut lyra Apollinis chordarum septem, tot cœlestium sphærarum motus præstat intelligi, quibus solem moderatorem natura constituit. In Mercurio solem coli, etiam ex caduceo claret, quod Aegyptij in specie draconum maris & fœminæ coniunctorum figurauerunt Mercurio consecrandum. Hi dracones parte media uoluminis sui inuicem nodo, quem uocant Herculis, obligantur: primæq; partes eorum reflexæ in circulum, pressis oculis ambitum circuli iungunt: & postmodum caudæ reuocantur ad capulum caducei, ornaturq; alis ex eadem capuli parte nascentibus. Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quæ Genesis appellatur, Aegyptij protendunt: Deos præstites homini nascenti quatuor adesse memorantes, δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην. Et duos priores Solem,

lem, ac Lunam intelligi uolunt, quòd Sol autor ſpiritus caloris, ac luminis humanæ uitæ genitor & custos est: & ideo naſcentis dæmon, id eſt, Deus creditur. *Luna* τύχη, *quia corporum præſul eſt, quæ fortuitorum uarietate iactantur.* Amor, *oſculo ſignificatur:* Neceßitas, *nodo. Cur pinnæ adijciantur, iam ſuperius abſolutum eſt. Ad huiuſcemodi argumenta draconum præcipuè uolumen lectum eſt, propter iter utriuſque ſyderis flexuoſum.*

Quin Aeſculapium quoque & Salutem, & Herculem, & cùm Iſide ipſum etiam Serapin, alios quàm Solem Deos non eſſe. CAP. XX.

Aeſculapium eſſe Solem.

HInc eſt, quòd ſimulacris & Aeſculapij & Salutis, draco ſubiungitur: quòd hi ad Solis naturam, Lunæq; referuntur. Et eſt Aeſculapius uis ſalubris de ſubſtantia Solis, ſubueniens animis, corporibusq; mortalium. Salus autem naturæ Lunaris effectus eſt: quo animantium corpora iuuantur ſalutifero firmata temperamento. Ideo ergo ſimulacris eorum iunguntur figuræ draconum: quia præſtant, ut humana corpora, uelut infirmitatis pelle depoſita, ad priſtinum reuireſcant uigorem: ut reuireſcunt dracones per annos ſingulos, pelle ſenectutis exuta. Propterè & ad ipſum Solem ſpecies draconis refertur: quia Sol ſemper, uelut à quadam imæ depreßionis ſenecta, in altitudinem ſuam, ut in robur reuertitur iuuentutis. Eſſe autem draconem inter præcipua Solis argumenta, etiam nominis fictione monſtratur: quòd ſit nuncupatus, ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id eſt uidere. Nam ferunt hunc ſerpentem acie acutißima, & peruigili naturam huius ſyderis imitari: atque ideo ædium, aditorum, oraculorum, theſaurorum cuſtodiam draconibus aßignari. Aeſculapium uerò eundem eſſe atque

Apoll

Apollinem, non solum hinc probatur, quòd ex illo natus creditur: sed quòd ei & ius diuinationis adiungitur. Nam Apollodorus in libris, quibus titulus est, περὶ θεῶν, scribit, quòd Aesculapius diuinationibus & augurijs præsit. Nec mirum: siquidem medicinæ, atque diuinationis consociatæ sunt disciplinæ. Nam medicus uel commoda, uel incommoda in corpore futura prænoscit. Sic, ut ait Hippocrates, oportet medicum dicere de ægroto, τά τε παρεόντα, καὶ τὰ προγεγονότα, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, id est, quæ sint, quæ fuerint, quæ mox uentura sequentur. Quod congruit diuinationibus, quæ sciunt Τά τε ὄντα τά τ' ἐσσόμενα καὶ πρό τ' ἐόντα. Locus est in prognostico. Ιλιαδ. α.

Sed nec Hercules à substantia Solis alienus est, Quippe Hercules ea est solis potestas, quæ humano generi uirtutem ad similitudinem præstat deorum. Nec existimes Alcumena apud Thebas Bœotias natum solum, uel primum Herculem nuncupatum: imò pòst multos * atque postremus ille, hac appellatione dignatus est, honoratusq; hoc nomine: quia nimia fortitudine meruit nomen Dei uirtutem regentis. Cæterùm Deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur. Verum sacratißima, & augustißima Aegyptij eum religione uenerantur: ultraq; memoriam, quæ apud illos retrò longißima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & Gigantes interemisse, cùm pro cœlo pugnasset, quasi uirtus Deorum. Gigantes autem quid aliud fuisse credendum est, quàm hominum quandam impiam gentem, Deos negantem: & ideo existimatam Deos pellere de cœlesti sede uoluisse? Horum pedes in draconum uolumina desinebant: quod significat, nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius uitæ eorum gressu atque processu in inferna mergente. Ab hac gente

*Dictio atque non est in antiquis codicibus.

Sol pœnas debitas ui pestiferi caloris exegit. Et re uera
ἥρας κλέος. *Herculem Solem esse uel ex nomine claret. Heracles enim quid aliud est, nisi heras, id est, aëris, cleos id est, gloria: quæ porrò alia aëris gloria est, nisi Solis illuminatio, cuius recessu, profunditate, spiritus occulitur tenebrarum? Preterea sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu multiplicem Dei asserunt potestatem: significantes Herculem hunc esse* τὸν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἥλιον. *Ex re quoque alibi terrarum gesta, argumentum non uile colligitur. Nam Theron rex Hispaniæ citerioris, cum ad expugnandum Herculis templum ageretur furore, instructo exercitu nauium: Gaditani ex aduerso uenerunt, prouecti nauibus longis: commissoq; prælio, adhuc æquo morte consistente pugna, subitò in fugam uersæ sunt regiæ naues: simulq; improuiso igne correptæ conflagrauerunt. Paucißimi qui superfuerant hostium capti, indicauerunt apparuisse sibi leones proris Gaditanæ claßis superstantes: ac subitò suas naues immißis radijs, quales in Solis capite pinguntur, exustas.*

Serapin quoq; & Isida nō distingui à Sole. *Eidem Aegypto adiacens ciuitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Serapin, atque Isim cultu penè attonitæ uenerationis obseruat. Omnem tamen illam uenerationem, Soli se sub illius nomine testatur impendere: uel dum calathum capiti eius infigunt: uel dum simulachro signum tricipitis animantis adiungunt, quod exprimit medio eodemque maximo capite Leonis effigiem. Dextera parte caput canis exoritur mansueta specie blandientis: pars uerò læua ceruicis, rapacis Lupi capite finitur, easq; formas animalium draco connectit uolumine suo, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conspicitur monstrum. Ergo Leonis capite*

pite monstratur præsens tempus, quia conditio eius inter præteritum futurumq́; actu præsenti ualida feruensq́; est. Sed præteritum tempus Lupi capite signatur, quod memoria rerum transactarum rapitur, & aufertur. Item canis blandientis effigies futuri temporis designat euentum, de quo nobis spes, licet incerta, blanditur. Tempora autem cui, nisi proprio famularentur autori? Cuius uertex insignitus calatho, & altitudinem syderis monstrat, & potentiam capacitatis ostendit: quia in eum omnia terrena redeunt, dum immisso calore rapiuntur. Accipe nunc quod de Sole, uel Serapi pronuntietur oraculo. Nam Serapis, quem Aegyptij *Deum maximum prodiderunt, oratus à* Nicocreonte Cypriorum rege, *quis* Deorum *haberetur, his uersibus solicitam religionem regis instruxit.*

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ᾽ ἀγὼ εἴπο.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλὴ, κ᾽ ἀστὴρ ἡ θάλασσα,
Παῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ᾽ οὔατ᾽ ἐν αἰθέρι κεῖται.
Ὄμματε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

Ex his apparet, Serapis, & Solis unam esse, et indiuiduam naturam. Isis cuncta religione celebratur, quæ est uel terra, uel natura rerum subiacens Soli. Hinc est, quòd continuatis uberibus, corpus Deæ *omne densetur: quia uel terræ, uel rerum naturæ altu nutritur uniuersitas.*

Adonin, Attinem, Osirim, & Horum, aliud non esse quàm Solem. Præterea & duodecim signa zodiaci ad naturam Solis referri. CAP. XXI.

A Donin quoq; Solem esse non dubitatur, inspecta religione Assyriorum: apud quod Veneris Architidis, & *Adonis maxima olim ueneratio uiguit: quam nunc Phœnices tenent. Nam Physici terræ superius hemisphærium, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt:* *Ne Adonin quidem alium esse quàm Solem.*

s *inferius*

inferius uerò hemisphærium terræ, Proserpinam uocaue- runt. Ergo apud Assyrios, siue Phœnices, lugens inducitur Dea, quòd Sol annuo gressu per duodecim signorum ordinem pergens, partem quoq; hemisphærij inferioris ingreditur. quia de duodecim signis zodiaci, sex superiora, sex inferiora censentur. Et cùm est in inferioribus, & ideo dies breuiores facit, lugere creditur Dea: tanquàm Sole raptu mortis temporalis amisso, & à Proserpina retento, quàm numen terræ inferioris circuli & Antipodum diximus. Rursumq; Adonim redditum Veneri credi uolũt: cùm Sol euictis sex signis annuis inferioris ordinis, incipit nostri circuli lustrare hemisphæriũ, cum incremento luminis, & dierum. Ab apro autem tradunt interemptum Adonin, hyemis imaginem in hoc animali fingentes: quòd aper hispidus & asper, gaudet locis humidis & lutosis, pruinaq; contectis: proprieq; hyemali fructu pascitur, glande. Ergo hyems ueluti uulnus est Solis, quæ & lucem eius nobis minuit & calorem, quod utrunq; animantibus accidit morte. Simulacrum huius Deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu læua intra amictum sustinens, lachrymæ uisione conspicientium manare creduntur. Quæ imago, præterquàm quòd lugentis est (ut diximus) Deæ: terræ quoq; hyemalis est, quo tempore obnupta nubibus, Sole uiduata stupet: fontesq;, ueluti terræ oculi, uberius manant: agriq; iterum suo cultu uidui, mœstam faciem sui monstrant. Sed cùm Sol emerserit ab inferioribus partibus terræ: uernalisq; æquinoctij transgreditur fines, augendo diem: tunc & Venus læta: & pulchra uirent arua segetibus, prata herbis, arbores folijs. Ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri dicauerunt.

Obnupto, id est, cooperto.

Similiter Phryges fabulis, & sacrorum administrationibus

nibus immutatis, circa matrem Deûm, & Attinem eadem intelligi præstant. Quis enim ambigat matrem Deûm terrã haberi? Hæc Dea leonibus uehitur, ualidis impetu atq; feruore animalibus: quæ natura cœli est, cuius ambitu aër continetur: qui uehit terram. Solem uerò, sub nomine Attinis, ornat & fistula, & uirga. Fistula ordinem spiritus inæqualis ostendit: quia uenti, in quibus nulla æqualitas est, propriam sumunt de Sole substantiam. Virga, Solis potestatem asserit, qui cuncta moderatur. Præcipuam autem Solis in his ceremonijs uerti rationem, hinc etiam potest intelligi: quòd ritu eorum καταβάσει *finita, simulationéque luctus peracta celebratur lætitiæ exordium ad octauum Calendas Aprilis: quem diem Hilaria appellant: quo primum tempore Sol diem longiorem nocte protendit.*

Idem sub diuersis nominibus religionis effectus est apud Aegyptios: cùm Isis Osirim luget: nec in occulto est neque aliud esse Osirim quàm Solem, nec Isim aliud esse quàm terram (ut diximus) naturámue rerum. Eademq; ratio quæ circa Adonin & Attinem uertitur, in Aegyptia quoq; religione luctum & lætitiam uicibus annuæ administrationis alternat. Hinc Osirim Aegyptij, ut Solem esse asserant, quoties hieroglyphicis literis suis exprimere uolunt, insculpũt sceptrum: inq; eo speciem oculi exprimunt: & hoc signo Osirim monstrant: significantes hunc Deum solem esse, regaliq; potestate sublimem cuncta despicere, quia solem Iouis oculum appellat antiquitas. *Osirim etiam Solem esse.*

Apud eosdem Apollo qui est sol, Horus uocatur. Ex quo & horæ uigintiquatuor, quibus dies noxq; conficitur, nomen acceperunt. Et quatuor tempora, quibus annuus orbis impletur, horæ uocantur. Iidem Aegyptij uolentes ipsius Solis nomine dicare simulacrum, figurauere raso capite, *Horus idem Deus qui Sol.* *Attinem aliud non esse quàm Solem.*

 sed

ſed dextra parte crine remanente. Seruatus crinis, docet Solem naturæ rerum nunquàm eſſe in operto. Dempti autem capilli reſidente radice monſtrant hoc ſydus etiam tẽpore, quo non uiſitur à nobis, rurſum emergendi, uti capillos, habere ſubſtantiam. Eodem *argumento ſignificatur & tempus quo anguſta lux eſt: cùm uelut abraſis incrementis, anguſtaq́; manente extantia, ad minimum diei Sol peruenit ſpatium, quod ueteres appellauere brumale ſolſtitium: brumam à breuitate dierũ cognominantes, id eſt,* βραχὺ ἦμαρ. *ex quibus latebris uel anguſtijs rurſus emergens, ad æſtiuum hemiſphærium, tanquam enaſcens, in augmenta porrigitur: & tunc ad regnum ſuum perueniſſe iam creditur.* Propterea Aegyptij *animal in zodiaco conſecrauere, ea cœli parte, qua maximè annuo curſu Sol ualido efferuet calore,* Leoniſq; *inibi ſignum, domicilium Solis appellant: quia id animal uidetur ex natura Solis ſubſtantiã deducere: Primumq́; impetu & calore præſtat animalia, uti præſtat Sol ſydera: ualiduſq́; eſt* Leo *pectore, & priore corporis parte, ac degenerat poſterioribus membris: æquè Solis uis prima parte diei ad meridiem increſcit, uel prima parte anni à uere in æſtatem: mox elangueſcens, deducitur uel ad occaſum qui diei, uel ad hyemem, quæ anni pars uidetur eſſe inferior.* Idemq́; *oculis patentibus atque igneis cernitur ſemper, ut Sol patenti igneoq́; oculo terram conſpectu perpetuo atq; infatigabili cernit.* Nec *Solus Leo, ſed ſigna quoq; uniuerſa zodiaci ad naturam Solis iure referuntur.* Et *ut ab Ariete incipiam, magna illi concordia eſt.* Nam & *is per ſex menſes hybernales ſiniſtro incubat lateri, ab æquinoctio uerno ſuper dextrum latus: ſicut & Sol: ab eodem tempore dextrum hemiſphærium, reliquo ambit ſiniſtrum.* Ideo & Ammonem *quem* Deum Solem *occidentem*

Signa Zodiaci aa naturam Solis referri.

Lybies

*Lybies existimant, Arietinis cornibus fingunt, quibus maximè id animal ualet, sicut radijs Sol. Nam & apud Græcos *ἀπὸ τοῦ κέρως κριός appellatur. Taurum uerò ad Solem referre, multiplici ratione Aegyptius cultus ostendit, uel quia apud Heliopolim taurum Soli consecratum, quem *Netiron cognominant, maximè colunt: uel quia bos Apis in ciuitate Memphi, Solis instar excipitur: uel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo, consecratum Soli colunt taurum, *Bacchin cognominantes, insignem miraculis conuenientibus naturæ Solis. Nam & per singulas horas mutare colorer affirmatur: et hirsutus setis dicitur in aduersum nascentibus, cōtra naturam omnium animalium. Vnde habetur ueluti imago Solis in aduersam mundi partem nitentis. Gemini autē, qui alternis mortibus uiuere creduntur, quid aliud nisi Solem unum eundemq; significant, modò descendentē in ima mundi, modò in summam altitudinem resurgentem? Cancer obliquo gressu, quid aliud nisi iter Solis ostendit? qui uiam nunquàm rectam, sed per illam semper meare *fortitus est, Obliquus quà se signorum uerteret ordo: maximeq; in illo signo, Sol à cursu supero incipit obliquus inferiora iam petere. De Leone iam suprà dictum est. Virgo autem, quæ manu aristam fert, quid aliud quàm δυώαμις ἡλιακὴ quæ fructibus *curuatur? & ideo iustitia creditur, quæ sola facit nascentes fructus ad hominum usus peruenire: Scorpius totus, in quo Libra est, naturā Solis imaginatur, qui hyeme torpescit: & transacta hac, aculeum rursus erigit ui sua, nullum natura damnum ex hyberno torpore perpessa. Sagittarius, qui omnium zodiaci domiciliorum imus atque postremus est: ideo ex homine in feram per membra posteriora degenerat: quasi postremis partibus suis à superis in inferiora detrusus: sagittam*

*ἀπὸ τοῦ κάρα

*Neuton

*Bacin

*solitus

Georg. 1.

*curatū

tamen iacit: quod indicat, tunc quoque uniuersorum constare uitam radio Solis uel ab ima parte uenientis. Capricornus ab inferis partibus ad supera Solem reducens, capræ naturam uidetur imitari: quæ dum pascitur, ab imis partibus semper prominentium scopulorum alta deposcit. Aquarius nonne ipsam uim Solis ostendit? Vnde enim imber caderet in terras, nisi Solis calor ad supera traheret humorem? cuius refusio pluuialis est copia. In ultimo ordine zodiaci Pisces locati, quos consecrauit Soli non aliqua naturæ suæ imaginatio, ut cætera: sed ostentatio potentiæ syderis, à quo uita non solùm aëris terrenisq; animalibus datur, sed illis quoque quorum conuersatio aquis mersa uelut è conspectu Solis exulat. Tanta est uis Solis ut abstrusa quoque penetrando uiuificet.

Quòd Nemesis, Pan, seu Inuus, & Saturnus, aliud non sint quàm Sol. CAP. XXII.

Nemesim esse Sol[em]. Et Pana Deum Solem esse.

E*T, ut ad Solis multiplicem potestatem reuertatur oratio, Nemesis que contra superbiam colitur, quid aliud est, quàm Solis potestas? Cuius ista natura est, ut fulgentia obscuret, et conspectui auferat: quæq; sunt in obscuro illuminet, offeratq; conspectui. Pan ipse, quem uocant Inuum, sub hoc habitu quo cernitur, Solem se esse prudentioribus permittit intelligi. Hunc Deum Arcades colunt, Appellantes* τὸν τῆς ὕλης κύριον *non syluarum dominum, sed uniuersæ substantiæ materialis dominatorem significari uolentes. Cuius materiæ uis, uniuersorum corporum, seu illa diuina, siue terrena sint, componit essentiam. Ergo Inui cornua, barbæq; prolixa demißio, naturam lucis ostendunt: qua Sol & ambitum cœli superioris illuminat, & inferiora collustrat. Vnde Homerus de eo ait:*

Iliad. 11. Ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.

Quid

Quid fiſtula uel uirga ſignificent, ſuperius in habitu Attinis *expreßimus. Quòd in Capræ pedes deſinit, hæc argumenti ratio eſt: quia materia, quæ in omem ſubſtantiam Sole diſpenſante porrigitur, diuinis de ſe corporibus affectis, in terræ finitur elementum. Ad huius ergo extremitatis ſignum pedes huius animalis electi ſunt: quòd & terrenum eſſet, & tamen ſemper peteret alta paſcendo, ſicut Sol: uel cùm radios supernè demittit in terras: uel cùm ſe recolligit, in montibus uiſitur. Huius* Inui *amor & deliciæ* ἠχὼ *creditur, nullius oculis obnoxia: quod ſignificat harmoniam cœli, quæ Soli amica eſt, quaſi ſphærarum omniũ de quibus naſcitur moderatori: nec tamen poteſt noſtris unquam ſenſibus deprehendi. Saturnus ipſe, qui autor eſt temporum: & ideo à Græcis immutata litera* χρόνος *quaſi* χρόνος *uocatur: quid aliud niſi Sol intelligendus eſt? cùm tradatur ordo elementorum, temporum numeroſitate diſtinctus, luce patefactus, nexus æternitate traductus, uiſione diſcretus, quæ omnia actum Solis oſtendunt.* Echo. Saturnus idem qui Sol.

Iouem quoq; & Aſsyriorum Adad, eundem eſſe quem Solem. Tum & theologorum & Orphei autoritate oſtendi poſſe, omnes deos referri ad Solem. CAP. XXIIII.

NEc ipſe Iupiter *rex* Deorum, *Solis naturam uidetur excedere: ſed eundem eſſe* Iouem *ac* Solem, *claris docetur indicijs. Nam cùm ait* Homerus:

Ζεὺς γδ' ἐς ὠκεανὸν μετ' ἀμμύμονας αἰθιοπῆας Iliad. 1.
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
Δωδεκάτη δέ τοι αὖθις ἐλεύσετ' οὔλυμπόνδε.

Iouis *appellatione Solem intelligi* Cornificius *ſcribit: cui unda* Oceani *uelut dapes miniſtrat. Ideo enim (ſicut* & Poſidonius & Cleanthes *affirmant) Solis meatus à plaga, quæ uſta dicitur, non recedit: quia ſub ipſa currit*

Oceanus,qui terram & ambit, & diuidit. Omnium autem *Physicorum assertione constat, calorem humore nutriri.* Nam quod ait, θεοὶ δ᾽ ἅμα πάντες ἕποντο, *sydera intelliguntur: quæ cum eo ad Occasus, Ortusq; quotidie impetu cœli feruntur, eodemq; aluntur humore:* θεοὺς *enim dicunt sydera & stellas,* ἀπὸ τοῦ θέειν, *id est,* τρέχειν, *quòd semper in cursu sint:* ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖσθαι. Addit poëta δυωδεκάτη γένετ᾽ ἠώς, *non dierum, sed horarum significans numerum: quibus referuntur ad hemisphærij superioris exortum.* Intellectum nostrum in eandem sententiam ducūt

In Phaedro Platonis leguntur. etiam de Timæo Platonis hæc uerba: ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων, πτηνὸν ἅρμα πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα, καὶ ἐπιμελούμενος, τῷ δ᾽ ἕπεται στρατιὰ θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ δώδεκα μέρη κεκοσμημένη, μένει δὲ ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. His enim uerbis magnum in cœlo ducem Solem uult sub appellatione Iouis intelligi, alato curru, uelocitatem syderis monstrans. Nam quia in quocunq; signo fuerit, præstat omnia signa & sydera, signorumq; præsites Deos, uidetur cunctos Deos ducatu præire, ordinando cuncta, ornandoq;: atq; ideo uelut exercitum eius, cæteros Deos haberi per XII. signorum partes distributos: quia ipse duodecimi signi in quocunq; signo fuerit, locum tenet, & occupat. Nomen autem Dæmonum cum Deorum appellatione coniungit: aut quia dij sunt δαήμονες, id est, scientes futuri: aut (ut Posidonius scribit in libris quibus titulus est περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων) quia ex aetherea substantia parta atque diuisa qualitas illis

Iliad. 1. (margin note, beside "per in cursu sint")

** ἀπὸ τοῦ δαιομένου. id est, καιομένου.* est: siue * ἀπὸ τοῦ δαίειν. id est, καίειν: seu ἀπὸ τοῦ δαιομένου, hoc est, μεριζομένου. Quòd autem addit, μένει δ᾽ ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη, significat quia hæc sola, quam terram esse accepimus, manet immobilis intra domum Deorum.

rum, id est, intra mundum ut ait Euripides:

Καὶ γαῖα μήτηρ, ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσιν ἥμενον ἐν αἰθέρι.

Hinc quoque *ostenditur quid de* Sole & Ioue *sit sentiendum, cum alibi dicatur.*

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας. Et alibi: *Hesiodus Iliad. 3.*
Ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις.

V*nde utrunque constat una potestate censendum.* Aßyrij *quoq; Solem sub* Iouis *nomine, quem* Dia Heliopoliten *cognominant, maximis ceremonijs celebrant, in ciuitate, quæ* Heliopolis *nuncupatur.* Eius Dei *simulacrum sumptum est de oppido* Aegypti, *quod & ipsum* Heliopolis *appellatur, regnante apud* Aegyptios Senemure, *seu idem* Senepos *nomine fuit: perlatumq; est primum in eam per* Oppiā *legatum* Delebois *regis* Aßyriorum, *sacerdotesq;* Aegyptios, *quorum princeps fuit* Parmetis *diuq; habitum apud* Aßyrios, *postea* Heliopolim *commigrauit. Cur ita factum, quaq; ratione* Aegypto *profectum, in hæc loca ubi nunc est, postea uenerit: rituq;* Aßyrio *magis, quàm* Aegyptio *colatur, dicere supersedi: quia ad præsentem non attinet causam.* Nunc *uerò eundem* Iouem, Solemq; *esse, cùm ex ipso sacrorū ritu, tum ex habitu dignoscitur. Simulacrum enim aureum, specie imberbi instat: dextra eleuata cum flagro, in aurigæ modū: læua tenet fulmen, & spicas.* Quæ *cuncta* Iouis, Solisq; *consociatam potentiam demonstrant.* Huius *templi religio etiam diuinatione præpollet, quæ ad* Apollinis *potestatem refertur, qui idem atq;* Sol *est.* Vehitur *enim simulacrum* Dei Heliopolitani *ferculo, ueluti* *Ferculum hic, pro uehiculo, nō pro dapibus.* *uehuntur in pompa ludorum* Circensium Deorum *simulacra.* Et *subeunt plerunq; prouinciæ proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri: feruntur q; diuino spiritu,*

non suo arbitrio, sed quò Deus *propellit uehentes: ut uidimus apud* Antium *promoueri simulacra* Fortunarum *ad danda responsa. Consulunt hunc* Deum *& absentes, missis diplomatibus consignatis, rescribitq; ordine ad ea, quæ consultatione addita continentur. Sic & imperator* Traianus *initurus ex ea prouincia* Parthiam *cum exercitu, constantissimæ religionis hortantibus amicis, qui maxima huiusce numinis ceperant experimenta, ut de euentu consuleret rei cœptæ: egit* Romano *consilio, prius explorando* fidem religionis, *ne fortè fraus subesset humana.* Et *primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi uellet.* Deus *iussit afferri chartam, eamq; assignari puram, & mitti: stupentibus sacerdotibus ad eiusmodi factum.* Ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos *cum maxima admiratione* Traianus *excepit, quòd ipse quoq; puris tabellis cùm* Deo *egisset.* Tunc *alijs codicillis conscriptis, signatisq; consuluit an* Romam *perpetrato bello rediturus esset.* Vitem centurialem *Deus ex muneribus in æde dicatis, deferri iussit: diuisamq; in partes sudario condi, ac proinde ferri.* Exitus *rei obitu* Traiani *apparuit, oßibus* Romam *relatis.* Nam *fragmentis, species reliquiarum, uitis argumento, casus futuri tempus ostensum est.* Et *ne sermo per singulorum nomina* Deorum *uagetur, accipe quid* Aßyrij *de Solis potentia opinentur.* Deo *enim, quem summum, maximumq; uenerantur,* Adad *nomen dederunt.* Eius *nominis interpretatio significat, unus.* Hunc *ergo ut potentißimum adorãt* Deum. *Sed subiungunt eidem* Deam *nomine* Atargatim: *omnemq; potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt,* Solem, Terramq; *intelligentes: nec multitudine nominum enuntiantes diuisam eorum per omnes species potestatem: sed argumentis quibus ornantur*

Atargatis Dea.

tur, significantes multiplicem præstantiam duplicis numinis. Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. Nanque simulacrum Adad, *insigne cernitur radijs inclinatis, quibus monstratur, uim cœli in radijs esse Solis, qui demittuntur in terram.* Atargatis *simulacrum sursum uersum reclinatis radijs insigne est: monstrando radiorum ui supernè demissorum enasci quæcunq; terra progenerat. Sub eodem simulacro species leonum sunt: eadem ratione terram esse monstrantes, qua* Phryges *finxere matrem* Deûm, *id est, terram leonibus uehi. Postremò, potentiam* Solis *ad omnium potestatem, summitatemq; referri, indicant* Theologi: *qui in sacris hoc breuißima precatione demonstrant, dicentes:* ἥλιε παντοκράτορ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου φῶς. *Solem esse omnia & Orpheus testatur his uersibus.*

Κέκλυθι τηλεπόρου, δίνης ἑλικαύγεα κύκλον
Οὐρανίας στροφάλιγξι περὶ δρόμον αἰὲν ἑλίσσων
Ἀγλαὲ ζεῦ διόνυσε πάτερ πόντου πατέρης.
Ἥλιε παγγένετορ παναίολε χρυσεοφεγγές.

De laudibus, uariaque eruditione Vergilii. Tunc de his, quæ sequentibus libris per ordinem sunt explicanda.

CAPVT XXIIII.

Hic cùm Prætextatus *fecisset loquendi finem, omnes in eum affixis uultibus, admirationem stupore prodebant. Deinde laudare hic memoriam, ille doctrinam, cuncti religionem: affirmantes hunc esse unum arcanæ* Deorum *naturæ conscium, qui solius diuina & assequi animo, & eloqui posset ingenio. Inter hæc* Euangelus: *Equidem, inquit, miror potuisse tantorum potestatem numinum comprehendi. Verùm quod* Mantuanum *nostrum ad singula, cùm de diuinis sermo est, testem citatis: gratiosius est, quàm*

ut

ut iudicio fieri putetur. An *ego credam, quod ille cùm diceret:Liber & alma* Ceres, *pro Sole,&* Luna,*non hoc in alterius poëtæ imitationem posuerit : ita dici audiens , cur tamen diceretur ignorans ? Nisi fortè , ut* Græci *omnia sua in immensum tollunt,nos quoque poëtas etiam nostros uolumus philosophari: cùm ipse* Tullius, *qui non minus professus est philosophandi studium , quàm loquendi , quoties aut de natura* Deorum,*aut de fato,aut de diuinatione disputat,gloriam, quam oratione conflauit, incondita rerum relatione minuat.*Tum *Symmachus:* De Cicerone Euangele, *qui conuicijs impenetrabilis est,post uidebimus.*Nunc *quia cùm* Marone *nobis negotium est , respondeas , uolo utrum poëtæ huius opera instituendis tantum pueris idonea iudices,an alia illis altiora inesse fatearis.* Videris *enim mihi ita adhuc* Vergilianos *habere uersus : qualiter eos pueri magistris prælegentibus canebamus* Imò, *uerò pueri cùm essemus* Symmache *(inquit* Euangelus*) sine iudicio mirabamur : inspicere autem uitia,nec per magistros nec per ætatem licebat : quæ tamen non pudenter quisquam negabit, cùm ipse confessus sit.* Qui *enim moriens poëma suum legauit igni , quid nisi famæ suæ conuicia posteritati subtrahenda curauit ?* Nec *immerito.* Erubuit *quippe de se futura iudicia: si legeretur petitio deprecantis filio arma à marito,cui soli nupserat,nec ex eo prolem suscepisse se nouerat : uel si mille alia multum pudenda , seu in uerbis modò* Græcis , *modò* Barbaris , *seu ipsa dispositione operis deprehenderentur:* Cumq; *adhuc dicentem omnes exorruissent,subtexuit* Symmachus: *Hæc est quidem* Euangele Maronis *gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius uituperatione minuatur.* Verùm *ista quæ proscindis,defendere quilibet potest ex plebeia* Grammaticorũ *coborte: ne* Seruio

nostro, qui priscos (ut mea fert opinio) præceptores doctrina præstat, in excusandis talibus quæratur iniuria. Sed quæro utrum cùm poëtica tibi in tanto poëta displicuerit: nerui tamen oratorij, qui in eodem sunt ualidißimi, placere uideantur. Hæc uerba primùm Euangeli risus excepit. Deinde subiecit: Id *hercule restat denique, ut oratorem* Vergilium *renuntietis.* Nec *mirum, cùm ad philosophos ambitus uester paulò antè prouexerit. Si in hac opinione es,* Symmachus *inquit, ut* Maro *tibi nihil nisi poëticum sensisse existimetur: licet hoc quoque eidem nomen inuideris, audi quid de operis sui multiplici doctrina ipse pronũtiet.* Ipsius *enim* Maronis *epistola, qua compellat* Augustum, *ita incipit:* Ego *uerò frequentes à te literas accipio. & infrà:* De Aenea *quidem meo, si mehercule iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem.* Sed *tanta incohoata res est, ut penè uitio mentis tantum opus ingreßus mihi uidear: cùm præsertim (ut scis) alia quoque studia ad id opus multoq; potiora impartiar.* Nec *his* Vergilij *uerbis copia rerum dissonat, quam pleriq; penè omnes literatores pedibus illotis prætereunt, tanquam nihil ultra uerborum explanationem liceat nosse* Grammatico. *Ita sibi belli isti homines certos scientiæ fines, & uelut quædam pomœria & effata posuerunt: ultra quæ si quis egredi audiat, introspexisse in ædem deæ, à qua mares absterrentur, existimandus sit.* Sed *nos, quos crassa* Minerua *dedecet, non patiamur abstrusa esse adyta sacri poëmatis: sed arcanorum sensuum inuestigato adyto, doctorum cultu celebranda præbeamus reclusa penetralia.* Et *ne uidear, uelle omnia unus amplecti: spondeo uiolentißima inuenta, uel sensa rhetoricæ in* Vergiliano *me opere demonstraturum.* Eusebio *autem oratorum eloquentißimo, non præripio de oratoria apud* Maronem

arte

arte tractatum: quem & doctrina, & docendi usu melius exequetur: Reliquos omnes, *qui adestis, impensè precatus sim: ut quid uestrum quisq; præcipuum sibi annotauerit de* Maronis *ingenio, uelut ex symbolo conferamus.* Mirū *modum alacritatem omnibus, qui aderant, hæc uerba perpererunt.* Et *assurgens quisq; in desideriū alios audiendi, non uidit & se in idem munus uocandum.* Itaq; *hortatu mutuo concitati, in assensum facilè ac libenter animati sunt: intuētesq; omnes* Prætextatum *orabant, ut iudicium suū primus aperiret: cæteris per ordinē, quem casus sedendi fecerat, secuturis.* Et Vectius: *Equidē inter omnia, quibus eminet laus* Maronis, *hoc assiduus lector admiror, quia doctissimè ius* Pontificum, *tanquā hoc professus, in multa & uaria operis sui parte seruauit.* Et *si tantæ dissertationis sermo nō cesserit: promitto fore, ut* Vergilius *noster* Pontifex *maximus assertatur.* Post *hunc* Flauianus: Apud *poëtam nostrum, inquit, tantam scientiam iuris auguralis inuenio: ut si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur, hæc illū uel sola professio sublimaret.* Eustathius *deinde:* Maximè, *inquit, prædicarem quanta de* Græcis *cautus, & tanquā aliud agens, modò artificij dissimulatione, modò professa imitatione transtulerit: ni me maior admiratio de astrologia, totáq; philosophia teneret, quàm parcus, & sobrius operi suo nusquā reprehendendus aspersit.* Furius Albinus *alterū fouens* Prætextati *latus, iuxtáq; eum* Cæcinna Albinus *ambo uetustatis affectationem in* Vergilio *prædicabant. alter in uersibus, alter in uerbis.* Auienus: Non *assumam mihi, inquit, ut unam aliquam de* Vergilianis *uirtutibus audeā prædicare: sed audiendo quæcūq; dicetis, si quid uel de his mihi uidebitur, uel iandudum legenti adnotandum uisum est, opportunius proferā: modo memineritis à* Seruio *nostro exigendū, ut quic-*

quid obscurũ uidebitur, quasi literatorũ omniũ longè maximus, palàm faciat. His dictis, *& uniuerso cœtui complacitis,* Prætextatus *cũ in se conuersa omniũ ora uidisset: Philosophia, inquit, quod unicum est munus* Deorum, *& disciplina disciplinarũ, honorãda est anteloquio. Vnde meminerit* Eustathius, *primũ sibi locũ ad disserẽdũ, omni alia professione, cedente concessũ.* Huic *tu mi* Flauiane *succedes: ut & auditu uestro recreer & aliquanto silentio instaurẽ uires loquẽdi.* Inter *hæc seruilis moderator obsequij, cui cura uel adolendi* Penates, *uel struẽdi penum, & domesticorum actuum ministros regẽdi, admonet dominũ, familiã pro solennitate annui moris epulatã.* Hoc *enim festo, religiosæ domus prius famulos instructis, tanquã ad usum domini, dapibus honorant: & ita demũ patrisfamiliâs mensæ apparatus nouatur. Insinuat ergo* Præsul *famulitij cœnæ tempus, & dominos iam uocare.* Tũ Prætextatus: *Reseruãdus ergo est* Vergilius *noster ad meliorẽ partẽ diei: ut mane nouũ inspiciendo per ordinẽ carmini destinemus. Nunc hora nos admonet, ut honore uestro hæc mẽsa dignetur.* Sed *&* Eustathius, *& post hunc* Nicomachus *meminerint, crastina dissertatione seruari sibi anteloquij functionem.* Et Flauianus: Ex *placita iam uos lege cõuenio, ut sequẽti die* Penates *mei beari se tanti cœtus hospitio gloriẽtur.* His *cũ omnes assẽsi essent, ad cœnã, alio aliud de his quæ inter se cõtulerãt reminiscẽte approbãteq;, cũ magna alacritate animi cõcesserũt.*

FINIS LIBRI PRIMI.

Facilè (inquit Vesaliensis) hic primi libri finis ostendit, quàm multa in sequentibus desiderentur. Quota enim pars de rhetoricis obseruationibus extat? Vbi de scientia iuris auguralis ulla fit mentio? Vt ne dicam, interim quàm multa desint & reliquorum, quàm confusa, omnia sint, uti suis locis sumus indicaturi.

MACR

MACROBII

AVRELII THEODOSII

Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber secundus.

Qua occasione de iocis ac dicteriis ueterum, sermo ortus fuerit inter conuiuas. CAP. I.

*gastrimargiam ferculorum.

ICVBI modestus edendi modus cessare fecit * castimoniam ferculorum, & conuiualis lætitia minusculis poculis oriebatur, Auienus ait: Bene ac sapienter Maro noster tumultuosum, ac sobrium uno eodemq; uersu descripsit sub paucorum uerborum immutatione conuiuium. Nam ubi sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum, Pòst quàm prima, inquit, quies epulis: at cum Heroës castigatis dapibus assidunt, non reducit quietem, quia nec præcessit tumultus, sed inquit, Pòst quàm exempta fames epulis. Nostrum hoc conuiuium, quod & heroici seculi pudicitiam, & nostri conduxit elegantiam, in quo splendor sobrius & diligens parsimonia, Agathonis conuiuio, uel post magniloquentiam Platonis non componere tantum, sed nec præferre dubitauerim. Nam ipse rex mensæ, nec in moribus Socrate minor, & in Republica philosopho efficacior. Cæteri qui adestis, eminentiores estis ad uirtutum studia, quàm ut poëtis comicis, & Alcibiadi, qui tantum fuit fortis ad crimina, alijsq; quibus frequens illud conuiuium fuit, uos quisquam existimet comparandos. Bona uerba quæso, Prætextatus ait, circa reuerentiam tantum Socraticæ maiestatis. Nam reliquis

Aeneidos 1.

quis, qui in illo fuerunt symposio, hæc lumina quis nō præponenda consentiat? Sed quorsum tibi Auiene *hoc tendit exemplum? Quia sub illorum, inquit, supercilio non defuit, qui psaltriam intromitti peteret: ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes.* Illhic *hoc fieri tentatum est, ut* Agathonis *uictoria celebraretur: Nos honorem* Dei, *cuius hoc festum est, nullo admistu uoluptatis augemus: neq; ego sum nescius, uos nec tristitiam, nec nubilum uultum in bonis ducere: nec* Crassum *illum, quem, autore* Lucilio, Cicero *semel in uita risisse scribit magnopere mirari.* Ad *hæc cùm* Prætextatus *diceret, ludicras uoluptates nec suis* Penatibus *assuetas, nec ante cœtum tam serium producendas: excepit* Symmachus: Quia Saturnalibus *optimo dierum (ut ait* Veronensis *poëta) nec uoluptas nobis ut* Stoicis *tanquam hostis repudianda est, nec ùt* Epicureis *summum bonum in uoluptate ponendum: excogitemus alacritatem lasciuia carentem. Et, ni fallor, inueni, ut iocos ueterum ac nobilium uirorum edecumatos ex multijugis libris relatione mutua proferamus. Hæc nobis sit literata lætitia, & docta cauillatio,* *uicem Planipedis & Sabulonis *impudica & prætextata uerba iacientis: at pudorem, ac modestiam* *uersus *imitata. Hæc res & cura, & studio digna ueteribus uisa est. Et iam primo animaduerto duos, quos eloquentissimos antiqua ætas tulit, comicum* Plautum, *& oratorem* Tullium, *eos ambos etiam ad iocorum uenustatem cæteris præstitisse.* Plautus *quidem ea re clarus fuit, ut post mortem eius* Comœdiæ, *quæ incertæ ferebantur,* Plautinæ *tamen esse, de iocorum copia, noscerentur.* Cicero *autem quantum in ea re ualuerit, quis ignorat, qui uel liberti eius libros, quos is de patroni iocis composuit,*

**aliàs, uitans morem* Planipedis *&* Sannionis.

**risus*

t quos

tum, quod non infacetè in adulterij explorationem ambiguitate conuertit. Nam Plancus in Meuia Galla nupta malè audiebat.

Iocus in Mar. Antonium. Secutus est Furius Albinum: *Post Mutinensem fugam quærentibus quid ageret Antonius, respondisse familiaris eius ferebatur: Quod canis in Aegypto: bibit & fugit. Quoniam in illis regionibus constat, canes raptu crocodilorum exterritos, currere & bibere.*

Publij dictum. Eustathius deinde: *Publius Mutium in primis maleuolum cùm uidisset solito tristiorem: Aut Mutio, inquit, nescio quid incommodi accessit: aut nescio cui aliquid boni.*

Fausti Syllæ iocus. Inde Auienus: *Faustus Syllæ filius, cùm soror eius eodem tempore duos mœchos haberet, Fuluium fullonis filium, & Pompeium cognomine Maculam: Miror, inquit, sororem meam habere maculam, cùm fullonem habeat.*

Dictum Seruilij Mallij responsum. Hic Euangelus: *Apud L. Mallium, qui optimus pictor Romæ habebatur, Seruilius Geminius fortè cœnabat. cumq; filios eius deformes uidisset: Non similiter, inquit, Malli fingis, & pingis. Et Mallius: In tenebris enim fingo, inquit: luce pingo.*

Demosth. uerbum ex Gell. lib. 1. cap. 3. Eusebius deinde *Demosthenes, inquit, excitatus ad Laidis famam, cuius formam tunc Græcia mirabatur: accessit, ut & ipse famoso amore potiretur. Qui ubi dimidium talentum unius pretium noctis audiuit, decessit hoc dicto:* οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μεταvοῆσαι.

Inter hæc, cùm Seruius, ordine se uocante, per uerecundiam sileret: Omnes nos, inquit Euangelus, impudentes Grammatice pronuntias: si tacere talia, uis uideri tuitionem pudoris. Vnde neque tuum, nec Disarij, aut Hori supercilium liberum erit à superbiæ nota: ni Prætextatum, & nos uelitis imitari.

Tunc

Tunc Seruius, postquam magis silentium erubescendum uidit, ad libertatem se similis relationis animauit: Marcus, inquit, Votacilius Pitholaus, cùm Caninius Reuilius uno tantum die consul fuisset, dixit: Ante Flamines, nunc Consules diales fiunt. *Dicterium Votacilii.*

Nec Disarius ultra exprobrationem taciturnitatis expectans, ait:

Desunt uerba Disarij.

Post hunc Horus quoque, Affero ad uos, inquit, δίστιχον Platonis, quo ille adolescens luserit, cùm tragœdijs quoque eadem ætate præluderet: *Platonis distichon ex Gell. lib. 19. cap. 11.*

Τὴν ψυχὴν, ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων, ὡς διαβησομένη.

Orta ex his lætitia: & omnibus in Censorium risum remissis, ac retractantibus, quæ à singulis antiquæ festiuitatis sapore prolata sunt: Symmachus ait: Hos Platonis uersiculos, quorum magis uenustatem an breuitatem mireris incertum est, legisse me memini in Latinum tantò latius uersos, quanto solet nostra quàm Græcorum lingua breuior & angustior existimari. Et (ut opinor) hæc uerba sunt:

Dum semihulco sauio
Meum puellum sauior,
Dulcemq; florem spiritus
Duco ex aperto tramite,
Anima ægra tunc & saucia
Cucurrit ad labias mihi,
Orisq; rictum peruium,
Et labra pueri mollia
Rimata *itiner transitus *aliàs itineri
Vt transiliret nititur.
Tum si moræ quid plusculæ

Fuisset in coitu osculi,
Amoris igne percita
Transisset, & me linqueret.
Et mira prorsum res foret
Vt ad me fierem mortuus,
Ad puerum ut intus uiuerem.

De iocis M. Tullii Ciceronis. CAP. III.

Cicer. iocus. SEd *miror, omnes uos ioca tacuisse Ciceronis, in quibus facundißimus, ut in omnibus, fuit. Et si uidetur, ut Aedituus responsa numinis sui prædicat, ita ego quæ memoria suggesserit, referam dicta Ciceronis. Tum omnibus ad audiendum erectis, ille sic incipit:*

In Damasippum. M. Cicero, *cùm apud* Damasippum Cœnaret: *& ille mediocri uino posito, diceret,* Bibite Falernum hoc, *annorum quadraginta est:* Bene inquit, *ætatem fert.*

In Lentulum. Idem *cùm* Lentulum *generum suum, exiguæ staturæ hominem, longo gladio accinctum uidisset,* Quis, *inquit, generum meum ad gladium alligauit?*

In Q. fratrem. Nec Q. *Ciceroni fratri circa similem mordacitatem pepercit* : N*am cùm in ea prouincia, quam ille rexerat, uidisset clypeatam imaginem eius, ingentibus liniamentis usq; ad pectus ex more pictam: erat autem* Quintus *ipse staturæ paruæ, ait:* Frater *meus dimidius maior est, quàm totus.*

In Vatinium. In *consulatu* Vatinij, *quem paucis diebus geßit, notabilis* Ciceronis *urbanitas circunferebatur.* Magnum *ostentum, inquit, anno* Vatinij *factum est: quòd illo Consule, nec bruma, nec uer, nec æstas, nec antumnus fuit.*

Querenti *deinde* Vatinio, *quòd grauatus esset domum ad se infirmatum uenire, respondit:* Volui *in Consulatu tuo uenire, sed nox me comprehendit.*

Vlcisci *autem se Cicero uidebatur, ut qui respondisse sibi*

ſibi Vatinium meminerat, cùm humeris ſe Reipub. de exilio reportatum gloriaretur, Vnde ergo tibi uarices?

Caninius quoque Reuilius, *qui uno die (ut* Seruius *retulit) conſul fuit, roſtra cùm aſcendiſſet, pariter honorem inijt conſulatus, & eierauit: quod* Cicero *gaudens, omni occaſione urbanitatis increpuit,* λογοθεώρητος *eſt* Caninius *Conſul,Deinde,hoc conſecutus eſt* Reuilius,*ut quæretur, quibus* C O S S. *Conſul fuerit. Dicere præterea non deſtitit, Vigilantem habemus* C O S. *Caninium, qui in conſulatu ſuo ſomnum non uidit.* In Caninium.

Pompeius Ciceronis *facetiarum impatiens fuit. Cuius hæc de eo dicta ferebantur. Ego uerò quem fugiam, habeo: quem ſequar, non habeo. Sed & cùm ad* Pompeium *ueniſſet, dicentibus ſerò eum ueniſſe, reſpondit: Minimè ſerò ueni: nam nihil hîc paratum uideo. Deinde interroganti* Pompeio, *ubi gener eius* Dolabella *eſſet, reſpondit: Cum ſocero tuo. Et cùm donaſſet* Pompeius *transfugam ciuitate Romana,O' hominem bellum,inquit,Gallis ciuitatem promittit alienam, qui nobis noſtram non poteſt reddere. Propter quæ meritò uidebatur dixiſſe* Pompeius: *Cupio ad hoſtes* Cicero *tranſeat,ut nos timeat.* In Pompeium.

In Cæſarem *quoque mordacitas* Ciceronis *dentes ſuos ſtrinxit. Nam primum poſt uictoriam* Cæſaris *interrogatus,cur in electione partis erraſſet, reſpondit:Præcinctura me decepit. Iocatus in* Cæſarem, *qui ita toga præcingebatur, ut trahendo laciniam, uelut mollis incederet. Adeò ut* Sylla *tanquam prouidus dixerit* Pompeio: *Caue tibi illum puerum male præcinctum.* In Cæſarem.

Deinde cùm Laberius *in fine ludorum anulo aureo honoratus à* Cæſare, *eueſtigio in quatuordecim gradus ad ſpectandum tranſiſſet, uiolato ordine: & cùm detractus*

esset eques Romanus, *& cum* Mimus *remissus, ait* Cicero *prætereunti* Laberio, *& sedile quærenti* : Recepissem te, *nisi angustè sederem:simul & illum respuens, & in nouum* Senatum *iocatus, cuius numerum Cæsar supra fas auxerat*. Nec *impune* : *respondit enim* Laberius : Mirum *si angustè sedes, qui soles duabus sellis sedere* : *exprobrata leuitate* Ciceronis, *qua immeritò optimus ciuis male audiebat*.

Idem Cicero *aliâs facilitatem Cæsaris in eligendo* Senatum *irritum irrisit palàm*. Nam *cùm ab hospite suo* P. Mallio *rogaretur, ut decurionatum priuigno eius expediret* : *aßistente frequentia dixit* : *Romæ si ius habebit* Pompeius, *difficile est*.

Nec *intra hæc mordacitas stetit* : Quippe *ab* Androne *quodam* Laodiceno *salutatus, cùm causam aduentus requisiuisset:comperissetq́; (nam ille se legatum de libertate patriæ ad Cæsarem uenisse respondit) ita expreßit publicam seruitutem:* ἐὰν ἐπιτύχῃς, καὶ περὶ ἡμῶν πρέσβευσον: *id est*, *Si obtinueris, & pro nobis intercede*.

In M. Antonium. Vigebat *in eo excedens* iocus *& seria mordacitas, ut hoc est ex epistola* ad C. *Caßium dictatoris uiolatorem:* Vellem *Idibus Martijs me ad cœnam inuitasses* : *profectò reliquiarum nihil fuisset* : *nunc me reliquiæ uestræ exercent*. Idem Cicero *de Pisone genero &* M. Lepido *lepidißimè cauillatus est*.

Transitus ad caput 4. Dicente *adhuc* Symmacho, *& (ut uidebatur) plura dicturo intercedens* Auienus, *ut fieri in sermonibus conuiualibus solet* : Nec Augustus, *inquit*, *Cæsar in huiusmodi dicacitate quoquam minor, & fortasse nec* Tullio. Et *si uolentibus uobis erit, aliqua eius quæ memoria suggesserit, relaturus sum*. Et Horus : *Permitte* Auiene Symmachus *explicet de his, quos iam nominauerat, dicta* Ciceronis, *&*

opport

opportunius quæ de Augusto uis referre, succedent. Reticente Auieno, *Symmachus:* Cicero, *inquam, cum* Piso *gener eius mollius incederet, filia autem concitatius, ait genero :* Ambula *tanquam fœmina. ait filiæ :* Ambula *tanquam uir.* Et *cùm* M. Lepidus *in Senatu dixisset patribus conscriptis :* Ego *non tanti fecissem simile factum:* Tullius *ait,* Ego *non tanti fecissem* ὁμοιόπτωτον. Sed *perge* Auiene, *ne ultrà te dicturientem retardem.* In Pisonem. In Lepidum.

De iocis Augusti in alios, & aliorum rursus in ipsum.

CAPVT IIII.

ET *ille:* Augustus, *inquam,* Cæsar *affectauit iocos, saluo tamen maiestatis, pudorisq; respectu: nec ut caderet in scurram.* Aiacem *tragœdiam scripserat, eandemq; quòd sibi displicuisset, deleuerat.* Postea Lucius *grauis tragœdiarum scriptor interrogabat eum, quid ageret* Aiax *suus.* Et *ille :* In *spongiam, inquit, incubuit.* Augusti ioca in multos.

Idem *Augustus, cùm ei quidam libellum trepidus offerret : & modò proferret manum, modò retraheret :* Putas, *inquit, te assem elephanto dare?*

Idem *cùm ab eo* Pacuuius Taurus *congiarium peteret: diceretq; iam hoc homines uulgò loqui, non paruam ab illo sibi pecuniam datam,* Sed *tu, inquit, noli credere.*

Alium præfectura equitum summotum, & insuper salarium postulantē: dicentemq;, Non *lucri causa dari hoc mihi rogo, sed ut iudicio tuo munus uidear impetrasse, & ita officium deposuisse, hoc dicto repercussit :* Tu *te accepisse apud omnes affirma, & ego dedisse me non negabo.*

Vrbanitas *eiusdem innotuit circa* Herenniū *deditū uitijs iuuenē, quē cū castris excedere iussisset, & ille supplex hac deprecatione uteretur :* Quo *modo ad patrias sedes reuertar? quid patri meo dicā? respōdit:*Dic *me tibi displicuisse.*

Saxo in expeditione percussum, ac notabili cicatrice in fronte deformem, nimium tamen sua opera iactantem, sic leuiter castigauit: At tu cùm fugies, inquit, nunquàm post te respexeris.

Galbæ, cuius informe gibbo erat corpus, agenti apud se causam, & frequenter dicenti: Corrige in me si quid reprehendis, respondit: Ego te monere possum, corrigere non possum.

Cùm multi Seuero Caßio accusante absoluerentur: & architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita iocatus est: Vellem Caßius & meum forum accusasset.

Vectius cùm monumentum patris exarasset, ait Augustus: Hoc est uerè monumentum patris colere.

Cùm audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iußit interfici, filium quoq; eius occisum, ait: Melius est Herodis porcum esse quàm filium.

*Idem Augustus, quia Mecœnatē suum nouerat esse stylo remisso, molli, & dissoluto: talem se in epistolis, quas ad eū scribebat, sæpius exhibebat. Et contra castigationē loquendi, quam aliàs ille scribendo seruabat, in epistola ad Mecœnatem familiari, plura in iocos effusa subtexuit: Vale mel gentium, * metuelle, ebur ex Hetruria, lacer Aretinum, adamas supernas, Tyberinum margaritum, Cilneorum smaragde, iaspis figulorum, berylle Porsennæ. Carbunculū habeas, ἵνα * σιωτέμω πάντα μαλάγμα mœcharum.*

*melcule,

* συντέμω πάντα μαλάγματα.

Exceptus est à quodam cœna satis parca, & quasi quotidiana. Nam penè nulli se inuitanti negabat. Post epulum igitur inops, ac sine ullo apparatu discedens, uale dicenti, hoc tantum insusurrauit: Non putabam me tibi tam familiarem.

Cùm

Cùm de Tyriæ purpuræ, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente uenditore, erige altius, & suspice, his usus est salibus: Quid ergo? ut me populus Romanus *dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?*

Nomenclatori *suo, de cuius obliuione querebatur, dicenti:* Nunquid *ad forum mandas?* Accipe, *inquit, commendatitias: quia illhic neminem nosti.*

Vatinio in prima sua ætate eleganter insultauit. Confusus ille podagra, uolebat tamen uideri discußisse uitium & mille paßus ambulare se gloriabatur. Cui Cæsar, Non *miror, inquit: dies aliquanto sunt longiores.*

Relata *ad se magnitudine æris alieni, quam quidem eques* Romanus *dum uixit excedentem* * *ducenteis* L L S. *celauerat, culcitram emi cubicularem in eius auctione sibi iußit.* Et *præceptum mirantibus, hanc rationem reddidit:* Habenda *est ad somnum culcitra, in qua ille, cùm tantum deberet, dormire potuit.* *ducenties HS.

Non *est intermittendus sermo eius, quem Catonis honori dedit.* Venit *fortè in domum, in qua* Cato *habitauerat.* Dein Strabone *in adulationem Cæsaris malè existimante de Catonis peruicacia, ait:* Quisquis *præsentem statum ciuitatis commutari non uolet, & ciuis, & uir bonus est.* Satis *seriò & Catonem laudauit: & sibi, nequis affectaret res nouas, consuluit.*

Soleo *in* Augusto *magis mirari quos pertulit iocos, quàm ipse quos protulit, quia maior est patiẽtiæ, quàm facundiæ laus: maximè, cùm æquanimiter aliqua etiam iocis mordaciora pertulerit. Cuiusdam prouincialis iocus asper annotuit.* Intrauerat Romam *similimus Cæsari, & in se omnium ora conuerterat.* Augustus *perduci hominem ad se iußit, uisumq́; hoc modo interrogauit:* Dic *mihi ado-* *Ioci aliorum in Augustum.*

lescens

lescens, fuit aliquando mater tua Romæ? Negauit ille: *nec contentus, adiecit: Sed pater meus sæpe.*

Temporibus triumuiralibus Pollio *cùm* Fescenninos *in eum* Augustus *scripsisset, ait:* At ego taceo: Non est enim *facile in eum scribere, qui potest proscribere.*

Curtius eques Romanus *delitijs diffluens, cùm macrum turdum sumpsisset in conuiuio* Cæsaris, *interrogauit an mittere liceret.* Responderat *princeps,* Quid ni liceat? Ille *statim per fenestram misit.*

Aes alienum Augustus *cuiusdam senatoris chari sibi, nō rogatus exoluerat, numerato quadragies. At ille pro gratiarum actione hoc solum ei scripsit:* Mihi nihil.

Solebat Licinius *libertus eius, inchoanti opera patrono magnas pecunias conferre. quem morem secutus, centum promisit per libellum, in quo uirgulæ superductæ pars ultra pecuniæ defectionem protendebatur, uacante infrà loco. Cæsar occasione usus, priori alterum centies sua manu iunxit, spatio diligenter expleto, & affectata literæ similitudine, geminatamq; accepit summam dißimulante liberto. Qui posteà cœpto alio opere, leniter factum suum Cæsari obiecit, libello tali dato: Confero tibi domine ad noui operis impensam: quod uidebitur.*

Mira etiam Censoris Augusti, *& laudata patientia. Corripiebatur eques* Romanus *à principe, tanquam minuisset facultates suas. At ille se multiplicasse coràm probauit. Mox eidem obiecit, quòd ad contrahendum matrimonium legibus non paruisset. Ille uxorem sibi & tres liberos esse dixit. Tunc adiecit: Posthac Cæsar, cùm de honestis hominibus inquiris, honestis mandato.*

Etiam militis non libertatem, sed & temeritatem tulit. In quadam uilla inquietas noctes agebat, rumpente somnum eius

eius crebro noctuæ cantu. Prehendendam curauit noctuam. Miles aucupij peritus, * & spe ingentis præmij, pertulit. *aliâs : eam Laudato Imperator, mille nummos dari iußit. Ille ausus est dicere : Malo uiuat : auemq; dimisit. Quis non miratus est: non offenso Cæsare, abijsse militem contumacem.

Veteranus cùm die sibi dicto periclitaretur, accesit in publico ad Cæsarem, rogauitq; ut sibi adesset. Ille aduocatum quem ex comitatu suo elegerat, sine mora dedit: commendauitq; ei litigatorem. Exclamauit ingenti uoce Veteranus : At non ego Cæsar periclitante te Actiaco bello, uicarium quæsiui, sed pro te ipse pugnaui: detexitq; impressas cicatrices. Erubuit Cæsar, uenitq; in aduocationem: ut qui uereretur non superbus tantum, sed etiam ingratus uideri.

Delectatus inter cœnam erat pueris symphoniacis Turonij Flacci Mangonis: atque eos frumento donauerat, cùm in alia acroamata fuisset liberalis nummis. Eosdemq; postea Turonius æquè inter cœnam quærenti Cæsari, sic excusauit : Ad molas sunt.

Acroamata sunt festiua auditiones, ac iucunda narrationes Græcis.

Sublimis Actiaca uictoria reuertebatur, occurrit ei inter gratulantes, coruum tenens, quem instituerat hoc dicere: Aue Cæsar, uictor, Imperator. Miratus Cæsar officiosam auem, uiginti millibus nummûm emit. Socius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate peruenerat, affirmauit Cæsari, habere illum & alium coruum, quem ut afferre cogeretur, rogauit. Allatus, uerba quæ didicerat, expreßit: Aue uictor Imperator Antoni. Nihil exasperatus: satis duxit, iubere illum diuidere donatiuum cùm contubernali. Salutatus similiter à psittaco, emi iußit eum. Idem miratus in pica, hanc quoque redemit. Exemplum sutorem pauperem solicitauit, ut coruum institueret ad parem salutationem:

nem: qui impendio exhaustus, sæpe ad auem non respondentem dicere solebat: Opera & *impensa periit.* Aliquando *tamen coruus cœpit dicere dictatam salutationem.* Hac *audita dum transit* Augustus, Respondit: *Satis domi salutatorum talium habeo. Superfuit coruo memoria: ut & illa, quibus dominum querentem solebat audire, subtexeret:* Opera & *impensa periit.* Ad quod *Cæsar risit: emiq; auem iußit, quanti nullam adhuc emerat.*

Solebat descendenti à palatio Cæsari honorificum aliquod Epigramma *porrigere Græculus.* Id *cùm frustra sæpe fecisset, rursusq; eum id facturum uidisset Augustus, breue manu sua in charta exarauit* Græcum Epigramma. *pergenti deinde ad se obuiam misit.* Ille *legendo laudare, mirari tam uoce quàm uultu. Cumq; accessisset ad sellam, demissa in fundam pauperem manu, paucos denarios protulit quos principi daret. Adiectus hic sermo,* Μὴ κατὰ τὴν τύχην σὴν σεβαστέ, εἰ πλέον εἶχον, πλέον ἐδίδουν: Non *secundum fortunam tuam* Auguste: *si plus haberem, plus darem. Secuto omnium risu, dispensatorem Cæsar uocauit, & sestertia centum millia Græculo numerari iußit.*

Super iocis ac moribus Iuliæ Augusti filiæ.

CAPVT V.

Iulia Augusti filia mores.

VVltis *aliqua & filiæ eius* Iuliæ *dicta referamus?* Sed *si garrulus non putabor, uolo de moribus fœminæ pauca præmittere, ni quisquam uestrũ habeat seria & discenda quæ proferat.* Hortantibusq; *omnibus, ut cœpto insisteret: ita de* Iulia *orsus est:* Annum *agebat trigesimum & octauum, tempus ætatis (si mens sana superesset) uergentis in senium. Sed indulgentia tam fortunæ, quàm patris abutebatur: cùm alioqui literarum amor, multaq; eruditio, quod in illa domo facilè erat, præterea mitis humanitas, minimeq;*

seuus

ſæuus animus, ingentem fœminæ gratiam conciliarent: mirantibus qui uitia noſcebant, tantam pariter diuerſitatem. Non ſemel præceperat ei pater, *temperato tamen inter indulgentiam grauitatemq́; ſermone, quatenus moderaretur profuſos cultus, perſpicuosq́; *comitatus.* Idem cùm ad nepotum turbam, *ſimilitudinemq́; reſpexerat, qua repræſentabatur* Agrippa: *dubitare de pudicitia filiæ erubeſcebat.* Inde *blandiebatur ſibi* Auguſtus, *lætum in filia animum, uſq; ad ſpeciem procacitatis, ſed reatu liberum: & talem fuiſſe apud maiores* Claudiam *credere audebat.* Itaq; *inter amicos dixit, duas habere ſe filias delicatas, quas neceſſe haberet ferre:* Iuliam, & Rempublicam. *comptus.

Iulia *ueneràt ad eum licentiore habitu, et oculos offenderat patris tacẽtis.* Mutauit *cultus ſui poſtera die morem: & lætum patrem, affectata ſeueritate, complexa eſt.* At *ille qui pridie dolorem ſuum continuerat, gaudium continere non potuit.* Et *quantum, ait, in filia* Auguſti *probabilior eſt hic cultus?* Non *defuit patrocinio ſuo* Iulia, *his uerbis:* Hodie *enim me patris oculis ornaui, heri uiri.* *Reſponſum Iuliæ.*

Notum *& illud:* Auerterant *in ſe populum in ſpectaculo gladiatorum* Liuia, & Iulia, *comitatus diſsimilitudine.* Quippe *cingentibus* Liuiam *grauibus uiris: hæc iuuentutis, & quidem luxurioſæ grege circunſidebatur.* Admonuit *pater ſcripto:* Videret, *quantum inter duas principes fœminas intereſſet.* Eleganter *illa reſcripſit:* Et *hi mecum ſenes fient.*

Eadem Iulia *maturè habere cœperat canos, quos legere ſecretò ſolebat. Subitus interuentus patris aliquando oppreſsit ornatrices.* Diſsimulauit Auguſtus, *deprehenſis ſuper ueſtem earum canis.* Et *alijs ſermonibus tempore extracto, induxit ætatis mentionẽ: interrogauitq́; filiã, utrum*

poſt

post aliquot annos cana esse mallet, an calua: Et cùm illa *respondisset:* Ego pater *cana esse malo:sic illi mendacium obiecit:* Quid ergo *istæ te caluam tam cito faciunt?*

Item cùm grauem amicum audisset Iulia *suadentem, melius facturam, si se composuisset ad exemplar paternæ frugalitatis, ait:*Ille *obliuiscitur,* Cæsarem *se esse: ego memini, me* Cæsaris *filiam.*

Cumq́; conscij flagitiorum mirarentur, quo modo similes Agrippæ *filios procrearet, quæ tam uulgò potestatem corporis sui faceret, ait:* Nunquam *enim nisi naui plena tollo uectorem.*

Populiæ responsum. *Simile dictum* Populiæ Marci *filiæ:quæ miranti cuidam quid esset, quapropter aliæ bestiæ nunquàm marem desiderarent, nisi cùm prægnantes uellent fieri, respondit:* Bestiæ *enim sunt.*

Rursus de uirorum iocis, argutisq́; responsis.

CAPVT VI.

SEd *ut à fœminis ad uiros, & à lasciuis iocis ad honestos reuertar:* Casellius *iurisconsultus, urbanitatis miræ libertatisq́; habebatur: præcipuè tamen is iocus eius innotuit:* *Lapidatus *à populo* Vatinius*, cùm gladiatorium munus ederet, obtinuerat: ut* Aediles *edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse uellet.* Fortè *ijs diebus* Casellius *consultus à quodam, an nux pinea pomum esset, respondit:* Si *in* Vatinium *missurus es, pomum est.*

*Laudatus

Casellij dictum.

Mercatori *deinde, quemadmodum cum socio nauem diuideret, interroganti, respondisse traditur:* Nauem *si diuidis: nec tu nec socius habebitis.*

In Galbam *eloquentia clarum, sed* quem habitus (ut supra dixi) corporis destruebat,* M.Lollij *uox circunferebatur:* Ingenium Galbæ *malè habitat.*

**Aliàs, quam: ut referatur ad eloquentiam.*

In eundem Galbam Orbilius Grammaticus acerbius irrisit. Prodierat Orbilius in reum testis: quem Galba ut confunderet, dissimulata eius professione, interrogauit, Quid artium facis? respondit: In Sole gibbos fricare soleo.

L. Cælius, cùm C. Cæsar alijs, qui secum pila lusitabant, centena sestertia: illi uni quinquaginta dari iussisset: Quid ego, inquit, una manu ludo, & non duabus, ut plus habere possim? Cæcilius.

*Cùm iratus esse P. Clodius Decimo Valerio diceretur, quòd ei*nammum petenti non dedisset: Quid amplius, inquit, mihi facturus es: nisi ut Dyrrachium eam, & redeam? alludens ad Ciceronis exilium.* Valerij cauillum. *mimum

De sententiis ac dictis Laberii & Publii mimographorum: deq; Pilade, ac Hyla histrionibus.

CAPVT VII.

SEd quia & paulò antè Aurelius Symmachus, & ego nunc Laberij fecimus mentionem: si aliqua huius, atque Publij dicta referemus: uidebimur & adhibendi conuiuio mimos uitasse lasciuiam: & tamen celebritatem, quam, cùm adsunt, illi excitare pollicentur, imitari. Laberium asperæ libertatis equitem Romanum Cæsar quingentis millibus inuitauit: ut prodiret in scenam, & ipse ageret mimos, quos scriptitabat. Sed Potestas non solùm si inuitet, sed etiam si supplicet, cogit. Vnde se & Laberius à Cæsare coactum in prologo testatur his uersibus: Laberij uersus.

Necessitas, cuius cursus auersi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt.
Quò me detrusit penè extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio,
Nullus timor, uis nulla, nulla autoritas
Mouere potuit in iuuenta de statu:

Ecce in senecta ut facilè labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placidè blandiloquens oratio.
Etenim ipsi Dij negare cui nil potuerunt,
Hominem me denegare quis posset pati?
Ego bis tricenis annis actis, sine nota,
Eques Romanus lare egressus meo,
Domum reuertar minus. Nimirum hoc die
Vno plus uixi mihi, quàm uiuendum fuit.
Fortuna, immoderata in bono æquè atq; in malo,
Si tibi erat libitum, literarum laudibus
Floris cacùmen nostræ famæ frangere:
Cur cùm uigebam membris præuiridantibus,
Satis facere populo, & tali cùm poteram uiro,
Non flexibilem me concuruasti, ut caperes?
Nunc me quò deijcis? quid ad scenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis?
Animi uirtutem, an uocis iocundæ sonum?
Vt hædera serpens uires arboreas necat:
Ita me uetustas amplexu annorum necat.
Sepulcris similis, nil nisi nomen retineo.

*In ipsa quoque actione subinde se, quà poterat, ulciscebatur: inducto habitu Syri, qui uelut flagris cæsus, præripientiq; se similis, exclamabat: Porrò Quirites libertatem perdimus. Et paulò pòst adiecit: Necesse est multos timeat, quem multi timent. Quo dicto uniuersitas populi ad solùm Cæsarem oculos, & ora conuertit: notantes eius *impotentiam hac dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium uertit fauorem. Is Publius natione Syrus, cùm puer ad patronum domum esset adductus: promeruit eum non minus salibus, & ingenio, quàm forma. Nam forte cùm ille*

* Aliàs, potentiam

ille seruum meum hydropicum iacentem in area uidisset: increpuissetq́; quid in Sole faceret: respondit, Aquam calefacit. Ioculari deinde super cœnam exorta quæstione, quod nam esset molestum otium: aliud alio opinante, ille podagrici pedes dixit. Ob hæc, & alia manumissus, & maiore cura eruditus, cùm mimos componeret: ingentiq́; assensu in Italiæ oppidis agere cœpisset: productus Romæ per Cæsaris ludos, omnes qui tunc scripta & operas suas in scenam locauerant, prouocauit: ut singuli secum, posita inuicem materia, pro tempore contenderent. Nec ullo recusante, superauit omnes: in queis & Laberium. Vnde Cæsar arridens hoc modò pronuntiauit: Fauente tibi me uictus es Laberi à Syro. Statimq́; Publio palmam, & Laberio anulum aureum cùm quingentis sestertijs dedit. Tunc Publius ad Laberium recedentem, ait: Qui cùm contendisti scriptor, hunc spectator subleua. Sed & Laberius sequenti statim commißione, mimo nouo interiecit hos uersus: Publij dicta,

Non possunt primi esse omnes omni in tempore.
Summum ad gradum cùm claritatis ueneris, Ex Gell. lib. 17. cap. 14.
*Consistes ægrè: & citius quàm *ascendas, decides.* *descendas,
Cecidi ego, cadet qui sequitur. laus est publica.

Publij autem sententiæ feruntur lepidæ, & ad communem usum accommodatißimæ. Ex quibus has ferè memini singulis uersibus circunscriptas:

Malum consilium est, quod mutari non potest. Publij sententiæ lepidæ.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes: quod mutari non potest.
Cui plus licet quàm par est, plus uult quàm licet.
Comes facundus in uia pro uehiculo est.
Frugalitas miseria est rumoris boni.

Hæredis fletus sub persona risus est.
Furor fit læsa sæpius patientia.
Improbè Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando ueritas amittitur.
Pars beneficij est, quod petitur, si citò neges.
Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.
Nunquàm periculum sine periculo uincitur.

Pylades & Hylas Histriones. Sed quia semel ingressus sum scenam loquendo, non Pylades histrio nobis omittendus est: qui clarus in opere suo fuit temporibus Augusti, & Hylam discipulum usq; ad æqualitatis contentionem eruditione prouexit. Populus deinde inter utriusq; suffragia diuisus est. Et cùm canticum quoddam saltaret Hylas, cuius clausula erat τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα, sublimem ingentemq; Hylas uelut metiebatur. Non tulit Pylades, & exclamauit è cauea, σὺ μακρὸν οὐ *μέγαν ποιεῖς. Tunc eum populus coëgit idem saltare canticum. Cumq; ad locum uenisset, quem reprehenderat, expreßit cogitantem: nihil magis ratus magno duci conuenire, quàm pro omnibus cogitare. Saltabat Hylas Oedipodem, & Pylades hac uoce securitatem saltantis castigauit, σὺ βλέπεις. Cùm in Herculem furentem prodisset, & nonnullis incessum histrioni conuenientem non seruare uideretur: deposita persona, ridentes increpuit, μωροὶ, μαινόμενον ὀρχοῦμαι. Hac fabula & sagittas iniecit in populũ. Eandem personã cùm iussu Augusti in triclinio ageret, & intendit arcum, & spicula immisit. Nec indignatus est Cæsar, eodem se loco Pyladi, quo pop. Rom. fuisse. Hîc quia ferebatur mutasse rudis illius saltationis ritum, qui apud maiores uiguit, & uenustam induxisset nouitatem: interrogatus ab Augusto, quæ saltationi contulisset, respondit: αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπλὴν

*μεταποιεῖς

*λυδῶν

ἐνοπλίῳ, ὁμαδὸν τ' ἀνθρώπων. *Idem cùm propter populi seditionem pro contentione inter se Hylamq; habita, concitatam indignationem excepisset Augusti, respondit:* καὶ ἀχχαριστεῖς βασιλεῦ, ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.

Quomodo Plato uino indulgendum esse præceperit: & quàm periculosum turpeque sit, tactus ac gustus uoluptatibus esse obnoxium. CAP. VIII.

His dictis, & excitata lætitia, cùm in Auieno memoria florida, & amœnitas laudaretur ingenij, mensas secundas minister admouit. Et Flauianus: Multi (ut extimo) in hoc à Varrone dissentiunt, qui in illa lepidissima satyra Menippea, quæ inscribitur, Nescis quid uesper serus uehat: de secunda mensa placentas remouit. Sed quæso dicas, Cæcinna, uerba ipsa Varronis, si tibi beneficio memoriæ tenacioris hæserunt. Et Albinus: Locus, inquit, Varronis, quem referri à me imperas, in his ferè uerbis est: Bellaria ea maximè sunt mellita, quæ mellita non sunt: * *Dulcibus enim cum pepsi societas infida. Significant autem bellaria, omne mensæ secundæ genus. Nam quæ* πέμματα *Græci, uel* τραγήματα *dixerunt, ea ueteres nostri appellauere bellaria. Vina quoq; dulciora est inuenire in comœdijs antiquioribus hoc uocabulo, dictaq; ea Liberi bellaria. Et euangelus: Agite antequàm surgendum nobis sit, uino indulgeamus. Quod decreti Platonici autoritate faciemus: qui existimauit fomitem esse quendam, & incitabulum ingenij, uirtutisq;: si mens, & corpus hominis uino flagret. Tum Eustathius: Quid* * *agis, inquit, Euangele? an Platonem extimas haurienda passim uina suasisse: & non magis inter minuta pocula iucundiorem, liberaliorem q; inuitationem, quæ fieret sub quibusdam quasi arbitris, & magistris conuiuiorum sobrijs, non improbasse? Et hoc est, quod in primo,*

** Masserius apud Aulum Gellium cap. 11. lib. 13. ex Cælio Rhodigino hunc locum sic restituit* πέμμασιν *enim &* πέψει *societas infida.*

** ais,*

& in secundo de legibus non inutile uiris esse decernit. Nam & modicis, honestisq; inter bibendum remissionibus refici, integrariq; animos ad instauranda sobrietatis officia extimauit: redditosq; sensim lætiores, & ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores: & simul si qui penitus in his affectionum cupiditatumq; errores inessent, quos celaret alioqui pudor reuerens, ea omnia sine graui periculo libertate per uinum data detegi, & ad corrigendum medendumq; fieri opportuniora. Atque hoc etiam Plato ibidem dicit, non diffugiendas esse huiuscemodi exercitationes *ad *aduersus propulsandam uini uiolentiam: neque ullum unquam continentem prorsum, aut temperantem satis fideliter uisum esse, cui uita non inter ipsa errorum pericula, & in medijs uoluptatum illecebris explorata sit. Nam cui Libentiæ Gratiæq; omnes conuiuiorum incognitæ sint: quiq; illarum omnino expers sit: si eum fortè ad participandas huiusmodi uoluptates aut uoluntas tulerit, aut casus induxerit, aut necessitas impulerit: mox deliniri, & capi, neque mentem eius, animumq; consistere. Congrediendum igitur, & tanquam in acie quadam cùm uoluptarijs rebus: cumq; ista uini licentia comminus decernendum: ut aduersus eas non fuga, nec absentia simus tuti: sed animi uigore, & constanti præsentia, moderatoq; usu temperantiam continentiamq; tueamur: & calefacto simul, refotoq; animo, si quid in eo uel frigidæ tristitiæ, uel torpentis uerecundiæ fuerit, diluamus.*

Sed quia uoluptatum fecimus mentionem, docet Aristoteles à quibus uoluptatibus sit cauendum. Quinque enim Ex Gell. lib. 19. cap. 2. *sunt sensus hominum, quos Græci αἰσθήσεις appellant, per quos uoluptas animo, aut corpori quæri uidetur: tactus, gustus, odoratus, uisus, auditus. Ex his omnibus uoluptas quæ*

*quæ immodicè capitur, ea turpis, atque * improba est. Sed enim quæ nimia ex gustu atque tactu est: ea uoluptas, sicut sapientes uiri censuerunt, omnium rerum fœdissima est: eosq; maximè, qui sese duabus istis uoluptatibus dediderunt, grauissimi uitij uocabulis Græci appellauerunt, uel ἀκρατεῖς, uel ἀκολάστους: nos eos uel incontinentes dicimus, uel intemperantes. Istas autem uoluptates duas, gustus atque tactus id est, cibi atque ueneris, solas hominibus communes uidemus esse cum beluis. Et idcirco in pecudum ferorumq; animalium numero habetur, quisquis est his ferarum uoluptatibus occupatus. Cætera ex tribus alijs sensibus proficiscentes, hominum tantùm propriæ sunt. Verba super hac re Aristotelis philosophi in medium proferam: ut quid de his infamibus uoluptatibus, tam clarus, atq; inclytus uir sentiat, publicetur:* *aliàs, improbata

Διατὶ οἱ κατὰ τὴν τῆς ἁφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν ἐγγιγνομένην ἂν ὑπερβάλλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται. οἵτε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀκόλαστοι οὗτοι, οἵτε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις. τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφὴν, ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι. διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν. ἡ δὲ κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν οὐκέτι, ἢ διά τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γινομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις. ἅτε δὲ οὖσαι κοινῶν αἰσχρὰν εἶναι τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν, καὶ ἀτιμόταται εἰσὶ διὸ καὶ μάλιστα μόναι ἐπονείδιστοι. ὥς τε τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν. καὶ ἀκρατῆ, καὶ ἀκόλαστον λέγομεν, διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι. οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθήσεων πέντε, τὰ ἄλλα ζῶα ἀπὸ δυοῖν μόνων τῶν προειρημένων ἥδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας, ἢ ὅλως, οὐχ ἥδεται, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο πάσχει, ὁρῶν μὲν γὰρ τὸ ὁρῶν ἢ ὀσφραινόμενον χαίρει, ὅτι ἀπολαύει, καὶ ὅταν πληρωθῇ, οὐδὲ τὰ

τοιαῦτα ἡδέα αὐτῷ, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν ἡ τῶν παρείχους ὀδμὴ ὅταν ἄδην ἔχωμεν του φαγεῖν, ὅταν δὲ ἐνδεεῖς ὦμεν, ἡδεῖα, ἡ δὲ του ῥόδου ἀεὶ ἡδεῖα.

Quis igitur, habens aliquid humani pudoris, uoluptatibus istis duabus, coëundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Socrates quidem dicebat, homines multos propterea uelle uiuere, ut ederent & biberent: se bibere atque esse, ut uiueret. Hippocrates *autem, diuina uir scientia, de coitu uenereo ita existimabat:* Partem *esse quandam morbi teterrimi, quem nostri comitialem dixerunt.* Nanq; *ipsius uerba hæc traduntur:* τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν: id est, *coitum esse paruum morbum comitialem.*

FINIS LIBRI SECVNDI.

Secundo huic libro suum deesse finem, & sequenti item principium, id facilius perspectu est, quàm ut admonendus sit lector. Si quid tamen lucis tantis addi tenebris queat, hanc librorum putem fuisse cohærentiam, in fine primi libri mentio facta erat de poëta Vergilio. Sed cùm cœnæ tempus interpellaret, placitum fuit sermonem eum reseruari colloquio diei sequentis. Quare cùm secundus liber ea contineat, quæ dicta erat inter cœnandum, restabat, ut tertio ea quæ de Virgilio dicenda erant, explicarentur: quorum magnam certe partem desiderari nemo non facilè animaduerterit. Sed hæc deplorari à nobis possunt, emendari non possunt.

MACROBII

AVRELII THEODOSII

Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber tertius.

Quàm accuratè Vergilius expresserit diuersos ritus sacrificandi. CAP. I.

IOLATVM *cùm se nosset* Aeneas, *& multa cæde pollutum, ait:*

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; Penates. *Aeneidos 2.*

Me bello è tanto digressum, & cæde recenti,

Attrectare nefas: donec me flumine uiuo

Abluero.

Post Caietæ quoque nutricis sepulturam, quò potißimum nauigans appellitur: quàm ad eam partem, per quam fluuio Tyberinus *amœno in mare prorumpit, ut confestim in ipso* Italiæ *limine fluuiali unda ablutus, posset quàm purißimè* Iouem, Phrygiamq; *ex ordine matrem inuocare.* Quid, *quòd* Euandrum *aditurus per* Tyberim *nauigat: quòd eum esset reperturus* Herculi *sacra celebrantem, ut sic purificatus, sacris poßit hospitalibus interesse?* Hinc & Iuno *ipsa conqueritur, non magis quòd* Aeneam *contigisset contra suum uelle in* Italiam *peruenire: quàm quòd optato potiretur* Tybridis *alueo.* Quia *sciret eum hoc amne purificatum, posse sacra etiam sibi ritè perficere.* Nam *ne supplicari quidem sibi ab eo uellet.* Nunc (*quoniam purificationem ad sacra superorum pertinentem* Deorū, *in* Vergiliana *obseruatione monstrauimus) uidea-*

mus, utrum etiam circa inferorum Deorum cultum proprietatem moris idem poëta seruauerit. Constat Dijs superis sacra facturum corporis ablutione purgari. Cum uerò inferis litandum est, satis actum uidetur, si aspersio sola contingit. De sacris igitur superorum ait Aeneas: Donec me flumine uiuo Abluero. *At Dido cùm sacra Dijs inferis instituit, ait:*

Aeneid.4. *Annam chara mihi nutrix huc siste sororem.*
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha. Et alibi:
Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Necnon cùm Misenum sepulturæ mandari refert idem:

*circunluit *Ter socios pura *circuntulit unda,*
Spargens rore leui.

Sed & cùm facit Aeneam apud inferos ramum Proserpinæ consecraturum, ita refert:

Aeneid.6. *Occupat Aeneas adytum, corpusq; recenti*
Spargit aqua.

Quàm propriè Vergilius usus sit uerbis ad sacra pertinentibus. CAP. II.

VErborum autem proprietas, tam poëtæ huic familiaris est, ut talis obseruatio in Vergilio esse iam desinat. Nullis tamen magis propriè usus est, quàm sacris, uel sacrificialibus uerbis. Et primum non omiserim, in quo pleriq; falluntur, Porricere. *Extaq; salsos Porriciam in fluctus: non (ut quidam) Proijciam: existimantes dixisse Vergilium proijcienda exta, qui adiecit, in fluctus. Sed non ita est. Nam ex disciplina Aruspicum, & ex præcepto Pontificum, uerbum hoc solenne sacrificantibus est: sicut Veranius ex primo libro Pictoris ita dissertationem huius uerbi executus est:* Exta porriciunto Dijs danto in altaria, aram'ue, focum'ue, eóue quò exta dari debebunt. *Porricere ergo,* non

non proijcere, proprium sacrificij uerbum est. Et quia dixit Veranius in Aram, focúmue, eóue quò exta dari debebunt: non pro ara, & pro foco mare accipiendum est, cùm sacrificium Dijs maris dicatur. Ait enim:

Dij quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro, *Aeneid. 3.*
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, uoti reus: extáq; salsos
Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.

*Ex his docetur in mare rite potuisse porrici exta, nō proijci. Constituam ante aras uoti reus. Hæc uox propria sacrorum est: ut Reus uocetur, qui suscepto uoto se numinibus obligat: Damnatus autem qui promissa uota *non soluit. Sed de hoc non opus est a me plura proferri: cùm uir doctißimus Eustathius paulò antè hanc partem plenius executus sit. Est profundam scientiam huius poëtæ in uno sæpe reperire uerbo, quod fortuito dictum uulgus putaret. Multifariam enim legimus, quòd litare sola non poßit oratio: nisi & is qui Deos precatur, etiam aram manibus apprehendat. Inde Varro Rerum diuin. lib. 5. dicit aras primum ansas dictas: quòd esset necessarium à sacrificantibus ea teneri. Ansis autem teneri solere uasa quis dubitet? Commutatione ergo literarum, aras dici cœptas, ut Valesios & Fusios dictos prius, nunc Valerios & Furios dici. Hæc omnia illo poëta executus est uersu:*

Reus *Damnatus* **iam*

Mos tangendi aras.

Talibus orantem dictis, arasq; tenentem *Aeneid. 4.*
Audijt omnipotens.

Nónne eò additum credideris, non quia orabat tantùm, sed quia & aras tenebat, auditum? Necnon cùm ait:

Talibus orabat dictis, arasq; tenebat. Item: *Aeneid. 6.*
Tango aras: medios ignes, & numina testor. *Aeneid. 12.*

Eandem uim nominis ex apprehensione significat.

Idem

Idem poëta tam scientia profundus, quàm amœnus ingenio, nonnulla de ueteribus uerbis, quæ ad proprietatem sacrorum nouerat pertinere, ita interpretatus est: ut mutato uerbi sono integer intellectus maneret. Nam primo *Pontificij iuris libro apud Pictorem uerbum hoc positum est, uitulari.* De *cuius uerbi significatu* Titius *ita retulit:* Vitulari *est uoce lætari.* Varro *etiam in libro* XV. Rerum *diuinarum ita refert: quòd pontifex in sacris quibusdam uitulari soleat: quòd* Græci παιανίζειν uocant. Has tot interpretationis *ambages, quàm paucis uerbis docta* Maronis *elegantia expreßit,*

–Lætumq; choro pæana canentes.

Nam *si uitulari est uoce lætari, quod est* παιανίζειν: nónne *in cantu læti* παιᾶνος *enarratio uerbi perfecta seruata?* Et *ut huic uocabulo diutius immoremur,* Hyllus *libro, quem* *Vitulinam *de Dijs composuit, ait* *Vitulam *uocari deam, quæ lætitiæ præest.* Piso *ait uitulam uictoriam nominari. Cuius rei hoc argumentum profert: quòd postridie* Non. Iulias *re bene gesta, cùm pridie populus à* Tuscis *in fugam uersus sit, unde* Populifugia *dicuntur, post uictoriam certis sacrificijs fiat uitulatio.* Quidam *nomen eius animaduersum putant, quòd potens sit uitæ tolerandæ.* Ideo *huic* Deæ *pro frugibus fieri sacra dicuntur: quia frugibus uita humana toleratur.* Vnde *hoc esse animaduertimus, quod ait* Vergilius:

Eglog. 4. *Cùm faciam uitula pro frugibus, ipse uenito.*

Vt *uitula dixerit pro uitulatione: quod nomen esse sacrificij ob lætitiam facti, superius expreßimus.* Meminerimus *tamen sic legendum per ablatiuum: Cùm faciam uitula pro frugibus, id est, cùm faciam rem diuinam, non oue: non capra, sed uitula: tanquam dicat, cùm uitulam pro frugibus sacrificauero: quod est, cùm uitula rem diuinam fecero.*

Pontifi

Pontificem Aeneam uel ex nomine referendorum laborum eius ostendit. Pontificibus enim permissa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, & hos annales appellant equidem maximos, quasi à Pontificibus maximis factos. Vnde ex persona Aeneæ ait:

Et uacet annales nostrorum audire laborum. *Aeneid. 2.*

De sacro, profano, sancto, & religioso: quid ea sint, & quàm diligenter horum uerborum proprietates expresserit Maro. CAP. III.

ET quia inter decreta Pontificū hoc maximè quæritur, quid sacrum, quid sanctum, quid religiosum: quærendum utrum ijs secundum definitionem suam Vergilius usus sit, & singulis uocabuli sui proprietatē more suo seruarit.

Sacrum est, ut Trebatius libro primo de Religionibus refert, quicquid est, quod Deorum habetur. Huius definitionis poëta memor, ubi sacrum nominauit, admonitionem Deorum penè semper adiecit: *Sacrum.*

Sacra Dioneæ matri, Diuisq; ferebam. *Item:* *Aeneid. 3.*
Sacra Ioui Stygio quæ ritè incœpta paraui: *Item:* *Aeneid. 4.*
Tibi enim, tibi maxima Iuno Mactat sacra ferens. *Aeneid. 8.*

*Profanum omnes penè consentiunt id esse, quod extra fanaticam causam sit: quasi porrò à fano & religione secretum. Cuius significatus exemplum consecutus est, cùm de luco & *adyto inferorum sacro utroque loqueretur.* *Profanum.* *Porrò, hic procul.* **aditu*

Procul ô procul este profani,
Conclamat uates, totoq; absistite luco.

Eò accedit, quòd Trebatius profanum id propriè dici ait, quod ex religioso, uel sacro in hominum usum, proprietatemq; conuersum est. Quod uel apertissimè poëta seruauit, cùm ait:

Faune precor miserere, inquit: tuq; optima ferrum *Aeneid. 12.*

Terra

Aeneid.12. *Terra tene: colui uestros si semper honores,*

Quos contrà Aeneadæ bello fecere profanum. Dixerat *enim:*

Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum sustulerant. Vnde ostendit propriè profanum esse, quod ex sacro promiscuum humanis actibus accommodatum est.

Sanctum est, ut idem Trebatius *libro decimo* Religionum *refert, interdum idem quod sacrum, idemq; quod religiosum: interdum aliud, hoc est, nec sacrum, nec religiosum est.* Quod ad *secundam speciem pertinet.*

Aeneid.12. *Sancta ad uos anima, atq; istius nescia culpæ,* Descendā. Non enim *sacro aut religioso eius anima tenebatur, quā sanctam, hoc est incorruptam, uoluit ostēdere, ut in illo quoq;:*

Aeneid.11. *Tuq; ô sanctißima coniux* Felix *morte tua.*

In quo castitatis honorē incorruptæ uxoris amplexus est. Vnde *& sanctæ leges, quæ nō debent pœnæ sanctione corrumpi.* Quòd *autem ad priorē speciei definitionē de sancto attinet, id est, ut non aliud sit quàm sacrum, aut religiosum:*

Aeneid.2. Ecce *leuis summo de uertice uisus Iuli*

Fundere *lumen apex.* Et *paulò pòst:*

Nos *pauidi trepidare metu, crinemq; flagrantem*

Excutere, *& sanctos restinguere fontibus ignes.*

Hic *enim sanctos ac si sacros accipiemus: quia diuinitus contigerunt.* Item:

Aeneid.6. *–Tuq; ô sanctißima uates* Præscia *uenturi.*

Non *aliud nisi sacram uocat, quam uidebat & uatem, &* Deo *plenam & sacerdotem.*

Religiosum, & relig o, de quibus & Gell. libro 4. cap. 9. Superest, *ut quid sit religiosum cùm* Vergilio *communicemus.* Seruius Sulpitius *religionem esse dictam tradidit, quæ propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit: quasi à relinquendo dicta, ut à carendo ceremonia.*

Hoc

Hoc Vergilius seruans ait:

Est ingens gelidum lucus prope Ceritis amnem
Religione patrum latè sacer. *Aeneid.8.*

Et adiecit, quò proprietatem religionis exprimeret:

Vndiq; colles
Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingit.

Quæ res utique faciebat lucum à communione populi secretum. Et ut relictum locum ostenderet non sola adeundi difficultate, adiecit & sanctitatem:

Syluano fama est ueteres sacrasse Pelasgos
Agrorum, pecorisq; Deo.

Secundum Pompeium Festum religiosi sunt, qui facienda & uitanda discernunt. Hinc Maro ait:

Riuos deducere nulla Religio uetuit. *Georg.1.*

Quòd autem ait deducere, nihil aliud est, quàm detergere. Nam festis diebus riuos ueteres sordidatos detegere licet, nouos fodere non licet. *Deducere, quid sit apud Vergilium.*

In transcursu & hoc notandum est, quod & ipse uelut præteriens sub unius uerbi significatione proiecit. Cauetur enim in iure Pontificio, ut quoniam oues duabus ex causis lauari solent: aut ut curetur scabies, aut ut purgetur lana: festis diebus purgandæ lanæ gratia oues lauari non liceat: liceat autem, si curatione scabies abluenda sit. Ideo hoc quoq; inter concessa numerauit:

Balantumq; gregem fluuio mersare salubri. *Ibidem.*

Quod si hucusq; dixisset: licita, & uetita confunderet. sed adijciendo, salubri: causam concessæ ablutionis expreßit.

Quid delubrum, qui dii penates. Et quòd ne in his quidem Vergilius à sua recesserit diligentia. CAP. IIII.

Nomina etiam sacrorum locorum sub congrua proprietate proferre, Pontificalis obseruatio est. Ergo delubr

delubrum, quid Pontifices propriè uocent & qualiter hoc nomine Vergilius usus sit, requiramus. Varro libro octauo Rerum diuinarũ: Delubrum ait alios extimare, in quo præter ædem sit area assumpta Deûm causa, ut est in circo Flaminio Iouis Statoris: alios, in quo loco Dei simulacrum dedicatum sit. Et adiecit, sicut locum, in quo figerent candelam, candelabrum appellatum: ita in quo Deum ponerent, nominatum delubrum. His à Varrone præscriptis, possumus intelligere id potissimum ab eo probatum, quod ex sua consuetudine in ultimo posuit: ut ab Dei dedicato simulacro delubrum cœperit nuncupari. Vergilius tamen utranq; rationem diligenter est executus. Vt enim à postrema incipiamus, obseruauit delubrum nominaturus, aut propriè Deorũ nomina, aut ea, quæ Dijs accõmodarentur, inserere:

Aeneid. 2. *At gemini lapsu delubra ad summa dracones*
Effugiunt.

Et ut mox simulacrum nominaret, subtexuit:

–Seuæq; petunt Tritonidis arcem.
Sub pedibusq; Deæ, clypeiq; sub orbe teguntur. Item:
Nos delubra Deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa uelamus fronde per urbem.

Illam uerò opinionem de area, quam Varro prædixerat, non dimisit:

Principiò delubra adeunt, pacemq; per aras
Aeneid. 4. *Exquirunt.* Et mox:
Aut ante ora Deûm pingues spatiatur ad aras.

Quid enim aliud est spatiari, quàm spatio lati itineris obambulare? ob quod adijciendo Ante aras, ostendit aream assumptam Deorum causa. Ita suo more uelut aliud agendo implet arcana.

De Dijs quoq; Romanorum proprijs, id est, Penatibus,

aspersa est huic operi non incuriosa subtilitas. Nigidius enim de Dijs libro decimonono requirit, num Dij Penates sint Troianorum Apollo & Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur: & num eos in Italiam Aeneas aduexerit. Cornelius quoq; Labeo libro de Dijs Penatibus eadem existimat. Hanc opinionem sequitur Maro, cùm dicit:

Sic fatus, meritos aris mactabat honores, Aeneid.5.
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Varro Rerum humanarum secundo, Dardanum refert Deos Penates ex Samothrace in Phrygiam, & Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. Qui sint autem Dij Penates, in libro quidem memorato Varro non exprimit: sed qui diligentius quærunt ueritatem, Penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poßidemus. Esse autem medium æthera Iouem, Iunonem uerò imum aëra cum terra, & Mineruam summum ætheris cacumen, eo argumento utuntur, quòd Tarquinius Demarathi Corinthij filius, Samothracijs religionibus myƒticè imbutus, uno templo ac sub eodem tecto, numina memorata coniungit. Caßius uerò Hemina, dicit Samothracas Deos, eosdemq; Romanorum Penates, propriè dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστοὺς, θεοὺς δυνατούς. Noster hæc sciens ait:

Cum socijs, natoq;, Penatibus & magnis Dijs. Aeneid.5.

Quod exprimit θεοὺς μεγάλους. Sed & omnia hæc nomina cũ in uno de supradictis numinibus seruat, doctrinã procul dubio suam de hac omni opinione cõfirmat. Cùm enim ait:

Iunonis magnæ primùm prece numen adora, Aeneid.3.

Τὴν μεγάλην nominat,

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno, Aeneid.1.

Τὴν χρηστήν: Dominamq; potẽtem, τὴν δυνατήν. Eodem

x nomine

*nomine apppellauit & Vestam, quã de numero Penatũ, aut certè comitem eorum esse manifestum est: adeò, ut & Consules & Prætores * seu Dictatores cùm ineunt magistratum, Lauinij rem diuinam faciant Penatibus pariter & Vestæ. Sed & Vergilius ubi ex persona Hectoris dixit:*

* *sed &*

Aeneid. 2. *Sacra suosq; tibi cõmendat Troia penates:* Mox adiecit:
Sic ait: & manibus uittas, Vestamq; potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Addidit Higinius in lib. quẽ de Dijs penatibus scripsit, uocari eos θεὸς πατρώως. Nec hoc Verg. ignoratũ reliquit:

Aeneid. 2. *Dij patrij seruate domum, seruate nepotem.* Et alibi:
–Patrijq; penates.

Quanta fuerit Vergilii cura in exprimendis diuersis hostiarum generibus: & cur Mezentium contemptorem dixerit Deorum. CAP. V.

NEc minus de sacrificiorum usu, quàm de Deorum scientia diligentiam suam pandit. Cùm enim Trebatius libro primo de Religionibus doceat, hostiarum genera esse duo: unum, in quo uoluntas Dei per exta disquiritur: alterum, in quo sola anima Deo sacratur, unde & Aruspices animales has hostias uocant: utrunq; hostiarum genus Vergilius in carmine ostendit. Et primo quidem illud quo uoluntas numinum per exta monstratur:

Duo hostiarum genera: animale unum, alterum consultatorium.

Aeneid. 4. *–Mactat lectas de more bidentes.* Et mox:
–Pecudumq; reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Alterum illud in quo hostia animalis dicitur, quòd eius tantùm anima sacratur, ostendit, cùm facit Entellum uictorem Eryci mactare taurum. Nam ut expleret animalis hostiæ causas, ipso usus est nomine:

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis.

Et ut

Et ut nuncupata uota significaret, ait, Persoluo: quod de uoto propriè dicitur. Vtq; ostenderet persolutum Dijs significauit dicens:

Sternitur, exanimisq; tremens procumbit humi bos. *Aeneid. 5.*

Videndum etiam, ne & illam hostiam ostendat animalem:

Sanguine placastis uentos, & uirgine caesa *Aeneid. 2.*
Cùm primum Iliacas Danai uenistis ad oras.
Sanguine quaerendi reditus, animaq; litandum Argolica.

Nam & animam, id est, hostiae nomen, posuit: & litare, quod significat sacrificio facto, placare numen.

In his ipsis hostijs, uel animalibus, uel consulatorijs quaedam sunt, quae hostiae iniuges uocantur: id est, quae nunquàm domitae, ac iugo subditae sunt. Harum quoque noster poëta sic meminit: *Iniuges boues.*

Hunc grege de intacto septem mactare iuuencos *Aeneid. 6.*
Praestiterit, totidem lectas de more bidentes.

Et ut iniuges euidentius exprimeret, adiecit:

Et intacta totidem ceruice iuuencas,

Eximij quoque in sacrificiis uocabulum, nō poëticum ἐπίθετον, sed Sacerdotale nomen est. Veratius enim in Pontificalibus quaestionibus docet, eximias dictas hostias, quae ad sacrificium destinatae eximantur è grege: uel quòd eximia specie, quasi offerendae numinibus, eligantur. Hinc ait: *Hostia eximia.*

Quatuor eximios praestanti corpore tauros.

Vbi quòd eximuntur, eximios: quòd eliguntur, praestanti corpore mōstrauit. Ambarualis hostia est, ut ait Pompeius Festus, quae rei diuinae causa circum arua ducitur, ab his, qui pro frugibus faciunt. Huius sacrificij mentionem in Bucolicis habet, ubi de apotheosi Daphnidis loquitur: *Hostia ambaruales.*

Haec tibi semper erunt, & cùm solennia uota,
Reddemus nymphis, & cùm lustrabimus agros.

Vbi lustrare significat circuire. Hinc enim uidelicet & nomen hostiæ acquisitum est, ab ambiendis aruis. Sed & in Georg. lib. I.

Terq; nouas circum felix eat hostia fruges.

Obseruatum est à sacrificantibus, ut si hostia, quæ ad aras duceretur, fuisset uehementius reluctata: ostendissetq;, se inuitam altaribus admoueri, amoueretur: quia inuito Deo *offerri eam putabant. Quæ autem stetisset oblata, hanc uolenti numini dari existimabant.* Hinc noster:

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras. Et alibi:

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

Mezentius quare contemptor diuûm. Adeò autem omnem pietatem in sacrificijs, quæ Dijs exhibenda sunt, posuit: ut propter contrariam causam Mezentium uocauerit contemptorem Deorum. Neque enim (ut Aspro uidetur) ideo contemptor diuûm dictus est, quòd sine respectu Deorum in homines impius fuerit. Alioqui multo magis hoc de Busiride dixisset: quem longè crudeliorem, illaudatum uocasse contentus est. Sed ueram huius contumacissimi nominis causam, in primo libro Originum Catonis diligens lector inueniet. Ait enim, Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas Dijs primitias offerebant: & Latinos omnes similis imperij metu ita uouisse: Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius quàm Mezentio, uti nos uictores facias. Ergo quòd diuinos honores sibi exegerat, merito dictus est à Vergilio contemptor Deorum. Hinc pia illa insultatio Sacerdotis:

Aeneid. 11. *-Hæc sunt spolia & de rege superbo Primitiæ.*

Vt nomine contumaciæ, cuius pœnas luit raptas de eo notarent exuuias.

Mirandam fuisse Vergilii cùm circa Romana, tum circa externa etiam sacra doctrinam, quod ex Apollinis

Delii

Delii, & Herculis uictoris sacris ostenditur. CAP. VI.

Miranda est huius poëtæ & circa nostra, & circa externa sacra, doctrina. Neque enim de nihilo est, quòd cùm Delon uenit Aeneas, nulla ab eo cæsa est hostia, nisi cùm proficisceretur, Apollini & Neptuno res diuina facta est. Constat enim (sicut Cloatius Verus ordinatorum lib. 2. docet) esse Deli aram, apud quam hostia non cæditur, sed tantùm solenni Deum præce uenerantur. Verba Cloatij hæc sunt: Deli ara est Apollinis γενέτορος, in qua nullum animal sacrificatur: quam Pythagoram, uelut inuiolatam, adorasse produnt. Hanc ergo esse, quæ adoratur ab Aenea. γενέτορος aram poëta demonstrat. Siquidem templum ingressus Pontifex, nullo acto sacrificio, statim inchoat precem: & ut genitora expreßius nominaret, Da pater augurium. At uerò cùm taurum mox immolat Apollini & Neptuno, apud aliam utique aram factum intelligimus. Et benè suprà tantummodo patrem, quod ibi proprium est: & infrà, quod commune est, Apollinem nominat. Meminit huius aræ & Cato de liberis educandis in hæc uerba: Nutrix hæc omnia faciebat in uerbenis, ac tubis, sine hostijs: ut Deli ad Apollinis genitiui aram. Eodem uersu non omittēdum puto, cur saxo uetusto dixerit extructum templum. Velius Longus, immutatio est, inquit, epitheti, uult enim dicere uetustatem templi. Hunc multi alij commentatores secuti sunt. Sed frigidum est, ædificij ætatem notare. Epaphus autem uir plurimæ lectionis, lib. 17. ait, Delphis quodam tempore euenisse, ut templum religiosum antea & intactum, spoliatum insensumq; sit. Et adijcit, multas circa Corinthum urbes insulasq; proximas terræ motu haustas, Delon neque antea neque postea hoc incommodo uexatam: sed semper eodem manere saxo. Thucydides etiam hostia-

Hostia ubi Apollini non cadatur.

Templum uetusto saxo extructum esse cur dixerit.

rum libro 3.*idem docet.* Non *mirum ergo si præsidio religionis tutam insulam semper ostendens, & reuerentiam sibi locorum accessisse dicit, continuam saxi eiusdem id est, insulæ firmitatem.* Vt *seruauit* Apollinis *genitoris proprietatem, patrem uocando.*

Aeneid. 3. Idem *curauit* Herculem *uocando uictorem.*

Hercules unde uictor dicatur. Hæc *inquit, limina uictor* Alcides *subijt.* Varro Rerum *diuinarum libro* 4. *uictorem* Herculem *putat dictum, quòd omne animalium genus uicerit.* Romæ *autem uictoris* Herculis *ædes duæ sunt: una ad portam trigeminam, altera in foro boario.* Huius *commenti causam* Masurius* Albinus Memorabilium lib. 1. aliter exponit. Marcus, *inquit,* Octauius Herennius *prima adolescentia tibicen, postquàm arti suæ diffisus est, instituit mercaturam: & bene re gesta, decimam* Herculi *profanauit. Postea cùm nauigans hoc idem ageret, à prædonibus circumuentus fortißimè pugnauit, & uictor recessit.* Hunc *in somnijs* Hercules *docuit sua opera seruatum.* Cui *octauius impetrato à* Magistratibus *loco, ædem sacrauit, & signum:* Victoremq; *incisis literis appellauit.* Dedit *ergo epitheton* Deo, *quo & argumentum uerum uictoriarum* Herculis, *& commemoratio nouæ historiæ, quæ recenti* Romano *sacro causam dedit, contineretur.* Nec *frustra in eodem loco dixit:*

*Sabinus

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

Pinarij custos ædis Herculis. Quidam *enim aram maximam, cùm uicino flagraret incendio, liberatam à* Pinarijs *ferunt: & ideo sacri custodem domum* Pinariam *dixisse* Vergilium, κατὰ διασολὴν, *inquit,* Potitiorum, *qui ab* Appio Claudio *præmio corrupti, sacra seruis publicis prodiderunt. Sed* Veratius Pontificalis *in eo libro, quem fecit de* Supplicationibus, *ita ait:* Pinarijs *qui nouißimi comesso prandio ue-*

nissent, cùm iam manus pransores lauarent, præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi aut progenies ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi: sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas conuenirent. Quasi ministros ergo sacri custodes uocari, ut ipse Vergilius alibi:

At Triuiæ custos iandudum in montibus Opis, Aeneid. 11.

Id est, ministra. Nisi fortè custodem dixit eam, quæ se prohibuerit, & continuerit à sacris: ut ipse alibi:

Et custos furum atq; auium cum falce saligna Georg. 4.
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

Hic utiq; custodẽ, probibitorem auium, furumq; significat. Ritus sacrorũ.

Hæc ubi dicta, dapes iubet & sublata reponi Aeneidos 8.
Pocula, gramineoq; uiros locat ipse sedili.

Non uacat quod dixit sedili. Nam propria obseruatio est, Herculis sacris epulari sedentes. Et Cornelius Balbus, ἐξηγητικῶν lib. 18. ita ait: Apud aram maximam obseruatum, ne lectisternium fiat. Custoditur in eodem loco, ut omnes aperto capite sacra faciant. Hoc fit, ne quis in æde Dei, habitum eius imitetur. Nam ibi operto ipse capite est. Varro ait Græcum hunc esse morem: quia siue ipse, siue ab eo relicti, quia aram maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerunt. Hoc amplius addidit C. Bassus. Idcirco enim hoc fieri dicit, quia ara maxima ante aduentum Aeneæ, in Italia constituta est, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit.

Ea etiam quę negligenter in Vergilio transmittuntur à legentium uulgo, non carere sensuum profunditate. Et homines sacros cur occidere licuerit. CAP. VII.

E*A quoq; quæ incuriosè transmittuntur à legentiũ plebe, non carent profunditate. Nam cùm loqueretur de filio Pollionis, id quod ad principẽ suum spectaret, adiecit:*

Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit uellera luto.

Traditur autem in libro Hetruscorum, si hoc animal insolito colore fuerit indutum, portendi imperatori rerum omnium felicitatem. Est super hoc liber Tarquinij transcriptus, ex ostentario Tusco. ibi reperitur: Purpureo, aureóue colore ouis, ariésue si aspergetur, principi ordinis, & generis summa cum felicitate largitatem auget, genus progeniemq; propagat in claritate, lætioremq; efficit. Huiusmodi igitur statum imperatori in transitu uaticinatur. Verbis etiam singulis de ritu sacro quàm ex alto petita significet, uel hinc licebit aduertere:

Aeneid. 10. *Iniecere manum Parcæ, telisq; sacrarunt*
Euandri. Nam quicquid destinatum est Dijs, sacrum uocatur. Peruenire autem ad eos non potest, nisi libera ab onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri non potest. Ita ergo opportunè sacrum Halesum facit, quia erat oppetiturus. Et hic proprietatem & humani, & diuini iuris executus est. Nam ex manus iniectione, penè mancipium designauit: & sacrationis uocabulo, obseruantiam diuini iuris impleuit. Hoc loco non alienum uidetur, de conditione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis Dijs iubent. Quia non ignoro quibusdam mirum uideri, quòd cùm cætera sacra uiolari nefas sit: hominem sacrũ ius fuerit occidi. Cuius rei causa hæc est. Veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur: sed abigebant ad fines Deorũ, quibus sacrum esset: animas uerò sacratorũ hominum, quos Græci ζωάνας uocant, Dijs debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrũ ad Deos ipsos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitant, sic animas, quas sacras in cœlũ mitti posse arbitrati sunt, uiduatas

corpore

corpore quàm primùm illo ire uoluerunt. Disputat de hoc *more etiam* Trebatius *Religionum lib.* 9. *cuius exemplum ne sim prolixus, omisi. Cui cordi est legere, satis habeat, & autorem, & uoluminis ordinem esse monstratum.*

Quæ male enuntiando apud Vergilium corrumpantur. Et quòd nec ea ratione apud hunc poëtam careant quæ fortuita esse uidentur, cum aliis quibusdam.

CAPVT VIII.

N*Onnullorum, quæ scientißimè prolata sunt, malè enun tiando, corrumpimus dignitatem. Vt quidam legunt.*

Discedo, ac ducente Dea flammam inter, & hostes *Aeneid.* 2.

Expedior: Cùm ille doctißimè dixerit: Ducente Deo, *non* Dea. *Nam & apud Caluum* Acterianus *affirmat legendum*, Pollentemq; Deum Venerem, *non Deam. Signum etiam huius est Cypri barbatum corpore, sed ueste muliebri, cum sceptro ac statura uiri. Et putant eandem marem ac fœminam esse.* Aristophanes *eam* ἀφρόδιτον *appellat.* Leuinus *etiam sic ait:* Venerem igitur almum *adorans, siue fœmina, siue mas est: ita uti alma noctiluca est.* Philochorus *quoque in* Atthide, *eandem affirmat esse* Lunam: *Nam & ei sacrificium facere uiros cum ueste muliebri, mulieres cum uirili: quòd eadem & mas existimatur, & fœmina.* Hoc quoq; *de prudentia religionis à* Vergilio *dictum est,*

Decidit exanimis, uitamq; reliquit in astris Aëreis.

Higinus *enim de proprietatibus* Deorum, *cùm de astris ac stellis loqueretur, ait, oportere his uolucres immolari.* Doctè *ergo* Vergilius *dixit apud ea numina animam uolucris remansisse, quibus ad litandum data est.* Nec nomen *apud se, quod fortuitum esse poterat, uacare permittit:* *Aues stellis ad litãdum data.* *Aeneid.* 5.

–Matrisq; uocauit

Camilla cur sic appellata. Nomine Casmillæ mutata parte Camillam.

Nam Statius Tullianus de Vocabulis rerum libr. 1. ait dixisse Callimachum, Tuscos Camillum appellare Mercurium, quo uocabulo significant præministrum Deorum. Vnde Vergilius ait Metabum Camillam appellasse filiam, Dianæ scilicet præministram. Nam & Pacuuius, cùm de Medea loqueretur, Cœlitum Camilla expectata aduenis, salue hospita. Romani quoq; pueros, puellásue nobiles, & inuestes, Camillos, & Camillas appellant, Flaminicarum & Flaminum præministros. Hanc quoq; obseruantionem eius non conuenit præterire:

Mos. Aeneid. 7. Mos erat (inquit) Hesperio in Latio, quē protinus urbes Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum Roma colit: Varro de moribus, morem esse dicit in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Iulius Festus de uerborum significationibus libr. 13. Mos est, inquit, institutum patrium, pertinens ad religiones, ceremoniásq; maiorum. Ergo Vergilius utrunque autorem secutus, & primo quidem Varronem, quoniam ille dixerat morem præcedere, sequi consuetudinem, postquàm dixit: Mos erat, subiunxit, quem protinus urbes Albanæ coluere: &, nunc maxima rerum Roma colit: quo perseuerantiam consuetudinis monstrat. Et quoniam Festus pertinere ad ceremonias ait, hoc idem docuit Maro, adijciendo Sacrum:

Quem protinus urbes.

Albanæ coluere sacrum. Mos ergo præcessit, & cultus moris secutus est, quod est consuetudo. Et hic definitionem Varronis impleuit. Adijciendo deinde Sacrum: ostendit, morem ceremonijs dicatum, quod Festus asseruit. Idem seruauit & in duodecimo libro, cùm ait:

Morem ritúsq; sacrorum

Adijci

Adijciam. In quo ostendit apertè, morem esse ritus sacrorum. Sed historiæ quoque fidem in his uersibus secutus est, Mos erat Hesperio in Latio, & reliqua, Seruauit enim regnorum successionem. Quippe primi regnauerunt Latini, inde Albani, & inde Romani. Ideo mos erat, primum dixit, Hesperio in Latio: & posteà, quem protinus urbes Albanæ coluere sacrum: deinde subiecit, nunc maxima rerum Roma colit.

De carmine quo euocari solebant Dii tutelares, & aut urbes aut exercitus deoueri.

CAPVT IX.

De euocandis Dijs tutelaribus.

Excessere omnes adytis, arisq; relictis Dij, quibus imperium hoc steterat. Et de uetustißimo Romanorum more, & de occultißimis sacris, uox ista prolata est. Constat enim omnes urbes in alicuius Dei esse tutela: moremq; Romanorum arcanum, & multis ignotum fuisse, ut cùm obsiderent urbem hostium, eamq; iam capi posse confiderent, certo carmine euocarent tutelares Deos: quod aut aliter urbem capi posse non crederent: aut etiam si posset, nefas existimarent, Deos habere captiuos. Nam propterea ipsi Romani & Deum, in cuius tutela urbs Roma est, & ipsius urbis Latinum nomen ignotum esse uoluerunt. Sed Dei quidem nomen nonnullis antiquorum licet inter se dißidentium libris insitum, & ideo uetustas persequentibus quicquid de hoc putatur innotuit. Alij enim Iouem crediderunt, alij Lunam. Sunt qui Angeronam, quæ digito ad os admoto silentium denuntiat. Alij autem, quorum mihi fides uidetur firmior, Opem Consiuiam esse dixerunt. Ipsius uerò urbis nomen etiam doctißimis ignoratum est: cauentibus Romanis, ne quod sæpe aduersus urbes hostium fecisse se nouerant,

idem

idem ipsi quoque hostili euocatione paterentur: si tutelæ suæ nomen diuulgaretur. Sed uidendum, ne quod nonnulli malè existimauerunt, nos quoque confundat, opinantes uno carmine & euocari ex urbe aliqua Deos, & ipsam deuotam fieri ciuitatem. Nam reperi in lib. 5. Rerum reconditarum Sammonici Sereni utrunque carmen, quod ille se in cuiusdam Furij uetustissimo libro reperisse professus est.

Euocationis Deorum carmen.

Est autem carmen huiusmodi, quo dij euocantur, cùm oppugnatione ciuitas cingitur: Si Deus, si Dea est, cui populus, ciuitasq; Carthaginensis est in tutela, teque maximè ille, qui urbis huius, populiq; tutelam recepistis, precor, uenerorq;, ueniamq; à uobis peto, ut uos populum ciuitatemq; Carthaginiensium deseratis: loca, templa, sacra, urbemq; eorum relinquatis, absque his abeatis: eiq; populo, ciuitatiq; metum, formidinem, obliuionem inijciatis: proditiq; Romam ad me, meosq; ueniatis: nostraq; uobis loca, templa, sacra, urbs acceptior, probatiorq; sit: mihi quoq; populoq; Romano, militibusq; meis præpositi sitis, ut sciamus intelligamusq;. si ita feceritis, uoueo uobis templa ludosq; facturum.

Deuotionis urbium & exercituum uerba.

In eadem uerba hostias fieri oportet, autoritatemq; uideri extortum, ut ea promittant futura. Vrbes uerò, exercitusq; sic deuouentur, iam numinibus euocatis. Sed dictatores Imperatoresq; soli possunt deuouere his uerbis: Dis pater, siue Iouis manes, siue quo alio nomine fas est nominare, ut omnes illam urbem Carthaginem, exercitumq;, quem ego me sentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis: quiq; aduersus legiones, exercitumq; nostrum arma, telaq; ferent, uti uos eos exercitus, eos hostes, eosq; homines, urbes, agrosq; eorum, & qui in his locis, regionibusq;, agris, urbibusq; habitant, abducatis lumine supero

princ

princeps: exercitumq́; hostium, urbes, agrosq́; eorum, quos me sentio dicere, uti uos eas urbes, agrosq́;, capita, ætatesq́; eorum deuotas, consecratasq́; habeatis, illis legibus, quibus quandoque sunt maximè hostes deuoti: eosq́; ego uicarios pro me fide, magistratuq́; meo, & pro pop. Rom. exercitibus, legionibusq́; nostris do, deuoueo: ut me meamq́; fidem, imperiumq́;, legiones, exercitumq́; nostrum, qui in his rebus gerundis sunt, bene saluos sinatis esse, si hæc ita faxitis, ut ego sciam, sentiam, intelligam: tunc quisquis uotum hoc faxit, ubi faxit, rectè factum esto, ouibus atris tribus, Tellus mater, teq́; Iupiter obtestor. Cùm Tellurem dicit, manibus terram tangit: cùm Iouem dicit, manus ad cœlum tollit: cùm uotum recipere dicit, manibus pectus tangit. In antiquitatibus autem hæc oppida inueni deuota, Stonios, Fregellas, Gabios, Veios, Fidenas. Hæc intra Italiam. Præterea Carthaginem, & Corinthum. Sed & multos exercitus, oppidaq́; Hostium Gallorum, Hispanorum, Afrorum, Maurorum, aliarumq́; gentium, quas prisci loquuntur annales. Hinc ergo est, quòd propter eiusmodi euocationem numinum discessionemq́;, ait Vergilius:

Excessere omnes adytis, arisq́; relictis Aeneid. 2.
Dij, Et ut tutelares assignaret, adiecit:
-Quibus imperium hoc steterat.

Vtq́; præter euocationem, etiam uim deuotionis ostenderet, in qua præcipuè Iupiter (ut diximus) inuocatur, ait:
-Ferus omnia Iupiter Argos Transtulit.

Videtúrne uobis probatum, sine diuini & humani iuris scientia, non posse profunditatem Maronis intelligi?

Cur Virgilius tertio Aeneidos fecerit Ioui immolari taurum, & quibus Diis tauri immolari soleant.

CAPVT X.

HIc cùm omnes concordi testimonio, doctrinam & poëtæ, & narratis æquarent: exclamauit. Euangelus, diu se succubuisse patientiæ, nec ultrà dissimulandum, quin in medium detegat inscientiæ Vergilianæ uulnera. Et nos, inquit, manum ferulæ aliquando subduximus, & nos cepimus Pontificij iuris auditum. Et ex his, quæ nota sunt nobis, Maronem huius disciplinam iuris nesciisse constabit. Quando enim diceret,

Aeneid. 3. Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum:

Taurus quibus Dijs immoletur. Si sciret taurum immolari huic Deo uetitum? aut si didicisset, quod Atteius Capito comprehendit? Cuius uerba ex libro primo de iure sacrificiorum hæc sunt: Itaq; Ioui tauro, uerre, ariete immolari non licet. Labeo uerò sexagesimo & octauo libro* intulit, nisi Neptuno, Apollini, & Marti, taurum non immolari. Ecce Pontifex tuus, quid apud quas aras mactetur ignorat: cùm uel æditutis hæc nota sint, & ueterum non tacuerit industria. ad hæc Prætextatus renidens, quibus Deorum immoletur tauro, si uis cùm Vergilio communicare, ipse te docebit:

*innuit.

Cur Ioui taurum immolari fecerit Vergilius, cùm tamē id non liceret.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Vides in opere poëtæ uerba Labeonis? Igitur ut hoc doctè, ita illud argutè. Nam ostendit Deo non litatum, ideo secutum,

Horrendum dictu, & uisu mirabile monstrum.

Ergo respiciens ad futura, hostiam contrariam fecit. Sed & nouerat hunc errorem non esse inexpiabilem. Atteius enim Capito, quem in acie contra Maronem locasti, adiecit hæc uerba: Si quis fortè Ioui tauro fecerit, piaculum* dato. Committitur ergo res non quidem impianda, insolita tamen. Et Committitur non ignorantia, sed ut monstro locum faceret secuturo.

*esto.

Quòd

Quòd Vergilius illo uersu primi Georgicon: Cui tu lacte fauos & miti dilue Baccho, significauit Cereri mulso litandum esse. Tum quomodo & in primo & in octauo libro Aeneidos in mensam libari faciat, cùm in aram tantum esset libandum. CAP. XI.

Subiecit Euangelus: Si euentu excusantur illicita, dic quæso, quod erat monstrum secuturum, & cùm Cereri libari uino iuberet, quod omnibus sacris uetatur,

Cui tu lacte fauos & miti dilue Baccho? Georg. 1.

Vinum autem Cereri non libari, debuit illum uel Plautus docere: qui in Aulularia ait: Cererin' mi Strobile hi sunt facturi nuptias? Qui? quia temeti nihil allatum intelligo. At hic uester Flamen, & Pontifex, & omnia, tam quid immoletur, quàm quid libetur ignorat. Et ne non ubiq; in libando pari errore sit deuius, in octauo ait:

In mensam læti libant, Diuosq; precantur:

cùm non in mensam, sed in aram secundum morem libare debuerint. Vt prius tibi, Prætextatus inquit, de posteriore quæstione respondeam, fateor te non immeritò de usurpata in mensam libatione quæsisse: ampliusq; speciem difficultatis auxeras, si magis Didonem in mensa similiter libantem notasses:

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem.

Nam & P. Tertius cùm de ritu sacrorũ multa dissereret, ait sibi hunc locum in quæstione uenire, nec tamen hæsitationem suam requisita ratione dissolui. Ego autem quid mihi magistra lectione compertum est, publicabo. In Papyriano enim iure euidenter relatum est, aræ uicem præstare posse mensam dicatam: ut in templo, inquit, Iunonis Populoniæ augusta mensa est. Nanque in fanis alia uasorum sunt, & sacræ suppellectilis: alia ornamentorum. Quæ uasorum sunt, instrumenti instar habent, quibus semper In mensam quando libare licuerit.

sacrific

sacrificia conficiuntur. Quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ, libationesq́; & stipes reponuntur. Ornamenta uerò sunt, clypei, coronæ, & huiuscemodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. At uerò mensa, arulæq́; eodem die, quo ædes ipsæ, dedicari solent. Vnde mensa hoc ritu dedicata in templo, aræ usum, & religionem obtinet puluinaris. Ergo apud Euandrum *quidem fit iusta libatio: quippe apud eam mensam, quæ cum ara maxima, more utique religionis, fuerat dedicata: & in loco sacrato, & inter ipsa sacra, in quibus epulabantur. In conuiuio uerò* Didonis, *quod tantum regium constat, non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam, in triclinio, non in templo: quia non erat religiosa, sed usurpata libatio: solam fecit libasse reginam: in cuius persona nulla obseruationis necessitas, & multa ad usurpandum in potestate permißio. At uerò hic:* _Omnes

Dido quomodo in mensam libat.

Aeneid.8. In *mensa læti libant,* Diuosq́; precantur.

Quia quod rectè fieri nouerat, ab omnibus simul in templo epulantibus, & uni sacratæ aßidentibus mensæ factum esse memorauit. De illo autem uersu:

Cui tu *lacte fauos & miti dilue* Baccho,

Paucis quod Maro *accusatur absoluam. Poëta enim æquè in rebus doctrinæ, & in uerbis sectator elegantiæ, sciens* Cereri *mulso libari, adiecit, miti* Baccho *fauos dilue, scilicet mitescere uinum dicens: mulsum cùm cœperit fieri. Nam mite hic uinum ita dixit, ut alibi ait domitum:*

Georg.4. _Et *durum* Bacchi *domitura saporem.*

**ad diem* *Notum autem esse non diffitebere, quòd * diem duodecimum* Calend. Ianuarias Herculi, & Cereri *faciunt sue prægnante, panibus mulso.*

Herc

Herculi cur Salios aßignarit Vergilius: curq; hos populeis ramis coronatos induxerit. CAP. XII.

Opportunè mehercule Prætextate fecisti Herculis *mentionẽ, in cuius sacra hic uester gemino errore cõmisit:*

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum Aeneid. 8.
Populeis adsunt euincti tempora ramis.

Nam & Salios Herculi *dedit, quos tantum* Marti *dicauit antiquitas: & populeas coronas nominat, cùm ad aram maximam, sola lauro capita, & alia fronde non uinciant. Videmus & in capite Prætoris urbani lauream coronã, cùm rem diuinam* Herculi *facit.* T*estatur etiam* Terentius *Varro in ea satyra, quæ inscribitur* περὶ κεραυνοῦ, *maiores solitos decimam* Herculi *uouere: nec decem dies intermittere, quin pollucerent populum ad* ἀσύμβολον, *cùm corona laurea dimitterent cubitum. Hiccine est (ait Vectius) error geminus?* At ego in neutro dico errasse Vergilium. *Nam ut primùm de frondis genere dicamus, constat quidem nunc lauro sacrificantes apud aram maximam coronari. Sed multo post* Romã *conditam hæc consuetudo sumpsit exordium, postquàm in* Auentino *lauretum cœpit uirere: quam rem docet* Varro *rerum* Humanarum *lib.* 11. *E monte ergo proximo decerpta laurus sumebatur operãtibus, quam uicina offerebat occasio. Vnde rectè* Maro *noster ad tempora respexit, quibus* Euander *antè urbem conditam, apud aram maximam sacra celebrabat, & utebatur populo utique* Alcidæ *gratißima. Salios autem* Herculi *propter ubertatem doctrinæ altioris aßignat: quia is* Deus, *& apud* Pontifices *idem, qui & Mars habetur. Et sanè ita Menippea* Varronis *affirmat, quæ inscribitur,* ἄλλος οὗτος ἡρακλῆς, *qua cùm de* Hercule *multa loqueretur, eundem esse ac Martem probauit. Chaldæi quoq; stellam* Herculis *uocant,*

Populea corona in sacris Herculis.

Salij Herculi cur aßignẽtur.

cant, quam reliqui omnes Martis appellant. Est præterea Octauij Hersenij liber, qui inscribitur, de Sacris saliaribus Tyburtium: in quo Salios Herculi institutos, operari diebus certis, & auspicatò docet. Item Antonius Gnipho, uir doctus, cuius scholam Cicero post laborem fori frequentabat, Salios Herculi datos probat in eo uolumine, quo disputat, quid sit fenestra, quod est ostium minusculum in sacrario: quo uerbo Ennius etiam usus est. Idoneis (ut credo) autoribus, certisq; rationibus, error qui putabatur uterque defensus est. Si qua sunt alia, quæ nos commouent, in medium proferamus: ut ipsa collatio nostrum, non Maronis, absoluat errorem.

Tunc Euangelus: Nunquámne tibi Prætextate uenit in mentem, toto (ut aiunt) cœlo errasse Vergilium, cum Dido suam rem diuinam pro nuptijs faceret?

Aeneid. 4. *—Mactat enim (inquit) lectas de more bidentes*
Legiferæ Cereri, Phœboq;, patriq; Lyæo.

Et quasi expergefactus adiecit:

Iunoni ante omnes, cui uincula iugalia curæ.

Et hîc multa deesse uerba, quis tam stupidus, ut non uel sine admonitione omni animaduertat? Nam neque respondetur ad quæstionem ab Euangelo propositam, neque sequentia ulla ratione cum his, quæ præcedunt, cohærent. Nobis apparet loci continentiam habuisse hoc modo: In bibliotheca, ut ex fine primi libri intelligere licet, ostensum iam erat, quàm peritus iuris Pontificii esset Vergilius: Quare cùm cœnæ tempus sermonē de Vergilio interrumperet, dilatus est sermo hic in diē sequentem, atque interim inter cœnandum hilariora quædā tractata, quemadmodum & in secundo libro factum uidemus. Quantū itaq; suspicari licet, ortus inter cœnandum sermo fuit de luxu. Vbi cum Horus sui seculi luxuriā nimiam reprehenderet, Cæcinna ita ei respondet, ut ostendat antiquitati maiorem deliciarum curam fuisse, quàm seculo suo. Hori uerba omnia desiderantur, nec Cæcinnæ responsio plenè adest.

De luxu seu luxuria. Q. Hortensii, Fabii Gurgitis. Metelli Pii, ac Metelli pontificis maximi: Tum de porco Troiano, de leporum ac cochlearum saginatione. CAP. XIII.

Accipite & M. Varronis uerba, de agricultura libro tertio: qui cùm de pauonibus in uilla nutriendis loqueretur, sic ait: Primus hos Q. Hortensius augurali adijciali cœna dicitur posuisse. Quod potius factum tum luxuriosè, quàm seuerè boni uiri laudabant. Quem citò secuti multi, extulerunt eorum pretia: ita ut oua eorum denarijs ueneant quinis, ipsi facilè quinquagenis. Ecce res non admiranda solùm, sed & pudenda: ut oua pauonum, quinis denarijs ueneant, quæ hodie non dicam uilius, sed omnino nec ueneunt. Is Hortensius platanos suas uino irrigare consueuit: adeò, ut in quadam actione, quam habuit cum Cicerone susceptam, precariò à Tullio postulasset, ut locum dicendi permutaret secum. Abire enim in uillam necessariò se uelle, ut uinum platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet. Sed fortè ad notam seculi sui non sufficit Hortensius, uir alioqui ex professo mollis, & in præcinctu ponens omnem decorem. Fuit enim uestitu ad munditiem curioso. Et ut bene amictus iret, faciem in speculo quærebat: ubi se intuens, togam corpori sic applicabat, ut rugas, non fortè, sed industria locatas artifex nodus astringeret: & sinus ex composito defluens, modum lateris ambiret. Is quondam cùm incederet elaboratus ad speciem, collegæ de iniurijs diem dixit, quòd sibi in angustijs obuius, offensu fortuito structuram togæ destruxerat: & capitale putauit, quòd in humero suo locum ruga mutasset. Ergo hoc prætermisso, ad uiros uenio triumphales, quos uictores gentium luxuria uicit. Et ut taceam Gurgitem à deuorato patrimonio cognominatum, quia insigni-

Luxus ac mollities Q. Hortensij.

Luxuria Fabij Gurgitis, & Metelli Pij.

bus uirtutis secutæ uitia prioris cõpensauit ætatis: in quam foueam luxus, & superbiæ Metellus Pius successum continuatione peruenit? Et ne multis morer, ipsa de eo Salustij uerba subiecit: At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus, magna gloria, concurrentibus undiq; uirili, & muliebri sexu, per uias & tecta omnium uisebatur. Cùm Quæstor C. Vrbinus, alijq; cognita uoluntate eum ad cœnam inuitauerãt, ultra Romanorum ac mortalium etiam morem, curabant, exornatis ædibus per aulæa, & insignia, scenisq; ad ostentationem histrionum fabricatis. Simul croco sparsa humus, & alia in modũ templi celeberrimi. Prætereà cùm sedenti in transenna demissum uictoriæ simulacrum cùm machinato strepitu tonitruum, coronam ei imponebat: tum uenienti, ture quasi Deo supplicabatur. Toga picta plerunq; amiculo erat ei accumbenti. Epulæ quæsitißimæ, neque per omnem modò prouinciam, sed trans maria ex Mauritania uolucrum, & ferarum incognita antea plura genera. Quibus rebus aliquantam partem gloriæ dempserat: maximè apud ueteres, & sanctos uiros superba illa, grauia, indigna Romano imperio existimantes. Hæc Salustius, grauißimus alienæ luxuriæ obiurgator, censor.

Luxuriosa cœna pontificis. Accipite inter grauißimas personas non defuisse luxuriam. Refero enim pontificis uetustißimam cœnam, quæ scripta est in indice quarto, Metelli illius pontificis maximi, in hæc uerba: Ante diem nonum Calend. Septembris, quo die Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, domus ornata fuit. Triclinia lectis eburneis strata fuerunt. Duobus triclinijs Pontifices cubuerunt, Q. Catulus, M. Aemilius Lepidus, D. Syllanus, C. Cæsar rex sacrorum, P. Scæuola sextus, Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinouanus, &

L. Iul

L. Iulius Cæsar Augur, qui eum inaugurauit. In tertio triclinio Popilia, Perpenia, Licinia, Aruncia, uirgines Vestales: & ipsius uxor Publicia Flaminica, & Sempronia socrus eius. Cœna hæc fuit: Ante cœnam *echinos, ostreas crudas, quantum uellent, peloridas, sphondylos, turdum, aspáragos, subtus gallinam altilem, patinam ostrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos. Iterum sphondilos, glycomaridas, urticas, ficedulas,* **lumbos, capragines, aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas, murices, & purpuras. In cœna sumina, sinciput aprugnum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amylum, panes* Picentes. *Vbi iam luxuria tunc accusaretur, quando tot rebus farta fuit cœna* Pontificum? *Ipsa uerò eduliũm genera, quàm dictu turpia?* Nam Cincius *in suasione legis* Fanniæ, *obijcit seculo suo, quòd porcum* Troianum *mensis inferat. Quem illi ideo sic uocabant, quasi alijs inclusis animalibus grauidum, ut ille* Troianus *equus grauidus armatis fuit. Exigebat hoc quoque illa gulæ intemperantia, ut & lepores sanguinarentur: teste* Varrone, *qui de agricultura libro tertio, cùm de leporibus loqueretur, sic ait:* Hoc quoque *nuper institutum, ut lepores saginarentur, cùm exceptos è leporario quidam in caueis, & loco clauso faciant pingues. Si cui hoc mirum uidetur, quod ait* Varro, *lepores ætate illa solitos saginari: accipiat aliud, quod maiore admiratione sit dignum, cochleas saginatas, quod idem* Varro *in eodem libro refert. Verba ipsa, qui uolet legere, ubi debeat quærere, indicaui. Neque ego nunc antiquitati nos proferendos uel comparandos dico: sed respondi obiurganti* Horo, *asserens, uti res habet, maiorem illis seculis deliciarum curam fuisse, quàm nostro.*

**Lumbos caprigenos fortè legendum.*

Saltandi cantandiq; studium, atque adeò ne histrionicam quidem apud uetustiores Romanos inter turpia nominatum fuisse. CAP. XIIII.

SVbiecit Purius Albinus, antiquitatis non minus, quàm Cæcinna peritus: Miror te, inquit, non retulisse, quanta illis affluētia marinarum procurari solita fuerit copiarum, cuius relatu maximam conuiuiorum nostrorum sobrietatem doceres. Et Cæcinna: *Profer, inquit, in medium, quæ de hac quoq; parte* *lectu *comperisti. Vltra omnes enim polles memoria uetustatis.* Et Furius *sic ingressus est: Vetustas quidem nobis semper (si sapimus) adoranda est. Illa quippe secula sunt, quæ hoc imperium uel sanguine, uel sudore pepererunt, quod non nisi uirtutum faceret ubertas. Sed quod fatendum est, in illa uirtutum abundantia, uitijs quoque ætas illa non caruit: è quibus nonnulla nostro seculo morum sobrietate correcta sunt. Et de luxu quidem illius temporis circa marinas copias dicere instituerã: sed quia in assertionem nostræ emendationis, alia ex alijs proferenda se suggerunt, de piscibus non omitto: sed differo, dum de alia lasciuia, quã nunc caremus, admoneo.* Dic enim Hore, *qui antiquitatem nobis obijcis, ante cuius triclinium modò saltatricem uel saltatorem te uidisse meministi? At inter illos saltatio certatim, uel ab honestis appetebatur. Ecce enim, ut ab illo ordiar tempore, quod fuit optimis moribus, inter duo bella Punica: ingenui, quid dicam ingenui? filij Senatorum in ludum saltatorium commeabant, & illhic crotala gestantes saltare discebant. Taceo, quòd matronæ etiam saltationem non inhonestam putabant, sed inter probas quoque earum erat saltandi cura: dummodo non curiosa, usque ad artis perfectionem. Quid enim ait Sallustius: Psallere, saltare elegantius, quàm necesse est probæ*

* & tu

Saltandi mos ante triclinia & alibi.

probæ? Adeò & ipse Semproniam reprehendit, non quòd saltare, sed quòd optimè scierit. Nobilium uerò filios, & (quod dictu nefas est) filias quoque uirgines inter studiosa numerasse saltandi meditationem, testis est Scipio Africanus Aemilianus: *qui in oratione contra legem iudiciariam* Tiberij Gracchi *sic ait*: Docentur *præstigias inhonestas: cum cinædulis, & sambuca, psalterioq; eunt in ludum histrionum: discunt cantare: quæ maiores nostri ingenuis probro ducier uoluerunt.* Eunt, *inquam, in ludum saltatorium inter cinædos, uirgines, puerięq; ingenui.* Hæc *cùm mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos nobiles homines docere: sed cùm ductus sum in ludum saltatorium, plus mediusfidius in eo ludo uidi pueris uirginibusq; quingentis.* In *his unum (quo me* Reipub.*maximè misertum est) puerum bullatum, petitoris filium, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare: quam saltationem impudicus seruulus honestè saltare non posset.* Vides *quemadmodum ingemuit* Africanus *quòd uidisset cum crotalis saltantem filium petitoris, id est, candidati, quem ne tum quidem spes, & ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosq; ab omni probro debuit uindicare, potuit coërcere, quò minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur: cæterùm superius pleranque nobilitatem hæc propudia celebrare conquestus est. Sic nimirum* M.Cato *Senatorem non ignobilem* Cæcilium *spatiatorem, &* Fescennium *uocat: eumq; staticulos dare his uerbis ait*: Descendit *de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere.* Et *alibi in eundem*: Prætereà *cantat, ubi collibuit, interdum* Græcos *uersus agit, iocos dicit, uoces demutat, staticulos dat. hæc* Cato. *Cui (ut uidetis) etiam cantare non serij hominis uidetur, quod apud alios*

Cantandi studium.

adeò non inter turpia numeratum est: ut L. *Sylla, uir tan-* Histriones. *ti nominis, optimè cantasse dicatur. Cæterùm histriones non inter turpes habitos, Cicero testimonio est: quem nullus ignorat* Roscio *&* Aesopo *histrionibus tam familiariter usum, ut res rationesq; eorum sua solertia tueretur.* Q*uod cùm alijs multis, tum ex epistolis quoq; eius declaratur.* Nam *illam orationem quis est, qui non legerit, in qua populum* Romanum *obiurgauit, quòd* Roscio *gestum agente, tumultuauerit?* Et *certè satis constat, contendere eum cum ipso histrione solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam uarijs gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam sermone diuerso pronuntiaret.* Q*uæ res ad hanc artis suæ fiduciam* Roscium *abstraxit, ut librum conscriberet, quò eloquentiam cum histrionia compararet.* Is *est* Roscius, *qui etiam* L. Syllæ *charissimus fuit, & annulo aureo ab eodem dictatore donatus est.* Tanta *autem fuit gratia, & gloria: ut mercedem diurnam de publico mille denarios, sine gregalibus, solus acceperit.* Aesopum *uerò ex pari arte ducenties sestertiûm reliquisse filio constat.* Sed *quid loquor de histrionibus, cùm* Appius Claudius *uir triumphalis, qui* Salius *ad usq; senectutem fuit, pro gloria obtinuerit, quòd inter collegas optimè saltitabat?* Ac *priusquam à saltatione discedo, illud adijciam: uno eodemq; tempore, tribus nobilissimis ciuibus, non modò studium saltandi, sed etiam (si* Dijs *placet) peritiam qua gloriarentur fuisse,* Gabinio *consulari* Ciceronis *inimico, quod ei &* Cicero *non dissimulanter obiecit, &* M. Cælio *noto inter turpes uiro, quem idem* Cicero *defendit, &* Licinio Crasso Crassi *eius, qui apud* Parthos *extinctus est, filio.*

Quanto in pretio fuerint apud paulò uetustiores Romanos, pisces, & præsertim Muræna.

CAPVT XV.

SEd de saltatione ueterum, ad prædæ marinæ transire luxum Liciniorum me nomen admonuit: quos Muræ-nas cognominatos, quòd hoc pisce effusissimè delectati sunt, satis constat. Huic opinioni M. Varro consentit: asserens eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius, Orata cognominatus est: quòd ei pisces, qui auratæ uocantur, charissimi fuerint. Hic est Sergius Orata, qui primus balneas pensiles habuit, primus ostrearia in Baiano locauit, primus optimum saporem ostreis Lucrinis adiudicauit. Fuit autem ætate L. Crassi illius diserti: qui quàm grauis, & serius habitus sit, etiam Cicero docet. Is tamen Crassus uir censorius. Nam cum Cn. Domitio Censor fuit, cùm supra cæteros disertus haberetur, essetq; inter clarissimos ciues princeps: tamen murænam in piscina domus suæ mortuam, atratus, tanquam filiam luxit. Neque id obscurum fuit, quippe collega Domitius in Senatu hoc ei, quasi deforme crimen, obiecit. Neque id confiteri Crassus erubuit, sed ultro etiam (si Dijs placet) gloriatus est Censor: piam, affectuosamq; rem fecisse se iactans. Piscinas autem, quàm refertas habuerint pretiosissimis piscibus Romani illi nobilissimi principes, L. Philippus, & Hortensius, quos Cicero piscinarios appellat, etiam illud indicium est, quod M. Varro in libro de Agricultura refert, M. Catonem, qui pòst Vticæ perijt, cùm hæres testamento *Lucilij esset relictus, pisces de piscina eius XL. millibus uendidisse. *L. Philippi Accersebantur autem murænæ ad piscinas nostræ urbis ab usq; freto Siculo, quod Rhegyum à Messana despicit. Illhic enim optimæ à prodigis esse creduntur, tam Hercule, quàm anguillæ. Et utræq; ex illo loco, Græcè πλῶται uocantur, Latinè flutæ: quòd in summo supernantes, Sole

torrefactæ curuare se posse, & in aquam mergere desinunt: atque ita faciles captu fiunt. Et si enumerare uelim, quàm multi magniq; autores murænas è freto Siculo nobilitarint: longum fiet. Sed dicam, quid M. Varro in libro, qui inscribitur Gallus, de murænis dixerit his uerbis: In Sicilia quoque, inquit, manu capi murænas flutas, quòd hæ in summa aqua præ pinguitudine fluitent. Hæc Varro. Sed quis neget indomitam apud illos, & (ut ait Cæcilius) uallatam gulam fuisse, qui ex tam longinquo mari instrumenta luxuriæ compararent? Nec rarus hic Romæ piscis, ut peregrè accitus erat, Autor est Plinius, C. Cæsarem dictatorem cùm triumphales cœnas populo daret, sex millia murænarum à C. Hirrio ad pondus accepisse. Huius Hirrij uillam, quamuis non amplam, at latam, constat propter uiuaria, quæ habuit, quadragies sestertiûm uenundatam.

Plin. lib. 9. cap. 17. & Varro de Re rust. libr. 3. cap. 17.

De acipensere, mullo, scaro, lupo.

CAPVT XVI.

NEc acipenser, quem maria prodigis nutriunt, illius seculi delicias euasit. Et ut liqueat, secundo Punico bello celebre nomen huius piscis fuisse: accipite, ut meminerit eius Plautus in fabula, quæ inscribitur Baccharia, ex persona parasiti:

Quis est mortalis tanta fortuna affectus unquam,
Quàm ego nunc sum, cuius hæc uentri portatur pōpa?
Vel nunc, qui mihi in mari acipenser latuit antehac,
Cuius ego latus in latebras reddam meis dentibus, & manibus?

Et ne uilior sit testis poëta: accipite, assertore Cicerone, in quo honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum & Numantinum. Hæc sunt in dialogo de Fato uerba

Cicer

Ciceronis: Nam cùm esset apud se ad Lauernium Scipio, unàq; Pontius: allatus est fortè Scipioni acipenser, qui admodum rarò capitur. Sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. Cùm autem Scipio unum, & alterum ex his, qui eum salutatum uenerant, inuitasset, pluresq; etiam inuitaturus uideretur in aurem Pontius, Scipio, inquit, uide quid agas, acipenser iste paucorum hominum est. Nec inficias eo temporibus Traiani hunc piscem in magno pretio non fuisse, teste Plinio Secundo, qui in Naturali historia, cùm de hoc pisce loqueretur, sic ait: Nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cùm sit rarus inuentu. Sed nec diu stetit hæc parsimonia. Nam temporibus Seueri principis, qui ostentabat duritiam morum, Sammonicus Serenus uir, ut eo seculo, doctus, cùm ad principem suum scriberet, faceretq; de hoc pisce sermonem, uerba Plinij, quæ superius posui, præmisit & ita subiecit: Plinius (ut scitis) adusque Traiani Imperatoris uenit ætatem. Nec dubium est, quod ait nullo honore hunc piscem temporibus suis fuisse, uerum ab eo dici. Apud antiquos autem in pretio fuisse, ego testimonijs palàm faciam: uel eò magis, quòd gratiam eius uideo ad epulas, quasi postliminio, redisse. Quippe qui dignatione uestra cùm intersum conuiuio sacro, animaduerto hunc piscem à coronatis ministris cum tibicine introferri. Sed quod ait Plinius de acipenseris squamis, id uerum esse maximus rerum naturalium indagator Nigidius Figulus ostendit, in cuius libro de Animalibus quarto ita positum est: Cur alij pisces squama secunda, acipenser aduersa sit. Hæc Sammonicus, qui turpitudinem conuiuij principis sui laudando notat: prodens uenerationem, qua piscis habebatur, ut à coronatis inferretur cùm tibicinis cantu, quasi quadam non deliciarum, sed numinis pompa. Sed ut minus

Plin. lib. 9. cap. 17.

mirem

miremur, acipenserem graui pretio taxari solitum: Asinius
Mullus. Celer uir consularis (ut idem Sammonicus refert) mullum
Lib.9.cap.17. unum septem millibus nummûm mercatus est. In qua re luxuriam illius seculi eò magis licet æstimare, quòd Plinius Secundus temporibus suis negat facilè mullum repertum, qui duas pondo libras excederet. At nunc & maioris ponderis paßim uidemus, & pretia hæc insana nescimus. Nec contenta illa ingluuies fuit maris sui copijs. Nam Octauius
Scarus. Præfectus claßis, sciens scarum adeò Italicis litoribus ignotum, ut nec nomen Latinum eius piscis habeamus, incredibilem scarorum multitudinem in uarijs nauibus huc aduectam inter Hostiam & Campaniæ litus in mare sparsit: miroq; ac nouo exemplo pisces in mari tanquam in terra fruges aliquas seminauit. Idemq;, tanquam summa in hoc utilitatis publicæ uerteretur, quinquennio dedit operam, ut siquis inter alios pisces scarum fortè cepisset, incolumem confestim & inuiolatum mari redderet. Quid stupemus captiuam illius seculi gulam seruisse mari, cùm in magno uel dicam maximo, apud prodigos honore fuerit etiam Ty-
Lupus. berinus lupus, & omnino omnes ex hoc amne pisces? quod equidem cur illis ita uisum sit, ignoro. Fuisse autem etiam M. Varro ostendit: qui enumerans, quæ in quibus Italiæ partibus optima ad uictum gignantur, pisci Tyberino palmam tribuit, his uerbis, in libro Rerum humanarum undecimo: Aduictum optima fert ager Campanus frumentum, Falernus uinum, Caßinas oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tyberis. hæc Varro de omnibus scilicet huius fluminis piscibus. Sed inter eos, ut suprà dixi, præcipuum locum lupus tenuit: & quidem is, qui inter duos pontes captus esset. Id ostendunt cùm multi alij, tum etiam C. Titius, uir ætatis Lucilianæ, in oratione, qua legem

Fannias

Fanniam suasit. Cuius uerba ideo pono, quia non solùm de lupo inter duos pontes capto erunt testimonio: sed etiam mores, quibus plerique tunc uiuebant, facilè publicabunt. Describens enim homines prodigos, in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quæq; soleant inter se sermocinari, sic ait: Ludunt alea studiose unguentis delibuti, scortis stipati. Vbi horæ decem sunt, iubent puerum uocari, ut Comitium eat percontatum: quid in foro gestum sit, qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus iusserint, quot uetuerint. Inde ad Comitium uadunt, ne litē suam faciant. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui uesicam plenam uini habeant. Veniunt in Comitium tristes, iubent dicere. Quorum negotium est, narrant. Iudex testes poscit. Ipsus it mictum. Vbi redit, ait se omnia audiuisse. Tabulas poscit. Literas inspicit. Vix præ uino sustinet palpebras. Eunti in consilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotij est cum istis nugatoribus * potius, quàm potamus mulsum mistum uino Græco? edimus turdum pinguem, bonumq; piscem, lupum Germanum, qui inter duos pontes captus fuit? *Hæc Titius. Sed & Lucilius, acer, & uiolentus poëta ostendit scire se hunc piscem egregij saporis, qui inter duos pontes captus esset: eumq;, quasi liguritorem, catillonem appellat: scilicet qui proximè ripas stercus insectaretur. Propriè autem Catillones dicebantur, qui ad polluctum Herculis ultimi cùm uenirent, catillos liguribant. Lucilij uersus hi sunt:*

*quin potius,

Catillones, qui dicerentur.

Fingere prætereà afferri quod quisque uolebat.
Illum sumina ducebant, atque altilium lanx:
Hunc pontes Tyberinos duo inter captus catillo.

De legibus latis contra luxuriam ueterum Romanorum.

CAPVT XVII.

Long

LOngum fiat, si enumerare uelim, quot instrumenta gulæ inter illos uel ingenio excogitata sint, uel studio confecta. Et hæ nimirum causæ fuerunt, propter quas tot numero leges de cœnis, & sumptibus ad populum ferebantur: & imperari cœpit, ut patentibus ianuis pransitaretur,

*Sic, ut & cœnitaretur. *Sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Prima autem omnium de cœnis lex ad populum

Orchia lex. Orchia peruenit, quam tulit C. Orchius Tribunus plebis de Senatus sententia, tertio anno, quàm Cato Censor fuerat. Cuius uerba (quia prolixa sunt) prætereo. Summa autem eius præscribebat numerum conuiuarum. Et hæc est lex Orchia, de qua Cato mox orationibus suis uociferabatur: quòd plures, quàm præscripto eius cauebatur, tum ad cœnam uocarentur.

Cumq; autorem nouæ legis aucta necessitas imploraret,

Fannia lex. post annum XXII. legis Orchiæ, Fannia lex lata est, anno post Romam conditam, secundum Gelij opinionem LXXXVIII. De hac lege Sammonicus Serenus ita refert: Lex Fannia sanctissimi Augusti ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. Neque eam Prætores, aut Tribuni, ut pleraſq; alias, sed ex omnium bonorum consilio & sententia, ipsi consules pertulere: cùm Respublica ex luxuria conuiuiorum maiora, quàm credi potest, detrimenta pateretur. Siquidem eò res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam & libertatem suam uenditarent: pleriq; ex plebe Romana uino madidi in Comitium uenirent, & ebrij de reipublicæ salute consulerent. Hæc Sammonicus. Fanniæ autem legis seueritas in eo superabat Orchiam legem, quòd in superiore numerus tantummodo cœnantium cohibebatur, licebatq; secundum eam unicuiq; bona sua inter paucos consumere: Fannia autem & sumptibus

bus modum fecit aßibus centum. Vnde à Lucilio poëta fe-stiuitatis suæ more centußis uocatur.

Fanniam legē post annos decē & octo lex Didia conse-cuta est. Eius ferūdæ duplex fuit causa: Prima & potißima ut uniuersa Italia, nō sola urbs, lege sumptuaria teneretur: Italis æstimantibus Fanniam legem, nō in se, sed in solos urbanos ciues esse cōscriptam, Deinde, ut non soli, qui prādia cœnásue maiore sumptu fecissent, sed etiam, qui ad eas uocati essent, atq; omnino interfuißēt, pœnis legis tenerētur. Didia lex.

Post Didiam Licinia lata est à P. Licinio Crasso diuite. Cuius ferūdæ probandæq; tantum studium ab optimatibus impensum est: ut consulto Senatus iuberetur, ut ea tantummodo promulgata, priusquàm trinūdino cōfirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. Lex uerò hæc paucis mutatis in plerisq; cū Fānia cōgruit. In ea enim ferēda quæsita est nouæ legis autoritas, exolescente metu legis antiquioris: ita Hercules, ut de ipsis duodecim tabulis factum est: quarum ubi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transferunt. Sed legis Liciniæ summa, ut Calendis, Nonis, nundinis Romanis, cuiq; in dies singulos triginta duntaxat asses edundi causa cōsumere liceret. Cæteris uerò diebus, qui excepti nō essent, ne amplius apponeretur, quā carnis aridæ pondo tria, & salsamentorū pōdo libra, quod ex terra, uite, arboréue natum sit. Video quid remordeat. Ergo indicium sobrij seculi est, ubi tali præscripto legum coërcetur expensa cœnarum. Non ita est. Nam leges sumptuariæ à singulis ferebantur, qui totius ciuitatis uitia corrigerent. At nisi peßimis, effußißimisq; moribus uiueretur, profectò opus ferundis legibus non fuisset. Vetus uerbum est: Leges bonæ ex malis moribus procreantur. Licinia lex.

Has

Lex Cornelia. Has sequitur lex Cornelia, & ipsa sumptuaria, quam tulit Cornelius Sylla Dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus: uerùm minora pretia rebus imposita: & quibus rebus (Dij boni) quamq; exquisitis, & pene incognitis generibus deliciarum? Quos illhic pisces, quasq; offulas nominat? Et tamen pretia illis minora constituit: ausim dicere, ut uilitas eduliûm animos hominum ad parandas opsoniorum copias incitaret: & gulæ seruire, etiam qui paruis essent facultatibus, possent. Dicam planè, quod sentio. Apprimè luxuriosus mihi uidetur & prodigus, cui hæc tanta in epulis uel gratuita ponantur. Itaq; tanto hoc seculum ad omnem incontinentiam promptius, ut pleraque earum rerum, quæ Syllana lege, ut uulgò nota, comprehenduntur, nemo nostrum uel fando compererit. Sylla mortuo, Lepidus Consul legem tulit & ipse cibariã. Cato enim sumptuarias leges, cibarias appellat. Dehinc paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum ferente Antio Restione: quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ, & uitiorum firma concordia, nullo obrogante irritam fecit. Illud tamen memorabile de Restione latore ipsius legis fertur: eum, quoad uixit, foris postea non recœnasse, ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset.

Lex à Lepido data.

Lex Antij Restionis.

Antonij edictũ. His legibus annumerarẽ edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui pòst Triumuir fuit: ni indignum crederem, inter cohibentes sumptus Antonio locum facere: cuius expensæ in cœnam solitæ conferri, sola Vnionis à Cleopatra uxore consumpti, æstimatione superatæ sunt. Nam cùm Antonius quicquid mari, aut terra, aut etiã cœlo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet: eaq; re captus, de

Roma

Romano Imperio facere uellet Aegyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ uinci à Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit, insumere posse in unam cœnam sestertiûm centies. Id Antonio mirum uisum: nec moratus sponsione contendit * dignus culina Numatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium, pollucibilem sanè cœnam parauit, sed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens, phialam poposcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illhuc unionem demptum ex aure altera festinabunda demisit: eumq; maturè dissolutum, uti natura est eius lapidis, absorbuit. Et quamuis eo facto sponsione uicisset, quippe cùm ipsa margarita centies sestertiûm sine contentione eualuisset, manum tamen & ad alterius unionis aurem similiter admouit, nisi Numatius Plancus iudex seuerißimus superatum Antonium maturè pronuntiasset. Ipse autem unio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit: quòd qui superfuit postea uicta regina, & capta Aegypto, Romam delatus, dissectusq; est, & factæ ex una margarita duæ, impositæq; simulacro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pantheum dicitur.

* aliàs dignus sculna. sunt qui legăt pignus cu stodiente Munatio Planco.

De nucum generibus. CAP. XVIII.

Adhuc dicente Furio, secundæ mensæ illata bellaria nouo sermoni principium dederunt. Symmachus enim duas attrectans manu nuces: Vellem, inquit, ex te audire Serui, tanta nucibus nomina quæ causa uel origo uariauerit: aut unde tot mala, cùm hac una appellatione uocitentur, fiant tamen seorsum diuersa, tam uocabulo quàm sapore. Ac prius de nucibus absoluas uolo, quæ tibi memoria

Z crebræ

Iuglans. crebræ lectionis occurrunt. Et Seruius: Nux ista iuglans, secundum nonnullorum opinionem à iuuando, & à glande dicta existimatur. Caius Bassus uerò in libro de Significatione uerborum hoc refert: Iuglans arbor dicta inde est, perinde ac Iouis glans. Nam id arboris genus nuces habet, quæ sunt suauiore sapore quàm glans est. Hūc fructum antiqui illi, *qui egregium glandiq; similem, ipsamq; arborē Deo dignam existimabant, Iouis glandē appellauerunt: quæ nunc, literis interlisis, iuglans nominatur. Cloatius autem Verrius in libro à Græcis tractorum ita memorat: Iuglans, di prætermissum est, quasi dijuglans, id est, διὸς βάλανος: sicut Theophrastus ait: ἴδια δὲ τῶν ὀρεινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος, πρῖνος φιλύρη, ἀφάρκη, κάρυα, ἣ καὶ διὸς βάλανος. Hanc Græci etiam basilicam uocant.

*quia

Hæc quidē ita in antiquo codice, locus autem Theophrasti in uulgatis codicibus lib. 3. aliter habet.

Nux auellana siue Prænestina.

Nux hæc auellana seu Prænestina, quæ est eadem, ex arbore est, quæ corylus dicitur, de qua Vergilius dixit:

Néue inter uites corylum sere.

Est autem natio hominum iuxta agrum Prænestinum, qui Carsitani uocātur ἀπὸ τῶν καρύων: cuius rei meminit Varro in Logistorico, qui inscribitur, Marius de fortuna: Inde scilicet Prænestinæ nuces. Est et illud apud Næuiū in fabula Ariolo: Quis heri apud te? Prænestini, & Lanuuini hospites: suopte utrosq; decuit acceptos cibo, alteris inanem *bullam madidā dari, alteris nuces in procliui profundere.

*bulbam

Nux Pontica. Hanc autem nucē Græci Ponticā uocāt: dum unaquæq; natio indit huic nuci nomē ex loco, in quo nascitur copiosior.

Nux castanea. Nux castanea, de qua Vergilius, Castaneasq; nuces uocatur & heracleotica: Nam uir doctus Oppius in libro, quem fecit de Syluestribus arboribus, sic ait: Heracleotica hæc nux, quam quidam castaneam nominant: itemq; Pontica nux, atq; etiam quæ dicuntur Basilicæ iuglandes, germina

germina atque flores agunt similiter iisdem temporibus, quibus Græcæ nuces.

Nunc dicendum est quæ sit Græca. Ac simul hoc dicens, amygdalam de lance tulit * & ostendit: nux Græca est, quæ & amygdala dicitur. Sed & thasia eadem nux uocatur. Testis est Cloatius, in ordinatorum Græcorum lib. 4. cùm sic ait: Nux Græca amygdala. Acca uerò in supplicatione: Nucem Græcam, ait, fauumq; adde quantumlibet. Nux Græca. *Et ostendens nux Græca hæc est, inquit, et

Nucem mollu*s*cam licet hyemis nobis tempus inuideat, tamen quia de nucibus loquimur, indictam nō relinquimus. Plautus in Calceolo sic eius meminit: Molluscam nucem super eius dixit impendere tegulas. Ecce Plautus nominat quidem, sed quæ sit mollusca nux, non exprimit. Est autem persicum, quod uulgò uocatur, & mollusca nux dicitur, scilicet quòd cæteris omnibus nucibus mollior sit. Huius rei idoneus assertor est Sueuius, uir longè doctissimus, in edulio quod inscribitur Moretum. Nam cùm loquitur de hortulano faciente moretum, inter cætera quæ eò mittit, & hoc pomum mitti ait his uerbis: Mollusca nux.

Admisce tu Acca basilicis hæc nunc partim,
Pertim persica: quod nomen sic denique fertur,
Propterea quòd qui quondam cum rege potenti,
Nomine Alexandro Magno fera prælia bello
In Persas retulere suo, post inde reuentum
Hoc genus arboris in prælatis finibus Graijs
Disseruere, nouos fructus mortalibus dantes.
Mollusca hæc nux est, ne quis forte inscitus erret.

Nux Tarentina dicitur, quæ ita mollis est, ut uix attrectata frangatur. De qua in libro Faborini sic reperitur: Itemq; quidam Tarentinas oues, uel nuces dicunt, quæ sunt Terentinæ à Tereno, quod est Sabinorum lingua Nux Tarentina.

 molle.

molle. Vnde Terentius quoque dictos putat Varro ad Libonem primo. Quam in culpam etiam Horatius potest uideri incidere, qui ait:

Et molle Tarentum.

Nux pinea. *Nux pinea hos nobis, qui appositi sunt, nucleos dedit. Plautus in Cistellaria:*

Qui è nuce nucleos esse uult, frangat nucem.

De generibus malorum & pirorum. CAP. XIX.

Nuces & mala quo distent. *ET quia mala uidemus admista bellarijs, post nuces de malorum generibus differendum est. Sunt de agricultura scriptores, qui nuces & mala sic diuidunt: ut Nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, & intus habeat quod esui est: malum uerò, quod foris habeat quod est esui, & durum intus includat. Secundum hanc definitionem persicum, quod Sueuius poëta superius inter nuces numerat, magis erit inter mala numerandum.*

Malorum genera. *His præmissis, malorum enumeranda sunt genera, quæ Cloatius Ordinatorum Græcorum libro 4. ita diligenter enumerat: Sunt autem genera malorum, armenium, cotonium, citreum, coccymelium, conditiuum, ἐπιμηλίς, mustеum, mattianum, orbiculatum, ogrannum, præcox, pannuceum, punicum, persicum, quirianum, prosiuum, rubrum, scandianum, syluestre, struthium, scantianum, tibur, uerianum. Vides Persicum à Cloatio inter mala numeratum, quod nomen originis suæ tenuit, licet iandudum nostri soli germen sit. Quod autem ait idem Cloatius, citreum, & ipsum persicum malum est, secundum Vergilium:*

Georg. 1. *Felicis mali, quo non præstantius ullum.*

Et reliqua. Et ut nemo dubitet hæc de citreo dixisse Vergilium: accipite quæ Oppius in libro de Syluestribus arboribus dicat: Citrea item malus & persica altera generatur

ratur in Italia, & in Media altera. Et paulò pòst de citreo loquens, ait: *Est autem odoratißimum, ex quo interiectum uesti tineas necat. Fertur autem uenenis contrarium, quod tritum cum uino purgatione uirium suarū bibentes seruat. Generantur autem in perside omni tempore mala citrea. Alia enim præcarpuntur, alia interim maturescunt.* Vides hic & Citreum nominari, & omnia signa poni, quæ de eo Vergilius dixit: licet nomen citrei ille non dixerit. Nam & Homerus qui citreum θύ-ον appellat, ostēdit esse odoratum pomum θύου δ' ἀπό καλὸν ὀδώδει. Et quod ait Oppius inter uestem poni citreum, idem significat & Homerus, cùm dicit:

Notandum in odyss. ε. θύου δ' ἀνάνησον ὀδῶδει. sicut aliam etiam clausulam sequentis uersus legi ibidem καὶ λύσασα.

Ἕματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεα σιγαλόεντα.

Hinc & Næuius poëta in bello Punico ait citrosam uestem.

Pyra hæc quæ uidemus, uarietas nominum numerosa discernit. Nam idem Cloatius sic eorum uocabula describit: Antianum, cucurbitinum, ciritum, ceruisca, calculosum, crustuminum, decimanum, græculum, lollianum, lanuuinum, laureum, laterusianum, marapium, mulesium, myrteum, næuianum, orbiculatum, præcianum, rubile, signinum, tullianum, titianum, turrinianum, timosum, præcox, uolemium, mespilium, serum, sementinum serum, sextilianum serum, tarentinum serum, ualerianum serum.

Pyrorum genera.

De ficuum, olearum, uuarumq; generibus. CAP. XX.

*Dmonent nos & fici aridæ, ut enumeremus genera ficorum: eodem Cloatio nos de his, ut de alijs, instruente. sic enim diuersas ficus diligentiæ suæ more dinumerat Africa, albula, arundinea, asinastra, atra, palusca, augusta, bifera, carica, caldica, alba, nigra, calphurniana, chia, cucurbitina, duricoria, herculanea. *lauiana, ludia, leptoludia, *liuiana, marsica, numidica, pulla, pompeiana, præcox, tellana, atra.*

Ficorum genera.

Sciendum quod ficus alba ex felicibus sit arboribus: contrà nigra ex infelicibus. Docent nos utrunque Pontifices. Ait enim Veranius de uerbis Pontificalibus: Felices arbores pu*tantur esse, quercus, æsculus, ilex,* * *superus, fagus, corylus, sorbus, ficus alba, pyrus, malus, uitis, prunus, cornus, lotus. Tarquinius autem Priscus in ostentario arborario sic ait: Arbores quæ infrûm Deorum, auertentiumq; in tutela sunt, eas infelices nominant.* * *Alternum sanguinem filicem, ficum atram, quæq; baccam nigram, nigrosq; fructus ferunt, uemq; acrifolium, pyrum syluaticum,* * *pruscum, rubum, sentesq;, quibus portenta prodigiaq; mala comburi iubere oportet. Quid quòd ficum tanquam non pomum secerni à pomis apud idoneos reperimus? Afranius in Selia: Pomum, holus, ficum, uuam. Sed & Cicero Oeconomicon libro tertio: Neq; serit uitem, neq; quæ sata est diligenter colit: oleum, ficus, poma, non habet. Nec hoc ignorandum est, ficum solam ex omnibus arboribus non florere.* * *Lacte propriè ficorum dicitur. Grossi appellantur fisci, quæ non maturescunt, hos Græci dicunt* ὀλύνθους. *Marcus Attilius: In millibus tot ficorum nõ uidebitis grossum Et paulò pòst ait: Sumas ab alio lacte diffluos grossos. Et posthumius Albinus annali primo de Bruto: Ea causa sese stultum brutumq; faciebat, grossulos ex melle edebat.*

*Aliâs, sapinus,

*Alnum: uel, id myrtum, sanguine infelicem,

*Aliâs: prunum,

*Aliâs: Lactis

Olearum genera.

Olearum genera hæc enumerantur: Africana, Albigerus, Aquilia, Alexandrina, Aegyptia, culminea, conditiua, Liciniana, Orchas, oleaster, pausia, Paulia, radius, Salentina, Sergiana, termutia. Sicut uuarum ista sunt genera: Aminea, scilicet à regione, nam Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum est: asinusca, atrusca, albuierus, albena, apiana, apicia, bumammia, aut (ut Græci dicunt) βούμασθος, *duracina, labrusca, melampsithia, maronia, mareotis, numentana,*

Uuarum genera.

na, precia, prannia, psithia, pilliolata, rhodia, stephanitis, uenuncula, uariola, lagea. Inter hæc Prætextatus, *Vellem Seruium nostrum diutius audire: sed hora nos quietis admonet, ut exorto iubare eloquio Symmachi domi suæ fruamur.* Atque ita facta discessio est.

FINIS LIBRI TERTII.

VERSALIENSIS IN LIBRVM QVARTVM.

Quemadmodum libro præcedenti pontificii iuris expertissimum fuisse Vergilium Prætextatus ostendit, ita hoc libro quantus in Rhetorica idem poëta fuerit, demonstrat Eusebius. Verùm quota pars horum seruata ab interitu est? quando & principium & finis, cum aliis tam multis desiderantur ut uis sextam libri partem superesse sit ucrisimile. Vtinam uerò, aut casu, aut studiosorum industria aliquando contingat, ut hæc, si non omnibus modis, at aliqua certè ex parte integritati suæ restituantur. Id quod tum demum fieri licuerit, sicubi fortè emendatius aliquod ex puluerulentis bibliothecis eruatur exemplar. Alioqui aut ego planè desipio, aut fieri isthuc non potest.

MACROBII

AVRELII THEODOSII

Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber quartus.

De affectu mouendo ex habitu personæ.

CAPVT I.

Pathos ex habitu.

NEC magis incœpto uultum sermone mouetur:
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia *cautes.*
Tandē corripuit sese, atq; inimica refugit.

Item *pathos est & in hoc uersu:*
Obstupuit, steteruntq; comæ, & uox faucibus hæsit.

Sed & tota Daretis *fatigatio habitu depingitur:*
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
Quassantemq; utroq; caput, crassumq; cruorem
Ore eiectantem.

Sociorum quoq; eius trepidationem breuiter ostendit:
-Galeamq;, ensemq; uocati Accipiunt.

Quasi non sponte accepturi munus, quod erat damnum uerecundiæ.

Ex eodem *genere est illud:* -Totoq; *loquentis ab ore*
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Est & in descriptione langoris habitus: ut est tota descriptio pestilentiæ, apud Thucydidem. Et,
Labitur infelix, studiorum, atque immemor herbæ
Victor equus. Et,
-Demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus.

Est

Est inter pathe & pudor: ut,
Circa Deiphobum *pauitantem, & dira tegentem*
Supplicia.
Et *luctus habitu proditur, ut in* Euryali *matre,*
Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa,
Euoluat infelix.
Et Latinus *quia miratur,*
Defixa obtutu tenet ora.
Et Venus *quia rogatura est,*
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes.
Et *Sibylla quia insanit,*
Subitò non uultus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ.

Pathos tenore ipso orationis quomodo exprimatur.

CAPVT II.

De oratione Pathetica.

NVnc *uideamus* Pathos *quo tenore orationis exprimitur.* Ac *primum quæramus, quid de tali oratione rhetorica arte præcipitur.* Oportet *enim, ut oratio pathetica, aut ad indignationem, aut ad misericordiam dirigatur: quæ à* Græcis οἶκτος, καὶ δείνωσεις appellatur. Ho*rum alterum accusatori necessarium est, alterum reo.* Et *necesse est initium abruptum habeat, quoniam satis indignantibus leniter incipere non conuenit.* Ideo *apud* Vergi*lium* Iuno *sic incipit:*

-Quid me alta silentia cogis Rumpere? Et *alibi:*
-Méne incœpto desistere uictam? Et *alibi:*
*Heu stirpem inuisam, & *fatis contraria nostris* — **Aliàs legitur, factis: id est, conatibus.*
Fata Phrygum. Et Dido,
-Moriemur inultæ? Sed moriamur, ait. Et *eadem:*
-Prò Iuppiter *ibit Hic ait.* Et Priamus,
At tibi pro scelere exclamat, pro talibis ausis.

Nec initium solùm tale esse debet, sed omnis, si fieri potest, oratio pathetica: & breuibus sententijs, & crebris figurarum mutationibus debet, uelut inter æstus iracundiæ, fluctuare. Vna ergo nobis Vergiliana oratio pro exemplo sit:

Exemplum orationis patheticæ ex 7. Aeneid.

Heu stirpem inuisam.

Initium ab ecphonesi. Deinde sequuntur breues interrogatiunculæ:

–Num Sigeis occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros? Deinde sequitur hyperbole:
–Medias acies, medios[que] per ignes
Inuenere uiam. Deinde ironia:
–At credo mea numina tandem
Fessa iacent: odijs haud exaturata quieui.

Deinde ausus suos inefficaces queritur,

–Per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.

Secunda post hæc hyperbole,

Absumptæ in Teucros uires cœli[que], maris[que].

Inde dispersæ querelæ,

Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid uasta Charybdis
Profuit?

Iungitur inde argumentum à minore, ut pathos augeatur:

–Mars perdere gentem Immanem Lapithûm ualuit.

Minor scilicet persona, ideo illud sequitur:

Ast ego magna Iouis coniux.

Deinde cũ causas quoq; cõtulisset, quãto impetu Dea dixit:

–Infelix quæ memet in omnia uerti?

Nec dixit, Non possum perdere Aeneam: sed, Vincor ab Aenea. Deinde confirmat se ad nocendum: & quod proprium est irascentis, etsi desperet perfici posse, tamen impedire

pedire contenta est:

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus.
At licet amborum populos excindere regum.

Post hæc in nouissimo, quod irati libẽter faciunt, maledicit:

Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere uirgo.

Et protinus argumentũ à simili cõueniẽs ex præcedẽtibus:

-Nec face tantum
Cyssæis prægnans ignes enixa iugales.

Vides quàm sæpe orationem mutauerit, ac frequentibus figuris uariauerit: quia ira, quæ breuis furor est, non potest unum continuare sensum in loquendo. Nec *desunt apud eundem orationes misericordiam commouentes.* T*urnus ad Iuturnam:*

An miseri fratris letum ut crudele uideres?

Et idem cùm auget inuidiam occisorum pro se amicorum:

Vidi oculos ante ipse meos me uoce uocantẽ Muranum:

Et idem, cùm miserabilem fortunam suam faceret, ut uicto sibi parceretur,

Vicisti, & uictum tendere palmas
Ausonij uidere. Idem:
Quos minime uellem.

Et aliorum preces orantium uitam,

Per te, per qui te talem genuere parentes. & similia.

Pathos ab ætate, à fortuna, debilitate, loco, tempore.

CAPVT III.

Nunc dicamus de habitu pathus, quod est uel in ætate, uel in debilitate, & cæteris quæ sequuntur. Eleganter *hoc seruauit, ut ex omni ætate pathos misericordiæ moueret. Ab infantia:* *Pathos ab ætate.*

Infant

Infantumq́; animæ flentes in limine primo.

A` *pueritia:*

Infelix puer, atque impar congressus Achilli. & ,
-Paruumq́; patri tendebat Iulum.
Vt non minus miserabile sit periculũ in paruo, quã in filio.
-Superest coniúxne Creusa?
Ascaniusq́; puer? Et alibi:
-Et parui casus Iuli.

A` *iuuenta uerò:*

Impositiq́; rogis iuuenes, ante ora parentum,
Pubentesq́; genæ, iuuenili in corpore pallor.

A` *senecta:*

-Dauni miserere senectæ. & ,
Ducitur infelix æuo confectus Aletes. & ,
Canitiem multo deformat puluere.

A fortuna. Mouit & à fortuna modò misericordiam, modò indignationem. *Misericordiam:*

Tot quondam populis, terrisq́; superbum
Regnatorem Asiæ. & Sinon,
-Et nos aliquod nomenq́;, decusq́; Gessimus. & ,
-Ausonijsq́; olim ditissimus aruis.

Indignationem uerò ex uerbis Didonis:

-Et nostris illuserit aduena regnis.

Eleganter enim ex contemptu Aeneæ auget iniuriam suam. & Amata:

Exulibúsne datur ducenda Lauinia Teucris?

& Numanus: *Bis capti Phryges.*

A dibilitate. Mouit pathos misericordiæ & ex debilitate:

-Ex quo me diuûm per atque hominum rex
Fulminis afflauit uentis, & contigit igni. & alibi:
Et truncas inhonesto uulnere nares. & de Mezentio:

-Attol

-Attollit in ægrum Se femur. &,
Huc caput, atq; illhuc humero ex utroq; pependit. &,
Te decisa suum Laridæ dextera quærit. &,
-Acerq; cruento
Puluere, perq; pedes traiectus lora tumentes.

Mouit pathos misericordiæ frequenter & à loco: A loco.
Cùm uitam in syluis inter deserta ferarum
Lustra, domosq; traho. &,
Libyæ deserta peragro. &,
At nos hinc alij sitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ ueniemus Oaxem.
Et illud egregiè & breuiter:
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.
Iliacos, id est, patriæ muros, quos ipse defenderat, pro quibus efficaciter per decem annorum spatia pugnauerat.
& illud,
Nos patriam fugimus. &,
*Littora*cùm patriæ lacrymans portusq; relinquo. &,* *tum
Dulces moriens reminiscitur Argos. &,
Ignarum Laurens habet ora Mimanta,
Lyrnesi domus alta solo Laurente sepulcrum.
Et ut Agamemnonem indignè ostenderet occisum assumpsit locum:
-Prima inter limina dextra Oppetijt. & illud,
Mœnibus in patrijs, atque inter tuta domorum.
Sacer uerò locus præcipuè pathos mouet. Occisum inducit Orphea: & miserabiliorem interitum eius, à loco, facit:
Inter sacra Deûm, nocturniq; Orgia Bacchi.
Et in euersione Troiæ,
-Perq; domos, & religiosa Deorum Limina.
Cassandræ quoque raptum, uel diminutionem quàm miserabil

rabilem facit sacer locus?

Ecce trahebatur passis Priameïa *uirgo*
Crinibus à tẽplo Cassandra, adytisq; Mineruæ. *& alibi,*
-Diuæ armipotentis ad aram Procubuit.

Et Andromache, *cùm de Pyrrhi nece diceret, ut inuidiam occidentis exprimeret:*

Excipit *incautum, patriasq; obtruncat ad aras.*

Et Venus, *quòd Aeneas in mari uexaretur ira Iunonis, quàm inuidiosè queritur* Neptuno *de loco:*

In regnis hoc ausa tuis?

Fecit sibi pathos sæpe & ex tempore: -Priusquàm
Pabula gustassent Troiæ, Xanthumq; *bibissent.*

Et Orpheus *miserabilis ex longo dolore,*

Septem illum totos perhibent ex ordine menses,
Rupe sub aëria, deserti ad Strimonis undam Fleuisse.

Et Palinurus, *-Vix lumine quarto*
Prospexi Italiam. & Achimenides,
Tertia *iam* Lunæ *se cornua lumine complent. &,*

*estas, Septima post Troiæ excidium iam uertitur *ætas.

Pathos à causa, modo & materia. CAP. IIII.

*conficit FRequens apud illum pathos à causa. Re uera enim plerunque *efficit causa, ut res aut atrox, aut miserabilis uideatur.* Vt Cicero in Verrem: *Qui ob sepulturam in carcere necatorum à parentibus rogabatur.* Hoc enim non *tam abrogari, aut pecuniam exigere, quàm ob hanc causam indignum erat.* Et Demosthenes *cùm queritur quendam*

*à Midia *inuidia circunuentum, ex causa auget inuidiam.* Circunuenit, *inquit, arbitrum, qui inter me, atq; se integrè iudicauerat.* Ergo *&* Vergilius *egregiè sæpe ex hoc loco traxit affectum. Occiditur, inquit, in acie* Galesus. *Hoc per se non est dignum misericordia belli tẽpore, sed admouit causam:*

Dum

Dum paci medium se offert. Idem alio loco,

Sternitur infelix.

Deinde subijcit causam miserabilem:

Alieno uulnere: id est, cùm in alium telum esset emissum. Et cùm Palamedem indignè occisum uellet:

–*Quem falsa sub proditione Pelasgi*
Insontem, infando indicio, quia bella uetabat,
Demisere neci.

Et Aeneas ut ostenderet magnitudinem timoris sui, bene causam posuit:

Et pariter comitiq;, oneriq; timentem.

Quid Iapix ut contēptis cæteris artificijs inglorius (quemadmodum poëta ait) uiueret, qualis causa proponitur?

Ille ut depositi proferret fata parentis.

Ex eodem genere est, *Fallit te incautum pietas tua.* Hæc enim causa illum hostibus etiam sic miserabilem fecit. Sed Aeneas cùm hortatur ut sepeliantur occisi, quam causam proponit?

–*Qui sanguine nobis Hanc patriam peperere suo.*

Necnon & indignatio demonstratur à causa, ut illhic:

Multa gemens, ignominiam, plagasq; superbi
Vi oris, tum quos amisit inultus amores.

Et illud à causa est ex effectu indignantis,

–*An solus tangit Atridas*
Iste dolor? Solisq; licet capere arma Mycenis? Et illud:
–*At tu dictis Albane maneres.* Et illa omnia:
Vendidit hic auro patriam,
Quiq; ob adulterium cæsi.
Nec partem posuere suis.

Ad pathos mouendū nec duos illos prætermisit locos, quos rhetores appellant, à modo, & à materia. Modus est cū di- *A modo.*

co, occ

co, occidit manifestè, uel occultè: Materia est cùm dico, ferro uel ueneno. Demosthenes de modo inuidiã Mediæ facit, se pulsatum cothurno: Cicero Verri, cùm nudum quendam dicit ab eo statuæ impositum. Vergilius nõ minus euidẽter,

-Altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati. &,
-Capulo tenus abdidit ensem.

Et illa omnia à modo sunt:

-Rostroq; immanis uultur adunco
Immortale iecur tondens, & reliqua. &,
Quos super atra silex iamiam lapsura cadenti
Imminet aßimilis.

Sed & misericordiã à modo sæpe cõmouet, ut de Orpheo:

Latos iuuenem sparsere per agros. Et illud:
Obruit Auster aqua inuoluens nauemq;, uirosq;. &,
Saxum ingens uoluunt alij. &,
Mortua quinetiã iungebat corpora uiuis. Et in Georg.
Nec uia mortis erat simplex.
Et cætera in descriptione morbi.

A materia. Sed & materia apud rhetores pathos mouet, ut dum queritur Cicero, flammam ex lignis uiridibus factam, atq; ibi inclusum fumo * necat. Hoc enim à materia est, quoniam hic usus est fumo materia ad occidendum, ut alius gladio, alius ueneno: & ideo acerrimum pathos ex hoc motum est. Idem facit & cùm flagellis cæsum queritur ciuem Romanum. Inuenies idem apud Vergilium:

*necatum.

At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces nec fumea tædis.

Et reliqua. Eleganter autem illius quidem materia elusit, ex huius autem uera & uehementi materia expreßit iracundiam. Et singula quidem enumerauimus, ex quibus apud

apud rhetores pathos nascitur: quibus ostendimus usum Maronem: Sed nonnunquam Vergilius in una re ad augendum pathos duobus aut pluribus locis coniunctis utitur: ut in Turno ab ætate:

-Miserere parentis Longæui. A' *loco:*

-Quem nunc mœstum patria Ardea *longe* Diuidit.

Et *circa Cassandram ex modo,* Ecce *trahebatur.*

Ex *habitu corporis,* *Paßis* Priameia *uirgo* Crinibus.

Ex *loco,* A' *templo,adytisq;* Mineruæ.

Et *circa* Agamemnonem *à patria,* Ipse Mycenæus.

A' *fortuna,* Magnorum *ductor* Achiuûm.

A' *neceßitudine,* Coniugis *infandum.*

A' *loco,* Prima *inter limina dextra.*

Tacitè *quoque, & quasi per definitionem pathos mouere solet: cùm res quæ miserationem mouet, non dilucidè dicitur, sed datur intelligi, ut cùm* Mezentius *dicit:*

*-*Nunc *altè uulnus adactum.*

Quid *enim aliud ex hoc intelligendum est, quàm hoc altum uulnus esse, amittere filium?* Et *rursus idem:*

Hæc *uia sola fuit, qua perdere posses.*

Sed *& hic scilicet accipiendũ est perire, esse amittere filiũ.*

Et *Iuturna cũ queritur, quòd adiuuare fratrẽ prohibeatur:*

Immortalis ego.

Quid *enim sequitur? non est immortalitas in luctu uiuere.* Hæc, *ut dixi, uim definitionis habent, & à poëta eleganter introducta sunt.*

Pathos à simili. CAP. V.

SVnt *& in arte rhetorica ad pathos mouendum etiam hi loci, qui dicuntur circa rem, & mouendis affectibus peropportuni sunt.* Ex *quibus primus est à simili.* Huius *species sunt tres, exemplum, parabola, imago:* Græci

παράδειγμα, παραβολή, εἰκών.

Pathos ab exemplo. *Ab exemplo, Vergilius:*

Si potuit manes accersere coniugis Orpheüs,
Threicia fretus cithara, fidibusq; canoris:
Si fratrem Pollux *alterna morte redemit.*
-Quid Thesea? magnum Quid memorem Alciden?
Antenor potuit medijs elapsus Achiuis &c.

Hæc enim omnia misericordiam mouent, quoniam indignum uidetur negari sibi, quod alijs indultum est. Deinde *uide unde auget inuidiam:*

Si potuit manes accersere coniugis Orpheüs.

Habes *causam disparem:manes illhic coniugis, hic patris: illhic accersere,hic uidere.*

Threicia fretus cithara,

*materiam Hic *misericordiam eius irrisit.*

Si fratrem Pollux *alterna morte redemit,*
It*q;, reditq; uiam toties.*

Hoc *iam à modo. Plus est enim sæpe ire,quàm semel.*

-Quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden?

Hic propter egregias personas non habuit, quod minueret,uel quod augeret:uerùm quod in illis elucebat,hoc sibi iactat cum ijs esse commune:

-Et mi genus ab Ioue *summo.*

Simile est & illud ad indignatione:

Quid enim (ait Iuno)
Pallásne exurere classem Argiuûm?

I*am hoc plus est,classem uictricem,quàm reliquias fugientium.*Deinde *causam minuit:*

Vnius ob noxam,& furias Aiacis Oilei.

Quàm minuit, ut noxam diceret, quod leuis culpæ nomen est:&

est: & unius, quod facilè poßit ignosci: & furentis, ut nec culpa sit, & alibi:

–Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm ualuit.

Vides easdem obseruationes, gentem & immanem. Deinde *aliud exemplum: –Concessit in aras.*

Ipse Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ.

Antiquam, ut plus humoris accederet ex uetustate. Deinde *in utroque causam minuit:*

Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente? Parabola uerò quoniam magis hoc poëtæ conuenit, sæpißimè pathos mouit: cùm aut miserabilem, aut iracundum uellet inducere. Miserabilem sic: *A parabola.*

Qualis populea mœrens philomela sub umbra.
–Qualis commotis excita sacris Thyas.
Qualem uirgineo demessum pollice florem.

Et aliæ plurimæ patheticæ parabolæ, in quibus miseratio est. Quid de ira?

Ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili,
Dum fremit ad caulas. &,
**Mugitus ueluti fugit cùm saucius aram Taurus.*

**Apud ipsum Vergilium, Mugitus, qualis fugit.*

Et alia plura similia qui quærit, inueniet. Et imago, quæ est à simili pars tertia, idonea est mouendis affectibus. Ea fit, cùm aut forma corporis absentis describitur, aut omnino quæ nulla est, fingitur. Vtrunque Vergilius eleganter fecit. Illud prius circa Ascanium: *Ab imagine.*

O' mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

Fingit uerò cùm dicit: –Quam fama secuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris.

Sed prior forma οἴκτον præstat, hæc δείνωσιν, id est, prior

misericordiam commouet, horrorem secunda. Sicut alibi:

Et scissa gaudens uadit Discordia *palla,*
Quam consanguineo sequitur Bellona *flagello.*

*fama *Et oĩa illa quæ de *forma dixit. Sed illud nimiũ patheticẽ:*

-Furor impius intus
Sæua sedens super arma, & centum uinctus ahenis
Post tergum nodis fremit horridus, ore cruento.

Pathos à maiori & minori. CAP. VI.

DIximus à simili, nunc dicamus à minore pathos à poëta positum. Nẽpe cùm aliquid proponitur, quod per se magnum sit, deinde minus esse ostenditur, quàm illud quod uolumus augeri, sine dubio infinita miseratio mouetur. ut est illud:

O felix una ante alias Priameïa *uirgo,*
Hostilem *ad tumulum,* Troiæ *sub mœnibus altis*
Iussa *mori.*

Primum quod ait felix, comparationem sui fecit: deinde posuit à loco, Hostilem *ad tumulum.* Et *à modo, quòd non minus acerbum est,* Iussa *mori. Sic ergo hæc accipienda sunt, quamuis hostilem ad tumulum, quamuis iussa mori, felicior tamen, quàm ego, quia sortitus non pertulit ullos. Simile est & illud:*

-O terq; , quaterq; beati.

Et quod de Pasiphaë *dicit:*

Prœtides implerunt falsis mugitibus agros.

Deinde, ut minus hoc esse monstraret:

At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus.

Quid illud? nónne uehementer patheticum est, à minore:

Nec uates Helenus, *cùm multa horrenda moneret,*
Hos mihi prædixit luctus: non dira Celæno.

Quid hic intelligimus, nisi omnia, quæ passus erat minora illis uisa, quàm patris mortem?

A maiore negauerunt quidam rem augeri posse. Sed eleganter hoc circa Didonem Vergilius *induxit:*

Non aliter, *quàm si immißis ruat hostibus omnis*
Carthago, aut antiqua Tyrus.

Dixit enim non minorem luctum fuisse ex unius morte, quàm si tota urbs, quod sine dubio esset maius, ruisset. Et Homerus *idem facit* : ὡς εἰ ἅπασα ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμήχοιτο κατ᾽ ἄκρης. *Est apud oratores & ille locus idoneus ad* pathos *mouendum, qui dicitur, præter spem,* Hunc Vergilius *frequenter exercuit:*

Nos *tua* progenies, *cæli quibus annuis arcem.*

Et *cætera,* & Dido:

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror potero. Aeneas de Euandro:
Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors & uota facit. Et illud: -Aduena nostri
(Quod nunquam ueriti sumus) ut possessor agelli
Diceret, hæc mea sunt, ueteres migrate coloni.

Inuenio tamen posse aliquem ex eo, quod iam sperauerit, mouere pathos, ut Euander:

Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus.

Oratores ὁμοιοπάθειαν *uocant, quoties de similitudine passionis pathos nascitur, ut apud Vergilium:* *A similitudine passionis.*

Fuit & tibi talis Anchises genitor. Et,
Patriæ strinxit pietatis imago. Et,
Subiit chari genitoris imago. Et Dido,
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam, hac demum uoluit consistere terra.

Ex sermone conuerso ad inanimata.

Est & ille locus ad permouendum pathos, in quo sermo dirigitur, uel ad inanimalia, uel ad muta, quo loco oratores frequenter utuntur. Vtrunque Vergilius benè pathetice tractauit, uel cùm ait Dido:

Dulces exuuiæ, dum fata, Deusq; sinebant.

Vel cùm Turnus.

Tuq; optima ferrum Terra tene.

Et idem alibi:

-Nunc ô nunquàm frustrata uocatus Hasta meos. &,
Rhebe diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus.

Ab addubitatione.

Facit apud oratores pathos etiam addubitatio, quam Græci ἀπόρησιν uocant. Est enim uel dolentis, uel irascentis dubitare, quid agas.

En quid ago? rursus'ne procos irrisa priores
Experiar? Et illud de Orpheo:
Quid faceret? quò se rapta bis coniuge ferret?

Et de Niso:

Quid faciat? qua ui iuuenum, quibus audeat armis
Eripere? Et Anna permouetur,
Quid primum deserta querar? comitem'ne sororẽ, &c.

Ab attestatione.

Et attestatio rei uisæ apud rhetores pathos mouet. Hoc Vergilius sic exequitur:

Ipse caput niuei fultum Pallantis & ora
Vt uidit, leuiq; patens in pectore uulnus. & illud,
Impleuitq; sinum sanguis. &,
-Moriensq; suo se in sanguine uersat, &,
Crudelis nati monstrantem uulnera cernit. &,
Ora uirûm tristi pendebant pallida tabo, &,
Voluitur Euryalus letho, pulchrosq; per artus
It cruor. &,

Vidi

Vidi egomet duo de numero cùm corpora nostro.

Facit hyperbole, id est, nimietas, pathos: per quam exprimitur uel ira, uel misericordia. Ira, ut cùm fortè dicimus: Millies ille perire debuerat, quod est apud Vergilium: *Per hyperbolen.*

Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.

Miseratio, cùm dicit:

Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum.

Nascitur præter hæc de nimietate uel amatorum, uel alterius generis Pathos.

Si mihi non hæc lux toto iam longior anno est.

Et illud seorsum:

–Maria ante exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. &,
–Non si tellurem effundat in undas.

Exclamatio, quæ apud Græcos ἐκφώνησις dicitur, mouet pathos. Hæc fit interdum ex persona poëtæ, nonnunquam ex ipsius quem inducit loquentem. Ex persona quidem poëtæ est: *Per exclamationem.*

Mantua uæ miseræ nimium uicina Cremonæ.
Infelix, utcunq; ferent ea fata nepotes.
Crimen amor uestrum. Et alia similia.

Ex persona uerò alterius:

–Dij capiti ipsius, generiq; reseruent. &,
–Dij talia Graijs
Instaurate, pio si pœnas ore reposco. &,
–Dij talem terris auertite pestem.

Contraria huic figuræ ἀποσιώπησις, quod est taciturnitas. Nam ut illhic aliqua exclamando dicimus, ita hîc aliqua tacendo subducimus, quæ tamen intelligere possit auditor. Hoc autem præcipuè irascentibus conuenit, ut Neptunus:

Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.
Et Mnestheus: *-Nec uincere certo.*
Quanquam ô. sed superent, quibus hoc Neptune dedisti.
Et Turnus:
Quanquam. ô si solitæ quicquam uirtutis adesset.
Et in Bucolicis:
Nouimus, & qui te transuersa tuentibus hirsis,
Et quo (sed faciles Nymphæ risere) sacello.
Sed & miseratio ex hac figura mota est à Sinone:
-Donec Calchante ministro.
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata reuoluo?
Nascitur pathos & de repetitione, quam Græci ἐπαναφορὰν *uocant, cùm sententiæ ab iisdem nominibus incipiunt.*
Hinc Vergilius:
-Eurydicen uox ipsa & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen anima fugiente uocabat,
Eurydicen toto referebant flumine ripæ. Et illud:
Te dulcis coniux, te solo in littore secum,
Te ueniente die, te decedente canebat. Et illud:
Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda,
Te liquidi fleuere lacus.
Ἐπιτίμησις, *quæ est obiurgatio, habet & ipsa pathos: id est, cùm obiecta iisdem uerbis refutamus:*
Aeneas ignarus abest, ignarus & absit.

Deesse huic libro finem iam antè monuimus.

MACR

MACROBII

AVRELII THEODOSII

Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber quintus.

Si non aliis, hoc certè præferendum esse Ciceroni Vergilium, quòd ille in uno tantùm, hic in omnibus dicendi generibus excelluerit, de quatuor generibus dicendi, deq; duplici stylo. CAP. I.

OST *hæc cùm paulisper* Eusebius *quieuisset, omnes inter se consono murmure,* Vergilium *non minus oratorem, quàm poëtam habendum pronuntiabant: in quo & tanta ornandi disciplina, & tam diligens obseruatio rhetoricæ artis ostenderetur.* Et Auienus: *Dicas mihi, inquit, uolo, doctorum optime, si concedimus (sicut necesse est) oratorem fuisse Vergilium: si quis nunc uelit orandi artem consequi, utrum magis* ex Vergilio, *an* ex Cicerone *proficiat?* Video quid agas, *inquit* Eusebius, *quid intendas, quò me trahere coneris: eò scilicet, quò minimè uolo, ad comparationem* Maronis *&* Tullij. *Verecundè enim interrogasti, uter eorum præstantior: quandoquidem necessariò is plurimum collaturus sit, qui ipse plurimũ præstat. Sed istam mihi necessitatẽ, altam, & profundã remittas uolo: quia nõ nostrũ, inter illos tantas componere lites: nec ausim in utrãuis partẽ talis sententiæ autor uideri.* Hoc *solùm audebo dixisse, quia facundia* Mantuani *multiplex & multiformis est, & dicẽdi genus omne complectitur.* Ecce *enim in* Cicerone *uestro unus eloquentiæ tenor est, ille abundans, & torrens, & copiosus.* Oratorũ *autem*

non ſimplex, nec una natura eſt: ſed hic fluit, & redundat: contrà, ille breuiter, & circunciſè dicere affectat: tenuis quidam, & ſiccus, & ſobrius amat quandam dicẽdi frugalitatem: alius pingui, & luculenta, & florida oratione laſciuit. In qua tanta omnium * diſsimulatione unus omnino inuenitur Vergilius, qui eloquentiam ex omni genere conflauerit. Reſpondit Auienus: Apertius uellem, me has diuerſitates ſub perſonarum exemplis doceres. Quatuor ſunt, inquit Euſebius, genera dicendi: Copioſum, in quo Cicero dominatur: breue, in quo Salluſtius regnat: ſiccum, quod Frontoni abſcribitur: pingue & floridum, in quo Plinius Secundus quondã, & nunc nullo ueterũ minor noſter Symmachus luxuriatur. Sed apud unum Maronẽ hæc quatuor genera reperies. Vis audire illum tanta breuitate dicentem, ut arctari magis & contrahi breuitas ipſa non poſsit?

*diſsimilitudine

Dicendi genera quatuor.

-Et campos ubi Troia fuit.

Ecce paucißimis uerbis maximam ciuitatem hauſit & abſorpſit: non reliquit illi nec ruinam. Vis hoc ipſum copioſißimè dicat?

*Apud Vergilium, & ineluctabile tempus.

Venit ſumma dies, & *ineluctabile fatum
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Tranſtulit: incenſa Danai dominantur in urbe.
O` patria, ô diuûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut poßit lacrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos.

Quis fons, quis torrens, quod mare tot fluctibus, quot hic uerbis inundauit? Cedò nunc ſiccũ illud genus elocutionis:

Turnus ut antè uolans tardum præceſſerat agmen,

Viginti

Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improuisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaq; tegit galea aurea rubra.

Hoc idem quo cultu, quàm florida oratione, cùm libuerit, proferetur?

Forte sacer Cybele Choreus, olimq; sacerdos
Insignis, longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro
Spicula torquebat Lycio Cortinia cornu,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

Sed hæc quidem inter se separata sunt. Vis autem uidere, quemadmodum hæc quatuor genera dicendi Vergilius ipse permiscea: & faciat unum quoddam ex omni diuersitate pulcherrimum temperamentum?

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis
Siue inde occultas uires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
Excoquitur uitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille uias & cæca relaxat
Spiramenta, nouas ueniat qua succus in herbas:
Seu durat magis: & uenas astringit hiantes,
Ne tenues pluuiæ, rapidi'ue potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ecce dicendi genus, quod nusquam alibi deprehendes, in quo nec præceps breuitas, nec infinita copia, nec ieiuna siccitas, nec lætitia pinguis.

Sunt præterea styli dicendi duo, dispari moralitate diuersi. Vnus est maturus & grauis: qualis Crasso aßignatur. *Styli dicendi duo.*

Hoc

Hoc Vergilius utitur, cùm Latinus præcepit Turno:

O' præstant animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere. Et reliqua.

Alter huic contrarius, ardens, & erectus, & infensus: quali est usus Antonius. Nec *hunc apud* Vergilium *frustra desideraueris.*

-Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.

Vidésne eloquentiam omni uarietate distinctam, quam quidem mihi uidetur Vergilius *non sine quodam præsagio, quo se omnium profectibus præparabat, de industria permiscuisse: idq; non mortali, sed diuino ingenio præuidisse: atque adeò non alium ducem secutus, quàm ipsam rerum omnium matrem naturam, hanc pertexuit uelut in musica concordiam dissonorum.* Quippe *si mundum ipsum diligenter inspicias, magnam similitudinem diuini illius, & huius poëtici operis inuenies.* Nam *qualiter eloquentia* Maronis *ad omnium mores integra est, nunc breuis, nunc copiosa, nunc sicca, nunc florida, nunc simul omnia, interdum lenis aut torrens: sic terra ipsa, hîc læta segetibus & pratis, ibi syluis & rupibus hispida, hîc sicca arenis, hîc irrigua fontibus, pars uasto aperitur mari.* Ignoscite, *nec nimium me uocetis, qui naturæ rerum* Vergilium *comparaui.* Intra *ipsum enim mihi uisum est, si dicerem decem rhethorum, qui* Apud *Athenas* Atticas *floruerunt, stylos inter se diuersos hunc unum permiscuisse.*

Quæ Vergilius traxerit à Græcis quodq; tota Aeneis effigiata sit ad exemplar Iliados atq; Odyssææ Homericæ.

CAPVT II.

TVnc Euangelus *irridenti similis:* Bene, *inquit, opifici* Deo

Deo à rure Mantuano poëtam comparas: quem Græcos rhetores, quorum fecisti mentionem, nec omnino legisse asseuerauerim. Vnde enim Veneto, rusticis parentibus nato, inter syluas & frutices educato, uel leuis Græcarum notitia literarum?

Et Eustathius: Caue, inquit, Euangele, Græcorum quenquam uel de summis autoribus tantam Græcæ doctrinæ hausisse copiam credas, quantam solertia Maronis uel assecuta est, uel in suo opere digessit. Nam præter philosophiæ & Astronomiæ amplam illam copiam, de qua suprà disseruimus, non parua sunt alia, quæ traxit à Græcis, & carmini suo, tanquam illhic nata, conseruit.

Et prætextatus: Oratus sis, inquit, Eustachi, ut hæc quoque communicata nobiscum uelis, quantum memoria repentè incitata suffecerit. Omnes prætextatum secuti ad disserendum Eustathium prouocauerunt. Ille sic incipit: Quæ Vergilius traxit à Græcis, dicturúmne me putatis ea, quæ uulgo nota sunt? quòd Theocritum sibi fecerit pastoralis operis autorẽ, ruralis Hesiodum: & quod in ipsis Georgicis, tempestatis serenitatisq; signa de Arati Phænomenis traxerit? uel quòd euersionem Troiæ, cum Sinone suo, & equo ligneo, cæterisq; omnibus, quæ librum secundum faciunt, à Pisandro pene ad uerbum transcripserit? qui inter Græcos poëtas eminet opere, quòd à nuptijs Iouis & Iunonis incipiens uniuersas historias quæ medijs omnibus seculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt in unam seriem coactas redegerit, & unum ex diuersis hiatibus temporum corpus effecerit? In quo opere inter historias cæteras interitus quoq; Troiæ in hũc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando, fabricatus est sibi Iliacæ urbis ruinam. Sed & hæc & talia ut pueris

decant

decantata prætereo.Iam uerò Aeneis ipsa, nónne ab Homero sibi mutuata est errorem primum ex Odyssea,deinde ex Iliade pugnas? quia operis ordinem necessariò rerum ordo mutauit:cùm apud Homerum prius Iliacum bellum gestum sit,deinde reuertenti de Troia error cõtigerit Vlyßi: apud Maronem uerò Aeneæ nauigatio bella,quæ postea in Italia sunt gesta, præcesserit. Rursus, Homerus in primo cùm uellet iniquum Græcis Apollinem facere,causam struxit de * Hinc *sacerdotis iniuria.* *Hic ut Troianis Iunonem faceret infestam,causarum sibi congeriem comparauit. Nec illud cum cura magna relaturus sum,licet (ut existimo)non omnibus obseruatum,quòd cùm primo uersu promisisset producturum sese de Troiæ litoribus Aeneam:*

–Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauinaq; uenit Littora:

Vbi ad ianuam narrandi uenit,Aeneæ classem nõ de Troia, sed de Sicilia producit:

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti.

Quod totum Homericis filis texuit.Ipse enim uitans in poëmate historicorum similitudinem, quibus lex est, incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem usque perducere: ipse poëtica disciplina, à rerum medio cœpit, & ad initium post reuersus est. Ergo Vlyßis errorem non incipit à Troiano litore describere : sed facit eum primò nauigantem de insula Calypsonis, & ex persona sua perducit ad Phæacas. Illhic in conuiuio Alcinoi regis narrat ipse quemadmodum de Trioa ad Calypsonem usq; peruenerit: post Phæacas rursus Vlyßis nauigationem usque ad Ithacam ex persona propria poëta describit. Quem secutus Maro, Aeneam de Sicilia producit, cuius nauigationem

nem describendo perducit ad Libyam. Illhic in conuiuio Didonis narrat ipse Aeneas usque ad Siciliam de Troia nauigationem suam: & addidit uno uersu, quod iam copiose poëta descripserat:

Hinc me digressum uestris Deus appulit oris.

Post Africam quoq; rursus poëta ex persona sua iter claßis usq; ad ipsam describit Italiam:

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter.

Quid quòd & omne opus Vergilianum, uelut de quodam Homerici operis speculo, formatum est? Nam & tempestas mira imitatione descripta est. Versus utriusq; qui uolet conferat. Vt Venus in Nausicaæ locum Alcinoi filiæ successit. Ipsa autem Dido refert speciem regis Alcinoi, conuiuium celebrantis. Scylla quoque & Charybdis, & Circe decenter attingitur: & pro Solis armentis, Strophades insulæ finguntur: At pro consultatione Inferorum, descensus ad eos cum comitatu sacerdotis inducitur. Ibi Palinurus Elpenori: sed & infesto Aiaci, infesta Dido: & Tiresiæ consilijs, Anchisæ monita respondent. Iam prælia Iliadis, & uulnerum non sine disciplinæ perfectione descriptio, & enumeratio auxiliorum duplex, & fabricatio armorum & ludicri certaminis uarietas, ictumq; inter reges, & ruptum fœdus, & speculatio nocturna, & legatio reportans à Diomede repulsam, Achillis exemplo: & super Pallante, ut Patroclo lamentatio, & altercatio: ut Achillis & Agamemnonis, ita Drancis & Turni (utrobiq; enim alter suũ, alter publicum commodum cogitabat:) pugna singularis Aeneæ atq; Turni, ut Achillis & Hectoris: & captiui Inferis destinati, ut illhic Patrocli, hic Pallantis:

-Sulmone creatos

Quatuor

Quatuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens
Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris.

Quid quòd pro Lycaone Homerico, qui inter fugientes deprehensus, non mirum si ad preces confugerat, nec tamẽ Achilles propter occisi Patrocli dolorem pepercit, simili conditione Magus in medio tumultu subornatus est?

*cõtenderat *Inde Mago procul infestam* cùm tenderet hastam.*

Et cũ ille genua amplectẽs uitam supplex petisset, respõdit:

—Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallente perempto.

Sed & insultatio Achillis in ipsum Lycaonem iam peremptum, in Tarquitium à Marone transfertur. Ille ait:

Ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν, οἵ σ' ὠτειλῆς
Αἷμ' ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες· οὐδέ σε μήτηρ
Ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται, ἀλλὰ Σκάμανδρος
Οἴσει δινήεις, εἴσω ἁλὸς εὐρέα κόλπον, &c.

*uester *At hic* noster: Isthic nunc metuende iace, & reliqua.*

De diuersis Vergilii locis ex Homero traductis.

CAPVT III.

ET si uultis me & ipsos proferre uersus ad uerbum penè translatos, licet omnes præsens memoria non suggerat, tamen qui se dederint obuios, annotabo.

Iliad. 4. Νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.

Totam rem quanto compendio lingua ditior explicauit? Vester, licet periodo usus, idem tamen dixit:

Adduxit longè, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis,
Læua aciem ferri, dextra neruoque papillam.

Odyss. 12. Ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων

Νηὸς

Νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἢ χλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.
_Nec iam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undiq; & undiq; pontus.
Πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη οὔρεϊ ἶσον Odyss.11.
Κυρτωθέν.
Curuata in montis faciem circunstetit unda.

Et de Tartaro ille ait:

Τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Iliad.8.
Bis patet in præceps tantum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Αὐτὸρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξέρον ἕντο. Iliad.1.et alibi.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi.
Ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεύς, Iliad.16.
Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατὴρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν.
Νηῶν μὲν οἱ ἀπώσασθαι πόλεμόν τε μάχην τε.
Δῶκε, σόον δ' ἀνένευσε μάχης ἐξαπονέεσθαι.
Audijt, & uoti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem uolucres dispersit in auras.
Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο, βίη τρώεσσιν ἀνάξει, Iliad.20.
Καὶ παῖδες παίδων τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Et alibi ille ait:

Καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ
Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. Odyss.5.

Hic de duobus unum fabricatus est.

Extemplò Aeneæ soluuntur frigore membra.
Πότνι' ἀθηναίη ἐρυσίπτολι δῖα θεάων Iliad.6.
Ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν
Πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.
Armipotens præses belli Tritonia uirgo,

Frange manu telum Phrygij prædonis: & ipsum
Pronum sterne solo, portisq; effunde sub ipsis.

Iliad. 4. Ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.
Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.

Ille de somno ait:

Odyss. 13. Καὶ τῷ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
Νήγρετος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.
Dulcis, & alta quies: placidæq; simillima morti.

Iliad. α. Ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι,
Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
Φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
Οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψεν,
Φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν,
Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται· ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.
Vt sceptrum hoc (dextra septum nam fortè gerebat)
Nunquàm fronde leui fundet uirgulta, neq; umbram,
Cum semel in syluis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitq; comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusq; dedit gestare Latinis.

Sed iam, si uidetur, à collatione uersuum translatorum facesso, ut nec uniformis narratio pariat ex satietate fastidiũ & sermo ad alia non minus præsenti causæ apta uertatur. Perge quæso, inquit Auienus, omnia quæ de Homero subtraxit, inuestigare. Quid enim suauius, quàm duos præcipuos uates audire idem loquentes? Quia cùm tria hæc ex æquo impoßibilia putentur, uel Ioui fulmen, uel Herculi clauam, uel uersum Homero subtrahere: quod etsi fieri posset, alium tamen nullũ deceret uel fulmẽ præter Iouem iacere,

iacere, uel certare præter Herculem *robore, uel canere quod cecinit* Homerus*: hic opportunè in opus suum, quæ prior uates dixerat transferendo fecit ut sua esse credantur.* Ergo *pro uoto omnium feceris, si cum hoc cœtu communicata uelis quæcunq; à uestro noster poëta mutuatus est.* Cedo *igitur,* Eustathius *ait,* Vergilianũ *uolumen: quia locos eius singulos inspiciens,* Homericorũ *uersuũ promptius admonebor.* Cumq; Symmachi *iussu famulus de bibliotheca petitũ librũ detulisset, temerè uoluit* Eustathius. Et *dum uersus, quos sors obtulisset, inspiceret,* Videte, *inquit, portum ad ciuitatem* Didonis *ex* Ithaca *migrantem:*

Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inq; sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc uastæ rupes, geminiq; minantur
In cœlum scopuli, quorum sub uertice latè
Aequora tuta silent: tum syluis scena coruscis
Desuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbra,
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, uiuoq; sedilia saxo,
Nympharum domus: hic fessas non uincula naues
Vlla tenent, unco non alligat ancora morsu.

Φόρκυνος δέ τις ἐστὶ λιμὴν ἁλίοιο γέροντος, *Odyss. 13.*
Ἐν δήμῳ Ἰθάκης, δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
Ἀκταὶ ἀπορρῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι,
Αἵτ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα
Ἔκτοθεν, ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
Αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη
Ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδὲς
Ἱερὸν νυμφάων, αἳ Νηϊάδες καλέονται.

Ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
Λάϊνοι, ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι,

De his, quæ in primo Aeneidos sunt ex Homero traducta. CAP. IIII.

ET cùm rogasset Auienus, ut non sparsim, sed ab initio per ordinem annotaret, ille manu retractis in calcem folijs, sic exorsus est:

Aeole, nanque tibi diuum pater, atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento.

Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε κρονίων
ὀδυσ. κ. Ἠμὲν παυέμεναι ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλῃσι.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:
Quarum quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo.

Ιλιαδ. ξ. Ἀλλ' ἴθ' ἐγὼ δέ κέ τοι χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
Δώσω ὀπυιέμεναι, καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν
Πασιθέην, ἧς αἰὲν ἱμείρεαι ἤματα πάντα

Tempestas Aeneæ Aeolo concitante cum allocutione ducis res suas conclamantis, de Vlyßis tempestate, & allocutione descripta est: in qua Aeoli locum Neptunus obtinuit. Versus quoniam utrobiq; multi sunt, non inserui: qui uolet legere, ex hoc uersu habebit exordium:

Hæc ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem.

Et apud Homerum de quinto Odysseæ:

Odyss. 5. Ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον.
Χερσὶ τρίαιναν ἑλών, πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
Παντοίων ἀνέμων.

Vt primum lux alma data est, exire, locosq;
Explorare nouos: quas uento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta uidet) hominésne, feræ'ne:
Quærere constituit, socijsq; exacta referre.

Ἐζόμε

Ἑζόμενος δ᾽ ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
Ὤμοι ἐγώ, τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω
Ἦ ῥ᾽ οἵ δ᾽ ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι.
Ἠὲ φιλόξεινοι καὶ σφιν νόος ἐστὶ θεουδής.
Ἀλλὰ γ᾽ ἐγὼν αὐτὸς πειρήσομαι, ἠδὲ ἴδωμαι.
Nulla tuarum audita mihi, neque uisa sororum:
O quàm te memorem uirgo: nanque haud tibi uultus
Mortalis, nec uox hominem sonat: ô dea certè:
An phœbi soror, an Nympharum sanguinis una.
Γουνοῦμαί σε ἄνασσα, θεός νύ τις, ἦ βροτός ἐσσι;
Εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε Διὸς κούρη μεγάλοιο
Εἶδός τε, μέγεθός τε, φυήν τ᾽ ἄγχιστα ἐΐσκω.
O dea si prima repetens ab origine pergam,
Et uacet annales nostrorum audire laborum:
Antè diem clauso componet Vesper olympo.
Πάσας δ᾽ οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ᾽ ὀνομήνω.
Ὅσσας ἡρώων ἀλόχους ἴδον, ἠδὲ θύγατρας
Πρὶν γάρ κεν καὶ νὺξ φθῖτ᾽ ἄμβροτος.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multum nebulæ circùm Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos neu quis contingere poßit,
Moliri'ue moram, aut ueniendi poscere causas.
Καὶ τότ᾽ Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλιν δ᾽ ἴμεν· ἀμφὶ δ᾽ Ἀθήνη
Πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ᾽ Ὀδυσσῆϊ,
Μήτις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
Κερτομέοι τ᾽ ἐπέεσσι, καὶ ἐξερέοιθ᾽ ὅτις εἴη.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiensq; Deas supereminet omneis.

Odyß. 6.
In antiquo codice citantur uersus ex ὀδυσ. κ.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τρίτον ἦμαρ ἐϋπλόκαμος τέλεσ᾽ ἠώς, δὴ τότ᾽ ἐγὼν ἐμὸν ἔγχος ἑλὼν καὶ φάσγανον ὀξὺ. Καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περιωπὴν, εἴπως ἔργα ἴδοιμι βροτῶν ἐνοπήν τε πυθοίμην.
Odyß. 6.

Odyß. 11.
Hoc quoque loco citantur in antiquo codice uersus ex ὀδυσ. γ.
τίς κεν ἐκεῖνα. πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων. οὐδ᾽ εἰ πεντάετές γε καὶ ἑξάετες παραμίμνων. ἐξερέοις ὅσα κεῖθι πάθον κακὰ διοὶ ἀχαιοί.
Odyß. 7.

Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat.

Odyss. 6. Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα
Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον
Τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείης ἐλάφοισι,
Τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο
Ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ,
Πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,
Ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.

Restitit Aeneas, claraq; in luce refulsit,
Os humerosq; Deo similis: nanque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenq; iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus: ut ubi flauo
Argentum, Pariusue lapis circundatur auro.

Τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
Οδυσ. ζ. Et hoc loco citantur in antiquo uersus his quidem similes sed ex ὀδυσ. ψ. Μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα. κὰδ δὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας,
Ὡς δ' ὅτε τίς χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνήρ.
Ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
Τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει.
Ὣς ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

—Coram quem quæritis, adsum
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.

ὀδυσ. 9. Ἔνδον μὲν δὴ ὅ δ' αὐτὸς ἐγὼ κακὰ πολλὰ μογήσας
Ἤλυθον εἰκοστῷ ἔτει ἐς πατρίδα γαῖαν.

Quæ in secundo Aeneidos traducta sint ab Homero. CAP. V.

Conticuere omnes, intentiq; ora tenebant.
ἰλιαδ. 1. Ὣς ἔφαθ', οἳ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.

Infand

Infandum regina iubes renouare dolorem:
Troianas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai. ὀδυσσ. ι.
Σοὶ δ᾽ ἐμὰ κήδεα θυμὸς ἐπετράπετο στονόεντα
Εἴρεσθ᾽ ὄφρ᾽ ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στοναχίζω. In ant. hoc loco
Pars stupet innuptæ donum exitiale Mineruæ, sunt positi uer-
Et molem mirantur equi: primusq; Thymœtes sus ex ὀδυσσ. κ.
Duci intra muros hortatur, & arce locari: ἀργαλέον βασί
Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant. λεια διηνεκέως
At Capys, & quorum melior sententia menti, ἀγορεῦσαι κή-
Aut pelago Danaûm insidias, suspectaq; dona δε᾽ ἐπεί μοι πολ
Præcipitare iubent, subiectisq; urere flammis: λὰ δόσαν θεοὶ
Aut terebrare cauas uteri, & tentare latebras. οὐρανίωνες.
Scinditur incertum studia in contraria uulgus.
Ὡς ὁ μὲν εἱστήκει, τοὶ δ᾽ ἄκριτα πόλλ᾽ ἀγόρευον ὀδυσσ. θ.
Ἥμενοι ἀμφ᾽ αὐτὸν τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή.
Ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ.
Ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ᾽ ἄκρης.
Ἢ ἐάαν μέγ᾽ ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι.
Vertitur intereà cœlum, & ruit Oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramq;, polumq;.
Ἐν δ᾽ ἔπεσ᾽ ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο Ἰλιάδ. θ.
Ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.
Hei mihi, qualis erat: quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppibus ignes.
Ὢ πόποι ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι Ἰλιάδ. χ.
Ἕκτωρ, ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.
-Iuuenisq; Chorebus
Mydonides: illis qui ad Troiam fortè diebus
Venerat insano Cassandræ incensus amore:

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusq; ferebat.

ἰλιαδ. ν. Πέφνε γὰρ ὀθρυονῆα Καβησόθεν ἔνδον ἐόντα,
Ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει
Ἤτεε δὲ Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην
Κασσάνδρην ἀνάεδνον, ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον.
Ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας Ἀχαιῶν.

Sic animis iuuenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba uentris
Exegit cæcos rabies, catuliq; relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus, haud dubiam in mortem: mediæq; tenemus
Vrbis iter, nox atra caua circumuolat umbra.

ἰλιαδ. κ. Βὰν ῥίμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν
Ἀμφόνον, ἂν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα.

Inuenio & hoc loco citari uersus 8. ex ἰλ. μ. quorũ primus est, βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος ὅς ἐπὶ δηρὸν ἐπιδευὴς κρειῶν.

Improuisam aspris ueluti, qui sentibus anguem
Pressit humi nitens: trepidusq; repente refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secus Androgeus, uisu tremefactus, abibat.

Ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
Οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα

ἰλιαδ. γ. Ἂψ τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τέ μιν εἷλε παρειάς.
Ὣς αὖθις καθ' ὅμιλον ἔδυ τρώων ἀγερώχων
Δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής.

Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum, quem bruma tegebat,
Nunc positis nouus exuuijs, nitidusq; iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.

ἰλιαδ. κ. Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι
Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ' ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνός
Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ

Ὡς Ἕκτορ ἄσβεστον. ἔχων μένος ἐκ ἀνεχώρει.
Non sic aggeribus ruptis, cùm spumeus amnis
Exijt, oppositasq; euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo: camposq; per omnes
Cum stabulis armenta trahit.
Ὡσδ᾽ ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
Χειμάῤῥους κατ᾽ ὄρεσφιν ὀπαζόμενος διὸς ὄμβρῳ,
Πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
Εἰσφέρεται, πολλὸν δὲ τ᾽ ἀφύσγετον εἰς ἅλα βάλλει.
Ter conatus ibi, collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago:
Par leuibus uentis, uolucriq; simillima somno.
Τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει. Ὀδυσ. λ.
Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ
Ἔπτατο.

Tertius & quartus Aeneidos, quæ habeant ab Homero sumpta. CAP. VI.

Alia tempestas Aeneæ hîc, & illic Vlyßis, numerosis ambæ uersibus. Sed hæc incipiunt ita:
Postquàm altum tenuere rates, nec iam amplius ullæ
Apparent terræ. Ille ait:
Ἀλλ᾽ ὅτε κρήτην μὲν ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη Ὀδυσ. μ.
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ᾽ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
Νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ᾽ αὐτῆς.
Accipe & hæc, manuum tibi, quæ monumenta mearum
Sint puer.
Δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι Odyß. 15.
Μνῆμ᾽ Ἑλένης χειρῶν.
Tendunt uela Noti: fugimus spumantibus undis,
Quà cursum uentusq; gubernatorq; uocabant.

Odyß. 11. Ἡμεῖς δ' ὅπλα ἕκαστα πονησάμενοι κατὰ νῆα
Ἥμεθα, τὴν δ' ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἴθυνεν.
Dextrum Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obsidet: atq; imo Barathri ter gurgite uastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sydera uerberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris
Ora exertantem, & naues in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circunflectere cursus:
Quàm semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.

Homerus de Charybdi & de Scylla.

Odyß. 12. Ἔνθεν μὲν γὰρ Σκύλλ', ἑτέρωθι δὲ δῖα Χάρυβδις
Δεινὸν ἀνερροίβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ.
Ἤ τοι ὅτ' ἐξεμέσειε λέβης ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ,
Πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη, ὑψόσε δ' ἄχνη
Ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν
Ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
Πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη, ἀμφὶ δὲ πέτρη
Δεινὸν ἐβεβρύχει, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
Ψάμμῳ κυανέῃ. *Homerus de Scylla.*
Ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα
Τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλλῆς
Γίνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν, οὐδέκε τίς μιν
Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
Τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι.
Ἕξ δέ τε οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ

Σμερδαλέη κεφαλή. ἐν ᾗ τρίστοιχοι ὀδόντες
Πυκνοὶ καὶ θαμέες πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
Μέσση μέντε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν
Ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
Αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
Δελφῖνας τε κύνας τε, καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλησι
Κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.
O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.
Κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες,
Ὀφθαλμῶντε βολαί, κεφαλήτ', ἐφύπερθέ τε χαῖται.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedêre:
Ter spumam elisam, & rorantia uidimus astra.
Τῶ δ' ὑπὸ δῖα χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ Odyss. 4ω.
Τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ
—Qualis coniecta cerua sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitq; uolatile ferrum
Nescius: illa fuga syluas, saltusq; peragrat
Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.
Ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον ὅντ' ἔβαλ' ἀνὴρ Iliad. λ.
Ἰῷ ἀπὸ νευρῆς· τὸν μὲν τ' ἤλυξε πόδεσσι
Φεύγων ὄφρ' αἷμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρει.
Dixerat: ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis siue æquora supra,
Seu terram rapido pariter cum flamine portant.
Tum uirgam capit: hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit.
Dat somnos, adimitq;, & lumina morte resignat.
Illa fretus agit uentos, & turbida tranat Nubila.

Ἰλιάδ. 14. & alibi.

Ὣς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος ἀργειφόντης.
Αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
Ἀμβρόσια, χρύσεια, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν,
Ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο,
Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει
Ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.
Τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων, πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης.

Iliad. 12. In antiquo codice citantur uersus ex Ἰλιάδ. ρ. οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ καλὸν τηλεθάον, τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσι παντοίων ἀνέμων, καὶ τε βρύει ἄνθεϊ λευκῷ. ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ βόθρου τ' ἐξέτρεψε καὶ ἐξετάνυσε ἐπὶ γαίῃ.

Ac ueluti annosam ualido cùm robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes.
Ipsa hæret scopulis, & quantum uertice ad auras
Aethereas, tantum radice in tartara tendit.
Ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι
Αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα
Ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.
Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Titoni croceum linquens Aurora cubile.
Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
Ὤρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι
Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος, ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

Quæ in quinto & sexto libris Vergilius ab Homero sit mutuatus. CAP. VII.

VT Pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique cœlum:
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememq; ferens: & inhorruit unda tenebris.
Ἀλλ' ὅτε δὴ *τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων,
Vinaq; fundebat pateris, animamq; uocabat

*κρήτην μὲν

Anchisæ

Anchisæ magni, manesq; Acheronte remissos.

Οἶνον ἀφυσσόμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν Iliad.23.
Ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

Leuibus huic hamis consertam, auroq; trilicem
Loricam: quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto.

Δώσω οἱ θώρηκα τὸν ἀστεροπαῖον ἀπηῦρον Iliad.23.
Χάλκεον, ᾧ περὶ χεῦμα φαεινοῦ κασσιτέροιο
Ἀμφιδεδίνηται.

Et cursorum certamen utrobique simile. Et quia uersibus est apud utrunque numerosis, locum loco similem lector inueniet. Initia hæc sunt:

Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoq; repente.

Στὰν δὲ μεταστοιχεί. σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεύς. ἰλιαδ. ψ.

Pugilum certamen hunc incipit:

Constitit in digitos extemplò arrectus uterque.

Apud illum:

Ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἅμ' ἄμφω Iliad.23.
Σύν ῥ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν.

Si uelis comparare certantes sagittis, inuenies hæc utriusque principia:

Protinus Aeneas celeri certare sagitta.

Αὐτὰρ ὁ τοξευτῇσι τίθει ἰόεντα σίδηρον, Iliad.23.
Καδδ' ἐτίθει, δέκα μὲν πελέκεις, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα.

Capita locorum ubi longa narratio est, dixisse sufficiet, ut quid unde natum sit, lector inueniat.

Dixerat: & tenues fugit, ceu fumus, in auras.

Ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς Iliad.23.
Ὤχετο τετριγυῖα.

Aeneas, quò deinde ruis, quò proripis? inquit:
Quem fugis? aut quis te à nostris complexibus arcet?

Ter

Ter conatus erat collo dare brachia circùm.
Ter frustra compressa manus effugit imago.

Odyss. 11. Τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει,
Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ ἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ
Ἔπτατο.

Sepultura Palinuri formata est de Patrocli sepultura.
Hæc incipit:
Principio pinguem tædis & robore secto.
Ille ait:

Iliad. 23. Οἳ δ' ἴσαν ὑλοτόμους πελέκεας μετὰ
Χερσὶν ἔχοντες. Et alibi:

Iliad. 23. Κηδεμόνες δὲ παρ' αὖθι μένον καὶ νήεον ὕλην.
& alibi. Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.

Ipsa uerò utriusque tumuli insignia, quàm paria?
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imposuit: suaq; arma uiro, remumq;, tubamq;
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per secula nomen.

Odyss. 12. Αὐτὰρ ἐπεὶ νέκρος τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ
Τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
Πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Tum consanguineus Leti sopor.

Iliad. 14. Ἔνθ' ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο.

Quod te per cœli iucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iüli:
Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusq; require Velinos.

Odyss. 11. Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι οὐ παρεόντων
In ant. totus iste expositus erat. Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
Μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον, ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν

Νοσφι

Νοσφισθεὶς, μήτι τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι.
Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν ἅσσά μοι ἐστὶν
Σῆμα τ᾽ ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης.
Necnon & Tityon terræ* omnipotentis alumnum *omnipotentis
Cernere erat. per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroq; immanis uultur adunco
Immortale iecur tundens, fœcundaq; pœnis
Viscera, rimaturq; epulis, habitatq; sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Καὶ Τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέος υἱὸν Odyss. 11.
Κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὁ δ᾽ ἐπ᾽ ἐννέα κεῖτο πέλεθρα.
Γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον
Δέρτρον ἔσω δύνοντες, ὁ δ᾽ οὐκ ἀπαμύνετο χερσί.
Λητὼ γὰρ εἵλκυσε Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.
Πυθώδ᾽ ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.
Non mihi si linguæ centum sint, oraq; centum,
Ferrea uox: omneis scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina* possem. *possim.
Πληθὺν δ᾽ οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ᾽ ὀνομήνω, Iliad. 2.
Οὐδ᾽, εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ᾽ εἶεν
Φωνὴ δ᾽ ἄρρηκτος χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

In septimo & Octauo, qui uersus sunt ab Homero sumpti. CAP. VIII.

Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
Setigeriq; sues, atq; in præsepibus ursi
Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum,
Quos hominum ex facie Dea sæua potentibus herbis
Induerat Circe in uultus ac terga ferarum.
Εὗρον δ᾽ ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα Κίρκης, Odyss. 10.
Ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ,

Ἀμφὶ

Ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἠδὲ λέοντες,
Τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cuius egenteis
Littus ad Auſonium tot per uada cærula uexit?
Siue errore uiæ, ſeu tempeſtatibus acti,
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto.
Odyſ.3. & alibi. Ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστὲ, πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα,
Ἤ τί κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε,
Οἷά τε ληϊστῆρες ὑπὲρ ἅλα τοὶ γ' ἀλόωνται
Ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες;
Cùm ſeſe à paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: ſonat amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Iliad.2. Τῶν δ' ὥς τ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ,
Χηνῶν, ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
Ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμενα πτερύγεσσι,
Κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.
Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celereis nec tingeret æquore plantas.
Iliad.20. Αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
Ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπῶν θέον οὐδὲ κατέκλων.
Ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης
Ἄκρον ἐπὶ, ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.
Veſcitur Aeneas ſimul, & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & luſtralibus extis.
Iliad.7. Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνων
Ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενέϊ κρονίωνι.
Νώτοισι δ' αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν.

Poſtq

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Euandrus ait.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο
Τοῖς ὁ γέρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῆτιν.

Iliad.9.

Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini uolucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaq; inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat uincula plantis:
Tum lateri atq; humeris Tegeæum subligat ensem.
Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumq; canes comitantur herilem.
Ἕζετο δ' ὀρθωθεὶς, μαλακὸν δ' ἔιδυνε χιτῶνα
Καλὸν, νηγάτεον, περὶ δ' αὖ μέγα βάλλετο φᾶρος
Ποσσὶ δ' ὑπαὶ λιπαροῖσιν ἐδήκατο καλὰ πέδιλα.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
Βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ἀγορὴν, παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος
Οὐκ οἶος, ἅμα τῷ γε δύω κύνες ἀργοὶ ἕποντο.

Iliad.2.

Pro his sunt in ant. codice uersus ex ὀδυσ. β. ὄρνυτ' ἄρ' ἐξ εὐνῆφιν ὀδυσσῆος φίλος υἱὸς *&c.*

O mihi præteritos referat si Iuppiter annos,
Qualis eram, cùm primam aciem Præneste sub ipsa
Straui, scutorumq; incendi uictor aceruos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi,
Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma mouenda:
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omneis
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,
Ὡς ὁπότ' ἠλείοισι καὶ ἡμῖν νεῖκος ἐτύχθη,
Ἀμφὶ βοηλασίην, ὅτ' ἐγὼ κτάνον Ἰτυμονῆα,
Ἐσθλὸν ὑπειροχίδην. ὃς ἐν ἤλιδι ναιετάασκεν,
Ῥύσι' ἐλαυνόμενος. ὃ δ' ἀμύνων ᾗσι βόεσσι.

Iliad 11.

Pro his uersibus est in ant. expositus locus ex ἰλιάδ. κ. *Cuius initium:* αἲ γὰρ ζεῦ τε πάτερ καὶ ἀθηναίη, καὶ ἄπολλον ἡβῷμι ὡς ὅτε, *&c.*

Ἔβλητ᾽ ἐν πρώτοισιν ἐμῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι,
Κὰδ δ᾽ ἔπεσεν.

Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasq; resoluit.

Iliad.22. Οἷος δ᾽ ἀστὴρ εἶσι μετ᾽ ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ
Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.

En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes nate superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit.
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.

Iliad.18. Αὐτὰρ ἐπειδὴ τεῦξε σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
Τεῦξ᾽ ἄρα οἱ θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς,
Τεῦξε δέ οἱ κόρυθα βριαρὴν κροτάφοις ἀραρυῖαν
Καλὴν, δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε,
Τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο,
Αὐτὰρ ἐπεὶ πάνθ᾽ ὅπλα κάμε κλυτὸς ἀμφιγυήεις
Μητρὸς Ἀχιλλῆος θῆκε προπάροιθεν ἀείρας.

Ille Deæ donis, & tanto lætus honore
*atqui *Expleri nequit: * atq; oculos per singula uoluit:*
Miraturq;, interq; manus & brachia uersat.

Iliad.19. Τέρπετο δ᾽ ἐν χείρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα,
Αὐτὰρ ἐπεὶ φρεσὶν ᾗσιν ἐτάρπετο δαίδαλα λεύσσων.

Nono libro quæ insint, sumpta ab Homero.

CAPVT IX.

IRi decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras?

Ἶρι θεά, τίς τ᾽ ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκε;

-Nec solos tangit Atridas Iste dolor.

Iliad.13. Τί δὲ λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ᾽ ἀγείρας

Ἀτρείδης

Ἀτρείδης; ἢ οὐχ Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο;
Ἦ μοῦνοι φιλέουσι ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Iliad. 9.
Ἀτρεῖδαι;
Sed uos ô lecti ferro quis scindere uallum
Apparat, & mecum inuadit trepidantia castra?
Ὄρνυσθ' ἱππόδαμοι Τρῶες ῥήγνυσθε δὲ τεῖχος Iliad. 10.
Ἀργείων καὶ νηυσὶν ἐνίετε θεσπιδαὲς πῦρ.
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate uiri, & pugnam sperate parati.
Νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα. Iliad. 19. & alibi.
Sic ait illacrymans humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem *uagina aptarat eburna. * uaginæ aptarat eburnæ
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisq; leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.
Τυδείδῃ μὲν δῶκε Μενεπτόλεμος θρασυμήδης. Iliad. 10.
Φάσγανον ἄμφηκες, τὸ δ' ἑὸν παρὰ νηυσὶ λέλειπτο,
Καὶ σάκος, ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
Ταυρείην, ἄφαλόν τε, καὶ ἄλοφον. ἥ τε καταῖτυξ
Κέκληται, ῥύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰζηῶν.
Μηριόνης δ' Ὀδυσῆι δίδου βιὸν, ἠδὲ φαρέτρην
Καὶ ξίφος.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas, iuuenumq; senumq;
Prosequitur uotis: necnon & pulcher Iülus.
Τὼ δ' ἐπεὶ οὖν ὅπλοισιν ἐνὶ δεινοῖσιν ἐδύτην, Iliad. 10.
Βάν ῥ' ἰέναι, λιπέτην δὲ κατ' αὐτόθι πάντας ἀρίστους.
Egreßi superant fossas, noctisq; per umbram
Castra inimica petunt: multis tamen antè futuri
Exitio, paßim somno uinoq; per herbam
Corpora fusa uident, arrectos littore currus.

Inter lora rotasq́; uiros, simul arma iacère,
Vina simul prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale audendum dextra, nunc ipsa uocat res.
Hac iter est, tu ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longè.
Hæc ego uasta dabo, & recto te limite ducam.

Iliad. 10. Τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα
Αἶψα δ' ἐπὶ Θρηκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες.
Οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδδηκότες. ἔντεα δέ σφιν
Καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο, εὖ κατὰ κόσμον
Τριςοίχοι, παρὰ δέ σφιν ἑκάςῳ δίζυγες ἵπποι.

Et paulò pòst:

Ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
Τὸν δ' Ὀδυσσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδεϊ δεῖξεν.
Οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗ τοί δέ τοι ἵπποι.
Οὓς νῶϊν πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
Iliad. z. Ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος, οὐδέ τι σε χρὴ
Ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν, ἀλλὰ λῦ' ἵππους,
Ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσι δέ μοι ἵπποι.
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.
Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Iliad. 11. Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
Ὤρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέρει ἠδὲ βροτοῖσι.

Mater Euriali ad dirum nuntium, ut excussos de manibus radios, & pensa demitteret, ut per muros & uirorum agmina ululans, & coma scissa decurreret, ut effunderet dolorem in lamentationum querelas, totum de Andromacha sumpsit lamentante mortem mariti.

Interea pauidam uolitans pennata per urbem

Nuntia

Nuntia fama ruit, matrisq; allabitur aures
Euryali. at subitus miseræ calor ossa reliquit,
Excußi manibus radij, reuolutaq; pensa:
Euolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit: non illa uirûm, non illa pericli
Telorumq; memor: cœlum dehinc questubus implet.
Hunccine te Euriale aspicio? túne illa senectæ
Sera meæ requies, potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?
Ὣς φαμένη, μεγάροιο διέσσυτο μαινάδι ἴση
Παλλομένη κραδίην. ἅμα δ᾽ ἀμφίπολοι κίον αὐτῇ. *Iliad. 22.*
Αὐτὰρ ἐπεὶ πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ἷξεν ὅμιλον,
Ἔστη παπτήνασ᾽ ἐπὶ τείχει. τὸν δ᾽ ἐνόησεν.
Ἑλκόμενον πρόσθεν πόλιος.
Ὀ uerè Phrygiæ, neque enim Phryges.
Ὤ μοι ἀπειλητῆρες ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτι ἀχαιοί.
Quos alios muros, quæ iam ultrà mœnia habetis?
Vnus homo & uestris, ô ciues, undiq; septus
Aggeribus tantas strages impune per urbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, ueterumq; Deorum,
Et magni Aeneæ segnes miseretq; pudetq;?

Pro hoc ille citatur in antiq. uersus ὦ πέπονες κακ᾽ ἐλέγχ᾽ ἀχαιΐδες οὐκέτ᾽ ἀχαιοί, ἰλιάδ. β. Aeneid. 9.

Ἦ ἔτινας φαμὲν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω, *Iliad. θ.*
Ἦ ἔτι τεῖχος ἄρειον ὅ κ᾽ ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι,
Οὐ μέν τις σχεδόν ἐστι πόλις πύργοις ἀραρυῖα
Ἧ κ᾽ ἀπαμυναίμεσθ᾽ ἑτεραλκέα δῆμον ἔχοντες
Ἀλλὰ γὰρ ἐν τρώων πεδίῳ. &c.

Quæ in reliquis libris mutuatus sit ab Homero Vergilius.

CAPVT X.

TEla manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntq; Notos clamore secundo.
Iliad. 3. Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὣς
Ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρὸ,
Αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον, καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
Κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' ὀκεανοῖο ῥοάων.
Ardet apex capiti, cristisq; à uertice flamma
Funditur, & uastos umbo uomit aureus ignes.
Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent aut Syrius ardor:
Ille sitim morbosq; ferens mortalibus ægris,
Nascitur, & læuo contristat lumine cœlum.
Δαῖέ οἱ ἐκ κορυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάμαλον πῦρ
Iliad. 5. Ἀστέρ' ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅς τε μάλιστα
Λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος ὠκεανοῖο.
Τοῖόν οἱ πῦρ δαῖεν ἀπὸ κρατός τε καὶ ὤμων
Παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο.
Iliad. 22. Ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρέζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
Φαίνονται, πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ,
Ὅντε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν,
Λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστὶ, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
Καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν,
Stat sua cuique dies: breue, & irreparabile tempus
Omnibus est uitæ.
Iliad. 6. Μοῖραν δ' οὔ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν
Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
Αἰνότατε Κρονίδη ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες
Iliad. π. Ἄνδρα θνητὸν ἐόντα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ,
Ἂψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηχέος ἐξαναλῦσαι;

Fata uocant, metasq; dati peruenit ad æui.
Ἧτον δ᾽ ἄγε μοῖρα κακὴ, θανάτοιο τέλος ἦ. *Iliad.13.*
Per patrios manes, & spes surgentis Iüli
Te precor, hanc animam serues natoq; patriq;.
Est domus alta, iacent penitus defossa talenta
Cælati argenti, sunt auri pondera facti
Infectiq; mihi: non hîc uictoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat, Aeneas contrà cui talia reddit:
Argenti atq; auri memoras quæ multa talenta,
Natis parce tuis, belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.
Sic fatus galeam læua tenet, atq; reflexa
Ceruice orantis, capulo tenus abdidit ensem.
Ζώγρει ἀτρέος υἱέ, σὺ δ᾽ ἄξια δέξαι ἄποινα, *Iliad 6.*
Πολλὰ δ᾽ ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κεῖται, *Pro his sunt in ant. multo plures uersus ex ἰλιάδ. λ. de filijs Antimachi.*
Χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρος.
Τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι᾽ ἄποινα.
Εἴκεν ἐμὲ ζωὸν πεπύθοιτ᾽ ἐπὶ νηυσὶν ἀχαιῶν.
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans, **arrecta,*
(Suadet enim uesana fames) si fortè fugacem *Iliad.3.*
Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum: *In antiq. totus locus expositus est additis & alijs ex ἰλιάδ. μ. βῆ ῥ᾽ ἴμεν ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος. quos & paulò antè citari indicauimus.*
Gaudet hians immane, comasq; * arrexit, & hæret
Visceribus super incumbens, lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Ὥς τε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας
Εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν, ἢ ἄγριον αἶγα.
Πεινάων.
Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma. *Iliad.23.*

Δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δ' τεύχεα φωτῶν
Δάκρυσι.

Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Iamq; adeo rutilum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, surasq; incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, lateriq; accinxerat ensem,
Fulgebatq; alta decurrens aureus arce.

Iliad. 19. & alibi. Κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμησιν ἔθηκε
Καλὰς, ἀργυρέοισιν ἐπὶ σφυρίοις ἀραρυίας,
Δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνεν

Citantur in antiq. uersus ex Ιλιαδ. π. de Patroclo. Ἀμφὶ δ' ἄρ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
Εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.

Purpureus ueluti cùm flos succisus aratro,
Languescit moriens: lassoq; papauere collo
Demisêre caput, pluuia cùm fortè grauantur.

Iliad. 8. Μήκων δ' ὡς, ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥτ' ἐνὶ κήπῳ
Καρπῷ βριθομένη, νοτίησί τε εἰαρινῇσιν,
Ὣς ἑτέρως ἤμυσε κάρη πήληκι βαρυνθέν.

Quos locos ita transtulerit Vergilius, ut Homero uideatur superior. CAP. XI.

ET hæc quidem iudicio legentium relinquenda sunt: ut ipsi æstiment, quid debeant de utriusque collatione sentire. Si tamen me consulas, non negabo, nonnunquam Vergilium in transferendo densius excoluisse, ut in hoc loco:

Qualis apes æstate noua per florea rura
Exercet sub sole labor: cùm gentis adultos
Educunt fœtus: aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt uenientum, aut agmine facto

Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.
Feruet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων Iliad. 2.
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων
Βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν.
Αἱ μέν, τε ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ, τε ἔνθα.

Vides descriptas apes à Vergilio opifices, ab Homero uagas? Alter discursum, & solam uolatus uarietatē: alter exprimit natiuæ artis officium. In his quoq; uersibus Maro extitit locupletior interpres.

O' socij (neq; enim ignari sumus antè malorum)
O' passi grauiora: dabit Deus his quoq; finem:
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonanteis
Accestis scopulos: uos & Cyclopea saxa
Experti, reuocate animos, mœstumq; timorem
Mittite, forsan & hæc olim meminisse iuuabit.
Per uarios casus, & reliqua.

Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πω τι κακῶν ἀδαήμονες εἰμὲν, Odyss. 10.
Οὐ μὲν δή τὸ δὲ μεῖζον ἔπει κακὸν, ἢ ὅτε
Κύκλωψ
Εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι.
Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῆτε νόῳτε
Ἐκφύγομεν, καὶ που τῶν δὲ μνήσεσθαι ὀΐω.

Vlysses ad socios unam commemorauit ærumnam. Hic ad sperandam præsentis mali absolutionem, gemini casus hortatur euentu. Deinde ille obscurius dixit, καὶ που τῶν δὲ μνήσεσθαι ὀΐω, hic apertius, Forsan & hæc olim meminisse iuuabit. Sed & hoc quod noster adiecit, solatij fortioris est. Suos enim non tantum exemplo euadendi, sed & spe futuræ felicitatis animauit: per hos labores non solùm sedes quietas, sed & regna promittens.

Hos quoq; uersus inspicere libet:

Ac ueluti summis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro accisam, crebrisq; bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim: illa usq; minatur,
*mutat Et tremefacta comam concusso uertice * mutat:
Vulneribus donec paulatim euicta supremum
Congemuit, traxitq; iugis auulsa ruinam.

Iliad. Λ. Ὁ δ᾽ ἐν κονίῃσι χαμαὶ πέσεν αἴγειρος ὥς
Ἥ ῥά τ᾽ ἐν εἱαμενῇ ἕλεος μεγάλοιο πεφύκει
Λείη, ἀτάρ τε οἱ ὄζοι ἐπ᾽ ἀκροτάτῃ πεφύασιν
Τὴν μέν θ᾽ ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
Ἐξέταμ᾽, ὄφρα ἴτυν κάμψῃ περικαλλέϊ δίφρῳ
Ἡ μέν τ᾽ ἀζομένη κεῖται ποταμοῖο παρ᾽ ὄχθας.

Citantur in antiqu. hoc loco uersus ex Iliad. υ. de Asio, qui sunt & in π. de Sarpedone.

Magno cultu uester difficultatem abscindendæ arboreæ molis expreßit, uerùm nullo negotio Homerica arbor abscinditur.

Haud segnis strato surgit Palinurus: & omnes
Explorat uentos, atq; auribus aëra captat:
Sydera cuncta notat, tacito labentia cœlo,
Arcturum, Pleiadasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Armatumq; auro circumspicit Oriona.

Odyß. 5. Αὐτὰρ ὁ, πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
Ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισι ἔπιπτε,
Πληϊάδας τ᾽ ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
Ἄρκτον θ᾽ ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
Ἥτ᾽ αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ᾽ ὠρίωνα δοκεύει.
Οἴη δ᾽ ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

Gubernator qui explorat cœlũ, crebrò reflectere ceruicem debet captando de diuersis cœli regionibus securitatem sereni. Hoc mirè, & uelut coloribus Maro pinxit. Nam quia Arcturus iuxta Septẽtrionem est, Taurus uerò

in quo ſunt Hyades & Orion, in regione Auſtri ſunt, crebram ceruicis reflexionem in Palinuro ſydera conſulente deſcripſit. Arcturum, inquit, ecce intuetur partem Septentrionis. Deinde Pleiadasq; Hyadas. ecce ad Auſtrum flectitur. Geminosq; Triones. rurſus ad Septentriones uertit aſpectum. Armatumq; auro circumſpicit Oriona. iterum ſe ad Auſtrum reflectit. Sed & uerbo, circunſpicit, uarietatem ſæpe ſe uiciſſim conuertentis oſtendit. Homerus gubernatorem ſuum ſemel inducit intuentem Pleiadas, quæ in auſtrali regione ſunt, ſemel Booten, & Arcton, quæ ſunt in Septentrionali Polo.

Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus autor
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæq; admorunt ubera tigres.
Νηλεὲς, οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς. Iliad. 16.
Οὐδὲ Θέτις μήτηρ, γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα,
Πέτραιτ᾽ ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής.

Planè Vergilius non portionem ſolam, ſicut ille quem ſequebatur, ſed educationem quoque nutricationis tanquam belualem & aſperam criminatur. addit enim de ſuo, Hyrcanæq; admorunt ubera tigres: quoniam uidelicet in moribus inoleſcendis magnam ferè partem nutricis ingenium & natura lactis tenet: quæ infuſa tenero, & mixta parentum ſemini adhuc recenti, ex hac gemina concretione unā indolem configurat. Hinc eſt quod prouidentia naturæ, ſimilitudinem notarum atque gignentium ex ipſo quoque nutricatu præparans, fecit cum ipſo partu alimoniæ copiam naſci. Nam poſtquam ſanguis ille opifex in penetralibus ſuis omne corpus effinxit atque aluit: aduentante iam partus tempore, idem ad corporis materni ſuperna conſcendens, in naturam lactis albeſcit: at recens natis idem Eiuſmodi ferè Gell. lib. 12. capit. 1.

*idem sit altor, qui fuerat fabricator. Quamobrem non frustra creditum est, sicut ualeat ad fingendas corporis, atque animi similitudines uis & natura seminis, non secus ad eandem rem lactis quoque ingenia & proprietatis ualere. Neque in hominibus id solum, sed in pecudibus quoq; animaduersum. Nam si ouium lacte hœdi, aut caprarum agni forsitan alantur: constat fermè in his lanam duriorem, in illis * capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam & frugibus ad indolem uel detractandam uel augendam, maior plerunque uis & potestas est aquarum & terrarum quæ alunt, quàm ipsius quod iacitur seminis. Ac sæpe uideas lætam, nitētemq; arborem, si in locum alterum transferatur, succo terræ deterioris elanguisse. Ad criminandos igitur mores defuit* Homero, *quod* Vergilius *adiecit:*

*pilum

Non tam præcipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruuntq; effusi carcere currus:
Nec sic immißis aurigæ undantia lora
Concussere iugis, proniq; in uerbera pendent.

Iliad. 23.

Μάστιγι δ' αἶεν ἔλαυνε καλωμαδὸν, οἱ δέ οἱ ἵπποι
ὑψόσ' ἀειρέσθην ῥίμφα πρήσσοντε κέλευθον.

In ant. hi sunt: οἱ δ' ἄρ ἐν πεδίῳ τετράοροι ἄρσενες ἵπποι. παντόσ' ἀφορμήθεντες ὑπὸ πλήγῃσιν ἱμάσθλης. ὑψόσ' ἀειρόμενοι ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθα.

*ὑψος ἀειρόμενοι.

Graius poëta equorum tantum meminit flagro animante currentium: licet dici non poßit elegātius, quàm quod adiecit ὑψόσ' ἀειρέσθην, *quo expreßit, quantū natura dare poterat impetū cursus: Verùm Maro & currus de carcere ruentes, & campos corripiendo præcipites mira celeritate descripsit: & accepto breui semine de Homerico flagro, pinxit aurigas cōcutientes lora undantia, & pronos in uerbera pendentes: nec ullam quadrigarum partem intactam reliquit, ut esset illius certaminis plena descriptio.*

–Magno ueluti cùm flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,

Exult

Exultantq; æstu latices: furit intus *aquæ uis, *aquai
*Fumidus atque alte spumis exuberat amnis, *Humidus
Nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras.
Ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ Iliad. 21.
Κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
Πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται.

Græci uersus aheni cōtinent mentionem multo igne ebullientis, & totum ipsum locum hæc uerba ornant, πάντοθεν ἀμβολάδην. Nam scaturigines ex omni parte emergentes, sic eleganter expreßit. In Latinis uersibus tota rei pompa descripta est, sonus flammæ. Et pro hoc quod ille dixerat, πάντοθεν ἀμβολάδην, exultantes æstu latices: & amnem *fumidum exuberantem spumis, atque intus furentem (unius enim uerbi non reperiens similem dignitatem, compensauit quod deerat copiæ, uarietate descriptionis) adiecit post omnia: Nec iam se capit unda: quo expreßit, quod semper usu euenit suppositi nimietate caloris: Bene ergo se habet poëticæ tubæ cultus, omnia, quæ in hac re eueniunt, comprehendens. *humidum

Portam quæ imperio ducis est commißa recludunt
Freti armis, ultroq; inuitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læua pro turribus astant,
Armati ferro, & cristis capita alta coruscis.
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus: intonsaq; cœlo
Attollunt capita, & sublimi uertice nutant. Iliad. 12.
Νήπιοι, ἐν δὲ πύλῃσι δύ᾽ ἀνέρας εὗρον ἀρίστους
Υἷας ὑπερθύμους λαπιθάων αἰχμητάων,
Τὸν μὲν Πειριθόου υἷα κρατερὸν πολυποίτην,
Τὸν δὲ Λεοντῆα βροτολοιγῷ ἶσον ἄρηϊ,

Τὼ μὲν

Τῶ μϑ ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων
Ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι
Αἵτ᾽ ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα
Ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ᾽ ἀραρυῖαι
Ὣς ἄρα τὼ, χείρεσσι πεποιθότες ἠδὲ βίηφι.
Μίμνον ἐπερχόμενον μέγα Ἄσιον οὐδ᾽ ἐφέβοντο.

Græci milites Polypœtes & Leonteus stant pro portis, & immobiles Asium aduenientem hostem uelut fixæ arbores opperiuntur. Hactenus est Græca descriptio. Verùm Vergiliana Bitiam & Pandarum portam ultro recludere facit, oblaturos hosti, quod per uota quærebat: ut cõpos castrorum fieret, per hoc futurus in hostium potestate. Et geminos heroas modò turres uocat, modò describit luce cristarum coruscos. Nec arborum ut ille similitudinem prætermisit, sed uberius eam, pulchriusq; descripsit. Nec hoc negauerim cultius à Marone prolatum:

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

Iliad. 11. Ὣς ὁ μϑ αὖθι πεσὼν, κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

In quibus par utriusq; poëtæ sit splendor. CAP. XII.

IN aliquibus par penè splendor amborum est, uti:
-Spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistáq; cruor calcatur arena.

Iliad. λ. -Αἵματι δ᾽ ἄξων,
Νέρθεν πᾶς πεπάλακτο καὶ ἄντυγες αἱ περὶ δίφρον.
Ἃς ἄρ ἀφ᾽ ἱππείων ὁπλέων ῥαθάμιγγες ἔβαλλον.
-Et luce coruscus ahena.

Iliad. 8. Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἄπο λαμπομενάων.
-Quærit pars semina flammæ.
-Σπέρματα πυρὸς σώζων.
Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro. Si quis ebur.

Ὣς

Ὡς δ᾽ ὅτε τίς τ᾽ ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ Iliad.4.

Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Iouis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi uexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iüli,
Auxilium imploret: uideatq; indigna suorum
Funera: nec cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.

Δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολίπορθον οἴκαδ᾽ ἱκέσθαι Odyss.9.
υἱὸν Λαέρτεω ἰθάκῃ ἔνι οἰκί᾽ ἔχοντα.
Ἀλλ᾽ εἴ οἱ μοῖρ᾽ ἐστὶ φίλους τ᾽ ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
Οἶκον ἐϋκτίμενον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.
Ὀψὲ κακῶς ἔλθοι ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους
Νηὸς ἐπ᾽ ἀλλοτρίης, εὕροι δ᾽ ἐν πήματα οἴκῳ.

Proxima Circeæ raduntur littora terræ,
Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
Aßiduo resonat cantu: tectisq; superbis
Vrit odoratam, nocturna in lumina, cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.

Ἦεν ὄφρα μέγα σπέος ἵκετο, ᾧ ἔνι νύμφη Odyss.5.
Ναῖεν ἐϋπλόκαμος, τὴν δ᾽ ἔνδοθι τέτμεν ἐοῦσαν.
Πῦρ μὲν ἐπ᾽ ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ᾽ ὀδμὴ
Κέδρου τ᾽ εὐκεάτοιο θύου τ᾽ ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
Δαιομένων, ἡ δ᾽ ἔνδον ἀοιδιάουσ᾽ ὀπὶ καλῇ
Ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ᾽ ὕφαινεν.

Mæonio regi, quem serua Licinia furtim
Sustulerat, uetitisq; ad Troiam miserat armis.

Βουκολίων δ᾽ ἦν υἱὸς ἀγαυοῦ Λαομέδοντος Iliad.6.
Πρεσβύτατος γενεῇ σκότιον δέ ἑ γείνατο μήτηρ.

Ille

Ille autem expirans, Non me, quicunq; es, inulto
Victor, nec longum lætabere: te quoq; fata
Iliad.16. *Prospectant paria, atq; eadem mox arua tenebis.*
Οὔθην ἐδ᾽ αὐτὸς δηρὸν βέῃ, ἀλλά τοι ἤδη
Ἄγχι παρέστηκε θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή,
Χερσὶ δαμέντ᾽ Ἀχιλῆος ἀμύμονος αἰακίδαο,
Ad quem subridens mista Mezentius ira,
Nunc morere: ast de me Diuûm pater atq; hominum rex
Viderit.
Iliad.2. Τὸν καὶ τεθνειῶτα προσηύδα δῖος Ἀχιλλεύς,
Τέθναθι, κῆρα δ᾽ ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι, ἠδ᾽ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit, alta petens pedibus Iouis armiger uncis:
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus.
Iliad.2. Οἴμησεν δὲ ἀλεὶς ὥς τ᾽ αἰετὸς ὑψιπετήεις
Ὅς τ᾽ εἶσιν πεδίον δὲ διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν.
Ἁρπάζων ἢ ἄρν᾽ ἀμαλὴν, ἢ πτῶκα λαγωόν.
—Vndiq; clamor
Tollitur, inuadunt, & fossas aggere complent.
Iliad.11. Αὐτοὶ δὲ πρυλέες σὺν τεύχεσι θωρηχθέντες
Ῥώοντ᾽, ἄσβεστος δὲ βοὴ γένετ᾽ ἠῶθι πρό.
Φθάν δὲ μέγ᾽ ἱππήων ἐπὶ τάφρον κοσμηθέντες.

In quibus Vergilius Homerici carminis maiestatem non æquet. CAP. XIIII.

ET quia non est erubescendum Vergilio, si minorem se Homero uel ipse fateatur, dicam in quibus mihi uisus sit gracilior *autor.
*autore.

Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumq; reliquit.

Hi

Hi duo uersus de illo translati sunt:

Ἦ καὶ ὁ μέν μιν ἔμελλε γενείου χειρὶ παχείῃ, Iliad. 10.

Ἁψάμενος, λίσσεσθαι. ὁ δ᾽ αὐχένα μέσσον ἔλασσε

Φασγάνῳ ἀΐξας. ἀπὸ δ᾽ ἄμφω κέρσε τένοντε.

Φθεγγομένου δ᾽ ἄρα τοῦ γε, κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

Vide nimiam celeritatem saluo pondere, ad quam non potuit conatus Maronis accedere. In curuli certamine Homerus alterum currum paulùlum antecedentem, & alterum penè coniunctum sequendo qua luce signauit.

Πνοιῇ δ᾽ εὐμήλοιο μετάφρενον, εὐρέε τ᾽ ὤμω Iliad. 23.

Θέρμετ᾽, ἐπ᾽ αὐτῷ γὰρ κεφαλὰς καταθέντε πετέσθην,

-Humescunt spumis flatuq; sequentem.

Mirabilior est celeritas consequentis priorem cursu pedum apud eundem uatem.

Ἴχνια τύπτε πόδεσσι πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι. Iliad. 23.

Est autem huius uersus hic sensus: Si per solum puluerem fortè curratur, ubi pes fuerit de terra à currente sublatus, uestigium sine dubio signatum uidetur: & tamen celerius cogitatione puluis qui ictu pedis fuerat excussus, uestigio superfunditur. Ait ergo diuinus poëta, ita proximum fuisse qui sequebatur, ut occuparet antecedentis uestigium antequàm puluis ei superfunderetur. At hic uidetur idem significare cupiens quod ait, Calcemq; terit iam calce Diores. Vide & in hoc Homeri cultum.

*Ἦ καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος. *Iste ait:* *κὰτ ἀποδοχμώσας πλατὺν αὐχένα.*

Ceruicem inflexam posuit.

Hos quoq; uersus, si uidetur, comparemus.

Ἅρματα δ᾽ ἄλλοτε μὲν χθονὶ πίλνατο πουλυβοτείρῃ.

Ἄλλοτε δ᾽ ἀΐξασκε μετήορα.

Iamq; humilis, iamq; elati sublimè uidentur

Aëra per tenerum ferri.

D Πασάων

Odyss.6. Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα.

Gradiensq; Deas supereminet omnes.

Iliad.2. Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
Ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε. πάρεστέ τε, ἴστετε πάντα.
Et meministis enim Diuæ, & memorare potestis.

Iliad.19. Αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε καὶ ἤρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος.
Ἤρυγεν ἑλκόμενος ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα
Κούρων ἑλκόντων, γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων.
Clamores simul horrendos ad sydera tollit.
Qualis mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, & incertam excussit ceruice securim.

Inspecto hîc utriusq; filo, quantam distantiam deprehendes? Sed nec hoc minus eleganter, quod de tauro ad sacrificium tracto loquens, meminit & Apollinis ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα: sed & Neptuni meminit, γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων. His autem duobus, præcipuè rem diui-
Iliad.2. nam fieri tauro, testis est ipse Vergilius:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Iliad.4. Ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
Οὔρεος ἐν κορυφῆς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή.
Ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες
Ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ
Κρουνῶν ἐκ μεγάλων κοίλης ἔντοσθε χαράδρης
Τῶν, δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν
In segetem ueluti cùm flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta boumq; labores.
Præcipitesq; trahit syluas, stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Pro his citantur in antiquo alij duo loci, unus ex ἰλιαδ. λ. de Agamemnone, ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον &c. alter de Diomede, θῦνε γὰρ ἂμ πεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς χειμάρρῳ &c.

Et duas parabolas temerauit, ut unam faceret, trahēs hinc
Iliad 5. ignem, inde torrentem: & dignitatem neutrius impleuit.

Ὡς δ᾽ ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα, *Iliad. 9.*
Βορέης καὶ ζέφυρος, τώ τε θρήκηθεν ἄητον.
Ἐλθόντ᾽ ἐξαπίνης, ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
Κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευαν.
Aduersi rupto ceu quondam turbine uenti
Confligunt, Zephyrusq; Notusq; & lætus Eois
Eurus equis: stridunt syluæ, sæuitq; tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.

Demet huic uitium, quod superius incurrit, de duabus Græcis parabolis unam dilucidius construendo.

Ἡμῖν δ᾽ αὖ μετόπισθε νεὸς κυανοπρῴροιο *Odyss. 12.*
Ἴκμενον οὖρον ἵει πλησίστιον ἐσθλὸν ἑταῖρον.
Prosequitur surgens à puppi uentus eunteis.

Quod noster dixit ἴκμενον, *uester ait, surgens à puppi, satis decorè. Sed extollunt epitheta, quæ tot & sic apta uento noster imposuit.*

Σὺν δὲ δύω μάρψας ὥς τε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
Κόπτ᾽, ἐκ δ᾽ ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
Τοὺς δὲ διαμελεϊστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον.
Ἤσθιε δ᾽, ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ᾽ ἀπέλειπεν
Ἔγκατά τε σάρκας τε, καὶ ὀστέα μυελόεντα,
Visceribus miserorum, & sanguine uescitur atro.
Vidi egomet duo de numero cum corpora nostro,
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum.

Narrationem facti nudam & breuem Maro posuit, contrà Homerus πάθος *miscuit, & dolore narrandi inuidiam crudelitatis æquauit.*

Τὴν δ᾽ μετ᾽ ἰφιμέδειαν ἀλωῆος παράκοιτιν *Odyss. 11.*
Εἰσίδον, ἣ δὴ φάσκε ποσειδάωνι μιγῆναι.
Καί ῥ᾽ ἔτεκεν δύο παῖδε μινυνθαδίω δὲ γενέσθην.

Ὠτόν τ' Ἀντίθεον, τηλέκλειτόν τ' Ἐφιάλτην,
Οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα,
Καὶ πολὺ καλλίστους, μετά γε κλυτὸν Ὠρίωνα.
Ἐννέωροι γὰρ τοί γε καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν
Εὖρος, ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
Οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν ὀλύμπῳ.
Φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο.
Ὄσσαν ἐπ' ὀλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.
Hinc & Aloidas geminos immania uidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggreßi, superisq; Iouem detrudere regnis.

Homerus magnitudinem corporum altè, lateq; dimensus est, & uerborum ambitu membra depinxit. Vester ait, immania corpora: nihilq; ulterius adiecit, mensurarum nomina non ausus attingere. Ille de construendis montibus conatum insanæ molitionis expreßit: hic aggressos rescindere cœlum dixisse contentus est. Postremò, locum loco si compares, pudendam inuenies differentiam.

Iliad. 4. Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης.
Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον ζεφύρου ὑποκινήσαντος,
Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
Χέρσῳ ῥηγνύμενον, μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
Κυρτὸν ἐὸν, κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην,
Fluctus uti primo cœpit cùm albescere ponto:
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.

Ille cùm marino motu & littoreos fluctus ab initio describit, hoc iste præteruolat. Deinde quod ait ille,

Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται.

Maro ad hoc uertit, Paulatim sese tollit mare.

Ille

Ille fluctus incremento suo ait sublimè curuatos littoribus illidi, & asperginem collectæ sordis expuere: quod nulla expreßius pictura signaret. Vester mare à fundo ad æthera usque perducit.

Dixerat, idq; ratum Stygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis atraq; uoragine ripas
Annuit: & totum nutu tremefecit Olympum.

Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων. *Iliad. 1.*
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Et alibi:

Καὶ τὸ κατειβόμενον στυγὸς ὕδωρ ὅς τε μέγιστος *Odyss. 5.*
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Phidias cum Iouem Olympium fingeret, interrogatus de quo exemplo diuinam* imitaretur effigiẽ: respondit archetypum Iouis in his se tribus Homeri uersibus inuenisse:

*mutuaretur

Iliad. 1.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Nã de superciliis, et crinibus totũ se Iouis uultũ collegisse. Quod utrũq; uidetis à Vergilio prætermissum. Sanè cõcussum Olympũ nutus maiestate nõ tacuit. Iusiurandum uerò ex alio Homeri loco sumpsit: ut translationis sterilitas hac adiectione compensaretur: πρῶτον ὑπονήτῃ τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη. *ὀδυσ. 10.* Ora puer prima signans intonsa iuuenta. Prætermissa gratia incipientis pubertatis. τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη, minus gratam fecit Latinam descriptionem.

Pro his citatur elegantiß. locus in ant. ex ἰλιαδ. υ. πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίον ὦρτο λέων ὥς, &c.

Ὡς δ' ὅταν ἔν τε κύνεσσι καὶ ἀνδράσι θηευτῇσι
Κάπριος ἠὲ λέων στρέφεται σθένεϊ βλεμεαίνων,
Οἱ δέ τε πυργηδὸν σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες,
Ἀντίοι ἵστανται καὶ ἀκοντίζουσι θαμειὰς

Αἰχμὰς ἐκ χειρῶν, τὸ δ' οὔποτε κυδάλιμον κῆρ
Ταρβεῖ, οὐδὲ φοβεῖται, ἀγηνοείη δέ μιν ἔκτα
Ταρφέα τε στρέφεται στίχας ἀνδρῶν πειρητίζων
Ὅππη τ' ἰθύσει, τῇ τ' εἴκουσι στίχες ἀνδρῶν.
Vt fera, quæ densa uenatum septa corona,
Contra tela furit: seseq; haud nescia morti
Inijcit, & saltu supra uenabula fertur.

Videtis in angustum Latinam parabolam sic esse contractam, ut nihil poßit esse ieiunius? Græcā contrà, et uerborum, & rerum copia pompā ueræ uenationis implesse? In tanta ergo differentia penè erubescendum est comparare.

Iliad. 13. Φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ
Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυ κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.
Haud aliter Troianæ acies, aciesq; Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusq; uiro uir.

Quanta sit differentia utriusque loci, lectori æstimandum relinquo.

Iliad. 12. Ὄρνυς γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
Αἰετὸς ὑψιπέτης ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων
Φοινήεντα δράκοντα φέρον ὀνύχεσσι πέλωρον
Ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα, καὶ οὔπω λήθετο χάρμης.
Κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δειρὴν,
Ἰδνωθεὶς ὀπίσω. ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε
Ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ
Αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῇς ἀνέμοιο.
Vtq; uolans altè raptè raptum cùm fulua draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atque unguibus hæsit.
Saucius at serpens sinuosa uolumina uersat,
Arrectisq; horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera uerberat alis.

Vergil

Vergilius solam aquilæ prædam refert, nec Homericæ aquilæ omen aduertit, & quæ sinistra ueniens uincitium prohibebat accessum: & accepto à captiuo serpente morsu, prædam dolore deiecit: factoq; tripudio solistimo, cum clamore dolorē testante præteruolat. Quibus omnibus uictoriæ præuaricatio significabatur. His prætermissis, quæ animam parabolæ dabant, uelut exanime in Latinis uersibus corpus remansit.

Parua metu primò, mox sese attollit in auras
Ingrediturq; solum, & caput inter nubila condit.

Ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Iliad. 4.
Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Homerus ἔριν, *hoc est, contentionem à paruo dixit incipere, & posteà in incrementum cœlum usq; subcrescere. Hoc idem Maro de fama dixit, sed incongruè. Neq; enim æqua sunt argumenta contentionis & famæ: Quia contentio, etsi usq; ad mutuas uastationes ad bella processerit, adhuc contentio est, & manet ipsa quæ creuit: fama uerò cùm in immensum prodit, fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. Quis enim iam famam uocet, cùm res aliqua à terra in cœlum nota sit? Deinde nec ipsam hyperbolen potuit æquare. Ille cœlum dixit, hic auras & nubila. Hæc autē ratio fuit non æquandi omnia quæ ab autore transcripsit, quòd in omni operis sui parte alicuius Homerici loci imitationem uolebat inserere: nec tamen humanis uiribus illam diuinitatem ubiq; poterat æquare: ut in illo loco, quem uolo omnium nostrûm iudicio in commune pensari: Minerua Diomedi suo pugnanti duntaxat flammarum addidit ardorem: & inter hostium cædes fulgor capitis uel armorum pro milite minitatur.*

Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ. Iliad. 5.

Ἀςέρ᾽ ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅς τε μάλιςα
Λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελυμένος ὠκεανοῖο.
Τοῖον οἱ πῦρ δαῖεν ἀπὸ κρατός τε καὶ ὤμων.

Hoc miratus supra modum Vergilius, immodicè est usus. Modò enim ita de Turno ait:

-*Tremunt sub uertice cristæ*
Sanguineæ, clypeoq; micantia fulmina mittunt.

Modò idem ponit de Aenea:

Ardet apex capiti, cristisq; ac uertice flamma
Funditur, & uastos umbo uomit æreus ignes.

Quod quàm importune positum sit, hinc apparet, quòd necdum pugnabat Aeneas, sed tantum * *in naui ueniens, apparebat.* Alio loco,

*è naui

Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Sustinet, Aetneos efflantem faucibus ignes.

Quid quòd Aeneas recèns allatis armis à Vulcano, & in terra positis, miratur terribilem cristis galeam flammasq; **uomentem? Vultis aliam fruendi auiditatem uidere? Loci huius, cuius suprà meminimus, fulgore correptus,*

*mouentem?

Ἦ καὶ κυανέῃσι ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε κρονίων. *Serò uoluit loquenti Ioui assignare parem reuerentiam. Nam cùm & in primo uolumine, & quarto, & in nono, loquatur quædam Iupiter sine tumultu: denique post Iunonis & Veneris iurgium, infit, eo dicente:*

-*Deûm domus alta silescit,*
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther.
Tum Zephyri posuere, premit placida æquora põtus.

Tanquam non idem sit, qui locutus sit paulò antè sine ullo mundi totius obsequio. Similis *opportunitas est in eiusdem Iouis lance, quam ex illo loco sumpsit.*

*importunitas

Iliad. 22. Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα.

Ἐν

Ἐν δ᾽ ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο.
Τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ᾽ Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.
Ἕλκε δὲ μέσσα λαβών. ῥέπε δ᾽ Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ.
Ὤχετο δ᾽ εἰς ἀΐδαο, λίπεν δέ ἑ φοῖβος Ἀπόλλων.

Nam cùm iam de Turno prædixisset Iuno,

Nunc iuuenem imparibus uideo concurrere fatis:
Parcarumq; dies, & lux inimica propinquat.

Manifestumq; esset, Turnum utiq; periturum, serò tamen

Iuppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum.

Sed hæc & alia ignoscenda Vergilio: qui studij circa Homerum nimietate excedit modum. Et re uera non poterat non in aliquibus minor uideri, qui per omnem poësim suũ hoc uno est præcipuè usus archetypo. Acriter enim in Homerum oculos intendit, ut æmularetur eius non modò magnitudinem, sed & simplicitatẽ & præsentiam orationis, & tacitam maiestatem. Hinc diuersarum inter heroas suos personarum uaria magnificatio: hinc Deorum interpositio, hinc autoritas fabulosorũ, hinc affectuum naturalium expreßio, hinc monumentorum persecutio, hinc parabolarum exaggeratio, hinc torrentis orationis sonitus, hinc rerum singularum cum splendore fastigium.

Intantum Vergilio dulcem fuisse imitationem Homeri, ut uitia quoq; nonnulla æmulari uoluerit. Tum quantopere illius sit imitatus epitheta, cæteraq; quæ gratiorem reddunt orationem. CAP. XIIII.

ADeò *autem* Vergilio Homeri *dulcis imitatio est, ut & in uersibus uitia, quæ à nõnullis imperitè reprehenduntur, imitatus sit, eos dico, quos Græci uocant* ἀκεφάλους, λαγαρούς, ὑπερκαταληκτικούς. *Quos hic quoq; Homericũ stylum approbãs non refugit, ut sunt apud ipsum,*

ἀκέφαλοι, Arietat in portas, Parietibus textum cæcis iter, & similia. Λάγαροι autem, qui in medio uersu breues syllabas pro longis habent: Et duros obijce postes, Consilium ipse pater & magna incœpta Latinus ὑπερκατα-ληκτικοὶ, Syllaba longiores sunt: Quin protinus omnia, Vulcano decoquit humorem. Et,

Spumas miscent argenti uiuaq; sulphura. Et, Arbutus horrida. Sunt apud Homerum uersus uulsis ac rasis, similes, & nihil differentes ab usu loquendi. Hos

Iliad.λ. quoque tanquam heroicè incomptos adamauit ἵππους δὲ ξανθὰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα θηλείας πάσας.

Omnia uincit amor, & nos cedamus amori.

Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Sunt amœnæ repetitiones, quas non fugit, ut,

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,

Pan etiam Arcadia dicat se iudice uictum.

Homerica quoq; epitheta quãtum sit admiratus, imitando cõfessus est: Μοιρηγενὲς ὀλβιοδαίμων. Κάλλεο θωρήκων. Ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι. Θωρήκων. Νεοσμήκτων. Κυανοχαῖτα. Ἐνοσίχθων. Ἐνοσίγαιος. Νεφεληγερέταο. Οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα. Κυανόχροες. Et mille talium uocabulorũ, quibus uelut syderibus micat diuini carminis uariata maiestas. Ad hæc a uestro respondetur, Malesuada fames, Auricomos ramos, Centumgeminus Briareus. Adde &, Fumigeram noctem: & quicquid in singulis pene uersibus diligens lector agnoscit, Sæpe Homerus inter narrandum uelut ad aliquam dirigit orationem:

Iliad.γ. Φαίης κεν ζάκοτόν τινά ἔμμεναι ἄφρονα θ' αὔτως. Et,

Iliad.ε. Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίοις ποτέροισι μετείη. Et,

Iliad.δ. Ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον.

Nec hoc Vergilius omisit,

Migrantes cernas, totasq; ex urbe ruentes.
–Totumq; instructo Marte uideres
Feruere Leucatem. Et,
–Pelago credas innare reuulsas Cycladas,
Et studio incassum uideas gestire lauandi.

Item diuinus ille uates, res uel paulò uel multò antè transactas, opportunè ad narrationis suæ seriem reuocat, ut & historicum stylum uitet, non per ordinem dirigendo quæ gesta sunt, nec tamen præteritorum nobis notionem subtrahat. Theben Asiæ ciuitatem, aliasq; plurimas Achilles antequam irasceretur, euerterat. Sed Homeri opus ab Achillis ira sumpsit exordium. Ne igitur ignoraremus quæ prius gesta sunt, fit eorum tempestiua narratio.

Ὠχόμεθ᾽ εἰς θήβην ἱερὴν πόλιν ἠετίωνος. Et, Iliad. 1.
Λυρνησσὸν διαπορθήσας καὶ τείχεα θήβης. Iliad. 20

Item, ne ignoraremus, quo duce classis Græcorum ignotum sibi Troiæ litus inuenerit, cùm de Calchante loqueretur, ait:

Καὶ νήεσσ᾽ ἡγήσατ᾽ ἀχαιῶν ἴλιον εἴσω Iliad. 1
Ἣν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε φοῖβος Ἀπόλλων.

Et ipse Calchas narrat omen, quod Græcis nauigantibus de serpente passerum populatore contigerit. Ex quo denuntiatum est, exercitum annos decem in hostico futurum. Alio item loco senex, referendis fabulis amica & loquax ætas, res refert uetustas.

Ἤδη γάρ ποτ᾽ ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν Iliad. 1
Ἀνδράσιν ὡμίλησα. & reliqua. Et alibi:
Εἴθ᾽ ὡς ἡβώοιμι βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη. Iliad. 11

Et sequentia.

Vergilius omne hoc genus pulcherrimè æmulatus est,
Nam memini Hesione uisentem regna sororis

Laomedontiaden Priamum. Et,

Atque quidem Teucrum memini Sidona uenire. Et,

Qualis eram cū primā aciem Præneste sub ipsa Straui.

Et de furto uel pœna Caci tota narratio. Nec uetustißima tacuit, quin & ipsa notitiæ nostræ autoris sui imitator ingereret.

Nanque ferunt luctu Cygnum Phaëthontis amati.

Et similia.

Quæ diuersitas catalogorum sit apud Vergilium & Homerum. CAP. XV.

VBi uerò enumerantur auxilia, quem Græci catalogū uocant, eundem autorem suum conatus imitari, in nōnullis paululum à grauitate Homerica deuiauit. Primū, Quòd Homerus prætermißis Athenis, ac Lacedæmonijs, uel ipsis Mycenis, unde erat rector exercitus, Bœotiam in catalogi sui capite locauit: non ob loci aliquam dignitatē, sed notißimum promōtorium ad exordium sibi enumerationis elegit. Vnde progrediens modò mediterranea, modò maritima iuncta describit. Inde rursus ad utrunque situm cohærentium locorum disciplina describentis, uelut iter agentis accedit. Nec ullo saltu cohærentiam regionum in libro suo hiare permittit: sed hoc hiandi more procedens, redit unde digreßus est: & ita finitur quicquid enumeratio eius amplectitur. Contrà, Vergilius nullum in commemorandis regionibus ordinem seruat, sed locorum seriem saltibus lacerat. Adducit primum Clusio & Cosis Masßicum. Abbas hunc sequitur, manu Populoniæ Iluaq; comitatus. Post hos Asilam misêre Pisæ. Quæ in quàm longinqua sint Hetruriæ parte, notius est quàm ut annotandum sit. Inde mox redit Cærete, & Pyrgos, & Grauiscas, loca ubi proxima, quibus ducem Asturem dedit. Hinc rapit*

*uiandi

pit illum Cygnus ad Liguriam, Ocnus Mantuam. Sed nec in catalogo auxiliorum Turni, si uelis situm locorum mente percurrere, inuenies illum cõtinentiam regionum secutum. Deinde Homerus omnes quos in catalogo enumerat, etiam pugnantes uel prospera uel sinistra sorte commemorat. Et cùm uult dicere occisos quos catalogo non inseruit, non hominis sed multitudinis nomen inducit. Et quoties multam necem significare uult, messem hominum factam dicit: nulli certum nomen facilè extra catalogum, uel addens in acie, uel detrahens. Sed Maro noster anxietatem huius obseruationis omisit. Nam & in catalogo nominatos præterit in bello, & alios nominat antè non dictos. Sub Maßico duce mille manus iuuenum uenisse dixit, qui mœnia Clusi, quiq; Cosas liquere. Deinde Turnus naui fugit, qua rex Clusinis aduectus Osinius oris, quem Osinium nunquàm antè nominauit. Et nunc ineptum est, regem sub Maßico militare. Præterea nec Maßicus, nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi quos dicit, fortemq; Gyam, fortemq; Serestum, pulcher quoq; Equicolus, & Mauortius Hæmon, & fortißimus Vmbro, & Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, uel gloriosa, uel turpi cõmemoratione meruerunt. Astur, itemq; Cupauo, & Cygnus insignis Cygni Phaëthontisq; fabulis nullam pugnæ operam præstant: cùm Alesus & Sacrator ignotißimi pugnẽt, & Atinas antè non dictus. Deinde in his quos nominat, fit sæpe apud ipsum incauta confusio. In nono Corinæum sternit Asilas. Deinde in duodecimo Ebusum Corineus interficit.

Obuius ambustum torrem Corinæus ab ara
Corripit, & uenienti Ebuso plagamq; ferenti
Occupat os.

Sic &

Sic & Numam, quem Nisus occidit, postea Aeneas persequitur, Fortemq; Numam. *Camertem in decimo* Aeneas *sternit, at in duodecimo Iuturna formam aßimulata Camerti. Clorea in undecimo occidit Camilla, in duodecimo Turnus.* Palinurus *Iasides, &* Iapyx *Iasides, quæro an fratres sint.* Hyrtacides *est,* Hippocoon, *& rursus* Hyrtacides *Corynæum sternit Asilas. Sed potuerunt duo unum nomen habuisse, Vbi est illa in his casibus* Homeri *cautio? apud*
Iliad. 2. *quem cùm duo Aiaces sint, modo dicit:* ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας: *modò,* Τελαμώνιος Αἴας. *Item alibi:*

ἴσον θυμὸν ἔχοντε ὁμώνυμοι.

Nec desinit, quos iungit nomine, insignibus separare: ne cogatur lector suspiciones de uarietate appellationis agitare. Deinde *in catologo suo curauit* Vergilius *uitare fastidium: quod* Homerus *alia ratione non cauit, eadem figura sæpe repetita.* οἱ δ' ἀσπληδόν' ἔναιον. οἱ δ' εὔβοιαν ἔχον. οἵ τ' ἄργοσετ' εἶχον κοιλὴν λακεδαίμονα κακώεσσαν. Hic *autem uariat, uelut dedecus, aut crimen uitans repetitionem:*

Primus init bellum Tyrrhenis Asper ab oris.
Filius huic iuxtà Lausus.
Post hos insignem fama per gramina currum.
Tum gemini fratres.
Nec Prænestinæ fundator.
At Mesapus equûm domitor.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine,
Hinc Agamemnonius.
Et te montosæ.
Quin & Marrubia uenit de gente sacerdos.
Ibat & Hippolyti *proles.*

Has copias fortasse putat aliquis diuinæ illi simplicitati

præfer

præferēdæ. Sed nescio quo modo Homerum repetitio illa unicè decet, et est genio antiqui poëtæ digna, enumerationiq; conueniens: quòd in loco mera nomina relaturus non incuruauit se, neq; minutè torsit, deducendo stylum per singulorum uarietates: sed stat in consuetudine percensentium, tanquam per aciem dispositos enumerans. Quod non alijs quàm numerorum fit uocabulis. Et tamen egregiè ubi oportet, de nominibus ducum uariat.

Αὐτὰρ φωκήων σχέδιος καὶ ἐπίστροφος ἦρχεν
Λοκρῶν δ᾽ ἡγεμόνευεν ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας.
Νιρεὺς δ᾽ αἴσυμηθεν ἄγεν τρεῖς νῆας εἴσας.

Illam uerò enumerationis congestionem apud Homerum Maro admiratus, ita expreßit, ut penè eum dixerim elegantius transtulisse.

Οἳ κνωσσόν τ᾽ εἶχον, γόρτυνά τε τειχιόεσσαν
Λύκτον μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα λύκαστον
Φαιστόν τε. *Et similia.*

Ad quòd exemplum illa Vergiliana sunt:

Agmina densantur campis, Argiuaq; pubes,
Aruncæq; manus, Rutuli, ueteresq; Sicani,
Stant Sarranæ acies, & picti scuta Labisci.
Qui saltus Tyberine tuos sacrumq; Numici
Littus arant, Rutulosq; exercent uomere colles
Circæumq; iugum, quis Iuppiter Anxuris Aruis
Præsidet, &c.

Quæ in utriusq; catalogis similitudo, quàm crebræ apud utrunq; sententiæ. Tum in quibus siue casu, siue sponte ab Homero Vergilius desciscat, & in quibus imitationem ipsam dissimulet. CAP. XVI.

VTerque in catalogo suo post difficilimam rerum uel nominum narrationē, infert fabulam uersibus amœnioribus,

nioribus, ut lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum & urbium nomina, facit locum fabulis, quæ horrorem satietatis excludant.

Iliad. 2. Οἱ δὲ πύλον τ' ἐνέμοντο, καὶ ἀρήνην ἐρατεινὴν,
Καὶ θρύον ἀλφειοῖο πόρον, καὶ εὔκτιτον αἶπυ,
Καὶ κυπαρισσήεντα, καὶ ἀμφιγένειαν ἔναιον,
Καὶ πτελεὸν, καὶ ἕλος, καὶ δώριον, ἔνθά τε μοῦσαι
Ἀντόμεναι, θάμυριν τὸν θρήικα παῦσαν ἀοιδῆς
Οἱ χαλίηθεν ἰόντα παρ' εὐρύτου οἱ χαλιῆος.
Στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἴπερ ἂν αὐταὶ
Μοῦσαι ἀείδοιεν κοῦραι διὸς αἰγιόχοιο.
Αἱ δὲ χολωσάμεναι, πηρὸν θέσαν, αὐτὰρ ἀοιδὴν. *Et alibi.*
Θεσπεσίην ἀφέλοντο, καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν.
Τῶν μὲν τληπόλεμος δουρίκλυτος ἡγεμόνευς
Ὃν τέκεν, ἀστυόχεια βίη ἡρακληείη.
Τὴν ἄγε τ' ἐξ ἐφύρης ποταμοῦ ἀπὸ σελλήεντος.

Et reliqua, quibus protraxit iucunditatem. Vergilius in hoc secutus autorem in priore catalogo, modò de Auentino, modò de Hippolyto fabulatur: in secundo, Cygnus ei fabula est. Et sic amœnitas intertexta, fastidio narrationum medetur. In omnibus uerò Georgicorum libris, hoc idem summa cum elegantia fecit. Nam post præcepta, quæ natura res dura est, ut legentis animum uel auditum nouaret, singulos libros acciti extrinsecus argumenti interpositione conclusit: primum de signis tempestatum, de laudatione rusticæ uitæ secundum, & tertius desinit in pestilentiam pecorum, quarti finis est de Orpheo & Aristeo non otiosa narratio. Ita in omni opere Maronis, Homerica *lucet *imitatio. Homerus omnem poësin suam ita sententijs farsit, ut singula eius* ἀποφθέγματα *uice prouerbiorum in omnium ore fungantur: ut,*

*elucet

Οὐ γὰρ

Οὐ γάρ πω τὶς ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατέρι πέλονται.
Οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Odyss. 1. 2. & 3. Pro his in ant. hæ sententiæ sunt, ἀλλ' οὔπας ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι. χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν. ἐθέλοντα δὲ πέμπειν. μέτρον δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστον. οἱ πλέονες κακίους, δειλαί τοι δειλῶν τε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι. ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν.

Et alia innumerabilia, quæ sententialiter proferuntur. Nec hæc apud Vergilium *frustra desideraueris:*

Non omnia possumus omnes,
Omnia uincit amor,
Labor omnia uincit Improbus,
Vsqueadeóne mori miserum est?
Stat sua cuique dies,
Dolus an uirtus quis in hoste requirat?
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset,
Auri sacra fames..

Et ne obtundam nota referendo, mille sententiarum talium aut in ore sunt singulorum, aut obuiæ intentioni legentis occurrunt.

In nonnullis ab Homerica *secta, haud scio casu'ne an sponte *descifcit.* Fortunam Homerus *nescire maluit, & soli decreto quam* μοῖραν *uocant, omnia regenda committit: adeò ut hoc uocabulum* τύχη *in nulla parte* Homerici *uoluminis nominetur. Contra,* Vergilius *non solùm nouit & meminit, sed omnipotentiam quoq; eidem tribuit: quam &* Philosophi *qui eam nominãt, nihil sua ui posse, sed decreti, siue prouidentiæ ministram esse uoluerunt.*

*disceßit.

Et in fabulis seu in historijs nonnunquam idem facit. Aegeon *apud* Homerum *auxilio est* Ioui. Hunc contra Iouem *armant uersus* Maronis. Eumedes Dolonis *proles bello præclara, animo manibus'que parentem refert: cùm apud* Homerum *Dolo imbellis sit. Nullam commemorationem de iudicio* Paridis Homerus *admittit.* Idem *uates* Ganymedem, *non ut* Iunonis *pellicem à* Ioue *raptum, sed*

Iouialium poculorum ministrū, in cœlum à Dijs ascitum refert, uelut θεοπρεπῶς *decorū. Vergilius tantam Deam, quod cuiuis de honestis fœminæ deforme est, uelut specie uictam, Paride iudicante doluisse, & propter catamiti pellicatum totam gentem eius uexasse commemorat.*

Interdum sic autorem suum dißimulanter imitatur, ut loci inde descripti solam dispositionem mutet, & faciat uelut aliud uideri. Homerus ingenti spiritu ex perturbatione Terræ ipsum Ditem patrem territum prosilire, & exclamare quodammodo facit.

Iliad.10. Δεινὸν δ᾽ ἐβρόντησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
Ὑψόθεν, αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε
Γαῖαν ἀπειρεσίην, ὀρέων τ᾽ αἰπεινὰ κάρηνα
Πάντες δ᾽ ἐσσείοντο πόδες πολυπιδάκου ἴδης,
Καὶ κορυφαί. Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν
Ἔδδεισεν δ᾽ ὑπένερθεν, ἄναξ ἐνέρων ἀϊδωνεύς.
Δείσας δ᾽, ἐκ θρόνου ἆλτο, καὶ ἴαχε μή οἱ ὕπερθε
Γαῖαν ἀναῤῥήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων.
Οἰκία δ᾽ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη,
Σμερδαλέ᾽ εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοίπερ,
Τόσσος ἄρα κτύπος ὦρτο θεῶν ἔριδι ξυνιόντων.

Hoc Maro non narrationis, sed parabolæ loco posuit, ut aliud esse uideretur:

Non secus ac siqua penitus ui Terra dehiscens,
Infernas reseret sedes & regna recludat
Pallida, Dijs inuisa, superq; immane barathrum
Cernatur, trepidentq; immisso lumine Manes.

Hoc quoq; dißimulando surripuit. Nam cùm ille dixisset, Deos sine labore uiuere, θεοὶ ῥεῖα ζώοντες, *hoc idem dixit occultißimè.*

Dij Iouis in tectis casum miserantur inanem

Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Quibus ipsi scilicet carent.

Non satis aptè Vergilium fecisse initium belli inter Troianos & Latinos. Inde, quæ ex Apollonio & Pindaro traduxerit. Quámque Græcorum cùm uocabulis, tum inflexiòne etiam sit delectatus. CAP. XVII.

QVid Vergilio contulerit Homerus, *hinc maximè liquet: quòd ubi rerum necessitas exegit à Marone dispositionem inchoandi belli, quam non habuit* Homerus, *quippe qui* Achillis *iam exordium sibi fecerit, quæ decimo demũ belli anno contigerit, laborauit ad rei nouum partũ, ceruum fortuito sauciũ fecit causam tumultus. Sed ubi uidit hoc leue, nimisq; puerile, dolorem auxit agrestium: ut impetus eorum sufficeret ad bellum. Sed nec seruos* Latini, *& maximè stabulo regio curantes, atq; ideo quid fœderis cum* Troianis Latinus *icerit: ex muneribus equorum & currus iugalis non ignorantes, bellum generi* Deûm *oportebat inferre. Quid igitur?* Deorum *maxima deducitur è cœlo, & maxima furiarũ de* Tartaris *asciscitur. Sparguntur angues uelut in scena parturientes furorẽ. Regina non solùm de penetralibus reuerentiæ matronalis educitur, sed & per urbem mediam cogitur facere discursus.* Nec *hoc contenta, syluas petit, accitis reliquis matribus in societatem furoris. Bacchatur chorus quondam pudicus, &* Orgia *insana celebrantur. Quid plura?* Maluissem Maronem *& in hac parte apud autorem suum, uel apud quemlibet* Græcorum *alium, quod sequeretur, habuisse.*

Alium non frustra dixi, quia non de unius racemis uindemiam sibi fecit, sed bene in rem suam uertit, quicquid ubicunq; inuenit imitandum: adeò, ut de Argonauticorum *quarto, quorum scriptor est* Apollonius, *librum* Aeneidos

suæ quartum totum penè formauerit: ad Didonem *uel* Aeneam, *amatoriam continentiam* Medeæ *circa* Iasonem *transferendo.* Quod *ita elegantius autore digeßit, ut fabula lasciuientis* Didonis, *quam falsam nouit uniuersitas, per tot tamen secula speciem ueritatis obtineat: & pro *uero per ora omniũ uolitet: ut pictores fictoresq́;, qui figmentis liciorum contextas imitantur effigies, hac materia uel maximè in efficiendis simulacris tanquam unico argumento decoris utantur.* Nec *minus histrionum perpetuis & gestibus & cãtibus celebratur.* Tantum *ualuit pulchritudo narrandi, ut omnes* Phœnissæ *castitatis conscij, nec ignari manum sibi iniecisse reginam, ne pateretur damnum pudoris, conniueant tamen fabulæ: & intra conscientiam ueri fidem prementes, malint pro uero celebrari, quod pectoribus humanis dulcedo fingentis infudit.* Videamus *utrum attigerit &* Pindarum, *quem* Flaccus *imitationi inaccessum fatetur.* Et *minuta quidem atque rorantia quæ inde subtraxit, relinquo: unum uerò locum, quem tentauit ex integro penè transcribere, uolo communicare uobiscum, quia dignus est, ut eum uelimus altius intueri.*

*uera

Gell. lib. 17. cap. 10.

Cùm Pindari *carmen, quod de natura atquæ flagrantia montis* Aetnæ *compositum est, æmulari uellet eiusmodi sententias & uerba molitus est: ut* Pindaro *quoque ipso, qui nimis opima & pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorq́; sit.* Atq; *uti uosmetipsos eius quod dico arbitros faciam, carmen* Pindari *quod est super monte* Aetna, *quantulum mihi est memoriæ, dicam.*

Pindarus in Pythijs.

Κίων Δ᾽ ὀυρανία συνέχει
Νιφόεσσ᾽ αἴτνα πάνετες
Χιόνος ὀξείας τιθήνα,

Τᾶς,

Τὰς, ἐρεύγονται μὲν ἀπλά-
του πυρὸς ἁγνόταται
Ἐκ μυχῶν πηγαὶ, ποταμοὶ
Δ' ἀμέραισι μὲν προχέοντι, ῥόον καπνοῦ
Αἴθων' ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
Φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ, εὐβάθει-
αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ
Κεῖνο δ' ἀφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετὸν
Δεινοτάτους ἀναπέμπει.

Audite nunc Vergilij uersus, ut inchoasse eum uerius quàm perfecisse dicatis.

Portus ab accessu uentorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis.
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla:
Attollitq; globos flammarum, & sydera lambit.
Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis
Erigit eructans: liquefactaq; saxa sub auras
Cùm gemitu glomerat, fundoq; exæstuat imo.

Iam principio Pindarus ueritati obsecutus, dixit quod res erat, quodq; illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem dum in strepitu sonituq; uerborum conquirendo laborat, utrunq; tempus nulla discretione facta cõfundit. Atq; ille Græcos quidem fontes imitatus, ignes eructare, & fluere amnes fumis, & flammarum fulua & tortuosa uolumina in plagas maris ferri, quasi quosdam igneos angues luculentè dixit. At hic uester atram nubem turbine piceo, & fauilla fumante ῥόον καπνοῦ αἴθωνα, interpretari uolens, crassè & immodicè congeßit: globos quoque flammarum, quod ille κρουνοὺς dixerat, duriter posuit, & ἀκύρως. Hoc uerò inenarrabile

*bile est, quòd nubem atram fumare dixit turbine piceo, & fauilla candente. Non enim fumare solent, neque atra esse, quæ sunt candentia: nisi fortè candente dixit peruulgatè & impropriè pro feruenti, non pro relucenti. Nam candens est à candere, non à calore dictum. Quòd autem scopulos *eructari & erigi, eosdemq; ipso statim liquefieri & gemere, atque glomerari sub auras dixit: hoc nec à Pindaro scriptum, nec unquam fando auditum: & omnium, quæ monstra dicuntur, monstruosissimum est. Postremò, Graiæ linguæ quàm se libenter addixerit, de crebris, quæ usurpat, uocabulis, æstimate: Dirus Vlysses, Spelæa ferarum, Dædala tecta, Rhodopeiæ arces, Altaq; Panchæa, atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.* Et,

*erectari

Thyas ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusq; uocat clamore Cytheron. Et,
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacenæ. Et,
Ferte simul Fauniq; pedem, Dryadesq; puellæ. Et,
Hinc atque hinc glomerantur Oreades. Et,
Pars pedibus plaudunt choreas. Et,
_Milesia uellera nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore. Et,
Drymoq;, Xantoq;, Lygeaq;, Phyllodoceq;. Et,
_Melite Panopæaq; uirgo,
Nesea, Spioq;, Thaliaq;, Cymodoceq;. Et,
Alcandrumq;, Haliūq;, Noëmonaq;, Prytaninq;. Et,
Amphion Dyrcæus in Actæo Aracintho. Et,
Senior Glauci chorus, Inousq; Palæmon.

Versus est Parthenij, quo grammatico in Græcis Vergilius usus est,

Γλαύκῳ καὶ νηρεῖ καὶ ἰνώῳ μελικέρτῃ.

Hic

Hic ait:

Glauco, & Panopee, & Inoo Melicertæ. Et,

Tritonesq; citi. Immania cete.

Adeò autem & declinationibus Græcis delectatur, ut Mnesthea dixerit pro Mnestheum. Sicut ipse alibi: Nec fratre Mnestheo. Et pro Orpheo dicere maluerit Orphi, Græcè declinando: ut,

Orphi Calliopea, Lino formosus Apollo. Et,

Vidimus ô ciues Diomede. Et talium nominum accusatiuus Græcus est in e, desinens. Nam si quis eum putat Latinè dixisse Diomedem, sanitas metri in uersu desiderabitur. Deniq; omnia carmina sua Græcè maluit inscribere, Bucolica, Georgica, Aeneis, cuius nominis figuratio à regula Latinitatis aliena est.

Quæ Vergilius tam occultè à Græcis traduxerit, ut uix unde ducta sint, poßsit agnosci. CAP. XVIII.

SEd de his hactenus, quorum plura omnibus, aliqua nonnullis Romanorum nota sunt. Ad *alia uenio, quæ de Græcarum literarum penetralibus eruta, nullis cognita sunt: nisi qui Græcam doctrinam diligenter hauserunt. Fuit enim hic poëta ut scrupulosè & anxiè, ita dißimulanter & quasi clanculò doctus: ut multa transtulerit, quæ unde translata sint, difficilè sit cognitu. In exordio Georgicorum posuit hos uersus: *illa

Liber & alma Ceres, uestro si munere tellus

Chaoniam pingui glandem mutauit arista,

Poculaq; inuentis Acheloïa miscuit uuis.

Nihil in his uersibus grammaticorum cohors discipulis suis amplius tradit, nisi illud: opera Cereris effectum, ut homines ab antiquo uictu desisterent, & frumento pro glandibus uterentur. Liberum uerò uitis repertorem,

præstitisse humano potui uinum, cui aqua admisceretur. Cur autē Acheloū amnē potißimū Verg. *cùm aquā uellet intelligi, nominarit: nemo uel quærit uel omnino subesse aliquid eruditius suspicatur.* Nos *id altius scrutati, animad uertimus doctū poëtā, antiquißimorū* Græcorū *more, sicut docebit autoritas, elocutū: apud quos propriè in aquæ significatione ponebatur* Achelous. Neq; *id frustra, nam causa quoq; eius rei cū cura relata est.* Sed *priusquā causā propono, illud antiquo poëta teste mōstrabo, hūc morē loquēdi peruagatū fuisse, ut* Acheloū *pro quauis aqua dicerēt.* Aristophanes *uetus comicus ĩ comœdia* Cotalo *sic ait:*

Ἤμυν ἄγειον βάρος.
Ἤτειρε γάρ τοι μ᾽ οἶνος οὐ μιγεὶς πόμαι
Ἀχελώου.

Grauabar, inquit, uino, cui aqua nō fuisset admista, id est, mero. Cur *autem sic loqui soliti sint,* Ephorus *notißimus scriptor historiarum libro secundo ostendit his uerbis:* Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ποταμοῖς οἱ πλησιόχωροι μόνον θύουσι: τὸν δὲ Ἀχελῶον μόνον ἅπαντας ἀνθρώπους συμβέβηκε τιμᾶν, οὐ τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν ἰδίων, τοῦ Ἀχελώου τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἐπὶ τὸ κοινὸν μεταφέροντας. τὸ μὲν γὰρ ὕδορ ὅλως, ὅπερ ἐστὶ κοινὸν ὄνομα, ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνου προσηγορείας Ἀχελῶον καλοῦμεν. τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τὰ κοινὰ πολλάκις ἀντὶ τῶν ἰδίων ὀνομάζομεν, τοὺς μὲν Ἀθηναίους ἕλληνας, τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους Πελοποννησίους ἀποκαλοῦντες. τούτου δὲ τοῦ ἀπορήματος οὐδὲν ἔχομεν αἰτιώτατον εἰπεῖν, ἢ τοὺς ἐκ Δωδώνης χρησμοὺς, σχεδὸν γὰρ ἐφ᾽ ἅπασιν αὐτοῖς προστάττειν ὁ θεὸς εἴωθεν Ἀχελώῳ θύειν, ὥς τε πολλοὶ νομίζοντες οὐ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ῥέοντα, ἀλλὰ τὸ σύνολον ὕδωρ Ἀχελῶον ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ καλεῖσθαι, ἰδιοῦνται τὰς τοῦ θεοῦ προσηγ

προσηγορείας. σημεῖον δὲ, ὅτι πρὸς τὸ θεῖον ἀναφέροντες οὕτω λέγειν εἰώθαμεν. μάλιστα γὰρ τὸ ὕδωρ Ἀχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς ὅρκοις, καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ ἐν ταῖς θυσίαις, ἅπερ πάντα περὶ τοὺς θεούς. *Potest'ne lucidius ostendi Acheloum à Græcis ueteribus pro quacunque aqua dici solitum? Vnde doctißimè Vergilius ait, uinum Acheloo Liberum patrem miscuisse. Ad quam rem etsi satis testium est, cùm Aristophanis comici, & Ephori historici uerba prodiderimus: tamen ultrà progrediemur. Didymus enim grammaticorum facilè eruditißimus, posita causa, quam superius Ephorus dixit, alteram quoque adiecit his uerbis:* Ἄμεινον δὲ ἐκεῖνο λέγειν ὅτι διὰ τὸ πάντων ποταμῶν πρεσβύτατον εἶναι Ἀχελῷον, τιμὴν ἀπονέμοντας αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους πάντα ἁπλῶς τὰ νόματα τῷ ἐκείνου ὀνόματι προσαγορεύειν, ὁ γοῦν Ἀγησίλαος διὰ τῆς πρώτης ἱσορείας δεδήλωκεν, ὅτι Ἀχελῷος πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατος, ἔφη γὰρ, Ὠκεανὸς δὲ γαμεῖ Τηθὺν ἑαυτοῦ ἀδελφήν, τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι ποταμοὶ, Ἀχελῷος δὲ αὐτῶν πρεσβύτατος, καὶ τετίμηται μάλιστα.

Licet abundè ista sufficiãt, ad probationem moris antiqui, quo ita loquendi usus fuit, ut Achelous cõmune omnis aquæ nomen haberetur: tamen his quoq; & Euripidis nobilißimi tragœdiarum scriptoris addetur autoritas, quam idem Didymus grammaticus in his libris quos τραγῳδουμένης λέξεως *scripsit, posuit his uerbis:* Ἀχελῷον πᾶν ὕδωρ Εὐριπίδης φησὶν ἐν Ὑψιπύλῃ, λέγων γὰρ περὶ ὕδατος ὄντος σφόδρα πόῤῥω τῆς Ἀκαρνανίας, ἐν ᾗ ἐστὶ ποταμὸς Ἀχελῷος φησὶ δείξω μὲν ἀργεννοῖσιν Ἀχελῴου ῥόον.

Sunt in libro septimo illi uersus, quibus Hernici populi, & eorum nobilißima, ut tunc erat, ciuitas Anagnia enumerantur:

Aeneid. 7. Quos diues Anagnia pascit,
Quos Amasene pater: non illis omnibus arma,
Nec clypei, currus'ue sonant. pars maxima glandes
Liuentis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu: fuluosq; lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: uestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Hunc morem in Italia fuisse, ut uno pede calceato, altero nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc quod sciam reperi: sed eam Græcorum nonnullis consuetudinem fuisse, locupleti autore iam palàm faciam. In qua quidem re mirari est poëtæ huius occultißimam diligentiam. Qui cùm legisset Hernicos, quorum est Anagnia, à Pelasgis oriundos, appellatosq; ita à Pelasgo quodam duce suo, qui Hernicus nominabatur: morem, quem de Aetolia legerat, Hernicis aßignauit, qui sunt uetus colonia Pelasgorum. Et Hernicum quidem hominem Pelasgum ducem Hernicis fuisse Iulius Higinus in libro secundo urbium, non paucis uerbis probat. Morem uerò Aetolis fuisse uno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit clarißimus Euripides, scriptor tragicus. In cuius tragœdia quæ Meleager inscribitur, nuntius inducitur describens, quo quisque habitu fuerit ex ducibus, qui ad aprum capiendum conuenerant. In eo hi uersus sunt:

Τελαμὼν δὲ χρυσοῦν αἰετὸν πέλτης ἔπι
Πρόβλημα θηρός. βότρυσι δ' ἔστεψεν κάρα.
Σαλαμῖνα κοσμῶν πάτριδα τὴν εὐδαίμονα.
Καὶ πρὸς δὲ μῖσημ' ἀρκὰς ἀταλάντη κύνας.
Καὶ τόξ' ἔχουσα, πελέκεως δὲ δίστομον
Γένυ, πέπλ' ἀλλακάταιος. οἱ δὲ θεστίυ
Παῖδες τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδὸς

Τὸ

Τὸν δ᾽ ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
Ἔχοιεν, ὃς δὴ πᾶσιν αἰτωλοῖς νόμος.

Animaduertis diligentißimè uerba Euripidis *à* Marone *seruata?* Ait enim ille:

Τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός.

Et eundem pedem nudum Vergilius *quoq; dixit, Vestigia nuda sinistri Instituere pedis. In qua quidem re, quò uobis studium nostrum magis comprobetur, non reticebimus rem paucißimis notam, reprehensum* Euripidem *ab* Aristotele, *qui ignorantiam istud* Euripidis *fuisse contendit.* Aetolos *enim non læuum pedem habere nudum, sed dextrum. Quod ne affirmem potius quàm probem,* Aristotelis *uerba ponam ex libro, quem de poëtis secundo suprà scripsit, in quo de* Euripide *loquens ait:*

Τοὺς δὲ θεστίου κούρους τὸν μὲν ἀριστερὸν πόδα, φησὶν Εὐριπίδης ἐλθεῖν ἔχοντας ἀνυπόδετον, λέγει γοῦν ὅτι τὸ λαιὸν ἴχνος ἦσαν ἀνάρβυλοι ποδὸς, τὸ δ᾽ ἐν πεδίλοις ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχοιεν, ὡς δὴ πᾶν τοὐναντίον ἔθος τοῖς αἰτωλοῖς, τὸν μὲν γὰρ ἀριστερὸν ὑποδέδενται, τὸν δὲ δέξιον ἀνυποδετοῦσι, δεῖ γὰρ οἶμαι τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐλαφρὸν ἀλλ᾽ οὐ τὸν ἐμμένοντα.

Cùm hæc ita sint, uidetis tamen Vergilium Euripide *autore, quàm* Aristotele *uti maluisse. Nam ut hæc ignorauerit, uir tam anxiè doctus, minimè crediderim. Iure *autem prætulit* Euripidem. *Est enim ingens ei cum Græcarum tragœdiarum scriptoribus familiaritas: quod uel ex præcedentibus licet, uel ex his quæ mox dicentur, opinari.* *Aristoteli

De aliis locis, quos Vergilius à Græcis sumpserit: quarto & nono Aeneidos. CAP. XIX.

IN *libro quarto in describenda* Elissæ *morte, ait quòd ei crinis abscissus esset, his uersibus:* Aeneid.

Nondum illi flauum Proserpina uertice crinem

Abstulerat, Stygioq; caput damnauerat Orco.

Deinde Iris à Iunone missa abscidit ei crinem, & ad Orcum refert. Hanc Vergilius non de nihilo fabulam fingit, sicut Aurelius, uir aliâs doctissimus, Cornutus extimat, qui adnotationem eiusmodi apposuit, his uersibus: Vnde hæc historia, ut crinis auferendus sit morientibus, ignoratur. Sed assueuit poëtico more aliqua fingere, ut de aureo ramo. Hæc Cornutus. Sed me pudet quòd tantus uir Græcarum etiam doctissimus literarum, ignorauit Euripidis nobilissimam fabulam Alcestim. In hac enim fabula, in scenam* Orcus inducitur gladium gestans, quo crinem abscidit Alcestidi, & sic loquitur:

*aliâs Charon

Loquitur Charon.

Πόλλ᾽ ἂν σὺ λέξας, οὐδὲν ἂν πλέον λάβοις.
Ἡ δ᾽ οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ᾅδου δόμους.
Στείχω δ᾽ ἐπ᾽ αὐτὴν, ὡς κατάρξομαι ξίφει.
Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
Ὅτου τόδ᾽ ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Proditum est, ut opinor, quem secutus Vergilius, fabulam abscindendi crinis induxerit: ἁγνίσαι autem Græcè dicunt Dijs consecrare. Vnde poëta uester ait, ex Iridis persona:

Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teq; isto corpore soluo.

Nunc quia pleraq; omnia, quæ suprà dixi, instructa autoritate Tragicorum probaui: id quoque, quod à Sophocle tractũ est, annotabo. In libro enim quarto Vergilius Elissam facit, postquam ab Aenea relinquitur, uelut ad Sacricolarum Sagarumq; carmina, & deuotiones fugientem: & inter cætera ait, sedandi amoris gratia herbas quæsitas, quæ æneis falcibus secarentur. Hæc res nónne quæstione digna est, unde Vergilio æneæ falces in mentem uenerint? Ponam itaque Vergilianos uersus, mox & inde Sophoc

phoclis, quos Maro æmulatus est:

Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis,
Pubentes herbæ, nigri cum lacte ueneni.

Sophoclis autem tragœdia id de quo quærimus, etiam titulo præfert. Inscribitur enim ῥιζοτόμοι : *in qua Medeam describit maleficas herbas secantem: sed auersam, ne ui noxij odoris ipsa interficeretur: & succum quidem herbarum in cados æneos refundentem, ipsas autem herbas æneis falcibus exsecantem. Sophoclis uersus hi sunt:*

Ἡ δ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρέπουσα
Ὀπὸν ἀργινεφῆ στάζοντα τομῆς
Χαλκέοισι κάδοις δέχεται. Et paulò post:
Αἱ δὲ καλύπτραι κίσται ῥιζῶν κρύπτουσι τομάς,
Ἃς ἡ δὲ βοῶσα ἀλαλαζομένη γυμνὴ
Χαλκέοισιν ἦμα δρεπάνοις.

Hæc Sophocles: quo autore sine dubio Vergilius protulit æneas falces. Omnino autem ad rem diuinam pleraque ænea adhiberi solita, multa indicio sunt: & in his maximè sacris, quibus delinire aliquos aut deuouere, aut denique exigere morbos uolebant. Taceo illud Plautinum, cùm ait: Mecum habet pagus, morbus, æs: & quod alibi Vergilius,

–Curetum sonitus, crepitantiaq; æra.

*Sed Carminij curiosissimi, & docti uerba ponam: qui in libro de Italia secundo sic ait: Prius itaq; & Tuscos æneo uomere uti, cùm conderentur urbes, solitos, in traiectitijs eorum sacris inuenio: & in Sabinis ex ære cultros, quibus sacerdotes tonderentur. Post hæc Carminij uerba, longum fiat si uelim percensere, quàm multis in locis Græcorum uetustissimi æris sonos, tanquam rem ualidissimam, adhibere soliti sunt. Sed præsenti opere docuisse nos sufficit, falces æneas * Maronis, exemplo Græci autoris inductas.* *Maroni

In libro nono Vergilius posuit hos uersus:

Stabat in egregijs Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum matris luco Symetia circum
Flumina, pinguis ubi implacabilis ara Palici.

Quis hic Palicus Deus, uel potius qui dij Palici, nam duo sunt, apud nullum penitus autorem Latinum quod sciam reperi: sed de Græcorum penitißimis literis hanc historiã eruit Maro. Nam primum ut Symetus fluuius, cuius in his uersibus meminit, in Sicilia est, ita & dij Palici in Sicilia coluntur: quos primum omnium Aeschylus tragicus uir utiq; Siculus, in literas dedit. Interpretationem quoq; nominis eorum, quam Græci ἐτυμολογίαν *uocant, expreßit uersibus suis. Sed priusquàm uersus Achyli ponam, paucis explananda est historia Palicorum. In Sicilia Symetus fluuius est. Iuxta hunc Nympha Thalia compressu Iouis grauida, metu Iunonis optauit, ut sibi terra dehisceret: quod & factum est. Sed ubi uenit tempus maturitatis infantum, quos aluo illa gestauerat, reclusa terra est, & duo infantes de aluo Thaliæ progreßi, emerserunt: appellati'que sunt Palici,* ἀπὸ τοῦ πάλιν ἱκέσθαι, *quoniam prius in terram merßi, denuò inde reuerßi sunt. Nec longè inde lacus breues sunt, sed immensum profundi, aquarum scaturigine semper ebullientes, quos incolæ crateras uocant, & nomine Dellos appellant, fratresq; eos Palicorum extimant, & habentur in cultu maximo. præcipueq; circa exigendum iuxta eos iusiurandum, præsens & efficax numen ostenditur. Nam cùm furti negati, uel eiuscemodi rei fides quæritur, & iusiurandum à suspecto petitur: uterque ab omni contagione mundi ad*

Cratera.

cratera

crateras accedūt, accepto prius fideiussore à persona quæ iuratura est, de soluendo eo quod peteretur, si addixisset euētus. Illhic inuocato loci numine, testatū̄ faciebat esse iurator, de quo iuraret. Quòd si fideliter faceret, discedebat illæsus: Si uerò subesset iureiurando mala cō̄scientia, mox in lacu amittebat uitam falsus iurator. Hæc res ita religionem fratrum commendabat, ut crateres quidem implacabiles uocarentur. Nec sine diuinatione est Palicorum templum. Nam cùm Siciliam sterilis annus arefecisset, diuino Palicorum responso admoniti Siculi, heroi cuidam certū̄ sacrificium celebrauerunt, & reuertit ubertas. Qua gratia Siculi omne genus frugum congesserunt in aram Palicorum. Ex qua ubertate ara ipsa pinguis uocata est. Hæc est omnis historia, quæ de Palicis eorū̄q; fratribus in Græcis tantummodo literis inuenitur: quas Maro, non minus quàm Latinas, hausit. Sed hæc quæ diximus, autoritatibus approbanda sunt, Aeschyli tragœdia est, quæ inscribitur Aetna. In hac cùm de Palicis loqueretur, sic ait:

Τί δῆτ' ἐν αὐτοῖς ὄνομα τίθενται βροτοί;
Σεμνοὺς παλίκους Ζεὺς ἐφίεται καλεῖν.
Ἦ καὶ παλίκων εὐλόγως μένει φάτις.
Πάλιν γὰρ ἵκουσ' ἐκ σκότους τοῦδ' ἐς φάος.

Hæc Aeschylus. Callias autē̄ in septima historia de rebus Siculis ita scribit: Ἡ δὲ ἐρύκη τῆς μὲν Γελῴας ὅσον ἐνενήκοντα στάδια διέστηκεν. ἐπιεικῶς δὲ χερρός ἐστιν τό τε ὄρος καὶ τὸ παλαιόν σικελῶν γεγενημένη πόλις, ὑφ' ἣ ἐς τοὺς δέλλους καλουμένους εἶναι συμβέβηκεν. οὗτοι δὲ κρατῆρες δύο εἰσὶν, οὓς ἀδελφοὺς τῶν παλίκων οἱ σικελιῶται νομίζουσι. τὰς δὲ ἀναφορὰς τῶν πομφολύγων παραπλησίας βραζούσας ἔχουσι. *Hactenus Callias. Polemō̄ uerò in lib. qui inscrib.* περὶ τῶν ἐν σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν, *sic ait:* Οἱ δὲ παλίκοι προσαγορευόμενοι

ῥευόμενοι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, αὐτόχθονες θεοὶ νομίζονται. ὑπάρχουσι δὲ τούτων ἀδελφοὶ κρατῆρες χαμαίζηλοι, προσιέναι δὲ ἁγιστεύοντας χρὴ πρὸς αὐτοὺς ἀπό τε παντὸς ἄγους καὶ συνουσίας, ἔκ τε καινῶν ἐνδυμάτων. φέρεται δὲ ἀπ' αὐτῶν ὀσμὴ βαρεῖα θείου, καὶ τοῖς πλησίον ἱσαμένοις καρηβαρίαν ἐμποιοῦσα δεινήν. τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ θολερόν, καὶ τὴν χρόαν ὁμοιότατον χαμαιρύπῳ λευκῷ. φέρεται δὲ κολπέμενόν τε καὶ παφλάζον, οἷαί εἰσιν αἱ δῖναι τῶν ζεόντων ἀναβολάδην ὑδάτων. φασὶ δὲ εἶναι καὶ τὸ βάθος ἀπέραντον τῶν κρατήρων τούτων, ὥστε καὶ βοῦς εἰσπεσόντας ἠφανίσθαι, καὶ ζεῦγος ὀρικὸν ἐλαυνόμενον, ἔτι δὲ φορβάδας ἐναλλομένας. ὅρκος δέ ἐστι τοῖς σικελιώταις μέγιστος καθηραμένον τῶν προκληθέντων. οἱ δὲ ὁρκωταὶ γραμμάτιον ἔχοντες, ἀπογράφουσι τοῖς ὀρκουμένοις περὶ ὧν ἀπαιτήσουσι τὸν ὅρκον, ὁ δὲ ὀρκούμενος θαλλὸν κραδαίνων, ἐστεμμένος, ἄζωστος καὶ μονοχίτων, ἐφαπτόμενος τοῦ κρατῆρος ἐξ ὑποβολῆς διέεισι τὸν ὅρκον, καὶ ἂν μὲν ἐμπεδώσῃ τοὺς ῥηθέντας ὅρκους, ἀσινὴς ἄπεισιν οἴκαδε. παραβάτης δὲ γενόμενος τῶν θεῶν, ἐμποδὼν τελευτᾷ. τούτου δὲ γινομένων ἐγγυητὰς ὑπισχνοῦνται καταστήσειν τοῖς ἱερεῦσιν. ἐὰν τι νεαρὸν γένηται, κάθαρσιν ὀφλισκάνουσι τοὺς περιγινομένους. περὶ δὲ τὸν τόπον τοῦτον ᾤκισαν παλικεινοὶ πόλιν ἐνώνυμον τούτων τῶν δαιμόνων παλικείνην. Hæc Polemon Sed & Xenagoras in tertia historia sua de loci diuinatione ita scribit: Καὶ σικελῶν τῆς γῆς ἀφορούσης, ἔθυσάν τινι ἥρωϊ, προστάξαντος αὐτοῖς τοῦ ἐκ παλικῶν χρηστηρίου, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς εὐφορίας πολλοῖς δώροις τὸν βωμὸν τῶν παλικῶν ἐνέπλησαν.

Absoluta est (existimo) et autoribus idoneis asserta explanatio Vergiliani loci: quem literatores nostri nec obscurum putant, contenti uel ipsi scire uel insinuare discipulis, Palicum Dei esse cuiusdam nomen. Quis sit autem

Deus iste, uel unde sit dictus, tam nesciunt, quàm scire nolunt: quia nec ubi quærant suspicantur, quasi Græcę lectionis expertes.

De Gargaris & Mysia ex primo Georgicon.

CAPVT XX.

NEc illos uersus relinquemus intactos, qui sunt in primo γεοργικῶν:

Humida solstitia, atq; hyemes orate serenas,
Agricolæ, hyberno lætißima puluere farra,
Lætus ager, nullo tantum se Mysia *cultu.*
Iactat, & ipsa suas mirantur Gargara *messes.*

Sensus hic cùm uideatur obscurior, pauloq; perplexius, quàm poëtæ huius mos est, pronuntiatus, tamen habet in se animaduertendam quæstionem ex Græca antiquitate uenientem, quæ sint ista Gargara, quæ Vergilius esse uoluit fertilitatis exemplar. Gargara hæc igitur sunt in Mysia, quæ est Hellesponti *prouincia. Sed significatio nominis, & loci duplex est. Nam & cacumen montis Idæ, & oppidum sub eodem monte hoc nomine uocantur,* Homerus *significationem cacuminis ita posuit:*

Ἴδην δ᾽ ἵκανεν πολυπίδακα μητέρα θηρῶν *Iliad. 1.*
Γάργαρον.

Hic Gargarum pro excellentißimo montis loco accipi conuenire & ipse sensus indicium facit, nam de Ioue loquitur. Sed & alibi, eodem Homero *teste, manifestius exprimitur.*

Ὣς ὁ μὲν ἀτρέμας εὗδε πατὴρ ἀνὰ γαργάρῳ ἄκρῳ,

Et Epicharmus *uetustißimus poëta in fabula quæ inscribitur,* Troês, *ita posuit:*

Σέυς ἄνα ναίων γάργαρ᾽ ἀγάννιφα.

Ex his liquidò claret, Gargara cacumen Idæ montis ap-

pellitari. Pro oppido autem Gargara qui dixerint, enumerabo. Ephorus notißimus historiarum scriptor, in libro quinto sic ait:

Μετὰ δὲ τὴν ἄσσον ἐστὶ γάργαρα πλησίον πόλις.

Nec Ephorus solus, sed etiam Phileas uetus scriptor, in eo libro qui inscribitur Asia, ita meminit:

Μετὰ ἄσσον πόλις ἐστὶν ὄνομα γάργαρα,
Ταύτης ἔχεται Ἄντανδρος.

Arati etiam liber Elegion fertur, in quo de Diotimo quodam poëta sic ait:

Αἰάζω Διότιμον ὃς ἐν πετρῇσι κάθηται
Γαργαρέων παισὶ βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.

Ex his uersibus etiam ciuium nomen innotuit, quia Gargares uocantur. Cùm igitur constet, Gargara nunc pro montis cacumine, nunc pro oppido sub eodem monte posito accipienda: Vergilius non de summo monte, sed de oppido loquitur. Cur tamen Gargara posuerit, ut locum frugum feracem, requiramus. Et omnem quidem illam Mysiam opimis segetibus habitam satis constat, scilicet ob humorem Soli. Vnde Vergilius in supradictis uersibus cùm dixisset, Humida solstitia, intulit, Nullo tantum se Mysia cultu iactat: * atque diceret: Omnis regio quæ opportunos habuerit humores, æquiparabit fœcunditates aruorum Mysiæ. Sed Homerus cùm ait: Ἴδην δ' ἵκανε πολυπίδακα: humidum designat subiacentem monti agrum. Nam polypidaca significat fontibus abundantem, Vnde hæc Gargara tanta frugum copia erant: ut qui magnum cuiusque rei numerum uellet exprimere, pro multitudine immensa, Gargara nominaret. Testis Alceus, qui in Cœlo tragœdia sic ait:

*atque si diceret:

Ἐτύγχανον μὲν ἀγρόθεν πλείστους φέρων

Εἰς τὴν

Εἰς τὴν ἑορτὴν ὅσον οἷον εἴκοσι
Ὁρῶ δ' ἄνωθεν γάργαρ' ἀνθρώπων κυκλῶ.

Gargara (*ut uidetis*) *manifestè posuit, pro multitudine. Nec aliter Aristomenes* ἐν μύθοις ἔνδον γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀνδρῶν γάργαρα. *Aristophanes autem comicus composito nomine ex arena & Gargaris, innumerabilem* (*ut eius lepos est*) *numerum conatur exprimere. In fabula enim Acharnensium ait:*

Ὅσα δὴ δέδηγμαι τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν,
Ἥσθην δὲ βαιά. πάνυ δὲ βαιά τέτταρα.
Ἃ δ' ὠδυνήθην, ψαμμοκοσιογάργαρα.
Φέρ' ἴδω τί δ' ἥσθην ἄξιον χαιρεδόνος.

**Arenam autem seorsum pro multis Varro sæpe in Menippeis suis posuit. Sed Aristophanes adiecit Gargara, ad significationem numerositatis innumeræ. Est ergo secundum hæc sensus horum uersuum talis: Cùm ea sit anni temperies, ut hyems serena sit, solstitium uerò imbricum: fructus optimè proueniunt. Hæc autem adeò agris necessaria sunt: ut sine ijs, nec illi natura fœcundißimi Mysiæ agri responsuri sint opinioni fertilitatis, quæ de his habetur. Addit Mysiæ nominatim Gargara: quòd ea urbs posita in imis radicibus Idæ montis, defluentibus inde humoribus irrigetur: poßitq́; uideri, solstitiales imbres non magnopere desiderare. Hoc in loco ad fidem sensui faciendam, quòd uliginosa sint non sola Gargara prouinciæ montis, sed & uniuersæ Mysiæ arua, adhiberi potest testis Aeschylus:* Μύσι ἐπίρροαι. *Quid de Græcis in hoc loco traxerit, diximus. Addemus præterea hoc cùm iucunditatis gratia: & ut liqueat Vergilium nostrum undique ueterum sibi ornamenta traxisse, unde hoc dixerit:*

–Hyberno lætißima puluere farra.

*ψαμμακόσια

In libro enim uetustißimorum carminum, qui ante omnia quæ à Latinis scripta sunt, compositus ferebatur, inuenitur hoc rusticum uetus canticum: Hyberno puluere, uerno luto, grandia farra Camille metes.

De poculorum generibus. CAP. XXI.

Ex diuersis Vergilij locis. NOmina poculorum Vergilius plerunq; Græca ponit, ut carchesia, ut cymbia, ut cantharos, scyphos.

De carchesijs ita:

Cape Mæonij carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait. Et alibi:
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho.

De cymbijs:

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte.

De cantharo:

Et grauis attrita pendebat cantharus ansa.

De scyphis:

Et sacer impleuit dextram scyphus.

Poculorum uaria genera. Ea autem cuius figuræ sint, quis'ue eorum fecerit mentionem, nemo quærit: contenti scire, huiusmodi esse pocula. Et scyphos quidem, cantharosq; consueta uulgi nomina, ferendum si transeat. Sed de carchesijs, cymbijsq; quæ apud Latinos haud scio an unquam reperias, apud Græcos autem sunt rarißima, non uideo cur non cogantur inquirere, quid sibi noua, & peregrina Græca nomina uelint. Est autem carchesium poculum Græcis tantummodo notum. *Carchesium.* Meminit eius Pherecydes in libris historiarum: aitq; Iouem Alcumenæ prætium concubitus carchesium aureum dono dedisse. Sed Plautus insuetum nomen reliquit, aitq; in fabula Amphytrione, pateram datam: cùm longè utriusq; poculi figura diuersa sit. *Patera.* Patera enim, ut & ipsum nomen indicio est, planum ac patens est: Carchesium uerò procerum, &

& circa mediam partem compressum, ansatum mediocriter, ansis à summo ad infimum pertingentibus. Asclepiades autem, uir inter Græcos apprimè doctus ac diligens, carchesia à nauali re existimat dicta. Ait enim naualis ueli partem inferiorem Pateram *uocari: at circa mediam ferme partem* τράχηλον *dici, summam uerò partem* Carchesium *nominari: & inde diffundi in utrunque ueli latus, eaq; cornua uocantur. Nec solus Asclepiades meminit huius poculi, sed & alij illustres poëtæ, ut* Sappho, *quæ ait:*

Κοινῆ δ᾽ ἄρα πάντες καρχήσι᾽ ἔχον,
Καί ἔλειβον, ἀράσαντο ἦ πάμπαν
Ἐσθλὰ τῷ γαμβρῷ. *Cratinus:*
Θύρσον, κροκοτὸν ποικίλον καρχήσι.

Sophocles, in fabula quæ inscribitur Tyro:

Πρὸς τὴν τράπεζαν φάσκων
Προσεληλυθέναι τὸ δράκοντας καὶ
Γένεσθαι περὶ τὰ σιτία καὶ τὰ
Καρχήσια.

Hæc de carchesijs ignoratis Latinitati, *& à sola* Græcia *celebratis. Sed nec cymbia in nostro sermone reperies. Est enim à Græcorum paucis relatum.* Philemon *notissimus comicus in* Phasmate *ait:*

Ἐπεὶ ἦ ἡ ῥοδὴ κυμβίον ἀκράτου
Κατασέσεικεν ὑμῖν ἄνω.

Anaxandrides etiam comicus in fabula ἐν ἀγροίκοις:

Μεγάλ᾽ ἴσως ποτήρια, προπινόμενα
Καί μετ᾽ ἀράτου
Κυμβί * ἐκάρωσεν ὑμᾶς. ἐκάκωσεν

Meminit eius & Demosthenes *in oratione, quæ est in* Midiam. ἐπ᾽ ἀστράβης ἦ ὁ χέμενος ἐξ ἀργύρας εὐβοίας χλανίδας ἦ καὶ κύμβια ἔχον, ὧν ἐπελαμβάνοντο οἱ πεντηκοστολόγοι.

λόγοι. *Cymbia autem hæc (ut ipsius nominis figura indicat) diminutiuè à cymba dicta: quod & apud Græcos, & apud nos ab illis trahentes, nauigij genus est. Ac sanè animaduerti ego apud Græcos multa poculorum genera à re nauali cognominata, ut carchesia suprà docui, ut hæc cymbia, pocula procera, ac nauibus similia. Meminit huius poculi Eratosthenes, uir longè doctissimus, in epistola ad Agetorem Lacedæmonium, his uerbis:*

In antiquo sequentia citantur in hunc modum: κρατῆρα παρέστησαν οὐκ ἀργυροῦν οὐδὲ λιθοκόλλητον, ἀλλὰ τῆς κωλιάδος γῆς τούτον δὲ ὁσάκις ἐπιπληρώσαιεν ἀποσπείσαντες τοῖς θεοῖς ὠνοχόουν ἐφεξῆς βάπτοντες τῷ κυμβίῳ. *Est autem totus locus expositus ab Athenæo in XI.*

Θαυμάζουσι δὲ οἱ αὐτοὶ καὶ πῶς κύαθον μὴ κεκλημένος, ἀλλὰ κυμβίον μόνην φιάλην προσεκέκλητο, δοκεῖ δή μοι, τὸ μὲν τοῦ τῶν ἀνθρώπων χρείας ἕνεκα, τὸ δὲ τοῦ τῶν θεῶν τιμῆς εἰς τὴν κλῆσιν παρειληφέναι. *Fuerũt qui cymbium à cissymbio per syncopam dictum existimauerunt. Cissymbij autem (ut de Homero taceam, qui hoc poculum Ciclopi ab Vlysse datũ memorat) multi faciunt mentionem: uoluntq; nõnulli propriè cissymbium ligneum esse poculum ex hedera, id est,* κισσοῦ. *Et Nicander quidam Colophonius in I.* *Aetolicon *sic ait:* Εν τῇ ἱεροποιΐῃ τοῦ διδυμαίου Διὸς κισσοῦ σπονδοποιέονται πετάλοισιν. Ὅθεν τὰ ἀρχαῖα ἐκπώματα κισσύβια φωνέεται. *Sed & Callimachus meminit huius poculi:*

Καὶ γὰρ ὁ Θρηικίην μὲν ἀπηνάτο χανδὸν ἄμυστιν
Ζωροποτεῖν. ὀλίγῳ δ' ἥδετο κισσυβίῳ
Τῷ μὲν ἐγὼ τὸ δ' ἔλεξα περιστείχοντος ἀλείσου
Τὸ τρίτον.

**Hyalicon*

Qui autem cissymbium ex hedera factum poculum οἷον εἰ κισσίνον *dici arbitrantur, Euripidis autoritate niti uidentur, qui in* *Andromeda *sic ait:*

**Andromacha*

Πᾶς δὲ ποιμένων ἔρρει λεὼς
Ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφος,
Πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

Cantharus. *Hæc de cymbio. Sequitur ut quando cãtharum & poculi, & naui*

& nauigij genus esse suprà diximus, probetur exemplis. Et pro poculo quidē nota res est, uel ex ipso Vergilio, *qui aptißimè proprium* Liberi patris *poculum aßignat* Sileno.*Sed id,ut suprà polliciti sumus,etiam pro nauigio poni solitum,debemus ostendere.* Menander in Nauclero.

Ἥκει λιπὼν αἰγαίων ἁλμυρὸν βάθος
Θεόφιλος, ἡμῖν ὦ στράτων, ὡς ἐγκαλὸν,
Τὸν υἱὸν εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον
Πρῶτος δ' ἐγώ σοι τοῦ δ' ἐχρύσου κάνθαρον,
Ποῖον, τὸ πλοῖον, οὐ γὰρ μ' οἶδα σ' ἄθλιε.

Et *facer impleuit dextram scyphus.Scyphus* Herculis *poculum est, ita ut* Liberi patris *cantharus.* Herculem *uerò fictores ueteres non sine causa cum poculo fecerunt: & nonnunquam quassabundum,& ebrium:non solùm quòd is heros bibax fuisse perhibetur, sed etiam quòd antiqua historia est,* Herculem *poculo tanquam nauigio uentis immensa maria transisse. Sed de utraque re pauca ex* Græcis *antiquitatibus dicam.* Et *multibibum heroa istum fuisse,ut taceam quæ uulgò nota sunt, illud non obscurum argumentum est, quòd* Ephippus *in* Busiride *inducit* Herculem *sic loquentem:* οὐκ οἶσθα μ' ὄντα πρὸς θεῶν, τιρύνθιον; ἀργεῖον. οἱ μεθύοντες αἰὲν τὰς μάχας πάσας μάχονται. Scyphus.

Est etiam historia non adeò notißima: nationem quandam hominum fuisse prope Heracleam *ab* Hercule *constitutam* Cylicranorum*: composito nomine,* ἀπὸ τῆς κύλικος, *quod poculi genus nos una litera immutata calicem dicimus.*Poculo autem Herculem *uectum,ad** Ἐρύθειαν Hispaniæ *insulam nauigasse, & ** Panyasis *egregius scriptor* Græcorum *dicit, &* Pherecides *autor est: quorum uerba subdere supersedi, quia propiora sunt fabulæ, quàm historiæ.* Ego *tamen arbitror non poculo* Herculem *maria* Calix. * ἐγήτηρα *Pimastis

transuectum, sed nauigio cui scypho nomen fuit: ita ut suprà cantharum, & carchesium, & à cymbis deriuata cymbia, omnia hæc asseruimus esse nauigiorum uocabula.

De aliis quibusdam locis Vergilii. CAP. XXII.

N*Omina quoque Vergilius nonnunquam & ex antiquissimis Græcorum historijs mutuatur. Scitis apud illum unam ex comitibus* Dianæ Opin *uocari.* Quod *nomen uulgò fortasse temere impositum, uel etiam fictum putatur ab ignorantibus, ingeniosum poëtam, cognomen, quod à ueteribus Græcis scriptoribus ipsi* Dianæ *fuerat impositum, comiti eius assignare uoluisse:* Sed *Vergilius sic ait:*

Velocem intereà superis in sedibus Opin
Vnam ex uirginibus socijs sacraq; caterua
Compellabat, & has tristis Latonia *uoces*
Ore dabat. E*t infrà:*
At triuiæ custos iandudum in montibus Opis.

Opin, *inquit, comitem & sociam* Dianæ. *Sed audite unde* Vergilius *hoc nomen acceperit: qui (ut dixi) quod epitheton ipsiusce legerat, sociæ eius imposuit.* Alexander Aetolus, *poëta egregius, in libro qui inscribitur* Musæ, *refert quanto studio populus* Ephesius *dedicato templo* Dianæ *curauerit præmijs propositis, ut qui tunc erant poëtæ ingeniosissimi, in* Deam *carmina diuersa componerent.* In *his uersibus* Opis *non comes* Dianæ, *sed* Diana *ipsa uocata est.* Loquitur *autem (ut dixi) de populo* Ephesio.

Ἀλλ' ὅγε πευθόμενος πάγχυ γραικοῖσι μελέσθαι
Τιμόθεον κιθάρης ἴδμονα καὶ μελέων
Υἱὸν Θερσάνδροιο τὸν ἤνεσεν ἀνέρα σίγλων
Χρυσείων ἱερὴν πάντοτε χιλιάδα
Ὑμνῆσαι ταχέων ὦπιν βρητῆραν ὀϊστῶν.

Apparuit,

Apparuit, ni fallor, Opin Dianam dictam, & Vergilium de nimia doctrina hoc nomen in eius comitem transtulisse.

Excessere omnes adytis arisq; relictis Dij.

Hoc unde Vergilius dixerit, nullus inquirit, sed constat illum de Euripide *traxisse, qui in fabula* Troadibus *inducit* *Apollinem, *cùm Troia capienda esset, ista dicentem,* *Neptunũ.

Ἐγὼ δὲ νικῶμαι γὰρ ἀργείας θεῶ

Ἥρας, ἀθάνας θ' αἳ συνεξεῖλον φρύγας,

Δείπω τὸ κλεινὸν ἴλιον, βομὸς τ' ἐμὸς.

Ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακή,

Νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν, οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.

In antiq. citatur initiũ modo tertij uersus λείπω τὸ κλεινὸν ἴλιον. qua sunt Neptuni uerba apud poẽtam.

Qui uersus docent unde Vergilius usurpauerit discessisse Deos à ciuitate iam capta. Nec hoc sine autoritate Græcæ uetustatis est, quod ait:

Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.

Euripides enim inducit Mineruam uentos contra Græcorum classem à Neptuno petentem, dicentemq; debere illum facere, quod Iupiter fecerit, à quo in Græcos fulmen acceperit.

Apud Vergilium Pan niueo lanæ munere Lunam illexisse perhibetur, in nemora alta uocans: Munere sic niueo lanæ, si credere dignum est, & reliqua. In hoc loco Valer. Probus, uir perfectissimus notat, nescire se hanc historiam siue fabulam, quo referat autore: quod tantum uirum fugisse miror. Nam Nicander huius est autor historiæ, poëta, quem Didymus grammaticorum omnium quiq; sint, quiq; fuerint, instructissimus, fabulosum uocat. Quod sciens Vergilius adiecit, Si credere dignum est: adeò se fabuloso usum autore fatetur. In tertio libro cursim legitur, neque unde translatum sit, quæritur:

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Appollo

Prædixit, &c.

In talibus locis grammatici excusantes imperitiam suam, inuentiones has ingenio magis, quàm doctrinæ Maronis *aßignant: nec dicunt eum ab alijs mutuatum, ne nominare autores cogantur. Sed affirmo doctißimum uatem etiam in hoc* Aeschylum *eminentißimum tragœdiarum scriptorem secutum, qui in fabula, quæ* Latina *lingua* Sacerdotis *inscribitur, sic ait:*

Στέλλον ὅπως τάχιστα ταῦτα γὰρ
Ζεὺς ἐγκαθίει λοξίᾳ θεσπίσματα. *Et alibi:*
Πατρὸς προφήτης ἐστὶ λοξίας Διός.

Ecquid *clarum factum, inde sumpsisse* Vergilium, *quod* Apollo *ea uaticinetur, quæ sibi* Iupiter *fatur? Probatúmne uobis est,* Vergilium, *ut ab eo intelligi non potest, qui sonum* Latinæ *uocis ignorat: ita nec ab eo posse, qui Græcam non hauserit, extrema satietate, doctrinam? Nam si fastidium facere non timerem, ingentia poteram uolumina his quæ à penitißima Græcorum doctrina transtulisset, implere. Sed ad fidem rei propositæ relata sufficient.*

FINIS LIBRI QVINTI.

MACR

MACROBII

AVRELII THEODOSII Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber sextus.

Quos uel ex dimidio sui, uel solidos etiam uersus, ab antiquis Latinis poëtis sit mutuatus Vergilius.

CAPVT I.

HIC Prætextatus: Mirum, inquit, in modum digeßit Eustathius, quæ de Græca antiquitate carmini suo Vergilius inseruit. Sed meminimus uiros inter omnes nostra ætate longè doctißimos, Furium, Cæcinamq́; Albinum, promisisse se prodituros, quid idem Maro de antiquis Romanis scriptoribus traxerit. Quod nunc ut fiat tempus admonet. Cumq́; omnibus idem placeret, tum Furius Albinus: Etsi uereor, ne dum ostendere cupio, quantum Vergilius noster ex antiquorum lectione profecerit: & quos ex omnibus flores, uel quæ in carminis sui decorem ex diuersis ornamenta libauerit: occasionẽ reprehendendi uel imperitis, uel malignis ministrem: exprobrantibus tanto uiro alieni usurpationẽ nec considerantibus, hunc esse fructum legendi, æmulari ea quæ in alijs probes: & quæ maximè inter aliorum dicta mireris, in aliquem usum tuum opportuna deriuatione conuertere: quod & nostri tam inter se, quàm à Græcis, & Græcorũ excellentes inter se sæpe fecerũt. Et ut de alienigenis taceam, possem pluribus edocere, quãtum se mutuò compilarint bibliothecæ ueteris autores. Quod tamen opportunè aliâs (si uolentibus uobis erit) probabo. Vnũ nunc exemplũ proferam, quod ad probanda

banda, quæ aſſero, penè ſufficiet. Africanus enim togatarum ſcriptor, in ea togata, quæ Compitalia *inſcribitur, non inuerecundè reſpondens arguentibus, quòd plura ſumpſiſſet à* Menandro: Fateor, *inquit, ſumpſi, non ab illo modò, ſed ut quiſque habuit, quod conueniret mihi, quodq́; me non poſſe melius facere credidi: etiam à* Latino. *Quòd ſi hæc ſocietas, & rerum communio, poëtis, ſcriptoribusq́; omnibus inter ſe exercenda conceſſa eſt, quis fraudi* Vergilio *uortat, ſi ad excolendum ſe quædam ab antiquioribus mutuatus ſit? Cui etiam gratia hoc nomine eſt habenda, quòd nonnulla ab illis in opus ſuum, quod æterno manſurum eſt, transferendo, fecit ne omnino memoria ueterum deleretur: quos (ſicut præſens* tempus oſtendit) non ſolùm neglectui, uerùm etiam riſui habere iam cœpimus.* Denique & *iudicio transferendi, & modo imitandi, conſecutus eſt: ut quod apud illum legerimus alienum, aut* illius eſſe malimus: aut melius hîc quàm ubi natum eſt, ſonare miremur.* Dicam itaque primum, quos ab alijs traxit uel ex dimidio ſui uerſus, uel penè ſolidos: poſt hoc locos integros cùm parua quadam mutatione translatos: ſenſus'ue ita tranſcriptos, ut unde eſſent eluceret: immutatos alios, ut tamen origo eorum non ignoraretur. Poſt hæc, quædam de his, quæ ab* Homero *ſumpta ſunt, oſtendam non ipſum ab* Homero *tuliſſe, ſed prius alios inde ſumpſiſſe: & hunc ab illis, quos ſine dubio legerat, tranſtuliſſe.*

*ſenſus *aliud

Vergilius:

Vertitur intereà cœlum, & ruit Oceano *nox.*

Ennius in ſexto:

Vertitur intereà cœlum cum ingentibus ſignis.

Vergilius:

Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

Ennius

Ennius in primo:

Qui cœlum uersat stellis fulgentibus aptum. Et in tertio:

Cœlum prospexit stellis fulgentibus aptum. Et in *nono: *decimo:

Hîc nox præcessit stellis ardentibus apta.

Vergilius:

Conciliumq; uocat Diuûm *pater atque hominum rex.*

Ennius in sexto:

Tum cùm corde suo diuûm pater atque hominum rex,
Effatur.

Vergilius:

Est locus, Hesperiam *Graij cognomine dicunt.*

Ennius in primo:

Est locus, Hesperiam *quam mortales perhibebant.*

Vergilius:

Tuq; ô Tybri *tuo genitor cùm flumine sancto.*

Ennius in primo:

Teq; pater Tyberine *tuo cùm flumine sancto.*

Vergilius:

Accipe, daq; fidem. sunt nobis fortia bello Pectora.

Ennius in primo:

Accipe, daq; fidem, fœdusq; feri bene firmum.

Vergilius:

Et *Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.*

Ennius in primo:

Cum Superûm lumen nox intempesta teneret.

Vergilius:

Tu tamen intereà calido mihi sanguine pœnas
Persolues.

Ennius in primo:

Nec Pol *homo quisquam faciet iam impunè animatus*
Hoc, *nisi tu: nam mi calido das sanguine pœnas.*

Vergil

Vergilius:

-Concurrunt undiq; telis Indomiti agricolæ.

Ennius in tertio:

Postquàm defessi sunt, stant, & spargere sese
Hastis, ansatis concurrunt undique telis.

Vergilius:

-Summa nituntur opum ui.

Ennius in quarto:

Romani scalis summa nituntur opum ui. Et in XVI.
Reges per regnum, statuasq;, sepulcraq; quærunt.
Aedificant nomen, summa nituntur opum ui.

Vergilius:

Et mecum ingentis oras euoluite belli.

Ennius in sexto:

Quis potis ingentis oras euoluere belli?

Vergilius:

Nequa meis dictis esto mora, Iuppiter hac stat.

Ennius in septimo:

Non semper uestra euertit, nunc Iuppiter hac stat.

Vergilius:

Inuadunt urbem somno, uinoq; sepultam.

Ennius in octauo:

Nunc hostes uino domiti, somnoq; sepulti:

Vergilius:

Tollitur in cœlum clamor, cunctiq; Latini.

Ennius in decimoseptimo:

Tollitur in cœlum clamor tum exortus utrisque.

Vergilius:

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Ennius in sexto:

Explorant Numidæ, totam quatit ungula terram.

Et in

Et in octauo:

Cùm sequitur, summo sonitu quatit ungula terram.

Et in decimoseptimo:

It eques, & plausu caua concutit ungula terram.

Vergilius:

Vnus qui nobis cunctando restituit rem.

Ennius in duodecimo:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.

Vergilius:

Corruit in uulnus, sonitum super arma dederunt.

Ennius in decimosexto:

Concidit, & sonitum simul insuper arma dederunt.

Vergilius:

Et iam prima nouo spargebat lumine terras.

Lucretius in secundo:

Cùm primum aurora respergit lumine terras.

Vergilius:

Flammarum longos à tergo inuoluere tractus.

Lucretius in secundo:

Nónne uides longos flammarum ducere tractus?

Vergilius:

-Ingeminant abruptis nubibus ignes.

Lucretius in secundo:

Nunc hinc: nunc illhinc abruptis nubibus ignes.

Vergilius:

-Belli simulacra ciebat.

Lucretius in secundo:

Componunt, complent, belli simulacra cientur.

Vergilius:

-Simulacraq; luce carentum.

Lucret

Lucretius in quarto:

-Cùm sæpe figuras
Contuimur miras, simulacraq; luce carentum.

Vergilius:

Asper acerba tuens retrò redit.

Lucretius in quinto:

Asper acerba tuens immani corpore serpens.

Vergilius:

Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Furius in primo Annalium:

Interea Oceani linquens Aurora cubile.

Vergilius:

Quod genus hoc hominũ? quæ'ue hunc tam barbara morẽ
Permittit patria?

Furius in sexto:

Quod genus hoc hominum Saturno sancte create?

Vergilius:

Rumoresq́; ferit uarios, ac talia fatur.

Furius in decimo:

Rumoresq́; ferunt uarios, ac multa requirunt,

Vergilius:

Nomine quenq; uocans, reficitq́; in prælia pulsos.

Furius in decimo:

*queng; *Nomine*quoq; ciet, dictorum tempus adesse*
Commemorat, Deinde infrà:
Confirmat dictis, simul atq; exuscitat acreis
Ad bellandum animos, reficitq́; ad prælia mentes.

Vergilius:

Dicite Pierides, non omnia possumus omnes.

*Lucilius *Lucretius in quinto:*

Maior erat natu, non omnia possumus omnes.

Verg

Vergilius:

Diuerſi circunſpiciunt, hoc acrior idem.

Pacuuius in Medea:

Diuerſi circunſpicimus, horror percipit.

Vergilius:

Ergo iter incœptum peragunt rumore ſecundo.

Sueuius in libro quinto:

Redeunt, referuntq; petita rumore ſecundo.

Vergilius:

Nunquàm hodie effugies, ueniam quocunq; uocaris.

Neuius in equo Troiano:

Nunquàm hodie effugies, quin mea manu moriare.

Vergilius:

Vendidit hic auro patriam, dominumq; potentem
Impoſuit: fixit leges pretio, atq; refixit.

Varius de Morte:

Vendidit hic Latium populis, agroſq; Quiritum
Eripuit: fixit leges pretio, atq; refixit.

Vergilius:

Vt gemma bibat, & Sarano dormiat oſtro.

Varius de Morte:

Incubet & Tyrijs, atq; ex ſolido bibat auro.

Vergilius:

Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis.

Catullus:

Currite ducentes ſubtegmina, currite fuſi.

Vergilius:

*Felix heu, nimium felix * ni litora tantum* *ſi
Nunquàm Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.

Catullus:

Iuppiter omnipotens, utinam non tempore primo

Gnosia Cecropiæ tetigissent littora puppes.
Vergilius:
-Magna ossa, lacertosq́; Extulit.
*Lucilius *Ennius in decimoseptimo.
-Magna ossa, lacertiq́; Apparent homini.
Vergilius:
-Placidam per membra quietem Irrigat.
Furius in primo:
-Mitemq́; rigat per pectora somnum. Et,
Lucretius in quarto:
Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem Irrigat.
Vergilius:
-Camposq́; linquentes.
Lucretius in sexto de mari simile:
-Et liquidam molem camposq́; natantes.
Vergilius:
-Et geminos duo fulmina belli Scipiadas.
Lucretius in tertio:
Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.
Vergilius:
-Et ora Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Lucretius in secundo:
-Fœdo pertorquent ora sapore.
Vergilius:
Morte obita qualeis fama est uolitare figuras.
Lucretius in primo:
Cernere uti uideamur eas, audireq́; coràm,
Morte obita, quorum tellus amplectitur ossa.
Hinc est & illud Vergilianum:
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa.

-Ora

-Ora modis attollens pallida miris.

Lucretius in primo:

Sed quædam simulacra modis pallentia miris.

Vergilius:

Tum gelidus toto manabat corpore sudor.

Ennius in decimosexto:

Tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Vergilius:

Labitur uncta uadis abies.

Ennius in decimoquarto:

Labitur uncta carina, uolat super impetus undas.

Vergilius:

-Ac ferreus ingruit imber.

Ennius in octauo:

Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.

Vergilius:

-Apicem tamen incita summum
Hasta tulit.

Ennius in decimosexto:

Tamen inde uolans secum abstulit hasta Insigne.

Vergilius:

Puluerulentas eques furit, omnes arma requirunt.

Ennius in sexto:

Balatum pecudes quatit, omnes arma requirunt.

Vergilius:

Nec uisu facilis, nec dictu affabilis ulli.

Actius in Philoctete:

Quem neque tueri contrà, neque affari queas.

Vergilius:

Aut spolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni.

Accius in armorum iudicio:

Nam Trophæum ferre me à forti uiro, pulchrum est.
Si autem & uincar: uinci à tali, nullum est probrum.

Vergilius:

-Nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit: uanum etiam mendacemq́; improba finget.

Accius in Telepho:

Nam si à me regnum fortuna, atque opes
Eripere quiuit, & uirtutum nequiuit.

Vergilius:

Disce puer uirtutem ex me, uerumq́; laborem:
Fortunam ex alijs.

Accius in armorum iudicio:

Virtuti is par, dispar fortunis patris.

Vergilius:

-Iamiam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.

Actius in Antigona:

Iamiam neque Dij regunt,
Neque profectò Deûm summus rex omnibus curat.

Vergilius:

Num capti potuere capi? nũ incensa cremauit Troia uiros?

Ennius in 10. cùm de Pergamis loqueretur:

Quæ neque Dardanijs campis potuere perire:
Nec cùm capta, capi: nec cùm combusta, cremari:

Vergilius:

Multi prætereà, quos fama obscura recondit.

Ennius in Alexandro:

Multi alij aduentant, paupertas quorum obscurat nomina.

Vergilius:

Audentes fortuna iuuat:

Ennius in septimo:

Fortibus est fortuna uiris data.

Vergilius:

Recoquunt patrios fornacibus enses:
Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.

Lucretius in 5.

Inde minutatim processit ferreus ensis,
*Versaq; in * obscurum species est falcis ahenæ.* *obscœnum

Vergilius:

Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu Flumina.

Lucretius in 5.

Ad sedare sitim fluuij fontesq; uocabant.

Vergilius:

Quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura
Sponte tulere sua, carpsit.

Lucretius in 5.

Quod sol, atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua: satis id placarat pectora donum.

Quos locos aut integros, aut paucis admodum immutatis, ex antiquis Latinis scriptoribus Vergilius transtulerit: quosq; ita mutauerit, ut origo tamen eorum facilè deprehendatur. CAP. II.

Post uersus ab alijs, uel ex integro, uel ex parte translatos: uel quædam immutando uerba, tanquam succo alio tinctos: nunc locos locis componere sedet animo: ut unde formati sint, quasi de speculo cognoscas.

Vergilius:

Nec sum animi dubius, uerbis ea uincere magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: iuuat ire iugis, quà nulla priorum

Castaliam molli diuertitur orbita cliuo.

Lucretius in 1.

Nec me animi fallit, quàm sint obscura, sed acri
Percußit thyrso laudis spes magna meum cor:
Et simul incußit suauem mi in pectus amorem
Musarum, quo nunc instinctus mente uigenti.
Auia Pieridum peragro loca, nullius antè Trita solo.

Accipe & alterum locum Maronis, illi unde traxerat comparandum: ut eundem colorem, ac penè similem sonum loci utriusque reperias.

Vergilius:

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Manè salutantum totis uomit ædibus undam:
Nec uarios inhiant pulchra testudine postes. Et mox:
At secura quies, & nescia fallere uita,
Diues opum uariarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, uiuiq; lacus: at frigida Tempe,
Mugitusq; boum, mollesq; sub arbore somni.
Non absunt illic saltus, ac lustra ferarum:
Et patiens operum paruoq; assueta iuuentus.

Lucretius in 2.

Si non aurea sit iuuenum simulacra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
Nec domus argento fulgens, auroq; renidens,
* *tecta:* *Nec citharam reboant laqueata, aurataq;* * *templa:*
Cùm tamen inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquæ riuum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus iucundè, corpora curant:
Præsertim cùm tempestas arridet & anni
Tempora conspergunt uiridantis floribus herbas.

Vergil

Vergilius in Georg.

Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata mouere animum: non qui per saxa uolutus
Purior electro campum petit amnis.

Lucretius in secundo:

Nec teneræ salices, atq; herbæ rore uigentes,
Fluminaq; ulla queunt summis labentia ripis
Oblectare animum, subitamq; auertere curam.

Ipsius uerò pestilentiæ, quæ est in tertio Georgicon, color totus, & lineamenta pene omnia tracta sunt de descriptione pestilentiæ, quæ est in sexto Lucretij. Nam Vergiliana incipit:

Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est
Tempestas: totoq; autumni incanduit æstu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum.

Lucretij uerò sic incipit:

Hæc ratio quondam morborum, & mortifex æstus
Finibus in Cecropis funestos reddidit agros:
Vastauitq; uias, exhausit ciuibus urbem.

Sed quatenus totum locum utriusq; ponere, satis longum est: excerpam aliqua, ex quibus similitudo geminæ descriptionis apparet. Vergilius:

Tum uerò ardentes oculi, atq; attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu grauis: imaq; longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & oppressas fauces premit aspera lingua.

Lucretius:

Principiò caput incensum feruore gerebant,
Et duplices oculos suffusa luce rubentes.
Sudabant etiam fauces intrinsecus atro
Sanguine, & ulceribus uocis uia septa coibat.

Atq; animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.

Vergilius sic ait.

Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Et quæ darent signa, suprà retulit idem.
-Demissæ aures, insertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & attactu tractanti dura resistit.

Lucretius:

Multaq; prætereà mortis tunc signa dabantur.
Perturbata animi mens in mœrore metuq;:
Triste supercilium: furiosus uultus, & acer:
Sollicitæ porrò, plenæq; sonoribus aures:
Creber spiritus, ac ingens, raroq; coortus:
Sudorisq; madens per collum splendidus humor.
*contacta Tenuia sputa minuta croci *contracta colore:
Salsaq; per fauces raucas uix edita tußis.

Vergilius in Georg.

Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos, ea uisa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio.

Lucretius:

Nec ratio remedi communis certa dabatur.
Quod nam alijs dederat uitalis aëris auras
Voluere in ore licere, & cœli templa tueri,
Hoc alijs erat exitio, lætumq; parabat.

Vergilius:

Prætereà nec iam mutari pabula refert,
Quæsitæq; nocent artes, cessere magistri.

Lucretius:

Nec requies erat ulla mali: defessa iacebant

Corpora

Corpora: mussabat tacito medicina timore.

Vergilius:

Ipsis est aër auibus non æquus: & illæ
Præcipites alta uitam sub nube relinquunt.

Lucretius:

Nec tamen omnino temere illis sedibus ulla
Comparebat auis: nec tristia secla ferarum
Exibant syluis: languebant pleraq; morbo,
Et moriebantur.

*Nónne uidentur *nobis membra descriptionis ex uno fonte manasse? Sed rursus locos alios comparemus.* **uobis hæc membra*

Vergilius:

-Gaudent perfusi sanguine fratrum:
Exilioq; domos,& dulcia limina mutant.

Lucretius in tertio:

Sanguine ciuili rem conflant, diuitiasq;
Conduplicant auidi, cædem cæde accumulantes,
Crudeles gaudent in tristi funere fratris.

Vergilius:

-Multa dies, uariusq; labor mutabilis æui
Rettulit in melius: multos alterna reuisens
*Lusit,& in *solido rursus fortuna locauit.* **solio*

Ennius in octauo:

-Multa dies in bello conficit unus.
Et rursus multæ fortunæ forte recumbunt.
Haudquaquam quenquam semper fortuna secuta est.

Vergilius Aeneidos 12.

O' præstans animi iuuenis, quantùm ipse feroci
Virtute exuperas, tantò me impensius æquum est
Consulere, atq; omneis metuentem expendere casus.

Actius in Antigona:

Quantò magis te istiusmodi esse intelligo,
Tantò Antigona magis me par est tibi
Consulere, & parcere.

Vergilius:

O' lux Dardaniæ, spes ô fidißima Teucrûm. & reliqua.

Ennius in Alexandro:

O' lux Troiæ germanæ Hector,
*Quò *Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?
Aut qui te sic respectantibus tractauere nobis?

Vergilius Georg. 3.

Fræna Pelethronij Lapythæ gyrosq; dedêre
Impositi dorso, atq; equitem docuere sub armis
Insultare sòlo, & gressus glomerare superbos.

Varius de Morte:

Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ,
Quà uelit ire, sed angusto prius ore coërcens,
Insultare docet campis, fingitq; morando.

Vergilius in Bucol.

Talis amor Daphnin, qualis cùm fessa iuuencum
Per nemora, atq; altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ riuum uiridi procumbit in ulua
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti.

Varius de Morte:

Ceu canis umbrosam lustrans Cortynia uallem,
Si ueteris potuit ceruæ comprendere lustra,
Sæuit in absentem, & circum uestigia lustrans,
Aethera per nitidum tenues sectatur odores.
Non amnes illam medij, non ardua tardant,
Perdita nec seræ meminit decedere nocti.

Vergilius:

-Ne te tua funera mater
Produxi, pressi'ue oculos, aut uulnera laui.

Ennius in Ctesiphonte:

Neque terram inijcere, neque cruenta
Conuestire mihi corpora licuit,
Neque miseræ lauere lacrymæ salsum sanguinem.

Vergilius in Bucol.

Nanque canebat uti magnum per inane coacta.
Semina terrarumq; animæq;, marisq; fuissent,
Et liquidi simul ignis ut is exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare sŏlum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas,
Iamq; nouum terræ stupeant lucescere solem.

Lucretius in quinto, ubi de confusione
orbis ante hunc statum loquitur.

His neque tum Solis rota cerni lumine claro
Altiuolans poterat, neque magni sydera mundi,
Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, nec aër,
Nec similis nostris rebus res nulla uideri.
Sed noua tempestas quædam, molesq; coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paresq;
Cum paribus iungi res, & discludere mundum,
Membraq; diuidere, & magnas disponere partes.

Et infrà:

Hoc est à terris magnum secernere cœlum,
Et seorsum mare uti secreto humore pateret,
Seorsum item puri secretiq; ætheris ignis.

Et infrà:

Omnia enim magis hæc ex leuibus, atque rotondis,

Vergilius Aeneidos 2.

Cum fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.

Ennius in Alexandro:

Nam maximo saltu superauit:
*Grauidus *Grauibus armatis equus,*
Qui suo partu ardua perdat Pergama.

Vergilius:

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit, eo dicente Deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther.
Tum uenti posuere, premit placida æquora pontus.

Ennius in Scipione:

Mundus cœli uastus constitit silentia,
Et Neptunus sæuus undis asperis pausam dedit.
Sol equis iter repreßit ungulis uolantibus,
Consistere amnes perennes, arbores uento uacant.

Vergilius:

Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæq; trabes, cuneis & fißile robur
Scinditur, aduoluunt ingentes montibus ornos.

Ennius in sexto:

Incedunt arbusta per alta securibus cædunt,
Percellunt magnas quercus, exciditur ilex.
Fraxinus frangitur, atque abies consternitur alta.
Pinus proceras peruertunt, omne sonabat
Arbustum in fremitu syluai frondosai.

Vergilius:

Diuersi magno ceu quondam turbine uenti
Confligunt, Zephyrusq;, Notusq;, & lætus Eois

Eurus equis.

Ennius in 17.

Concurrunt ueluti uenti cùm spiritus Austri
Imbricitor, Aquiloq́; suo cùm flamine contrà,
Inde mari magno fluctus extollere certant.

Vergilius:

Nec tamen, hæc cùm sint hominumq́; boumq́; labores
Versando terram experti, nihil improbus anser.

Lucretius in quinto:

Sed tamen interdum magno quæsita labore,
Cùm iam per terras frondent, atque omnia florent,
Aut nimijs torrens feruoribus æthereus Sol,
Aut subiti perimunt imbres gelidæq́; pruinæ,
Flabraq́; uentorum uiolento turbine uexant.

Sunt alij loci plurimorũ uersuum, quos Maro in opus suum cùm paucorum immutatione uerborum à ueteribus transtulit. Et quia longum est uniuersos ex utroq; transcribere, libros ueteres notabo, ut qui uolet illhic legendo æqualitatem locorum conferendo miretur. In primo Aeneidos tempestas describitur: & Venus apud Iouem queritur de periculis filij: & Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hîc locus totus sumptus à Næuio est, ex primo libro belli Punici. Illhic enim æquè Venus Troianis tempestate laborantibus cùm Ioue queritur: & sequuntur uerba Iouis filiam consolantis spe futurorum. Item de Pandaro & Bitia aperientibus portas, locus acceptus est, ex libro quintodecimo Ennij, qui induxit Histros duos in obsidione erupisse portam, & stragem de obsidente hoste fecisse. Nec Tullio compillando, dummodo undique ornamenta sibi conferret, abstinuit. O` fama ingens, ingentior armis Vir Troiane. Nempe hoc ait: Aeneam famam suam factis fortibus supergressum

gressum, cùm plerunque fama sit maior rebus. Sensus hîc in Catone Ciceronis his uerbis: Contingebat in eo, quod plerisq; contrà solet, ut maiora omnia re quàm fama uiderentur, id quod non sæpe euenit, ut expectatio cognitione, aures ab oculis uincerentur. Item: *Proximus huic longo, sed proximus interuallo.* Cicero in Bruto: *Duobus igitur summis Crasso & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo, tamen proximus.*

Quos locos primum alii ex Homero transtulerint inde Vergilius operi suo asciuerit. CAP. III.

SVnt quædam apud Vergilium, quæ ab Homero *creditur transtulisse: sed ea docebo à nostris autoribus sumpta, qui priores hæc ab* Homero *in carmina sua traxerant: quod quidem summus Homericæ laudis cumulus est, quòd cùm ita plurimis aduersus eum uigilatum sit, coactæq; omnium uires manum contrà fecerint: ille uelut pelagi rupes immota resistit.* Homerus *de Aiacis forti pugna ait:*

Iliad. 16. Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε, βιάζετο γὰρ βελέεσσι,
Δάμνα μὶν ζιωός τε νόος, καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
Βάλλοντες. δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
Πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε· βάλλετο δ' αἰεὶ
Καπφάλαρ' εὐποίηθ'. ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν,
Ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον. οὐδὲ δυνάντο
Ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι, ἐρείδοντες βελέεσσιν.
Αἰεὶ δ' ἀργελάῳ ἔχετ' ἄσθμαθι. καδδὲ οἱ ἱδρὼς
Πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν. οὐδὲ πῃ εἶχεν
Ἀμπνεῦσαι, πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

Hunc locum Ennius in decimoquinto ad pugnam Cælij Tribuni his uersibus transfert:

Vndique conueniunt, uelut imber, tela Tribuno
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,

Aerato

Aerato sonitu galeæ, sed nec pote quisquam
Vndiq; nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitq; quatitq;.
Totum sudor habet corpus, multumq; laborat.
Nec respirandi fit copia præpete ferro.
Histri tela manu iacentes sollicitabant.

Hinc Vergilius eundem locum de incluso Turno gratia elegantiore composuit:

Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra ualet, obiectis sic undiq; telis
Obruitur: strepit aßiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt.
Discussæq; iubæ capiti, nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus: tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit fessos, quatit æger anhelitus artus.

Homerus ait:

Φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ Iliad. 13.
Ἀσπὶς δ' ἄρ ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Furius in quarto Annali:

Pressatur pede pes, mucro mucrone, uiro uir.

Hinc Vergilius ait:

-Hæret pede pes, densusq; uiro uir.

Homeri est:

Πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω Iliad. 2.
Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν
Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη:

Hunc secutus Hostius poëta in libro 2. belli Histrici ait:

-Non si mihi linguæ
Centum, atq; ora sient totidem, uocesq; liquatæ.

Hinc

Hinc Vergilius ait:

Non mihi si linguæ centum sint, oraq; centum.

Homerica descriptio est equi fugientis, in hæc uerba:

Iliad. 6. Ὡς δ᾽ ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ,
Δεσμὸν ἀπορρήξας, θείει πεδίοιο κροαίνων,
Εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋρρεῖος ποταμοῖο
Κυδιόων, ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
Ὤμοις ἀΐσσονται, ὁ δ᾽ ἀγλαΐηφι πεποιθώς.

Ennius hinc traxit:

*fatus, Et tum sicut equus, qui de præsepibus *actus,
Vincla suis magnis animis abrupit, & inde
Fert sese campi per cærula lætaq; prata
Celso pectore, sæpe iubam quassat simul altam,
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Vergilius.

Qualis ubi abruptis fugit præsepia uinclis, &c.

Nemo ex hoc uiles putet ueteres poëtas, quòd uersus eorum scabri nobis uidentur. Ille enim stylus Enniani seculi auribus solus placebat: & diu laborauit ætas secuta, ut magis huic molliori stylo acquiesceretur. Sed ulterius non moror Cæcinnam, quin & ipse probat, quæ meminit Maronem ex antiquitate transtulisse.

De uocabulis Latinis, Græcis, Barbarisq;, quibus Vergilius primus usus esse uideri possit, cum tamen antè, & ueteres iisdem usi sunt. CAP. IIII.

TVm Cæcinna: In uersibus uel in locis, quantum sibi Maro ex antiquitate quæsiuerit, Furius ut memor & ueteris, & nouæ autorum copiæ disseruit. Ego conabor ostẽdere hunc studiosissimum uatem, & de singulis uerbis ueterum aptissimè iudicasse: & inseruisse lecta operi suo uerba, quæ nobis noua uideri facit incuria uetustatis. Vt

ecce

ecce Addita, *pro inimica & infesta, quis non extimet poëtam arbitrio suo nouum uerbum sibi uoluisse fabricare? Sed non ita est, nam quod ait:* Nec *sæuis addita* Iuno *usq; aberit,id est, affixa,& per hoc infesta, hoc iam dixerat* Lucilius *in libro* 14. *his uersibus:* Additus.

Si mihi non prætor fiet additus,atq; agitet me,
Non *malè sic ille,ut dico,me extenderat unus.*

Vergilius:

Manè salutantum totis uomit ædibus undam.

Pulchrè, Vomit *undam,& antiquè: nam ait* Ennius: Vomere undā.

Et Tyberis *flumen uomit in mare salsum.*

Vnde & nūc Vomitaria *in spectaculis dicimus,unde homines glomeratim ingredientes, in sedilia se fundunt.* Agmen *pro actu,& ductu quodam ponere non inelegans est:ut,* Vomitaria. Agmen.

Leni fluit agmine Tybris *: imò & antiquum est.*Ennius *enim in quinto ait:*

Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen.

Quod ait crepitantibus urere flammis, non nouum usurpauit uerbum, sed prior Lucretius *in sexto posuit:* Crepitantibus flammis.

Nec res ulla magis quàm Phœbi Delphica *laurus*
Terribili *sonitu flamma crepitante crematur.*

Tum ferreus hastis Horret *ager.*Horret *mire se habet.* Horret ager.
Sed & Ennius *in decimoquarto:*

Horrescit telis exercitatus, asper utriq;.

Et in Erechtheo:

Arma rigent,horrescunt tela. Et in Scipione:
Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

Sed & ante omnes Homerus:

Ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι
Μακρῆς, ἃς εἶχον ταμεσίχροας. Iliad.13.

-Splendet tremulo sub lumine pontus. Tremulum lumen.

H Trem

Tremulum lumen de imagine rei ipsius expressum est. Sed *prior* Ennius *in* Menalippe:

Lumine sic tremulo terra, & caua cærula candent.

Et Lucretius *in sexto:*

Præterea Solis radijs iactatur aquai

Humor, & in lucem tremulo rarescit ab æstu.

Vmbracula. Hic candida populus antro Imminet, & lentæ texunt umbracula uites. *Sunt qui extiment hoc uerbum umbracula,* Vergilio *autore compositum, cùm* Varro Rerum *diuinarum libro* 10. *dixerit, nonnullis magistratibus* in oppido *id genus umbraculi concessum.* Et Cicero *in quinto de Legibus:* Vis'ne *igitur (quoniam* Sol *paululum à* Meridie *iam deuexus uidetur, neque dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur) descendatur ad* Lirim*: eaq; quæ restant, in illis alnorum umbraculis persequamur? Similiter in* Bruto*: Sed ut &* Theophrasti *doctißimi hominis umbraculis, &c.*

Transmittere. *Transmittunt cursu campos, atq; agmina cerui*

Puluerulenta fuga glomerant.

Quod ait speciose transmittunt pro transeunt,

Sic & Lucretius *in secundo:*

Et circumuolitant equites, mediosq; repentè

Transmittunt ualido quatientes impete campos.

Sed & Pestanus Vibonensis *sic ait: Pedibus equos transmisimus: quod est, transiuimus.* Quam tota cohors imitata, relictis Ad terram defluxit equis. *Sic* Furius *in primo:*

Defluere. *Ille graui subitò deuinctus uulnere habenas*

Misit equi, lapsusq; in humum defluxit, & armis

Reddidit æratis sonitum.

Discludere. *Tum durare solum, & discludere* Nerea *ponto*

Cœperit. Ferit *aures nostras hoc uerbum discludere, ut*

ut nouum. Sed prior Lucretius in quinto:

Diffugere inde loci partes cœpere, paresq́;
Cum paribus iungi res, & discludere mundum.
-Pastorem Tityre pingues
Pascere oportet oues. deductum dicere carmen:

Deductum pro tenui & subtili eleganter positũ est. Sic autem & Afranius in Virgine: Verbis paucul is respõdit, tristis uoce deducta: malleq́; se non quieuisse, dixit. Item apud Cornificium: Deducta mihi uoce garrienti. Sed hæc ab illo fluxerũt, quod Pomponius in Atellana quæ Calendæ Martiæ inscribitur, ait: Vocem deducas oportet, ut mulieris uideantur uerba: Iube modò afferatur unus, ego uocẽ reddam tenuem & tinnulã, & infra: Etiam nunc uocem deducam. Deductum carmen.

-Proiectaq́; saxa Pachini Radimus. Proiecta, si secundum consuetudinem dicatur, intelligitur abiecta: si secundum ueteres, proiecta porrò iactata. Alibi ait: Proiectum

Proiecto dum pede læuo Aptat se pugnæ.

Sed & Sisenna in secundo dixit: Et Marsi propius succedunt. Atq; ita scutis proiectis, tectis saxa certatim lenta manibus conijciunt in hostes. Et in eodem: Vetus atq; ingens erat arbor ilex, quæ circum proiectis ramis maiorem partem loci summi tegebat. Et Lucretius in tertio:

Quamlibet immani proiectu corporis extet.
Et tempestiuam syluis euertere pinum.

Hoc uerbum de pino tempestiua à Catone sumpsit, qui ait: Pineam nucem cùm effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine uento austro. Tum uerò erit tempestiua, cùm semen suum maturum erit. Inseruit operi suo & Græca uerba, sed non primus hoc ausus. Autorum enim ueterum audaciam secutus est. Dependent lychni laquearibus aureis. Sicut Ennius in 9. Lychnorum lu- Tempestiua pinus.

mina bis sex. Et *Lucretius in quinto:*

Quin etiam nocturna tibi terrestria quæ sunt
Lumina, pendentes lychni.

Lucil. in 1. *porrò chænopodas, clinopodas, lycnosq́; & Diximus cennos ante pedes lecti atque lucernas.* Et *quod dixit,* Nec *lucidus æthra Syderea polus:* Ennius *prior di-*
Aethra. *xerat in* 16. *Interea fax* Occidit, Oceanumq́; *rubra tracti obruit æthra.*Et *Ilius in* Theutrante:*Flaminea per æthram altè feruidam ferri facem.* Dædala Circe, *quia Lucretius*
Dædalus. *dixerat:*Dædala *tellus.* Reboant *syluæq́; & magnus Olym*
reboare. *pus,quia est apud Lucretium:*Nec *cithara reboant laqueata aurataq́; tecta. Sed hac licentia largius sunt usi ueteres, parcius* Maro. Quippe *illi dixerunt & pausam, & ma-*
*ἀκακίαν, *cheram,&*acotiam, & malacem, & alia similia.*Necnon *&* Punicis Oscisq́; *uerbis usi sunt ueteres, quorum imitatione* Vergilius *peregrina uerba non respuit,ut in illo,Syl-*
Vri. *uestres uri aßiduè.* Vri *enim Gallica uox est, qua feri boues significantur.* Et, *Camuris hirtæ sub cornibus aures.*
Camurus *Camuris peregrinum uerbum est,id est, in se redeuntibus.*
Camera. Et *fortè nos quoque hac ratione cameram figuramus.*

Epitheta quæ apud Vergilium noua uidentur, uetustioribus quoque in usu fuisse. CAP. V.

MVlta *quoque epitheta apud* Vergilium *sunt, quæ ab ipso facta creduntur: sed & hæc à ueteribus tracta monstrabo. Sunt autem ex his alia simplicia, ut* Gradiuus,
Mulciber. Mulciber:*alia composita,ut arcitenens,ultisator.Sed prius de simplicibus dicam:* Et *discinctos* Mulciber Afros. Mulciber *est* Vulcanus:*quòd ignis sit, & omnia mulceat ac domet.* Actius *in* Philoctete:*Heu* Mulciber *arma ignauo inuicta es fabricatus & manu.*Et Egnatius de Rer.nat.lib.1. *Deniq; Mulciber & ipse ferens altißima cœli contingunt.*

Hædiq;

Hœdiq; petulci. Floribus insultent. Lucret. in 2. *Petulcus.*

Præterea teneri tremulis in uocibus hœdi

Corniferas norunt matres, agniq; petulci.

Illud audaciæ maximæ uideri poßit, quod ait in Bucolicis:

Et liquidi simul ignis, pro puro uel lucido, seu pro effuso et abundanti: nisi prior hoc epitheto Lucr. usus fuisset in 6. *Liquidus ignis.*

Hac etiam fit uti de causa mobilis ille

Deuolet in terram liquidi calor aureus ignis.

Tristis pro amaro translatio decens est. Vt, Tristesq; lupini. Et ita Ennius *in lib.* Sabinarũ 4. *Neq; triste quæritat sinapi, neq; cæpe mœstũ.* Auritos *lepores non* Maro *primus usurpat, sed* Afranium *sequitur: qui in prologo ex persona* Priapi *ait: Nã quòd uulgò prædicãt aurito me parente natum, non ita est. Et ut cũ cõposita subiungã, quod ait* Verg. *Tristis pro amaro.* *Auritus lepus.*

Vidi turicremis cùm dona imponeret aris,

Iam *Lucretius in secundo dixerat:* *Turicremus.*

Nam sæpe ante Deûm uitulus delubra decora,

Turicremas propter mactatus concidit aras.

Quã pius arcitenens. Hoc *epitheto usus est* Neuius *belli Punici lib. 2. Deinde pollens sagittis inclytus arcitenens, sanctusq; Delphis prognatus* Pythius Apollo. *Idem alibi:* *Arcitenens.*

Cùm tu arcitenens sagittis pollens dea.

Sed & Hostius libro secundo belli Histrici: Dia Minerua, *simul autem inuictus* Apollo, Arcitenens, Latonius. *Etiam*

Syluicolæ Fauni. *Næuius lib. 1. belli* Punici: *Syluicola.*

Syluicolæ homines belliq; inertes. Accius *in* Bacchis:

Syluicolæ ignota inuisentes loca.

Despiciens mare ueliuolum, Liuius *in* Helena:

Tu qui permensus ponti maria alta ueliuola. Enn. *in* 14. *Veliuolum.*

Cùm procul aspiciunt hostes accedere uentis

Nauibus ueliuolis. Idem *in* Andromache:

Rapit & ex alto naues ueliuolas.

Vitisator. Vitisator seruans curuam sub imagine falcem.

Accius in Bacchis:

O Dionyse pater optime uitisator Semela genitus euchia.

Noctiuagus. Almaq; curru noctiuago Phœbe.

Egnatius de rerum natura libro primo:

Rosida noctiuagis astris labentibus Phœbe,

Pulsa loco cessit concedens lucibus altis.

Bimembres. Tu nubigenæ inuictæ bimembres. Cornific. in Glauco:

Centauros fodêre bimembres.

Caprigenum. Caprigenumq; pecus nullo custode per herbas.

Pacuuius in Paulo:

Quamuis caprigeno pecori grandior gressio est.

Actius in Philoctete:

Caprigenûm trita ungulis. Idem in Minotauro:

Taurigenum. Taurigeno semine ortum fuisse, an humano.

Decenter & his epithetis Vergilius usus est: pro sagitta, uolatile ferrum: & pro Romanis, gentem togatam quorum altero Sueuius, altero Laberius usus est. Nam Sueuius in libro 5. ait: uolucrumq; uolatile telum. Ac Laberius in Ephebo: Licentiam ac libidinem ut tollam petis togatæ stirpis. Idem infrà: Idcirco ope nostra dilatatum est dominium togatæ gentis.

De figuris illis, quæ ita sunt peculiares Vergilio, ut apud alios aut rarò, aut nunquam reperiantur. CAP. VI.

Figuras uerò, quas traxit de uetustate, si uolentibus uobis erit, cùm repentina memoria suggesserit, enumerabo. Sed nunc dicat uolo Seruius, quæ in Vergilio notauerit, ab ipso figurata, non à ueteribus accepta: uel ausu poëtico noue quidem, sed decenter usurpata. Quotidie enim Romanæ indoli enarrando eundem uatem, necesse est habeat

huius

huius annotationis scientiam promptiorem. Placuit uniuersis electio, *in reliqua suffecti etiam adhortati sunt.* Seruium, *ut quæ in se refusa sunt, annotaret.* Ille sic incipit: Vates iste uenerabilis, uariè modò uerba, modò sensus figurando multum Latinitati lepôris adiecit: qualia sunt hæc:

Supposita de matre nothos furata creauit:

Vt ipsa creauerit, quos creari fecerit. Tepidáq; recentem Cæde locum: cùm locus recens cæde, nouè dictus sit. Et,

Hæc ait, & socij cesserunt æquore iusso. Pro eo quod iussi cesserunt. Et,

Cæso sparsurus sanguine flammas. Qui ex cæsis uidelicet profunditur.

Vota Deûm primo uictor soluebat Eoo. Pro, quæ Dijs uota sunt.

Et me consortem nati concede sepulcro.

Alius dixisset.

Et me consortem nato concede sepulcri. Et,

Illa uiam celerans per mille coloribus arcum. Id est, per arcum mille colorum. Et,

Hic alij spolia occisis direpta Latinis
Conijciunt igni. Pro, in ignem. Et,
Corpore tela modo, atq; oculis uigilantibus exit.

Tela exit, pro uitat. Et,

Senior letho canentia lumina soluit. Pro, uetustate senilia.

Exesæq; arboris antro. Pro cauerna. Et,

Frontem obscœnam rugis arat. Arat non nimiè, sed pulchrè dictum.

Ter secũ ærato cirunfert tegmine syluã. Pro iaculis: Et, Vir gregis. Pro capro. Et illa quàm pulchra sunt: Aquæ mons, telorum seges, ferreus imber, ut apud Homerum:

Δαϊνὸν ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ᾽ ὅσσα ἔοργας. Et,

Dona laboratæ Cereris. Et,

Oculisq́; aut pectore noctem Accipit. Et,

Vocisq́; offensa resultat Imago. Et,

Pacemq́; per aras Exquirunt. Et,

Paulatim abolere Sychæum Incipit.

Sæpe etiam uerba pro uerbis pulchrè ponit.

Oraq́; corticibus sumunt horrenda cauatis. Ora, *pro personis.* Et,

Discolor unde auri per ramos aura refulsit. Quid est *enim aura auri? aut quemadmodum aura refulget? Sed tamen pulchrè usurpauit.* Et,

Simili frondescit uirga metallo.

Quàm bene usus est: frondescit metallo? Et,

Nigri cum lacte ueneni.

Nigro imponere nomen lactis. Et,

Haud aliter iustæ quibus est Mezentius iræ.

Odio esse aliquem, usitatū: iræ esse, inuentum Maronis est.

Item de duobus incipit dicere, & in unum desinit:

Interea reges, ingenti more Latinus

Quadrijugo inuehitur curru: Vt est apud Homerum:

Odyss. μ. Οἱ δ᾽ δύω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει Et,

Ὀξείῃ κορυφῇ, νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκε.

Protinus Orsilochum & Buten, duo maxima Teucrûm

Corpora, sed Buten aduersum cuspide fixit. &c.

Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri

Suasi: cùm solitum sit dici, Iuturnæ *suasi.* Et,

Vrbem quam statuo uestra est. Et,

Tu modò quos in spem statues submittere gentis.

Præcipuum iam inde à teneris impende laborem. Pro, *in eos impende.*

Facit pulcherrimas repetitiones.

Nam neque Parnaßi uobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere.
Quæ uobis quæ digna uiri pro talibus ausis?
Vidistis quo Turnus equo, quibus ibat in armis?

Nec interpositiones eius otiosæ sunt.

Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
At ramũ hũc (aperit ramũ qui ueste latebat) Agnoscas.
Vt sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde leui.

Et illa mutatio elegantißima est, ut de quo loquebatur, subitò ad ipsum uerba conuertens.

Vt bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamq́ue, Oechaliamq́ue, & duros mille labores
Rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquæ
Pertulerit, tu nubigenas inuicte bimembreis. Et reliqua.

Illa uerò intermißio:

Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

Tracta est à Demosthene : ἀλλ᾽ ἐμοὶ μὲν οὐ βούλομαι ὃ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου.

Hæc uerò quàm poëtica indignatio,

Prò Iuppiter ibit Hic ait : Hæc miseratio:
O' patria, ô rapti nequicquam ex hoste penates.

Et illa trepidatio,

Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros:
Hostis adest. Et conquestio,
Méne igitur socium tantis adiungere rebus Nise fugis?

Quid illa excogitatio nouorum intellectuum? ut,

Mentitaq́ue tela. Et, Ferrum armare ueneno. Et,
Cultusq́ue feros mollire colendo. Et,
Exuerint syluestrem animum. Et,

Virgineumq; altè bibit acta cruorem,

Vt apud Homerum *de Hasta:*

Λιλαιομένη χροὸς ἆσαι. Et,

Pomaq; degenerant, succos oblita priores. Et,

Glatiæ cursus frænaret aquarum. Et,

Mistaq; ridenti colocasia fundat acantho. Et,

Est mollis flamma medullas.

Interea & tacitum uiuit sub pectore uulnus. Et,

Duro sub robore uiuit

Stuppa uomens tardum fumum. Et,

Sæuitq; canum latratus in auras. Et,

Cælataq; amnem fundens pater Inachus *urna.* Et,

Affixæ uenis, animasq; in uulnera ponunt.

Et quicquid de apibus dixit in uirorum fortium similitudinem: ut adderet quoq; mores, & studia, populos & prælia, quid plura? ut & Quirites uocaret. Dies me deficiet, si omnia persequi à Vergilio figurata uelim. Sed ex his quæ dicta sunt, omnia similia lector diligens annotabit.

Vexare, illaudatus, & squallere apud Vergilium quid significent. CAP. VII.

CVm Seruius ista dissereret, Prætextatus Auienum Eustathio insusurrantem uidens: Quin age, inquit, Eustathi Verecundiam Auieni probi adolescentis iuua, & ipse publicato nobis quod immurmurat. Eustathius, Iandudum, inquit, multa de Vergilio Seruium gestit interrogare, quorum enarratio respicit officium literatoris, & tempus indulgeri optat, quo de obscuris ac dubijs sibi à doctiore fiat certior. Et prætextatus, Probo, inquit, mi Auiene, quòd ea de quibus ambigis, clam te esse non pateris. Vnde exoratus sit à nobis doctissimus doctor, ut te secum negotium habere patiatur: quia in commune proficient,

ficient, quæ desideras audire. Ne tu modò ultra cesses aperire Seruio uiam de Vergilio disserendi. Tum Auienus totus cõuersus in Seruium: *Dicas uolo, inquit, doctorum maximè, quid sit, quod cùm Vergilius anxiè semper diligens fuerit in uerbis pro causæ merito uel atrocitate ponendis, incuriosè & abiectè in his uersibus uerbum posuit:*

Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias uexasse rates.

Vexasse enim uerbum est leuis ac parui incommodi, nec tam atroci casui congruens: cùm repentè homines à belua immanissima rapti, laniatiq; sint. Sed & aliud huiuscemodi deprehendi: Gell. lib. 2. c. 6.

Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

Hoc enim uerbum, illaudati, non est idoneum ad exprimendam sceleratissimi hominis detestationem: qui, quòd homines omnium gentium immolare solitus fuit, non laude indignus est: sed detestatione, execrationeq; totius generis humani dignus est. Sed nec hoc uerbum ex diligentia Vergiliana uenire mihi uidetur: *Per tunicam squallentem auro.* Non enim conuenit dicere, auro squallentem: quoniam nitori splendoriq; auri contraria sit squalloris illuuies.

Et Seruius: De uerbo uexasse, ita responderi posse arbitror. Vexasse graue uerbum est: tractumq; ab eo uidetur quod est uehere: in quo inest iam uis quædam alieni arbitrij: non enim sui potens est qui uehitur. Vexasse autẽ quod ex eo inclinatũ est, ui atq; motu proculdubio uastiore est, nã qui fertur & raptatur, atq; huc atq; illhuc distrahitur, is uexari propriè dicitur. Sicuti taxare presius, crebriusq; est, quàm tangere, unde id proculdubio inclinatum est. Et iactare multo fusius largiusq; est, quàm iacere: unde id Vexare.

uerb

uerbum traductum est. Quassare etiam, quàm quatere grauius uiolentiusq; est. Nō igitur quia uulgò dici solet, uexatum esse quem fumo, aut uento, aut puluere laborare uidemus: propterea debet uis uera, atq; *natura uerbi deperire, quæ à ueteribus, qui propriè, & signatè locuti sunt, ita ut decuit obseruata est. Marci Catonis uerba sunt ex oratione, quam de Achæis scripsit: Cumq; Annibal terrā Italiam laceraret, atq; uexaret, Vexatam Italiam dixit Cato ab Annibale, quando nullum calamitatis, aut sæuitiæ, aut immanitatis genus reperiri queat, quod eo tempore Italia non perpessa sit. Marcus Tullius quarto in Verrem: Quæ ab isto sic spoliata atq; direpta est, ut non ab hoste aliquo, qui tamē in bello religionem & consuetudinis iura retineret: sed ut à Barbaris prædonibus uexata esse uideatur. De illaudato autem duo uidentur responderi posse: Vnum est eiusmodi: Nemo quisquam tam afflictis est moribus, quin faciat, aut dicat nonnunquam aliquid, quod laudari queat. Vnde hic antiquißimus uersus uice prouerbij celebratus est:

*natiua

Illaudatus.

Πολλάκι *καὶ κηπωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.

*γάρ καὶ μωρὸς

Sæpe etiam est holitor ualde opportuna locutus.

Sed enim qui in omni re, atq; in omni tempore omni laude uacat, is illaudatus est: isq; omnium peßimus, deterrimusq; est. *Sicuti omnis culpæ priuatio, inculpatum facit. Inculpatus autem instar est absolutæ uirtutis. Illaudatus quoque igitur finis est extremæ malitiæ. Itaque Homerus non uirtutibus appellandis, sed uitijs detrahendis, laudare ampliter solet. Hoc enim est:

*Sic utique,

Ἤυδα μάντις ἀμύμων. Et,

Τὸδ' ἐκ ἄκοντε πετέσθην,

Illi haud inuiti uolarunt.

Ἰλιαδ. δ. Ἔνθ' ἐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον.

Tunc

Tunc neq; cernere erat torpentem Agamemnona dium.
Οὐδὲ καταπτώσσοντ' οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.
Nec pauidum, nec uolentem decernere ferro.

Epicurus quoq; simili modo maximam uoluptatem priuationem, detractionemq; omnis doloris definiuit, his uerbis: ὅρος τοῦ μεγέθους τῆς ἡδονῶν παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. *Eadem ratione idem* Vergilius *inamabilem dixit Stygiam paludem. Nec sicut illaudatum* κατὰ στέρησιν *laudis, ita inamabilem per amoris* στέρησιν *detestatus est. Altero modo illaudatus ita defenditur. Laudare significat prisca lingua nominare, appellareq;. Sic in actionibus ciuilibus autor laudari dicitur, quod est nominari. Illaudatus ergo est, quasi illaudabilis, id est, nunquam nominandus. Sicuti quondam à communi concilio Asiæ decretum est, uti nomen eius qui templum* Dianæ Ephesiæ *incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret. Tertium restat ex his quæ reprehensa sunt, quod tunicam squallentem auro dixit. Id autem significat copiam, densitatemq; auri in squamarum speciem intexti. Squallere enim dictum à squamarum crebritate, asperitateq;: quæ in serpentum, pisciúmue corijs uisuntur. Quam rem & alij, & hic idem poëta locis aliquot demonstrat:* Ex Gellio. Squallere.

Quem pellis, inquit, ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat. Et *alio loco:*
Iamq; adeò rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat *squamis.*

Accius in Pelopidibus *ita scribit: Eius serpentis squamæ squallido auro, & purpura prætextæ. Quicquid igitur nimis inculcatum obsitumq; aliqua re erat, ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id squallere dicebatur: sicut in corporibus incultis squamosisq; alta congeries sordium, squallor appellatur. Cuius significationis multo aßiduoq;*

usu totum id uerbum ita contaminatum est, ut iam squallor de re alia nulla, quàm de solis inquinamentis, dici cœperit.

Alii tres loci apud Vergilium explicati.

CAPVT VIII.

Gell.lib.5.ca.3. *GRatum mihi est (Auienus inquit) correctum, quod de optimis dictis malè opinabar. Sed in hoc uersu mihi uidetur deesse aliquid:*

Ipse Quirinali lituo, paruaq; sedebat
Succinctus trabea.

Lituus. *Si enim nihil deesse concedimus, restat ut fiat lituo & trabea succinctus, quod est absurdissimum. Quippe cùm lituus sit uirga breuis, in parte qua robustior est incurua, qua Augures utuntur: non uideo, qualiter possit lituo succinctus uideri. Respondit Seruius: Sic hoc dictum esse, ut pleraque dici per defectionem solent. Veluti cùm dicitur: Marcus Cicero homo magna eloquentia: & Roscius histrio summa uenustate: Non plenum hoc utrunque, neque perfectum est: sed enim pro pleno, ac perfecto auditur. Vt Vergilius alio in loco:*

Victorem Buten immani corpore, id est, corpus immane habentem. Et item alibi:

In medium geminos immani pondere cæstus
Proijcit. Ac similiter:
Domus sanie, dapibusq; cruentis.

Sic igitur id quoq; dictũ uideri debet: Ipse Quirinali lituo, id est, lituum Quirinalem tenens. Quod minimè mirandum foret, si ita dictum fuisset, Picus Quirinali lituo erat: sicuti dicimus, statua grandi capite erat. Est autem, & Erat, & Fuit, plerunq; absunt cùm elegantia sine detrimento sententiæ. Sed quoniã litui facta mentio est, prætermittendum non est: quòd posse quæri animaduertimus, utrum à tuba lituus

Augur

Auguralis appelletur, an tuba à lituo Augurum, lituus dicta sit. Vtrunq; enim pari forma, & pariter in capite incuruum est. Sed si (ut quidam putant) tuba à sonitu lituus appellata est ex illo Homeri uersu λίγξε βιός: necesse est, ut uirga Auguralis à tubæ similitudine, lituus uocetur. Vtitur autem uocabulo isto Vergilius pro tuba, ut ibi:

Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.

Subiecit Auienus: Maturate fugam, quid sit, parum mihi liquet. Contraria enim mihi uidetur fuga: maturitati. Vnde quid de hoc uerbo sentiendum sit, quæso me doceas. Et Seruius: Nigidius homo omnium bonarum artium disciplinis egregius, Maturare, inquit, est quod neque citius, neque serius: sed medium quiddam, & temperatum est. Bene, atque propriè Nigidius. Nam & in frugibus, & in pomis matura dicuntur: quæ neque cruda, & immitia sunt: neque caduca, & nimium cocta: sed tempore suo temperatè adulta. Hanc interpretationem Nigidianam diuus Augustus duobus uerbis Græcis eleganter exprimebat. Nam & dicere in sermonibus, & scribere in epistolis solitum ferunt, σπεῦδε βραδέως. Per quod monebat, ut ad rem agendam simul adhiberetur & industriæ celeritas, & tarditas diligentiæ. Ex quibus duobus contrarijs, fit maturitas. Sic ergo Vergilius inducit Neptunum discessum uentis imperantem: ut & tam citò discedant, tanquam fugiant: & tamen standi mediocritatem in regressu teneant: tanquam maturè, id est, temperatè, abeuntes. Veretur enim, ne in ipso discessu classi noceant: dum raptu nimio, tanquam per fugam, redeunt. Idem Vergilius, duo ista uerba maturare & properare, tanquam plenè contraria, scitissimè separauit his uersibus:

Gell. lib. 10. cap. 11.

Maturare.

Frigidus agricolam si quando continet imber,

Multa

Multa forent, quæ mox cœlo properanda sereno,

Maturare datur. Bene & eleganter duo ista uerba diuisit. Nanque in præparatu rei rusticæ, per tempestates & pluuias, quoniam & necessitate otium est, maturari potest: per serenas uerò, quoniam tempus instat, properari necesse est. Sanè cùm significandum est coactius quid, & festinantius factum, rectius hoc dicitur Præmaturè factum, quam Maturè. Sicuti Afranius dixit in Togata, cui Titulus nomen est:

Appetis dominatum demens præmaturè præcocem.

In quo uersu animaduertendum est, quòd præcocem, inquit, non præcoquem. Est enim casus eius rectus non præcoquis, sed præcox. Hic Auienus rursus interrogat: Cùm Vergilius, inquit, Aeneam suum tanquam hominem pium à contagione atrocis uisus apud inferos uindicauerit, & magis eum fecerit audire reorum gemitus, quàm ipsa uidere tormenta, in ipsos uerò campos piorum licenter induxerit: cur hoc tamen uersu ostendit illi partem locorum, quibus impij cohibebantur,

Vestibulum ante ipsum, primisq́; in faucibus Orci?

Qui enim uestibulum & fauces uidet, intra ipsam ædem iam sine dubitatione successit: aut si quid aliud de uestibuli uocabulo intelligendum, scire desidero. Ad hæc Seruius: Pleraque sunt uocabula, quibus uulgò utimur: non tamen liquido animaduertimus, quid ea ex uera proprietate significent. Sicuti est Vestibulum in sermonibus celebre atque obuium uerbum: non omnibus tamen, qui illo facilè utuntur, liquidò spectatum. Putant enim Vestibulum esse partem domus priorem, quam atrium uocant. Sed Cæcilius Gallus uir doctissimus, in libro de significatione uerborum, quæ ad ius ciuile pertinent, secundo, Vestibulum dicit

Gell. li. 16. ca. 5.

*dicit esse non in ipsis ædibus, neq; ædium partem: sed locum ante ianuam domus uacuum, per quem de uia aditus accessusq; ad fores ædium sit. Ipsa enim ianua procul à uia fiebat, area intersita, quæ uacaret. Quæ porrò huic uocabulo ratio sit, quæri multũ solet. Sed quæ scripta apud idoneos autores legi, proferre in medium nõ pigebit Ve particula, sicuti quædam alia, tum intentionem significat, tum minutionem. Nam Vetus, & Vehemens, alterũ ab ætatis magnitudine compositum, elisumq; est: alterum à nimio impetu, et ui mentis instructum. Vecors autem & Vesanus, priuationem significãt sanitatis & cordis. Diximus autem superius, eos qui amplas domus antiquitus faciebant, locum ante ianuam uacuum relinquere solitos, qui inter fores domus & uiam medius esset. In eo loco qui dominum eiusdem domus salutatum uenerant, priusquàm admitterentur, consistebãt. Et neq; in uia stabant, neq; intra ædes erant. Ab illa ergo grandis loci * consistione & quasi quadam stabulatione, Vestibula appellata sunt spatia, in quibus multum staretur ab aduenientibus priusquàm intromitterentur in domum. Alij consentientes uestibula eadem esse, quæ diximus, in sensu tamen uocabuli dissentiunt. Referunt enim non ad eos qui adueniunt, sed ad illos qui in domo commanent: quoniam illhic nunquàm consistunt, sed solius transitus causa ad hunc locum ueniunt, exeundo siue redeundo. Siue igitur secundum priores per augmentum, siue per secundos per diminutionem intelligendum est: tamen uestibula cõstat aream dici, quæ à uia domum diuidit. Fauces autẽ iter angustum est, per quod ad uestibulum de uia flectitur. Ergo Aeneas, cùm uidet fauces atq; uestibulum domum impiorũ, non est intra domum: nec cõtactu ædium execrabili, sæuoq; polluitur: sed de uia uidet loca inter uiam, & ædes locata.*

**constitione*

I Bidentes,

Bidentes, quid significent, & unde dictæ. Deinde equitem id ipsum significare nonnunquam, quod significatur nomine equi. CAP. IX.

Gell.li.16. ca.6. *Bidentes hostiæ quid essent, inquit Auienus, interrogaui quendam de grammaticorum cohorte, & ille bidentes, oues esse respondit, idcircoq; lanigeras adiectum, ut oues planius demonstrarentur. Esto, inquam, oues bidentes dicantur. Sed quæ ratio huius in ouibus epitheti scire, inquam, uolo. atque ille nihil cunctatus, Oues, inquit, bidentes dictæ sunt, quòd duos tantùm dentes habeant. Tunc ego: Vbi terrarum quæso te, inquam, duos solos per naturam dentes habere oues aliquando uidisti? Ostentum enim hoc est, & factis piaculis procurandum. Tum ille permotus mihi, & irritatus: Quære, inquit, ea potius, quæ à grammatico quærenda sunt. Nam de ouium dentibus opiliones percontator. Facetias ego nebulonis hominis risi, & reliqui. Sed te percontor quasi ipsius uerborum naturæ conscium. Tum Seruius: De numero dentium quem ille opinatus est reprehendendus à me non est, cùm ipse iam riseris. Verùm procurandum mihi est, ne illud obrepat, quòd bidentes epitheton sit ouium, cùm Pomponius egregius Atellanarum poëta in Gallis Transalpinis hoc scripserit: Mars tibi uoueo facturum, si unquam rediero, bidente uerre. Publius autem Nigidius in libro, quem de* Bidentes. *extis composuit, Bidentes appellari ait, non oues solas, sed omnes bestias bimas: Neq; tamen dixit, cur ita appellentur. Sed in commentarijs ad ius Pontificum pertinentibus, legi bidennes primò dictas, d litera ex superfluo (ut sæpe assolet) interiecta: sicut pro reire, redire dicitur: & pro reamare, redamare: & redarguere, pro rearguere. Ad hiatum enim duarum uocalium procurandum, interponi solet*

solet d, litera. Ergo bidennes primùm dictæ sunt, quasi biennes: & longo usu loquendi corrupta est uox: & ex bidennibus, bidentes dictæ. Higinus tamen, qui ius Pontificum non ignorauit, in quinto librorum, quos de Vergilio fecit, Bibentes appellari scripsit hostias, quæ per ætatem duos dentes altiores haberent, per quos ex minore in maiorem transcendisse constaret ætatem. Iterum quærit Auienus in his uersibus.

Fræna Pelethronij Lapithæ, gyrosq; dedêre Gell.lib.18.cap.5
Impositi dorso: atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Cur Vergilius equi officium equiti dederit. Nam insultare solo, & glomerare gressus, equi constat esse, non equitis. Bene, inquit Seruius, hæc tibi quæstio nata ex incuria ueteris lectionis. Nam quia seculum nostrum ab Ennio, & omni bibliotheca uetere desciuit: multa ignoramus, quæ nõ laterent, si ueterũ lectio nobis esset familiaris. Omnes enim Eques.
antiqui scriptores, ut hominem equo insidentem, ita & equum cùm portaret hominem, equitem uocauerunt: & equitare non hominem tantùm, sed equum quoq; dixerunt. Ennius libro Annalium septimo ait:

Denique ui magna quadrupes eques, atque elephanti
Proijciunt sese.

Nunquid dubium est, quin equitem in hoc, ipsum equum dixerit, cùm addidisset illi ephiteton quadrupes? Sic & equitare, quod uerbum è uocabulo equitis inclinatum est, & homo utens equo, & equus sub homine gradiens, dicebatur. Lucilius nanq; uir apprimè linguæ Latinæ scius equum & currere & equitare dicit hoc uersu:

Nempe hunc currere equum nos atq; equitare uidemus

Ergo & apud Maronem, qui antiquæ Latinitatis diligens

fuit, ita intelligendum est, Atque equitem docuere sub armis: id est, docuerunt & equum portantem hominem insultare solo, et gressus glomerare superbos. Subiecit Auienus: Cùm iam trabibus contextus acernis Staret equus. Scire uellem in equi fabrica casu'ne an ex industria hoc genus ligni nominauerit. Nam licet unum pro quolibet ligno ponere poëticæ licentiæ sit, solet tamen Vergilius temeritatem licentiæ non amare, sed rationis certæ uim in rerum uel nominum electione seruare.

*

VESALIENSIS.

Dolendum erat profectò, ne hunc quidem librum haberi integrum; si, quæ in prioribus libris desiderantur, non ita magni essent momenti. Nunc quemadmodum grauiores nonnunquam morbi esse solent in causa, ut quid deinde morbi accedunt, non faci'è sentiantur: ita præcedentium librorum hiatus. tanto nimirum studiosos omneis dolore afficiunt, ut hîc uix ullus esse posit dolori locus.

MACROBII

AVRELII THEODOSII
Viri consularis & illustris, Saturnaliorum Liber septimus.

Quando & quibus de rebus philosophandum in conuiuio.
CAPVT I.

RIMIS *mensis post epulas iam remotis, & discursum uariantibus poculis minutioribus, Prætextatus: Solet cibus, inquit, cùm sumitur, tacitos efficere, potus loquaces. At nos & inter pocula silemus, tanquam debeat serijs uel etiam Philosophicis carere tractatibus tale conuiuium:* Et Symmachus, *Vtrúmne ita sentis Vecti, ut Philosophia conuiuijs intersit: & non tanquam Censoria quædam, & plus nimio* uerecunda materfamiliâs penetralibus suis contineatur: ne misceat se Libero, cui etiam tumultus familiares sunt: cùm ipsa huius sit uerecundiæ, ut strepitum non modò uerborum, sed ne cogitationum quidem, in sacrarium suæ quietis admittat? Doceat nos uel peregrina institutio & disciplina à Parthis petita: qui solent cum concubinis, non cum coniugibus inire cōuiuia: tanquam has & in uulgus produci, et lasciuire quoq;: illas non nisi domi abditas, tueri deceat tectum pudorem. An ego censeam producendam Philosophiã, quò rhetorica uenire ars, & professio propularis erubuit? Isocrates enim Græcus orator, qui uerba prius libera, sub numeros ire primus coëgit, cùm in cōuiuio à sodalibus oraretur, ut aliquid in mediũ de eloquentiæ suæ fonte proferret, hanc ueniam deprecatus: Quæ præsens,*

*reuerenda

Parthorum mos.

Græca sic habent: ἐν οἷς μὲν ἐγὼ δεινὸς οὐχ ὁ νῦν καιρὸς· ἐν οἷς δὲ ὁ νῦν καιρὸς οὐκ ἐγὼ δεινός.

sens, inquit, locus & tempus exigit, ego nõ calleo: quæ ego calleo, nec loco præsenti sunt apta, nec tẽpori. Ad hæc Eustathius: *Probo Symmache propositum tuum, quòd Philosophiam ea, quam maximam putas, obseruatione ueneraris: ut tantùm intra suum penetral existimes adorandam. Sed si propter hoc à conuiuijs exulabit: procul hinc facessant & alumnæ eius: Honestatem dico, & Modestiam, nec minus cùm Sobrietate Pietatem. Quam enim harum dixerim minus esse uenerabilem? Ita fit, ut ab eiusmodi cœtibus relegatus matronarum talium chorus, libertatem conuiuiorum solis concubinis, id est, uitijs & criminibus addicat. Sed absit, ut Philosophia, quæ in scholis suis solicitè tractat de officijs conuiualibus, ipsa conuiuia reformidet: tanquam non poßit rebus asserere, quæ solet uerbis docere: aut nesciat seruare modum, cuius in omnibus humanæ uitæ actibus terminos ipsa constituit. Neque enim ita ad mensas inuito Philosophiam: ut non se ipsa moderetur, cuius disciplina est, rerum omnium moderationem docere. Vt ergo inter te, & Vectium uelut arbitrali iudicatione componam: aperiam quidem Philosophiæ tricliniorum fores. Sed spondeo sic interfuturam, ne mensuram notæ sibi, ac sectatoribus suis dispensationis excedat.* Tunc Furius: *Quia te unicum Eustathi, inquit, sectatorem Philosophiæ nostra ætas tulit: oratus sis, ut modum dispensationis, quam das & conuiuanti, nobis ipse patefacias.* Et Eustathius: *Primum hoc eam scio seruaturam, ut secum æstimet præsentium ingenia conuiuarum. Et si plures peritos, uel saltem amatores sui in conuiuij societate repererit, sermonem de se patietur agitari. Quia uelut paucæ literæ mutæ, dispersæ inter multas uocales, in societatem uocis facilè mansuescunt: ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum: aut consonant,*

Philosopha conuiuarũ in primis esse spectãda ingenia: & pro horum qualitate nunc tacendũ esse, nunc loquendum.

sonant, si quasi possunt: aut rerum talium capiuntur auditu. Si uerò plures ab institutione huius disciplinæ alieni sint, prudentibus qui pauciores intererunt, sanciet dissimulationem sui, & patietur loquacitatem maiori parti amiciorem sociare: ne rara nobilitas à plebe tumultuosiore turbetur. Et hæc est una de uirtutibus Philosophiæ: *quia cùm orator non aliter nisi orando probetur: philosophus non minus tacendo pro tempore, quàm loquēdo philosophatur. Sic ergo pauci qui aderunt doctiores, in consensum rudis consortij, salua & intra se quiescente ueri notione migrabunt: ut omnis discordiæ suspicio facessat.* Nec mirum si do- *ctus faciet, quod fecit quondam* Pisistratus Athenarum ty- *rannus: qui cùm filijs suis rectum dando consilium non obtinuisset assensum: atq; ideo esset in simultate cum liberis: ubi hoc æmulis causam fuisse gaudij cōperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse nouitatem: uniuersitate ciuium conuocata, ait succensuisse quidem se filijs non acquiescentibus patriæ uoluntati, sed hoc sibi postea uisum paternæ aptius esse pietati, ut in sententiam liberorum ipse concederet. Sciret igitur ciuitas, sobolem regis cū patre esse concordem.* Hoc commento *spem detraxit insidiantibus regnantis quieti. Ita in omni uitæ genere, præcipueq; in lætitia conuiuali, omne quod uidetur absonum, in unam concordiam soni salua innocentia redigendū est. Sic* Agathonis *conuiuiū, quia* Socrates, Phædros, Pausanias, & Erisymachos *habuit, sic ea cœna quam* Callias *doctissimus dedit,* Carneadem *dico,* Antisthenem, & Hermogenem, *cæterosq; his similes, uerbum nullū nisi philosophicū sensit.* At uerò Alcinoi *uel* Didonis *mensa, quasi solis apta delicijs habuit hæc* Ioppam, *illa* *Demodocum *citbara canentes.* Nec deerant apud Alcinoum *uiri saltatores*

Pisistrati factū notatu dignū.

*Polyphæmum

res, & apud Didonem Bitias, ſic hauriens merum, ut ſe totum ſuperflua eius effuſione prolueret. Nónne ſi quis aut inter Phæacas, aut apud Pœnos, ſermones de ſapientia erutos conuiualibus fabulis miſcuiſſet, & gratiam illis cœtibus aptam perderet, & in ſe riſum planè* iuſtè moueret? Ergo prima eius obſeruatio erit æſtimare conuiuas. Deinde ubi ſibi locum patere uiderit, non de ipſis profunditatis ſuæ inter pocula ſecretis loquetur: nec nodoſas & anxias, ſed utiles quidem, faciles'q; quæſtiones mouebit. Nam ſicut inter illos, qui exercitij genus habent in medijs ſaltare conuiuijs, ſi quis ut ſe amplius exerceat, uel ad curſum, uel ad pugillatum, ſodales laceſſiuerit, quaſi ineptus relegabitur ab alacritate conſortij: ſic apud menſam, quando licet, aptis philoſophandum eſt: ut crateri liquoris ad lætitiam nati, adhibeatur non modò Nympharum, ſed Muſarum quoq; admiſtione temperies. Nam ſi (ut fateri neceſſe eſt) in omni conuentu aut tacendum eſt, aut loquendum: quæramus, ſilentium'ne conuiuijs, an & oportunus ſermo conueniat. Nam ſi, ſicut apud Athenas Atticas Areopagitæ tacentes iudicant, ita inter epulas oportet ſemper ſileri: non eſt ultrà quærendum, inter menſas philoſophandum, nec'ne ſit. Si uerò non erunt muta conuiuia, cur ubi ſermo permittitur inhoneſtus, honeſtus prohibetur? maximè cùm non minus, quàm dulcedo uini, hilarent uerba conuiuium. Nam ſi Homeri latentem prudentiam inſcruteris altius, delinimentum illud quod Helena uino miſcuit νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν τ' ἐπίληθες ἁπάντων, non herba fuit ex India, non ſuccus, ſed narrandi opportunitas, quæ hoſpitem mœroris oblitum flexit ad gaudium. Vlyßis enim præclara facinora filio præſente narrabat.

*iuſtum

De quibus rebus philoſophandum in conuiuio, ſi modò philoſophandi detur occaſio.

Odyſ. 4. Πάντα μὲν οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω

Ὅσσοι

Ὅσσοι Ὀδυσσῆος ταλασίφρονός εἰσιν ἄεθλοι.
Ἀλλ' οἷον τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνὴρ
Δήμῳ ἐνὶ Τρώων, ὅθι πάσχετε πήματ' Ἀχαιοί.

Ergo paternam gloriã, & singula eius fortia facta dicendo, animum filij fecit alacriorem, & ita credita est, contra mœrorem uino remedium miscuisse. Quid hoc, inquit, ad philosophiam? Imò nihil tam cognatum sapientiæ, quàm locis & temporibus aptare sermones: personarum, quæ aderunt, æstimatione in medium uocata. Alios enim relata incitarunt exempla uirtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ: ut & qui aliter agebant, sæpe auditis talibus ad emendationem uenirent. Sic autem uitijs irretitos, si & hoc in conuiuijs exegerit loquendi ordo, feriet Philosophia non sentientes: ut Liber pater thyrso ferit per obligationem circunfusæ hederæ latente mucrone: quia non ita profitebitur in conuiuio Censorem, ut palam uitia castiget. Cæterùm his obnoxij repugnabunt: & talis erit conuiuij tumultus, ut sub huiusmodi inuitati uideantur edicto,

Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate uiri, & pugnam sperate parati.

Aut ut Homerus breuius & expreßius dixit:

Νῦν δ' ἔρχεσθαι ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα. Iliad.19.

Ergo si opportunitas necessariæ reprehensionis emerserit: sic à Philosopho proficiscetur, ut & tecta, & efficax sit. Quid mirum, si feriet sapiens (ut dixi) non sentientes? cùm interdum sic reprehendat, ut reprehensus hilaretur. Nec tamen fabulis suis, sed interrogationibus quoque uim Philosophiæ nihil ineptum loquentis ostendet. Hanc ergo nullus honestus actus, locus'ue, cœtus nullus excludat: quæ ita se aptat, ut ubique sic appareat necessaria, tanquam abesse illam nefas fuerit.

De quibus libenter quisq; interrogetur. CAP. II.

ET Auienus: Nouas mihi duas disciplinas uideris inducere, interrogandi, uel etiam reprehendendi: ut alacritas utrinque ijs, ad quos sermo est, excitetur: cùm dolor semper reprehensionem uel iustam sequatur. Vnde hæc, *quæ leuiter attigisti, fac quæso enarrando pleniora.* Primum, *inquit* Eustathius, *hoc teneas uolo, non de ea me reprehensione dixisse, quæ speciem accusationis habet, sed quæ uituperationis instar est.* Hoc Græci σκῶμμα *uocant: non minus quidem amarum, quàm accusatio, si importuné proferatur.* Sed à sapiente *sic proferetur, ut dulcedine quoque non careat.* Et ut prius tibi de interrogando respondeam: *qui uult amœnus esse consultor, ea interrogat, quæ sunt interrogato facilia responsu, & quæ scit illum sedula exercitatione didicisse.* Gaudet enim quisquis prouocatur ad doctrinam suam in medium proferendam: *quia nemo uult latêre, quod didicit: maximé si scientia, quam labore quæsiuit, cum paucis illi familiaris, & plurimis sit incognita: ut de astronomia, uel dialectica, cæterisq; similibus.* Tunc enim uidentur consequi fructum laboris, cùm *adipiscuntur occasionem publicandi quæ didicerant, sine ostentationis nota: qua caret, qui non ingerit, sed inuitatur ut proferat. Contrà, magnæ amaritudinis est, si coram multis interroges aliquem, quod non optima scientia quæsiuit.* Cogitur enim *aut negare se scire, quod extremum uerecundiæ damnum putant: aut respondere temere, & fortuito se euentui ueri falsí'ue committere.* Vnde sæpe nascitur *inscitiæ proditio: & omne hoc infortunium pudoris sui, imputat consulenti.* Necnon & *qui obierunt maria, & terras, gaudent, cùm de ignoto multis, uel terrarum situ, uel sinu maris interrogantur: libenterq; respondet, & describunt,*

Quibus de rebus interrogari quis cupiat.

bunt, modò uerbis, modò radio loca: gloriosißimum putantes, quæ ipsi uiderint, aliorum oculis obijcere. Quid duces & milites, qui fortiter à se facta semper dicturiunt: & tamen tacent, arrogantiæ metu? Nónne si ut hæc referant inuitentur, mercedem sibi laboris extimant persolutam: remunerationem putantes, inter uolentes narrare quæ fecerint? Adeò autem id genus narrationum habet quendam gloriæ saporem: ut si inuidi, uel æmuli forte præsentes sint, tales interrogationes obstrependo discutiant: & alias inserendo fabulas prohibeant illa narrari, quæ solent narranti laudem creare. Pericula quoque præterita, uel ærumnas penitus absolutas qui euasit, ut referat, gratißimè prouocatur. Nam qui adhuc in ipsis uel paululum detinetur, horret admonitionem, & formidat relatum. Id adeò Euripides expreßit, ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων. Adiecit enim σωθέντα ut ostenderet, post finem malorum gratiam relationis incipere. Et poëta uester adijciendo olim, quid nisi post emensa infortunia futuro tempore iuuare dicit memoriam sedati laboris?

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Nec negauerim esse malorum genera, quæ non uult qui pertulit uel transacta meminisse: nec minus interrogatus offenditur, quàm cùm in ipsis malis fuit. Vt qui carnifices expertus est, & tormenta membrorũ: ut qui infaustas pertulit orbitates: uel cui nota quondam* afflicta Censoria est. *aliâs, adfi-
Caue interroges, ne uidearis obijcere. Illum sæpe si potes cta: uel, ad-
ad narrandum prouoca, qui recitando fauorabiliter exce- fixa
ptus est: uel qui liberè & feliciter legationem peregit: uel qui ab imperatore comiter, affabiliterq; susceptus est: uel si quis tota penè classe à piratis occupata, seu ingenio, seu uiribus solus euasit: quia uix implet desiderium loquentis,

rerum

rerum talium uel longa narratio. Iuuat, si quem dicere iusseris amici sui repentinam felicitatem, quam sponte non audebat uel tacere, uel dicere: modò iactantiæ, modò malitiæ metu. Qui uenatibus gaudet, interrogetur de syluæ ambitu, de ambage lustrorum, de uenationis euentu. Religiosus si adest, da illi referendi copiam, quibus obseruationibus meruerit auxilia Deorum, quantus illi ceremoniarum fructus: quia & hoc genus religionis existimant, Numinũ beneficia non tacere. Adde, quia uolunt & amicos se Numinibus extimari. Si uerò & senex præsens est, habes occasionẽ qua plurimum illi contulisse uidearis, si eum interroges, uel quæ ad illum omnino non pertinent. Est enim huic ætati loquacitas familiaris. Hæc sciens Homerus, quandam congeriem simul interrogationum Nestori fecit offerri.

Odys. γ. Νῦν δ᾽ ἐθέλω ἔπος ἄλλο μεταλλῆσαι καὶ ἔρεσθαι
Νέστορ᾽ ἐπεὶ περίοιδε δίκας καὶ φρόνιν ἄλλων.
Τρὶς γὰρ δή μιν φασὶν ἀνάξασθαι γένε᾽ ἀνδρῶν.
Ὥς τέ μοι ἀθάνατος ἰνδάλλεται εἰσοράασθαι.
Ὦ Νέστορ νηληϊάδη, σὺ δ᾽ ἀληθὲς ἔνισπε.
Πῶς ἔθαν᾽ Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων,
Ποῦ Μενέλαος ἔην, τίνα δ᾽ αὐτῷ μήσατ᾽ ὄλεθρον
Αἴγισθος δολόμητις, ἐπεὶ κτάνε πολλὸν ἀρείω,
Ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαϊκοῦ, ἀλλά πη ἄλλῃ
Πλάζετ᾽ ἐπ᾽ ἀνθρώπους, ὁ δὲ θαρσήσας κατέπεφνε.

Tot loquendi semina interrogando concessit, ut pruritum senectutis expleret. Et Vergilianus Aeneas gratum se ad omnia præbens Euandro, uarias illi narrandi occasiones ministrat. Neq; enim de una re aut altera requirit, sed singula lætus, Exquiritq; auditq; uirûm monumenta priorum. Et Euander consultationibus captus, scitis quàm multa narrauerit.

De uario scommatum genere, & quàm cautè his utendum inter conuiuas. CAP. III.

*HAec dicentem fauor excepit omnium Sed mox subiecit Auienus: Vos omnes, qui doctorum doctißimi adestis, orauerim: ut hortatu uestro Eustathius, quæ de scommate paulò antè dixerit, animetur aperire. Omnibus ad hoc prouocantibus, ille contexuit: Præter categorian, quæ est ψόγος: & præter διαβολὴν, quæ delatio est: sunt alia duo apud Græcos nomina, λοιδορία καὶ σκῶμμα: quibus nec uocabula Latinè reperio, nisi fortè dicas lœdoriam exprobrationem esse ad directam contumeliam, scomma enim penè dixerim morsum figuratum: quia sæpe fraude, uel urbanitate tegitur: ut aliud sonet, aliud intelligas. Nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquam ijs, in quos iacitur, & dulce est. Quod genus maximè uel sapiens, uel aliâs urbanus exercet: præcipuè inter mensas, & pocula, ubi facilis est ad iracundiam prouocatio. Nam sicut in præcipiti stantem uel leuis *flatus impellit: ita uino uel* *tactus *infusum, uel aspersum, paruus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in conuiuio abstinendum scommate,* *Alterum genus scommatum.* *quod tectam intra se habet iniuriam. Tantò enim preßius hærent talia dicta, quàm directæ lœdoriæ: ut hami angulosi, quàm directi mucrones tenacius infiguntur: maximeq; dicta huiusmodi risum præsentibus mouent, quo uelut assensus genere confirmatur iniuria. Est autem lœdoria huiusmodi: Oblitúsne es, quia salsamenta uendebas? Scomma autem, quod diximus sæpe contumeliam esse celatam, tale est: Meminimus quando brachio te emungebas. Nam cùm res eadem utrobiq; dicta sit, illud tamen lœdoria est, quod apertè obiectum exprobratumq; est: hoc scomma, quod figuratè. Octauius qui natu*Libyus uidebatur, Ciceroni re-* *nobilis

citanti

citanti ait: Non audio quæ dicis. Ille respondit, Certè solebas bene foratas habere aures. Hoc eò dictũ est, quia Octauius Libys oriundus dicebatur, quibus mos est aurem forare. In eundem Ciceronem Laberius, cùm ab eo ad concessum non reciperetur, dicentem: Reciperem te nisi angustè sederemus, ait ille nimis mordaciter: Atqui solebas duabus sellis sedere: obijciens tanto uiro lubricũ fidei. Sed id quod Cicero dixit, nisi angustè sederemus, scomma est in C. Cæsarem, qui in senatum paßim tam multos admittebat, ut eos quatuordecim gradus capere non possent. Tali ergo genere, quod fœtum contumeliæ est, abstinendum sapienti semper, cæteris in conuiuio est.

*Ex capitul. 2. lib. 2. hunc locum sic restituimus: ut M. Votacillius in Consulem, qui uno tãtum die Consulatum peregit. Solebant, &c.

Sunt alia scommata minus aspera quasi edentatæ beluæ morsus: *ut Tullius in consulem, qui uno tantum die Consulatum peregit. Solent, inquit, esse Flamines Diales, modò Consules Diales habemus. Et in eundem: Vigilantißimus est Consul noster, qui in consulatu suo somnum non uidit. Eidemq; exprobrãti sibi, quòd ad eundẽ Consulem non uenisset, Veniebam, inquit, sed nox me comprehendit. Hæc & talia sunt, quæ plus urbanitatis, minus amaritudinis habent. Vt sunt & illa de nonnullis corporeis uitijs aut parum, aut nihil gignentia doloris: ut si in caluitium cuiusquam dicas, uel in nasum, seu curuam erectionem, seu Socraticam depreßionem. Hæc enim quantò minoris infortunij sunt, tantò lenioris doloris. Contrà oculorum orbitas non sine excitatione commotionis obijcitur. Quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iurauerat quòd ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Cùm enim quasi puniendus ad Antigonum raperetur, solantibus eum amicis, ac spem pollicentibus, quòd omnino clementiã regis experturus esset, cùm ad eius oculos ue-

los uenisset, respondit: Ergo impoßibilem mihi dicitis spem salutis. Erat autem Antigonus uno orbatus oculo. Et importuna urbanitas, male dicacem luce priuauit. Nec negauerim philosophos quoq; incurrisse nõnunquam per indignationem hoc genus scommatis. Nam cùm regis libertus ad nouas diuitias nuper erectus, Philosophos ad conuiuium congregasset: & irridendo eorum minutulas quæstiones, scire se uelle dixisset, cur ex nigra & alba faba pulmentum unius coloris edatur: Aridices Philosophus indigné ferens, Tu nobis, inquit, absolue, cur de albis & nigris loris similes maculæ gignantur. Sunt scommata quæ in superficie habent speciem contumeliæ, sed interdum non tangunt audientes, cùm eadem si obnoxio dicantur, exagitent: ut contrà sunt, quæ speciem laudis habent, & personã audientis efficiunt contumeliæ plenam. De priore prius dicam: Lucius Quintus Prætor de prouincia nuper reuerterat, obseruata, quod mireris, Domitiani temporis præturæ maxima castitate. Is cùm æger aßidenti amico diceret, frigidas se habere manus: renidens ille ait: Atqui eas de prouincia calidas paulò antè reuocasti. Risit Quintus, delectatusq; est, quippe alienißimus à suspicione furtorum. Contrà, si hoc diceretur male sibi conscio, & sua furta recolenti, exacerbasset auditum. Critobolũ famosæ pulchritudinis adolescentem Socrates cùm ad comparationem formæ prouocaret, iocabatur, nõ irridebat. Certè si dicas con summatarum diuitiarum uiro, tibi excito creditores tuos: aut si nimis casto, gratæ sunt tibi meretrices, quia continua eas largitate ditasti: utiq; delectabuntur, scientes his dictis suam conscientiam non grauari, Sicut contrà sunt, quæ sub specie laudis exagitant, sicut paulò antè diuisi. Nam si timidißimo dixero, Achilli uel Herculi comparandus es: aut famosæ

Rursum duo scommatum genera.

Prius.

famosæ iniquitatis uiro, ego te Aristidi in æquitate præpono: sine dubio uerba laudem sonãtia ad notam uituperationis suæ uterq; tracturus est. Eadẽ scommata eosdem modò iuuare, modò mordere possunt, pro diuersitate præsentium personarũ. Sunt enim, quæ si coram amicis obijciantur nobis, libenter audire poßimus. Vxore uerò seu parentibus, magistris'ue præsentibus, dici in nos aliquod scomma nolimus: nisi fortè tale sit, quod illorũ censura libẽter accipiat. Vt si quis adolescẽtem coram parentibus uel magistris irrideat, quod insanire poßit continuis uigilijs, lectionibusq; nocturnis: aut uxore præsente, quòd stulte faciat uxorium se præbendo, nec ullam elegantiam eligendo formarum. Hæc enim & in quos dicuntur, & præsentes hilaritate perfundunt. Commendat scomma & conditio dicentis, si in eadem causa sit, ut si alium de paupertate pauper irrideat: si obscurè natum natus obscurè. Nam Tharsius Amphias, cùm ex hortulano potens esset, & in amicum quasi degenerem nonnulla dixisset, mox subiecit: Sed & nos de eisdem seminibus sumus, & omnes pariter letos fecit. Illa uerò scommata directa, lætitia eum in quem dicuntur, infundunt: si uirum fortem uituperes, quasi salutis suæ prodigum, & pro alijs mori uolentem: aut si obieceris liberali, quòd res suas profundat, minus sibi quàm alijs consulendo. Sic & Diogenes Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat ueluti uituperando laudare. Ipse enim, aiebat, mendicum me fecit è diuite: & pro ampla domo, in dolio fecit habitare. Melius autem ista dicebat, quàm si diceret, gratus illi sum, quia ipse me philosophum & consummatæ uirtutis uirum fecit. Ergo cùm unum nomen scommatis sit, diuersi continentur in eo effectus. Ideo apud Lacedæmonios inter cætera exactæ uitæ instituta, hoc quoque

exerc

exercitij genus à Lycurgo est institutum: ut adolescentes & scommata sine morsu dicere, & ab alijs in se dicta perpeti discerent. Ac si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, ulterius ei in alterum dicere non licebat. Cùm ergo uideas mi Auiene (instituenda est enim adolescentia tua, quæ ita docilis est, ut discenda præcipiat) cùm uideas, inquam, anceps omne esse scommatum genus, suadeo in conuiuijs, in quibus lætitiæ insidiatur ira, ab eiusmodi dictis facessas: & magis quæstiones conuiuales uel proponas, uel ipse dissoluas. Quod genus ueteres ita ludicrum non putarunt, ut & Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, & Plutarchus, & uester Apuleius. Nec contemnendum sit, quod tot philosophantium curam meruit.

Cibum simplicem præferendum esse multiplici, ut qui sit digestu facilior. CAP. IIII.

ET *Prætextatus: Hoc quæstionum genus, cùm & senilem deceat ætatem, cur soli iuueni suadetur? Quin agite omnes qui adestis hìc, apta conuiuio fabulemur, ne de cibatu tantum, sed & si qua de natura corporum, uel alia: præsente maximè Disario nostro, cuius plurimum ad hoc genus quæstionum poterit ars & doctrina conferre: sortiamurq; (si uidetur) ut per ordinem unusquisque proponat quam soluendam existimet quæstionem.*Hic assensi omnes, Prætextato anteloquium detulerunt, orantes, ut cùm ipse cœpisset, cæteris ex filo consultationis eius, interrogandi constitueretur exemplum. Tum ille: Quæro, inquit, utrum simplex an multiplex cibus digestu facilior sit: quia multos hunc, nonnullos illum sectantes uidemus. Et est quidem superba ac contumax, & ueluti sui ostentatrix continentia: contrà, amœnam se, & comem appetentia uult uideri. Cùm ergo una Censoria sit, delicata altera,* *Huic *Simplex an multiplex cibus sit digestu facilior.*

scire equidem uelim, quæ seruandæ aptior sit sanitati. Nec longè petendus assertor est, cùm Disarius adsit, qui quid conueniat corporibus humanis non minus callet, quàm ipsa natura huius fabricæ autor & nutrix. Dicas ergo uelim, quid de hoc quod quæritur, medicinæ ratio persuadeat. Si me, Disarius inquit, aliquis ex plebe imperitorum de hac quæstione consuluisset, quia plebeia ingenia magis exemplis quàm ratione capiuntur: admonuisse illum contentus forem institutionis pecudum, quibus si simplex & uniformis cibus sit, multò saniores sunt corporibus humanis: & inter ipsas illæ morbis implicantur, quibus (ut altiles fiant) offæ compositæ, & quibusdam condimentis uariæ farciuntur. Nec dubitaret posthac, cùm aduertisset animalibus simplici cibo utentibus familiarem sanitatem, *ægrescere autem inter illa quæ saginam composita uarietate patiuntur: quia constat id genus alimoniæ non magis copia quàm uarietate crudescere. Fortasse illum attentiorem exemplo altero fecissem: ut consideraret, nullum unquam fuisse medicorum circa curas ægrescentium tam audacis negligentiæ, ut febrienti uarium & non simplicem cibum daret. Adeò constat, quàm facilius digestu sit uniformis alimonia: ut ei uel cùm infirma sit natura, sufficiat. Nec tertium defuisset exemplum, ita esse uitandam ciborum uarietatem ut uaria solent uina uitari. Quis enim ambigat, eum qui diuerso uino utitur, in repentinam ruere ebrietatem, necdum hoc potus copia postulante? Tecum autem Vecti, cui soli perfectionem disciplinarum omnium contigit obtinere, non tam exemplis, quàm ratione tractandum est: quæ & me tacente, clàm te esse non poterat. Cruditates eueniunt, aut qualitate succi, in quem cibus uertitur, si non sit aptus humori, qui corpus obtinuit: aut ipsius cibi

* Aliâs: ægrescere autē quæ saginantur, & composita uarietate crudescere.

cibi multitudine, non sufficiente natura, ad omnia, quæ congesta sunt, concoquenda. Ac primùm de succi qualitate uideamus. Qui simplicem cibum sumit, facilè quo succo eius corpus uel iuuetur, uel grauetur, usu docente cognoscit. Nec enim ambigit, cuius cibi qualitate possessus sit, cùm unum sumpserit. Et ita fit, ut noxa, cuius causa deprehensa est, facilè uitetur. Qui autem multiplici cibo alitur, diuersas patitur qualitates ex diuersitate succorum: nec concordant humores ex materiæ uarietate nascentes, nec efficiunt liquidum purum'ue sanguinem, in quem iecoris ministerio uertuntur, & in uenas cùm tumultu suo transeunt. Hinc morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur. Deinde quia non omnium quæ esui sunt, una natura est: non omnia simul coquuntur: sed alia celerius, tardius alia. Et ita fit, ut digestionum sequentium ordo turbetur. Neque enim cibi, quem sumimus, una digestio est: sed ut corpus nutriat, quatuor patitur digestiones: quarum unam omnes, uel ipsi quoque hebetes sentiunt, alias occultior ratio deprehendit. Quod ut omnibus liqueat, paulò altius mihi causa repetenda est. Quatuor sunt in nobis uirtutes, quæ administrandam alimoniam receperunt: quarum una dicitur καθεκτικὴ, quæ deorsum trahit cibaria confecta mandibulis. Quid enim tam crassam materiam per faucium angusta fulciret, nisi eam uis naturæ occultior hauriret? Hausta uerò non continuo lapsu per omne corpus succedentibus sibi foraminibus peruium ad imum usque descendunt, & talia qualia accepta sunt egeruntur, sed salutare officium digestionis expectant. Secundæ hæc cura uirtutis est, quam Græci, quia retentatrix est, uocant καθεκτικήν. Tertia, quia cibum in aliud ex alio mutat, uocatur ἀλλοιωτική. Huic obsequuntur Digestiones quatuor.

omnes,quia ipsa digestionibus curat. Ventris enim duo sunt orificia quorum superius erectum recipit deuorata, & in follem uentris recondit: hic est stomachus, qui paterfamiliâs dici meruit, quasi omne animal solus gubernans: nam si ægrescat, uita in ancipiti est, titubante alimoniæ meatu, cui natura tanquam rationis capaci uelle ac nolle contribuit. Inferius uerò demissum intestinis adiacentibus inseritur, & inde uia est egerendis. Ergo in uentre fit prima digestio, uirtute alloeotica in succum uertente, quicquid acceptum est, cuius fæx retrimenta sunt, quæ per intestina inferiore orificio tradente labuntur, & officio quartæ uirtutis, cui ἀποκριτικὴ nomen est, procuratur egestio. Ergo postquam in succum cibus reformatur, hic iam iecoris cura succedit. Est autem iecur concretus sanguis, & ideo habet natiuum calorem, qui confectum succum uertit in sanguinem. Et sicut cibum in succum uerti, prima est: ita succum transire in sanguinem, secunda digestio est. Hunc calor iecoris administratum per uenarum fistulas in sua quæq; membra dispergit, parte quæ ex digestis frigidissima est, in lienem refusa: qui ut iecur caloris, ita ipse frigoris domicilium est. Nam ideo omnes dexteræ partes ualidiores sunt, & debiliores sinistræ, quia has regit calor uisceris sui: illæ contagione frigoris sinistra obtinentis hebetantur. In uenis autem & arterijs, quæ sunt receptacula sanguinis & spiritus, tertia fit digestio. Nam acceptum sanguinem quodam modo defæcant, & quod in eo aquosum est, uenæ in uesicam refundunt: liquidum uerò, purumq; & altilem sanguinem singulis totius corporis membris ministrant. Et ita fit, ut cùm cibum solus uenter accipiat, eius alimonia dispersa per uniuersos membrorum meatus, ossa quoq; & medullas & ungues nutriat, & capillos. Et hæc est quarta digestio,

quæ

quæ in singulis membris fit, dum quod unicuiq; membro datum est, ipsi membro fit nutrimentum. Nec tamen *huic toties defæcato retrimēta sua desunt, quæ cùm membra omnia in sua sunt sanitate, per occultos euanescunt meatus. Si qua uerò pars corporis ægrescat, in ipsam quasi infirmiorem ultima illa quæ diximus retrimenta labuntur, & hinc nascuntur causæ morborum, quæ ῥεύματα medicis uocare mos est. Si enim fuerit ultimi succi iusto uberior multitudo, hanc à se repellit pars corporis illa, quæ sanior est: & sine dubio labitur in infirmam, quæ uires non habet repellendi. Vnde & alieni receptio distendit locum in quem ceciderit, & hinc creātur dolores. Hæc est ergo triplex causa uel podagræ, uel cuiuslibet ex confluentia morbi: id est, multitudo humoris, fortitudo membri à se repellentis, & recipientis infirmitas. Cùm igitur asseruerimus, quatuor in corpore fieri digestiones, quarum altera pendet ex altera, & si præcedens fuerit impedita, nullus fit sequentis effectus: recurramus animo ad illam primam digestionem, quæ in uentre conficitur, & inuenietur quid impedimenti ex multiformi nascatur alimonia. Diuersorum enim ciborum diuersa natura est: & sunt qui celerius, sunt qui tardius digeruntur. Cùm ergo prima digestio uertitur in succum, quia non simul accepta omnia uertuntur, quod prius uersum est, dum alia tardius uertuntur, acescit, & hoc sæpe etiam eructando sentimus. Alia quoque quibus tarda digestio est, uelut ligna humida, quæ urgente igne fumum de se creant: sic illa imminente igne naturæ, fumant, dum tardius coquuntur. Siquidem nec hoc sensum eructantis euadat. Cibus autem simplex non habet controuersam moram, dum in simplicem simul succum uertitur: nec digestio ulla turbatur, dum omnes sibi stata momentorum dimensione succedunt.*

cedunt. Si quis autem (quia nihil impatientius imperitia) rationes has dedignetur audire, extimans non impediri digestionem, nisi sola ciborum multitudine: nec uelit de qualitate tractare: hîc quoque multiformis alimonia deprehenditur causa morborum. Nam pulmentorum uarietas recipit uaria condimenta, quibus gula ultrà quàm naturæ necesse est, lacessitur: & fit inde congeries, dum pruritu desiderij amplius uel certè de singulis parua libantur. Hinc Socrates suadere solitus erat, illos cibos, potúsue uitandos: qui ultra sitim, famémue sedandam producunt appetentiam. Denique uel propter hoc edendi uarietas repudietur, quia plena est uoluptatis, à qua serijs, & studiosis cauendum est. Quid enim tam contrarium, quàm Virtus, & Voluptas? Sed modum disputationi facio, ne uidear hoc ipsum, in quo sumus, licet sobrium sit, tamen quia uarium est, accusare conuiuium.

Contrà, cibum multiplicem aptiorem esse, quàm sit simplex. CAP. V.

HAec cùm Prætextato, & cæteris prona assensione placuissent, Euangelus exclamauit, Nihil tam indignum toleratu, quàm quòd aures nostras Græca lingua captiuas tenet, & uerborum rotunditati assentire cogimur: circũuenti uolubilitate sermonis, qui ad extorquendam fidẽ agit in audientes tyrannum. Et quia his loquendi labyrinthis impares nos fatemur, age Vecti hortemur Eustathiũ: ut recepta contraria disputatione, quicquid pro uario cibo dici potest, uelit communicare nobiscum: ut suis telis lingua uiolenta succumbat: & Græcus Græco eripiat hunc plausum, tanquam cornix cornici oculos effodiat. Et Symmachus: rem iucundam Euangele amarius postulasti. Audere enim contra tam copiosè & eleganter inuenta, res est

quæ

quæ habeat utilem uoluptatem: sed non tanquam ingeniis insidiantes, & gloriosis tractatibus inuidentes, hoc debemus expetere, nec abnego, potuisse me quoq; tanquam palinodiam canere. Est enim rhetorica prælusio, communes locos in utramuis partem inuentorum alternatione tractare. Sed quia facilius Græcorum inuentionibus à Græcis fortè aliis relata respondent, te Eustathi oramus omnes, ut sensa & inuenta Disarii contrariis repellendo, in integrum restituas exautoratum conuiuiorum lepôrem. Ille diu hoc à se officium deprecatus, ubi tot impellentium procerum, quibus obuiandum non erat, hortatui succubuit: bellum, inquit, duobus mihi amicissimis cogor indicere, Disario, & Continentiæ. Sed ab autoritate uestra, tanquam ab edicto Prætoris, impetrata uenia, Gulæ patronum (quia necesse est) profitebor. In primo speciosis magis quàm ueris penes nos Disarius exemplis, ut docebitur, nostri cepit ingenium. Ait enim pecudes uti simplici cibo: et ideo expugnari difficilius earum, quàm hominum sanitatem. Sed utrunque falsum probabo. Nam neque simplex est animalibus mutis alimonia: nec ab illis, quàm à nobis morbi remotiores. Testatur unum uarietas pratorum quæ depascuntur: quibus herbæ sunt amaræ pariter & dulces: aliæ succum calidum, aliæ frigidum nutrientes: ut nulla culina possit tam diuersa condire, quàm in herbis natura uariauit. Notus est omnibus Eupolis, inter elegantes habendus ueteris comœdiæ poëtas. Is in fabula quæ inscribitur Aeges, inducit capras de cibi sui copia in hæc se uerba iactantes:

Βοσκόμεθα ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς, ἐλάτης
Πρίνε, καμάρυ τε πτόρθυς ἁπαλὺς ἀποτρώγυσαι,
Καὶ πρὸς τύτοισιν ἔτ' ἄλλ' οἷον κύτισον, ἠδὲ
Φάσκον εὐώδη, καὶ σμίλακα τὴν πολύφυλλον.

*ἐρείκιν Κότινον, χῖνον, μιλίαν, συκῆν, δρῦν, κιτῖον, *μυρίκην
Πρόμαλον, ῥάμνον, φλῶμον, ἀνθερικὴν κίσθον,
Φηγὸν, θύμα θύμβραν.

Videtúrne uobis ciborum ista simplicitas, ubi tot enumerantur uel arbusta, uel frutices, non minus succo diuersa, quàm nomine? Quòd autem non facilius morbis homines, quàm pecudes, occupentur: Homero teste contentus sum, qui pestilentiam refert à pecudibus esse inchoatam: quando morbus antequàm in homines posset irrepere, facilius captis pecoribus incubuit. Sed & quanta sit mutis animalibus infirmitas, uitæ breuitas indicio est. Quod enim eorum quibus notitia nobis in usu est, potest annos hominis æquare? nisi recurras forté ad ea, quæ de coruis, atq; cornicibus fabulosa dicuntur: quos tamē uidemus omnibus inhiare cadaueribus, uniuersisq; seminibus insidiari, fructus arborum persequi. Nam non minus edacitatis habent, quàm de longæuitate eorum opinio fabulatur. Secundum (si bene recordor) exemplum est, solere medicos ægris simplicem cibum offerre, non uarium: cùm hunc offeratis (ut opinor) non quasi digestu faciliorem, sed quasi minus appetendum: ut horrore uniformis alimoniæ, edendi desiderium languesceret: quasi multis concoquendis per infirmitatem non sufficiente natura. Ideo si quis ægrescentium uel de ipso simplici amplius appetat, subducitis adhuc desideranti. Ideo uobis commento tali, non qualitas, sed modus quæritur. Quòd autem in edendo, sicut in potando suades uaria uitari, habet latentis captionis insidias, quia nomine similitudinis coloratur. Cæterùm longè alia ciborum ratio est. Quis enim unquam edendo plurimum, mente sauciatus est: quod in bibendo contingit? Fartus cibo, stomacho uel uentre grauatur: infusus uino, fit similis insano, opinor, quia

craßit

craßitudo cibi uno in loco permanens, expectat administrationem digestionis, & tunc demum membris sensim confectus illabitur: potus ut natura leuior, mox altum petit: & cerebrum, quod in uertice locatum est, ferit fumi calentis aspergine. Et ideo uaria uina uitantur, ne res quæ ad poßidendum caput repentina est, calore tam diuerso quàm subito consilij sedem sauciet. Quod æquè in cibi uarietate metuendum, nulla similitudo, ratio nulla persuadet. In illa uerò disputatione, qua digestionum ordinem & sermone luculento & uario digeßisti, illa omnia quæ de natura humani corporis dicta sunt, & nihil nocent propositæ quæstioni, & eloquenter dicta non abnego. Illi soli non assentior, quòd succos uarios de ciborum uarietate confectos, dicis contrarios esse corporibus: cùm corpora ipsa de contrarijs qualitatibus fabricata sint. Ex calido enim, & frigido, de sicco, & humido constamus. Cibus uerò simplex cui adest, succum de se unius qualitatis emittit. Scimus autem similibus similia nutriri. Dic quæso unde aliæ tres qualitates corporis nutrirentur? Singula autem ad se similitudinem sui rapere, testis est Empedocles, *qui ait:* ὡς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτε, πικρὸν δ᾽ ἐπὶ πικρὸν ὄρουσε, ὀξὺ δ᾽ ἐπ᾽ ὀξὺ ἔβη, θερμὸν δ᾽ ἐποχέετο θερμῷ. *Te autem sæpe audio* Hippocratis *tui uerba cum admiratione referentem:* εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἂν ἤλγεεν, ἀλγεῖ δὲ· οὐκ ἄρα ἕν ἐστι. *Ergo si homo non unum, nutriendus est non ex uno. Nam & Deus omnium fabricator, aërem quo circunfundimur, & cuius spiramus haustu, non simplicẽ uoluit habere qualitatem, ut aut frigidus sit semper, aut caleat: sed nec continuæ siccitati, nec perpetuò eum addixit humori: quia una nos non poterat qualitate nutrire, de permistis quatuor fabricatos. Ver ergo calidum fecit, & humectum: sicca est*

Ita nunc legimus: ἐν τῷ περὶ φύσιος ἀνθρώπου· ἐγὼ δέ φημι εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτ᾽ ἂν ἤλγεεν· οὐδὲ γὰρ ἂν ὑπὸ τοῦ ἀλγέειν.

æstas, & calida: autumnus siccus, & frigidus: hyems humida pariter & frigida est. Sic & elementa quæ sunt nostra principia, ex diuersitatibus etiam ipsa constant, & nos nutriunt. Est enim ignis calidus, & siccus: aër humectus, & calidus: aqua similiter humecta, & frigida: terra frigida pariter, & sicca. Cur ergo nos ad uniformem cibum redigis, cùm nihil nec in nobis, nec circa nos, nec in ijs de quibus sumus, uniforme sit? Quòd autem acescere, uel nonnunquam fumare in stomacho cibum, uis aßignare uarietati: ut credamus, pronunties oportet, aut semper eum qui uario cibo utitur, hæc pati: aut nunquàm illum pati, qui simplicem sumit. Si uerò & qui mensa fruitur copiosa, hoc uitium sæpe non sentit: & qui se uno cibo afficit, sæpe sustinet quod accusas: cur hoc uarietati, & non modo edacitatis aßignas? Nam & de simplici auidus noxam patitur cruditatis, & in uario moderatus digestionis commodo fruitur. At inquies, Ipsa immoderatio ex ciborum uarietate nascitur: titillante gula, & ad assumenda plura quàm necesse est prouocante. Rursus ad ea, quæ iam dixi, reuoluor: cruditates de modo, non de qualitate prouenire. Modum enim seruat, qui sui potens est: * & in mensa Sicula, uel Asiana. Excedit impatiens, etiam si solis oliuis, aut olere uescatur. Et tamen ille copiosus, si moderationem tenuit, sanitatis compos est: contrà, insanus fit ille, cui merus sal cibus est, si hoc ipsum uoraciter inuaserit. Postremò, si in his, quæ sumimus, uarietatem noxiam putas: cur potionum remedia, quæ per os humanis uisceribus infunditis, ex tam contrarijs, ac sibi repugnantibus mista componitis? Succo papaueris admiscetis euphorbium, mandragoram, aliasq; herbas *conclamati frigoris, pipere temperatis. Sed nec monstruosis carnibus abstinetis, inserentes poculis testiculos castorum

*etiam

*conclamatum frigus, pro maximo, & propè mortifero.

castorum, & uenenata corpora uiperarum: quibus admiscetis quicquid nutrit India: quicquid deuehitur herbarum, quibus Creta generosa est. Cùm ergo ad custodiam uitæ hoc faciant remedia, quod cibus: siquidem illa eam reuocent iste contineat: cur illis prouidere uarietatem laboras, isti squalorem uniformitatis adijcis? Post omnia in uoluptatem Censura coturnati sermonis inuectus es, tanquam uoluptas uirtuti semper inimica sit: & non, cùm in luxum, spreta mediocritate prolapsa est. Quid enim agit ipse seruus, non edendo nisi cogente fame, nec potando præter sitim: nisi ut de utroq; capiat uoluptatem? Ergo uoluptas non mox nomine ipso infamis est: sed fit modo utendi uel honesta, uel arguenda. Parum est si accusata sit, & non etiam laudetur uoluptas. Nam cibus qui cùm uoluptate sumitur, desiderio tractus, in uentrem reconditur, patula expectatione rapientem: & dum animosè fruitur, mox eum concoquit. quod non ex æquo cibis euenit, quos nulla sui dulcedo commendat. Quid ergo accusas uarietatem, quasi gulæ iritamentum: cùm salus sit hominis, uigere appetentiam: qua deficiente languescit, & periculo fit propior? Nam sicut in mari gubernatores uento suo, etiam si nimius sit, contrahendo in minorem modum uela præteruolant: & flatum, cùm maior est, coërcent: sopitum uerò excitare non possunt: ita & appetentia cùm titillatur, & crescit, rationis gubernaculo temperatur: si semel ciderit, animal extinguitur. Si ergo cibo uiuimus, & cibum appetentia sola commendat: elaborandum nobis est, commento uarietatis: ut hæc semper prouocetur: cùm præstò sit ratio, quæ intra moderationis suæ terminos temperetur. Memineritis tamen lepido me conuiuio adesse, non anxio. Nec si admitto uarietatem, ut luxum probem, ubi quæruntur æstiuæ niues,

& hyb

& hybernæ rosæ: & dum magis ostentui, quàm usui seruitur, syluarum secretum omne lustratur, & peregrina maria solicitantur. Ita enim fit, ut etiam si sanitatem sumentium mediocritas obseruata non sauciet: ipse tamen luxus morum sit ægritudo. His fauorabiliter exceptis, Disarius, Obsecutus es, inquit, Eustathi dialecticæ, ego medicinæ. Qui uolet eligere sequenda, usum consulat: & quid sit utilius sanitati, experientia docebit.

Vinum natura frigidum potius uideri quàm calidum.
Et cur raro fœminæ, senes citò inebrientur.

CAPVT VI.

POst hæc Flauianus: Et alios quidem medicos idem dicentes semper audiui, uinum inter calida censendum. Sed & nunc Eustathius cùm causas ebrietatis attingeret, prædicabat uini calorem. Mihi autem sæpe hoc mecum reputanti, uisa est uini natura frigori propior, quàm calori. Et in medium profero, quibus ad hoc extimandum trahor: ut uestrum sit de mea extimatione iudicium. Vinum (quantum mea fert opinio) sicut natura frigidum est, ita capax uel etiam appetens caloris fit, cùm calidis fuerit admotum. Nam & ferrum cùm tactu sit frigidum, ψυχρὸν δ' ἕλε χαλκὸν ὀδοῦσι*: si tamen solem pertulerit, concalescit, & calor aduena natiuum frigus expellit. Hoc utrum ita esse ratio persuadeat, requiramus. Vinum quod aut potu interioribus conciliatur, aut fotu ut superficiem curet, adhibetur, cùm infunditur cuti: quin frigidum sit, nec medici inficias eunt. Calidum tamen in interioribus prædicant, cùm non tale descendat, sed admistum calidis concalescat. Certe respondeant uolo, cur stomacho in lassitudinem degeneranti, ad instaurandas constrictione uires offerant ægrescenti uinum: nisi frigore suo lassata cogeret, & colligeret dissoluta?*

Vinum natura frigidum.

Et

Et cùm laſſo (ut dixi) ſtomacho nil adhibeat calidum, ne creſcat ulterius laßitudo : à uini potu non prohibent, defe-ctum in robur hac curatione mutantes. Dabo aliud indi-cium accidentis magis uino, quàm ingeniti caloris. Nam ſi-quis aconitum neſciens hauſerit: non nego hauſtu eum me-ri plurimi ſolere curari. Infuſum enim uiſceribus trahit ad ſe calorem, & ueneno frigido quaſi calidum iam repugnat. Si uerò aconitum ipſum cum uino tritum potui datum ſit, haurientem nulla curatio à morte defendit. Tunc enim ui-num natura frigidum admiſtione ſui frigus auxit ueneni: nec in interioribus iam caleſcit, quia non liberum, ſed ad-miſtum alij, imò in aliud uerſum deſcendit in uiſcera. Sed & ſudore nimio uel laxato uentre defeßis uinum ingeri-tur : ut in utroque morbo conſtringat meatus. Inſomnem medici frigidis oblinunt, modò papaueris ſucco, modò man dragora, uel ſimilibus, in quibus eſt & uinum. Nam uino ſomnus reduci ſolet, quod non niſi ingentis frigoris teſti-monium eſt. Deinde omnia calida uenerem prouocant, & ſemen excitant, & generationi fauent. Hauſto autem mero plurimo, fiunt uiri ad coitum pigriores. Sed nec idoneum conceptioni ferunt : quia uini nimietas, ut frigidi, facit ſe-men exile uel debile. Hoc uerò uel manifeſtißimam exiſti-mationis meæ habet aſſertionem: quòd quæcunque nimium algentibus, eadem contingunt ebrijs. Fiunt enim tremuli, pallidi, graues : & ſaltu tumultuantis ſpiritus artus ſuos, & membra quatiũtur. Idem corporis torpor ambobus, ea-dem linguæ titubatio. Multis etiam morbus ille, quem παράλυσιν *Græci uocant, ſic nimio uino, ut multo algore contingit. Reſpice etiam quæ genera curationum adhibean tur ebrijs. Nónne cubare ſub multis operimentis iubentur, ut extinctus calor reſuſcitetur? nónne & ad calida lauacra*

ducunt

ducuntur? nónne illis unctionum tempore calor corporis excitatur? Postremò, qui fiunt crebrò ebrij, citò senescunt. Alij ante tempus competentis ætatis uel caluitio, uel canitie insigniuntur, quæ non nisi inopia caloris eueniunt. Quid aceto frigidius, quod culpatum uinum est? Solum enim hoc ex omnibus humoribus crescentem flammam uiolenter extinguit: dum per frigus suum calorem uincit elementi. Nec *hoc prætereo, quod ex fructibus arborum illi sunt frigidiores, quorum succus imitatur uini saporem: ut mala seu simplicia, seu granata, seu cydonia, quæ cotonea uocat Cato.* Hoc ideo dixerim, *quod me sæpe mouit, & exercuit, mecum disputantem: quia in medium proferre uolui, quid de uino extimauerim sentiendum. Cæterùm consultationem mihi debitam non omitto. Te enim Disari conuenio, ut quod quærendum mihi occurrit absoluas. Legisse apud Græcum philosophum memini (ni fallor, ille Aristoteles fuit) in libro quem de* Ebrietate *composuit, Mulieres rarò in ebrietatem cadere, crebrò senes. Nec causam uel huius frequentiæ, uel illius raritatis adiecit.* Et *quia ad naturam corporum tota hæc quæstio pertinet, quam nosse & industriæ tuæ, & professionis officium est: uolo te causas rei, quam ille sententiæ loco dixit, si tamen philosopho assentiris, aperire. Tum ille: Rectè & hoc Aristoteles, ut cætera. Nec possum non assentiri uiro, cuius inuentis nec ipsa natura dissentit. Mulieres, inquit, rarò inebriantur, crebrò senes.* Rationis *plena gemina ista sententia, & altera pendet ex altera. Nam cùm didicerimus quid mulieres ab ebrietate defendat: iam tenemus, quid senes ad hoc frequenter impellat. Contrariam enim naturam sortita sunt muliebre corpus, & corpus senile. Mulier humectißimo est corpore. Docet hoc & leuitas cutis, & splendor: docent præcipuè*

Mulieres cur rarius inebrientur.

cipuè assiduæ purgationes, superfluo exonerantes corpus humore. Cùm ergo epotum uinum in tam largum ceciderit humorem, uim suam perdit, & fit dilutius: nec facilè cerebri sedem ferit, fortitudine eius extincta. Sed & hæc ratio iuuat sententiæ ueritatem, quòd muliebre corpus crebris purgationibus deputatum, pluribus consertum foraminibus: ut pateat in meatus, & uias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. Per hæc foramina uapor uini celeriter euanescit. Contrà, senibus siccum corpus est: quod probat asperitas, & squallor cutis. Vnde & hæc ætas ad fletum fit difficilior, quod est indicium siccitatis. Intra hos uinum nec patitur contrarietatem repugnantis humoris: & integra ui sua adhæret corpori arido: & mox loca tenet, quæ sapere homini ministrant. Dura quoque esse senum corpora, nulla dubitatio est: & ideo etiam ipsi naturales meatus in membris durioribus obserantur: & hausto uino, exhalatio nulla contingit: sed totum ad ipsam sedem mentis ascendit. Hinc fit, ut & sani senes malis ebriorum laborent: tremore membrorum, linguæ titubantia, abundantia loquendi, iracundiæ concitatione: quibus tam subiacent iuuenes ebrij, quàm senes sobrij. Si ergo leuem pertulerint impulsum uini, non accipiunt hæc mala, sed incitant, quibus ætatis ratione iam capti sunt.

Senes cur facile inebriantur.

Titubãtia, primæ inflexionis.

Fœminis frigidiórne sit natura quàm uiris, an calidior. Et cur mustum non inebriet.

CAPVT VII.

PRobata omnibus Disarij disputatione, subiecit Symmachus: Vt spectata est tota ratio, quam de muliebris ebrietatis raritate Disarius inuenit: ita unum ab eo prætermissum est, nimio frigore, quod in earum corpore est, frigescere

Mulieres frigidæ.

gescere haustum uinum: & ita debilitari, ut uis eius, quæ elanguit, nullum calorem posit, de quo nascitur ebrietas, excitare. Ad hæc Horus: Tu uerò Symmache frustra opinaris frigidam mulierum esse naturam, quam ego calidiorem uirili, si tibi uolenti erit, facilè probabo. Humor naturalis in corpore, quando ætas transijt pueritiam, fit durior, & acuitur in pilos. Ideo tunc & pubes, & genæ, & aliæ partes corporis uestiuntur. Sed in muliebri corpore hunc humorem calore siccante fit inopia pilorum: & ideo in corpore sexus huius manet continuus splendor, & læuitas. Est & hoc in illis indicium caloris, abundantia sanguinis, cuius natura feruor est: qui ne urat corpus si insidat, crebra purgatione subtrahitur. Quis ergo dicat frigidas, quas nemo potest negare plenas caloris, quia sanguinis plenæ sunt? Deinde licet urendi corpora defunctorum usus nostro seculo nullus sit: lectio tamen docet, eo tempore, quo igni dari honor mortuis habebatur, siquando usu uenisset, ut plura corpora simul incenderentur, solitos fuisse funerum ministros denis uirorũ corporibus adijcere singula muliebria: & unius adiutu, quasi natura flammei, & ideo celeriter ardentis, cætera flagrabant. Ita nec ueteribus calor mulierum habebatur incognitus. Nec hoc tacebo, quòd cùm calor semper generationis causa sit: fœminæ ideo celerius quàm pueri fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. Nam & secundum iura publica duodecimus annus in fœmina, & quartusdecimus in puero definiuit pubertatis ætatem. Quid plura? Nónne uidemus mulieres, quando nimium frigus est, mediocri ueste contentas, nec ita operimentis plurimis inuolutas, ut uiri solent: scilicet naturali calore, cõtra frigus, quod aër ingerit, repugnante? Ad hæc renidens Symmachus: Bene, inquit, Horus

Mulierum naturam calidiorem esse quàm sit uirorum.

Horus noster tentat uideri Orator ex Cynico, qui in contrarium uertit sensus, quibus potest muliebris corporis frigus probari. Nam quòd pilis (ut uiri) non obsidentur, inopia caloris est. Calor est enim qui pilos creat. Vnde & eunuchis desunt: quorum naturam nullus negauerit frigidiorem uiris. Sed in corpore humano illæ partes maximè uestiuntur, quibus amplius inest caloris. Leue autem est mulierum corpus, quasi naturali frigore densetur. Comitatur enim algorem densitas, leuitas densitatem. Quòd uerò sæpe purgantur, non multi, sed uitiosi humoris indicium est. Indigestum est enim, & crudum quod egeritur, & quasi infirmum effluit: nec habet sedem, sed natura quasi noxium, & magis frigidum pellitur. Quod maximè probatur, quia mulieribus, cùm purgantur, etiam algere contingit. Vnde intelligitur frigidum esse, quod effluit: & ideo in uiuo corpore non manere: quasi inopia caloris extinctum. Quòd muliebre corpus iuuabat ardentes uiros: non caloris erat, sed pinguis carnis, & oleo similioris, quod non in illis contingeret ex calore. Quòd citò admouentur generationi: non nimij caloris, sed naturæ infirmioris est: ut exilia poma celerius maturescunt, robusta serius. Sed si uis intelligere in generatione ueram rationem caloris: considera uiros longè diutius perseuerare in generando, quàm mulieres in pariendo. Et hæc tibi sit indubitata probatio in utroq; sexu uel frigoris, uel caloris. Nam uis eadem in frigidiore corpore celerius extinguitur, in calidiore diutius perseuerat. Quòd frigus aëris tolerabilius uiris ferunt, facit hoc frigus suum. Similibus enim similia gaudent. Ideo ne corpus earum frigus horreat, facit consuetudo naturæ, quàm sortitæ sunt frigidiorem.

Contrà frigidiorem esse naturam mulierum, quàm uirorum sit.

Sed de his singulis, ut uolunt, iudicent: ego uerò ad sor-

tem consulendi uenio: & quod scitu dignum extimo, ab eodem Disario quæro, & mihi usque ad effectum nimio amico, & cùm in cæteris, tum in his optimè docto. Nuper in Tusculano meo fui, cùm uindemiales fructus pro annua solennitate legerentur. Erat uidere permistos rusticis seruos haurire uel de expresso, uel de sponte fluente mustum: nec tamen ebrietate capi. Quod in illis præcipuè admirabar, quos impelli ad insaniam paruo uino noueram. Quæro quæ ratio de musto ebrietatem aut tardam fieri faciat, aut nullam.

Mustum cur non inebriet. Ad hæc Disarius: Omne quod dulce est citò satiat, nec diuturnam desiderij sui fidem tenet: sed in locum satietatis succedit horror. In musto autem sola dulcedo est, suauitas nulla. Nam uinum cùm in infantia est, dulce: cùm pubescit, magis suaue quàm dulce est. Esse autem harum duarum rerum distantiam, certè Homerus testis est, qui ait:

Odyss.15. Μαῖ ἄγε δή μοι οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσιν ἄφυσσον
Ἡδύν.

Odyss.ω. Καίεο δ᾽ ἔν τ᾽ ἐσθῆτι θεῶν καὶ ἀλείφατι πολλῷ
Καὶ μέλιτι γλυκερῷ.

Vocat enim mel dulce, & uinum suaue. Mustum igitur, cùm necdum suaue est, sed tantummodo dulce, horrore quodam tantum sumi de se non patitur, quantum sufficiat ebrietati. Addo aliud, naturali ratione ebrietati dulcedinem repugnare: adeò, ut medici eos qui usq; ad periculum uino distenduntur plurimo, cogant uomere: & post uomitum contra fumum uini qui remansit in uenis, panem offerunt melle illitum: & ita hominem ab ebrietatis malo dulcedo defendit. Ideo ergo non inebriat mustum, in quo est sola dulcedo. Sed & hoc idonea ratione *descendit, quòd mustum graue est, & flatus, & aquæ permistione, & pon-

*defendit,

dere

dere suo citò in intestina delabitur, ac profluit, nec manet in locis obnoxijs ebrietati. Delapsum uerò relinquit sine dubio in homine ambas qualitates naturæ suæ: quarum altera in flatu, altera in aquæ substantia est. Sed flatus quidem, quasi æquè ponderosus, in ima delabitur: aquæ uerò qualitas non solùm ipsa non impellit in insaniam: sed & siqua uinalis fortitudo in homine resedit, hanc diluit, & extinguit. Inesse autem aquam musto uel hinc docetur quòd cùm in uetustatem procedit, fit mensura minus, sed acrius fortitudine: quia exhalata aqua, qua molliebatur, remanet uini sola natura cùm fortitudine sua libera, nulla diluti humoris permistione mollita.

De facilitate uel difficultate digestionis quorundam ciborum: deq; aliis quibusdam quæstiunculis oppidò quàm argutis. CAP. VIII.

POst hæc Furius Albinus: *Ego quoq; pro uirili portione Disarium nostrum inexercitum non relinquo. Dicas quæso, quæ causa difficile digestu facit isitium: quod ab insectione insitium dictum (amißione enim literæ, posteà, quod nunc habet nomen obtinuit) cùm multum in eo digestionem futuram iuuerit tritura tam diligens: & quicquid graue erat carnis absumpserit, consummationeq; eius multa ex parte confecerit.* Et Disarius: *Inde hoc genus cibi difficilè digeritur, unde putas ei digestionem antè prouisam. Leuitas enim, quam tritura præstitit, facit ut innatet udo cibo, quem in medio uentris inuenerit: nec adhæreat cuti uentris, de cuius calore digestio promouetur: sic & mox tritum atque firmatum, cùm in aquam conijcitur, natat. Ex quo intelligitur quod idem faciens in uentris humore, subducit se digestionis necessitati: & tam serò illhic coquitur, quàm tardius conficiuntur quæ uapore* Isitium cur difficile digestu sit.

aquæ, quàm quæ igne soluuntur. Deinde dum instantius teritur, multus ei flatus inuoluitur: qui prius in uentre consumendus est, ut tum demum conficiatur quod remansit de carne iam liberum. Hoc quoq; scire *habeo, Furius inquit, quæ faciat causa nonnullos carnes ualidiores facilius digerere quàm tenues. Nam cùm citò coquant offas bubulas, in asperis piscibus concoquendis laborant. In his Disarius ait: Huius rei autor est nimia in homine uis caloris: quæ si idoneam materiam suscipit, liberè congreditur, & citò eam in concertatione consumit: leuem modò præterit ut latentem, modò in cinerem potius quàm in succum uertit: ut ingentia robora in carbonum frusta lucentia igne uertuntur: paleæ si in ignem ceciderint, mox solùm de eis cinerem restat uideri. Habes & hoc exemplum non dissonum, quòd potentior mola ampliora grana confringit, integra illa quæ sunt minutiora transmittit. Vento nimio abies, aut quercus auellitur: cannam nulla facilè frangit procella. Cumq; Furius delectatus enarrantis ingenio, plura uellet interrogare, Cæcinna se Albinus obiecit: Mihi quoque desiderium est habendi paulisper negotij cùm tam facunda Disarij doctrina. Dic oro te, inquit, quæ facit causa, ut sinapi & piper, si apposita cuti fuerint, excitent uulnus, & loca perforent: deuorata uerò nullam uentris corpori inferant læsionem. Et Disarius: Species, inquit, & acres & calidæ, superficiem cui apponuntur, exulcerant: quia integra uirtute sua sine alterius rei admistione utuntur ad noxiam. Sed si in uentrem recepta sint, soluitur uis earum uentralis humoris alluuione, qua fiunt dilutiores. Deinde prius uertuntur in succum uentris calore, quàm ut integra possint nocere. Cæcinna subiecit: Dum de calore loquimur, admoneor rei, quàm semper quæsitu dignam putaui: Cur in Aegypto quæ

*aueo,

Carnes ualidiores quare aliquando facilius digerantur quàm tenues.

Sinapi & piper cur apposita cuti uulnus excitent, deuorata non lædunt.

Cur uina frigida in Aegypto.

quæ regionum aliarum calidißima est, uinum non calida, sed pene dixerim frigida uirtute nascatur. Ad hoc Disarius: Vsu tibi, Albine, compertum est: aquas, quæ uel de altis puteis, uel de fontibus hauriuntur, fumare hyeme, æstate frigescere. Quòd fit non alia de causa, nisi quòd aëre, qui nobis circunfusus est, propter temporis rationem calente, frigus in terrarum ima demergitur, & aquas inficit, quarum in imo est scaturigo. Et contrà, cùm hyemem aër præfert, calor in interiora demergens, aquis in imo nascentibus dat uaporem. Quod ergo ubique alternatur, uarietate temporis, hoc in Aegypto semper est cuius aër semper est in calore. Frigus enim ima petens, uitium radicibus inuoluitur, & talem dat qualitatem succo inde nascenti. Ideo regionis calidæ uina calore caruerunt. Tractatus noster, Albinus inquit, semel ingressus calorem, non facilè aliò digreditur. Dicas ergo uolo, cur qui in aquam descendit calidam, si se non mouerit, minus uritur: sed si agitatu suo aquam mouerit, maiorem sentit calorem: & toties aqua urit amplius, quoties nouus ei motus accesserit. Et Disarius: Calida, inquit, quæ adhæserit nostro corpori, mox præbet tactum sui mansuetiorem: uel quia cuti assueuit, uel quia frigus accepit à nobis. Motus uerò aquam nouam corpori applicat: & cessante assuetudine, de qua paulò antè diximus, semper nouitas auget sensum caloris. Cur ergo, Albinus ait, æstate cùm aër calidus flabro mouetur, non calorem, sed frigus acquirit? eadem enim ratione & in hoc feruorem deberet motus augere. Nõ eadem ratio est, Disarius inquit, in aquæ, & aëris calore. Illa enim corporis solidioris est: & crassa materies, cùm mouetur, integra ui sua superficiem, cui admouetur, inuadit: aër motu in uentum soluitur, & liquidior se factus agitatu, flatus efficitur. Porrò ut flatus illud

Aqua calida cur mota fiat calidior.

Aestate cur aër motus flabro frigidior acquiratur.

remouet quod circunfusum nobis erat: erat autem circa nos calor. Remoto igitur per flatum calore, restat ut aduenam sensum frigoris præstet agitatus.

Cur se in orbem rotantes patiantur uertiginem capitis. Et quomodo cerebrum ipsum sensus expers, sensus tamen in cæteris membris gubernet. Inibiq; obiter quæ partes humani corporis sensu careant. CAP. IX.

Rotantes se in orbem, cur uertigine patiuntur.

INterpellat Euangelus pergentem consultationem: &, Exercebo, inquit, Disarium nostrum, si tamen minutis illis suis, & rotantibus responsionibus satisfaciet consulenti, Dic Disari, cur qui ita se uertunt, ut sæpe in orbem rotentur, & uertiginem capitis, & obscuritatem patiuntur oculorum: postremò si perseuerauerint, ruunt, cùm nullus alius motus corporis hanc ingerat necessitatem? Ad hæc Disarius: Septem, inquit, corporei motus sunt. Aut enim accedit priorsum, aut retrorsum recedit, aut in dexteram læuámue diuertitur, aut sursum promouetur, aut deorsum, aut orbiculatim rotatur. Ex iis septem motibus, unus tantum in diuinis corporibus inuenitur: sphæralem dico, quo mouetur cælum, quo sydera, quo cætera mouentur elementa. Terrenis animalibus illi sex præcipuè familiares sunt, sed nonnunquam adhibetur & septimus. Sed sex illi ut directi, ita & innoxij. Septimus, id est, qui gyros efficit, crebro cõuersu turbat, & humoribus capitis inuoluit spiramentum: quod animam cerebro quasi omnes sensus corporis gubernanti, ministrat. Hoc est autem spiramentum, quod ambiens cerebrum, singulis uim suam sensibus præstat: hoc est, quod neruis, & musculis corporis fortitudinem præbet. Ergo uertigine turbatum, & simul agitatis humoribus oppressum languescit, & ministerium suum deserit. Inde fit iis, qui raptantur in gyros, hebetior au-

diuus

ditus, uisus obscurior. Postremò neruis, & musculis nullam ab eo uirtutem, quasi deficiente, sumentibus: totum corpus, quod ijs sustinetur, & in robur erigitur: desertum iam fulcimentis suis, labitur in ruinam: Sed contra hæc omnia, consuetudo, quam secundam naturam pronuntiauit usus, illos iuuat, qui in tali motu sæpe uersantur. Spiramentum enim cerebri, quod paulò antè diximus, assuetum rei iam non sibi nouæ, non pauescit hunc motum, nec ministeria sua deserit. Ideo consuetis etiam iste agitatus innoxius est. Et Euangelus: Irretitum te iam Disari teneo: &, si uerè opinor, nusquam hodie effugies. Et alios enim in arte tibi socios, & ipsum te audiui sæpe dicentem, cerebro non esse sensum: sed ut ossa, ut dentes, ut capillos ita & cerebrum esse sine sensu. Verúmne est hæc uos dicere solitos? an ut falsum refelles Disari? Verum, ait ille. Euangelus: Ecce iam clausus es. Vt enim concedam tibi, præter capillos, in homine aliquid esse sine sensu, quod non facilè persuasu est: tamen cur sensus omnes paulò antè dixisti à cerebro ministrari, cùm cerebro non inesse sensum ipse fatearis? potest'ne excusari huius contrarietatis * ausum, uel uestri oris nota uolubilitas? Et Disarius renidens: Retia quibus me irretitum tenes, nimis rara sunt, nimis patula. Ecce me Euangele sine nisu inde exemptum uidebis. Opus naturæ est, ut sensum uel nimium sicca, uel nimium humecta non capiant. Ossa, dentes cum unguibus, & capillis nimia siccitate ita densata sunt: ut penetrabilia non sint effectui animæ, quæ sensum ministrat. Adeps, medulla, & cerebrum ita in humore, atq; mollitie sunt, ut eundem effectum animæ, quem siccitas non recipit, mollities ista non teneat. Ideo tam dentibus, unguibus, oßibus & capillis, quàm adipi, medullis, & cerebro sensus inesse non

Dentes, ossa, et alia quædā in homine sensu carentia.

*ausum pro audacia.

potuit. Et *sicut sectio capillorum nihil doloris ingerit: ita si secetur uel dens, uel os, seu adeps, seu cerebrum, seu medulla, aberit omnis sensus doloris. Sed uidemus, inquies, tormentis affici, quibus secantur ossa: torqueri homines & dolore dentium.* Hoc *uerum quis abneget? Sed ut os secetur, omentum quod impositum est ossi, cruciatum, dum sectionem patitur, importat.* Quod *cùm medici manus transit, os iam cum medulla, quam continet, habet indolentiam, sectioni similem capillorum.* Et *cùm dentium dolor est: non os dentis in sensu est, sed caro quæ continet dentem.* Nam *& unguis quantus extra carnem crescendo pergit, sine sensu secatur: qui carni adhæret, iam facit si secetur dolorem: non suo, sed sedis suæ corpore. Sicut capillus dum superior secatur, nescit dolorem: si auellatur, sensum accipit à carne, quam deserit.* Et *cerebrum, quod tactu sui hominem uel torquet, uel frequenter interimit: non suo sensu, sed uestitus sui, id est, omenti, hunc importat dolorem. Ergo diximus quæ in homine sine sensu sint, & quæ hoc causa faciat indicatum est.* Reliqua *pars debiti mei de eo est, cur cerebrum, cùm sensum non habeat, sensus gubernet. Sed de hoc quoque tentabo, si potero esse soluendo. Sensus, de quibus loquimur, quinque sunt: uisus, auditus, odoratus, gustus & tactus. Hi aut in corpore sunt, aut circa corpus, solis'que sunt caducis corporibus familiares.* Nulli *enim diuino corpori sensus inest. Anima uerò omni corpore, uel si diuinum sit, ipsa diuinior est.* Ergo *si dignitas diuinorum corporum, sensum dedignatur, quasi aptum caducis: multò magis anima maioris est maiestatis, quàm ut sensu egeat. Vt autem homo constet & uiuum animal sit, anima præstat, quæ corpus illuminat. Porrò illuminat, inhabitando, & habitatio eius in cerebro*

Cerebrum sensu carens, quomodo corporis sensus gubernet.

rebro est. * *Et sphæralis enim natura, & ad nos de alto uenians, partem in homine altam, & sphæralem tenuit, & quæ sensu careat, qui non est animæ necessarius. Sed quia necessarius animali est, locat in cauernis cerebri spiramentum de effectibus suis: cuius spiramenti natura hæc est, ut sensus & ingerat & gubernet. De his ergo cauernis, quas uentres cerebri nostra uocauit antiquitas, nascuntur neruorum septem συζυγίαι: cui rei nomen quod ipse noles Latinum facito. Nos enim συζυγίαν neruorum uocamus, cùm bini nerui pariter emergunt, & in locum certum desinunt. Septem igitur neruorum συζυγίαι de cerebri uentre nascentes, uicem implent fistularum, spiramentum sensificum ad sua quæque loca naturali lege ducentes: ut sensum uicinis, & longè positis membris animalis infundant. Prima igitur συζυγία neruorum talium petit oculos, & dat illis agnitionem specierum, & discretionem colorum, Secunda in aures se diffundit, per quam eis innascitur notitia sonorum. Tertia naribus inseritur, uim ministrans odorandi. Quarta palatum tenet, per quod de gustibus iudicatur. Quinta ui sua corpus omne implet. omnis enim pars corporis mollia & aspera, frigida & calida discernit. Sexta de cerebro means stomachum petit, cui maximè sensus est necessarius: ut quæ desunt appetat, superflua respuat, & in homine sobrio seipse moderetur. Septima συζυγία neruorum infundit sensum spinali medullæ, quæ hoc est animali, quod est naui carina. Et adeò usu, aut dignitate præcipua est, ut longum cerebrum à medicis sit uocata. Ex hac denique, ut ex cerebro, diuersi nascuntur meatus, uirtutem tribus animæ propositis ministrantes. Tria sunt enim, quæ ex animæ prouidentia accipit corpus animalis: ut uiuat, ut decorè uiuat, & ut immortalitas illi suc-*

* *Ex sphærali enim natura,*

*cessione quæratur. His tribus propositis, ut dixit, animæ per spinalem medullam præbetur effectus. Nam cordi, & iecori, & spirandi ministerijs, quæ omnia ad uiuendum pertinent, uires ex spinalibus, quos diximus, meatibus ministrantur. Neruis etiam manuum, pedum, aliarúmue partium, per quas decorè uiuitur, uirtus inde præstatur. Et ut ex his successio procuretur, nerui ex eadem spinali medulla pudendis, & matrici, ut suum opus impleant, ministrantur. Ita nulla in homine pars corporis sine spiramento, quod in uentre cerebri locatum est, & sine spinalis medullæ beneficio constat. Sic ergo fit, ut cum ipsum cerebrum sensu careat, sensus tamen à cerebro in omne corpus proficiscatur. Euge Græculus noster, Euangelus ait, tam planè nobis ostendit res *opertu naturæ tectas: ut quicquid sermone descripsit, oculis uidere uideamur. Sed Eustathio iam cedo, cui præripui consulendi locum. Eustathius: Modo uel uir omnium disertißimus Eusebius, uel quicunque uolent alij, ad exercitium consultationis accedant, Nos posteà liberiore otio congrediemur.*

*operto

Quî fiat, ut caluitium pariter atq; canities, anteriores capitis partes primum inuadant. Deinde cur fœminis atque eunuchis uox sit quàm uiris exilior. CAP. X.

Canities & caluitium, cur priorem capitis partem principiò occupent.

Ergo (ait Eusebius) habendus mihi sermo est, Disari, tecum, de ætate, cuius ianuam iam penè ambo pulsamus. Homerus cùm senes πολιοκροτάφους uocat: quæro utrū ex parte poëtico more totum caput significare uelit, an ex aliqua ratione canos huic præcipuè parti capitis assignet? Et Disarius: Et hoc diuinus ille uates prudenter, ut cætera. Nam pars anterior capitis humidior occipitio est, & inde crebrò solet incipere canities. Et si pars anterior, ait ille, humidior est, cur caluitium patitur: quod non nisi

nisi siccitate contingit? Opportuna, inquit Disarius, obiectio: sed ratio non obscura est. Partes enim priores capitis fecit natura rariores, ut quicquid superflui aut fumei flatus circa cerebrum fuerit, euanescat per plures meatus. Vnde uidemus in siccis defunctorum capitibus uelut quasdam suturas, quibus hemisphæria (ut ita dixerim) capitis illigantur. Quibus igitur illi meatus fuerit ampliores, humorem siccitate mutant: & ideo tardius canescunt sed non caluitio carent. Si ergo siccitas caluos efficit, ut posteriora capitis shicciora esse dixisti: cur caluum occipitium nunquam uidemus? Ille respondit: Siccitas occipitij non ex uitio, sed ex natura est. Ideo omnibus sicca sunt occipitia. Ex illa autem siccitate caluitium nascitur quæ per malam temperiem, quam Græci δυσκρασίαν uocare solent, contingit. Vnde capillo crispi, quia ita temperati sunt, ut capite sicciore sint, tarde canescunt, cito in caluitium transeunt. Contrà, qui capillo sunt rariore, non eo facilè nudantur, nutriente humore quod φλέγμα uocitatur: sed fit illis cita canities. Nam ideo alibi sunt cani, quia colorem humoris, quo nutriuntur, imitantur. Si ergo senibus abundantia humoris capillos in canitiem tingit, cur senecta opinionem exactæ siccitatis accepit? Quia senecta, ille inquit, extincto per uetustatem naturali calore, fit frigida: & ex illo frigore gelidi, & superflui nascuntur humores. Cæterum liquor uitalis longæuitate siccatus est. Inde senecta sicca est inopia naturalis humoris, humecta est abundantia uitiosi ex frigore procreati. Hinc est, quòd ex uigilijs ætas grauior efficitur: quia somnus, qui maximè ex humore contingit, de non naturali nascitur. Sicut est multus in infantia, quæ humida est abundantia non superflui, sed naturalis humoris. Eadem ratio est, quæ pueritiam canescere non

re non patitur: cùm sit humectißima. Quia non ex frigore nato phlegmate humida est, sed illo naturali, & uitali humore nutritur. Ille enim humor, qui aut de ætatis frigore nascitur, aut cuiuslibet uitiositatis occasione contrahitur: ut superfluus, ita & noxius est. Hunc uidemus in fœminis, ubi nisi crebrò egeratur, extrema minitātem. Hunc in eunuchis debilitatem tibijs ingerentem: quorum ossa quasi semper in superfluo humore natantia, naturali uirtute caruerunt: & ideo facilè intorquētur, dum pondus suppositi corporis ferre non possunt: sicut canna, pōdere sibi imposito, curuatur. Et Eusebius: Quoniam nos à senectute usque ad eunuchos traxit superflui humoris disputatio: dicas uolo, cur ita acutæ sint uocis, ut sæpe mulier, an eunuchus loquatur, nisi uideas, ignores? Id quoq; facere superflui humoris abundantiam ille respondit. Ipse enim ἀρτηρίαν per quam sonus uocis ascendit, efficiens crassiorem, angustat uocis meatum: & ideo uel fœminis, uel eunuchis uox acuta est: uiris grauis, quibus uocis transitus habet liberum & ex integro patentem meatum. Nasci autem in eunuchis, & in fœminis ex pari frigore parem penè importuni humoris abundantiam: etiam hinc liquet, quòd utrunque corpus sæpe pinguescit: certè ubera propè similiter utriusque grandescunt.

Vox in fœminis et eunuchis quare tenuior fit.

Cur ii quos pudet, aut qui gaudent, rubescant: at metuentes pallor inuadit. CAP. XI.

Dictis his, cùm ad interrogandum ordo Seruium iam uocaret, naturali pressus ille uerecundia, usq; ad proditionem coloris erubuit. Et Disarius: Age Serui, non solùm adolescentium, qui tibi æquæui sunt, sed senum quoq; omnium doctißime, commascula frontem: & sequestrata uerecundia, quam in te facies rubore indicat, confer nobiscum liberè quod occurrerit interrogationibus tuis: non minus

Commasculare frontem.

minus doctrinæ collaturus, quàm si alijs consulentibus ipse respondeas. Cumq; diutule tacentem crebris ille hortatibus excitaret. Hoc, inquit Seruius, *ex te quæro, quod mihi contigisse dixisti. Quæ facit causa, ut rubor corpori ex animi pudore nascatur?* Et ille, *Natura*, inquit, *cùm quid ei occurrit honesto pudore dignum, imum petendo penetrat sanguinem: quo commoto, atque diffuso, cutis tingitur: & inde nascitur rubor.* Dicunt etiam Physici, *quod natura pudore tacta, ita sanguinem ante se pro uelamento tendat.* Vt uidemus quemq; *erubescentem manum sibi ante faciem frequenter opponere.* Nec dubitare de ijs poteris, *cùm nihil aliud sit rubor, nisi* *color sanguinis. Addit Seruius: *Et qui gaudent, cur rubescunt?* Disarius, Gaudium, inquit, *extrinsecus contigit. Ad hoc animoso occursu natura festinat, quam sanguis comitando, quasi alacritate integritatis suæ compotem, tingit cutem.* Et inde *similis color nascitur.* Idem refert: *Contrà, qui metuunt, qua ratione pallescunt?* Nec hoc, Disarius ait, *in occulto est.* Natura enim *cùm quid de extrinsecus contingentibus metuit, in altum tota demergitur: sicut nos quoque cùm timemus, latebras & loca nos occulentia quærimus. Ergo tota descendens ut lateat trahit secum sanguinem: quo, uelut curru, semper uehitur. Hoc demerso, humor dilutior cuti remanet, & inde pallescit.* Ideo timentes *& tremunt, quia uirtus animæ introrsum fugiens neruos relinquit, quibus tenebatur fortitudo membrorum: & inde saltu timoris agitantur.* Hinc *& laxamentum uentris comitatur timorem: quia musculi, quibus claudebantur retrimentorum meatus, fugientis introrsum animæ uirtute deserti, laxant uincula, quibus retrimenta usque ad digestionis opportunitatem continebantur.* Seruius *his dictis uenerabiliter assensus, obticuit.*

Gellius lib. 19. cap. 6.

*calor

Quare timentes pallescunt.

De

De quæstiunculis tredecim, Disario ab Auieno propositis.

CAPVT XII.

Prima quæstio ab Auieno proposita.

TVnc Auienus: *Quia me ordo, ait, ad similitudinem consultationis applicat: reducendus est mihi ad conuiuium sermo, qui longius à mensa iam fuerat euagatus, & ad alias transierat quæstiones, Sæpe apposita salita carne quam laridum uocamus, ut opinor, quasi largè aridum: quærere mecum ipse constitui, qua ratione carnem ad diuturnitatem usus admistio salis seruet.* Hoc licet extimare mecum possim, malo tamen ab eo qui corpora curat, certior fieri. Et Disarius: *Omne corpus suapte natura dissolubile, & marcidum est: & nisi quodam uinculo contineatur, facilè defluit. Continentur autem quandiu inest anima reciprocatione aëris qua uegetantur conceptacula spiritus, dum semper nouo spirandi nutriuntur alimento.* Hoc cessante *per animæ discessum, membra marcescunt, & omne pondere suo conflictum corpus obteritur. Tum sanguis etiam (qui quandiu fuit compos caloris, dabat membris uigorem) calore discedente uersus in saniem, non manet intra uenas, sed foras exprimitur: atq; ita laxatis spiramentis, effluit tabes fæculenta.* Id *fieri sal admistus corpori prohibet. Est enim natura siccus & calidus: & fluxum quidem corporis calore cõtrahit: humorem uerò siccitate uel coërcet, uel exorbet.* Certè *humorem sale differri, siue consumi: fit hinc cognitu facilè, quòd si duos panes pari magnitudine feceris, unum sale aspersum, sine sale alterum: inuenies indigentem salis, pondere propensiorem, scilicet humore*

Secunda. *in eo per salis penuriam permanente.* Etiam *hoc à Disario meo quæsitum uolo, cur defæcatum uinum ualidius sit uiribus, sed infirmius ad permanendum: & tam bibentem citò permouet, quàm ipsum si manserit, facilè mutatur?*

Quòd

Quòd citò, inquit Disarius, permouet, hæc ratio est: quia quantò penetrabilius in uenas efficitur bibentis, tantò fit liquidius fece purgata. Ideo autem facilè mutatur, quòd nullo firmamento nixum undiq; sui ad noxam patet. Fæx enim uino sustinendo, & alendo, & uiribus sufficiendis quasi radix eius est. Et hoc quæro, Auienus ait, cur fæx in imo subsidit omnium, nisi mellis: mel enim solum est, quod in summum fecem expuat? Ad hoc Disarius: Fæcis materia ut spissa, atq; terrena, cæteris laticibus pondere præstat, melle uincitur. Ideo in illis grauitate deuergens ad fundum decidit: in melle uerò, ut leuior, de loco uicta sursum pellitur. Tertia.

Quoniam ex ijs quæ dicta sunt, ingerunt se similes quæstiones: cur, Disari, ita mel & uinũ diuersis ætatibus habentur optima? mel quod recentissimum, uinũ quod uetustissimum. Vnde est & illud prouerbium, quo utuntur gulones: Mulsum quod probè temperes, miscendũ esse nouo hymettio, & Falerno uetulo. Propterea, inquit ille, quia inter se ingenio diuersa sunt. Vini enim natura humida est, mellis arida. Si dicto meo addubitaueris, medicinæ contemplator effectũ. Nam quæ udanda sunt corporis, uino fouentur: quæ siccanda sunt, melle deterguntur. Igitur longinquitate temporis de utroq; aliquid exorbente, uinum meracius fit, mel aridius. Et ita mel succo priuatur, ut uinũ aqua liberatur. Quarta

Nec hoc quod sequitur, dissimile quæsitis est, cur si uasa uini atque olei diutilè semiplena custodias, uinum fermè in acorẽ corrumpitur, oleo contrà sapor suauior conciliatur. Vtrunq; Disarius ait, uerũ est. In illud enim uacuum, quod supernè liquido caret, aër aduena incidit: qui tenuissimum quenq; humorẽ elicit, & exorbet. Eo siccato, uinum, quasi spoliatum uiribus, prout ingenio imbecillum, aut ualidum fuit, uel acore exasperatur, uel austeritate restringitur. Quinta.

Oleum

Oleum autem superuacuo humore siccato, uelut mucore qui in eo latuit absterso, acquirit nouam suauitatem sapo-
Sexta. *ris.* Rursus, ait Auienus, Hesiodus *cùm ad mediũ dolij peruentum est, comparcendum, & cæteris eius partibus ad satietatem dicit abutendum: optimum uinum sine dubio significans, quod in dolij medietate consisteret. Sed & hoc usu probatum est, in oleo optimum esse quod supernatat, in*
Septima. *melle quod in imo est. Quæro igitur cur oleum, quod in summo est, uinum quod in medio, mel quod in fundo, optima esse credantur?* Nec cunctatus Disarius, ait: Mel *quod optimum est, reliquo ponderosius est.* In *uase igitur mellis, pars quæ in imo est, utiq; præstat pondere: & ideo supernatante pretiosior est:* Contrà, *in uase uini, pars inferior admistione fæcis non modò turbulenta, sed etiam sapore deterior est.* Pars *uerò summa, aëris uicinia corrumpitur, cuius admistione fit dilutior.* Vnde *agricolæ dolia non contenti sub*
*tecto *tectum reposuisse, defodiunt: & operimentis extrinsecus illitis, muniunt: remouentes, inquantum fieri potest, à uino aëris contagionem: à quo tam manifestè læditur, ut uix se tuatur in uase pleno, & ideo aëri minus peruio. Cæterùm si inde hauseris, & locum aëris admistioni patefeceris, reliquum quod remansit, omne corrumpitur.* Media *igitur pars quantum à confinio summi utriusque, tantum à noxa remota est, & quasi nec turbulenta, nec diluta.*

Octaua. Adiecit Auienus: *Cur eadem potio meracior uidetur ieiuno, quàm ei qui cibum sumpsit?* Et ille: Venas *inedia uacuefecit, saturitas obstruit.*

Igitur *cùm potio per inanitatem penitus influit, quia non obtusas cibo uenas inuenit, neq; fit admistione dilutior*
Nona. *per uacuum means, gustatu fortiore sentitur.* Hoc *quoque sciendum est mihi,* Auienus *inquit, cur qui esuriens biberit*

berit, aliquantulum famem subleuat: qui uerò sitiẽs cibum sumpserit, non solùm non domat sitim, sed magis cupidinẽ potus accendit. Nota est, inquit Disarius, causa. Nam liquori quidem nihil officit, quin sumptus ad omnes corporis partes, quoquò uersus permânet, & uenas compleat. Et ideo inedia, quæ inanitatẽ fecerat, accepto potus remedio, quasi iam non in totum uacua recreatur. Cibatus uerò, utpote concretior & grandior, in uenas non nisi paulatim confectus admittitur. Ideo sitim, quam reperit, nullo solatio subleuat: imò quicquid foris humoris nactus est, exorbet: & inde penuria eius, quæ sitis uocatur, augetur. Nec hoc mihi, Auienus ait, ignoratum relinquo, cur maior uoluptas est, cùm sitis potu extinguitur, quàm cùm fames sedatur cibo. Et Disarius: Ex prædictis quoque licet. Nam potionis totus haustus in omne corpus simul penetrat, & omnium partium sensus facit unam maximam, & sensibilem uoluptatem: cibus autem exiguo subministratu paulatim penuriã consolatur. Ideo uoluptas eius multifariam cõminuitur. Hoc quoque, si uidetur, addo quæsitis, cur qui auidius uorant, facilius satias capit, quàm qui eadem quietius ederint. Breuis est, inquit ille, responsio. Nam ubi auidè deuoratur, tunc multus aër cum edulijs infertur, propter hiatum rectus, & crebritatem respirandi. Igitur ubi aër uenas compleuit, ad abijciendum fastidium pro cibo pensatur. Nimolestus sum Disari, patere plus nimio, ex discendi cupidine, garrientem: & dicas quæso, cur, edulia satis calida facilius comprimimus ore, quàm manu sustinemus: & si quid eorum plus feruet, quàm ut diutius mandi posit, illico deuoramus: & tamen aluus nõ perniciosè uritur? Et ille: Intestinus calor, qui in aluo est, quasi multò maior uehementiorq́;, quicquid calidum accipit, magni-

Decima.

Undecima.

Duodecima.

tudine sua circumuenit, ac debilitat. Ideo præstat, si quid ori feruidum admoueris, non (ut quidam faciunt) hiare, ne nouo spiritu feruori uires ministres, sed paulisper labra comprimere: ut maior calor qui de uentre etiam ori opitulatur, cõprimat minorem calorem. Manus autem, ut rem feruidam ferre poßit, nullo proprio iuuatur calore. Iandudum, inquit Auienus, nosse aueo, cur aqua, quæ obsita globis* nubium perducitur ad niualem rigorem, non minus in potu noxia est, quàm ex ipsa niue aqua resoluta. Scimus enim quot, quantæq; noxæ epoto niuis humore nascantur. Et Disarius: Addo aliquid ante quæsitis. Aqua enim ex niue resoluta etiam si igne calefiat, & calida bibatur, æquè noxia est, ac si epota sit frigida. Ergo non solo rigore niualis aqua perniciosa est: sed ob aliam causam, quam non pigebit aperire, autore Aristotele: qui in physicis quæstionibus suis hanc posuit, & in hunc sensum (nisi fallor) absoluit: Omnis aqua, inquit, habet in se aëris tenuißimi portionem, quo salutaris est: habet & terream fæcem, qua est corpulenta post terram. Cùm ergo aëris frigore, & gelu coacta calescit, necesse est per euaporationem uelut exprimi ex ea auram illam tenuißimam: qua* descendente conueniat in coagulum, sola terrea in se remanente natura. Quod hinc apparet, quia cùm fuerit eadem aqua solis calore soluta, minor modus eius reperitur, quam fuit antequàm congelasceret. Deest enim, quod euaporatio solum in aqua salubre cõsumpsit. Nix ergo quæ nihil aliud est, quàm aqua in aëre densata, tenuitatem sui cùm densaretur, amisit: & ideo ex eius resolutæ potu, diuersa morborum genera uisceribus inseminantur. Nominatum gelu, ueteris, quæ me solebat agitare, admonuit quæstionis: cur uiua aut nunquàm, aut rarenter congelascant: cæteris, ex magna parte humoris

Decimatertia.

*niuium

Gel. lib.19.c.5.

*discedente

Decimaquarta Gell.17.cap.8.

humoris nimietate frigoris, cogi solitis? Num quia uinum semina quædam in se caloris habet, & ob eam rem Homerus dixit αἴθοπα οἶνον, non, ut quidam putant, propter calorem: an alia quæpiam causa est? quam quia ignoro, scire cupio. Ad hæc Disarius: Esto, uina naturali muniantur calore, num oleum minus ignitum est, aut minorē uim in corporibus calefactandis habet? & tamen gelu stringitur. Certè si putas ea, quæ calidiora sunt, difficilius congelascere: congruens erat nec oleum* concrescere, & ea quæ frigidiora sunt, facilè gelu cogi. Acetum autem omniū maximè frigorificum est, atque id tamen nunquam gelu stringitur. Num igitur oleo magis causa est coaguli celerioris, quod & læuigatius, & spißius est? Faciliora enim ad coëundum uidentur, quæ læuigatiora, densioraq; sunt: Vino autem non contingit tanta mollities, & est quàm oleum multò liquidius. Acetum uerò & liquidißimum est inter cæteros humores: & tantò acerbius, ut sit acore tristificū: & exēplo marinæ aquæ, quæ ipsa quoque amaritudine sui aspera est, nunquam gelu contrahitur. Nam quod Herodotus historiarum scriptor, contra omnium ferme, qui hæc quæsierunt, opinionem, scripsit: mare Bosphoricum, quod & Cimmerium appellat, earumq; partium mare omne quod Scythicum dicitur, gelu constringi, & consistere: aliter est ac putatur. Nam non marina aqua contrahitur, sed quia plurimum in illis regionibus fluuiorum est, & paludum in ipsa maria influentium, superficies maris cui dulces aquæ innatant congelascit, & incolumi aqua marina uidetur in mari gelu, sed de aduenis undis, coactum. Hoc & in Ponto fieri uidemus, in quo frusta quædam, & (ut ita dixerim)* proficiæ gelidæ feruntur, contractæ de fluuialium uel palustrium undarum multitudine: in

*concrassere

* superficies

quas licet frigore concretæ, tamen sunt natantes, quasi læuigatiores marina. Plurimum autem aquarum talium influere Ponto, & totam superficiem eius infectam esse dulci liquore (propter quod ait Salustius, mare Ponticum dulcius quàm cætera) est hoc quoque testimonio: quòd si in Pontum uel paleas, uel ligna, seu quæcunque alia natantia proieceris, foras extra Pontum feruntur in Propontidem: atq; ita in mare, quod alluit Asiæ oram, cùm constet in Pontum influere maris aquam, non effluere de Ponto. Meatus enim, qui solus de Oceano receptas aquas in maria nostra transmittit, in freto est Gaditano, quod Hispaniam Africamq; interiacet: & sine dubio inundatio ipsa per Hispaniense & Gallicanum litora, in Tyrrhenum prodit. Inde Hadriaticum mare facit: ex quo dextra in Parthenium, læua in Ionium, & directim in Aegæum pergit: Atque ita ingreditur in Pontum. Quæ igitur ratio facit, ut riuatim aquæ de Ponto fluant, cùm foris influentes aquas Pontus accipiat? Sed constat utraq; ratio. Nam superficies Ponti, propter nimias aquas, quæ de terra dulces influunt, foras effluit, deorsum uerò intrò pergit influxio. Vnde probatū est natantia quæ (ut suprà dixi) iaciuntur in Pontum, foras pelli: si uerò columna deciderit, introrsum innare. Et hoc sæpe usu probatum est, ut grauiora quæque in fundo Propontidis ad Ponti interiora pellantur.

Adiecta hac una cōsultatione reticebo: Cur omne dulce magis dulce uidetur, cùm frigidum est, quàm si caleat? Respondit Disarius: Calor sensum occupat, & gustatum linguæ feruor interpedit. Ideo ex aspiratione oris prouenta suauitas excluditur. Quod si caloris absit iniuria, tum demum potest lingua incolumi blandimento dulcedinem pro merito eius excipere. Prætereà succus dulcis per calorem

non

non impunè penetrat uenarum receptacula, & ideo noxa minuit uoluptatem.

De quæstionibus tribus, quas Horus Disario proposuit.

CAPVT XIII.

SVccessit Horus: &, *Cùm multa, inquit, de potu, & cibatu quæsisset Auienus, unum maximè necessarium (sponte, an oblitus ignoro) prætermisit, cur ieiuni magis sitiant, quàm esuriant.* Hoc in commune nobis Disari, si ui*detur, absolue.* Et ille: *Rem tractatu dignam, inquit, Hore quæsisti, sed cuius ratio in aperto sit. Cùm enim animal ex diuersis constet elementis, unum est de ijs quæ corpus efficiunt, quod & solum, aut maximè ultra cætera, aptum sibi quærat alimentum: calorem dico, qui liquorem sibi semper exigit ministrari. Certè de ipsis quatuor elemētis extrinsecus uidemus nec aquam, nec aërem, neq; terram aliquid quo allatur, aut quod consumat exigere, nullamq; noxam uicinis uel appositis sibi rebus inferre. Solus ignis alimenti perpetui desiderio, quicquid offendit, absumit. Inspice & primæ ætatis infantiam, quantum cibum nimio calore conficiat, & contrà, senes cogita facilè tolerare ieiunium, quasi extincto in ipsis calore, qui nutrimentis recreari solet. Sed & media ætas si multo exercitio excitauerit sibi naturalem calorē, animosius cibum appetit. Consideremus & animalia sanguine carentia, quæ nullum cibum quærant, penuria caloris. Ergo si calor in appetentia semper est, liquor autem proprium caloris alimentum est: bene in nobis, cùm ex ieiunio corpori nutrimenta quæruntur, præcipuè calor suum postulat: quo accepto, corpus omne recreatur, & patientius expectat cibum solidiorē. His dictis, Auienus annulum de mēsa retulit, qui illi de breuissimo dexteræ manus digito repentè deciderat. Cumq;*

Ieiuni cur magis sitiāt, quàm esuriant.

à præsentibus quæreretur, cur cum alienæ manui & digito, & non huic gestamini deputatus potius insereret: ostẽdit manum læuam ex uulnere tumidiorem. Hinc Horo nata quæstionis occasio. Et dic, inquit, Disari (omnis enim situs corporis pertinet ad medici notionem, tu uerò doctrinam, & ultrà quàm medicina postulat consecutus es) dic inquam, cur sibi communis assensus annulum in digito, qui minimo uicinus est, quem etiã medicinalẽ uocãt, & manu præcipuè sinistra gestandũ esse persuasit? Et Disarius: De hac ipsa quæstione sermo quidam ad nos ab Aegypto uenerat: de quo dubitabã fabulamne, an ueram rationẽ uocarem. Sed libris anatomicorum posteà cõsultis, uerũ reperi, neruum quendam de corde natũ priorsum pergere usque ad digitũ manus sinistræ minimo proximum, & illic desinere implicatũ cæteris eiusdẽ digiti neruis: & ideo usum ueteribus, ut ille digitus annulo, tãquam corona, circũdaretur. Et Horus: Adeò, inquit, Disari uerũ ita ut dicis Aegyptios opinari, ut ego Sacerdotes eorũ, quos Prophetas uocant, cùm in templo uidissem circa Deorum aras, hunc in singulis digitum confectis odoribus illinire, & eius rei causas inquisissem, & de neruo quod iam dictum est, principe eorum narrante didicerim, & insuper de numero qui per ipsum significatur. Complicatus enim senarium numerum digitus iste demonstrat: qui omnifariam plenus, perfectus atq; diuinus est. Causasq;, cur plenus sit hic numerus, ille multis asseruit: ego nũc ut præsentibus fabulis minus aptas relinquo. Hæc sunt quæ in Aegypto diuinarum omnium disciplinarum cõpote, cur annulus huic digito magis inseratur, agnoui. Inter hæc Cæcinna Albinus: Si uolentibus erit uobis, inquit, in medium profero, quæ de hac eadem causa apud Atteium Capitonẽ Põtificij iuris inter primos peritum

Annulus cur in digito eo geratur, qui in sinistra manu minimo est proximus.

Gell. lib. 10. cap. 10.

tum, legisse memini: qui cùm nefas esse sanciret, Deorum formas insculpi annulis: eousq; processit, ut & cur hoc digito, uel in hac manu gestaretur annulus, non taceret. Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa annulum secū circumferebant. Unde nec plus habere quàm unū licebat: nec cuiquā nisi libero: quos solos fides* decerneret, quæ signaculo continetur. Adeò ius annulorum famuli non habebant. Imprimebatur autē sculptura materiæ annuli, siue ex ferro, siue ex auro foret: & gestabatur ut quisq; uellet, quacunque manu, quolibet digito. Postea inquit, usus luxuriantis ætatis signaturas preciosis gemmis cœpit insculpere: & certatim hæc omnis imitatio lacessiuit, ut de augmento pretij, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur. Hinc factum est, ut usus annulorū exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in læuam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu, & officio manus dexteræ pretiosi lapides frangerentur. Electus autem, inquit, ipsa læua manu digitus minimo proximus, quasi aptior cæteris, cui commendaretur annuli pretiositas. Nam polex, qui nomen ab eo, quòd pollet, accepit, nec in sinistra cessat: nec minus, quàm tota manus, semper in officio est. Unde & apud Græcos ἀντίχειρ, inquit, uocatur, quasi manus altera. Pollici uerò uicinus nudus, & sine tuitione alterius appositi uidebatur. nam pollex ita inferior est, ut uix radicem eius excedat. Medium et minimum uitauerunt, inquit, ut ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum: & electus est, qui ab utroque clauditur, & minus officij gerit, & ideo seruando annulo magis accommodatus. Hæc sunt quæ lectio Pontificalis habet. Vnusquisque ut uolet, uel Hetruscam, uel Aegyptiam opinionem sequatur.

* decerneret, * leceret,

Inter hæc Horus ad consulendum* seuerus: Scis inquit, Disari

* seuerus: *reuersus;

*à nominis

Disari, præter hunc uestitum qui me tegit, nihil me* in omni sensu aliud habere. Vnde nec seruus mihi est, nec ut sit opto: sed omnem usum, qui uiuo ministrandus est, ego mihimet subministro. Nuper ergo cùm in Hostiensi oppido morarer, sordidatum pallium meum in mari diutule laui, & super litus sole siccaui: nihiloq; minus eædem in ipso post ablutionem maculæ sordium uisebantur. Cumq; me res ista stupefaceret, aßistēs fortè nauta, Quin potius, ait, in fluuio ablue pallium tuum, si uis emaculatum. Parui ut uerum probarem: & aqua dulci ablutum atque siccatum, uidi splendori suo redditum. Et ex illo causam requiro, cur magis dulcis aqua, quàm salsa idonea sit sordibus abluendis. Iandudum, Disarius inquit, hæc quæstio ab Aristotele & proposita, & soluta est. Ait enim aquam marinam multò spißiorē, quàm est dulcis, imo illam esse fæculētam: dulcem uerò puram, atque subtilem. Hinc facilius, ait, uel imperitos nandi sustinet mare: cum fluuialis aqua, quasi infirma, & nullo adiumento fulta, mox cedat, & in imum pondera accepta transmittat. Ergo aquam dulcem dixit, quasi natura leuem, celerius immergere in ea, quæ abluenda sunt: & dum siccatur, secum sordium maculas abstrahere: marinam uerò quasi craßiorem, nec facilè penetrare purgando, propter sui densitatem, & dum uix siccatur non multum sordium secum trahere. Cumq; Horus ijs assentire uideretur, Eustathius ait, Ne decipias quæso credulum, qui se, quæstionemq; suam commisit fidei tuæ: Aristoteles enim, ut nonnulla alia, magis acutè, quàm uerè ista disseruit. Adeò autem aquæ densitas non nocet abluendis, ut sæpe qui aliquas species purgatas uolunt, ne sola aqua uel dulci tardius hoc efficiant, admisceant illi cinerem: uel si defuerit, terrenum puluerem, ut craßior

Aqua dulcis cur abluendis sordibus magis idonea sit quā salsa.

facta

facta celerius poßit abluere. Nihil ergo impedit marinæ aquæ densitas. sed nec ideo quia salsa est minus abluit. Salsitas enim findere, & uelut aperire meatus solet, & ideo magis elicere debuit abluenda. Sed hæc una causa est, cur aqua marina non fit ablutioni apta, quia pinguis est, sicut & ipse Aristoteles sæpe testatus est, & sales docent, quibus inesse quiddam pingue nullus ignorat. Est & hoc indicium pinguis aquæ marinæ, quòd cùm inspargitur flãmæ, nõ tã extinguit, quàm pariter accẽditur, aquæ pinguedine alimoniam igni subministrante. Postremò, Homerum sequamur, qui solus fuit naturæ conscius. Facit enim Nausicaam Alcinoi filiam abluentem uestes, cùm super mare esset, non in mari, sed in fluuio. Idem locus Homeri docet nos marinæ aquæ quiddam inesse pingue permistum. Vlysses enim cùm iandudum mare euasisset, & staret siccato corpore, ait ad Nausicaæ famulas: Odyss. ζ.

Ἀμφίπολοι ϛῆθ' οὕτω ἀπόπροθεν ὄφρ' ἐγὼ αὐτὸς
Ἅλμην ὤμοισιν ἀπολούσομαι, ἀμφὶ δ' ἐλαίῳ
Χρίσομαι, ἦ γὰρ δηρὸν ἀπὸ χροὸς ἔϛιν ἀλοιφή.

Post hæc cùm decendisset in fluuium: Ἐκ κεφαλῆς ἔσμηχεν ἁλὸς χνόον. *Diuinus enim uates, qui in omni re naturã secutus est, expreßit, quod fieri solet: ut qui ascendunt de mari si in sole steterunt, aqua quidem celeriter sole siccetur, maneat autem in corporis superficie ueluti flos quidam, qui & in detergendo sentiatur. Et hæc est aquæ marinæ pinguedo, quæ sola impedit ablutionem.*

Simulachra cur sub aquis maiora esse uideantur, quàm re uera sunt: Tum in uniuersum quomodo uisio fiat, an susceptione simulachrorum, quæ ab rebus in oculos promanant, an potius emißione radiorum ex ipsis oculis.

CAPVT XIIII.

Simulachra maiora ueris cur in aqua uideantur.

ET quia cæteris expeditus mihi te paulisper indulges, modò autem nobis de aqua sermo fuit, quæro cur in aqua simulachra maiora ueris uidentur: quod genus apud popinatores pleraque scitamentorum cernimus proposita, ampliora specie, quàm corpore. Quippe uidemus in doliolis uitreis aquæ plenis, & oua globis maioribus, & iecuscula fibris tumidioribus, & beluas spiris ingentibus. Et omnino ipsum uidere, qua nobis ratione constet: quia solent de hoc nonnulli nec uera, nec uerisimilia sentire. Et Disarius: Aqua, inquit, dentior est aëris tenuitate, & ideo eam cunctatior uisus penetrat, cuius offensa percussa uidendi acies scinditur, & in se recurrit. Scissa dum redit, iam non directo ictu, sed undique uersum incurrit lineamenta simulachri: & sic fit, ut uideatur imago archetypo suo grandior. Nam & Solis orbis matutinus, solito nobis maior apparet, quia interiacet inter nos & ipsum aër adhuc de nocte rosidus, & grandescit imago eius tanquam in aquæ speculo uisatur. Ipsa uerò uidendi naturam non *subinde introspexit Epicurus: cuius in hoc non est (ut existimo) improbanda sententia, astipulante præcipuè Democrito: qui sicut in cæteris ita & in hoc paria censerunt. Ergo censet Epicurus, ab omnibus corporibus iugi fluore quæpiam simulachra manare: nec unquam tantulam moram interuenire, quin ultro ferantur inani figura cohærentes corporum exuuiæ, quarum receptacula in nostris oculis sunt: & ideo ad deputatam sibi à natura sedem proprij sensus recurrunt. Hæc sunt, quæ uir ille commemorat: quibus si occurris obuius, expecto quid referas. Ad hæc renidẽs Eustathius: In propatulo est, inquit, quod decepit Epicurum. A uero enim lapsus est, aliorum

*insubide

De uidendi ratione.

Gell. lib. 5. cap. 16.

aliorum quatuor sensuum secutus exemplum: quia in audiendo, & gustando, & odorãdo, atq; tangendo, nihil è nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus, quod sensum sui moueat. Quippe & uox ad aures ultro uenit, & auræ in nares influunt, & palato ingeritur, quod gignat saporem, & corpori nostro applicantur tactu sentienda. Hinc putauit & ex oculis nihil foras proficisci, sed imagines rerum in oculos ultro meare. Cuius opinioni repugnat, quod in speculis imago aduersa contemplatorem suum respicit: cùm debeat (siquidem à nobis orta recto meatu proficisci tur) posterã sui partẽ cùm discedit ostẽdere: ut læua læuã, dextera dexterã respiciat. Nam histrio personã sibi detractam, ex ea parte uidet, qua induit, si licet non faciem, sed posteriorem cauernam. Deinde interrogare hunc uirum uellem, an tunc imagines è rebus auolant, cùm est qui uelit uidere: an & cùm nullus aspicit, emicant undique simulachra. Nam si quod primum dixi teneat: quæro cuius imperio simulachra præstò sint intuenti: & quoties quis uoluerit ora conuertere, toties se & illa conuertant? Sin secundo inhæreat, ut dicat perpetuo fluore rerum omnium manare simulachra: quæro quãdiu cohærẽtia permanent, nullo coagulo iuncta ad permanendum? Aut si manere dederimus, quẽadmodum aliquẽ retinebũt calorẽ, cuius natura cùm sit incorporea, tamẽ nunquã potest esse sine corpore? Deinde quis potest in animum inducere, simulatq; oculos uerteris, incurrere imagines cœli, maris, litoris, prati, nauium, pecudum, & innumerabilium præterea rerum quas uno oculorum iactu uidemus, cùm sit pupilla, quæ usu pollet oppidò parua? Et quonam modo totus exercitus uisitur? an de singulis militibus profecta simulachra se congerunt, atq; ita collocata tot milia penetrant oculos intuentis?

Prima ratio, quòd uisio fiat emissione radiorum ex oculis, nõ receptione simulachrorum.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

tis? Sed quid laboramus opinionem sic inanem uerbis uerberare, cùm ipsa rei uanitas se refellat? Constat autẽ uisum nobis hac prouenire ratione. Genuinum lumen è pupilla quacunq; eam uerteris, directa linea emicat. Id oculorum domesticum profluuium, si repererit in circunfuso nobis aëre lucem, per eam directim pergit, quandiu corpus offendat. Et si faciem uerteris, ut circunspicias: utrobiq; acies uidendi directo procedit. Ipse autem iactus, quẽ diximus de nostris oculis emicare, incipiens à tenui radice, in summa fit latior, sicut radij à pictore finguntur. ideo per minutissimum foramen contemplans oculus, uidet cœli profunditatem. Ergo tria nobis ista necessaria sunt ad effectũ uidendi: lumen quod de nobis emittimus: & ut aër, qui interiacet, lucidus sit: & corpus, quo offenso desinat intensio. Quæ si diutius pergat, rectam intensionem lassata nõ obtinet, sed scissa in dexteram, læuamq; diffunditur. Hinc est quòd ubicunq; terrarum steteris, uideris tibi quãdam cœli conclusionẽ uidere: & hoc est, quod horizontẽ ueteres uocauerũt: quorum indago fideliter deprehẽdit directam ab oculis aciem per planum contrà aspiciẽtibus, non pergere ultra CLXXX. stadia, & inde in orbẽ iam recuruari. Per planum, ideo adieci, quia altitudines longissimè aspicimus: quippe qui & cœlum uidemus. Ergo in omni horizontis orbe ipse qui intuetur, cẽtron est. Et quia diximus quantum à centro acies usq; ad partem orbis extẽditur, sine dubio in horizonte διάμετρος orbis CCCLX. stadiorũ est: & si ulterius qui intuetur accesserit, seu retrorsum recesserit, similem circa se orbem uidebit. Sicut igitur diximus, cùm lumen quod pergit è nobis, per aëris lucem in corpus inciderit, impletur officium uidẽdi. Sed ut possit res uisa cognosci, renuntiat uisam speciẽ rationi sensus oculorum: &

illam

illam aduocata memoria recognoſcit. Ergo uidere oculorum eſt, iudicare rationis, memoriæ meminiſſe: quia trinũ eſt officium, quod uiſum complet ad dignoſcendam figurã, ſenſus, ratio, memoria. Senſus rem uiſam rationi refundit. Illa quid uiſum ſit recordatur. Adeò autem in tuendo neceſſarium eſt rationis officiũ: ut ſæpe in uno uiſo ẽdi ſenſu, etiam alium ſenſum memoria ſuggerente ratio deprehendat. Nã ſi ignis appareat, ſcit eum, & ante tactum ratio, calere. Si nix ſit illa quæ uiſa eſt, intelligit in ipſa ratio etiam tactus rigorem: Hac ceſſante, uiſus inefficax eſt: adeò, ut quòd remus in aqua fractus uidetur, uel quòd turris eminus uiſa cùm ſit anguloſa, rotunda extimatur, faciat rationis negligentia: quæ ſi ſe intenderit, agnoſcit in turre angulos, & in remo integritatem. Et omnia illa diſcernit, quæ Academicis damnãdorum ſenſuum occaſionẽ dederũt: cùm ſenſus unus inter certiſsimas res habendus ſit: comitante ratione, cui nonnunquam ad diſcernendã ſpeciem non ſufficit ſenſus unus. Nam ſi eminus pomi, quod malum dicitur, figura uiſatur, non omnino id malum eſt, potuit enim ex aliqua materia fingi mali ſimilitudo. Aduocandus eſt igitur ſenſus alter ut odor iudicet. Sed potuit inter congeriem malorum poſitum, auram odoris ipſius concepiſſe. hic tactus conſulendus eſt, qui poteſt de põdere iudicare. Sed metus ne ipſe fallatur, ſi fallax opifex materiam quæ pomi pondus imitaretur, elegit. Confugiendum eſt igitur ad ſaporem, qui ſi formæ conſentiat, malum eſſe nulla dubitatio eſt. Sic probatur, efficaciam ſenſuum de ratione pẽdere. Ideo Deus opifex omnes ſenſus in capite, id eſt, circa ſedem rationis, locauit.

Satin' rectè ſcriptum ſit à Platone, cibum per ſtomachum trahi: potum uerò per ἀρτηρίαν quæ τραχεῖα dicitur, fibris pulmonis illabi.

CAP

CAPVT XV.

Gell. lib. 17. cap. 11.

His dictis, fauor ab omnibus exortus est admirantibus dictorum soliditatem: adeò ut attestari uel ipsum Euangelum non pigeret. Disarius deinde subiecit: Isti sunt laus, qui prouocant Philosophiam ad uindicandos sibi de aliena arte tractatus, unde sæpe occurrit in manifestos errores. Vt Plato uester, dum nec anatomica, quæ medicinæ propria est, abstinet, risum de se posteris tradidit. Dixit enim diuisas esse uias deuorandis cibatui & potui: & cibum quidem per stomachum trahi, potum uero per ἀρτηρίαν, quæ τραχεῖα dicitur, fibris pulmonis illabi. Quod tantum uirum uel extimasse, uel in libros retulisse, mirandum est, uel potius dolendum. Vnde Erasistratus medicorum ueterum nobilissimus in eum iure inuectus est, dicens illum retulisse longè diuersa, quàm ratio deprehendit: duas enim esse fistulas instar canalium, easq; ab oris faucibus proficisci deorsum, & per earum alteram induci, delabiq; in stomachum esculenta omnia & poculenta. ex eoq; ferri in uentriculũ, quod Græcè appellatur ἡ κάτω κοιλία atque ilibic subigi, digeriq;: ac deinde aridiora ex his retrimenta in aluum conuenire, quod Græcè κῶλον dicitur: humidiora autem per renes in uesicam trahi: & per alteram de duabus superioribus fistulam, quæ Græcè appellatur τραχεῖα ἀρτηρία, spiritũ à summo ore in pulmonem, atq; inde rursum in os & in nares, commeare: perq; eandem uocis fieri meatum: ac ne potus cibus'ue aridior, quem oporteret in stomachum ire, procideret ex ore, labereturq; in eam fistulam, per quam spiritus reciprocatur, ex eaq; offensione intercluderetur animæ uia impositam esse arte quadam & ope naturæ ἐπιγλωττίδα, quasi claustrum mutuum utriusque fistulæ, quæ sibi sunt cohærentes:

Contra Platonem.

eamq; ἐπιγλωττίδα inter edendum bibendumq; operire ac protegere τὴν τραχεῖαν ne quid ex esca potu'ue incideret in illud quasi æstuãtis animæ iter, ac propterea nihil humoris influere in pulmonem ore ipso arteriæ communito. Hæc Erasistratus cui (ut extimo) uera ratio consentit. Cùm enim cibus non squallidus siccitate, sed humoris temperie mollis uentri inferendus sit, necesse est eandem uiam ambobus patere, ut cibus potu temperatus, per stomachum in uentrem condatur: nec aliter natura componeret, nisi quod salutare esset animali. Deinde cùm pulmo & solidus & læuigatus sit, si quid spissum in ipsum deciderit, quemadmodum penetrat, aut transmitti potest ad locum digestionis: cùm constet si quando casu aliquid paulò densius in pulmonem uiolentia spiritus trahente deciderit, mox nasci tussim nimis asperam, & alias quassationes, usque ad uexationem salutis? Si autem naturalis uia potum in pulmonem traheret, cùm corpulenta bibuntur, uel cùm hauritur potus admistus granis, seu ex re aliqua densiore, quid ijs sumptis pulmo pateretur? Vnde ἐπιγλωττὶς à natura prouisa est, quæ cùm cibus sumitur operimento sit arteriæ, nequid per ipsam in pulmonem spiritu passim trahente labatur, Sicut cùm sermo emittendus est, inclinatur ad operiendam stomachi uiam, ut ἀρτηρίαν uoci patere* promittat. Est & hoc de experientia notũ, quòd qui sensim trahunt potum, uentres habent humectiores, humore, qui paulatim sumptus est, diutius permanente. Si quis uerò auidius hauserit, humor eodem impetu quo trahitur, præterit in uesicam, &ficciori cibo prouenit tarda digestio. Hæc autem differentia non nasceretur, si à principio cibi, & potus diuisi essent meatus. Quòd autem Alcæus poëta dixit, & uulgò canitur, Οἴνῳ πνεύμονα

*permittat.

μονα τέγξε τὸ γδ' ἄκρον πρισέλλεῖαι, ideo dictũ est, quia pulmo re uera gaudet humore, sed trahit quantũ sibi extimat necessarium. Vides satius fuisse Philosophorum omnium principi, alienis abstinere, quàm minus nota proferre. Ad hæc Eustathius paulò commotior, Non minus te inquit, Disari, Philosophis quàm medicis inserebã, sed modò uideris mihi rem consensu generis humani decantatam, & creditam, obliuioni dare: Philosophiam artem esse artium, disciplinam disciplinarum, & nunc in ipsam inuehitur parricidali ausu medicina: cùm philosophia illhic habeatur augustior, ubi de rationali parte, id est, de incorporeis, disputat: & illhic inclinetur, ubi de physica, quod est de diuinis corporibus uel cœli, uel syderum, tractat. Medicina autem physicæ partis extrema fæx est, cui ratio est cum testeïs terrenisq; corporibus. Sed quid rationem nominaui, cùm magis apud ipsam regnet coniectura, quàm ratio? Quæ ergo conijcit de carne lutulenta, audet inequitare Philosophiæ, de incorporeis, & uerè diuinis certa ratione tractanti. Sed ne uideatur communis ista defensio tractatum uitare pulmonis, accipe causas quas Platonica maiestas secuta est. ἐπιγλωτὶς quàm memoras, inuentum naturæ est ad tegendas, detegendasq; certa alternatione uias cibatus, & potus, ut illam stomacho transmittat, hunc pulmo suscipiat. Propterea tot meatibus distinctus est, & interpatet rimis: non ut spiritus egreßio, nec habeat, cui exhalatio occulta sufficeret: sed ut per eos si quid cibatus in pulmonem deciderit, succus eius mox migret in sedem digestionis. Deinde ἀρτηρία si quo casu scissa fuerit, potus non deuoratur, sed quasi scisso meatu suo, reiectatur foras incolumi stomacho: quod nõ contingeret, nisi ἀρτηρία uia esset humoris. Sed & hoc in propatulo est, quia

Pro Platone.

quia quibus æger est pulmo, accenduntur in maximam sitim: quod non eueniret, nisi esset pulmo receptaculum potus. Hoc quoq; *intuere, quòd animalia, quibus pulmo non est, potũ nesciunt.* Natura *enim nihil superfluum, sed membra singula ad aliquod uiuendi ministeriũ fecit: quod cùm deest, usus eius non desideratur.* Vel *hoc cogita, quia si stomachus cibum potumq; susciperet, superfluus foret uesicæ usus.* Poterat *enim utriusq; rei stomachus retrimẽta intestino tradere, cui nunc solius cibi tradit: nec opus esset diuersis meatibus, quibus singula traderentur, sed unus utrique sufficeret ab eadem statione transmisso.* Modò *autem seorsum uesica, & intestinũ seorsum saluti seruit: quia illi stomachus tradit, pulmo uesicæ.* Nec *hoc prætereundum est, quòd in urina, quæ est retrimentum potus, nullum cibi uestigium reperitur: sed nec aliqua qualitate illorum retrimentorum uel coloris, uel odoris inficitur.* Quòd *si in uentre simul fuissent, aliqua illarum sordium qualitas inficeretur.* Nam *postremò lapides, qui de potu in uesica nascuntur, cur nunquam in uentre coalescunt: cùm non nisi ex potu fiant, & nasci in uentre quoq; debuerint, si uenter esset receptaculum potus?* In *pulmonem defluere potũ nec poëtæ nobiles ignorãt.* Ait *enim* Eupolis *in fabula quæ inscribitur** Colaces: Πίνειν γὰρ ὁ πρωταγόρας ἐκέλευεν ἵνα πρὸ τοῦ κυνὸς τὸν πνεύμον' ἔκλυτον φορῇ. Et Erastothenes *testatur idem*: Καὶ βαθὺν ἀκρήτῳ πνεύμονα τεγγόμενος. Euripides *uerò huius rei manifestißimus astipulator est*: Οἶνος περάσας πλευμόνων διαρροάς. Cùm *igitur & ratio corporeæ fabricæ, & testiũ nobilis autoritas astipuletur* Platoni, *non'ne quisquis contrà sentit, insanit?*

Ouúmne prius fuerit an gallina. CAP. XVI.

I*nter hæc* Euangelus *gloriæ* Græcorum *inuidens, & illudens*

N

*illudens : Faceſſant, ait, hæc quæ inter uos in oſtentationẽ loquacitatis agitantur : quin potius ſi quis callet ueſtra ſapiẽtia, ſcire ex uobis uolo, ouum'ne prius extiterit, an gallina. Irridere te putas. Diſarius ait: & tamẽ quæſtio, quam mouiſiſti, & inquiſitu, & ſcitu digna eſt. Tu enim me tibi de rei * utilitate cõparans cõſuluiſti, utrũ prius gallina ex ouo, an ouũ ex gallina prodierit. Sed hoc ita ſerijs inſerendũ eſt, ut de eo debeat uel anxiè diſputari. Et proferã quæ in utranq; partẽ mihi dicenda ſubuenient : relicturus tibi, utrum eorũ uerius malis uideri. Si cõcedimus omnia, quæ ſunt, aliquãdo cœpiſſe: ouũ prius à natura factũ, iure exiſtimabitur. Semper enim quod incipit, imperfectũ adhuc & informe eſt: & ad perfectionẽ ſui per procedẽtis artis, & tẽporis additamẽta formatur. Ergo natura fabricãs auem, ab informi rudimento cœpit: & ouũ, in quo necdũ eſt ſpecies animalis, effecit. Ex hoc perfectæ auis ſpecies extitit, procedente paulatim maturitatis effectu. Deinde quicquid à natura uarijs ornatibus comparatũ eſt, ſine dubio cœpit à ſimplici: & ita contextionis acceſſione uariatũ eſt. Ergo ouũ uiſu ſimplex, & undiq; uerſum pari ſpecie creatũ eſt: & ex illa uarietas ornatuũ quibus cõſtat auis ſpecies, abſoluta eſt. Nam ſicut elemẽta prius extiterũt, & * ita reliqua corpora de cõmiſtione eorum creata ſunt: ita rationes ſeminales, quæ in ouo ſunt, ſi uenialis erit iſta trãslatio, uelut quædã gallinæ elementa credenda ſunt. Nec importunè elemẽtis, de quibus ſunt omnia, ouum cõparauerim. Omni enim genere animantiũ, quæ ex coitione naſcũtur, inuenies ouum aliquorum eſſe principiũ, inſtar elementi. Aut enim gradiũtur animantia, aut ſerpunt, aut nando, uolãdo'ue uiuunt. In gradiẽtibus lacertæ, & ſimilia ex ouis creantur. Quæ ſerpunt, ouis naſcũtur. Exordio uolantia uniuerſa de ouis*

Margin notes: *utilitate — *dictio Ita, neque ad rẽ quicquam fa it, neque habetur in antiquis exemplaribus.

ouis prodeũt:excepto uno, quod incertæ naturæ est. Nam uespertilio uolat quidem pellitis alis, sed inter uolantia non habendus est: quia quatuor pedibus graditur, formatosq; pullos parit, & nutrit lacte quos generat. Natantia penè omnia de ouis oriũtur generis sui: crocodilus uerò etiam de testeis, qualia sunt uolantium. Et ne uidear plus nimio extulisse ouum elementi uocabulo, consule initiatos sacris liberi patris: in quibus hac ueneratione ouum colitur, ut ex forma tereti, ac penè sphærali, atque undiq; uersum clausa, & includẽte intra se uitam, mundi simulacrum uocetur. Mundum autem consensu omnium constat uniuersitatis esse principium. Prodeat qui priorẽ uult esse gallinã, & in hæc uerba tentet, quod defendit, asserere. Ouum, rei cuius est, nec initium, nec finis est. Nam initium semen est, finis auis ipsa formata. Ouum uerò digestio est seminis. Cũ ergo semen animalis sit, & ouum seminis, ouum ante animal esse non potuit: sicut non potest digestio cibi fieri antequam sit qui edit. Et tale est dicere, ouum ante gallinam factum: ac si quis dicat, matricem ante mulierem factam. Et qui interrogat, quemadmodum gallina sine ouo esse potuit, similis est interroganti, quonam pacto homines facti sint ante pudenda, de quibus homines procreantur. Vnde sicut nemo rectè dicet hominẽ seminis esse, sed semen hominis: ita nec oui gallinam, sed ouum esse gallinæ. Deinde, si concedamus (ut ab aduersa parte dictum est) hæc quæ sunt, ex tempore aliquod sumpsisse principium: natura primum singula animalia perfecta formauit: deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio. Perfecta autẽ in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoq; non pauca animantia, quæ de terra, & imbre perfecta nascuntur: ut in

Aegypto mures, & alijs locis ranæ, serpentesq́ue, & similia. Oua autem *nunquam de terra sunt procreata, quia in illis nulla perfectio.* Natura *uerò perfecta format, & de perfectis ista procedunt, ut de integritate partes.* Nam *ut concedam oua auium esse seminaria, uideamus quid de semine ipso* Philosophorum *definitio testatur, quæ ita * sancit: Semen generatio est, ad eius ex quo est, similitudinem pergens.* Non *potest autem ad similitudinẽ pergi rei, quæ necdũ est: sicut nec semen ex eo, quod adhuc non subsistit, emanat.* Ergo *in primo rerum ortu intelligamus, cum cæteris animãtibus quæ solo semine nascuntur, de quibus nõ ambigitur, quin prius fuerint, quã semen suum, aues quoq; opifice natura extitisse perfectas.* Et *quia uis generandi inserta sit singulis, ab his iam procedere nascendi modos, quos pro diuersitate animantium natura uariauit.* Habes Euangele *utrobiq; quod teneas: & dißimulata paulisper irrisione, tecũ delibera quid sequaris.* Et Euangelus: Quia *etiã ex iocis seria facit uiolẽtia loquẽdi: hoc mihi absolutis uolo, cuius diu me exercuit uera deliberatio.* Nuper *enim mihi de* Tyburti *agro meo exhibiti sunt apri, quos obtulit sylua uenantibus.* Et *quia diutulè continuata uenatio est, perlati sunt alij interdiu, noctu alij.* Quos *perduxit dies, integra carnis incolumitate durarunt: qui uerò per noctem lunari plenitudine lucente portati sunt, putruerũt.* Quod *ubi scitũ est, qui sequẽti nocte deferebãt, infixo cuicũq; parti corporis acuto æneo, apros carne integra pertulerunt.* Quæro *igitur, cur noxã quam pecudibus occisis* Solis *radij nõ dederunt, lunare lumen effecerit?* Facilis *est, inquit* Disarius, *& simplex ista respõsio.* Nullius *enim rei fit aliquãdo putredo: nisi calor, humorq; cõuenerint.* Pecu*dum autem putredo nihil aliud est, nisi cùm defluxio quæ*dam

*sensit:

dam latens, soliditatem carnis in humorem resoluit. Calor autem si temperatus sit, & modicus, nutrit humores: si nimius, exiccat, & habitudinem carnis extenuat. Ergo de corporibus enectis, sol, ut maioris caloris, haurit humorem: lunare lumen, in quo est non manifestus calor, sed occultus tepor, magis diffundit humecta. Et inde prouenit inlecto tepore, et aucto humore, putredo. His dictis, Eustathium Euangelus intuens: Si rationi dictæ assentiris, ait, annuas oportet: aut si est quod moueat, proferre non pigeat: quia uis uestri sermonis obtinuit, ne inuita aure uos audiam. Omnia inquit, Eustathius, à Disario & luculente, & ex uero dicta sunt. *Sed illud pressius intuendũ est, utrũ mensura caloris sit causa putredinis, ut ex maiore calore non fieri, & ex minore ac temperato prouenire dicatur. Solis enim calor, qui nimium feruet, quãdo annus in æstate est, & hyeme tepescit, putrefacit carnes æstate, non hyeme.* Ergo nec luna propter summißiorem calorẽ diffundit humores. Sed nescio quæ proprietas, quam Græci ἰδίωμα uocant, & quædã natura inest lumini, quod de ea defluit, quæ humectet corpora, & uelut occulto rore madefaciat: cui admistus calor ipse lunaris, putrefacit carnem, cui diutule fuerit infusus. Neq; enim omnis calor unius est qualitatis: ut hoc solo à se differat, si maior, minor'ue sit: Sed esse in igne diuersißimas qualitates, nullam secum habẽtes societatẽ, rebus manifestis probatur. Aurifices ad formandum aurũ, nullo nisi de paleis utuntur igne: quia cæteri ad producendam hanc materiam inhabiles uidentur. Medici in remedijs concoquendis, magis sarmentis, quàm ex alio ligno ignem requirũt. Qui* uitro soluẽdo, firmandoq; curant, de arbore, cui Myricæ nomẽ est, igni suo escam ministrant. Calor de lignis oleæ, cùm sit corporibus salutaris, *Vitrum soluendum, firmandumq;

perniciosus est balneis: & ad dissoluendas iuncturas marmorũ efficaciter noxius est. Ergo nõ murũ, si ratione proprietatis, quæ singulis inest, calor solis arefacit, lunaris humectat. Hinc & nutrices pueros alentes operimẽtis obtegunt, cùm sub luna prætereunt: ne plenos per ætatem naturalis humecti amplius lunare lumen humectet: & sicut ligna adhuc uirore humida accepto calore curuantur, ita & illorum membra contorqueat humoris adiectio. Hoc quoq; notũ est, quia si quis diu sub luna somno se dederit, ægre excitatur, & proximus fit insano: põdere pressus humoris, qui in omne eius corpus diffusus, atq; dispersus est, proprietate lunari: quæ ut corpus infundat, omnes eius aperit, et laxat meatus. Hinc est quòd Diana, quæ luna est, ἄρτεμις dicitur, quasi ἀερότομις, hoc est, aërem secans. Lucina à parturientibus inuocatur: quia propriũ eius munus est, distẽdere rimas corporis, & meatibus uiam dare, quod accelerando partui salutare est. Et hoc est, quod eleganter poëta Timotheus expreßit: Διὰ λαμπρὸν πόλον ἄστρων διά τ' ὠκυτόκοιο σελάνας. Nec minus circa inanima lunæ proprietas ostenditur. Nã ligna quæ uel luna iam plena, uel adhuc crescẽte deiecta sunt, inepta sunt fabricis: quasi emollita, per humoris conceptionẽ. Et agricolis curæ est, frumenta de agris, non nisi luna deficiente, colligere, ut sicca permaneant. Contrà, quæ humecta desideras, luna crescente cõficies. Tunc & arbores aptius seres: maximè cùm illa est super terrã: quia ad incrementa stirpiũ necessarium est humoris alimentum. Aër ipse proprietatẽ lunaris humoris & patitur, & prodit. Nam cùm luna plena est, uel cùm nascitur (& tunc enim à parte, qua sursum suscipit, plena est) aër aut in pluuiam soluitur: aut si sudus sit multũ de se roris emittit. Vnde Alcman Lyricus dixit

Humectum, genere neutro pro humiditate.

Rorem

Rorem Aëris & Lunæ filiũ. Ita undiq; uersum probatur, ad humectandas dissoluendasq; carnes, inesse lunari lumini proprietatem : quam magis usus, quàm ratio deprehendit.

Quod autem dixisti Euangele de acuto æneo (ni fallor) coniectura mea à uero non deuiat. Est enim in ære uis acrior, quàm medici stipticam uocant. Vnde squamas eius adijciunt remedijs, quæ contra perniciem putredinis aduocãtur. Deinde qui in metallo æris morãtur, semper oculorum sanitate pollent : & quibus antè palpebræ nudatæ fuerant, illhic conuestiuntur. Aura enim quæ ex ære procedit, in oculos incidens, haurit, & exiccat quod male inflauit. Vnde & Homerus modò εὐήνορα, modò νώροπα χαλκὸν, has causas secutus, appellat. Aristoteles uerò autor est, uulnera quæ ex æreo mucrone fiunt, minus esse noxia, quàm quæ ex ferreo, faciliusq; curari : quia inest, inquit, æri uis quædam remedialis, & siccifica, quam demittit in uulnere. Pari ergo ratione infixum corpori pecudis, lunari repugnat humori.

VESALIENSIS.

Qui finem primi libri cum fine huius contulerit facilè animaduertet quædam adhuc operis huius absolutioni deesse. Verùm ea, autor ne ipse siue aliis præpeditus, siue morte præruptus, haud dum adiecerit, an librariorum incuria interciderint, facilè dici non poteſt.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM HVIVS OPERIS.

Ancil

Argyr

grau

D

E

F

Isis

Mæotis

Mentis

dor

Μυσὴγ

Q

Popul

Q

Sement

Sibyl

FINIS.

AVTORES, QVORVM TESTIMONIO IN HIS LIBRIS VSVS EST MACROBIVS.

Aristoteles
Arbiter Petronius
Apuleius
Asclepiades
Aristophanes
Anaximenes
Archimenides
Asinius Pollio
Apollodorus
Aratus
Asper
D.Augustus
Actorianus
Antipater Stoicus
L.Accius
Antias Valerius
Atteius Capito
Alexander Aetolus
Archilochus
Aeschylus
Antonius Gnipho
Alcæus
Afranius
Anaxandrides
Aristomenes
Acca
M.Attilius
Aurel. Cornutus
Apollonius
Alcman Lyricus
Boëthus
Cor.Balbus
C.Bassus
Cicero
Critolaus
Critias
Claudius Quadrigarius
Cornificius
Cleanthes
Cælius
Chrysippus
M. Cato
Caßius Hemina
Cloatius Verus, siue Verrius
Cingius, siue Cincius
Catullus
Carminius
Callias
Caluus
Cratinus
Demosthenes
Democritus
Didymus grammaticus
Diodorus
Ennius
Epicurus
Empedocles
Eratosthenes

Epic

Epicadus
Egnatius
Euripides
Ephippus
Epicharmus
Eupolis
Erasistratus
Ephorus
Faborinus siue Pha=
uorinus
Furius poëta
Fenestella
Fuluius
Flauius
Festus Pompeius
Fab. Pictor
Gellius
Geminius
Granius Licianus
Granius Flaccus
Glausippus
Homerus
Hesiodus
Heraclitus Ponticus
& Physicus
Hippocrates
Hyllus
Hipparchus
Horatius
Hostius poëta
Herodotus
Ilius
Iul. Hyginus
Iuuenalis
Iul. Cæsar
Iul. Modestus
Iunius
Licinius Macer
Liuinus
Liuius Andronicus
Lucilius
Lucanus
Lucretius
Corn. Labeo
M. Lælius Augur.
Macer historicus
Massurius Albinus
Menãdrus, siue Me=
nander
Cn. Marius uel
Mattius
Mallius
Mummius
Q. Mutius
Nisus
Nicander Colopho=
nius
Nouius
Numenius
Næuius
Nigidius Figulus
Octauius Hersenius
Oenopides
Oppius
Orpheus
Plato
Plautus
Val. Probus
Piso
Pacuuius
Pythagoras
Philolaus
Poßidonius
Porphyrio
Philemon Comicus
Plotinus
Persius
Parmenides
Protarchus Trallia=
nus
Pomponius
Pomponianus
Ptolemæus
Pherecides
Philochorus
Posthumius Albinus
Polemon
Phileas
Pindarus
Pestanus Vibonensis
Rutilius
Sallustius
Sammonicus Serenus

Ser

Ser. Sulpitius
Speusippus
Scæuola Pontifex
Sophocles
Sapho
Statius Tullianus
Sueuius poëta
Sisenna
Timotheus poëta
Tuditanus
Thucydides
Tarquinius Priscus
Trebatius
Theophrastus
C. Titius
P. Tertius
M. Varro
Verrius Flaccus
Veranius
Vectius Prætextatus
Velius Longus
Veratius Pontificalis
Vmbro
Varius
Xenagoras
Xenophanes
Xenocrates
Xenon
Zenon.

FINIS.

præponatur. Ferias autem vacantes
dicimus, in quibus non ſunt feſta ſi
cia, vel maiora.

¶ Feſta item duplicia, & ſupra, ſi in
Aſcenſionis, vel in oct. eiuſdem euenia
in ſequentem ſextam feriam transfera
tur, exceptis feſtis ſanctorum Apoſt. P
lippi, & Iacobi, & Coronæ Domini; q
rum primum tunc die vltima Aprilis,
mem. in Laud. Vigiliæ Aſcenſ. & ſecu
dum die quarta Maij erit celebrandu
Si vero in vigilia Pentecoſ. in præcede
ſexta feria. Si autem in die Pentecoſ.
deinceps vſque ad feſtum Trinitatis i
cluſi. in ſecundam feriam poſt Trinit
niſi dictæ feriæ fuerint impeditę ab a
feſto dup. vel maiori: in quo caſu eo o
ne, quo venerunt, in ſubſequen. ferias
cantes celebrentur. Si in feſto corpo
Chriſti, et vſque ad octa. ipſius incluſi
poſt ipſas octa. transferantur ordine,
ſupra, his ſemper exceptis, quæ ſupra e
... debere declarauimus.

CÆ PRO

DE SANCTIS.

maiora in Dominicis diebus, tam Aduẽtus Domini, quam Septuagesimæ, Sexagesimæ, Quinquagesimæ, & Quadragesimæ, & a Dominica in Ramis, vsque ad octa. Paschæ inclusiue, & in die, & in oct. Ascensionis, & a vigilia Pentecostes, vsq; ad secundam Feriam Trinitatis, & in die corporis Christi, & infra octa. & in octa. eiusdem occurrerint, impedita censenda sunt, & ob id in dies alios transferenda, exceptis festo Purificationis, quod semper suo die agitur, & festis Annunciationis Dominicæ, sancti Ioannis Baptistæ, & sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, in quorum celebratione, vel etiam translatione semper matrici Ecclesię cõformabimur.

RVBRI

OFFICIO I

DE FESTIS IN COMMVNI

& eorum celebratione.

FEsta quęlibet per anni circulum occurrentia, eo modo, & his; quibus occurrerint diebus, prout in Calẽdario notata ſunt, & non aliter, celebrari debent, niſi à maiori ſuperueniente ſolemnitate, (v[illegible]prout dicetur) fuerint impedita.

¶ In q[illegible]cunque feſto etiam ſanctorum, & infra octa. & in oct. eorundem (ſi octauas habent) quando fiunt nouem lectiones, tres ſaltem, & quando ſiunt tres, duę, vel vna ad minus, erunt de ſacris Biblijs, illæ ſcilicet, vel de illis, quæ de hiſtoria currente pro eadem die notatæ [illegible] pro ipſo feſto, vel octauis aliæ [illegible]unt, niſi [illegible]riter ſint ſignatæ. Exceptis di[illegible] particula-

[illegible]bus, qui